

OPUS

36

OPUS ▶

International Journal of
Society Researches

Uluslararası Toplum
Araştırmaları Dergisi

Cilt Vol 17 • Sayı Issue 36 • Nisan April 2021 • ISSN 2528-9527 E-ISSN 2528-9535

SAYI
36

ADAMOR

ADAMOR

OPUS ▶

Cilt Volume 17, Sayı Issue – 36

OPUS

Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi
International Journal of Society Researches
Sayı Issue –36 • Nisan April 2021
ISSN: 2528-9527 – E-ISSN:2528-9535

Sahibi • Owner

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Yusuf SUNAR

Yazı İşleri M¼d¼r¼ • General Director
¼zg¼r T¼lebaęa

Edit¼rler • Editors

Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROğLU (Osmaniye Korkutata Üniversitesi)

Yayın Edit¼r¼ • Publish Editor

Edit¼r Yardımcısı • Assistant Editor

¼zg¼r T¼LEBAęA (ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi)

Alan Edit¼rleri • Field Editors

Prof. Dr. Sait AKBAŞLI (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇELEBİ (Erciyes University)
Prof. Dr. Mustafa AKDAğ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergun Kara (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç.Dr.Fikret G¼LAÇI (Erzincan Binali Yıldırım University)
Doç. Dr.Jolanta BİELÁUSKAİTÉ (European Humanities University)
Doç. Dr.Ayřeg¼l DERMAN (Necmettin Erbakan University)
Doç. Dr. Savaş KARAG¼Z (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. ¼zden TAŞGIN (Nevşehir HBV Üniversitesi)
Doç. Dr. M¼jdat AVCI (Osmaniye Korkut Ata University)
Doç. Dr. Mehmet MURAT (Gaziantep Üniversitesi)
Dr.Iwona FLOREK (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow)
Dr. ¼ęr. ¼yesi Mustafa PAMUK (Selçuk University)

Uluslararası Danışma Kurulu • International Advisory Board*

Ása Kajsdotter (Folk Universitetet – İsveç), Carlos Rodrigues (University of Aveiro -Portekiz), Cristina Tonghini (Università Ca' Foscari Venezia –İtalya), Dariusz Trzmielak (University of Lodz -Polonya), Dezso Jozsef (University of Pecs – Macaristan), Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan), H.Yunus Taş (Yalova Üniversitesi – Türkiye), Irena Lazar (Univerza na Primorskem -Slovenya), Mustafa Çelikten (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa Çelebi (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa G¼çlü (Erciyes Üniversitesi – Türkiye), Mustafa şanal (Giresun Üniversitesi – Türkiye), Pawel Sitek (University of Finance Management in Warsaw – Polonya), Péter Mezei (Szeged University -Macaristan), şahin Kesici (Necmettin Erbakan Üniversitesi- Türkiye), Verda Canbey ¼zg¼ler (Anadolu Üniversitesi – Türkiye), Verena Perko (University of Ljuljana -Slovenya), Yasin Aktay (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye), Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Türkiye)

* Ada g¼re alfabetik sırada *In alphabetical order*

Hakem Kurulu • Board of Reviewing Editors*

Ahmet Avcı (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi – Türkiye)
Aleksandra Szjenik (Alcide De Gasperi University of Euroregional
Economy in Jozefow - Polonya)
Ali Ünal (Necmettin Erbakan Üniversitesi - Türkiye)
Alpaslan Gözler (Erciyes Üniversitesi - Türkiye)
Arif Yavuz (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Aşkın Keser (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Elisa Valia (University of Valencia- İspanya)
Emil Papazov (University of Ruse -Bulgaristan)
Engin Yıldırım (Sakarya Üniversitesi - Türkiye)
Ersin Kavi (Yalova Üniversitesi - Türkiye)
Ewa Stawicka (Warsaw University of Life Science - Polonya)
Fevzi Demir (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Hasan Bilgehan Yavuz (Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi - Türkiye)
Irene Monsonís (University of Valencia -İspanya)
İbrahim Yenen (Karabük Üniversitesi - Türkiye)
Javier Sánchez García (University of Jaume -İspanya)
Jose Ruiz Mass (University of Granada -İspanya)
Katarzyna Łobacz (University of Szczecin Polonya)
Łukasz Roman (Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy
in Jozefow - Polonya)
Lyudmila Mihaylova (University of Ruse -Bulgaristan)
Mehmet Merve Özeydin (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Memet Memeti (South East European University -Makedonya)
Murat Sezik (Adıyaman Üniversitesi - Türkiye)
Musa Yavuz Alptekin (Karadeniz Teknik Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi - Türkiye)
Mustafa Kılıç (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Nuray Karaca (Anadolu Üniversitesi - Türkiye)
Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Osman Yıldız (Hak İş - Türkiye)
Sevda Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Simona Tripa (University of Ordea -Romanya)
Sunhilde Cuc (University of Ordea -Romanya)
Süleyman Özdemir (İstanbul Üniversitesi - Türkiye)
Tunç Demirbilek (Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye)
Türker Kurt (Gazi Üniversitesi - Türkiye)
Uğur Dolgun (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - Türkiye)
Veysel Bozkurt (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi - Türkiye)
Zeki Parlak (Marmara Üniversitesi - Türkiye)

Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Sayı Issue - 36, 2021

Yayın Danışmanı

Ali Güneş, Ekrem Eraslan, Ekrem Çoraklık

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

Yayın Türü

Aylık, Süreli Yayın

Yayıncı Kuruluş Publisher

ADAMOR

Toplum Araştırmaları Merkezi

W: www.adamor.com.tr

Elektronik Baskı

Mart March 2021

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi,

Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No:4/2,

Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 285 53 59

Faks: 0 312 285 53 99

W: www.opusjournal.net

E-mail: opusdergi@gmail.com

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, aylık olmak üzere yılda 12 sayı olarak yayımlanan hem Türkçe hem de İngilizce dillerindeki çalışmalara yer veren akademik, uluslararası hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, ASOS, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net ve ERIHPLUS tarafından indekslenmektedir.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is an academic, international and refereed journal which is published four issues a year in March, June, September and December and accepts either Turkish or English studies.

All responsibilities of the articles published belong to the authors.

OPUS- International Journal of SocietyResearches is indexed by EBSCO, ULAKBİM-TR Dizin, CiteFactor, Türk Eğitim indeksi-tei, SOBİAD, ACARINDEX, SIS, Journalindex.net and ERIHPLUS

İçindekiler / Contents

- 2370 *Aşkın BAYDAR*
Association between Emotional Intelligence and Academic Self-Efficacy of Preservice Primary Teachers
Sınıf Öğretmeni Adaylarının Duygusal Zekâları ve Akademik Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkiler
- 2383 *Cansu ÖMER, Başak BAĞLAMA*
Multidimensional Examination of Postgraduate Education Theses Related to Problem Behavior in
Türkiye’de Problem Davranışlar ile İlgili Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi
- 2402 *Ayşeğül EVREN YAPICIOĞLU*
Investigation of the Bibliometric Features of the Articles on Socioscientific Issues
Sosyobilimsel Konulara Yönelik Makalelerin Bibliyometrik Özelliklerinin İncelenmesi
- 2429 *Ayşe Gül YAVAŞ AYHAN, Fulya AKGÜL GÖK*
An Effective Rehabilitation Center Model For Drug Addiction
Madde Bağımlılığı İçin Etkili Bir Rehabilitasyon Merkezi Modeli
- 2447 *A. Fulya ŞEN*
A Comparative Analysis of the Approaches of Political Parties and Women’s Organizations in Turkey on Gender Equality and Women’s Issues
Türkiye’deki Siyasi Partilerin ve Kadın Örgütlerinin Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Sorunları Konusundaki Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi
- 2471 *Şefika Şule ERÇETİN, Şuay Nilhan AÇIKALIN, Mustafa GÖKBAYRAK, Mehmet Sabir ÇEVİK, İlknur MAYA*
Reliability and Validity Study of the Healthcare Workers’ Multidimensional Glocal Leadership Scale
Sağlık Çalışanları Çok Boyutlu Global Liderlik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması
- 2490 *Emek Aslı CİNEL, Ufuk YOLCU*
Economic Confidence Index and Economic Growth Relationship: Prediction with Artificial Neural Networks in the Case of Turkey
Ekonomik Güven Endeksi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapay Sinir Ağları ile Türkiye Örneği Öngörüsü
- 2518 *Bora AÇAN, Şeniz ÖZHAN, Duygu TALİH AKKAYA*
The Effects of Materialism and Hedonic Shopping Value on the Impulse Buying Behavior: A Study on University Students in Turkey
Materyalizm ve Hedonik Alışveriş Değerinin Anlık Satın Alma Davranışı Üzerine Etkileri: Türkiye’deki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma
- 2546 *Kadir KAPLAN, Arif ÇERÇİ*
Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kültürel Sermaye Yeterlikleri Üzerine Bir İnceleme
A Study on the Cultural Capital Competencies of Turkish Teacher Candidates

- 2586 Süleyman ARSLANTAŞ, Celalettin ÇELEBİ
Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması
Validity and Reliability Study of the Scale for Determining In-Class Student Behaviors in Terms of Primary Teachers' Views
- 2605 Neşe DOKUMACI SÜTÇÜ
Türkiye'de Uzamsal Yeteneğe İlişkin Araştırma Eğilimleri
Research Tendencies towards Spatial Ability in Turkey
- 2637 Süleyman Sırrı AYDOĞAN, Ayınur B.BOSTANCI
Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri İle Psikolojik Sözleşmeye Uyuma Düzeyleri Arasındaki İlişki
The Relationship between Teachers' Demonstrations of Emotional Labour and Their Level of Adherence to the Psychological Contract
- 2675 Tuncay YILDIRIM
Müzik Sosyolojisi Bağlamında Tunceli'de Bağlama Çalgısının Yayınlığı ve Toplumun İnanç Yapısıyla Olan İlişkisi
The Prevalence of Bağlama in Tunceli in the Context of Music Sociology and Its Relationship with Society's Belief Structure
- 2714 Zerife YİLDİRİM, Murat DEMİR
Türkiye'de Vergi Esnekliğinin Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Testleri ile Analizi
Analysis with Panel Cointegration and Causality Tests of Tax Elasticity in Turkey
- 2740 Gülşah GENÇER ÇELİK
Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma
The Effect of Organizational Culture on Organizational Commitment: A Research in Health Sector
- 2767 Fuat KORKMAZER
İş Yükü Fazlalığı Algısının Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Tatmininin Aracı Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama
The Mediating Role of Job Satisfaction on the Effect of Workload Overview on the Employee Performance: An Implementation in the Health Sector
- 2794 Meltem ULUSAN POLAT, Mehmetcan BABAOĞLU
Türkiye'de Online Kitap Satışlarının Veri Madenciliği Yöntemiyle Analizi
The Analysis of Online Book Selling in Turkey by Data Mining
- 2816 Selman Selim AKYÜZ, Birol GÜLNAR, Mete KAZAZ
Yeni Medyada Haber Güvenilirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri
The Problem of News Reliability in New Media: Fact Checking Reflexes of University Students For Fake News
- 2841 Hasan Erdem MUMCU, Bahadır ALİGÜL, Ömür Fatih KARAKULLUKÇU, Yakup PAKTAŞ
Büyükşehir Belediyelerinin Sportif ve Rekreatif Hizmetlerinin Niteliklerinin İncelenmesi
Examination Of The Qualities Of Sports And Recreational Services Of Metropolitan Municipalities

- 2868 *Fatih SEYRAN*
İşyeri Şiddeti Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi
Bibliometric Analysis of Workplace Violence Studies
- 2890 *Sema POLATCI, Zeynep Dilara TINAZ*
Kişilik Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkisi
The Effect Of Personality Traits On Psychological Resilience Abstract
- 2918 *Esra TEKE, Bülent DİLMAÇ, Betül YAVUZ*
Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Değerler, Parasosyal Etkileşim Düzeyleri ile Bilişsel ve Davranışsal İlişki Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Examination of the Relationship Between University Students' Perceived Values, Parasocial Interaction Levels, and Cognitive and Behavioral Involvement Levels
- 2940 *Serkan CENGİZ, Melike NEBİOĞLU YILDIZ, Adem PEKER*
Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Tipik Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Stres ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi
Examination of Stress and Life Satisfaction Levels of Parents with Special Needs Children and Parents with Typical Developing Children
- 2957 *Beyza ÖZER, Engin Işık ABANOZ, Utku GÖNENER, Ahmet GÖNENER*
Spor Tesisi Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyum Düzeyleri İle İlişkisi
The Relationship between Burnout Level and Job Satisfaction Level of Sports Facilities Managers
- 2975 *Arzu GİRİŞKEN, Tuna ÇAKAR*
What Is Neuroentrepreneurship? The Theoretical Framework, Critical Evaluation, And Research Program
Nörogirişimcilik Nedir? Teorik Çerçeve, Kritik Değerlendirme ve Araştırma Programı
- 2992 *Bora BALUN*
Global Migrations and Turkey
Küresel Göçler ve Türkiye
- 3015 *Kemal KAYA*
İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Turizm Kavramı
Tourism Concept in Iranian Social Studies Textbooks
- 3043 *Mehmet ÖZÜTÜRKER*
Yaşlı Ayrımcılığı
Yaşlı Ayrımcılığı
- 3057 *Rifat BECERİKLİ, Ahmet DÖNMEZ*
Eleştirel Perspektiften Marksist Estetik ve Fotoğraf İlişkisi
Relationship between Marxist Aesthetics and Photography from Critical Perspective
- 3089 *Ergin ULUSOY*
Aydınlanma Perspektifinden Doğu'nun Modernleşme Sorunu ve Çağdaşlaşma
Modernization Problem And Contemperation Of East From Perspective Of Enlightenment

Editörden

2021 yılının dördüncü sayısı ile yeniden karşınızdayız. Yıllar önce yayın hayatına başlarken araştırmacıların toplumla ilgili bilimsel temelli ürettikleri bilgilerin daha fazla okuyucu ve araştırmacıya ulaştırılmasında bir referans noktası olma hedefini belirleyen OPUS, 2021 yılının dördüncü sayısı olan 36. Sayı ile bu hedefinde kararlı adımlarla ilerlemeye devam etmektedir.

36. sayımızda yine topluma dair problemleri (eğitim bilimleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimi alanlarından) disiplinler veya disiplinlerarası ele alan 30 kuramsal ve uygulamalı çalışmayla toplum araştırmalarına önemli katkılar sağladığımızı düşünmekteyiz.

OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi yayın periyodunu değiştirerek, aylık periyotta yılda 12 sayı olarak yayınlanacaktır. Tüm yazar, hakem ve okuyucularımızın bilgisine sunarız.

Bildiğiniz üzere OPUS makale takip ve yayın süreci Dergipark üzerinden yürütülmektedir. Bu kapsamda daha önceki yıllarda yayımlanmış makalelerde yazarlar tarafından talep edilen düzeltmeler (Kaynakça eksikliği vb.) hemen yerine getirilmekteydi. Ancak Dergipark 2018 yılından itibaren sayı yayımlandıktan sonra düzeltmeler için süreyi beş güne sınırlandırmıştır. Bu sürenin dışında düzeltme imkânı bulunmamaktadır. Bu nedenle yayımlandıktan sonra makalesinde düzeltme talebinde bulunan yazarlarımızdan düzeltme metni talep edilmekte ve bu metinlere bu sayıdan itibaren çıkacak ilk sayılarda yer verilmektedir.

Diğer taraftan 2018 yılı içerisinde titiz ve şeffaf akademik yayıncılık ilkeleri kapsamında OPUS yayın etiği ve yayın ilkelerimizi derginin web sayfasından tüm paydaşlarımızla paylaşmıştık. OPUS yayın etiği bölümündeki etik ilkelere yönelik standartlara, yayıncı ve editörler olarak bağlı kalacağımızı belirtip diğer paydaşlarımızdan da aynı hassasiyeti beklemekteyiz. Özellikle dergimize çok değerli katkılar veren hakemlerimizden yayın değerlendirme ilkeleri konusunda biraz daha hassas olmalarını rica ediyoruz.

OPUS'un 36. Sayısında emeği geçen tüm yazar, hakem ve çalışanlara teşekkür eder, tüm yazarlarımıza; huzur, başarı ve sağlık dileriz.

Editörler

Association between Emotional Intelligence and Academic Self-Efficacy of Preservice Primary Teachers

DOI: 10.26466/opus.837349

*

Aşkın Baydar*

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Artvin/Türkiye

E-Mail: askinbaydar@artvin.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5795-8282](https://orcid.org/0000-0002-5795-8282)

Abstract

In this study, the association between emotional intelligence levels and academic self-efficacy was investigated for preservice primary teachers in the education faculty. A total of 60 preservice teachers, 43 women and 17 men, participated in this research which used the relational screening model. As data collection measures, the Emotional Intelligence and Academic Self-Efficacy scales were used. The Emotional Intelligence Scale is a 20-item, Likert-type scale developed by Hyuneeung Lee and Yungjung Kwak and adapted to Turkish by Şehri Nur Kayihan and Serhat Arslan. It comprises the subdimensions of emotional recognition, emotional facilitation and emotional regulation. The College Academic Self-Efficacy Scale is a Likert-type scale with 33 items developed by Owen and Robin Froman and adapted to Turkish by Gülay Ekici. It consists of three subdimensions of social status, cognitive applications and technical skills. The results of the research show that there were no differences in emotional intelligence and academic self-efficacy total points and subdimensions according to the gender variable. Emotional intelligence total points were understood to positively and significantly affect academic self-efficacy total points. The subdimension of emotional recognition predicted academic self-efficacy at significant levels.

Keywords: *Emotional intelligence, academic self-efficacy, primary education, teacher education*

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Duygusal Zekâları ve Akademik Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkiler

*

Öz

Bu çalışmada eğitim fakültesi sınıf eğitimi öğretmen adaylarının duygusal zekâ düzeyleri ile akademik öz yeterlikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. 43 kadın, 17 erkek, toplam 60 öğretmen adayının katıldığı araştırma ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Duygusal Zekâ ve Akademik Öz Yeterlik ölçekleri kullanılmıştır. Duygusal Zekâ ölçeği, Hyuneung Lee ve Yungjung Kwak tarafından geliştirilen ve Şehri Nur Kayıhan ve Serhat Arslan tarafından Türkçe'ye uyarlanan, 20 maddeden oluşan, likert tipi bir ölçektir. Duygusal farkındalık, duygusal kolaylaştırma ve duygusal düzenleme alt boyutlarından oluşmaktadır. Akademik Öz Yeterli Ölçeği ise Steven Owen ve Robin Froman tarafından geliştirilen ve Gülay Ekici tarafından Türkçe'ye uyarlanan 33 maddeden oluşan likert tipi ölçektir. Sosyal statü, bilişsel uygulamalar ve teknik beceriler olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmanın sonucunda cinsiyet değişkenine göre duygusal zekâ ve akademik öz yeterlik toplam ve alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir. Duygusal zekâ toplam puanlarının, akademik öz yeterlik toplam puanlarını olumlu ve anlamlı yönde etkilediği anlaşılmıştır. Alt boyutlardan duygusal farkındalık, akademik öz yeterliği anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal zekâ, akademik öz yeterlik, sınıf eğitimi, öğretmen eğitimi*

Introduction

Self-efficacy beliefs are defined as a person's perception of control over their own movements, just as in relation to their ability to successfully complete a task (Hoigaard, Kovac, Overby, and Haugen, 2015). Academic self-efficacy is related to opinions about being able to successfully complete an academic task at the level designed by the individual (Schunk, 1991). According to Bandura (1997), there are four sources of academic self-efficacy; mastery experience, vicarious experience, social persuasion, and physiological state. These sources of self-efficacy affect the academic self-efficacy of students and their success in class. When compared with students who are suspicious about their own learning abilities, students who feel adequate to complete learning or homework will participate without difficulty, work harder, be more resilient in the face of difficulties and be more successful (Schunk and Pajares, 2002). If an individual has strong self-efficacy related to a certain task or aim, they will be resilient about overcoming any obstacles which emerge (Lane, Lane, and Kyprianou, 2004). According to Eakman, Kinney, Schierl and Henry (2019), as academic self-efficacy levels increase, academic problems reduce.

Academic self-efficacy affects the beliefs and attitudes of teachers which determine teaching, thinking and decision-making (Manzar-Abbas, Khurshid, and Rizvi, 2018). Teachers who believe in their efficacy in relation to teaching spend more time on academic activities and may be more helpful to students in overcoming difficulties (Bandura, 1997). Teachers with high self-efficacy are more effective in class and more confident in themselves (Gibson and Dembo, 1984). Research related to the importance or effects on education of academic self-efficacy in teachers has obtained interesting results. Taşdemir (2019) found that preservice primary education mathematics teachers had high perceptions of academic self-efficacy, while according to Pehlevan, Muştu and Çepikkurt (2017) there is a negative correlation between the occupational anxiety and academic self-efficacy of preservice teachers. Nasir and Iqbal (2019) found a significant positive association between the academic success levels of preservice teachers with academic self-efficacy. According to the results of research about university students including preservice teachers by Çelik, Orçan and Altun (2000), academic self-efficacy was directly affected by life satisfaction. Titrek, Çetin,

Kaymak and Kaşıkçı (2018) concluded there was a positive association between academic self-efficacy and motivation of preservice teachers and that the academic self-efficacy of preservice teachers was at the desired levels.

One of the factors which has significant level of interaction with academic self-efficacy is emotional intelligence. According to Mayer, Salovey and Caruso (2008), emotional intelligence is the ability of a person to understand their own feelings and other people's feelings, to manage them and to provide appropriate reactions to these feelings. There are four skills which comprise emotional intelligence according to Mayer, Caruso and Salovey (1999); perception of feelings, use of feelings to facilitate thinking, understanding feelings and managing feelings. According to Goleman (1995), emotional intelligence is the capacity to recognize feelings in ourselves and others to motivate ourselves and to manage our emotions within ourselves and our relationships. It comprises personal (recognizing feelings, managing feelings, self-motivation) and social capabilities (recognizing feelings in others, maintaining relationships). When we examine the literature, we see that the association between emotional intelligence and academic self-efficacy is generally in a positive direction. Şenel and Tamer (2018) concluded that students with high emotional intelligence levels had increased academic self-efficacy beliefs as a result of their study of preservice teachers in physical education and sports teaching, science teaching, mathematic teaching, social sciences teaching, music teaching and art teaching departments. In research investigating the relationship between emotional intelligence levels and academic self-efficacy of only physical education and sports preservice teachers by Türkekul and Sarıkabak (2019), similarly as emotional intelligence levels increased, academic self-efficacy levels were determined to increase. In studies performed with university students, emotional intelligence was a predictor of academic self-efficacy for clinical psychologic students according to Saeed and Ahmad (2000); for students from the engineering department mainly taking information processing lessons according to Belanger, Lewis, Kasper, Smith and Harrington (2007); and for undergraduate and postgraduate students from many departments according to Catalina, Stanescu and Mohorea (2012). Studies by Gharetepeh, Safari, Pashaei, Razaee, and Kajbaf (2015) and Ibrahim et al. (2017) of students in medical faculties showed a positive correlation between emotional intelligence and self-efficacy, while Sert and Traş (2019)

and Kang and Oh (2015) identified a positive correlation between emotional intelligence levels and academic self-efficacy for students at high school level. And in this study, the association between emotional intelligence levels and academic self-efficacy of preservice primary teachers was investigated.

Method

This research was completed with the relational screening model.

Participants

The study group in the research comprised preservice teachers attending the third year of the primary education department in the education faculty of a state university in the fall semester of 2019-2020 academic year. The data were collected in November of 2019. Sixty students participated in the study. Of students, 71.7% were women and 28.3% were men.

Data Collection Instruments

Two scale tools were used as data collection measures in the research; the Emotional Intelligence and Academic Self-Efficacy scales.

Emotional Intelligence Scale: This was developed by Lee and Kwak (2012) and comprises 20 items. The scale uses a Likert-type evaluation system. The scale was understood to comprise three factors after factor analysis. These are F1 for items 1-6, F2 for items 7-12 and F3 for items 13-20. These factors are emotional recognition/understanding, emotional facilitation, and emotional regulation. The scale was adapted to Turkish by Kayıhan and Arslan (2016). Psychometric analyses of the scale appropriate to conditions in Turkey performed exploratory and confirmatory factor analysis, internal consistency coefficient and item analysis processes. The original three subscales of the test were confirmed with factor analysis performed in Turkey ($\chi^2=399.55$; $df=167$; $RMSEA=.075$; $NNFI=.90$; $CFI=.91$; $IFI=.91$; $SRMR=.080$; $GFI=.86$). The Cronbach alpha internal consistency coefficient for Turkey was found to be .83.

College Academic Self-Efficacy Scale: This was developed by Owen and Froman (1988). It is a scale tool measuring self-confidence in basic skills like note-taking, answering questions, writing, adjustment to the basic pattern

in class, and ability to use computers among students. It comprises 33 items and is a Likert-type scale. It has three subdimensions of social status, cognitive applications, and technical skills. The validity and reliability study for Turkey was completed by Ekici (2012). In this study the internal consistency coefficient was found to be .86.

Responses to the scales were checked for accurate completion and scales that were not correctly completed were excluded. After this procedure, computer input was completed. Statistical analyses in the study were completed with the SPSS for Windows program. The Kolmogorov-Smirnov test was used to test the normality of the sample distribution. Later scales had descriptive statistical, Pearson correlation coefficients and finally regression analysis processes performed.

Findings

In the first stage of the research, the distribution of responses to the scales was investigated. With this aim, the Kolmogorov-Smirnov process was completed. For the emotional intelligence measure the statistical value was .107 and the significance level was .087. For the academic self-efficacy scale the statistical value was .087 and the significance level was .200. In line with this, it was understood that the distribution for both scales was normal. For this reason, the decision was made to use parametric statistical tests during the research. Table 1 presents the descriptive statistical values for the emotional intelligence and academic-self-efficacy scales.

Table 1. Descriptive statistics for emotional intelligence and academic self-efficacy measures

Measures	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. deviation
Em. understanding	60	2.67	5.00	3.9917	.50648
Em. facilitation	60	2.00	5.00	3.5889	.65919
Em. regulation	60	1.00	5.00	3.5521	.83720
Emotional intelligence	60	2.39	5.00	3.7109	.52389
Social status	60	1.40	4.50	3.1233	.82202
Cognitive app.	60	2.21	4.79	3.6211	.60723
Technical skills	60	2.00	5.00	3.7125	.74194
Self-efficacy	60	2.19	4.76	3.4156	.62951

The arithmetic mean for total points on the emotional intelligence scale was 3.17 and entered the 'I agree' interval of the Likert-type assessment. The

arithmetic means for the emotional intelligence scale subdimension also entered the 'I agree' interval. The arithmetic mean of the total points on the academic self-efficacy scale was 3.41. This is within the 'I am undecided' assessment. The arithmetic means for the cognitive applications and technical skills subdimensions were 3.62 and 3.17 (I agree). The arithmetic mean for the social status subdimension was at lowest levels (arithmetic mean: 3.12). This entered the 'I am undecided' assessment, similar to the total academic self-efficacy points.

According to the gender variable, there were no significant differences between the emotional intelligence and academic self-efficacy total and sub-scale points.

The correlations between the totals and subdimensions of the two scales used within the scope of this research were found with the Pearson multiplication moments correlation coefficients and results are given in Table 2.

Table 2. Associations between total and subdimensions of emotional intelligence and academic self-efficacy measures

N:60 Measure	Social status	Cognitive app.	Technical skills	Total academic self-efficacy
Em. understanding	.294(*)	.452(***)	.358(**)	.414(***)
Em. facilitation	.255(*)	.272(*)	.167	.264(*)
Em. regulation	.350(**)	.249	.262(*)	.335(**)
Em. intelligence total	.388(**)	.392(**)	.325(*)	.423(***)

*P<.05 **p<.01 ***p<.001

There was a .423 positive correlation between the academic self-efficacy total and the emotional intelligence total. This result was significant from a statistical perspective at .001. There were positive correlations between the emotional intelligence subdimensions of emotional recognition .414 (p<.001), emotional facilitation .264 (p<.05) and emotional regulation .335 (p<.01) with academic self-efficacy total points. There was a positive correlation between the academic self-efficacy subdimension of social status with the emotional intelligence total at .388 (p<.01) level. There were correlations with cognitive applications at .392 (p<.01) and technical skills at .325 (p<.05). In the final stage of the research, regression analysis was performed to identify whether or not the independent variable of emotional intelligence predicted the dependent variable of academic self-efficacy. The results are presented in Table 3.

Table 3. Regression analysis findings

Independent variable	B	t	p
Fixed	1.601	2.998	.004
Emotional intelligence	.508	3.552	.001

R: .423 R²:.179 F: 12.618 p<.001

When the findings observed in Table 3 found as a result of regression analysis are investigated, the emotional intelligence total points of preservice teachers were understood to positively and significantly affect academic self-efficacy total points at .001 level. Emotional intelligence points explained 17.9% of the variance in academic self-efficacy points. The regression analysis results for the prediction of academic self-efficacy by emotional intelligence subdimensions are given in Table 4.

Table 4. Regression analysis findings

Independent variable	B	t	p
Fixed	1.045	1.601	.015
Emotional understanding	.423	2.741	.008
Emotional facilitation	.074	.523	.603
Emotional regulation	.138	1.208	.232

R: .472 R²:.223 F: 5.343 p<.003

The regression analysis for the emotional intelligence scale subdimensions to predict the total academic self-efficacy points found the R value was .472, with R² value of .223. This result shows that the emotional intelligence subdimensions in total explained 22.3% of the total variance in the academic self-efficacy total points. This result was significant and in a positive direction (F:5.343, p<.01). When the "t" value is examined, only the emotional recognition subdimension was observed to be statistically significant among the subdimensions (t:2.74; p<.01). The other subdimensions did not predict self-efficacy points at significant level.

Discussions and Conclusion

In this study investigating the association between emotional intelligence levels and academic self-efficacy of preservice primary teachers, the first outcome found there were no significant differences between emotional intelligence and academic self-efficacy total and subdimension points according to the gender variable. In the relevant literature, there is no correlational

study comparing emotional intelligence and academic self-efficacy variables in the context of gender. However, among studies of these two variables, research by Ibrahim et al. (2017) found that women received significantly better points than men for all dimensions of emotional intelligence. Research by Türkekul and Sarıkabak (2019) with participation by preservice physical education and sports teachers obtained similar results; however, when academic self-efficacy points were compared according to gender, there were no statistically significant differences.

The second outcome in this study is the positive association between emotional intelligence and academic self-efficacy. This outcome is valid for all dimensions of the variables and is in parallel with the study by Kang and Oh (2015). This study was performed with participants at high school level and showed the presence of an association between emotional intelligence and academic self-efficacy not just at university level but also in the high school period when emotional and academic capabilities change rapidly. In the same way, Sert & Traş (2019) concluded similar results in research with participants at high school level. According to the results of these studies, academic efficacy was found to have positive and significant level associations with all the subdimensions of emotional intelligence; in other words, intra-individual relationships, inter-individual relationships, adjustment skills, stress management, general mood and positive effect. Research at faculty level by Belanger et al. (2007), Gharetepeh et al. (2015) and Ibrahim et al. (2017) identified positive associations between emotional intelligence and self-efficacy levels, similar to this study.

Another result of this study is that among the emotional intelligence subdimensions measured in our study of emotional recognition, emotional facilitation and emotional regulation, only emotional recognition significantly predicted academic self-efficacy. This feature of the study partly overlaps with studies by Saaed and Ahmad (2000) who found all emotional intelligence subdimensions significantly predicted self-efficacy; and by Türkekul and Sarıkabak (2019) who identified a positive, moderate-level association between the academic self-efficacy points of preservice teachers with optimism/mood regulation, and a positive low-level significant association between academic self-efficacy points with use of emotions, emotional assessment and emotional intelligence total points. The results found by Catalina,

Stanescu, and Mohorea (2012) that the emotional intelligence subdimensions of emotional management and use of emotions were each weak predictors of academic self-efficacy shows similarity to the prediction levels of the final two dimensions of emotional intelligence in this study. Similarly, this study is partly confirmed by results from studies by Şenel and Tamer (2018) who found a weak positive association between the academic self-efficacy of preservice teachers with the emotional assessment subdimension of emotional intelligence, a moderate-level positive association with emotional management subdimension and a weak positive correlation with the empathic sensitivity subdimension. The negative correlation found with the positive use of emotions subdimension does not just contradict this study, but also other studies in the literature in general.

With these outcomes of the study, the emotional intelligence levels of students receiving teacher education and hence academic self-efficacies are at adequate levels. Preservice teachers who are aware of, can manage and regulate their own emotions will have upper level working habits, learning and success perceptions according to these results.

As seen in the literature, studies in this field are limited to participation by university and high school students. Studies to be performed with participants at lower educational levels will further expand this study area in the future. Additionally, future research is recommended about the effect on students in different departments of education faculties of activities to develop emotional intelligence. Also activities towards improving academic self-efficacy of preservice teachers should take place in curriculums of education faculties.

Kaynakça / References

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Stanford University, CA: W.H. Freeman.
- Belanger, F., Lewis, T., Kasper, G. M., Smith, W. J., and Harrington, K. V. (2007). Are computing students different? An analysis of coping strategies and emotional intelligence. *IEEE Transactions on Education*, 50(3), 188-196.
- Catalina, C. C., Stanescu, D. F., and Mohorea, L. (2012). Academic self-efficacy, emotional intelligence and academic achievement of Romanian students. Results from an exploratory study. *Journal of Educational Sciences and Psychology*, 2(1), 41-51.

- Çelik, R., Orçan, F., and Altun, F. (2020). Investigating the relationship between life satisfaction and academic self-efficacy on college students' organizational identification. *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 7(1), 76-85.
- Eakman, A. M., Kinney, A. R., Schierl, M. L., and Henry, K. L. (2019). Academic performance in student service members/veterans: Effects of instructor autonomy support, academic self-efficacy and academic problems. *Educational Psychology*, 39(8), 1005-1026.
- Ekici, G. (2012). Academic self-efficacy scale: the study of adaptation to Turkish, validity and reliability. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi-Hacettepe University Journal of Education*, (43), 174-185.
- Gharetepeh, A., Safari, Y., Pashaei, T., Razaee, M., and Kajbaf, M. B. (2015). Emotional intelligence as a predictor of self-efficacy among students with different levels of academic achievement at Kermanshah University of Medical Sciences. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 3(2), 50-55.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ*. New York: Bantam Books.
- Gibson, S., and Dembo, M. (1984). Teacher efficacy: A construct validation. *Journal of Educational Psychology*, 76, 569-582.
- Hoigaard, R., Kovac, V. B., Overby, N. C., and Haugen, T. (2015). Academic self-efficacy mediates the effects of school psychological climate on academic achievement. *School Psychology Quarterly*, 30(1), 64-74. doi:10.1037/spq0000056
- Ibrahim, N. K., Algethmi, W. A., Binshihon, S. M., Almahyawi, R. A., Alahmadi, R. F., and Baabdullah, M. Y. (2017). Predictors and correlations of emotional intelligence among medical students at King Abdulaziz University, Jeddah. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 33(5), 1080-1085.
- Kang, Y. H., and Oh, E. J. (2015). Relationship among Emotional Intelligence, Academic Self-efficacy and Career Decision Level in High School Girls. *Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society*, 16(8), 5152-5159.
- Kayıhan, Ş. N., and Arslan, S. (2016). Duygusal Zeka Ölçeği: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (7), 137-145.
- Lane, J., Lane, A. M., and Kyprianou, A. (2004). Self-efficacy, self esteem, and their impact on academic performance. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 32(3), 247-256. doi:10.2224/sbp.2004.32.3.247
- Lee, H., and Kwak, Y. (2012). Development and initial validation of a trait emotional intelligence scale for Korean adults. *Asia Pacific Education Review*, 13(2), 209-217.

- Manzar-Abbas, S., Khurshid, M. A., and Rizvi, S. A. A. (2018). Exploring differences among mentors' and mentees' self-efficacy beliefs at primary level education in China. *New Horizons*, 12(1), 23-40.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., and Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267-298.
- Mayer, J. D., Salovey, P., and Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*, 63(6), 503-517. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.63.6.503>
- Nasir, M., and Iqbal, S. (2019). Academic self efficacy as a predictor of academic achievement of students in pre service teacher training programs. *Bulletin of Education and Research*, 41(1), 33-42.
- Owen, S. V., and Froman, R. D. (1988). Development of a college academic self-efficacy scale. *Paper presented at the annual meeting of the national council on measurement in education*. New Orleans. LA.
- Pehlevan, Z., Mustu, E., and Çepikkurt, F. (2017). Examination of occupational anxiety levels and academic self-efficacy of physical education teacher candidates. *Universal Journal of Educational Research*, 5(11), 1926-1939.
- Saeed, W., and Ahmad, R. (2020). Association of demographic characteristics, emotional intelligence and academic self-efficacy among undergraduate students. *Journal of Pakistan Medical Association*, 70(3), 457-460.
- Sert, M. and Traş, Z. (2017). Ergenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Öz-Yeterlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1205-1220.
- Schunk, D. H. (1991). Self-efficacy and academic motivation. *Educational Psychologist*, 26, 207-231.
- Schunk, D. H., and Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. In *Development of achievement motivation* (pp. 15-31). Academic Press.
- Şenel, E., and Tamer, K. (2018). Evaluation of some factors affecting self-efficacy beliefs of students studying in teacher education departments Öğretmenlik bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin öz yeterlik inançlarını etkileyen bazı faktörlerin değerlendirilmesi. *Journal of Human Sciences*, 15(3), 1717-1726.
- Taşdemir, C. (2019). An investigation of academic self-efficacy perceptions of primary mathematics teacher candidates. *Higher Education Studies*, 9(2), 72-80.
- Titrek, O., Çetin, C., Kaymak, E., and Kaşıkçı, M. M. (2018). Academic motivation and academic self-efficacy of prospective teachers. *Journal of Education and Training Studies*, 6(11a), 77-87.

Türkekel, K., and Sarıkabak, M. (2019). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının duygusal zeka düzeyleri ve akademik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 52-69.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Baydar, A. (2021). Association between emotional intelligence and academic self-efficacy of preservice primary teachers. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2370-2382. DOI: 10.26466/opus.837349

Multidimensional Examination of Postgraduate Education Theses Related to Problem Behavior in Turkey

DOI: 10.26466/opus.841553

*

Başak Bağlama * - Cansu Ömer **

* Assistant Professor, Atatürk Faculty of Education, Department of Special Education, Near East University, North Cyprus, Mersin 10 Turkey.

E-Mail: basak.baglama@neu.edu.tr

ORCID: [0000-0001-7982-8852](https://orcid.org/0000-0001-7982-8852)

** Master student, Atatürk Faculty of Education, Department of Special Education, Near East University, North Cyprus, Mersin 10 Turkey

E-Mail cansuomer97@gmail.com

ORCID: [0000-0003-1928-5889](https://orcid.org/0000-0003-1928-5889)

Abstract

Aim of this study is to examine current research trends in postgraduate theses related with problem behavior in Turkey. Document analysis as one of the qualitative research methods was used in the study. The study included 60 open-access postgraduate theses obtained from the thesis archive of Higher Education Council (YOK) of Turkey between 2015-2019. Theses included in the research were analyzed using thesis analysis form prepared by the researchers. In the prepared form, theses were examined according to year, level of thesis, university, institute, department, title of thesis supervisor, research model, participant and number of participants, data collection tool and data analysis method. According to the results of the study, it was determined that the most theses on problem behaviors were written in 2018 in the Institute of Educational Sciences and Special Education departments. In addition, it was observed that the number of master theses is higher and the relational survey model and scales are used the most in research. The results obtained within the framework of the investigation were interpreted with percentage and frequency tables and recommendations were presented for future research.

Keywords: *Problem behavior, special education, postgraduate education, thesis.*

Türkiye’de Problem Davranışlar ile İlgili Yapılan Lisansüstü Eğitim Tezlerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi

*

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de problem davranışlar ile ilgili yapılan lisansüstü eğitim tezlerinin çok boyutlu olarak incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya Yüksek Öğretim Kurulu’nun (YÖK) tez arşivinden yapılan tarama sonucunda elde edilen ve 1997-2019 yılları arasında erişime açık olan 60 lisansüstü tez dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen tezler, araştırmacılar tarafından önceden hazırlanan tez analizi formu kullanılarak analiz edilmiştir. Hazırlanan formda tezler yazar adı, yayın yılı, hangi üniversite, enstitü, anabilim dalı, şehir, tez düzeyi/türü, danışman ünvanı, araştırma yöntemi, veri toplama aracı, veri analizi yöntemi, katılımcılar ve yöntemine göre incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, problem davranışlar ile ilgili en fazla tezin 2018 yılında, Eğitim Bilimleri Enstitüsü ve Özel Eğitim ana bilim dalında yazıldığı görölmüştür. Ayrıca, yüksek lisans tezlerinin sayısının fazla olduğu, araştırmalarda en fazla ilişkisel tarama modelinin ve ölçeklerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Gerçekleştirilen inceleme çerçevesinde elde edilen bulgular yüzde ve frekans tablolarıyla yorumlanmış, ileride yapılacak araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Problem davranış, özel eğitim, lisansüstü eğitim, tez.

Introduction

From the moment the individual is born, he tries to adapt to society throughout his life. He exhibits many behaviors in this adaptation process. These behaviors are called behaviors that are accepted by the society and that are not harmful. At the same time, a person may have unacceptable behavior that harms others and himself. These behaviors are often called problem behaviors (Ceylan and Yikmis, 2017). Problem behaviors are defined as behaviors that harm oneself or others, cause a regression in the social relations and interaction with the social environment, prevent the individual from acquiring knowledge and skills that support all development areas, and do not comply with the general behaviors of the social environment in which he is present (Kanlikilicer, 2005; Slaff 2017).

It is difficult to categorize problem behaviors as women, men, children, adults, adolescents, elderly, young people, or individuals with disabilities or normally developing individuals; because this behavior pattern is a situation that can occur for every individual who has adaptation difficulties. There are many reasons for the emergence of behaviors defined as inappropriate by the society during this adaptation process. American Psychological Association (2013) defines problem behaviors as the violation of social norms and behaviors that are repeatedly exhibited by the fundamental rights of others. De Los Reyes and Kazdin (2009) defined problem behaviors as non-accepted behaviors or non-social behaviors instead of behaviors accepted as normal. The non-social dimension of a behavior is generally categorized on the basis of some features such as the continuity of the behavior, its intensity, its frequency, whether it is a part of a situation that is too contrary to social norms, and whether the judgment of adults around the individual in childhood causes significant harm to the child. The negative behaviors exhibited in a study can be defined as problem behaviors aimed at attracting attention, harmful and not accepted in the social environment (Kanlikilicer, 2005; Estabillo, Matson and Cervantes, 2018).

The problem behaviors that arise are shaped differently for each individual. In the study of Atici (2014), the changes in students' behavior are related to the differences of individuals, family, social environment, genetic characteristics, technology, environment and friends at school, the socio-economic structure of the family, and the structure of the classroom in the

first years of school, the behavior of the teacher, and the education program, and teaching methods.

Problem behaviors, whether diagnosed or not, can affect the individual, his family, the people he / she interacts with, peers, the school environment and the teacher. Therefore, it is important to reduce problem behaviors. Looking at the studies and theories on behavior, it is seen that different aspects of the behavior are mentioned. The child's innate behaviors diversify through their interactions with the environment and the child acquires new behaviors (Akcinar and Baydar, 2018). These acquired behaviors may be behaviors that can be accepted by the environment the child interacts with, as well as behaviors that are not accepted and harm the child, his environment and the individuals he interacts with. It can be said that these and similar behaviors are called problem behaviors.

As in individuals with normal development, there are problem behaviors in individuals who need special education. Although problem behaviors vary from person to person, they have determined classifications. Ozyurek (2008) classified problem behaviors according to some criteria. Behavior problems classified according to criteria are evaluated according to the behavior outside the socially acceptable level. Compliance according to the criteria varies according to the quantity of the behavior. The excess and scarcity of behavior is examined in four dimensions. These dimensions are the concealment, severity, frequency, and duration of behavior. Conformity according to other criteria is classified by sub-steps of inappropriate stimulus control. Inappropriate stimulus control is situations seen depending on the context and environment in which the behavior occurs. When the consequences of the behavior are not properly regulated (namely when reinforcement is used carelessly), problematic behavior falls under inappropriate stimulus control (Sheffield and Waller, 2010).

Erbas (2005) collected the functions of problem behaviors under two main headings. These are acquisition and getaway / avoidance behaviors. An example of the acquisition function is obtaining socially motivated (internal) stimuli, gaining pleasure from behaviors such as swinging, finger flicking. Another is stated as obtaining socially motivated stimulus, interest, and activity. The second main topic is the escape / avoidance function. First of all, they are situations such as escaping / avoiding socially motivated (internal) stimuli, pain, and hunger. These include escaping / avoiding so-

cially motivated stimuli; escaping / avoiding of interest, and finally escaping / avoiding from object or activity.

Gulboy, Yucesoy-Ozkan and Akay (2017) stated that individuals with autism spectrum disorder have problem behaviors. They stated that problem behaviors are repetitive and regenerative, self-harming, containing aggression and anger, unusual eating and obsessive behaviors. They stated that these problem behaviors lead to separation from general education environments, excessive commitment to routines and social interaction problems in individuals. Another problem behavior that can be encountered in normally developing and autistic children, at all age groups and all societies is malnutrition. It is usually a condition that can be caused by psychological and developmental reasons. Feeding disorders are eating behavior disorders that cause medical, social and psychological problems and negatively affect the quality of life (Oyekcin and Sahin, 2011).

Many studies have been put forward to intervene in problem behaviors that occur in individuals who need special education. Alpdogan (2018) investigated the effectiveness of functional communication teaching in reducing problem behaviors in children with autism spectrum disorder. By determining the functions of problem behaviors such as throwing, hitting, biting the resulting items, functional communication skills that can be applied instead of these behaviors have been gained to children. In this study, it was concluded that the function of the problem behaviors exhibited by children is to obtain objects and escape from a difficult task, and that when appropriate communicative skills are acquired to fulfill the function of these problem behaviors, the problem behaviors in children decrease. Atici (2014) explained in his study that educational efforts should yield this result and that more than one variable should be controlled for a long time in order to raise individuals who can exhibit desired behaviors. In addition, he explained that problem behaviors can be reduced when factors such as family, environment, teacher, school, educational environment, educational preparations, increasing the desired behavior and reducing the unwanted are determined.

In another study by Alabay, Guder and Guner (2018), it was determined that crying, tantrums, yelling, stubbornness were the most common behavioral problems teachers encounter in the classroom. It has been determined that problem behaviors negatively affect the education process and create

problems. It was stated that teachers frequently apply methods such as “making eye contact”, “ignoring”, “reward-punishment” regarding problem behaviors, they do not show and teach the right behavior to children and they act more spontaneously. According to the results of Acar, Gunes and Kaya (2017) study, it was determined that children's developmental characteristics and negative behaviors change as they get older. With advancing age, children have behaviors such as maternal child addiction, temper tantrums, communication problems, crankiness and restlessness, inability to share, inability to make friends. It was emphasized that in order to turn these negative behaviors into positive, parents should be able to listen to their children in order to improve their communication and social skills, and to observe their children's friends and how they communicate with them. As a result, a positive increase in listening and communication skills was observed in children.

In a study conducted by Yetkin and Aksoy (2019), when the attitudes of parents of children with autism according to their demographic characteristics and the differentiation in social skills and problem behaviors of children were examined, it has been revealed that the attitudes of parents who are younger, have primary school level, unemployed and low income level differ in terms of being overprotective. On the other hand, it has been determined that the attitudes of parents who are older, have high school or higher education, are working or have stopped working and have a high income level adopt a permissive attitude. When the third question of the study, parental attitudes and differentiation in social skills and problem behaviors of children was examined, it has been determined that parents whose children have sleep problems and receive more supportive education adopt authoritarian attitude. It has been stated that all these affect the problem behaviors seen in children.

Considering that problem behaviors are a situation that needs to be intervened in educational environments, the analysis of the postgraduate theses on this subject seems meaningful in terms of describing the point reached. In this respect, it is thought that the examination of postgraduate theses on problem behaviors can provide information about the depth and prevalence of this subject and reveal a general view of the area studied. As a matter of fact, in the literature review, it was seen that there was no study analyzing the postgraduate theses on problem behaviors in Turkey. It is

believed that the research will shed light on practices and, in particular, researchers in this field. Therefore, “What is the distribution of the graduate thesis on the subject of behavior problems in Turkey” constitutes the problem statement of this research. Regarding the related problem statement of the research, sub-problems of the study included revealing the distribution of postgraduate theses on problem behaviors in Turkey according to year, university, institute, department, thesis level, title of the supervisor, language, city, participants, data collection tool and data analysis methods.

Method

Research Model

Document analysis as one of the qualitative research methods was used in the study. Simsek and Yildirim (2011) explained the method of document analysis as it includes the analysis of written materials containing information about the phenomena and phenomena aimed to be investigated. Document analysis has traditionally been a model used by historians, anthropologists and linguists, sociologists and psychologists. The document review process includes some stages, including editing data, reviewing data, coding, dividing it into themes and categories, determining how to present it, and interpreting the findings (Creswell, 2013).

Target Population and Sample

The target population of the research consists of 66 graduate theses on problem behavior conducted in Turkey, which have been completed by 2019. Due to the limitation that all theses are not open to the reader, all theses could not be reached. The number of postgraduate theses that are not accessible in the research is 6. For this reason, the sample of the study consists of 60 graduate theses conducted between 1997 to 2019 on problem behaviors that are open to access. The first study obtained in the review belongs to 1997 and is the first research open to access.

Data Collection Process

The data obtained in this research were collected by using the thesis archive link on the National Thesis Center website (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) in March 2020. For this, the

“Simple Survey” option on the national thesis center page on the official website of the Higher Education Institution was selected and the words “problem behavior” were written as the key word, and then the permission status was selected as “all”. The theses were examined and the number of accessible theses was obtained as 60 in 66 graduate theses. The dates of the theses found include the period from 1997, the year of the first study in the field, to the last month of 2019, when the document analysis was carried out. In the study, data was obtained from theses about problem behavior found in Turkey by document review method and analysis of various characteristics of these data was carried out in SPSS 22.0 program (Statistical Package for the Social Sciences).

Data Collection Tools

In this study, graduate education theses were evaluated by the researchers with a 13-item thesis analysis form. The items in this form reveals the name of the author, the year of publication, the university where it was prepared, the institute where it was prepared, the department where it was prepared, the level and type of thesis, the title of the thesis, the research method, the data collection tool, the data analysis method, the participants, the subject (what was studied).

Data Analysis

In the research, various characteristics of the data obtained by document review method from theses on problem behavior prepared in Turkey were analyzed in SPSS program. Distribution of theses by year, distribution of theses by universities, distribution of theses by institutes, distribution of theses by departments, distribution of theses by thesis level, distribution of theses by consultant titles, distribution of theses by literary language, distribution of theses by cities where they are prepared, distribution of theses by participants, distribution of theses according to research methods, distribution of theses according to data collection tools, distribution of theses according to data analysis methods are presented in graphs and tables. These figures and tables presented were systematically interpreted in accordance with the general purpose of the research.

In order to ensure the reliability of the study, theses examined within the scope of the research were shared by the researchers. The classification was completed in four stages by the researchers. In the first stage, each researcher entered the data of the articles examined and in the second stage, the accuracy of the entered data was checked by another researcher by re-examining the theses. In the third stage, the surveys were checked again in groups of two. In the last stage, the data were checked again by the researchers and the deficiencies were corrected. In this way, the internal validity and reliability of the study was tried to be ensured.

Results

In this section, the results obtained from the analysis of the data are expressed in terms of percentage (%) and frequency (f), grouped and tabulated according to the relevant categories and comments based on the analysis results are made.

Distribution of Theses According to Year

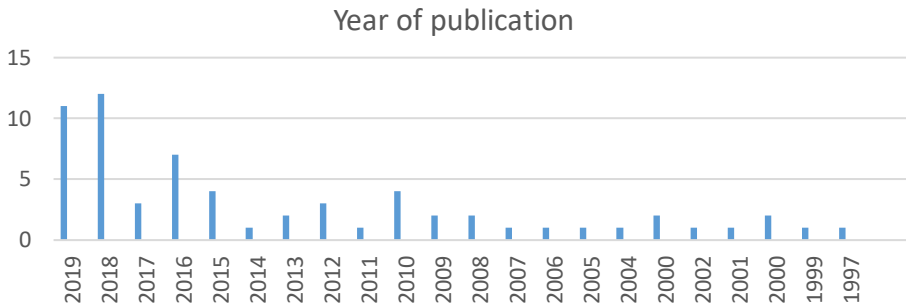

Figure 1. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to year

When the distribution of theses by years is examined, it is seen that 11 of the theses were written in 2019, 12 of them were written in 2018, 3 of the theses were written in 2017, 7 of the theses were written in 2016, 3 of the theses were written in 2015, 1 of the theses was written in 2014, 2 of the theses were written in 2013, 3 of the theses were written in 2012, 1 of the theses were written in 2011, 4 of them were written in 2010, 2 of the theses were written in 2009, 2 of the theses were written in 2008, 1 of the theses was writ-

ten in 2007, 1 of the theses was written in 2006, 1 of the theses was written in 2005, 1 of the theses was written in 2004, 2 of the theses were written in 2000, 1 of the theses was written in 1999, and 1 of the theses was written in 1997.

Distribution of Theses According to University

Table 1. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to university

University	f	%
Anadolu University	8	13.3
Marmara University	7	11.7
Gazi University	7	11.7
Ankara university	6	10.0
Cukurova University	4	6.7

When the distribution of theses by universities is examined, it is seen that 8 (13.3%) of the theses were written at Anadolu University, 7 (11.7%) of the theses were written at Marmara University, 7 (11.7%) of the theses were written at Gazi University, 6 (10.0%) of the theses were written at Ankara University, and 4 (6.7%) of the theses were written in Çukurova University.

Distribution of Theses According to Institute

Table 2. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to institute

Institute	f	%
Institute of Educational Sciences	33	55.0
Social Sciences Institute	22	36.7
Health Sciences Institute	5	8.3
Total	60	100

When the distribution of theses according to institutes is examined, it is determined that 33 (55.0%) of the theses were written in the Institute of Educational Sciences, 22 (36.7%) of the theses were written in the Social Sciences Institute, 5 (8.3%) of the theses were written in the Institute of Health Sciences.

Distribution of Theses According to Department

Table 3. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to institute

Department	f	%
Special education	18	30.0
General Education	15	25.0
Primary education	10	16.7

Psychology	8	13.3
Child Development	4	6.7
Pre-school Education	2	3.3
Psychological Services in Education	2	3.3
Applied Behavior Analysis	1	1.7
Total	60	100

When the distribution of theses according to departments is examined, it is seen that 18 of the theses (30.0%) were written in special education, 15 (25.0%) of the theses were written in basic education, 10 (16.7%) of the theses were written in primary education, 8 (13.3%) of the theses were written in psychology, 4 of the theses (6.7%) were written in child development, 2 of the theses (3.3%) were written in pre-school, 2 of the theses (3.3%) were written in psychological services in education, and 1 (1.7%) of the theses was written in applied behavior analysis.

Distribution of Theses According to Thesis Level

Table 4. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to thesis level

Thesis level	f	%
Master thesis	49	81.7
Doctorate thesis	11	18.3
Total	60	100

When the distribution of theses according to thesis levels is examined, it is seen that 49 (81.7%) of the theses were written as master theses and 11 (18.3%) were written as doctorate thesis.

Distribution of Theses According to the Title of Supervisor

Table 5. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to title of supervisor

Title of the Advisor	f	%
Professor	20	33.3
Associate Professor	19	31.7
Assistant Professor	20	33.3
Doctor	1	1.7
Total	60	100

When the distribution of theses according to the title of advisor is examined, it is seen that 20 of the theses (33.3%) was prepared with a consultant with the title of Professor, 19 of the theses (31.7%) was prepared with a consultant with the title of Associate Professor, 20 of the theses (33.3%) was

prepared with a consultant with the title of Assistant Professor, and 1 of the theses (1.7%) was prepared with a consultant with the title of Doctor.

Distribution of Theses According to Language

Table 6. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to language

Written Language	f	%
Turkish	55	91.7
English	5	8.3
Total	60	100

When the distribution of theses according to the writing language is examined, it is seen that 55 (91.7%) of them are written in Turkish and 5 (8.3%) of them are written in English.

Distribution of the Theses According to the Cities in which They Were Conducted

Table 7. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to city

Name of the city	f	%
Ankara	18	30.0
Istanbul	15	25.0
Eskisehir	8	13.3
Adana	4	6.7
Total	60	100

When the distribution of the theses according to the cities where they were prepared is examined, it is determined that 18 of the theses (30.0%) were written in Ankara, 15 (25.0%) of the theses were written in Istanbul, 8 (13.3%) of the theses were written in Eskisehir, 4 of the theses (6.7%) were written in in Adana.

Distribution of Theses According to Participants

Table 8. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to participants

Participants	f	%
Preschool children	19	31.7
Preschool children and their mothers	7	11.7
Pre-school teachers	6	10.0
Students with intellectual disability	5	8.3
Mothers	4	6.7
Adolescents	4	6.7
Classroom teachers	4	6.7
Individuals with autism	3	5.0

Refugee children	2	3.3
Mainstreaming students	2	3.3
Gifted children	1	1.7
Teacher candidates	1	1.7
Children with hearing impairment	1	1.7
Fathers	1	1.7

When the distribution of the theses according to the participants is examined, 19 of the participants (31.7%) are children of pre-school age, 7 of the participants (11.7%) are preschool children and their mothers, 6 of the participants (10.0%) are preschool teachers, 5 of the participants (8.3%) are students with intellectual disability, 4 of the participants (6.7%) are mothers, 4 of the participants (6.7%) are adolescents, 4 of the participants (6.7%) are classroom teachers, 3 of the participants (5.0%) are individuals with autism, 2 of the participants (3.3%) are refugee children, 2 of the participants (3.3%) are mainstreaming students, 1 of the participants (1.7%) is a gifted child, 1 of the participants (1.7%) is a teacher candidate, 1 of the participants (1.7%) is a hearing impaired children and 1 of the participants (1.7%) is a father.

Distribution of Theses According to Research Methods

Table 9. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to research method

Research Method	f	%
Relational Survey Model	14	23.3
Experimental Method	9	15.0
Quantitative Method	8	13.3
Descriptive Research	7	11.7
Qualitative Method	6	10.0
General Survey Pattern	6	10.0
Single Subject Research	5	8.3
Mixed Method	3	5.0
Action Research	1	1.7
Monitoring Research	1	1.7
Total	60	100

When the distribution of theses according to research methods is examined, it is seen that 14 (23.3%) of them are written as Relational Survey Model, 9 (15.0%) of them are written as Experimental Method, 8 (13.3%) of them are written as Quantitative Method, 7 (11.7%) of them are written as Descriptive Research, 6 (10.0%) of them are written as Qualitative Method, 6 (10.0%) of them are written as General Survey Model, 5 (8.3%) of them are

written as Single Subject Research, 3 (5.0%) of them are written as Mixed Method, 1 (1.7%) of them are written as Action Research, 1 (1.7%) of them are written as Monitoring Research.

Distribution of Theses According to Data Collection Tools

Table 10. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to research method

Data collection tool	f	%
Scale	46	76.7
Interview form	6	10.0
Criteria Dependent Measure Tool	5	8.3
Scale + Interview Form	3	5.0
Total	60	100

When the distribution of theses according to data collection tools is examined, it is determined that 46 of them (76.7%) use the Scale, 6 (10.0%) of them use the Interview Form, 5 of them (8.3%) use the Criterion Dependent Measurement Tool, and 3 of them (5.0%) use the Scale and Interview Form.

Distribution of Theses According to Data Analysis Methods

Table 11. Distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to research method

Data Analysis Method	f	%
Statistical Methods	46	76.7
Content Analysis	6	10.0
Graphical Analysis	5	8.3
Scale + Interview Form	3	5.0
Total	60	100

When the distribution of theses according to data analysis methods is examined, it is determined that 46 (76.7%) of them use Statistical Methods, 6 (10.0%) of them use Content Analysis, 5 of them (8.3%) use Graphical Analysis, and 3 of them (5.0%) use Scales and Interview Form.

Discussion

Theses made between 1997-2019 in Turkey in the field of problem behaviors used in this study were collected by using the thesis archive link on the National Thesis Center web page (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>). Theses were evaluated according to the year they were published and their universities, frequently studied subjects, methods, data collection tools and

analysis, sample characteristics and sizes. Thus, the general tendencies of these theses were tried to be revealed. In the literature reviews conducted in the field, it is seen that the data for 2018 and 2019 periods contain more studies compared to other theses, especially in terms of up-to-datedness. It is noteworthy that there is more interest in special education and problem behaviors recently.

The research was conducted at the Institute of Educational Sciences, Social Sciences and Health Sciences. But it can be said that the large number of studies conducted in Educational Sciences is due to the fact that it is an area that deals with students and children. Five studies in health sciences should not be ignored and it should be taken into consideration that it is an area where different field experts contribute.

Most of the studies have been done in special education, basic education and primary education departments. It is seen that more research has been done on problem behavior in the fields of psychology and child development. In the study of problem behavior in Turkey conducted by Bayraktar (2018), a total of 20 thesis studies were reached, 3 of which were doctoral and 17 of which were master's theses. However, among the theses made in 2019, 49 master's theses and 11 doctoral theses have been reached. According to the study by Coskun, Dundar and Parlak (2014), when the postgraduate theses in the field of special education are examined in terms of supervisor titles, it is stated that the faculty members with the title of Assistant Professor mostly work as advisors in these theses. In this study on problem behaviors, it is observed that there are more advisors with the title of Professor and Doctor.

In this research on problem behaviors, 55 theses written in Turkish and 5 theses written in English are observed. Since there is no document analysis, especially regarding the research, fragmentary data according to universities are not considered scientific research. In this research, the theses about problem behaviors among universities were examined and presented in detail. In the closest study on the subject, it is seen that a more limited number of information is presented according to the research conducted in the literature review numbers of Marmara and Gazi Universities (Altay, 2020). Ozenc and Ozenc (2013) stated that as a result of their research, the total number of theses made in Ankara and Istanbul is higher than the total of other provinces in Anatolia. It is possible to defend the same issue in re-

search on problem behaviors. The highest number of theses on this subject is in Ankara and Istanbul, followed by Eskisehir and Adana.

Participants vary in relation to the topic addressed. In a study that examined the effect of Berbercan's (2010) group-family training program for reducing problem behaviors on controlling the behaviors of fathers, it was seen that Berbercan worked with 4 fathers. In another study conducted by Sancak (2019), which investigated the effect of the application of group therapy method in the classroom on the social skills and problem behaviors of preschool children, preschool students are considered as participants.

As a result of Erdem's (2011) study, it was stated that 82% of scientific research conducted in the field of education in Turkey is carried out using quantitative research methods. In this study on problem behaviors, there are 14 studies using the Relational Survey Model, and one study using action and follow-up studies is observed. In the dimension of examining the studies on problem behaviors in a multifaceted way, it is seen that the scale is mostly used in studies. While the scale was used in 49 studies, the least common study samples were those in which the scale and interview form were used. In the study of Sahin, Kana and Varioglu (2013), it is seen that frequency and percentage analysis methods are frequently used in postgraduate thesis studies on Turkish education. It is observed that statistical methods are mostly used in the studies on problem behaviors.

In this study, postgraduate theses on problem behavior in Turkey were examined in accordance with the established criteria and research trends in studies in this field were revealed. Although there has been an increase in studies on the subject in recent years, it is considered that the studies conducted are not sufficient and it is recommended to increase the number of studies to be carried out. By examining the distribution of graduate theses performed on problem behaviors by thesis level, it was found that the number of Master's thesis studies was much higher than the number of doctoral thesis studies.

It is believed that further research at the doctoral level will be important in providing original research and solution proposals on this topic. By examining the distribution of graduate theses related to Problem behaviors according to research models, it is seen that the relational screening model and experimental research method are used more. With the increase in qualitative and quantitative researches, the realization of perceptions and events

in the natural environment in a realistic and holistic manner will enable the effectiveness and results of the research process to be revealed more effectively.

The distribution of postgraduate theses on problem behaviors according to data collection tools is mostly scales. Other data collection tools such as observation and interview can be given more space, or the use of data collection tools in which quantitative and qualitative research methods are used together can be increased. When the studies are scanned in terms of the department, it is seen that the data on the main science are not analyzed. In the research, it is important to which discipline the data should be explained. For document analysis, examinations are also made on the basis of the department. Additional information is always needed for more efficient information collection.

References

- Acar, D., Kaya, G., and Gunes, G. (2017). Özel gereksinimli bireyler hakkındaki goruslere iliskin metafor calismasi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(62), 935-944. <https://doi.org/10.17755/esosder.284397>
- Akcinar, B., and Baydar, N. (2018). Erken cocuklukta anne davranislarinin dis-sallastirma davranis problemleri ile iliskisi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(66), 454-470. <https://doi.org/10.17755/esosder.325593>
- Alpdogan, C. (2018). *Akilci ilac kullanimi ve paydaslarin rolu: Sakarya ili eczacilari uzerine bir inceleme*. Unpublished master thesis. Sakarya University, Turkey.
- Altay, N. (2020). Turkiye’de sosyal bilgiler egitimi alaninda yazilan makalelerin degerlendirilmesi. *Adnan Menderes Universitesi Egitim Fakültesi Egitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 22-35.
- American Psychiatric Association, (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.) Washington, DC: Author.
- Atici, R. (2014). Kaynastirma ogrencilerinin okul hayatinda karsilastigi zorluklar. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 295-313. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6936>
- Bayraktar, A. (2018). *Turkiye’de özel egitim alaninda problem davranislarla ilgili yapilan lisansustu egitim tezlerinin cok boyutlu olarak incelenmesi*. Retrieved from <https://uoek2018.ogu.edu.tr/Storage/uoek2018/Uploads/200-210.pdf> on 10 September 2020.

- Berbercan, F. (2010). *Problem davranislarin azaltilmasina yonelik grup aile egitim programi'nin babalarin davranislari kontrol etmek icin gerekli kavram ve islem sureclerini kazanmalarina etkisi*. Unpublished master thesis. Gazi Universitesi, Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Ceylan, F., and Yikmis, A. (2017). Kaynastirma ogrencilerinin sergiledigi problem davranislara yonelik sinif ogretmenlerinin uyguladiklari onleme ve mudahale stratejileri. *Uludag Universitesi Egitim Fakultesi Dergisi*, 30(1), 239-264. <https://doi.org/10.19171/uefad.323417>
- Coskun, I., Dudar, S., and Parlak, C. (2014). Turkiye'de ozel egitim alaninda yapilmis lisansustu tezlerin cesitli degiskenler acisindan incelenmesi (2008-2013). *Ege Egitim Dergisi*, 15(2), 375-396. <https://doi.org/10.12984/eed.49993>
- Creswell, J. (2013). *Qualitative enquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
- De Los Reyes, A., and Kazdin, A. E. (2009). Identifying evidence-based interventions for children and adolescents using the range of possible changes model: A meta-analytic illustration. *Behavior Modification*, 33(5), 583-617. <https://doi.org/10.1177/02F0145445509343203>
- Erbas, D. (2005). Bas makale: Olumlu davranissal destek. *Ankara Universitesi Egitim Bilimleri Fakultesi Ozel Egitim Dergisi*, 6(1), 1-18. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000087
- Erdem, D. (2011). Turkiye'de 2005-2006 yillari arasinda yayimlanan egitim bilimleri dergilerindeki makalelerin bazı ozellikler acisindan incelenmesi: Betimsel bir analiz. *Egitimde ve Psikolojide Olcme ve Degerlendirme Dergisi*, 2(1), 140-147.
- Estabillo, J. A., Matson, J. L., and Cervantes, P. E. (2018). Autism symptoms and problem behaviors in children with and without developmental regression. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 30(1), 17-26.
- Guder, S. Y., Alabay, E., and Guner, E. (2018). Okul oncesi ogretmenlerinin siniflarında karsilastiklari davranis problemleri ve kullandiklari stratejiler. *Elementary Education Online*, 17(1), 414-430.
- Gulboy, E., Yucesoy-Ozkan, S., and Akay, E. P. M. (2017). Otizmi olan cocuklarin gecisler sirasinda sergileyebilecekleri problem davranislari onlemek uzere kullanılan gecis stratejileri. *Adiyaman Universitesi Sosyal Bilimler Enstitu Dergisi*, 25, 53-97
- Kanlikilicer, P. (2005). *Preschool behavior questionnaire: A validity and reliability study*. Unpublished master thesis. Graduate School of Educational Sciences, Marmara University, Istanbul, Turkey.

- Oyekcin, D. G., and Sahin, E. M. (2011). Yeme bozukluklarına yaklasim. *Turkiye Aile Hekimligi Dergisi*, 15(1), 29-35.
- Ozenc, E. G., and Ozenc, M. (2013). Turkiye’de ustun yetenekli ogrencilerle ilgili yapilan lisansustu egitim tezlerinin cok boyutlu olarak incelenmesi. *Turkiye Sosyal Arastirmalar Dergisi*, 171(171), 13-28.
- Ozyurek, M. (2008). *Problem davranislari degistirme* (4th edition). Ankara: Kok Yayıncılık.
- Sahin, E., Kana, F., and Varisoglu, B. (2013). Turkce egitimi bolumlerinde yapilan lisansustu tezlerin arastirma egilimleri. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 356-378.
- Sancak, S. (2019). *Effects of group theraplay on social skills and problem behaviors of preschoolers in classroom environment*. Unpublished master thesis. Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Sheffield, K. I. M., and Waller, R. J. (2010). A review of single-case studies utilizing self-monitoring interventions to reduce problem classroom behaviors. *Beyond Behavior*, 19(2), 7-13.
- Simsek, H., and Yildirim, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel arastirma yontemleri*. Ankara: Seckin Yayıncılık.
- Slaff, I. (2017). Use the ABCs when managing problem behaviors in autism. *Current Psychiatry*, 16(11), 54-55.
- Yetkin, A. I., and Aksoy, V. (2019). Maternal acceptance–rejection and mother–child interaction in Turkish mothers of children with developmental disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 31(6), 803-817.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Bağlama, B. and Ömer, C. (2021). Multidimensional examination of postgraduate education theses related to problem behavior in Turkey. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2383-2401. DOI: 10.26466/opus.841553

Investigation of the Bibliometric Features of the Articles on Socioscientific Issues

DOI: 10.26466/opus.841772

*

Ayşegül Evren Yapıcıoğlu*

* Araş.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-Mail: aevren@mu.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0528-8528](https://orcid.org/0000-0003-0528-8528)

Abstract

The purpose of the present study is to bibliometrically investigate and evaluate the articles published on "socioscientific issues" between the years 1994 and 2019. To this end, it was attempted to determine the countries having the highest number of publications and the collaboration between them, the researchers having the highest number of publications and citations and the collaboration between them, the keywords most frequently used and the journals with the highest publication and citation. The data source of the present study consists of the articles (n: 372) found in the Web of Science (WoS) database. The analysis of the collected data was made with bibliometric mapping in VOSviewer 1.6.15 program. As a result of the study, the countries making the highest number of publications on socioscientific issues (SSI) were found to be the USA, Turkey, and Sweden, respectively. Turkey and the USA (United State of America) were found to come to the fore in terms of both the number of publications and strong cooperation. The authors Zeidler D. L. and Sadler T. D. with the highest number of publications were found to have strong links with the researchers working in the field of SSI and co-authored some articles. Moreover, the keywords found to be used the most frequently in the articles are argumentation, nature of science, science education, decision-making, environmental education, and reasoning.

Keywords: *Bibliometric analysis, Socioscientific Issues, and Web of Science Database.*

Sosyobilimsel Konulara Yönelik Makalelerin Bibliyometrik Özelliklerinin İncelenmesi

*

Öz

Araştırmanın amacı, "sosyobilimsel konular" üzerine 1994-2019 yılları arasında yayımlanan makaleleri bibliyometrik açıdan inceleyerek değerlendirmektir. Bu amaçla en fazla yayın sayısına sahip ülkeler ve aralarındaki iş birlikleri, en fazla yayın ve atıf sayısına sahip araştırmacılar ile aralarındaki işbirlikleri, en fazla kullanılan anahtar kelimeler, en yüksek yayın ve atıf sayısına sahip dergiler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın veri kaynağını, Web of Science (WoS) veri tabanındaki araştırmalar oluşturmaktadır. Veri analizleri ise, VOSviewer 1.6.15 programı kullanılarak bibliyometrik haritalama ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda sosyobilimsel konular alanında en fazla yayın yapan üç ülke sırasıyla Amerika, Türkiye ve İsviçre'dir. Araştırma sonucunda, Amerika ve Türkiye hem yayın sayısı hem de güçlü iş birlikteliği açısından dikkat çekmektedir. En fazla yayın sayısına sahip Zeidler D. L. ve Sadler T. D isimli yazarların, sosyobilimsel konular alanında çalışan araştırmacılar ile güçlü bağlantıya sahip oldukları ve ortak yayınlar yaptığı belirlenmiştir. Ayrıca sosyobilimsel konulardaki makalelerde, sosyobilimsel konular, argümantasyon, bilimin doğası, fen eğitimi, karar verme, çevre eğitimi ve muhakeme en fazla kullanılan anahtar kelimelerdir. Sosyobilimsel konular alanında en fazla yayın, atıf ve bağlantı gücü potansiyeline "international journal of science education ve Journal of research in science teaching" isimli dergiler sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Sosyobilimsel Konular ve Web of Science Veri Tabanı

Introduction

As a result of the rapid development of scientific knowledge, the advancement of new technologies, and unexpected scientific events (e.g. COVID-19 pandemic, climate, and nuclear crises, etc.), people need to make critical evaluations on the effects of many issues they face in their daily lives on humanity and the whole universe. What is expected from the citizens of the future is not only to be knowledgeable but also to play an active role in solving the problems adversely affecting the society by being conscious, sensitive, participatory, and responsible (Chowdhury, Holbrook and Rannikmäe, 2020; Kolstø, 2001). In this respect, "socioscientific issues" have come to the fore in the recent history of science education research.

Socioscientific issues, on the other hand, are issues of local, regional and global scale that we hear frequently in the media and social platforms, that cause controversies, that have a scientific nature, about which people, groups, and even societies have different opinions, behaviours, and decisions, that cause dilemmas and require risk management (Ekborg, Ottander, Silfver and Simon, 2013; Kolstø, 2001; Ratcliffe and Grace, 2003; Sadler, 2004; Zeidler and Nichols, 2009). Besides global issues such as climate change and the COVID 19 pandemic that affect the whole world, local and regional issues such as the establishment of nuclear power plants or establishment of facilities for the extraction of underground mines in a city are considered within the scope of socioscientific issues. For the development of democratic and multi-faceted citizenship, it is strongly emphasized that SSI, which serves the function of a bridge between students' school life and daily life, should be integrated into science education processes (Sadler, Barab and Scott, 2007).

Although the history of the integration of scientific contents addressed by science education with issues of social importance dates back to the 1980s in the literature (Fensham, 1980, 1983; Zeidler, 2014), the development of the rational framework of this integration, its applications, and pedagogical approaches occurred in the 2000s. Seen from this perspective, it can be said that the literature on SSI has a recent history covering nearly 20 years. In this short period, individuals' informal reasoning and decisions in relation to SSI, their understandings of the nature of science, risk perceptions and

arguments have been investigated (Kolstø, 2006; Kılınç, Boyes and Stanistreet, 2013; Lederman, Antink and Bartos, 2014; Sadler and Zeidler, 2005a, 2005b; Topçu, Sadler and Yılmaz-Tüzün, 2010; Walker and Zeidler, 2007), different approaches to the teaching of SSI have been developed and the effects of these approaches on students' inquiry and critical thinking skills, argument quality, self-regulation and decision making skills and understanding of the nature of science have been examined (Atabey and Topçu, 2017a; Eastwood, et al., 2012; Eastwood, et al., 2013; Venville and Dawson, 2010; Wang, et al., 2017), their contributions to science literacy and citizenship education have been evaluated (Chowdhury, Holbrook and Ranikmäe, 2020; Kolstø, 2001; Ratcliffe and Grace, 2003; Sadler and Zeidler, 2009) and challenges to teachers' use of SSI in their instruction have been explored (Saunders and Rennie, 2013). As problems emerge as the reflection of new scientific and technological advances onto society, the journey of SSI in the world of scientific publishing will undoubtedly continue.

Today, one way of announcing scientific developments to the scientific community and accordingly to the whole world is to make scientific publications. Scientific publications, on the other hand, are made for purposes such as strengthening scientific communication, making science disseminate through the society, introducing scientific findings to an academic milieu, and guiding new scientific research as well as advancing the academic career of researchers (Lin, Lin, Potvind and Tsai, 2019; Lin, Lin and Tsai, 2014; Tsai and Wen, 2005). In addition, through scientific publications, new theories can be developed, their effects can be tested, the similarities and differences between previous research and the new research can be discussed, and suggestions regarding the field of research can be developed.

In recent years, as in all other fields, increasing research in educational sciences has given rise to the necessity of determining the trends in this field, sub-disciplines in the field, publications that stand out on a specific subject and have a considerable impact on the field, and the most productive researchers, countries, institutions and their collaborations (Demir and Çelik, 2020; Ellegaard and Wallin, 2015; Gürten, Özdiyar, Şen, 2019; Çiftçi et al., 2016; Seel and Zierer, 2019). In determining the trends of a scientific discipline or research subject worldwide and in evaluating scientific publications and describing the current situation, methods such as review studies (Fang, Hsu & Lin, 2019), thematic or systematic content analysis (Bağ &

Çalık, 2017; Lin, Lin, Potvind and Tsai, 2019) and bibliometric analysis (Bozdoğan, 2020; Çiftçi et al. 2016) have been used. There are studies based on the review (Fang, Hsu and Lin, 2019; Topçu, Muğaloğlu and Güven, 2014) and content analysis (Genç and Genç, 2017; Tekin, Aslan and Yılmaz, 2016) methods in order to reveal the general framework for research on SSI and to evaluate the related literature.

Purpose and Significance of the Study

In the present study, the articles published on SSI in the years between 1994 and 2019 were evaluated by means of bibliometric analysis. The bibliometric findings obtained in the present study are believed to be important for new researchers to establish scientific cooperation and communication as they contribute to the determination of countries, institutions, journals, and authors considered to be most productive in the publications made in the field of SSI. Furthermore, as the keywords used most frequently in research on SSI are explored, the study reveals the trends in the field and helps new researchers to determine the type of research they will conduct in the future. In the present study, the Web of Science (WoS) database, which includes the Science Citation Index, Social Science Citation Index, and Art and Humanities Citation Index, which is seen as the most reputable database in the world, where high-impact journals are scanned, which is constantly updated and which has its parameters and histograms (Denktaş Sakar and Cerit, 2013; Demir ve Çelik, 2020). WoS was used in the bibliometric analyses. Accessing publications in the form of articles through the WoS database without placing any limitation on journals makes the present study different from other studies in the field.

Method

The purpose of the current study is to evaluate the articles published on SSI in the years between 1994 and 2019 in the WoS database by using bibliometric analysis. Bibliometric analysis, on the other hand, is the quantitative analysis of the relevant discipline through mathematical and statistical techniques using indicators that show qualitative characteristics regarding the data with regards to scientific publications (e.g. the number of publications,

publication years, citations, researchers, countries and institutions) in a subject or a discipline (Martínez-Gómez, 2015; Martínez-López et al. 2020; Small, 1999; Van Leeuwen, 2004).

Bibliometric analysis is a technique that relies on investigations to be conducted on large volumes of academic literature and makes it possible to look at the issue macroscopically (van Nunen et al., 2018). While reviewing the review articles to obtain a general view of the literature, critical articles and resources on a selected scientific content, bibliometric studies focus on statistical data regarding the research in the field and thus can reveal bibliometric interactions (Ellegaard and Wallin, 2015). Thus, with bibliometric analysis, influential authors and publications and leading journals, countries and institutions in the field of science under consideration can be determined (van Nunen et al., 2018). Through bibliometric analysis, an opinion is reached by looking at the previous research from a bird's eye view and drawing a data-driven picture about the multidisciplinary character of the research area (Çilhoroz and Arslan, 2018; Gürten, Özdiyar and Şen, 2019; Martínez-López et al. 2020). In this respect, it contributes to the determination of the current status of scientific publications in the field, to discovery of the deficiencies and gaps in the field and thus, it sheds light for new research and applications on the subject or research disciplines (Çilhoroz and Arslan, 2018; Gürten, Özdiyar and Şen, 2019; Şen, 2019). The findings obtained in this way can guide researchers new to the field to conduct replication studies and draw a data-driven path for them to establish communication with the prominent researchers and institutions of the field. To this end, the main focus was put on the research question "What are the bibliometric features of the articles about socioscientific issues (SSI) scanned in the WoS database?". The sub-research questions constructed based on the above given main research question by using bibliometric indicators are given below.

1. What is the number of articles published on SSI in the years between 1994 and 2019 and the distribution of these articles across the years?
2. What is the number of citations made to the articles across the years?
3. What are the countries and institutions that come to the fore in terms of the number of the articles?
4. Which authors and countries have a high level of collaboration in the production of the articles?

5. What are the articles having the highest number of citations and high impact in the field?
6. What are the keywords used most frequently in the articles?
7. The study is descriptive in nature as it uses articles as the document and the research questions are intended to elicit the existing state. Descriptive studies refer to the type of research aiming to elicit the existing state or event through appropriate explanations (Karasar, 2009).

Data Collection Process and Analysis

The data source of the present study is the Web of Science (WoS) database. On 02 December 2020, when the title was defined as “socioscientific issues”, the timespan was defined as the years between 1994 (there is no article before the years of 1994) and 2019, and the document type was defined as article, a total of 372 publications were reached in the WoS database. The data about these 372 publications (year of publication, the number of citations, journals, institutions, authors, the name of the publication and keywords, etc.) were analyzed in MS Excel and VOSviewer 1.6.15 programs. VOS (Visualization of Similarities) is a software tool that allows visualization of the data belonging to a database through networks. This software is of high quality as it allows easy display of large bibliometric networks and researchers to easily take screenshots so that it facilitates interpretation and visualization (Sinkovics, 2016).

VOSviewer is a free software program that can create visual networks based on co-authorship, co-occurrence, citation, bibliographic coupling, or co-citation links that are reached by using the data consisted of scientific publications, journals, researchers, research institutions, keywords or terms (van Eck and Waltman, 2014, 2017). Moreover, it relies on the method of clustering the similarities. The clustering method works on the principle of classifying the clusters by marking each cluster with a different colour (Waltman, van Eck and Noyons, 2010). In the visual network constructed with the software, the size of the circles and type font denote the size of the unit of analysis being researched while colours denote the clusters formed on the basis of the principle of similarity and the distance between two circles indicates the strength of link (Waltman, van Eck and Noyons, 2010; van Eck and Waltman, 2014, 2017).

A link is a relation between two items. Examples of links are bibliographic coupling links between publications, coauthorship links between researchers, and co-occurrence links between terms. Each link has a strength, represented by a positive numerical value. The higher this value, the stronger the link. The strength of a link may for example indicate the number of cited references two publications have in common, the number of publications two researchers have co-authored, or the number of publications in which two terms occur together (van Eck and Waltman, 2017, p.4).

Limitations

One of the limitations of the present study is not using other databases such as SCOPUS and Google Scholar besides the WoS database. Another limitation of the research is that only articles with the term of socioscientific in their title are included in the current study. Moreover, in the present study, there is another limitation which is the evaluation of only the publications made in the form of articles but not reviews, book chapters, and conference proceedings in WoS. The time span used in the present study covers the years between 1994 and 2019 yet the year 2020 was not included in this time span, which can be seen as another limitation of the present study. However, as the year 2020 has not been completed yet, the inclusion of the data from this year may cause problems in terms of the generalizability of the research.

Findings

A total of 372 articles scanned on SSI in the WoS database were published in the years between 1994 and 2019. The distribution of the articles across the years is given in Figure 1.

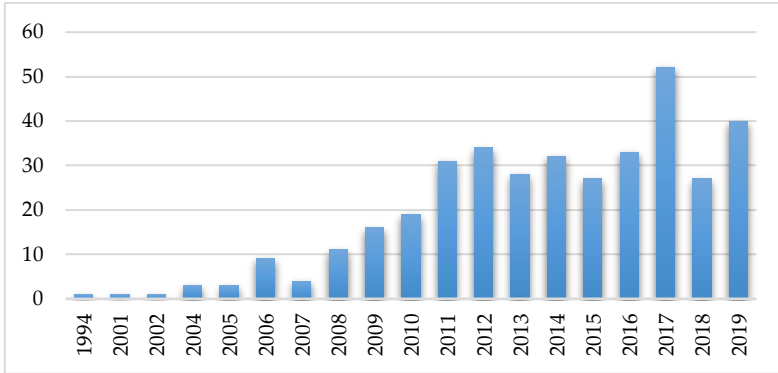

Figure 1. Distribution of the articles across the years

As can be seen in Figure 1, the first article on SSI was published in 1994 by Bingle, W. H. and Gaskell, P. J. in the “Science Education Journal (Vol 78, Issue 2)” under the title of “Scientific literacy for decision-making and the social construction of scientific knowledge”. Between 1994 and 2002, a stable period was experienced and then the publication of articles on SSI has gathered momentum since 2004. A steep increase was observed in the publication of articles between 2011 and 2017 while a significant decrease was observed in the year 2018. Information about the distribution of citations across the years is given in figure 2.

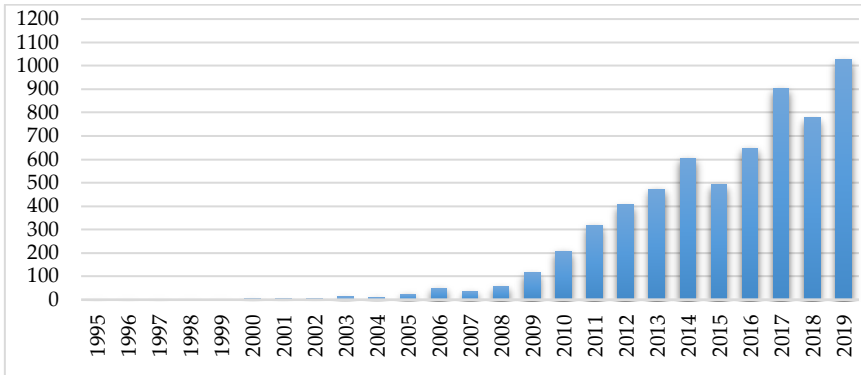

Figure 2. Distribution of citations across the years

As can be seen in figure 2, the first citation was made to the articles published on SSI in 1995 and between the years 1995 and 2019, a total of 6166

citations were made to these articles. From the first citations onwards, a constant increase in the number of citations has been observed and the highest increase in the number of citations compared to the previous year was observed in the years 2014, 2017, and 2019. The article to which the highest number of citations was made was found to be the one by Kolstø, S. D. published in the Science Education Journal (Vol. 85, No. 3, pp. 291-310) in 2001 under the name of “Scientific literacy for citizenship: Tools for dealing with the science dimension of controversial socioscientific issues” with a total of 289 citations. In addition, there are a total of 16 articles cited 100 times or more; there are a total number of 36 articles cited 50-99 times and there are a total number of 152 articles cited 10-49 times. A total of 46 articles have not been cited yet. The first 20 countries making the highest numbers of publications are given in Figure 3.

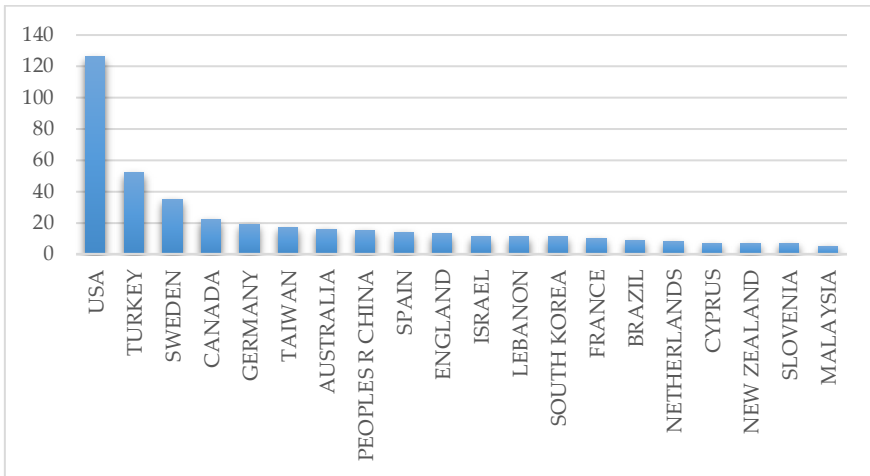

Figure 3. Number of the articles across the countries

As can be seen in Figure 3, the highest number of articles on SSI has been published in the USA (United States of America, n:126). The articles published in the USA constitute 33.8% of all the publications made in the field of SSI. Turkey takes second place after the USA in terms of the number of publications in the field of SSI (n: 52; 13.9%) followed by Sweden (n: 35; 9.4%).

When the number of publications made by universities making publications in the field of SSI was examined, it was found the number of universities have made five or more publications in this field is 27. The data about the universities making the highest number of publications are presented in Figure 4.

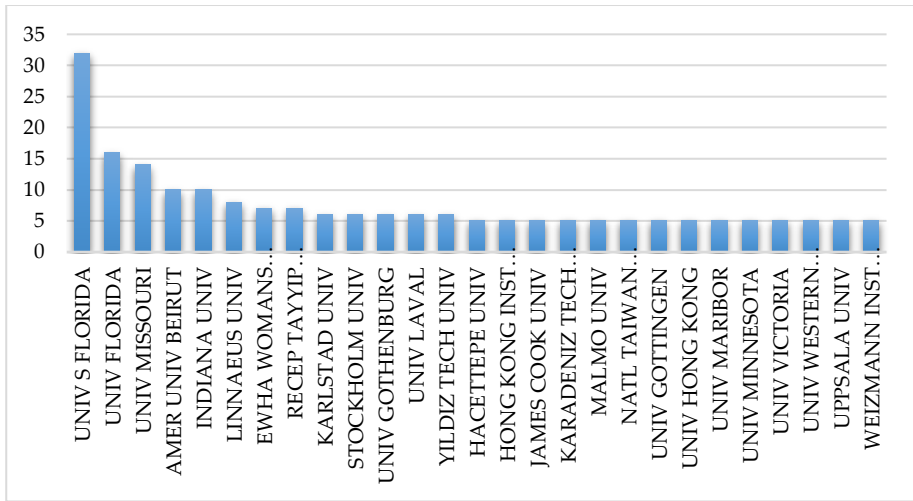

Figure 4. The number of articles by universities

The university has made the highest number of publications in the field of SSI was found to be the University of South Florida (n:32), followed by the University of Florida (n:16) and the University of Missouri (n:14) in the USA. They are followed by the American University of Beirut in Lebanon (n:10), Indiana University in the USA (n:10), Linnaeus University in Sweden (n:8), Recep Tayyip Erdoğan University in Turkey (n:7), Ewha Woman University in Korea (n:7), Karlsland University in Sweden (n:6), Stockholm University (n:6) and Gothenburg University (n:6) in Germany, Laval University in Canada (n:6) and Yıldız Teknik University in Turkey (n:6).

In the field of SSI, a total of seven clusters were reached when the sub-criterion of a minimum of one article and one citation was set for collaboration between authors (co-authorship) in different countries. The network structure related to cooperating countries is presented in Figure 6.

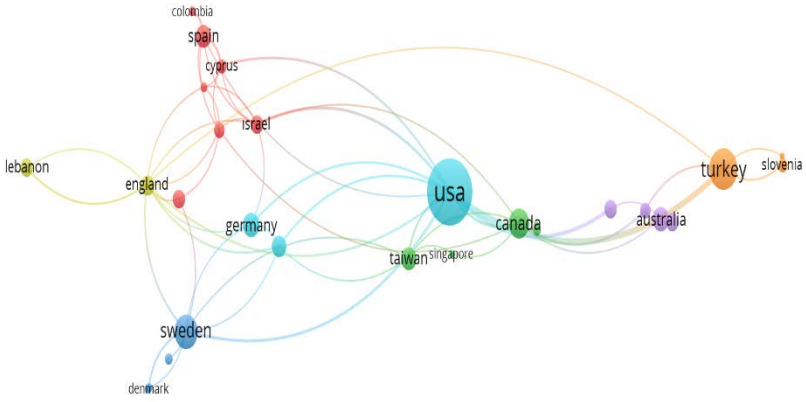

Figure 6. Collaboration between countries

USA having the highest number of publications in the field of SSI (126 articles and 3945 citations) is also the country having the strongest cooperation with the total link strength of 36, followed by Turkey with the total link strength of 19 and with the second-highest number of articles (52 articles and 408 citations). They are followed by England with a total link strength of 19 and the third-highest number of articles (13 articles and 198 citations).

A total of sixteen clusters were reached when the sub-criterion of a minimum of one article and one citation was set for collaboration between authors in the field of SSI. In this connection, the size of the circle denotes the number of publications by the authors, while the lines show between which authors the collaboration is. The network structure of the clusters is given in Figure 5.

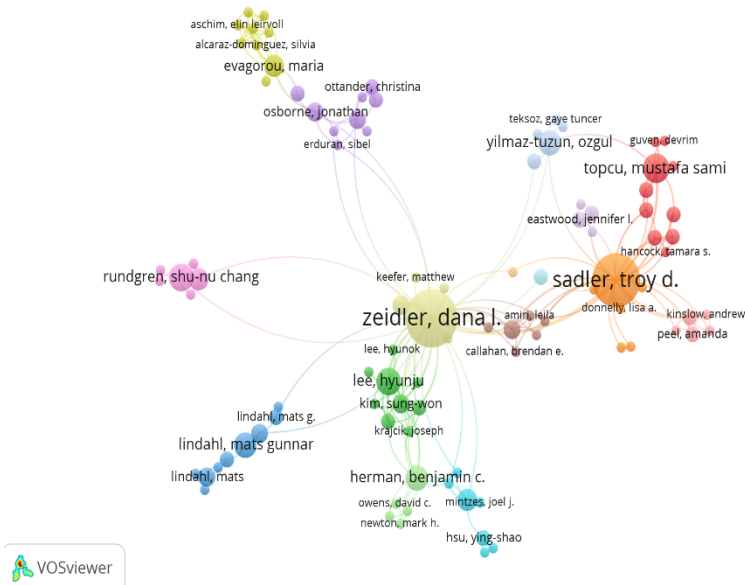

Figure 5. Collaboration between authors

In the collaboration between authors, Zeidler D. L. takes the first place (35 links and total link strength of 53), followed by Sadler T. D. (29 links and total link strength of 44). They are followed by Lee, H. (10 links and total link strength of 17), Evagorio, M. (10 links, total link strength of 11), Topçu, M. S. (8 links and total link strength of 11), Rundgren, S. C. (6 links and total link strength of 9), Simon, S. (8 links and total link strength of 8) and Yılmaz-Tüzün, Ö. (7 links and total link strength of 8).

A total of 21 clusters were reached when a minimum one citation criterion was set on the basis of the citations in different document of articles in the field of SSI. In the VOSviewer 1.6.15 software program, for articles having more than one author, the network is constructed on the basis of the name of the first author. The related network structure is given in Figure 7.

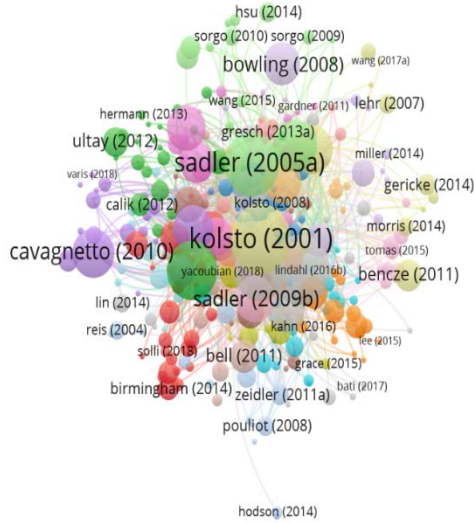

Figure 7. Network structure regarding different SSI articles

As can be seen in Figure 7, in the articles published in the field of SSI, Kolstø (2001) with 110 links, Sadler and Zeidler (2005a) with 105 links, and Zeidler et al. (2002) with 99 links were found to be the authors used most commonly in common citations. The articles having the highest number of links and their number of citations are presented in Table 1.

Table 1. The top ten articles of SSI with the highest number of links and their number of citations

Author(s)	Title	The number of links[A1]	The number of citations
Kolstø, (2001)	Scientific literacy for citizenship: Tools for dealing with the science dimension of controversial socio-scientific issues	110	289
Sadler and Zeidler (2005a)	Patterns of informal reasoning in the context of socio-scientific decision making	105	239
Zeidler, Walker, Ackett and Simmons (2002)	Tangled up in views: Beliefs in the nature of science and responses to socioscientific dilemmas	99	283
Sadler, Barab and Scott (2007)	What do students gain by engaging in socioscientific inquiry?	88	211
Sadler and Zeidler (2004a)	The morality of socioscientific issues: Construal and resolution of genetic engineering dilemmas	80	144

Sadler and Zeidler (2005b)	The significance of content knowledge for informal reasoning regarding socioscientific issues: Applying genetics knowledge to genetic engineering issues	67	156
Sadler and Donnelly, (2006a)	Socioscientific Argumentation: The effects of content knowledge and morality	67	145
Sadler (2009d)	Situated learning in science education: socio-scientific issues as contexts for practice	60	206
Zeidler, Sadler, Applebaum and Callahan (2009)	Advancing Reflective Judgment through Socioscientific Issues	65	116
Walker and Zeidler (2007)	Promoting Discourse about Socioscientific Issues through Scaffolded Inquiry	59	108

A total of 688 keywords were found in the 372 articles published in the field of SSI. When the co-occurrence of the keywords used in the articles was examined, Figure 8 was obtained.

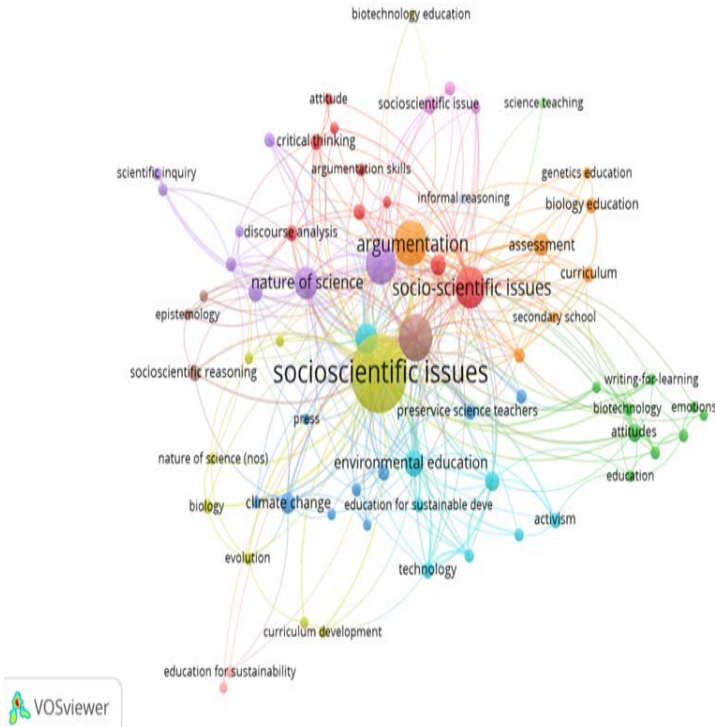

Figure 8. Network structure regarding the keywords in the SSI articles

When the criterion of a keyword being used at least in three articles was set, a total of 64 keywords and 12 clusters were reached. In the network structure shown in Figure 8, the size of the circle indicates the usage frequency of the keywords, the colours of the circles show the clusters including which keywords are used together and the lines show the keywords with which other keywords are linked to. When the sizes of the circles are examined, it is seen that the number of the articles using the following keywords is high: socioscientific issues, science education, science literacy, nature of science, argumentation, and socio-scientific issues. The data about the first 10 keywords used the most frequently in the publications on SSI and about the total link strength are presented in the table below.

Table 2. The first 10 key words used the most frequently in the articles and the link strength

Key Words	Occurrences	Total link strength
Socioscientific issues	129	187
Science literacy	43	89
Argumentation	43	68
Nature of science	21	51
Socio-scientific issues	36	51
Science education	34	48
Decision making	18	37
Environmental education	14	29
Reasoning	9	25
Technology	6	23

The concepts included in the 12 clusters constructed on the basis of the co-occurrence of keywords used in the articles on SSI are presented below. [A2]

Table 3. Clusters related to co-occurrence of keywords

Cluster No	Keyword(s)
1	Argumentation skills, attitude, critical thinking, discourse analysis, group discussion, meta-cognition, reasoning, socio-scientific issues, teacher education
2	Attitudes, biotechnology, ecology, education, emotion, genetically modified organisms, knowledge, pre-service teacher, writing-for-learning
3	Argument), epistemology, nature of science, science literacy, scientific inquiry, scientist, socio-scientific, socioscientific issue, socioscientific reasoning
4	Citizenship education, climate change, discourse, informal reasoning, moral reasoning, pre-service science teachers, qualitative research, socio-scientific issue
5	Biology, curriculum development, evolution, nature of science (NOS), pedagogy, socially acute questions, socioscientific issues
6	Citizenship, decision making, science education, scientific literacy, socioscientific issue
7	Assessment, biology education, curriculum, genetics education
8	Activism, environmental education, social justice

9	Argumentation, biotechnology education, high school
10	Science, society, technology
11	Decision-making, education for sustainable development, informal reasoning
12	Science teaching

When the articles published on SSI were examined concerning journals they were published, a total of 42 journals having at least two articles and one citation, and a total of 13 clusters were reached. The related network is presented in Figure 9.

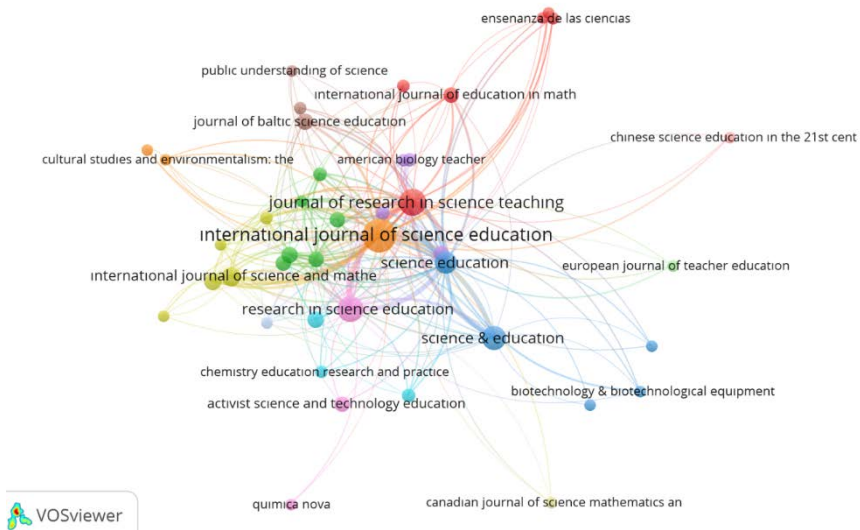

Figure 9. Network structure regarding the journal in the SSI articles

As can be seen in Figure 9, the journal having the highest publication and citation potential with 70 publications and 1552 citations in the field of SSI is the “International Journal of Science Education”. The link strength of the journal showing its collaboration with other journals was found to be 615. This journal is followed by the “Journal of Science Education” with the total link strength of 429 (the number of articles: 18, the number of citations: 1381), the “Journal of Research in Science Teaching” with the total link strength of 428 (the number of articles: 34, the number of citations: 1340), the “Journal of Research in Science Education” with the total link strength of 278 (the number of articles: 29, the number of citations: 612).

Discussion and Conclusion

In the present study, the articles published on SSI which have received considerable attention by science education research in recent years in the WoS database in the years between 1994 and 2019 were bibliometrically investigated and evaluated. The results of the study have revealed that the first article on SSI in the WOS database was published by Bingle, W. H. and Gaskell, P. J. in 1994. The authors explained the relationships between socioscientific issues and decision-making and science literacy as follows.

Citizens are often required to make decisions about socioscientific issues in a climate characterized by conflict within both the scientific community and the larger society. Central to the process of decisionmaking is a critical examination of the relevant scientific knowledge involved. Individuals capable of performing this task can be considered scientifically literate in a decisionmaking sense (Bingle and Gaskell, 1994, p. 185)

Bingle and Gaskell (1994) point to the use of two positions, positivist and social constructivist, especially in the evaluation of scientific knowledge and claims of students in schools. They emphasize that the social constructivist position, recognizing the importance of contextual values, provides citizens with accessibility standards for evaluating scientific knowledge claims.

After the publication of the first article on SSI in the WoS database, a relatively stable period in terms of the number of publications was observed between 1994 and 2002. With the publication of the article by Zeidler, Walker, Ackett and Simmons (2002) investigating the relationships between the students' understandings of the nature of science and their beliefs in SSI, the research in the field of SSI has gathered momentum since 2004. Correspondingly, this article was also found to be the article with the third-highest link strength (Table 1). In this article, a sample consisted of high school and university students were asked questions to elicit their epistemological views about the nature of science and their beliefs in SSI. Then, a smaller sample was selected to be consisted of students differing in terms of their beliefs in SSI. The students in this smaller sample were subjected to conflicting data and information in terms of their beliefs in SSI and then they were directed to discussions that enabled them to make reasoning on the issue. As a result, the researchers concluded that the students' opinions about the nature of science found reflections on their reasoning about an ethical or

moral issue, that their reactions towards conflicting SSI are various and complex, and encouraged them to reflect on their own beliefs and to defend their ideas. With the increase in the number of publications, the number of citations made to these publications has also increased since 2003. The highest increase in the number of citations compared to the previous year was observed in the years 2014, 2017, and 2019. The most cited article (a total of 289 citations) was found to be the article published by Kolstø, S. D. in the *Journal of Science Education* (Vol. 85, No. 3, pp. 291-310) in 2001 under the title of "Scientific literacy for citizenship: Tools for dealing with the science dimension of controversial socioscientific issues". The author developed eight subject headings on the basis of the three characteristics of science called science as a social process, limitations of science and scientific values and critical attitude to address the scientific dimensions of SSI in education. He argues that the investigation of the scientific claims related to controversial SSI under each subject heading can serve as an instructional tool. The article also emphasizes the importance of science literacy and students' education on SSI for citizenship education.

The country where the highest number of articles has been published is the USA (n: 126). The articles published in the USA constitute 33.8% of all the articles published in the field of SSI. Thus, it can be argued that the SSI trend spread from the USA to the whole world. This finding is also supported by the fact that institutions (The Universities of Florida and South Florida) and authors (Zeidler and Sadler, T.D) that were found to have strong collaboration and high link strength are the USA. The country taking the second place in terms of the number of articles published in the field of SSI is Turkey (n: 52; 13.9%). Turkey and the USA established collaboration with high link strength guiding the research in the field of SSI (Figure 6). In fact, two researchers: Topçu, M. S. (8 links and total link strength of 11) and Yılmaz-Tüzün, Ö. (7 links and total link strength of 8) has a strong collaboration with the authors leading the research in the field of SSI (Figure 5). Moreover, the first doctoral thesis in the field of SSI was completed in Turkey by Topçu, M. S. (Topçu, 2008). In this connection, Genel and Topçu (2016) stated that particularly the USA, England, and Turkey considered SSI important in science education and that these countries have worked on the integration of SSI into their curriculums by emphasizing the 21st Century Science Project Team published in 2003. Both Turkey and the USA having a

high number of studies in the field of SSI are active and dynamic countries in terms of their geographical and political statuses. This status may have increased the tendency towards this research field as it causes citizens living in countries to encounter many more SSI in their daily lives. For example, when evaluated in terms of climate change and the greenhouse effect (for example, Klosterman & Sadler, 2010; Atabey & Topçu, 2017b), which are frequently addressed as global SSI, the USA takes the lead both in greenhouse gas emission (World Resources Institute, 2016) and in discussions on this issue (Mohajan, 2012). Many SSIs such as the construction of nuclear power plants in different regions and cities of Turkey, which is one of the developing countries, within the framework of policies such as reducing dependence on foreign energy resources (Nuclear Associations, 2020) have frequently come to the agenda of the country. SSI such as these, which are frequently on the agenda of the countries, may have influenced and attracted the attention of researchers.

Socioscientific issues, science literacy, argumentation, nature of science, science education, decision-making, environmental education, reasoning, and technology concepts are most frequently used keywords with high link strength in the articles published in the field of SSI. Depending on the keywords used, it can be predicted that these aspects of SSI have been investigated by researchers. It has been emphasized in studies that SSI are frequently used in the argumentation process and that they create a good ground in teaching the understanding the nature of science (Venville and Dawson, 2010; Sadler and Donnelly, 2006; Eastwood et al., 2012, 2013). In addition, it is a known fact that individuals resort to judgment (formal and informal) in making decisions on SSI (Sadler, 2004; Sadler and Zeidler, 2005a, 2005b; Topçu, Sadler and Yılmaz Tüzün, 2010). SSI is indispensable for science education as they contain science-based, conceptual, and technological connections.

In light of the findings of the current study, the following suggestions can be made.

- Since the articles of Bingle and Gaskell (1994) and Kolstø (2001), the results of which are briefly summarized in the present study, are among the first publications on SSI that direct the field, researchers who are considering working in this field are recommended to review these articles. In addition, the article co-authored by Zeidler, Walker, Ackett,

and Simmons (2002) has been cited in many publications in the field of SSI and thus has created a large impact in the field; therefore, it should be examined by researchers who plan to work in this field in the future.

- The publications in Table 1 presented in the findings section of the current study are the publications that are frequently used by researchers working in the field of SSI and have a high number of citations. These publications are essential reference articles for future researchers planning to conduct research in this field.
- In addition, for researchers who would like to advance in the field of SSI are suggested to make use of the studies conducted by researchers leading the research in this field and having strong collaborations such as Sadler, T. D. and Zeidler, D. L. from USA and Topçu, M. S. and Yılmaz Tüzün, Ö. from Turkey.
- By making use of the keywords used in the articles in this field, future researchers can recognize gaps in the field and avoid repeating the existing research (Table 5)
- In addition, "The International Journal of Science Education", "The Journal of Science Education", "The Journal of Research in Science Teaching" and "The Journal of Research in Science Education" are journals with high link strength, which is an indicator of their collaboration with other journals. Researchers who want to publish in this field at international standards can use these journals with high productivity.

References

- 21st Century Science Project Team.(2003). 21st-century science: A new flexible model for GCSE science. *School Science Review*, 85(310),27–34
- Atabey, N. and Topçu, M. S. (2017a). The effect of socioscientific issues based field trips on elementary school students' argumentation quality. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 68-71. <https://doi.org/10.14686/buefad.263541>
- Atabey, N. and Topçu, M. S. (2017b). The development of a socioscientific issues-based curriculum unit for middle school students: global warming issue. *International Journal of Education In Mathematics Science and Technology*, 5(3), 153-170. <https://doi.org/10.18404/ijemst.296027>.
- Bağ, H. and Çalık, M. (2017). İlköğretim düzeyinde yapılan argümantasyon çalışmalarına yönelik tematik içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 281-301. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.6845>

- Bingle, W. H. and Gaskell, P. J. (1994). Scientific Literacy for Decisionmaking and the Social Construction of Scientific Knowledge. *Journal of Science Education*, 78(2), 185-201. <https://doi.org/10.1002/sce.3730780206>
- Bozdoğan, A. E. (2020). Web of Science veri tabanına dayalı bibliyometrik analiz: Bilim merkezleri/müzeleri üzerine yapılan eğitim araştırmaları makaleleri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(31), 174-194.
- Chowdhury, T., Holbrook, J. and Rannikmäe, M. (2020). Socioscientific issues within science education and their role in promoting the desired citizenry. *Science Education International*, 31(2), 203-208. <https://doi.org/10.33828/sci.v31.i2.10>
- Çiftçi, K. Ş., Danişman, Ş., Yalçın, M., Tosuntaş, Ş. B., Ay, Y., Sölpük, N. and Karadağ, E. (2016). Map of scientific publication in the field of educational sciences and teacher education in Turkey: A bibliometric study. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 16(4), 1097-1123.
- Çilhoroz, Y. and Arslan, İ. (2018). Sağlık hizmetlerinde yalın yönetim yaklaşımı: Bibliyometrik bir analiz. *Atlas International Referred Journal On Social Sciences*, 4(10), 540-555.
- Demir, E. and Çelik, M. (2020). Bibliometric profile of scientific studies in the field of science curriculum. *Türkiye Kimya Derneği Dergisi Kısım C*, 5(2), 131-182. <https://doi.org/10.37995/jotcsc.765220>
- Denktaş Sakar, G. and Cerit, A. G. (2013). Uluslararası alan indekslerinde Türkiye pazarlama yazını: Bibliyometrik analizler ve nitel bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 37-62.
- Eastwood, J. L., Sadler, T. D., Zeidler, D. L., Lewis, A., Amiri, L. and Applebaum, S. (2012). Contextualizing nature of science instruction in socioscientific issues. *International Journal of Science Education*, 34(15), 2289-2315. <https://doi.org/10.1080/09500693.2012.667582>.
- Eastwood, J. L., Sadler, T.D., Sherwood, R.D. and Schlegel, W. M. (2013). Students' participation in an interdisciplinary, socioscientific issues based undergraduate human biology major and their understanding of scientific inquiry. *Research in Science Education*, 43, 1051-1078. <https://doi.org/10.1007/s11165-012-9298-x>
- Ekborg, M., Ottander, C., Silfver, E. and Simon, S. (2013). Teachers' experience of working with socio-scientific issues: A large scale and in depth study. *Research in Science Education*, 43, 599-617. <https://doi.org/10.1007/s11165-011-9279-5>
- Ellegaard, O. and Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>

- Fang, S-C., Hsu, Y-S. and Lin, S-S. (2018). Conceptualizing socioscientific decision making from a review of research in science education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 17, 427-448. <https://doi.org/10.1007/s10763-018-9890-2>
- Fensham, P. J. (1980). A research base for new objectives of science teaching. *Research in Science Education*, 10, 23-33. <https://doi.org/10.1007/BF02356306>
- Fensham, P. J. (1983). A research base for new objectives of science teaching. *Science Education*, 67(1), 3-12. <https://doi.org/10.1002/sce.3730670103>
- Genç, M. and Genç, T. (2017). Türkiye'de sosyo-bilimsel konular üzerine yapılmış araştırmaların içerik analizi. *e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 19-26.
- Genel, A. and Topçu, M. S. (2016). Turkish preservice science teachers' socioscientific issues-based teaching practices in middle school science classrooms. *Research in Science & Technological Education*, 34(1), 105-123. <https://doi.org/10.1080/02635143.2015.1124847>
- Gürten, E., Özdiyar, Ö. and Şen, Z. (2019). Social network analysis of academic studies on gifted people. *Education and Science*, 44(197), 185-208. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2018.7735>
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karisan, D. and Zeidler, D.L. (2017). Contextualization of nature of science within the socioscientific issues framework: A review of research. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 5(2), 139-152.
- Kılınc, A., Boyes, E. and Stanisstreet, M. (2013). Exploring students' ideas about risks and benefits of nuclear power using risk perception theories. *Journal of Science Education and Technology*, 22, 252-266. <https://doi.org/10.1007/s10956-012-9390-z>
- Klosterman, M. L. and Sadler, T. D. (2010). Multi-level assessment of scientific content knowledge gains associated with socioscientific issues-based instruction. *International Journal of Science Education*, 32(8), 1017-1043. <https://doi.org/10.1080/09500690902894512>
- Kolstø, S. D. (2006). Patterns in students' argumentation confronted with a risk-focused socio-scientific issue. *International Journal of Science Education*, 28(14), 1689-1716. <https://doi.org/10.1080/09500690600560878>
- Kolstø, S.D. (2001). Scientific literacy for citizenship: Tools for dealing with the science dimension of controversial socioscientific issues. *Science Education*, 85(3), 291-310.
- Lederman, N. G., Antink, A. and Bartos, S. (2014). Nature of science, scientific inquiry, and socio-scientific issues arising from genetics: A pathway to developing a scientifically literate citizenry. *Science & Education*, 23(2), 285- 302. <https://doi.org/10.1007/s11191-012-9503-3>

- Lin, T-C., Lin, T-J. and Tsai, C-C. (2014). Research trends in science education from 2008 to 2012: A systematic content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 36(8), 1346-1372. <https://doi.org/10.1080/09500693.2013.864428>.
- Lin, T-J., Lin, T-C., Potvind, P. and Tsai, C-C. (2018). Research trends in science education from 2013 to 2017: a systematic content analysis of publications in selected journals. *International Journal of Science Education*, 41(3), 367-387.
- Martínez-Gómez, A. (2015). Bibliometrics as a tool to map uncharted territory: A study on non-professional interpreting. *Studies in Translatology*, 23(2), 205-222. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2015.1010550>
- Martínez-López, F. J., Merigó, J. M., Gázquez-Abad, J. C. and Ruiz-Real, J. L. (2020). Industrial marketing management: Bibliometric overview since its foundation. *Industrial Marketing Management*, 84, 19-38. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2019.07.014>
- Mohajan, H. (2012). *Greenhouse gas emissions of the USA*. Retrieved on 08 December 2020 from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/50670/1/MPRA_paper_50670.pdf.
- Ratcliffe, M. and Grace, M. (2003). *Science education for citizenship: Teaching socio-scientific issues*. Maidenhead: Open University Press.
- Sadler, T. D. and Donnelly, L. A. (2006). Socioscientific argumentation: The effects of content knowledge and morality. *International Journal of Science Education*, 28(12), 1463-1488. <https://doi.org/10.1080/09500690600708717>
- Sadler, T. D. and Zeidler, D. L. (2004). The morality of socioscientific issues: Construal and resolution of genetic engineering dilemmas. *Science Education*, 88(1), 4-27. <https://doi.org/10.1002/sc.10101>
- Sadler, T. D. and Zeidler, D. L. (2005a). Patterns of informal reasoning in the context of socioscientific decision making. *Journal of Research in Science Teaching*, 42(1), 112-138. <https://doi.org/10.1002/tea.20042>
- Sadler, T. D. and Zeidler, D. L. (2005b). The significance of content knowledge for informal reasoning regarding socioscientific issues: Applying genetics knowledge to genetic engineering issues. *Science Education*, 89(1), 71-93.
- Sadler, T. D. and Zeidler, D. L. (2009). Scientific literacy, PISA, and socioscientific discourse: Assessment for progressive aims of science education. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(8), 909-921. <https://doi.org/10.1002/tea.20327>
- Sadler, T. D. (2004). Informal reasoning regarding socioscientific issues: A critical review of research. *Journal of Research in Science Teaching*, 41(5), 513-536.

- Sadler, T. D. (2009). Situated learning in science education: socio-scientific issues as contexts for practice. *Studies in Science Education*, 45(1), 1-42. <https://doi.org/10.1080/03057260802681839>
- Sadler, T.D., Barab, S.A. and Scott, B. (2007). What do students gain by engaging in socioscientific inquiry?. *Research in Science Education*, 37, 371-391. <https://doi.org/10.1007/s11165-006-9030-9>
- Saunders, K. J. and Rennie, L. J., (2013). A pedagogical model for ethical inquiry into socioscientific issues in science. *Research in Science Education*, 43(1), 253-274. <https://doi.org/10.1007/s11165-011-9248-z>
- Seel, N. and Zierer, K. (2019). Bibliometric synthesis of educational productivity research: Benchmarking the visibility of German educational research. *Comparative & International Education*, 14(2), 294-317. <https://doi.org/10.1177/1745499919846189>
- Sinkovics, N. (2016). Enhancing the foundations for theorising through bibliometric mapping. *International Marketing Review*, 33(3), 327-350.
- Small, H. (1999). Visualizing science by citation mapping. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(9), 799-813. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4571\(1999\)50:9<799::AID-ASI9>3.0.CO;2-G](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4571(1999)50:9<799::AID-ASI9>3.0.CO;2-G)
- Şen, Ö. (2019). Bibliyometrik analiz yöntemi ile ağızdan ağıza iletişim (wom) konusunun incelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 6(54), 1-10. <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1919>
- Tekin, N., Aslan, O. and Yılmaz, S. (2016). Research trends on socioscientific issues: A content analysis of publication in selected science education journal. *Journal of Education and Training Studies*, 4(9), 16-24.
- Topçu, M. S. (2008). *Preservice science teachers' informal reasoning regarding socioscientific issues and the factors influencing their informal reasoning* (Unpublished doctoral dissertation). Middle East Technical University.
- Topçu, M. S., Sadler, T. D. and Yılmaz-Tüzün, Ö. (2010). Preservice science teachers' informal reasoning about socioscientific issues: the influence of issue context. *International Journal of Science Education*, 32(18), 2475-2495. <https://doi.org/10.1080/09500690903524779>
- Topçu, M.S., Muğaloğlu, E. and Güven, D. (2014). Fen eğitiminde sosyobilimsel konular: Türkiye örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(6), 2327-2348.
- Tsai, C-C., and Wen, M. L. (2005). Research and trends in science education from 1998 to 2002: a content analysis of publication in selected journals. *International Journal of Science Education*, 27(1), 3-14.

- van Eck, N. J. and Waltman, L. (2017). *Vosviewer Manual*. Retrieved on 08 December 2020 from https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_Vosviewer_1.6.6.pdf.
- van Eck, N.J. and Waltman L. (2014). Visualizing bibliometric networks. In: Ding Y., Rousseau R., Wolfram D. (eds) *Measuring Scholarly Impact*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10377-8_13
- van Leeuwen T. (2004) Descriptive Versus Evaluative Bibliometrics. In: Moed H.F., Glänzel W., Schmoch U. (eds) *Handbook of Quantitative Science and Technology Research*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/1-4020-2755-9_17
- van Nunen, K., Li, J., Reniers, G. and Ponnet, K. (2018). Bibliometric analysis of safety culture research. *Safety Science*, 108, 248–258. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2017.08.011>
- Verville, G. J. and Dawson, V. M. (2010). The impact of a classroom intervention on grade 10 students' argumentation skills, informal reasoning, and conceptual understanding of science. *Journal of Research in Science Teaching*, 47(8), 952-972. <https://doi.org/10.1002/tea.20358>
- Walker, A. K. and Zeidler, D. L. (2007). Promoting discourse about socioscientific issues through scaffolded inquiry. *International Journal of Science Education*, 29(11), 1387-1410.
- Waltman, L., van Eck, N. J. and Noyons, E. C. M. (2010). A unified approach to mapping and clustering of bibliometric networks. *Journal of Informetrics*, 4(4), 629–635.
- Wang, H-H., Chen, H-T., Lin, H-S., Huang, Y-N. and Hong, Z-R. (2017). Longitudinal study of a cooperation-driven, socio-scientific issue intervention on promoting students' critical thinking and self-regulation in learning science. *International Journal of Science Education*, 39(15), 2002-2026.
- World Nuclear Associations. (2020). *Nuclear power in Turkey*. Retrieved on 08 December 2020 from <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>.
- World Resources Institute. (2016). *Explore the latest global greenhouse gas emissions data on climate watch*. Retrieved on 08 December 2020 from <https://www.wri.org/blog/2020/02/greenhouse-gas-emissions-by-country-sector#:~:text=Within%20the%20energy%20sector%2C%20generation,12%25%20of%20total%20emissions>.
- Zeidler, D. L. (2014). Socioscientific issues as a curriculum emphasis: Theory, Research and Practice. In N. G. Lederman, & S. K. Abell (Eds.), *Handbook of Research on Science Education* (p. 697-726). Newyork: Routledge Publisher. <https://doi.org/10.4324/9780203097267>

- Zeidler, D. L., Sadler, T. D., Applebaum, S. and Callahan, B. E. (2009). Advancing reflective judgment through Socioscientific Issues. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(1), 75-101. <https://doi.org/10.1002/tea.20281>
- Zeidler, D. L. and Nichols, B. H. (2009). Socioscientific issues: Theory and practice. *Journal of Elementary Science Education*, 21(2), 49-58.
- Zeidler, D. L., Walker, K. A., Ackett, W. A. and Simmons, M. L. (2002). Tangled up in views: Beliefs in the nature of science and responses to socioscientific dilemmas. *Science Education*, 86(3), 343-367. <https://doi.org/10.1002/sce.10025>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Evren Yapıcıoğlu, A. (2020). Investigation of the bibliometric features of the articles on socioscientific issues. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2402-2428. DOI: 10.26466/opus.841772

An Effective Rehabilitation Center Model For Drug Addiction

DOI: 10.26466/opus.832144

*

*Ayşegül Yavaş Ayhan – **Fulya Akgül Gök

* Dr., Ankara Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelik Bölümü

E-Mail: ayavas@ankara.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7061-7757](https://orcid.org/0000-0002-7061-7757)

** Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

E-Mail: fullyagok@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3657-8704](https://orcid.org/0000-0003-3657-8704)

Abstract

Addiction is a process that has many negative consequences and negatively affects individuals, families and societies. Despite its negative consequences, addiction is increasing worldwide today. This increase leads countries to new approaches and different treatment options in the fight against addiction. One of these options is the Therapeutic Community approach, which is preferred by many countries and seen as an integral part of the rehabilitation process. Therapeutic Community approach; providing inpatient care in a non-hospital environment; a rehabilitation process that deals with the individual with his environment is an approach. In this study, the structure and functioning of the institution called Parceval, which provides rehabilitation services for children and young people with addiction and adopts the Therapeutic Community approach, is explained. The authors have observed, learned and gained experience at the relevant institution in Berlin for 3 months (between 01.06.2018 - 29.08.2018) within the scope of Erasmus + Program Internship Mobility. It is thought that the experiences gained will contribute to and support the rehabilitation process for drug addiction in our country by presenting a different perspective.

Keywords: Drug abuse, rehabilitation, addiction

Madde Bağımlılığı İçin Etkili Bir Rehabilitasyon Merkezi Modeli

*

Öz

Bağımlılık pek çok olumsuz sonucu bulunan, birey, aile ve toplumları olumsuz olarak etkileyen bir süreçtir. Olumsuz sonuçlarına rağmen günümüzde bağımlılık dünya genelinde artış göstermektedir. Bu artış, ülkeleri bağımlılıkla mücadele konusunda yeni yaklaşımlara ve farklı tedavi seçeneklerine yönlendirmektedir. Bu seçeneklerden biri de pek çok ülke tarafından tercih edilen ve rehabilitasyon sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görülen Terapötik Topluluk yaklaşımıdır. Terapötik Topluluk yaklaşımı; hastane dışı ortamda yatılı olarak bakım sağlayan; bireyi çevresi ile ele alan bir rehabilitasyon süreci yaklaşımıdır. Bu çalışmada Almanya'da bağımlılık geçmişi olan çocuk ve gençlere yönelik rehabilitasyon hizmeti sunan ve Terapötik Topluluk yaklaşımını benimseyen Parceval isimli kurumun, yapısı ve işleyişi anlatılmıştır. Yazarlar Erasmus + Program Internship Mobility kapsamında 3 ay süre ile (01.06.2018 – 29.08.2018 tarihleri arasında) Berlin'deki ilgili kurumda gözlem yapmış, bilgi edinmiş ve deneyim kazanmışlardır. Elde edilen deneyimlerin farklı bir bakış açısı sunarak, ülkemizde madde bağımlılığına yönelik yürütülen rehabilitasyon sürecine katkı sağlayacağı ve destek olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Madde bağımlılığı, rehabilitasyon, bağımlılık

Introduction

Addiction is a process in which an individual is unable to stop using a substance or engaging in an activity even if he/she wants to do so, and the individual keeps on using or engaging in the substance or activity in increased doses despite its harmful effects (American Psychiatric Association, 2013). During this period, the substance or activity that causes addiction becomes the most important thing in the life of individual and causes harm both to the individual and his/her environment leading to an impairment in social, occupational and personal activities of the individual (American Psychiatric Association, 2013). Addiction which has many unfavourable effects is known to cause adverse effects in many aspects including disease burden, mortality, society and economy (Ali et al., 2011) to result in a range of diseases from lung and heart diseases to immune system diseases like Hepatitis and AIDS (UNODC, 2020) and to lead to hazardous behaviours which may result in death such as fights, dangerous driving and various accidents (Kingston et al., 2017). European Drug Report reported that 187.000 people died because of drug-related reasons in 2013 only (Ali et al., 2011). It is highlighted that addiction that affects the individual and his/her environment adversely (American Psychiatric Association, 2013) has been increasing globally particularly in the recent years (Ali et al., 2011). United Nations Office on Drugs and Crime (2017) reported that 5 % of the world population used a drug at least one time within the past few years (Kingston et al., 2017) while World Health Organization reported that 2.348 billion people all over the world (43 % of the world population) were classified as 'existing smokers' in 2016 (European Drug Report, 2014).

This is a serious problem that causes effects on more individuals, families and thus, the society. Therefore, addiction is among the most important diseases societies fight against. Addiction, common particularly among adolescents and young adults, also threatens the future of societies. Hence, treatment approaches for addiction gain importance and risk factors causing addiction are determined and interventions for these factors are applied (Özbay et al., 2018). Although the reason for addiction has not been identified precisely, it is mentioned that it does not stem from a single reason but co-existence and interaction of many factors result in development of addic-

tion (Öztürk and Uluşahin, 2016; Yüncü et al., 2007). These factors can be sorted as psychological, genetic and socio-cultural factors (Bedir, 2016).

Psychological Factors: There are several theories for psychological factors that cause addiction development. They can be listed as follows;

Psychological development: Addiction develops as a result of the fact that the individual cannot establish a real, consistent and constant relationship with the individuals and objects around him/her and build up positive defence mechanisms (Ögel, 2010).

Learning Theory: The individual matches addiction behaviour with environmental factors. He/she maintains connections he/she established with regard to events through addiction behaviour. **Cognitive Theory:** Addiction level of an individual depends on cognitive structure of the person and his/her cognitive processes in the presence of a certain stimulus (Ögel, 2010).

Expectancy Theory: Individual's expectation of positive effects created by addiction increases addiction (National Institute of Drug Abuse, 1999). **Social learning:** Addictive behaviours are a whole of environmental factors, expectancy and learned habits learned through classical and operant learning (Miller and Carroll, 2006).

Socialization problems: The individual has difficulty in accommodating to the environment he/she is in. So, he/she has negative feelings. He or she resorts to addictive behaviours in order to avoid or cope with negative feelings experienced (Luborsky, 1984). **Stress and**

Coping: Failure in coping with difficult conditions in life cause stress, alienation and addiction for people. **Low Frustration Tolerance:** Individuals who easily get negative feelings in case of hardships experience more frustration and destruction. Addiction develops to get rid of these negative feelings (Luborsky, 1984). **Risk-taking behaviours:** The person continues addictive behaviour in order to oppose despite all its harms (Miller and Carroll, 2006).

Personality traits: Involves adaptation characteristics specific to the individual. They include the way of thinking and perceiving, the ability to show certain emotional responses in certain circumstances, coping and defence mechanisms against frustration and conflicts. If personality traits of the individual do not allow adaptation of the individual, addiction develops (Ögel, 2010; Triffleman et al., 1995).

Inadequacy of problem solving methods: The individual attempts to solve his/her problems but fails due to shortcomings in these methods, thinks that he/she cannot solve the problem and falls in despair. He/she takes a radical decision with the thought that there is no other remedy and develops addictive behaviour (Triffleman et al., 1995).

Compulsion: The individual feels a strong desire to keep on addictive behaviour. The individual having an obsessive engagement with addictive behaviour, manifests this in a compulsive manner by realizing the addictive behaviour (Ögel, 2010; Triffleman et al., 1995).

Genetic Factors: Although there is strong evidence for the role of genetic factors in development of alcohol addiction proved by twin and adoption studies, there is no sufficient information about its role in development of other addictions. Although it is mentioned that genetic theories cannot explain addiction development solely, theories on this subject are given below (Ögel, 2010; Altıntoprak and Coşkunol, 1999):

Family Studies: People among whose family members is there an addict have a risk of developing addiction ranging from 2 to 5 times (Enoch et al., 2002; Hughes et al., 1986). **Twin Studies:** According to Kultegin Ogel, the risk of addiction is higher for monozygotic children of individuals who are addicted to alcohol or substance compared to dizygotic ones. Moreover, this risk is four times higher for boys compared to girls. **Adoption studies:** Risk of alcoholism and drug addiction is high for the children of alcohol addicts given up for adoption (Cadoret et al., 1986).

Socio-Cultural Factors: Biological nature of individuals do not need substance, however, they meet the substance in or through relationship with the environment and either use it or not (Ögel, 2010). Such socio-cultural factors that affect an individual's use of substance can be listed as follows;

Social status and environment: Settings, circumstances that lead to certain results (poverty etc.) may affect addiction. When people are exposed to environments in which they live their addictions, their addictions are triggered.

Social Norms: They affect one's perception and assessment of the behaviour he or she wants to do. Acceptability of a behaviour in social terms triggers behaviours towards addiction (Miller and Carroll, 2006).

Availability: Accessibility of the thing that causes addiction is an important risk factor for development of addiction, however, despite the fact

that easy access to the element that causes addiction constitutes a risk factor, such availability is not solely sufficient for addiction (Ögel, 2010).

Acceptability: Acceptability by the society of the factor that causes addiction increases the number of addicts by leading to social acceptability of and support for the individuals who have that sort of addiction (Ögel, 2010).

Peer effect: Being encouraged by peers, and the desire for gaining acceptance causes individuals to use and keep on using the addictive factor. Peer groups induce adoption of similar behaviours by individuals and generalization of these behaviours within the group. Therefore, selection of and relationships among peers is of utmost importance in establishment of addictive factors as behaviours (Ögel, 2010; Gilvarry, 2000).

Familial Factors: Family is a dynamic structure which affects addiction development for an individual and decision of the individual whether to continue addiction or not. Influence of the family on an individual is stronger than that of the society (Schroeder et al., 2001). It is known that social support, relapse (Osman, 1998) and seeking for medical service (Kramer et al., 2002) in addiction is associated with family.

Treatment Approaches in Addiction

As one can see there is no absolute reason for the concept of addiction and many factors may cause formation of addiction. For this reason, due to the complex structure of addiction concept that involves many factors related to the individual including physical, emotional and social dimensions, it is necessary to treat the individual in every respect during treatment process (Bedir, 2016).

Although treatment services had been provided as acute-care-oriented for long time (McLellan, Carise and Kleber, 2003) it is known that significant changes have occurred in provision of health care services, especially within the last twenty years, a great majority of addiction treatment (over 90 %) has been provided in non-hospital settings and individual-oriented services have become widespread instead of hospital based approaches in providing services aimed at curing psychiatric disorders (Amering and Schmolke, 2017).

One of these approaches Therapeutic Community approach. Therapeutic Community approach is a structured, lengthy process which considers and assesses in the treatment process not only the individual but also the envi-

ronment affecting the individual and which supports individuals in social and psychological terms, contributing to their recovery (Pratt et al., 2013). Therapeutic community approach is regarded as the strongest predictor that affects long-term results positively in addiction treatment (Malivert et al., 2012), adopted as an effective approach (Vanderplasschen et al., 2012) and applied as an integral part of rehabilitation in maintaining treatment process for addicts in many countries of the world (Malivert et al., 2012). In this study, functioning and services of an organization which provides Rehabilitation services based on Therapeutic Community approach.

Par-ce-val Structure

Par-Ce-Val Youth Support Organization is a private organization that provides services for addicted people (children and youngsters). The organization provides both inpatient and outpatient treatment. The organization is a part of large union, consisting of three independent companies, including one hospital, medical care centres and other educational, social and medical facilities. Affiliated to the ministry of youth, the organization is in collaboration with public hospital, research institute, family forum, alms-house and Anthroposophic medicine academy. The organization which started its activities in Berlin in 2000, together with facilities added subsequently, currently has 6 youth support houses in Berlin (1), Brandenburg (3), Saxony (1) and Schwarzenfeld (1) and 2 children support houses in Brandenburg.

Hosting capacity of the houses vary between 9-22 (<https://www.parcival.de/%C3%BCber-uns/>). The purpose of the organization built upon anthroposophic and holistic therapy is to support individuals within the society in cultural and educational respects by the help of eurythmic therapy, psychotherapy, social therapy and art therapy. The organization enables individuals, in particular, to handle their expectations from life and their conflicts better, discover their creative abilities, shape their social relations and lives in an efficient manner and develop a social and professional identity (<https://www.parcival.de/%C3%BCber-uns/>).

Staff Structure

Nurses, psychologists and social workers of many different nationalities work for the organization having more than 250 employees. Two employees on the average work in each house in a day and there is one supervisor for

each house. House supervisors draw up monthly assessment reports for each individual as well as providing care. Although there is no hierarchical difference between a house supervisor and other employees, supervisors are consulted for various responsibilities (giving permission etc.) or extreme situations (injuries etc.). Working hours are set in two shifts during weekdays and three shifts at the weekends. All employees are delivered various trainings (group therapy, Anthroposophy etc.) organized by the organization from time to time. The employees always work in the same house in order to ensure sustainability of their relationship with the individuals who stay at the organization.

The organization attaches importance to working with people who stayed at par-ce-val during childhood/youth and are trained on lines of work similar to that of the organization, and promotes individuals who stay at the organization to join the organization. The organization which has established many collaborations across Germany and abroad, provides opportunities for its employees creating positive experiences especially in the field of research and training of employees. The German, English, Polish, Portuguese, Russian and Turkish languages are spoken within the organization with employees from many different nationalities.

Target Group

The organization provides services for children and youngsters, of 13-21 age group for youth houses and of 4-13 age group for children houses, who have an addiction (nicotine, alcohol, heroin, cocaine, sex, internet etc.), severe adjustment disorder or broken/addicted family/parents, who have been exposed to negligence and abuse, who have turned into crime, grown away from school and live in the streets. Average time for staying at the organization is 3 years. Despite the fact that the age group is determined as 13-21, this rule can be bended through correspondence with the ministry of youth based on the situation of the individual.

Admission Process

The individuals can apply to the organization themselves while an application can also be made by the families, teachers (school) of the individuals, police or court. In order to determine the need and cost burden of the indi-

vidual, responsible youth department is contacted and a meeting is held before admission to the organization. The individual himself/herself, a member of the family if any, a psychiatrist and one person from the youth department and the organization each attend the meeting. In this first meeting, work plan is presented, requirements are described, the objective is set and particularly, personal objectives and objectives to be achieved at school as well as the need of the family for cooperation are discussed and a decision is taken together. If all attendants of the meeting agree to the appropriateness of admission, an assistance plan that is basis to nursing is drafted in a support conference with youth department and applied. At the beginning of nursing, a comprehensive, psycho-social (mental and psychological tests etc.) and medical assessment is made and this assessment is continuously supported throughout further processes during stay (Gökçearsan and Polat Uluocak, 2010). These diagnosis findings underpin an individual development plan for every youngster together with the assistance plan created by the youth department, relatives and the youngster. This plan is constantly applied, evaluated and modified based on the situation of the individual. The individual is expected to comply with the conditions set out in admission process. In the event that the individual does not comply with the conditions set out, sanctions are imposed and even the individual is discharged from the organization.

Services

The organization renders its services with an individual-oriented understanding. Although rules of the organization are clear, many services including responsibilities are planned taking individual characteristics (age, weight, family, competences etc.) of the person into consideration. These include permissions for contacting family and social environment, responsibilities expected to be taken, special trainings, courses to individuals who have abilities.

Both individual and group therapies, work therapies, many activities (sports, dancing, music, theatre, trainings etc.) for individual and family are carried out at the organization. Activities can be conducted by the employees, residents of the organization as well as by experts. Especially during "Kultur" activity carried out on Sunday everybody goes out altogether and

an activity (bowling, swimming, cinema etc.) is performed. The individuals are expected to participate in both individual and group activities and encouraged to take on responsibility and come forward.

Individuals staying at the organization's houses are supported to keep healthy both in physical and psychological terms. In this context, all individuals are taken to doctor for control every month without any exceptions. Moreover, individual-specific diet and exercise programs are conducted.

While the capacities of houses vary girls and boys stay together in all houses, each person having his/her own room (some of them double). The houses have a shared living room, a kitchen equipped with electronic appliances, an entertainment room, music room, a room for employees (where reports are drawn up and personal belongings and medicines of the resident individuals), a storeroom, a laundry room and bathrooms. There are no televisions in the houses; cinema hour is organized once a week. Likewise, radio is used in certain days and at certain times of the week. Computer and telephone are used upon permission in certain circumstances for a certain time. There are many games and a bookshelf for the use of individuals in the shared living room. Magazines, books and games are bought based on demands of the individuals to be placed in the bookshelf. In the houses which are designed to get a good amount of sunlight, wide windows are used in the rooms and roof windows in the corridors, necessary safety measures are taken throughout the house and in room windows in particular.

Importance is attached to collaboration with the family involving the family in the recovery process of the individual as far as possible, however, the family is not allowed to see the individual until six weeks from initial hospitalization. After six weeks, the family is allowed to visit the individual twice in a month. All individuals who are not visited by their families are directed to a shared activity by the responsible employees. An individual staying at the organization is not allowed to go out as unaccompanied for 6 months whereas after 6 months he or she is allowed to do so twice in a month. Duration of all permissions and restrictions vary depending on the situation of the individual. Individuals who return from leave are applied a number of tests including urinary test.

The organization alternately sends all youngsters staying at the organization, preferably individuals who are newcomers, require physical distance

and further measures, to its facility in Turkey within the scope of Truva (Troy) project for maximum 90 days every year. The aim is to create a safer environment, especially for newcomers, ensure adaptation to the organization and build motivation in individuals. All technical principles and content formulated for the facility of the organization in Germany also apply to the facility in Turkey (Gökçearslan and Polat Uluocak, 2010).

Improvement of individuals staying at the organization are evaluated daily and monthly both by the employees and supervisors of the houses. Moreover, in a support conference held every 3-6 months and attended by the individual, family/guardian, one representative from the ministry and one from the organization, to what extent targets set for the individual are achieved and possible new targets are determined.

Education

The organization has a school, library and activity rooms (chess, music, etc.) in Brandenburg campus from which all youngsters benefit. An opportunity of Waldorf based education is provided at the school. Waldorf approach put forward by Rudolf Steiner aims at an individual's multidimensional development in social, emotional, spiritual, moral and physical aspects. According to Steiner, every individual has a potential which is definitely revealed when correct environment is created (Koca and Ünal, 2019). All youngsters graduating from the school are able to transfer to other schools without any problems. Educational plans are shaped according to educational characteristics and requirements of the individuals. Also, individuals are encouraged to speak a foreign language in order to develop themselves. For this, they are expected to memorize a certain number of words weekly and they speak English during all meals. Individuals who complete their education moves up to a higher level and individuals who study in a university are granted financial support by the government.

Work Therapy

Every individual at the organization has individual (tidying up the room, personal hygiene, memorizing words) and joint (cleaning, cooking etc.) responsibilities. Joint responsibilities consist of those for campus and houses. Responsibilities for the campus are changed every six weeks and include farming (there are many animals and vegetables, fruits in the campus), gar-

dening and repair. Responsibilities for the house are changed weekly and can be sorted as cleaning, cooking, setting the dining table, clearing the table, laundry, checking locks and windows, taking stuff from the storeroom, care of cats and flowers, wakening, checking mess and tidiness of room.

All responsibilities are altered at certain times and every individual is expected to take on and fulfil each kind of responsibility. Although a certain time is determined for each responsibility, for how long any responsibility will be taken on varies depending on the individual. What is important here is fulfilment of that responsibility by the individual exactly and properly. Therefore, responsibility in question remains with the individual until it is duly fulfilled by the individual. Individuals who fail to fulfil their responsibilities may be imposed sanctions. Whether the individual fulfilled his/her responsibility is decided by the individual himself/herself, supervisor of the house, friends in the unit he/she works and his/her supervisor in the unit together. Thanks to work therapy, youngsters at the organization enhance their social interactions, learn by taking as role model, discover their potential, produce a product/outcome or help producing a product/outcome (Gökçearslan and Polat Uluocak, 2010). Thus, youngsters are supported to take on responsibilities, obey rules, have self-confidence and develop. A meeting is held at the end of each day at which feedback of individuals on work therapy regarding themselves and each other.

Forming an important part of rehabilitation process, work therapy is a kind of therapy that supports healing and inhibits relapse (Correia, Benson and Carey, 2005). Working involves activities which help individuals make sense of situations and life, enable developing new attitudes in their roles and habits, and organize individuals (Creek and Hughes, 2008). Also, it is an important process in effective use of time, motivation and taking pleasure, social interaction and developing one's identity and realizing oneself (Wasmuth, Pritchard and Kaneshiro, 2016).

Group Therapy

Group therapy is given regularly at the organization 3 times a week. While frequency of group therapy varies depending on the needs of the individuals, it is more frequent in the beginning. In these meetings, the individuals staying in that house, employees, house supervisors and campus supervisor

are present. Feedback is attached great importance in therapy and individuals are encouraged to give feedback for each other. During the sessions individuals are expected to share positive developments for themselves, challenges they face and their opinions about the house, each other and the process. The aim of group therapies conducted is to accompany and guide the individual, recognize destructive tendencies, capture them and direct to the positive and also to improve social and communal skills (<https://www.parcival.de/%C3%BCber-uns/>).

Conclusion

Rehabilitation aims to achieve recovery which includes both the concepts hope and hardship, support social integration focusing on help people make their own free choices and maximize the quality of life that helps people feel good (Pratt et al., 2013).

An effective rehabilitation service should cover health, social security, education and job related applications based on human rights (<http://www.who.int/ncd/disability>). Ensuring active participation of individuals in treatment of addiction, improving their social functioning and reducing their social threat is important (McLellan and Weisner, 1996). Particularly, it is known that psycho-social interaction parameters are of importance in rehabilitation process and affect success of treatment as well as playing a role in coping ability of the individual. It is also known that in rehabilitation process, taking as a role model and peer norms are strong predictors of treatment process, hence, treatment programs that ensure a controlled social interaction give positive results (Miller and Carroll, 2006).

One of the most important issues in addiction treatment is the emphasis on social rehabilitation. There are rehabilitation centers around the world that adopt different models for drug addiction. Tapan ve Derin (2017), stated that there are many private enterprises providing drug addiction treatment and rehabilitation services in the Netherlands. In the study presenting the example of Tactus Addiction Treatment and Rehabilitation Center; After the detox process is completed, patients can switch to the departments that are living units; It is emphasized that a life program consisting of a good morning meeting, occupational therapy, anonymous narcotic recovery meetings and group therapies are implemented in the centers. In some studies, it is emphasized that rehabilitation centers for drug addiction should

focus on psycho-social services in addition to medical care (Gökçearsan Çifci ve Polat, 2010; Ercan, Afyonoğlu ve Özdemir, 2017).

Parceval in Germany provides an example of a highly effective rehabilitation model. Observations conducted within the organization for 3 months have shown that all activities at the organization are planned and applied in an individual oriented manner to support improvement of individuals, by assessing individual, peer, family and society level risk factors for addiction (Griffin and Botvin, 2010) and by considering the fact that addiction is a long-termed process. The organization reflects its holistic approach in all its services by establishing an individual-oriented, consistent nursing and treatment environment that provides solidarity and support, promotes psycho-social interaction, values the individual, offers an environment of acceptance and appreciation, meets the needs of individuals, strengthens their motivation, enables them to develop alternative behaviour patterns as role models, protects individual and encourages them to change. This structured model is considered to set an example for rehabilitation process of addiction.

Parceval is a center established on a large area. This center, which is intertwined with nature and includes a farm, aims to enable children and young people to take responsibility, produce something and increase their functionality. The center helps children and young people to get rid of negative experiences with an effective rehabilitation process, and helps to develop skills to cope with problems effectively. Educators in Parceval establish a relationship of trust with individuals with substance history; supports these individuals to live functionally in the society with basic human values in respect and love.

Accordingly, it is thought that the organization helps individuals who fight against addiction ask correct questions about themselves and their lives in order to find their place in this world and provides a quite effective service for rehabilitation.

It is thought that the rehabilitation model mentioned in this study can serve as an example for future studies in our country.

References

- Ali, S. F., Onaivi, E. S., Dodd, P. R., Cadet, J. L., Schenk, S., Kuhar, M. J., and Koob, G. F. (2011). Understanding the global problem of drug addiction is a challenge for IDARS Scientists. *Current Neuropharmacology*, 9(1), 2-7. doi:10.2174/157015911795017245
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental health disorders: DSM-5*.
- Amering, M. and Schmolke, M. (2017). *Ruh sağlığında iyileşme*. (H. Soygür, Çev.ed.). İmaj Yayıncılık.
- Bedir, E. (2016). Bağımlılığın derinlemesine analizi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 476-479.
- Cadoret, R.J., Troughton, E., O'Gorman, T.W. and Heywood, E. (1986). An adoption study of genetic and environmental factors in drug abuse. *Archives of General Psychiatry*, 43(12), 1131-1136.
- Correia, C.J., Benson, T.A. and Carey, K.B. (2005). Decreased substance use following increases in alternative behaviors: A preliminary investigation. *Addictive Behaviors*, 30(1), 19-27.
- Coşkunol, H. and Altıntoprak, E. (1999). Alkol kullanımının genetik yönleri. *Klinik Psikiyatri*, 2, 222-229.
- Creek, J. and Hughes, A. (2008). Occupation and health: A review of selected literature. *British Journal of Occupational Therapy*, 71(11), 456-468.
- Enoch, M.A., White, K.V., Harris, C.R., Rohrbach, J.W. and Goldman, D. (2002). The relationship between two intermediate phenotypes for alcoholism: low voltage alpha EEG and low P300 ERP amplitude. *Journal of Studies on Alcohol*, 63(5), 509-517.
- Ercan, F.Z., Afyonoğlu, M.F. and Özdemir, H. (2017). *Madde bağımlılığı rehabilitasyon modelleri*. (Ed.)B. Erdağı. In: Current Debates in Philosophy & Psychology. London: IJOPEC Publication.
- European Drug Report (2014). *European monitoring centre for drugs and drug addiction*. Spain. 9 Eylül 2020 tarihinde http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2014_en adresinden erişildi.
- Gilvarry, E. (2000). Substance abuse in young people. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(1), 55-80.
- Gökçearslan Çifci, E., and Polat Uluocak, G. (2010). Almanya'da madde bağımlısı çocuk ve gençlere yönelik bir rehabilitasyon modeli: Parceval. *Kriz Dergisi*, 18(2), 11-18.

- Griffin, K. W. and Botvin, G. J. (2010). Evidence-based interventions for preventing substance use disorders in adolescents. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 19(3), 505-526.
- Hughes, J.R., Pickens, R.W., Gust, S.W., Hatsukami, D.K. and Svikis, D.S. (1986). Smoking behavior of type A and type B smokers. *Addictive Behaviors*, 11(2), 115-118.
- Kingston, S., Rose, M., Cohen-Serrins, J. and Knight, E. (2017). *A qualitative study of the context of child and adolescent substance use initiation and patterns of use in the first year for early and later initiators.* <https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0170794>.
- Koca, C. and Ünal, F. (2019). Waldorf Anaokulu Eğitimcileri ile bu okula devam eden çocukların ebeveynlerinin eğitime ilgili kavramlara ilişkin görüşleri. *Inonu University Journal of the Faculty of Education (INUJFE)*, 20(2), 534-554.
- Kramer, E.J., Kwong, K., Lee, E. and Chung, H. (2002). Cultural factors influencing the mental health of Asian Americans. *Western Journal of Medicine*, 176(4), 227-231.
- Luborsky, L. (1984). *Principles of psychoanalytic psychotherapy: A manual for supportive/expressive treatment.* New York: Basic Books.
- Malivert, M., Fatseas, M., Denis, C., Langlois, E., and Auriacombe, M. (2012). Effectiveness of therapeutic communities: a systematic review. *European Addiction Research*, 18(1), 1-11.
- McLellan, A. T., Carise, D. and Kleber, H. D. (2003) Can the national addiction treatment infrastructure support the public's demand for quality care? *Journal of Substance Abuse Treatment*, 25, 117-121.
- McLellan, A. T. and Weisner, C. (1996) Achieving the public health potential of substance abuse treatment: implications for patient referral, treatment 'matching' and outcome evaluation. Bickel, W. and DeGrandpre, R. (Eds.), In: *Drug policy and human nature.* Boston: Springer.
- Miller, W. R., and Carroll, K. M. (2006). *Rethinking substance abuse: What the science shows, and what we should do about it.* New York: Guilford Press.
- National Institute on Drug Abuse. (NIDA). (1999). *Principles of drug addiction treatment- A research-based guide.* <http://drugnet.bizland.com/Principles.pdf>.
- Osman, M.M. (1998). *Predicting rehabilitated or relapsed status of Malay drug addicts in Singapore: The role of familial, individual, religious and social support factors.* Doctoral dissertation, UMI Dissertation Services.
- Ögel, K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: Tanı, tedavi ve önleme.* İstanbul: Yeniden Yayınları.

- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Eşici, H., Yancar, C. and Akylmaz, F. D. (2018). Madde bağımlılığı: Temiz bir yaşam için bireyin güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(1), 113-130.
- Öztürk, M. O. ve Uluşahin, N.A., (2016). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*.14. Baskı. İstanbul: Evrim Basımevi.
- Par-ve-val Jugendhilfe und Suchthilfe im Verbund. 15 Kasım 2020 tarihinde <https://www.parceval.de/%C3%BCber-uns/> adresinden erişildi.
- Pratt, C.W. Gill, K.J., Barrett, N.M., Roberts, M.M. (2013). *Psychiatric rehabilitation*.Third Edition. Academic Press.
- Schroeder, J.R., Latkin, C.A., Hoover, D.R., Curry, A.D., Knowlton, A.R. and Celentano, D.D. (2001). Illicit drug use in one's social network and in one's neighborhood predicts individual heroin and cocaine use. *Annals of Epidemiology*, 11(6), 389-394.
- Tapan, M. G., and Derin, M. (2017). Hollanda'daki madde bağımlılığı tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin incelenmesi: Tactus Kurumu uygulamaları. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 10, 70-81.
- Triffleman, E., Marmar, C, Delucchi, K., and Ronfeldt, H. (1995). Childhood trauma and posttraumatic stress disorder in substance abuse inpatients. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 183, 172-176.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2017). *World drug report*. 20 Kasım 2020 tarihinde http://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2017/June/world-drug-report2017_29-5-million-people-globally-suffer-from-drug-use-disorders-opioids-themost-harmful.html adresinden erişildi.
- UNODC, I. (2020). *United Nations New York, NY*. 10 Ekim 2020 tarihinde <https://wdr.unodc.org/wdr2020/en/drug-use-health.html> adresinden erişildi.
- Vanderplasschen W, Colpaert K, Autrique M, Rapp, R. C., Pearce, S, Broekaert, E., and Vandavelde, S. (2013). Therapeutic communities for addictions: a review of their effectiveness from a recovery-oriented perspective. *The Scientific World Journal*, 2013, 1–22.
- Wasmuth, S., Pritchard, K., and Kaneshiro, K. (2016). Occupation-based intervention for addictive disorders: A systematic review. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 62, 1-9.
- WHO: International consultation to review communitybased rehabilitation (CBR). (n.d). *Disability*. 10 Eylül 2020 tarihinde <http://www.who.int/ncd/disability> adresinden erişildi.

World Health Organization (2018). *Global status report on alcohol and health 2018*. 16 Eylül 2020 tarihinde <https://www.who.int/publications-detail-redirect/global-status-report-on-alcohol-and-health-2018> adresinden erişildi.

Yüncü, Z., Özbaran, N., Altıntoprak, A., Aydın, C. and Coşkunol, H. (2007). Sokak yaşıntısı olan-olmayan madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin klinik ve sosyodemografik özellikleri. *Türkiye'de Psikiyatri Dergisi*, 1, 37-43.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yavaş Ayhan, A. G. and Akgül Gök, F. (2021). An effective rehabilitation center model for drug addiction. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2429-2446. DOI: 10.26466/opus.832144

A Comparative Analysis of the Approaches of Political Parties and Women's Organizations in Turkey on Gender Equality and Women's Issues

DOI: 10.26466/opus.860859

*

A. Fulya Şen*

* Prof. Dr., Firat University, Faculty of Communication, Elazig, Turkey

E-Mail: fulyasen@firat.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3350-8292](https://orcid.org/0000-0003-3350-8292)

Abstract

This paper deals with how gender inequality and the major issues facing women are represented in the policy texts of political parties and within the strategies of women's organizations in Turkey. Thus, it attempts to reveal different and similar perspectives on the gender regime in the political and civic sphere. For this purpose, it utilizes the content analysis method to look for answers to the following questions: What are the main foci of political parties and women's organizations on women's issues? What are the policies of political parties and women's organizations about the issues that women face in modern society? This paper compares political parties and women's organizations in terms of their objectives on gender equality and women's rights. Thus, it will be possible to understand the approaches of the political parties and women's organizations on women's issues and the main themes of their discourses on women's rights and to provide a holistic view of the inadequacies of policies on women's rights and gender equality. The study concluded that political parties deal with women's issues on the basis of ideological priorities while the women's civil society organizations and women's rights activists aim at advancing women's rights.

Keywords: *Gender equality, women's organizations, gender regime, women's issues, political parties*

Türkiye'deki Siyasi Partilerin ve Kadın Örgütlerinin Cinsiyet Eşitliği ve Kadın Sorunları Konusundaki Yaklaşımlarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi

*

Öz

Bu makale, cinsiyet eşitilsizliğinin ve kadınların karşı karşıya olduğu temel sorunların siyasi partilerin politika metinlerinde ve Türkiye'deki kadın örgütlerinin stratejileri içinde nasıl temsil edildiğini ele almakta, böylelikle siyasi ve sivil alanda cinsiyet rejimine ilişkin farklı ve benzer bakış açılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, siyasi partilerin ve kadın örgütlerinin kadın meselelerindeki ana odaklarının ne olduğu ve modern toplumda kadınların karşılaştığı sorunlarla ilgili siyasi partilerin ve kadın örgütlerinin konuyu nasıl ele aldıkları sorularına yanıt aranmıştır. Bu makale, siyasi partileri ve kadın örgütlerini cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki hedefleri ačíısından karşılaştırmakta, siyasi partilerin ve kadın örgütlerinin kadın sorunlarına yaklaşımlarını ve kadın hakları konusundaki söylemlerinin ana temalarını anlamak ve kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yetersizliğine bütüncül bir bakış sağlamaktadır. Çalışma, siyasi partilerin kadın sorunlarını ideolojik öncelikler temelinde ele alırken, kadın sivil toplum örgütleri ve kadın hakları aktivistlerinin kadın haklarını ilerletmeyi amaçladığı sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Cinsiyet eşitliği, kadın örgütleri, cinsiyet rejimi, kadın sorunları, siyasi partiler*

Introduction

The first wave of feminism appeared in the early 20th century when women's organizations aimed at equality in civic and political rights in Turkey. The idea of becoming a Westernized society required legal equality between all citizens irrespective of gender. The first wave of feminism rose along with the establishment of the Republic in 1923 as a part of the legal, educational, and social reforms that targeted rapid modernization, urbanization, and Westernization (Diner and Toktaş, 2010). The roots of the feminist movement of Turkey go back to the last decades of the Ottoman Empire. During the first decade of the Republic, many steps were taken to enable women to get involved in public, political, and professional life and encourage more equality in family matters. Women's emancipation became a significant symbol of modernity. Then, the movement of women almost disappeared in nationalist and socialist movements in the 1970s. Following the military intervention in 1980, new female identities (such as Islamist, Kurdish, Alevite) became appeared changing the feminist movement in Turkey. All the modernist reforms brought along women's participation in the public sphere (Merçil and Senemoğlu, 2014).

The women's movement in Turkey is not homogeny. It exists a distinction between secular feminists and Islamist women in Turkey's increasingly polarized political realm along the ideological axes of secularism and Islamism. The impact of this polarization on the women's movement in Turkey may be identified as the "gender equality versus gender justice" debate between feminists and Islamists (Simga and Goker, 2017). The ideological divergence in Turkey has been reflected in women's movements such as Kemalist feminists, Islamist feminists, Kurdish feminists (Coşar and Özkan-Kerestecioğlu, 2017). In Turkey, the women's movement has constructed a self-identity independent from existing political ideologies and achieved a high level of institutionalization and led to the increase in WROs' political influence (Coşar and Gençoğlu Onbaşı, 2008).

The policy of strengthening civil society in the 1990s and good governance agenda led to the expansion of the public sphere through fostering the creation of social actors who would both serve as representatives of diverse interest groups and work to hold the state to account. Hence, the

growth of 'civil society organizations' has offered women's organizations and movements the possibility of exerting influence on the policy process from outside formal political institutions (Cornwall and Goetz, 2005, p. 789). From past to present, the political discourse on women's rights has changed, ranging from ignoring women to addressing women's issues from a feminist perspective. Women's rights and issues have gained attention during the last few decades, but both the type and level of attention have varied according to the ideology of the party (Kabasakal Arat, 2017, p.240). In this respect, it is important to comparatively analyze the discourses of both WROs and political parties to understand the current state of women's rights.

In this paper, I have addressed how gender inequality and the major issues facing women are evaluated in the policy texts of political parties and within the strategies of women's organizations. Thus, I have attempted to identify their approach to gender and women's rights and the limitations of the policies on women's issues. For this purpose, I employed content analysis to explore the main characteristics of the approaches of the political parties and women's organizations towards gender and women's rights, and looked for answers to the following questions: What are the main foci of political parties and women's organizations on women's issues? What are the policies of the political parties and women's organizations on the problems that women face in modern society? What is the meaning of the differences and similarities between them?

This paper aims to compare political parties and women's organizations in terms of their objectives on gender equality and women's rights. The study has two major goals: First, to identify the gender discourse of the political parties and women's organizations, second, to explore the inadequacies of policies on women's issues based on ideological distinctions. Thus, it will be possible to understand the approaches of the political parties and women's organizations on women's issues and the major themes of their discourses on women's rights. This research on the strategies of political parties and women's organizations presents a holistic view of whether policies on women's rights and gender equality are adequate.

A Brief History of the Women's Movement in Turkey

Feminist history writing in Turkey dates back to the nineteenth-century Ottoman Empire. While the Ottoman modernization process involved certain reforms against subordination of women, a more comprehensive transformation was observed in the early republican era (1923-1945). State feminism represents the process of recognizing women's demands for liberal equal rights on the one hand and silencing down feminist voices with potential for the independent organization on the other hand. Thus, women's roles have been defined over the dual identity of de-feminized citizens and national mothers. Turkish women have been portrayed as educated and skilled individuals who would contribute to the republican patriarchy as wives and mothers (Coşar and Özkan-Kerestecioğlu, 2017). Women's struggles during the late imperial period (1869-1923) were begun to rise and named 'Ottoman feminism' for the first time within feminist political discourse. The Republican reforms brought about major changes and transformations in women's status and led them to enter the public sphere. The achievements of women's right to vote in municipal elections (1930) and national elections (1934) were seen as a step of the democratization process under the early period of the Republic of Turkey (Çakır, 2007, pp. 61-63).

The women's movement emerged in the nineteenth century and the women's organizations were developments being peculiar to the upper strata of society. The activities of these organizations pre-dominantly covered charity work and demands for women's education. The second stage started with the foundation of the Republic (1923), lasted until the 1980s and was framed by discourses on nation-state building (Coşar and Gençoğlu Onbaşı, 2008). The first wave of feminism occurred in Turkey in the early 20th century, when women's organizations targeted equality in civic and political rights. The Kemalist idea of becoming a Westernized society required legal equality between all citizens irrespective of gender. In the environment of 1920s and 1930s, at a time when a modern state was institutionalized by civil and political rights that were constitutionally protected, feminists were suffragettes, similar to their counterparts in the West, who encouraged women's political participation. The second wave of feminism in Turkey was a latecomer in comparison to its counterpart in

the West. The 1980s' second-wave feminist movement focused on the elimination of violence against women and referred to a more intense 'gendered' worldview in comparison to the first wave. This 1980s' feminism directly targeted patriarchy, criticized male hegemony and demanded improvement of women's status. In the 1990s, third-wave feminism was identity-oriented, diversified, differentiated, and fragmented in accordance with the ethnic, religious, or sexual identity of the women who made these demands. With the rise of identity politics on the one hand and the rising criticism of Kemalism on the other, polarization and fragmentation emerged within Turkish feminism (Diner and Toktaş, 2010). The third stage also appeared in the late 1980s. To sum up, the first phase of the movement demanding equality with men regardless of differences started in the nineteenth century and continued until the 1980s. Today, the movement is in its second phase demands "equality despite differences" (Coşar and Gençoğlu Onbaşı, 2008).

Furthermore, the international community and the rising importance of NGOs have influenced politics as well as the activities of feminists in Turkey in various ways. The number of organizations working to enhance women's rights and status has increased. More women work actively in civil society organizations and have become active participants in politics and decision-making processes. These developments have directed governments to formulate policies to advance women's rights and reduce discrimination against women (Diner and Toktaş, 2010). During the 1980s, feminists had a negative attitude toward the state because of being the guardian of the patriarchal system. Throughout the 1990s, this attitude was gradually replaced by a tendency to establish a constructive relationship with the state. The increased interest of state authorities in acting together with WROs is associated with a rising tide of civil society activism in the past two decades (Coşar and Gençoğlu Onbaşı, 2008).

In Turkey, feminist organizing gained momentum in the post-1980 period and made a claim for an alternative public sphere. In the 1980s, an independent feminist movement emerged, as well as the first phase of the neoliberal transformation process in Turkey. The post-1980 period is characterized by neoliberal policies. Women began to voice their demands from an independent feminist perspective in such a political context. The post-1980 feminist movement gained widespread publicity in a short time.

In this respect, it focused on identity rights and social rights to challenge the patriarchy in neoliberal frames rather than the anti-capitalist struggle. Within the scope of the neo-liberalization process in Turkey, identity-based politics were instrumentalized as a means of depoliticization. This depoliticization dealt with women's issues as either private or administrative matters rather than as a mobilizing force for an alternative political stance. In this respect, the distinctiveness of the post-1980 feminist movement in Turkey lies in its ability to construct its own political agenda as differently from the women's rights discourses in the late Ottoman Empire and early republican era in Turkey and to struggle with patriarchy (Coşar and Özkan-Kerestecioglu, 2017).

The efforts of feminists to amend existing policies and create new policies to further women's rights sped up in the late 1990s and 2000s as the country took serious steps to align its laws with the laws of the EU. Besides EU pressure, women's organizations, most of which are run by secular feminist women, have been influential actors in highlighting which policies should be fore fronted (Aldikaçti Marshall, 2013). By the end of the 1990s, the feminist struggle against patriarchy transformed into an issue-based specialization rather than ideological concerns. Throughout the 2000s, and especially after the Justice and Development Party (AKP) came to power (2002-), the neoliberal structural transformation reached its last stage. Besides neoliberalism, conservatism (political Islamism) has gained momentum in political discourse and practice. Likewise, throughout the 1990s and the early 2000s, the need to make gender-sensitive legal and institutional reforms occupied an important place in governmental discourse (Coşar and Özkan-Kerestecioglu, 2017). On the other hand, Arat (2010) claims that the gendered implications of the intertwining of Islam and politics reproduce restrictive sex roles for women, and the propagation of patriarchal religious values promotes gender inequality.

Coşar and Gençoğlu Onbaşı (2008, p. 331) point out three dimensions that have had both strategic and essential implications for the women's movement in the last two decades. The first dimension concerns the changing sociopolitical structure in Turkey in the aftermath of the 1980 coup d'état. The second dimension concerns the rise of transnational feminism, which has provided the means and methods for cooperation among WROs on national and international levels. The third dimension concerns

the shifts in Turkish politics since 1980 and the coming to power of AKP in 2002.

The Kemalist and Islamist political identities within contemporary Turkish women's movement bring about the crystallization of the division between Islamist 'feminists' and Kemalist feminists (Coşar, 2007, p.128). Güneş-Ayata and Doğançün (2017) point out that with the loss of momentum in EU membership and the alliance between the ruling party's conservatism and neo-liberalism, a religious-conservative gender regime has emerged. This gender regime relies on the reconceptualization of the family and motherhood regarding religion, tradition, and customs. In Turkey's traditional society, these references have led to underestimating the gender equality notion, unleashing underlying traditional norms and limiting the social absorption of legal changes.

In the early 2000s, while the AKP government had promoted women's rights, after 2011, its policies regarding gender equality altered, and the government-WRO relationship transformed into an ideological polarization. The gender regime in Turkey during the post-2011 period has been framed by the gender justice approach formulated concerning Islam. For example, violence against women is one of the critical issues pointing to the polarization between opponents and pro-government WROs on the gender equality versus gender justice debate. While opponent groups do problematize violence against women within the contours of gender inequality, pro-government WROs and the state deal with this problem on the individual level by completely ignoring the patriarchal norms (Koyuncu and Özman, 2018).

These narratives have focused on the ideological analysis and key points of the women's movement in Turkey. This study points out the need for further analysis of the main actors in the political realm and examines the policies of the political parties and women's civil society organizations to identify the ideological differentiate and gaps in women's policies.

Method

This study is based on combination of textual analysis and content analysis. New school content analysis moves towards a merger with textual analysis techniques as it begins to search out themes (Anderson, 2012). The

analysis was conducted on data generated through policy documents. In this study, the sample consisted of the election declarations of political parties and the declarations and principles of women's organizations. Women's policies of the political parties that have seats in the Parliament and the discourse of women's organizations representing different political dispositions were examined in order to reveal the current situation and approaches on women's issues. The attitudes of political parties towards women are important in terms of construction of a societal projection and the future. On the other hand, women's organizations have a key role in influencing policymakers and advancing women's rights. Thus, this study is based on a thematic analysis of the discourse of these organizations. The thematic analysis was conducted in the context of the founding texts of women's organizations where they define their objectives and principles. For the analysis, the websites of women's organizations were utilized.

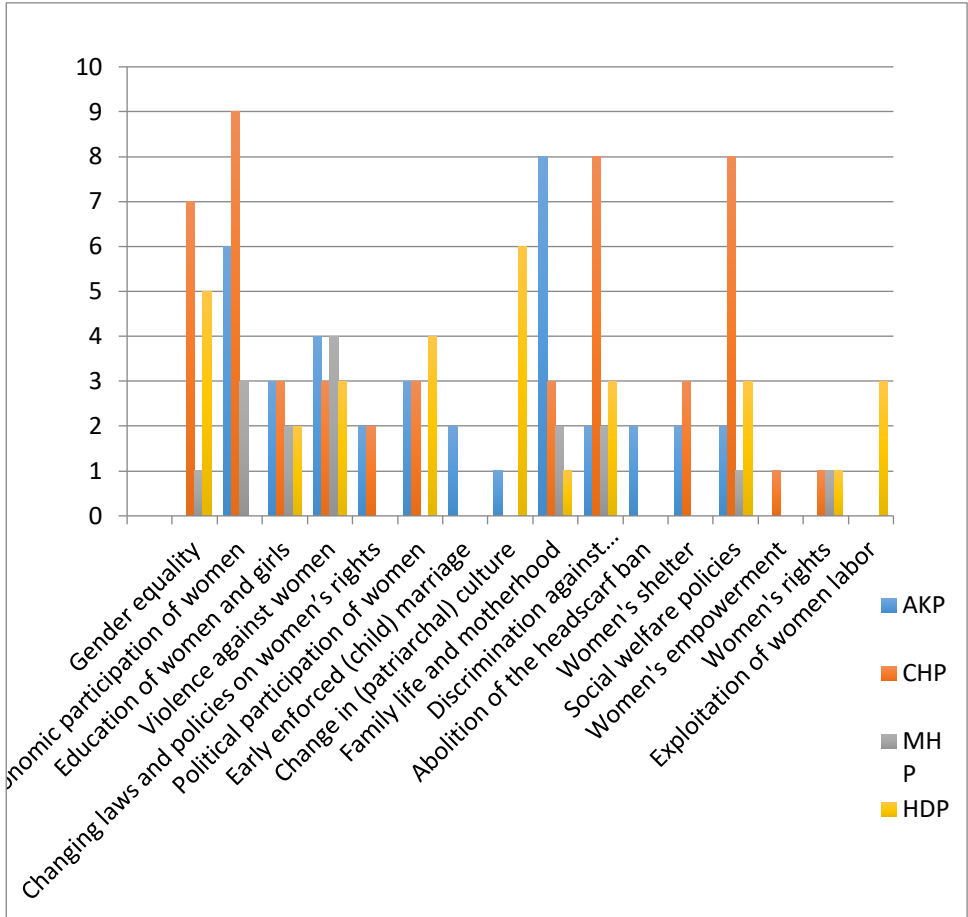
Thematic analysis is a commonly used approach to the analysis of qualitative data. It includes searching and reviewing themes. The aim of analysis is to develop a rich description of the dataset and account for one particular aspect. Accordingly, the aim of this study is to describe the approaches of political parties and women's organizations on women's rights and present a clear picture of "what is going on." The study is expected to have results that will clarify problem situations and highlight differences.

I analyzed the key themes relevant to women's rights within the policy texts of political parties and women's organizations by using the content analysis method and measured the frequency of distribution of themes. To reveal the ideological perspective and differences within the texts, I used Doyle's (2015) analysis categories on women's issues in this way:

- Gender equality
- Economic participation of women
- Education of women and girls
- Violence against women and domestic abuse
- Changing laws and policies on women's rights
- Political participation of women
- Early enforced (child) marriage
- Change in (patriarchal) culture

Analysis of Political Parties

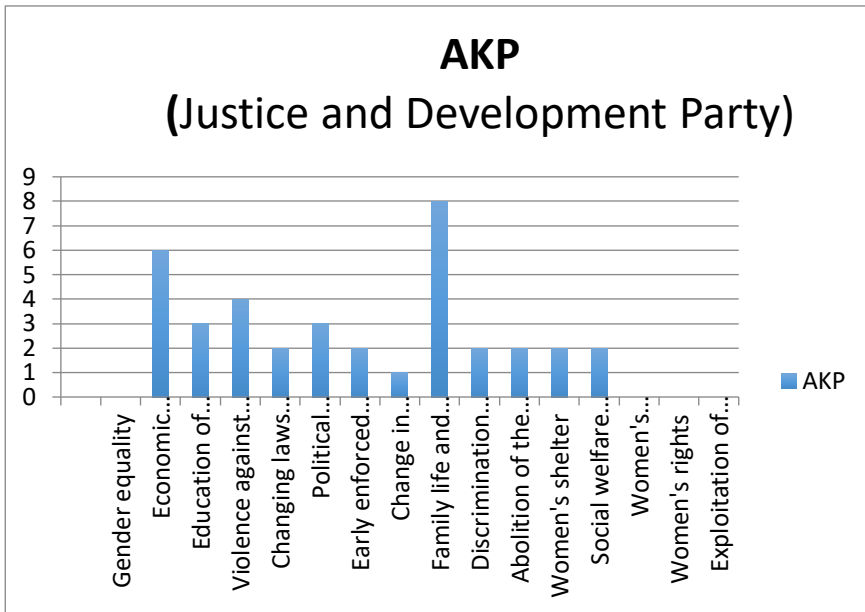
The graphs below go into detail about the approaches of political parties and show the frequency distribution of themes. Looking at the themes with the highest frequencies divided by political parties, it is seen that AKP (Justice and Development Party) gave priority to the themes of family life and motherhood, while CHP (Republican People's Party) pointed out the economic participation of women in the meaning of women's employment and entrepreneurship. The second most mentioned theme was the social welfare rights of women and preventing discrimination against women. On the other hand, right-wing nationalist MHP (Nationalist Movement Party) touched less on women's structural issues and put violence against women at the forefront. It may be stated that pro-Kurdish HDP (Peoples' Democratic Party) is the most pro-women political party since it has a specific declaration for women. It aims at the struggle with patriarchy and empowering the political participation of women. Gender equality is more emphasized by CHP and HDP than AKP and MHP. That AKP prefers not using the notion of gender equality means it does not accept gender equality and reproduces the traditional roles of women in family life (see Graph 1).

Graph 1. Distribution of themes (Frequency)

The most highlighted themes of AKP are family life and motherhood, as well as economic participation of women. In the 2019 local election declaration of AKP, women were depicted as fragile like aggrieved and oppressed communities and mentioned with elder people and children. It may be stated that this frame implies as if women are in a secondary and needy position. Furthermore, in the 2018 presidential election declaration of AKP, women were presented along with family and children policies, and it underlined the family structure specifically for the survival of the society. In the party program of AKP, women's principal roles in rising healthy generations are mentioned. This approach highlights motherhood.

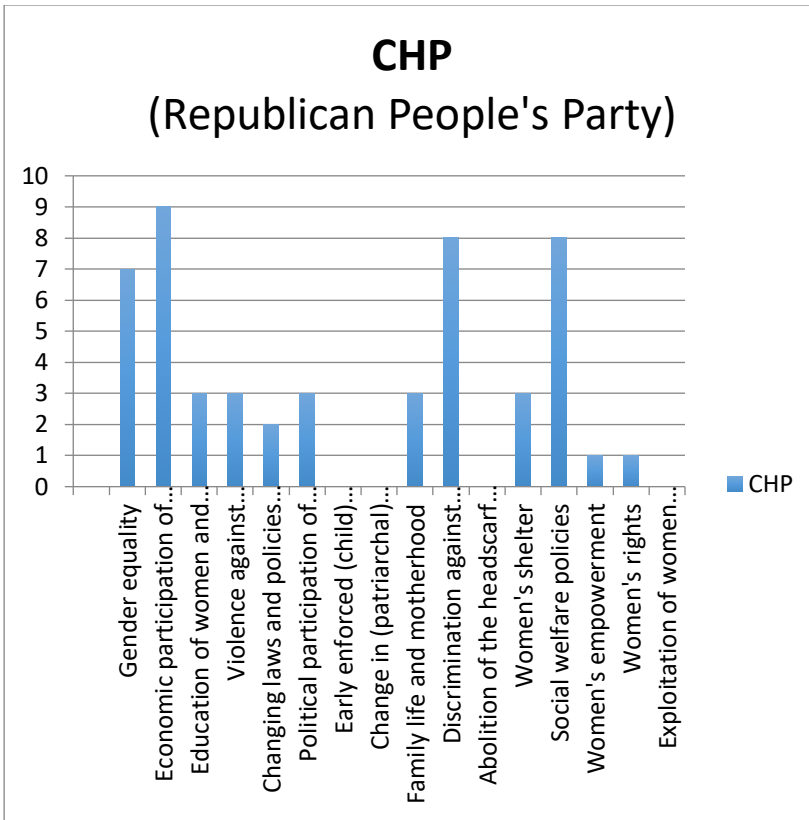
Furthermore, in the 2018 election declaration, equal opportunities for men and women, female entrepreneurship and the amendments in favor of women in the penal code were mentioned. However, the party did not prefer to use the term gender equality. Women were framed in the same context as children, the elderly and the disabled as a fragile and disadvantaged group and also with their key roles in family life (see Graph 2).

Graph 2. The themes of AKP on women's issues

CHP pointed out three themes: the economic participation of women in the meaning of women's employment and entrepreneurship, social welfare rights of women and preventing discrimination against women. In the party program of CHP, gender equality, women's liberation, women's participation, education of women and girls, discrimination against women and violence against women appear as the most powerful themes. Gender equality has been highlighted frequently under different subjects. Furthermore, women's employment, eliminating discrimination against women in working life, social welfare rights and women's political participation are important themes. In the 2018 election declaration of CHP,

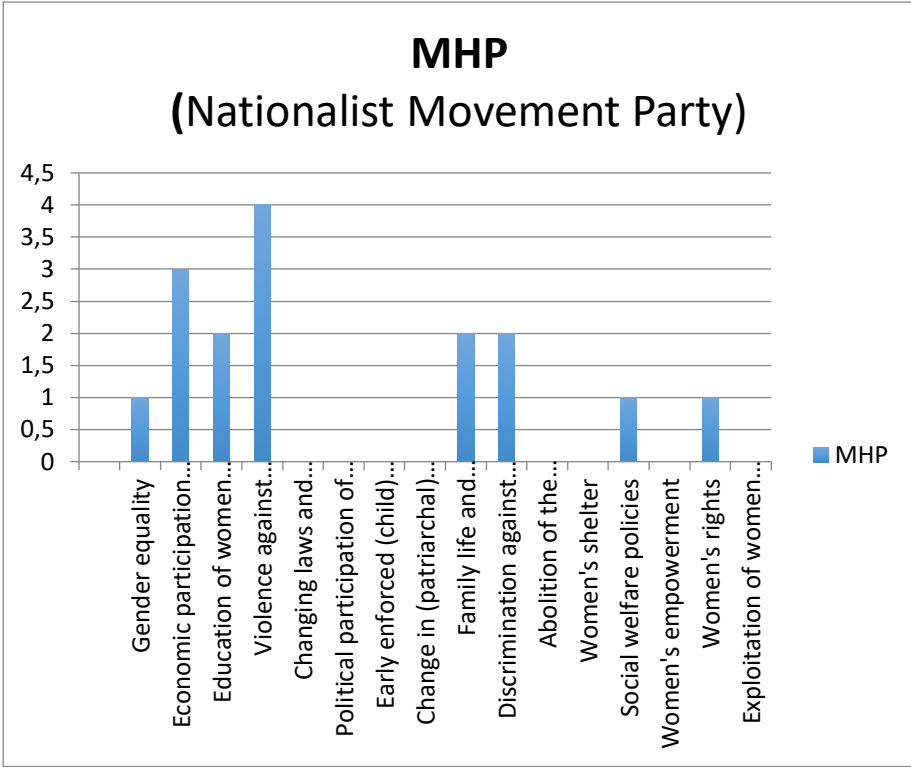
women's issues were collected under different topics such as economy, gender equality, education, social and political participation. This classification included detailed policies and indicated powerful social welfare regulations to improve women's economic conditions and positions in the society, protection of equality and combating discrimination in working life. The party also emphasized that barriers to women's decision-making on their own bodies, such as childbirth and abortion would be removed (see Graph 3).

Graph 3. The themes of CHP on women's issues

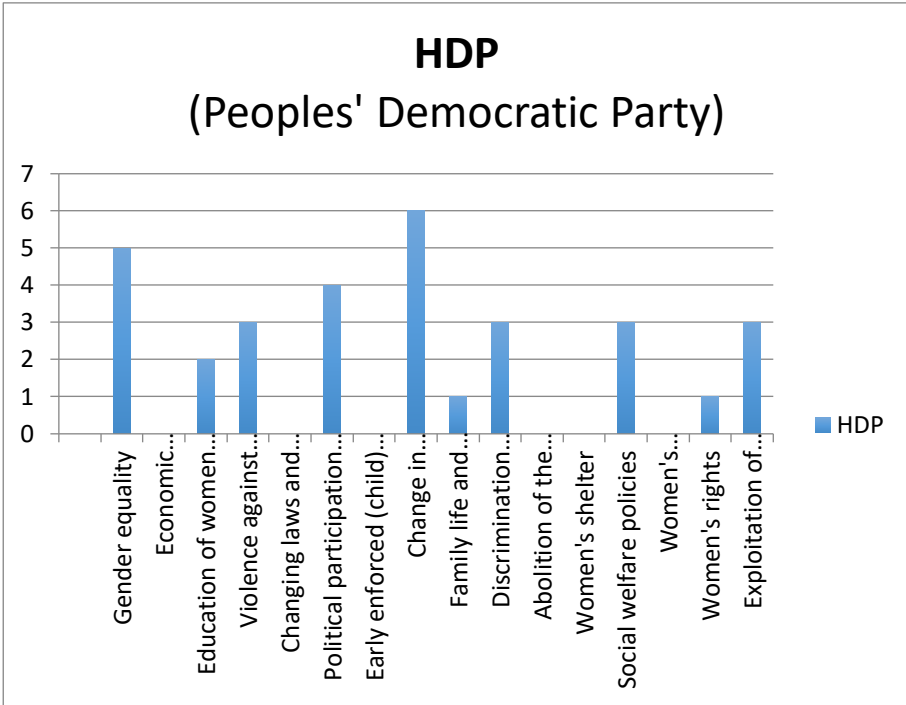
In the party program of MHP, topics such as women's participation in the labor market, women's education and violence against women are dealt with, and women are framed within the family and child topics in

particular. While gender equality is mentioned only once, political participation of women was not emphasized (see Graph 4).

Graph 4. The themes of MHP on women's issues

HDP's priorities are the struggle with patriarchy, gender equality and exploitation of women's labor. In the party program of HDP, it is highlighted that consolidation of the patriarchal system under the name of "morality" is unacceptable, and HDP is a non-sexist political party (see Graph 5).

Graph 5. The themes of HDP on women's issues

Furthermore, it is indicated that women's participation will be provided directly in local governments through women's assemblies composed of women in local, the struggles will be supported against the unequal positions of female workers, laborers in the production process and for women's social rights. It is also noted that HDP will take an attitude in favor of women in all kinds of oppression and exploitation that women are socially exposed to. It is also the first and sole political party that draws attention to LGBT rights. In order to strengthen solidarity among women, HDP released a declaration in the 2018 election on women's assembly and drew attention to the struggle against patriarchy and malestream values and for women's having an active role in the political area, as well as gender equality.

Analysis of Women's Organizations

The research includes five women's organizations representing different political dispositions: Kemalist, socialist, liberal, Islamic, and feminist.

Association for Assisting and Training Woman Candidates (KA.DER) is a women's organization that advocates equal representation of women and men in all fields of life. KADEM (Women and Democracy Association) aims at providing equal opportunities for balancing the domestic and social roles of women. The Turkish Women's Union (TKB) aims to achieve women's political rights and equal participation in social life. The Progressive Women's Association (İKD) aims to improve the rights of women in the social, political and economic spheres and ensure equality between women and men. KİH-YÇ (Women's Human Rights - New Ways Association) is an independent women's organization that aims to defend women's human rights. It works on local, national, regional and international levels to promote full implementation of women's human rights and women's participation in all spheres of life as free individuals and equal citizens (see Table 1).

Table 1. Women's Organizations

	Ideological position
KADER (Association for Assisting and Training Woman Candidates)	Liberal
KADEM (Women and Democracy Association)	Islamist /Pro-government
TKB (Turkish Women's Union)	Kemalist
İKD (The Progressive Women's Association)	Socialist
KİH-YÇ (Women's Human Rights - New Ways Association)	Feminist

Women's organizations do aim at advancing gender equality and women's rights by activities to raise societal awareness on women's issues, including legal rights, education, employment, gender discrimination and violence against women. In general, organizations are seen to work on a wide variety of different issues, and most organizations focus on more than one issue, but the themes that are highlighted may be differentiated from each other. These differences stem from these organizations' ideological positions.

In the 1980s and 1990s, women's movements arose and began to mature in Turkey. Women's organizations representing diverse positions began to engage in a dialogue with the Turkish state. The gender dis-

course ranges from socialist feminism and radical feminism to Islamic feminism. Socialist feminists argue that gender equality would come with a socialist order accompanied by dismantling of patriarchal practices, while radical feminists indicate how tradition and culture have perpetuated patriarchy and relegated all women to the status of second-class citizens. The women in the Islamist sphere maintain that women do not need to insist on equality. Instead of equality, they aim to improve women's situation. Islamic women's groups defend turning to Turkish society's traditions instead of Western norms. Finally, Kemalist women's organizations have underlined secularism to uphold rights that Atatürk gave women against religious conservatism (Kardam and Ertürk, 1999). Since 1980s and 1990s, women's organizations have expanded their spheres of influence and produced solutions toward women's empowerment, gender sensitiveness of public opinion and gender-sensitive policymaking within state institutions.

Table 2 shows the frequency distribution of the key themes. Accordingly, the first-three themes most mentioned were political participation of women, gender equality and violence against women (see Table 2).

Table 2. Frequency distribution of key themes

	KA.DER	KADEM	TKB	İKD	KİH-YÇ	Total
Gender equality	1	-	3	3	6	13
Economic participation of women	1	1	1	1	1	5
Education of women and girls	-	-	3	4	1	8
Violence against women	1	1	5	3	1	11
Changing laws and policies on women's rights	2	-	4	-	1	7
Political participation of women	9	1	4	1	-	15
Early enforced (child) marriage	-	-	-	-	2	2
Change in (patriarchal) culture	1	-	-	1	-	2
Family life, motherhood, traditional roles	-	6	-	1	-	7
Discrimination against women/ Disadvantaged group	3	1	1	2	2	9
Women's liberation	1	-	-	4	1	5
Social welfare policies	-	-	-	6	1	7
Women's empowerment	2	-	-	-	-	2
Women's rights	-	-	-	-	4	4
Exploitation of women's labor	-	-	-	7	-	7
Secularism	1	-	-	-	-	1
Equality of opportunity	-	1	-	-	-	1

KA.DER (Association for Assisting and Training Woman Candidates) is a women's organization that advocates equal representation of women

and men in all fields of life. Its prominence lies not only in its broadly based membership but also in its success in raising public consciousness regarding the gender quota. KA.DER sees equality between women and men in all elected and appointed decision-making bodies, where decisions concerning society and the individuals are made, as a matter of democracy. Considering the political arena's determinative characteristic on social life, KA.DER defines ensuring equal representation, primarily in politics, as its main objective (KA. DER, 2020). In addition to ensuring equal representation, the other themes that KA.DER emphasized were as follows:

- To eliminate economic, social, cultural and legal obstacles
- To remove discriminatory statements directed at women from laws and regulations.
- To have laws which secure women's rights and liberation.
- To empower women in general and encourage them to use, defend and expand their rights. KA.DER has declared support for female candidates embracing a secular republic, respecting human rights, full democracy and the rule of law.

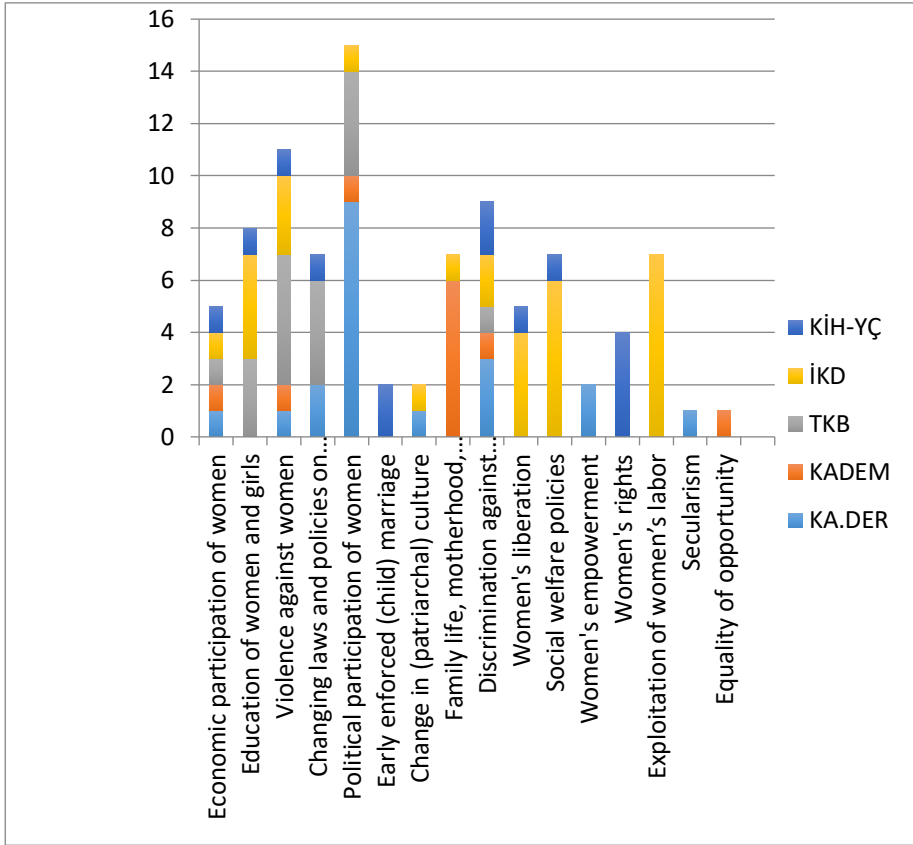
KADEM (Women and Democracy Association) aims to disseminate socio-cultural values and establish a collective consciousness in the society on women's rights and equal opportunities for balancing the domestic and social roles of women (KADEM, 2020). KADEM is a women's organization representing religious conservative values. It points out reviving cultural values in order to strengthen family unity and adopts the concept of "gender justice" instead of gender equality. It also identifies women and men as complementing each other rather than positioned to the opposite of each other. KADEM gives priority to the traditional roles of women in family life.

TKB (Turkish Women's Union) has carried out effective work toward raising the level of education, organization and awareness of contemporary women, as Atatürk envisaged. TKB gives particular importance to elimination of provisions being contrary to equality between men and women in legislation. It has supported the "Equality Before the Law" campaign and contributed to the amendment of the Civil Code and the Penal Code. TKB hosts the CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) Civil Society Executive Committee and maintains the secretariat of CEDAW. The background of the

Turkish Women's Union dates back to 1924, so it carries the modernist values of the founding ideology of the Republic of Turkey (TKB, 2020). While it targets equality in civics and political rights, it does not touch on other women's issues such as a change in the patriarchal culture, exploitation of women's labor and identity politics. The Turkish Women's Union represents the first wave of feminism in Turkey.

IKD (The Progressive Women's Association) represents 'socialist feminism'. IKD, which dates back to 1970s, was re-established in 2012 as an association for women's demands for equality, freedom and justice, and put the struggle against capitalism at the center of its aims (IKD, 2020). Especially, exploitation of female labor, female workers' rights and social policies are the most emphasized issues. Furthermore, it also struggles against violence towards women, refers to the family as a unit of society in which the relations of social sovereignty are reproduced and also aims to ensure housework and childcare are conducted as a public service.

KIH-YÇ (Women's Human Rights - New Ways Association) is an independent women's organization founded in 1993 to defend women's human rights around the world and Turkey. It works on local, national, regional and international levels to promote full implementation of women's human rights and women's participation in all spheres of life as free individuals and equal citizens. In this framework, it works with a holistic approach on women's human rights issues such as violence against women, education, economic and legal rights, sexuality, fertility rights, girls' rights and gender equality. It is actively involved in coalitions aiming to improve the national legislation related to women (KIH-YÇ, 2020). KIH-YÇ draws attention to the concepts of gender equality and women's rights and uses them as umbrella terms for specific issues (see Graph 6).

Graph 6. The themes of WROs on women's issues

Graph 6 shows which themes are predominantly emphasized by which women's organizations. Accordingly, economic participation of women, violence against women and discrimination against women have been joint themes. Even though the ideological positions of women's organizations have shaped their priority issues, their differences have contributed to advancing the women's rights regime in Turkey.

Discussion/Conclusion

The political atmosphere has shaped the women's movement in Turkey. For instance, the 1920s' movement was closely affiliated with the Kemalist ideology and the reform process, whereas in the 1990s, Kurdish and Islamist groups opposed to the Kemalist ideology. The women in the 1920s who

struggled for women's rights were from higher classes with high education levels. The second wave of feminists also had urban backgrounds, but they had more professionals amongst them who had university educations, and they were already politicized by way of other ideological movements. They had a more middle- and upper-middle-class outlook. The third wave of feminism in Turkey integrated with women in the periphery. Women from the eastern and southeastern women of Kurdish origin and women politicized by way of Islamism have involved in gender politics (Diner and Toktaş, 2010). Since the 1990s, the discourse on gender is no longer under the hegemony of the state, and Turkish women's NGOs have engaged in a dialogue with governments. The Turkish state has negotiated with women's organizations on various levels (Kardam and Ertürk, 1999). However, it may be stated that gender norms in a conservative context have been re-established in the post-2011 period. Furthermore, the gender justice debate produces a family-centered gender regime and leads to the instrumentalization of women's rights in a neoliberal-conservative setting (Koyuncu and Özman, 2018, p. 20).

AKP has dealt with gender issues within the ideological debates of Islam, modernization, and westernization. The legal reforms have not created a critical debate about the patriarchy around a more liberal interpretation of Islam. AKP has addressed women's issues, rights, and liberties in the context of family and motherhood and promoted the establishment of its own NGOs. These organizations try to restrict women's activism to charity work and exclude the struggle for strengthening women's rights (Güneş-Ayata and Doğangün, 2017). In such a political atmosphere, women's rights organizations representing different feminist perspectives, in particular, first and second-wave feminism and socialist feminism seem to have lost their visibility and power.

Women's organizations have the power to influence the reshaping of gender equality policies. Although they have had limited success, feminist groups have used a strategy of sustained pressure on the state in 1980s and 1990s, while at the same time, they increasingly constructed transnational linkages to put pressure on the state from the outside. Notwithstanding their success in the amendment of crucial laws, the ideological stances of politicians have determined the degree to which feminists have been influential (Aldikaçtı Marshall, 2013). Women's organizations repre-

sending different ideologies have put forward diverse gender policies. This means a pluralist atmosphere has been formed on the gender regime and women's rights. The important thing in a democratic society is that women's organizations are involved in the policymaking process. Another indicator displaying the power of women's organizations is increasing their visibility in the public sphere by holding street protests, press conferences and lobbying to parliamentarians to change certain laws.

As for the gender policies of the political parties in the Parliament, CHP combines liberal feminist approaches with social welfare rights. While MHP sustains the patriarchal culture, HDP focuses on the demands of the third wave and identity politics. However, improving women's rights and providing gender equality may be realized by the contributions of women's organizations. It is important to have strengthened women's organizations to benefit from global trends while taking action to reframe gender policies for a gender regime. The gender regime of political parties is an inseparable part of their macro policies. While right-wing political parties try to solve women's issues by ignoring the crisis of capitalism and economic inequalities, left-wing political parties create solutions from a class-based perspective and focus on social welfare rights in gender equality. A similar approach is observed in women's organizations as well. Women's organizations consist of a range of very different organized women's groups, so they focus on different aspects of gender-based issues and investigate problems women experience in the sphere of human rights and aims at influencing decision-making mechanisms. A civil sphere where provided gender equality requires expanding democratic politics.

This study also reveals a similar perspective. Political parties deal with women's issues on the basis of ideological priorities. Therefore, the woman issue is a tool for politics and a part of the political discourse. On the other hand, the women's civil society organizations and women's rights activists aim at advancing women's rights and affect the public discourses for this purpose. In a healthy democratic regime, the women's movement can improve by a public dialog between the very different political and ideological orientations within the political and public sphere. The important thing is to build gender equality irreversibly by developing collaboration between women's organizations and governments.

References

- Aldikaçtı Marshall, G. (2013). *Shaping gender policy in Turkey: Grassroots women activists. The European Union, and the Turkish State*. State University of New York Press, 2013. ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/firat-ebooks/detail.action?docID=Created> accessed on 2019-06-30
- Anderson, J. A. (2012). *Media research methods: Understanding metric and interpretive approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Arat, Y. (2010). Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox?, *Third World Quarterly*, 31(6), 869-884, DOI: [10.1080/01436597.2010.502712](https://doi.org/10.1080/01436597.2010.502712)
- Cornwall, A. and Goetz, A. M. (2005). Democratizing democracy: Feminist perspectives, democratization. 12(5), 783–800, DOI: 10.1080=13510340500322181
- Coşar, S. (2007). Women in Turkish political thought: Between tradition and modernity. *Feminist Review*, (86), 113-131. Retrieved May 26, 2020, from www.jstor.org/stable/30140853
- Coşar, S. and Gençoğlu Onbaşı, F. (2008). Women's movement in Turkey at a crossroads: From women's rights advocacy to feminism. *South European Society and Politics*, 13(3), 325-344, DOI: 10.1080/13608740802346585
- Coşar, S. and Özkan-Kerestecioglu, İ. (2017). Feminist politics in contemporary Turkey: Neoliberal Attacks. Feminist Claims to the Public. *Journal of Women, Politics and Policy*, 38(2), 151-174. DOI: [10.1080/1554477X.2016.1198656](https://doi.org/10.1080/1554477X.2016.1198656)
- Çakır, S. (2007). Feminism and feminist history-writing in Turkey The discovery of ottoman feminism. *Aspasia*, 1, 61–83, doi:10.3167/asp.2007.010104
- Davison, A. (2014). Kemalism, the encyclopedia of political thought, Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/9781118474396.wbept0558>
- Diner, C. and Toktaş, Ş. (2010) Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women's movements in an era of globalization, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:1,41-57, DOI: [10.1080/19448950903507388](https://doi.org/10.1080/19448950903507388)
- Doyle, J. (2015). Civil Society and Women's Organisations in Turkey: A Summary of Key Research Findings (December 10, 2015). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3060308> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3060308>
- Güneş-Ayata, A. and Doğançün, G. (2017). Gender politics of the AKP: Restoration of a Religio-conservative Gender Climate. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 19(6), 610-627, DOI: [10.1080/19448953.2017.1328887](https://doi.org/10.1080/19448953.2017.1328887)
- İKİD [The Progressive Women's Association]. (t.y). *Anasayfa*. <https://ilericikadindernegi.org.tr/>, Access date: 20.07.2020

- Kabasakal Arat, Z. F. (2017). Political parties and women's rights in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(2), 240-254, DOI:10.1080/13530194.2017.1281575
- KADEM [Women and Democracy Association]. (t.y). *Anasayfa*. <https://kadem.org.tr/>, Access date: 22.06.2020
- KA.DER [Association for Assisting and Training Woman Candidates]. (t.y). *Anasayfa*. <http://ka-der.org.tr/en/ka-der-ingilizce/>, Access date: 19.07.2020.
- Kardam, N. and Ertürk, Y. (1999). Expanding gender accountability? Women's organizations and the state in turkey. *International Journal of Organization Theory and Behavior*, 2(1-2). 167-197, <https://doi.org/10.1108/IJOTB-02-01-02-1999-B007>
- KİH-YÇ [Women's Human Rights - New Ways Association]. (t.y). *Anasayfa*. <https://www.kadinininsanhaklari.org/>, Access date: 20.07.2020.
- Kili, S. (1980). Kemalism in Contemporary Turkey. *International Political Science Review*, 1 (3), 381-404. <https://doi.org/10.1177/019251218000100308>
- Koyuncu, B. and Özman, A. (2018). Women's rights organizations and Turkish state in the post-2011 era: ideological disengagement versus conservative alignment, *Turkish Studies*. DOI: 10.1080/14683849.2018.1539622
- Merçil, İ. and Senemoğlu, O. (2014). The Historical Grounds of the Turkish Women's Movement. *HSS*, 3(1), 13-27, DOI: 10.2478/hssr-2013-0018
- Müftüler-Baç, M. (2012). Gender equality in Turkey. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462428/IPOL_FEMM_NT\(2012\)462428_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2012/462428/IPOL_FEMM_NT(2012)462428_EN.pdf), accessed date: 12 Oct 2018.
- Simga, H. and Goker, G.Z. (2017). Whither feminist alliance? Secular feminists and Islamist women in Turkey. *Asian Journal of Women's Studies*, 23(3), 273-293, DOI: 10.1080/12259276.2017.1349717
- TKB [Turkish Women's Union] (t.y). *Anasayfa*. <http://www.turkkadinlartirli.org.tr/>, Access date: 20.06.2020.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Şen, A. F. (2021). A comparative analysis of the approaches of political parties and women's organizations in Turkey on gender equality and women's issues. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(36), 2447-2470. DOI: 10.26466/opus.860859

Reliability and Validity Study of the Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale

DOI: 10.26466/opus.841283

*

*Şefika Şule Erçetin – **Şuay Nilhan Açıkalın – ***Mustafa Gökbayrak
**** Mehmet Sabir Çevik – *****İlknur Maya

* Prof.Dr, Hacettepe University

E-Posta: sefikasule@gmail.com

ORCID: [0000-0002-7686-4863](https://orcid.org/0000-0002-7686-4863)

** Assist Prof.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University

E-Posta: suaynilhan@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5361-7667](https://orcid.org/0000-0002-5361-7667)

*** Unit Chief to the National Medical Rescue Team, Edirne Provincial Health Directorate

E-Posta: mustafa_gok_bayrak@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0191-3138](https://orcid.org/0000-0003-0191-3138)

**** PhD Candidate, Hacettepe University

E-Posta: sahici1980@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8814-4747](https://orcid.org/0000-0002-8814-4747)

***** Prof.Dr., Çanakkale 18 Mart University

E-Posta: mayailknur@gmail.com

ORCID: [0000-0001-9964-1382](https://orcid.org/0000-0001-9964-1382)

Abstract

The concept of leadership is as old as history of humanity. Until today, different definitions have been made about the concept of leadership, but a common concept or definition could not be created because the researchers defined it from their own perspective. We can say that leadership is the act of an individual or a group by influencing and directing the behaviours and activities of people around to achieve common goals. As the presence of a good leader is important in every organization, it is also an indispensable concept in medical organizations where human health is essential. This is a descriptive study carried out to determine the levels of demonstrating glocal leadership behaviours of pre-hospital emergency healthcare professionals and national medical rescue team personnel, and to determine whether these personnel show different levels of glocal leadership according to some demographic features (age, gender, professional seniority, education level). Within this aim, "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" consisting of 29 items in 4 sub-dimensions and "Information Form" to determine the demographic characteristics of the study group were used as data collection tools. The scale form was delivered to the participants personally by the researchers, and the data was collected by face-to-face interviews. The participants were informed that participation was based on voluntariness and the answers given would be used only for scientific purposes. The participants were also informed that they could leave the study any time and made to sign the "Volunteer Participation Form". The study group consisted of pre-hospital emergency healthcare services, emergency call center healthcare personnel and 20th region UMKE personnel in Edirne province.

Keywords: leadership, glocal leadership, healthcare workers, scale development

Sağlık Çalışanları Çok Boyutlu Glokal Liderlik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması

*

Öz

Liderlik kavramı tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Günümüze kadar liderlik kavramı hakkında farklı tanımlamalar yapılmış ancak araştırmacıların kendi bakış açısıyla tanımlaması sebebiyle ortak bir kavram ya da tanım oluşturulamamıştır. Liderlik, bir birey veya grubun ortak amaçlarını gerçekleştirebilmesi için çevresindeki kişilerin davranışlarını ve/veya faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesidir diyebiliriz. Her organizasyonda iyi bir liderin varlığı önemli olduğu gibi sağlık organizasyonlarında da vazgeçilmezdir. Hastane öncesi acil sağlık hizmeti sunan sağlık çalışanları ve ulusal medikal kurtarma ekibi personeli glokal liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri ve bu personelin demografik özelliklere (yaş, cinsiyet, kıdem, eğitim seviyesi) göre glokal liderlik davranışlarını gösterme düzeylerinin farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yürütülmüş olan bu çalışma betimsel bir çalışmadır. Bu amaçla, 4 alt boyut ve toplamda 29 maddeden oluşan "Sağlık Çalışanları Çok Boyutlu Glokal Liderlik Ölçeği" ve çalışma grubunun demografik özelliklerinin saptanması amacıyla "Bilgi Formu" veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Ölçek formu katılımcılara bizzat araştırmacılar tarafından ulaştırılmış, veriler yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Katılımcılara araştırmanın gönüllülük esasına dayandığına ve verilen cevapların sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağına ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca katılımcılara istedikleri zaman araştırmadan ayrılabilirler belirtilerek "Gönüllü Katılım Formunu" imzalamaları sağlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Edirne ili hastane öncesi acil sağlık hizmetleri, acil çağrı merkezi sağlık personeli ve 20'nci bölge UIMKE personeli oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: liderlik, glokal liderlik, sağlık çalışanları, ölçek geliştirme

Introduction

Liberalization process that accelerated in all areas towards the end of the 1980s, turned into a new process called "globalization" with the advances and developments at an unprecedented pace in the world in the early 1990s (Şimşeker and Ünsar, 2008). Globalization, what has become an indispensable element of the new world order, provided a basis for a change where regional formations may become universal and/or universal that universal events can affect regional formations (Giddens, 2004). Regardless of how it is considered, it is clear that globalization has positive or negative multidimensional effects with individual and institutional dimensions. Predicting in what way, at what level and how these effects will occur is only possible with leaders taking global and local responsibilities (Erçetin, 2007). In other words, there is a need for glocal (globe-local) leaders who are able to eliminate and remove possible negative effects of globalization in today's world. Glocal leadership approach can be considered as a modern and contemporary approach emerged depending on this need.

The capitalist world order started to be effective with the industrial revolution, led all countries to open their industries to other countries. This situation prompted countries to become globalized. However, the necessity of adapting global thinking to local has emerged over time and the concept of "glocal" was born (Akbaşlı, Erçetin and Yüce, 2019). Glocal leadership is relatively a new concept in the literature and was first mentioned by Begley and Boyd (2003). Begley and Boyd (2003) defined glocal leadership as a leadership which covers both global and local thinking. In another saying, glocal leadership is the shaping of global leadership skills in accordance with local requirements (Erçetin et al., 2017). According to Kohondker (2004) glocal leadership approach is summarized as "think global, act local". As a new form of leadership, glocal leadership emphasizes the effective application of globalization with local differences (Gök, 2014). In the literature, glocal leadership has been studied in the framework of various dimensions such as; "political literacy, cultural literacy, economic literacy, information literacy, spiritual literacy, pedagogical literacy, religious literacy, (Brooks and Normore, 2010); global literacy, ethics, nationality, vision, shared leadership (Erçetin and Hamedoğlu, 2007); having a vision, managing social networks, global literacy and local literacy (Erçetin, Potas, Açıklan and

Kısa, 2011). In this study, glocal leadership approach is addressed in the dimension of Erçetin et al. (2011). The dimension of having a vision in glocal leadership involves the leader's ability to mobilize his environment with his individual characteristics, to keep a balance between as-is and to-be, and the capacity to take risks (Erçetin, 2007). A visionary leader, not content with the present, predicts beyond what exists and different scenarios for the future (Hwang, Khatri and Srinivas, 2005). Visionary leaders are equipped with personality traits such as imagination, insight, authenticity, perseverance, risk, patience and optimism (Pathardikar & Sahu, 2014). The dimension of managing social networks is relationship patterns that occur within an organization or community. Leaders eliminate the factors that prevent the communication and interaction by managing social networks effectively and contribute to information sharing (Çakmaklı, 2011). The dimension of global literacy emphasizes the ability to comprehend, make sense, and recognize current events experienced. Global literacy desires for a human profile that is not foreign to his own culture and other cultures, and accept differences. (Çakmak and Bulut, 2019; Yoon, Yol, Haag and Simpson, 2018). Local literacy, on the other hand, means being sensitive to local values, characteristics, conditions and priorities. The leaders whose local leadership is strong care for the cultural needs and are sensitive towards the society they live in.

In today's organizations, glocal leadership contributes to the universal and local adaptation processes of organizations. From this perspective, just as it is in all organizations, existence of local leadership in health organizations is extremely important. It can be claimed that with the COVID-19 pandemic process first seen in Wuhan, China, and then spread all over the world in late December-2019 glocal leaders are needed in the management of health organizations. For the COVID-19 pandemic obliges the efficient and timely delivery of health services more than ever. Thus, as in other organizations, in health organizations it can be said that multidimensional glocal leadership practices are necessary to provide the health services in place and on time. Some measurement tools are needed to measure multidimensional glocal leadership behaviours of health workers. So, this current research is expected to meet this need.

In the 21st century glocal leadership is predicted to be a determinant in the management of health organizations. However, although there has been

an increase in the international and local studies about glocal leadership in the field of education in recent years (Adifatoni, 2016; Akbaşlı et al., 2019; Brooks and Normore, 2010; Canbolat, Mumcu, Şahan, Öcal and Akdoğan, 2018; Çakmaklı, 2011; Erçetin and Hamedoğlu, 2007; Erçetin et al., 2011; Erçetin et al., 2017; Francois, 2015; Gök, 2014; Weber, 2007), no studies on glocal leadership in health organizations been encountered, and this can be considered as a gap in the literature. This is the reason why this study is constructed as a scale development study aiming to raise awareness and contribute to the literature.

In the context of this general framework, the following questions were tried to be answered in the present study;

- Is "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" a psychometrically suitable and valid scale which can be used in health organizations?
- Is "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" a reliable scale?

Method

This part of the research presents the information about the model of the research, the study group, the stages of data collection tool development, data collection and data analysis.

Model of the research

The research is a scale development study designed in descriptive survey model. Descriptive survey model is a research model that aims to describe a situation as it exists without any intervention or change (Erçetin and Açıkalin, 2020; Karasar, 2009).

Study group

The study group of the research is consisted of 232 232 healthcare workers working in various health units in Edirne city centre. In scale development studies it is stated that having the number of participants between 200 and 300 (Comrey & Lee, 1992) or that the sample size should be at least five times the number of items (Bryman & Cramer, 2001). In this regard, the sample size in this study (n=232) can be accepted as adequate. Exploratory

factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were carried out on the same sample group and personal information about the participants is given in Table 1.

Table 1. Personal information about the participants (n=232)

Variable	Level	n	%
Gender	Female	114	49.1
	Male	118	50.9
Title	Doctor	4	1.7
	Nurse	48	20.7
	Healthcare officer	30	12.9
	Healthcare technician	45	19.4
	Healthcare operator	105	45.3
State of education	High school	87	37.5
	Associate degree	37	15.9
	Graduate	88	37.9
Professional seniority	Postgraduate	20	8.6
	1-5 years	35	15.1
	6-10 years	117	50.4
	11-15 years	59	25.4
	16 years and over	21	9.1

As seen in Table 1 of the participants in this study; 49.1% (n=114) is female, 50.9% (n=118) is male; 1.7% (n=4) is doctor, 20.7% (n=48) is nurse, 12.9% (n=30) is healthcare officer, 19.4% (n=45) is healthcare technician, 45.3% (n=105) is healthcare operator; 37.5% (n=87) is a graduate of high school, 15.9% (n=37) is associate degree, 37.9% (n=88) is graduate, 8.6% (n=20) is postgraduate; 15.1% (n=35) has 1-5 years of experience, 50.4% (n=117) has 6-10 years of experience, 25.4% (n=59) has 11-15 years of experience and 9.1% (n=21) has 16 years or over experience.

Stages of Developing the Data Collection Tool

In order to develop a measurement tool to measure the multidimensional glocal leadership traits of healthcare workers, a draft scale with 38 items in Likert type was prepared. Relevant local and international literature was used to create the item pool of the scale and attention was for the items to include "having a vision, managing social networks, global literacy and local literacy" dimensions. Draft scale items were reduced to 33 by excluding the items with similar meanings or having other properties than ex-

pected to be measured in accordance with the recommendations of language and field experts.

The scale draft form consisting of 33 items was applied to a group of 45 participants within the scope of the pilot application. After the pilot application, it was detected that some participants did not answer some of the scale items because they had difficulty in understanding. Suggestions and feedback obtained through the pilot application were noted by the researchers and experts' opinion was consulted. Regarding the opinions of the scholars in fields of management, health management and assessment and evaluation, items were revised and the scale -with 29 items- was given its last form for the main application. The scale was named "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" and was formed in 4 point Likert with the following options; (1) I never try to do it, (2) I sometimes try to do it, (3) I frequently try to do it if it is within possibilities, (4) I always push the limits to do it. Data obtained from 232 healthcare workers who fully and completely answered the scale items were included in the analyses.

Data Collection

Before starting the fieldwork of the research, necessary approvals and ethics committee permissions were obtained from relevant official institutions. Scale form was delivered to participants by the researchers in person. Participants were informed that the taking part in this research is voluntary and the answers given will only be used for scientific purposes. Additionally, the participants were informed that they could leave the study at any time and they were made to sign the "Volunteer Participation Form". During the application, the existence of at least one researcher with the participants was provided.

Data Analysis

The data set of the scale was first converted to z standard scores, the values (n=25) out of -3 and +3 range were excluded from data analysis. Missing values in the data set have been corrected by assigning the serial average. Following the identification of Missing values and outliers, it was determined that the coefficients showed normal distribution by examining the kurtosis and skewness values of the research data. In order to test the con-

struct validity of “Healthcare Workers’ Multidimensional Glocal Leadership Scale”, exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) were carried out.

In EFA principal component analysis and varimax vertical rotation method, and in CFA maximum likelihood analysis were performed. Prior to EFA Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) coefficient and Barlett were accounted to determine whether research data is suitable for factor analysis. In EFA, some criteria were taken into consideration such as elimination of items that do not measure the same structure, common factor variance, item eigenvalues at least 1, explained variance ratio and representation of the theoretical background to be measured. CFA was conducted in order to reveal the model-data fit of the findings obtained in EFA. In CFA, fit indices generally accepted in the literature were taken into consideration. In this direction, it has been stated in the literature that the fit values should generally as the following: χ^2 /sd ratio smaller than 4, RMSEA and RMR values smaller than .08, NFI, NNFI, IFI, RFI values .90 and over, CFI value .95 and over AGFI and GFI values .85 and over (Brown, 2006; Çokluk et al., 2010; Hu and Bentler, 1999; Jöreskog & Sörbom, 1993; Kline, 2005; Meydan and Şeşen, 2011). For the reliability of the scale, Cronbach’s Alpha internal consistency coefficient was calculated and all validity and reliability analyses were carried out by SPSS 22.00 and AMOS 24.00 package programs.

Findings

This section consists of the descriptive analysis findings of the scale, exploratory factor analysis (EFA) findings, confirmatory factor analysis (CFA) findings and reliability analysis findings.

Descriptive Analysis Findings of the Scale

Descriptive analysis findings of the “Healthcare Workers’ Multidimensional Glocal Leadership Scale” were displayed in Table 2.

Table 2. Descriptive analysis findings of the scale (n=232)

Descriptive Statistics	Value
Mean	3.23
Median	3.24
Mode	3.14
Standard Deviation	.36
Variance	.13
Skewness	-.47
Kurtosis	1.42
Minimum	1.57
Maximum	4.00

As seen in table 1, mean of the data set is 3.23, median is 3.24, mode is 3.14, standard deviation is .36, variance is .13, skewness value is -.47 and kurtosis value is 1.42, minimum point is 1.57 and maximum point is 4.00. That the mean, median, mode of the scale are approximate values, kurtosis and skewness values are between -1.5 and +1.5 indicates that the data has a normal distribution (Tabachnick and Fidell, 2013).

Findings of Exploratory Factor Analysis (EFA)

In order to determine the sample fit of the research data, Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) value and Bartlett test results were examined. The results of KMO were displayed in Table 3.

Table 3. KMO and Bartlett's test results of the study

KMO		.864
Bartlett's Test	Chi-Square	2317.194
	df	210
	p	.000

As Table 3 displays, as a result of the analysis conducted to test the suitability of the data obtained from the sample group to factor analysis, KMO value was found as .864 and Bartlett test χ^2 value was 2317.194 ($p < .001$). That the KMO value is greater than .60 and the Bartlett test being significant can be seen as an indication that the research data is suitable for factor analysis and the scores are normally distributed (Bayram, 2013). After the data was determined to be suitable for factor analysis, EFA was performed according to the rotated principal component analysis method.

In scale development studies, it is recommended that the item correlations for the items in the scale should be .30 and above, and the items should

not be in more than one factor (Tavşancıl, 2010). The criterion for being in different factors having at least .10 difference between the factor loads of the items. In another saying, items with a difference of less than .10 between the load values of the scale items in different factors are accepted as overlapping items and removed from the scale (Yavuz, 2005).

Additionally, it is stated that in order for any item to be included in the scale, the factor load value should be at least .30. For this reason, the items whose item factor loading, communalities and item total correlations under .30 in the study and the overlapping items with a difference of less than .10 between the loading values in different factors were removed from the scale. According to the EFA results, 2 items whose communalities under .30, and other 3 items whose item factor loadings are under .30 and finally 3 overlapping items with high loading values were excluded from the scale.

Thus, according to the principal component analysis, it has been determined that the 21 items in the scale are compatible in terms of meaning and content and they gathered under 4 sub-dimensions with an eigenvalue greater than 1. Scree Plot resulting from the analysis is shown in Figure 1.

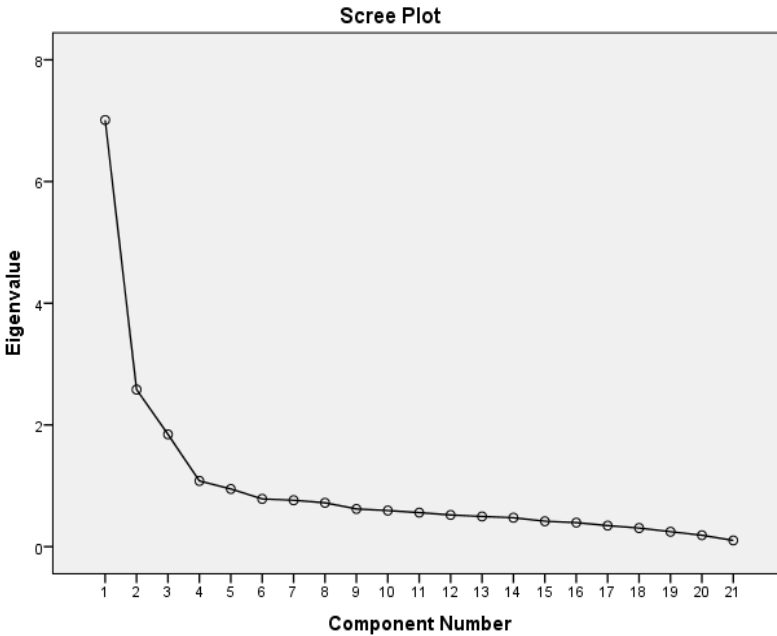

Figure 1. Scree Plot of the Scale

As displayed in the scree-plot in Figure 1, the components of the Y axis descend towards the components of the X axis and from point 5 onwards the contribution of the components to the variance remains approximately the same. This is the reason why it was decided that that the factor number to be 4 would be appropriate. The distribution of scale items according to dimensions, communalities, item factor loading values, item total correlations, eigenvalues, variance ratios explained by the factors and total variance values are presented in Table 4.

Table 4: EFA results of the Scale

Factor	Item	Communalities	Item factor loading values	Total item correlation	Eigenvalues	Variance (%)
Factor 1	S1	.38	.37	.55	7.010	33.383
	S2	.53	.68	.48		
	S3	.52	.67	.51		
	S4	.48	.53	.53		
	S5	.57	.64	.58		
	S6	.43	.47	.54		
	S7	.48	.58	.56		
Factor 2	S8	.56	.60	.50	2.581	12.292
	S9	.58	.72	.48		
	S10	.57	.69	.52		
	S11	.49	.67	.42		
	S12	.53	.66	.53		
Factor 3	S13	.65	.76	.55	1.845	8.784
	S14	.69	.77	.61		
	S15	.67	.75	.53		
	S16	.61	.74	.52		
	S17	.68	.78	.56		
Factor 4	S18	.78	.81	.58	1.080	5.142
	S19	.77	.86	.45		
	S20	.82	.89	.47		
	S21	.74	.86	.35		
Total variance (%)					59.601	

As seen in Table 4, items gathered in 4 independent dimensions. Item communalities range from .38 and .82; factor loading values .37 and .89; and total item correlation .35 and .61. Eigenvalues were found as 7.010 in the first factor, 2.581 in the second factor, 1.845 in the third factor and 1.080 in the fourth factor. Besides, the variance ratio explained by each factor is 33.383% in the first, 12.292% in the second, 8.784% in the third and 5.142% in the fourth factor. Total variance ratio explained by all four factors is 59.42%.

Thus, as a result of the analysis, a 21-item measurement tool was created, consisting of 7 items in the first factor, 5 items in the second factor, 5 items in the third factor and 4 items in the fourth factor.

The 4 sub-factors emerged as a result of the EFA were named as dimensions, taking into account the contents of the items that make up the factor. In this framework, there are 7 items in the dimension of "having a vision" (1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th and 7th items); 5 items in the dimension of "managing social networks" (8th, 9th, 10th, 11th and 12th items); 5 items in the dimension of "global literacy" (13th, 14th, 15th, 16th, and 17th items) and 4 items in the dimension of "local literacy" (18th, 19th, 20th and 21st items). There aren't any anti-items in the scale. The total score can be obtained from the scale. The high score obtained from the whole scale or each dimension of the scale means that glocal leadership qualities are demonstrated in high level, low score on the other hand means glocal leadership behaviors are demonstrated in low level.

Findings of Confirmatory Factor Analysis (CFA)

In order to determine the validity of the 4-factor structure of the scale revealed by EFA, CFA was conducted using AMOS 24.00 computer package program and the goodness of fit values for the model were obtained. The result obtained from CFA regarding 21-item "Healthcare Workers' Multi-dimensional Glocal Leadership Scale" are illustrated in Figure 2.

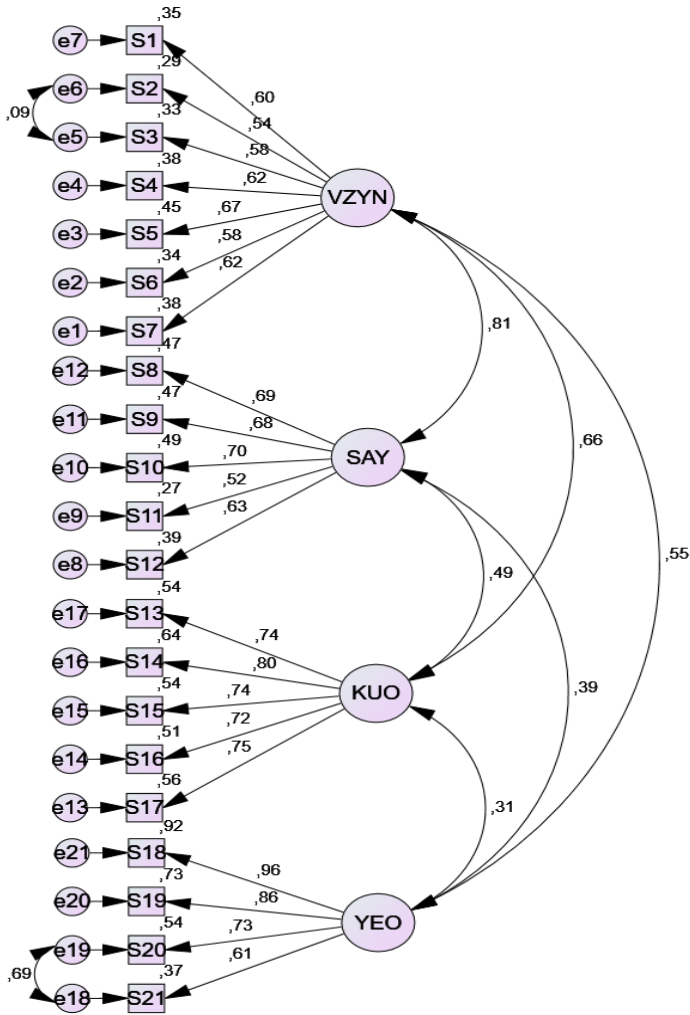

Figure 2. CFA results of the scale

As Figure 2 shows, item loading values are between .54 and .67 in the dimension of “having a vision”, .52 and .70 in the dimension of “managing social networks”, .72 and .80 in the dimension of “global literacy”, .61 and .96 in the dimension of “local literacy” and finally between .52 and .96 in the whole scale. According to CFA results, all items of the scale have significant difference $p < .05$ level in terms of t values. Besides, two modifications were made between items S2-S3 and S20-S21 to ensure better model fit values of

the scale. In this context, the model fit values obtained from the CFA are presented in Table 5.

Table 5. Goodness of fit values of the scale

Fit Measure	Good Fit	Acceptable Fit	Fit Values of the Scale
p	> .01 or .05	< .01 or .05	.000 (Acceptable fit)
χ^2 / sd	≤ 2	2-5	327.883 / 181 = 1.812 (Good fit)
RMSEA	$\leq .05$	$\leq .08$.059 (Good fit)
RMR	$\leq .05$	$\leq .08$.022 (Good fit)
SRMR	$\leq .05$	$\leq .08$.054 (Acceptable fit)
AGFI	$\geq .90$	$\geq .85$.85 (Acceptable fit)
GFI	$\geq .90$	$\geq .85$.88 (Acceptable fit)
CFI	$\geq .95$	$\geq .90$.93 (Acceptable fit)
NNFI (TLI)	$\geq .95$	$\geq .90$.92 (Acceptable fit)
IFI	$\geq .95$	$\geq .90$.93 (Acceptable fit)

As seen in Table 5, when the fit values calculated for this study and the data obtained from the sample group are examined, it can be said that the 4-dimensional model related to the scale has structure validity within the accepted ranges in the literature (Arbuckle, 2007; Brown, 2006; Çokluk et al., 2010; Hu and Bentler, 1999; Jöreskog and Sörbom, 1993; Kline, 2005; Marcoulides and Schumacher, 2001; Meydan and Şeşen, 2011; Sümer, 2000; Şimşek, 2007) and the four-dimensional structure of the scale is confirmed.

Findings of the Reliability Analyses

The reliability analyses of the “Healthcare Workers’ Multidimensional Global Leadership Scale” were performed by Cronbach’s Alpha and CR (Composite Reliability) methods. In Table 6, Cronbach’s Alpha and CR (Composite Reliability) coefficients are presented.

Table 6. Cronbach’s Alpha and CR (Composite Reliability) coefficient values of the scale

Dimension	Cronbach’s Alpha internal consistency coefficient	CR (Composite Reliability) coefficient
Having a vision	.80	.77
Managing social networks	.78	.80
Global literacy	.86	.87
Local literacy	.89	.92
Whole scale	.90	.95

It is clearly demonstrated in Table 5 that Cronbach’s Alpha internal consistency coefficients of the scale ranged between .78 and .90 and CR coeffi-

cients ranged between .77 and .95. If the reliability coefficient of the measurement tools is .70 and higher, it is sufficient in terms of the reliability of the scale (Hair, Black, Babin and Anderson, 2014) and within this fact the whole scale and all sub-dimensions of the scale can be considered as reliable.

Discussion, Results and Recommendations

The aim of this research is to develop a valid and reliable measurement tool that will be able to measure the global leadership traits of healthcare workers. Validity and reliability results obtained from EFA and CFA prove that "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" is a good measurement tool to be used in measuring glocal leadership traits of healthcare workers.

Literature was reviewed before proceeding to the main application of the study and following the review and a four-point Likert-type draft scale with 38 items was developed. In accordance with the suggestions of language and field experts, the items in draft scale were revised and reduced to 33 as a result of removing some items that were not included in the criteria to be measured.

The pilot study of the scale was conducted on a sample group with the participation of 45 healthcare workers. With the pilot application, it was aimed to determine the non-working or incomprehensible items of the scale. In line with the pre-pilot application and expert opinions "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" was made ready for the main application with 29 items. The scale was formed in 4 point Likert with the options of; (1) I never try to do it, (2) I sometimes try to do it, (3) I frequently try to do it if it is within possibilities, (4) I always push the limits to do it.

The main application of the research was carried out on 232 healthcare workers working in Edirne city center. Construct validity of the scale was tested by EFA and CFA. Following the EFA, the items were gathered in 4 independent dimensions. Item communalities are between .38 and .82, item factor loading values are .37 and .89 and total correlation values range between .35 and .61. Eigenvalues were found as 7.010 in the first dimension, 2.581 in the second dimension, 1.845 in the third dimension and 1.070 in the

fourth dimension. Besides, variance ratio explained by each factor is 33.383% in the first, 12.292% in the second, 8.784% in the third, and 5.142% in the fourth dimension. In this way, in the end of EFA varimax vertical rotation principal components analysis a scale explaining the 59.601% of the total variance and consisted of 21 items was obtained.

The scale was formed with 7 items in the dimension of “having a vision” (1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th and 7th items); 5 items in the dimension of “managing social networks” (8th, 9th, 10th, 11th and 12th items); 5 items in the dimension of “global literacy” (13th, 14th, 15th, 16th, and 17th items) and 4 items in the dimension of “local literacy” (18th, 19th, 20th and 21st items). Furthermore, there no anti-items were used. The high score obtained from the scale is interpreted as there are high level of glocal leadership traits and low score is interpreted as low level of glocal leadership traits.

Following the EFA, CFA was conducted to determine whether the structure was verified or not. According to the results of CFA, all items were found to have significant difference by $p < .05$ level. Also, between items S2-S3 and S20-S21 two modifications were made to ensure better model fit values to be obtained. The goodness of fit values (χ^2/sd , RMSEA, RMR, AGFI, GFI, CFI, NNFI/TLI, IFI) were found to be adequate. Item analysis was also conducted to determine the discrimination levels of the items in the scale. Within the item analysis, the item-total correlation of the scale was examined and it was found that the total correlation values of the items ranged from .35 to .61. Accordingly, that the items in the scale have distinctive features can be stated.

The reliability analyses of the “Healthcare Workers’ Multidimensional Glocal Leadership Scale” were performed by Cronbach’s Alpha and CR (Composite Reliability) methods. It was seen that Cronbach’s Alpha internal consistency coefficients of the scale ranged between .78 and .90 and CR coefficients ranged between .77 and .95. That the reliability coefficient of the measurement tools is .70 and higher is accepted as adequate in terms of the reliability of the scale (Hair, Black, Babin and Anderson, 2014). Considering this value, the present scale can be considered reliable as a whole scale and in all sub-dimensions. According to all findings obtained from EFA and CFA in this research, “Healthcare Workers’ Multidimensional Glocal Leadership Scale” can be regarded as a valid and reliable measurement tool which is able to measure glocal leadership traits.

Validity and reliability studies of "Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale" can be repeated with larger and different sample groups. Novel scale development studies to reveal the glocal leadership traits of administrators and workers employed in various organizations can be done. Moreover, the glocal leadership scale whose validity and reliability analyses have been carried out according to workers' perceptions can also be examined according to administrators' perceptions in order to see determine whether it has the psychometric properties.

References

- Adifatoni, Y. (2016). The educational leadership in global perspective. *Script Journal: Journal of Linguistic and English Teaching*, 1(1), 61-71.
- Akbaşı, S., Erçetin, Ş. Ş. & Yüce, H. (2019). İlkokul öğretmenlerinin glocal liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri. *Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 54-74. DOI: 10.26466/opus.585869.
- Arbuckle, J. L. (2007). *Amos 16.0 user's guide*. SPSS Inc., Chicago.
- Begley, M. T. and Boyd D. P. (2003). The need for a corporate global mind-set. *MIT Sloan Management Review*, 44(2), 25-32.
- Bayram, N. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi (4. baskı)*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- Brooks, S. J. and Normore, A. H. (2010). Educational leadership and globalization: literacy for a glocal perspective. *Educational Policy*, 24(1), 52-82. DOI: 10.1177/089 5904809354070.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. New York & London: The Guilford Press.
- Bryman, A. and Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Canbolat, S., Mumcu, S., Şahan, A., Öcal, F. and Akdoğan, N. (2016). Applicability of glocal leadership to educational institutions. *Chaos, Complexity and Leadership*, 573-580. doi: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64554-4>.
- Comrey, A. L. and Lee, H. L. (1992). *A first course in factor analysis*, Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Çakmaklı, Y. (2011). Glocal liderlik ve davranışsal göstergeleri üzerine bir çalışma: bir kamu kurumu örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çakmak, Z. and Bulut, B. (2019). Sosyal bilgiler perspektifinden küresel okuryazarlık becerisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 160-180.
- Erçetin, Ş. Ş. (2007). *Lider sarmalında vizyon*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Erçetin, Ş. Ş. and M. A. Hamedoğlu (2007). Küreselleşme sürecinde ulusal liderleri roller ve uluslararası izdüşümleri. ICENAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Bildiri Özetleri Kitabı. 10-15 Eylül 2007, Ankara.
- Erçetin, Ş. Ş., Potas, N., Açıklalın, Ş. N. and Kısa, N. (2011). Multidimensional global leadership scale. *Middle-East Journal of Scientific Research* 8(2), 314-318.
- Erçetin, Ş. Ş., Potas, N., Açıklalın, Ş. N., Yılmaz, M., Kısa, N. and Güngör, H. (2017). Glocal leadership behaviours of managers working in private institutions. *Polish Journal Of Management Studies*, 16(2), 74-87. DOI:10.17512/pjms.2017.16.2.07
- Erçetin, Ş. Ş. and Açıklalın, Ş. N. (2020). Bilimsel araştırmalarda temel yaklaşımlar, araştırma modelleri ve desenleri. (Edt.: Ş. Ş. Erçetin). *Araştırma teknikleri* (s. 29-49). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Francois E. J. (2015). Glocal leadership. In: *Building Global Education with a Local Perspective*. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/9781137386779_15.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları*. (Çev.: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gök, Ö. (2014). *Üniversite yöneticilerinin glocal liderlik ve uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*, Pearson New International Edition, 7th ed., Essex: Pearson.
- Hu, L. and Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modelling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Hwang, A., Khatri, N. & Srinivas, E. S. (2005). Organizational Charisma and Vision Across Three Countries. *Management Decision*, 43(7/8), 960-974.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (1993). *LISREL8: Structural equation modelling with the SIMPLIS command language*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Khonder, H. H. (2004). Glocalization as globalization: evolution of a social concept. *Bangladesh e-Journal of Sociology*, 1(2),1-9.

- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling: Methodology in the social sciences*. New York: The Guilford Press.
- Marcoulides, G. and Schumacher, R. (2001). *New developments and techniques in structural equation modelling*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Meydan, C. H. and Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Pathardikar A. D. and Sahu S. (2014). Can visionary leaders be role models for collaborative style of conflict handling among teams in it organizations. *Management and Labour Studies*, 39(1), 103-120.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: temel kavramlar ve örnek uygulamalar, *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(5), 49-74.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Şimşeker, M. & Ünsar, S. (2008). Globalizing process and leadership. *Journal of Yasar University*, 3(9), 1029-1045.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Weber, E. (2007). Globalization, "glocal" development, and teachers' work: a research agenda. *Review of Educational Research*, 77(3), 279-309. DOI: 10.3102/003465430303946.
- Yoon, B., Yol, Ö., Haag, C. and Simpson, A. (2018). Critical global literacies: a new instructional framework in the global era. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, September/October, 62(2), 205-214.
- Yavuz, S. (2005), Developing a technology attitude scale for pre-service chemistry teachers, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 4(1), 17-25.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Erçetin, Ş.Ş., Açıklan, Ş. N., Gökbayrak, M., Çevik, M. S., ve Maya, İ. (2021). Reliability and Validity Study of the Healthcare Workers' Multidimensional Glocal Leadership Scale. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2471-2489. DOI: 10.26466/opus.841283

Economic Confidence Index and Economic Growth Relationship: Prediction with Artificial Neural Networks in the Case of Turkey

DOI: 10.26466/opus.885417

*

Emek Aslı Cinel* - Ufuk Yolcu**

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-Mail: emekasli@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-4201-2427](https://orcid.org/0000-0002-4201-2427)

** Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-Mail: varyansx@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-5188-3136](https://orcid.org/0000-0002-5188-3136)

Abstract

It is inadequate to evaluate merely basic macroeconomic indicators to speak of economic growth. Economic growth is also related to external factors. One of these factors is the sentiment of confidence. Economic confidence is associated with expectations. Consumers, producers, savers, and laborers make their economic decisions according to their expectations and affect the economy. In this context, the rise in confidence in the economy positively affects consumption and production decisions, and economic growth is achieved. The study aimed to investigate the relationship between economic confidence and economic growth in Turkey. For this purpose, the economic confidence index data obtained from the official website of TSI over the period 2007-2020 were utilized. The overall situation of the economy was evaluated by considering the data of these index values. As a result of the study, it was observed that the economic growth slowed down in the pessimistic situation where the confidence in the economy decreased, whereas the economic growth boosted in the optimistic situation where the confidence in the economy increased. Moreover, within the scope of this study, both annual and quarterly changes in the Gross Domestic Product, a measurement of economic growth, were predicted with different artificial neural networks (ANNs) over the period 2007 – 2020. Throughout the prediction process, the time-series of economic confidence index with monthly data observed within the same period were included in the inputs of the neural network as the auxiliary variable. The results indicated that artificial neural networks performed successfully in predicting the time-series for economic growth and this situation was based on the relationship between economic growth and economic confidence index.

Keywords: confidence, economic growth, Turkey, prediction, artificial neural networks.

Ekonomik Güven Endeksi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapay Sinir Ağları ile Türkiye Örneği Öngörüsü

*

Öz

Ekonomik büyümeden söz edebilmek için yalnızca temel makroekonomik göstergeleri değerlendirmek yetersizdir. Ekonomik büyüme aynı zamanda dışsal etkenlerle de ilişkilidir. Bu etkenlerin başında güven duygusu gelmektedir. Ekonomik güven beklentilerle ilişkilidir. Tüketici, üretici, tasarruf ve emek sahipleri ekonomik kararlarını beklentilerine göre almakta ve ekonomiyi etkilemektedir. Bu bağlamda ekonomiye olan güven artışı tüketim ve üretim kararlarını pozitif yönde etkilemekte, ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Çalışmanın amacını Türkiye’de ekonomik güven endeksi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda TÜİK’in resmi internet sitesinde yer alan 2007-2020 dönemine ait ekonomik güven endeksi verilerinden yararlanılmıştır. Bu endeksteki verilerin değerlerine bakılarak ekonominin genel durumu değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda genel itibarıyla ekonomiye olan güvenin azaldığı kötümser durumda ekonomik büyümenin de yavaşladığı, ekonomiye olan güvenin arttığı iyimser durumda ise ekonomik büyümenin arttığı gözlenmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında 2007-2020 yılları arasında gözlenen, ekonomik büyümenin bir ölçüsü olan, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla yıllık ve çeyreklik değişim verileri farklı yapay sinir ağları (YSA) ile öngörülmüştür. Öngörü sürecinde aynı dönemde gözlenmiş aylık ekonomik güven endeksi zaman serisi yardımcı değişken olarak sinir ağının girdilerini oluşturmuştur. Elde edilen sonuçlar, yapay sinir ağlarının ekonomik büyümeye ilişkin zaman serilerinin öngörülmesinde başarılı bir performans sergilediği ve bu durumun ekonomik büyüme ile ekonomi güven endeksi arasındaki ilişkiye dayandığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *güven endeksi, ekonomik büyüme, Türkiye, öngörü, yapay sinir ağları.*

Introduction

Expectations have always been highly effective on the economic decision-making processes of individuals living in a society. Economic phenomena encountered by individuals within the micro-framework also differentiate macro-decisions such as future investment, consumption, and savings. Therefore, upon considering expectations, individuals would base their decision-making mechanisms on their confidence in the economy.

The experiences of the consumers (micro) and the economic indicator and performance (macro) of the country in which they live would steer the expectations. In this context, the economic confidence index, which is accepted as one of the main indicators of economic crises, and the level of individuals' confidence in the society tend to loom large. The Consumer Confidence Index is being calculated by the Turkish Statistical Institute (TSI) with the Monthly Consumer Tendency Survey and published on its official website. The responses given to the survey questions consisting of sub-domains (Consumer Confidence Index, Real Sector Confidence Index, Retail Sector Confidence Index, Service Sector Confidence Index, and Construction Sector Confidence Index) are used in preparing the Monthly Consumer Tendency Survey. Expectations for the future as well as tendencies to spend and save in the future are measured with financial conditions and overall economic evaluation of the individuals.

Uncertainty in the expectations of economic decision-making units would create differences in consumers' consumption preferences and producers' preferences of production and investment. Fluctuations in production and consumption would lead to changes in basic macroeconomic data such as the gross domestic product (GDP), employment, inflation, and current account deficit. The economy flourishes during periods when uncertainty ceases to exist and confidence in the economy triumphs (Arisoy, 2012, p.305). Financial markets also improve during such a process.

Keynes attributed awareness of economic developments to the characteristics of expectations and confidence in the long-run. In Keynes' analysis, the sensitivity of producers and consumers toward economic developments constitutes the basis of fluctuations in the economy (Ludvigson, 2004, p.29; Aarle and Kappler, 2012, p.44). Therefore, there is a quite close relationship between the basic economic indicators and the economic confidence index.

The basic elements affecting the confidence in Turkey's economy consist of the political stability and the presence of determination, the global economic crises and the unstable structure of assets, efficiency, and consistency of the economic policies in force, as well as the existence of the long-term effective measures (Türkkan, 2001, p.151).

The aim of the study involves revealing the relationship between economic confidence and economic growth in Turkey. To this end, the economic confidence index data obtained from the official website of TSI over the period 2007-2020 are utilized. Upon considering the data in this index, the overall condition of the economy is evaluated and the positive impacts of economic policies implemented to boost social confidence on economic growth are introduced.

Besides, the time-series of GDP data with 55 observations obtained over the period 2007:Q1 – 2020:Q3 along with the time-series of the Economic Confidence Index (ECI) monthly data obtained over the same period are analyzed using both feedforward and feedback artificial neural networks via multivariate models.

In the second part of the study, a detailed literature review is introduced. The third part concentrates on the relationship between the ECI and GDP in Turkey. In the fourth part, the predictions of both annual and quarterly percentage change in GDP with artificial neural networks are carried out and the obtained results are evaluated in detail. In the last part, the results are discussed and the perspective for future studies is presented.

Literature Review

Various studies in the literature investigating the relationship between economic confidence index and economic indicators are listed as follows:

Matusaka and Sbordone (1995) examined the relationship between consumer confidence index and national income over the period 1953-1998 in the USA using the Granger causality and Vector Autoregression (VAR) model. As a result of the study, a causal relationship from the consumer confidence index toward national income was detected, and it was stated that consumer sentiment had a 13-16% impact on national income.

Knack and Keefer (1997) explicated the relationship between the confidence index and economic growth for 29 different economies. It was asserted that a 10% rise in the confidence level would have increased the economic growth by 0.8%.

Zak and Knack (2001) investigated the relationship between confidence indexes and the economic performance of 41 different countries. As a result of the study, the presence of a significant relationship between the confidence index and economic growth was detected.

Utaka (2003) investigated the relationship between consumer confidence index and GDP of Japan over the period 1982-2000 via the Granger causality analysis and VAR model. There was a causal relationship running from the consumer confidence index toward GDP only in the short-run.

Golinelli and Parigi (2004) conducted a research study for the economies of France, Germany, Italy, England, America, Japan, Canada, and Australia utilizing the quarterly data via the VAR model and Toda-Yamamoto (1995) type Granger causality tests. According to the results of the study, consumer confidence was affected by a wide variety of variables and served as crucial guidance in predicting economic performance.

Junoh (2004) conducted a comparative study on the ANN and econometric approaches in order to estimate GDP growth in Malaysia over the period 1995-2000. In the study, knowledge-based economic indicators based on time-series data obtained over the period 1995-2000 were utilized. As a result of the study, it was claimed that ANN aggravated its potential in predicting GDP growth based on knowledge-based economic indicators according to the conventional econometric approach.

Özsağır (2007) evaluated the association between the real sector confidence index and economic growth in Turkey's economy over the period 1988-2005 using the correlation analysis and detected a quite significant correlation coefficient (0.908265). Accordingly, there was a significant relationship between the real sector confidence index and economic growth in Turkey's economy.

Boulila et al. (2008) investigated the relationship between economic growth and social confidence over the period 1980-2000 for various developed and developing countries. In the study, the economies of 35 different developed and developing countries were examined. Accordingly, the study concluded that social confidence significantly and positively affected

economic growth. The rise in social confidence strengthened economic performance along with institutional development.

Düzgün (2008) predicted GDP over the period 1987:Q1 – 2007:Q3 using the ANN and ARIMA (*Autoregressive Integrated Moving Average*) models. The study concluded that the ARIMA model yielded better results than the ANN model.

Çelik et al. (2010), in their research study including the economies of Brazil, China, Mexico, Poland, South Africa, and Turkey, examined the relationship between consumer confidence and economic growth via the Pedroni (1999, 2004), Westerlund (2007) and Westerlund-Edgerton (2007) panels data analyses. Industrial production index and stock market data, which are considered among the determinants of economic growth, were explicated in the study. As a result of the study, it was determined that industrial production index and stock market data were related in the long-run.

Zanin (2010) investigated the relationship between the economic sentiment indicator and economic growth for 6 different EU-member countries' economies. The study emphasized that positive and negative differences in the economic sentiment indicator did not have the same impact on GDP and that the impact might have differed from country to country and over time.

Arsoy (2012) investigated the impacts of both consumer and real sector confidence indexes on employment, stocks, consumption expenditures, and on the level of industrial production (as a determinant of economic growth) using monthly data obtained over the period from January 2005 to January 2012 via the VAR model. As a result of the study, it was explained that the consumer confidence index affected the consumption level, the real sector confidence index affected the industrial production index and the stock market, whereas the confidence indexes were determinants of the real economy.

İbicioğlu et al. (2013) examined the association between foreign exchange rate and consumer confidence index in Turkey utilizing the data obtained over the period 2003:12 - 2011:12 using the Johansen cointegration and Granger causality tests. As a result of the Johansen cointegration test, a cointegration relationship between the exchange rate and the consumer confidence index is detected in the long-run. According to the Granger causality test results, the existence of a unilateral causal relationship from the exchange rate toward the consumer confidence index is revealed.

Gürgür and Kılınc (2015) analyzed the cointegration relationship between consumer confidence index and basic financial and macroeconomic variables for Turkey over the period 2004:01-2015:04 by performing the ARDL Bounds Test. Consumer confidence was affected by the interest rate of consumer loans, unemployment rate, consumer prices, and exchange rate in the short- and long-run. The consumer confidence index is less affected by the exchange rate and consumer prices in the short-run.

Ibrahim et al. (2015) investigated the relationship between the consumer confidence index and GDP for Nigeria. As a result of the study, the consumer confidence index was described as a crucial growth indicator.

Pasarica and Popescu (2015) stated that GDP was either positively or adversely affected by certain non-linear factors such as fiscal policy, exports, agriculture, retail, construction, etc. in emerging economies such as Romania. They argued that their study provided a path between regression models and neural network backpropagation. Neural packages applied in Matlab were utilized for the analysis, and they proved that the correlation between the observed and predicted values exceeded 0.95. They concluded that neural networks had an extremely powerful nature in the GDP modeling and predicting process.

Söyler and Kızılkaya (2015) generated GDP predictions for Turkey's economy using Multiple-Layer Perception (MLP), Recurring Elman Networks, and Radial Basis Function Networks (RBFN). It was seen that the RFTA model with four input layers provided the highest value, and economic growth was predicted for the period between 2013:Q4-2014:Q4 by courtesy of this model. The study concluded that ANN was a successful model in predicting economic growth.

Beşel and Yardımcıoğlu (2016) investigated the relationships of consumer confidence index with the foreign exchange rate, petroleum prices and the unemployment rate in Turkey utilizing the monthly data obtained over the period 2005:01-2014:10 via the Gregory-Hansen cointegration, and Toda-Yamamoto causality tests. According to the results of the study, there was a cointegration relationship among variables, and the consumer confidence index could have only been expressed by exchange rate fluctuations.

Tunalı and Özkan (2016) examined the relationship between the consumer price index and consumer confidence index in Turkey over the period 2004:01-2015:12 using the Johansen cointegration and Granger causality

tests. There was a long-term cointegration relationship between consumer confidence index and consumer price index, and there was a causality running from consumer price index toward consumer confidence index according to the Granger causality test results.

Islam and Mumtaz (2016) analyzed the consumer confidence index using the panel cointegration test for the economies of England, Germany, France, Denmark, and the Netherlands over the period 1996-2012. As a result of the analysis, it was concluded that the consumer confidence index was a determinant of economic growth by influencing the consumption and saving decisions of consumers.

Vrbka (2016) mentioned the importance of artificial intelligence in predicting GDP and used the ANN model to predict the GDP growth of Eurozone countries until the year 2025. As a result of the study, it was concluded that the selected neural structures exhibited satisfactory numerical properties and were equivalent to the observed values of GDP growth.

Chuku et al. (2017) investigated the predictive performance of ANN concerning the Box-Jenkins and structural econometric modeling approaches used in predicting economic time-series in African countries. According to the results obtained from different predictions, it was stated that artificial neural network models performed much better than structural econometric and ARIMA models in predicting the GDP growth in selected border economies, especially when the relevant commodity prices, trade, inflation, and interest rates data were utilized.

Vergil and Bahtiyar (2017) analyzed the relationship between confidence and economic growth for Turkey's economy besides 28 different countries. The concept of confidence was accepted as an important component of social capital in the study. As a result of the study, it was stated that the level of confidence is one of the indicators affecting economic growth. Keeping the other variables constant, a 1-unit rise in the confidence level led to an 0.045 unit increase in per capita economic growth.

Mazurek and Mielcova (2017), in their research study using the VAR model, stated the existence of a relationship between GDP and consumer confidence index in the long-run and concluded that the changes in the consumer confidence index caused changes in GDP.

Jahn (2018) aimed at predicting the GDP growth rate of 15 industrialized economies over the period 1996-2016. It was stated in the research study

that the ANN model could have yielded much more realistic predictions of GDP growth rates rather than a corresponding linear model. Especially, it was mentioned that ANN models were quite flexible in capturing time trends.

Kasmaoui et al. (2018) investigated the relationship between economic growth and confidence for 14 different countries including Turkey in the Middle East and North Africa (MENA) region utilizing the data obtained over the period 2010-2014. As a result of the study, it was stated that the concept of social confidence had a quite important impact on all countries' economies. It was determined that a 10% rise in the social confidence level aggravates the economic growth by 0.44%. It was stated that providing an atmosphere of confidence was a prerequisite for recovery in the economy.

Aydın and Turan (2019) explicated the relationship between confidence and economic growth for Turkey's economy over the period from January 2007 to March 2019 by performing the EG and RALS cointegration tests. Although there was no relationship between the two variables in the long-run according to the results of the EG test, there was a relationship between the variables according to the RALS-EG test results. According to the test results performed in the study, economic confidence increased growth by 0.4% on average.

Aytekin and Doyar (2019), utilizing the monthly data obtained over the period 2008:01 – 2019:03, examined the relationship of consumer confidence index with the real exchange rate and industrial production for Turkey's economy via the Johansen cointegration and Granger causality tests. The variables were cointegrated in the long-run, a bidirectional causality existed between exchange rate and industrial production, and a unidirectional causality existed from the real exchange rate toward consumer confidence. There was no significant causal relationship between the consumer confidence index and industrial production.

Başarır et al. (2019) examined the relationship between consumer confidence index and macroeconomic/financial variables for Turkey's economy utilizing the data obtained over the period January 2012 - in 2018 using the VAR model. Accordingly, there was a causal relationship from consumer confidence index toward industrial production index; whereas a causality existed from BIST 100, USD, and CPI toward consumer confidence index.

Demirgil (2019) investigated the relationship between the consumer confidence index and the industrial production index utilizing the data obtained over the period 2010-2018 using the ARDL Bounds Test. A 1% rise in the consumer confidence index increased the economic growth by 0.56%.

Çoban and Balıkçioğlu (2020) examined the relationship of economic growth with confidence, innovation, and RandD expenditures utilizing the obtained from 32 OECD countries over the period 2011-2015. Dynamic panel data analysis was performed in the study. As a result of the study, the impact of confidence, which was seen as social capital, on innovation as well as the impact of innovation on the growth level was found to be significant.

Öztürk (2020) dealt with the relationship between the consumer confidence index and economic growth in Turkey using the VAR method, Granger causality test, and variance decomposition method. As a result of the study, a bidirectional causality exists between the economic confidence index and economic growth, and the basis of the relationship is determined by the real sector confidence index as well as the confidence indexes for the service and construction sectors.

As a result of the literature review, it is observed that the consumer confidence index has been predominantly used in the studies, and some studies included the real sector confidence index and the economic confidence index. Throughout the studies, it is stated that the concept of confidence has significant impacts on economic growth and other macroeconomic indicators.

The Relationship between Economic Confidence Index and GDP in Turkey

Besides the basic macroeconomic indicators, the decisions made by economic decision-making units are also steered by future expectations. Having positive expectations for the future increases the confidence in the economy positively affects production and consumption decisions and boosts economic growth.

The economic confidence index is a composite index that summarizes consumers' and producers' evaluations, expectations, and trends regarding the overall state of the economy. The economic confidence index consists of combining the consumer confidence indicator with the seasonally-adjusted,

normalized, and weighted sub-indexes of the manufacturing industry (real sector), service, retail trade, and construction sectors (TSI, 2020). Upon establishing the economic confidence index, the weights of consumer confidence, manufacturing industry, service, retail trade, and construction sectors are determined as 20%, 40%, 30%, 5%, and 5%, respectively. The performance of the economy is evaluated in accordance with the data values in this index. If the index value is lower than 100, it means that the confidence in the economy decreases, on the contrary, if it is higher than 100, it means that the confidence in the economy increases.

Table 1. Seasonally and calendar adjusted chain-linked GDP volume index and percentage change (The Turkish Statistical Institute (TSI) t.y).

Years	Seasonally and Calendar Adjusted Annual Index Value	Calendar Adjusted Quarterly Index Value	Calendar Adjusted Annual Change (%)	Calendar Adjusted Quarterly Change (%)	Seasonally and Calendar Adjusted Quarterly Index Value	Seasonally and Calendar Adjusted Quarterly Change (%)
2007	104.4	93.7(Q1)	5.1	7.2(Q1)	103.2(Q1)	1.8(Q1)
		100.9(Q2)		3.4(Q2)	103.2(Q2)	0.0(Q2)
		108.8(Q3)		3.8(Q3)	103.8(Q3)	0.6(Q3)
		114.2(Q4)		6.4(Q4)	107.4(Q4)	3.4(Q4)
2008	105.1	99.5(Q1)	0.7	6.2(Q1)	109.6(Q1)	2.1(Q1)
		103.3(Q2)		2.5(Q2)	105.7(Q2)	-3.5(Q2)
		110.1(Q3)		1.2(Q3)	103.8(Q3)	-1.8(Q3)
		107.4(Q4)		-5.9(Q4)	107.4(Q4)	-2.5(Q4)
2009	100.0	85.5(Q1)	-4.8	-14.1(Q1)	95.4(Q1)	-5.7(Q1)
		96.4(Q2)		-6.7(Q2)	99.3(Q2)	4.0(Q2)
		108.7(Q3)		-1.2(Q3)	101.6(Q3)	2.4(Q3)
		109.3(Q4)		1.8(Q4)	103.6(Q4)	2.0(Q4)
2010	108.6	91.4(Q1)	8.6	6.9(Q1)	103.3(Q1)	-0.3(Q1)
		104.2(Q2)		8.0(Q2)	107.3(Q2)	3.8(Q2)
		118.6(Q3)		9.0(Q3)	110.2(Q3)	2.8(Q3)
		120.3(Q4)		10.0(Q4)	113.6(Q4)	3.0(Q4)
2011	120.5	102.1(Q1)	11.0	11.7(Q1)	116.1(Q1)	2.3(Q1)
		115.9(Q2)		11.3(Q2)	119.3(Q2)	2.7(Q2)
		132.0(Q3)		11.4(Q3)	122.5(Q3)	2.7(Q3)
		132.0(Q4)		9.8(Q4)	124.1(Q4)	1.4(Q4)
2012	126.2	108.5(Q1)	4.8	6.3(Q1)	123.0(Q1)	-0.9(Q1)
		122.0(Q2)		5.3(Q2)	125.2(Q2)	1.7(Q2)
		137.2(Q3)		3.9(Q3)	127.4(Q3)	1.8(Q3)
		137.3(Q4)		4.0(Q4)	129.4(Q4)	1.6(Q4)
2013	137.2	118.2(Q1)	8.7	9.0(Q1)	133.2(Q1)	2.9(Q1)
		133.7(Q2)		9.6(Q2)	137.1(Q2)	2.9(Q2)
		149.4(Q3)		8.9(Q3)	139.1(Q3)	1.5(Q3)
		147.5(Q4)		7.5(Q4)	139.4(Q4)	0.2(Q4)
2014	143.9	128.3(Q1)	4.9	8.6(Q1)	143.4(Q1)	2.9(Q1)
		137.7(Q2)		3.0(Q2)	141.1(Q2)	-1.6(Q2)

		154.4(Q3)		3.3(Q3)	144.6(Q3)	2.5(Q3)
		155.2(Q4)		5.2(Q4)	146.5(Q4)	1.3(Q4)
2015	152.5	132.9(Q1)	6.0	3.5(Q1)	149.3(Q1)	1.9(Q1)
		147.6(Q2)		7.2(Q2)	151.6(Q2)	1.5(Q2)
		164.6(Q3)		6.6(Q3)	153.7(Q3)	1.4(Q3)
		165.0(Q4)		6.3(Q4)	155.5(Q4)	1.2(Q4)
2016	157.6	139.0(Q1)	3.3	4.6(Q1)	156.1(Q1)	0.4(Q1)
		154.6(Q2)		4.7(Q2)	158.3(Q2)	1.4(Q2)
		164.4(Q3)		-0.1(Q3)	153.8(Q3)	-2.9(Q3)
		172.4(Q4)		4.4(Q4)	162.2(Q4)	5.5(Q4)
2017	169.3	146.5(Q1)	7.5	5.4(Q1)	164.4(Q1)	1.4(Q1)
		164.4(Q2)		6.3(Q2)	168.2(Q2)	2.3(Q2)
		181.7(Q3)		10.5(Q3)	170.7(Q3)	1.5(Q3)
		184.8(Q4)		7.2(Q4)	174.0(Q4)	1.9(Q4)
2018	174.5	157.5(Q1)	3.1	7.5(Q1)	176.6(Q1)	1.5(Q1)
		174.1(Q2)		5.9(Q2)	177.4(Q2)	0.5(Q2)
		186.6(Q3)		2.7(Q3)	174.6(Q3)	-1.6(Q3)
		179.8(Q4)		-2.7(Q4)	169.4(Q4)	-3.0(Q4)
2019	176.2	153.8(Q1)	1.0	-2.4(Q1)	172.3(Q1)	1.7(Q1)
		171.3(Q2)		-1.6(Q2)	175.8(Q2)	2.1(Q2)
		188.2(Q3)		0.8(Q3)	176.5(Q3)	
		191.4(Q4)		6.4(Q4)	180.1(Q4)	0.4(Q3)
						2.0(Q4)
2020	-	160.1(Q1)	-	4.1(Q1)	180.4(Q1)	0.2(Q1)
		154.4(Q2)		-9.9(Q2)	160.9(Q2)	-10.8(Q2)
		200.4(Q3)		6.5(Q3)	186.0(Q3)	15.6(Q3)

Table 1 presents the seasonally and calendar adjusted chain-linked volume indexes and percentage changes in GDP on both annual and quarterly basis which are utilized in the analyses conducted to predict the relationship between economic confidence index and economic growth rate using the methodology of the neural network. Accordingly, there is an increasing trend in both annual and quarterly index values which are calendar-adjusted over the period 2007-2020. The calendar-adjusted annual rate of change was 5.1% as of 2007, whereas it declined to 1.0% in 2019.

Table 2. Monthly economic confidence index (2007-2020). (The Turkish Statistical Institute (TSI), t,y)

Years	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec
2007	111.2	108.3	108.4	109.9	104.2	108.1	109.0	111.9	110.9	107.5	106.7	108.0
2008	104.8	101.7	98.0	92.3	90.5	90.1	89.2	92.0	87.3	73.5	60.4	62.0
2009	63.0	66.0	68.4	82.1	91.9	94.2	95.5	95.3	94.5	93.9	93.4	94.3
2010	98.9	98.2	102.5	106.2	103.7	104.1	104.6	106.1	108.4	107.1	109.2	109.6
2011	114.0	112.1	111.6	111.2	111.5	112.2	111.2	108.6	111.2	106.8	107.7	107.3
2012	105.5	107.0	107.0	105.4	106.2	104.4	106.8	104.6	103.9	102.5	103.8	102.7
2013	103.9	105.6	106.6	105.6	107.0	107.1	106.0	106.5	105.0	106.8	107.2	105.2
2014	102.0	100.9	102.5	104.5	104.5	103.8	102.4	102.9	104.9	105.3	101.8	102.6
2015	102.8	102.7	99.8	101.4	101.6	100.7	100.8	100.0	96.5	99.2	104.7	104.0

2016	100.8	97.8	99.7	98.4	100.2	100.5	103.0	98.2	102.6	101.1	102.1	97.4
2017	94.0	98.9	101.8	103.2	104.1	103.8	106.4	108.7	107.4	106.2	103.5	101.7
2018	107.4	106.7	104.5	102.5	99.7	97.2	97.7	91.9	83.1	80.4	85.5	86.7
2019	84.1	84.4	87.0	88.7	82.6	88.4	85.7	90.9	90.1	93.6	95.0	97.2
2020	98.3	98.3	93.1	52.4	62.7	73.5	83.1	85.9	88.5	92.8	89.5	86.4

Table 2 presents monthly economic confidence index data over the period 2007-2020. Economic confidence index data are calculated by TSI using seasonally-adjusted sub-indexes. Although the economic confidence index value was 111.2 in January 2007, it was calculated as 108.0 in December. The economic confidence index value was 98.3 in January 2020, then it decreased to 86.4 in December. The economic confidence index, which was 93.1 in March 2020, has decreased rapidly to 52.4 in April due to the crisis caused by the COVID-19 outbreak. Although the value of the economic confidence index indicates an enhancing trend with the impact of the monetary and fiscal policies implemented since April 2020, upon considering that the adverse impacts of the COVID-19 pandemic on the economy would continue to rise throughout the year 2021, it is predicted that the confidence of producers and consumers in the economy would be plunging in the coming period and economic growth would be slowing down.

Dataset and Methodology

As a measure of economic growth, the Gross Domestic Product (GDP) is closely related to the confidence of the actors that make up the economic environment in the economy, as well as the basic macroeconomic variables. In this regard, it is essential that a model that can be established for the aim of GDP prediction includes only the lagged observed (past period) variables of GDP, but also the observed values of the ECI variable in terms of the model's satisfactory predictive performance. Keeping this in mind, in this study, the GDP time-series data consisting of 55 observations over the period 2007:Q1– 2020:Q3 as well as the monthly ECI time-series observed in the same period are analyzed using both feedforward and feedback artificial neural networks via multivariate models.

For the purpose of time-series prediction, different types of artificial neural networks that do not cover assumptions and limitations such as the stationarity of classical methods, model structure, normal distribution have been widely and effectively used especially within the last few decades. One

of them was multilayer perceptrons proposed by Werbos (1974) in order to solve nonlinear problems, whereas redesigned and developed later by Rumelhart et al. (1986). In this study, multilayer perceptron artificial neural network types such as feedforward neural network (FFNN) and feedback ELMAN neural network (FBeNN) are utilized for the prediction of GDP time-series data. In both neural network architecture structures, the observed values of the GDP time-series data of the previous quarter as well as the observed values including the three months prior to the quarter period which are intended for the prediction of the ECI time-series data are used as inputs. With a more concrete example, upon predicting the GDP value for the third quarter (September) of 2020, the GDP value of the second quarter (June) of 2020, and the ECI values of May, April, and March 2020 would constitute the inputs of the neural networks as observed values. Thus, both FFNN and FBeNN are used in order to establish a multivariate prediction model for each. Output for both neural networks would comprise the prediction of GDP value of the third quarter of 2020.

The FFNN, in general, consists of three layers. These are the input layer, hidden layer(s), and output layer. Each layer is a collection of units called nerve cells (neurons). Neurons are connected to each other by weights and there is no connection among the neurons of the same layer. The connections represented by weights among the neurons of different layers are forward and unidirectional. The FFNN architecture used in this study is illustrated in Figure 1.

The FFNN, in general, consists of three layers. These are the input layer, hidden layer(s), and output layer. Each layer is a collection of units called nerve cells (neurons). Neurons are connected to each other by weights and there is no connection among the neurons of the same layer. The connections represented by weights among the neurons of different layers are forward and unidirectional. The FFNN architecture used in this study is illustrated in Figure 1.

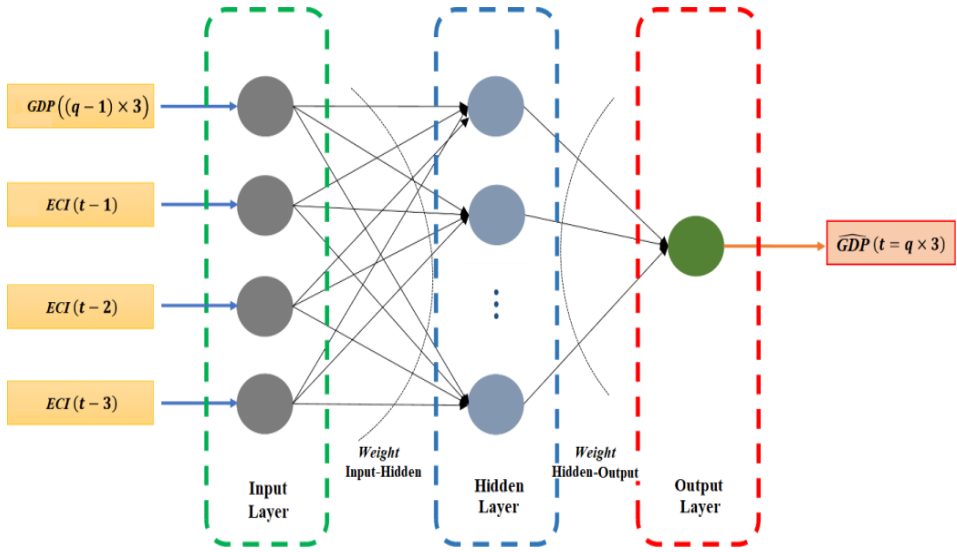

Figure 1. FFNN Architectural Structure

In this study, FBeNN, having the simplest structure among the feedback artificial neural network types proposed by Elman (1990), is another type of neural network used for GDP prediction. FBeNN includes the input-hidden and output layers as well as the context layer that indicates the hidden layer outputs as input to the network and feedback mechanism. Thus, the neural network performs its learning with more information. The architecture structure of an FBeNN is illustrated in Figure 2.

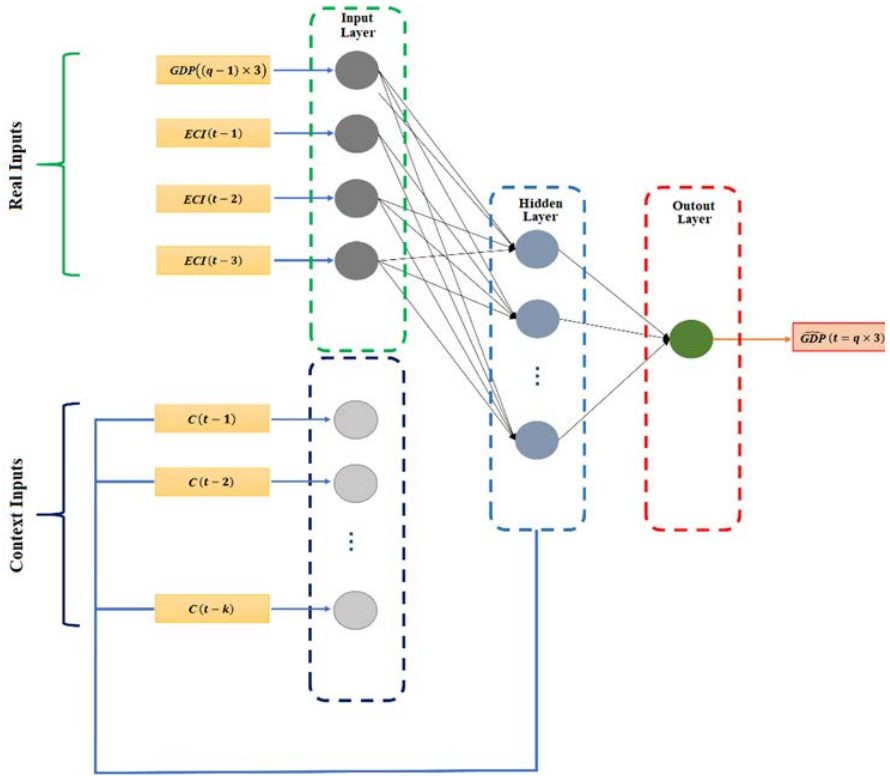

Figure 2. FBENN Architectural Structure

With neural networks, two distinct time-series predictions for each quarter, which consist of both annual (compared to the same quarter of the previous year) and quarterly (compared to the previous quarter) percentage changes in GDP are generated. Thus, the predictions of both annual and quarterly percentage changes in GDP are realized. The first 51 observations regarding GDP are used in training neural networks, whereas the observations of the last four quarters are used for prediction to evaluate the performance of neural networks.

The time-series of both annual and quarterly percentage changes in GDP consisting of 55 observations over the period 2007:Q1 – 2020:Q3 in Turkey are illustrated in Figures 3 and 4, respectively.

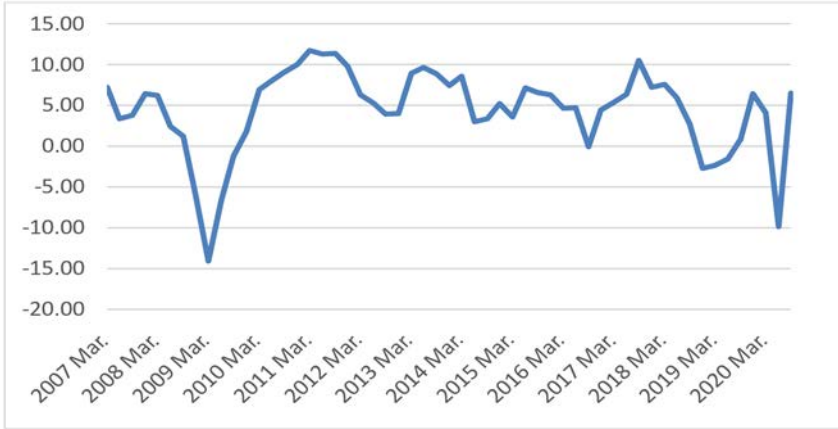

Figure 3. Annual Percentage Change in GDP

Figure 4. Quarterly Percentage Change in GDP

In the prediction process, the sigmoid (logistic) activation function given in Equation (1) is used in the hidden layers of both neural networks, while the linear activation function given in Equation (2) is used in the output layers of the networks besides the sigmoid activation function. Thus, 4 different neural networks are used for GDP prediction.

$$f(x) = \frac{1}{1+\exp(-x)} \quad (1)$$

$$f(x) = x \quad (2)$$

In each neural network, a single hidden layer is used and the obtained results are evaluated according to the hidden layer unit numbers ranging between 1-12. For each neural network, the number of input layer units is 4, and the number of output layer units is 1. Three of the inputs are composed of the previous period's ECI values, whereas one is composed of the previous quarter's GDP value. The Levenberg-Marquardt (LM) (Levenberg, 1944) learning algorithm is used as the learning algorithm. As a performance criterion, the error criterion "root mean square error" (RMSE) presented by Equation (3) is selected.

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (Predicted_t - Observed_t)^2} \quad (3)$$

The findings regarding prediction performances reveal in the best architectures by 4 different neural networks for the prediction of the annual and quarterly change in GDP are summarized in Table 1.

Table 3. Prediction results of annual and quarterly changes in GDP / RMSE

GDP	Dataset	FFNN		FBeNN	
		Hidden Layer Activation Function			
		Linear	Sigmoid	Linear	Sigmoid
Annual	Training	0.8103	0.9932	0.6723	0.3749
	Test	0.8281	0.9817	0.7962	0.9573
Quarterly	Training	0.6812	0.1948	0.7405	0.2705
	Test	1.3344	0.1134	1.2206	0.2551

Upon considering the results presented in Table 3; regarding the annual percentage changes in GDP of 55 observations over the period 2007:Q1 – 2020:Q3 in Turkey, it is seen that the best prediction results (0.3749 RMSE) of the training dataset consisting of the first 51 observation are produced by FBeNN with hidden layer units in which sigmoid activation function is utilized. Moreover, the highest prediction performance (0.7962 RMSE) for the test dataset consisting of the last 4 observations regarding the annual percentage change in GDP is achieved by FBeNN with hidden layer units in

which the linear activation function is utilized. Regarding the quarterly percentage changes in GDP of 55 observations over the period 2007:Q1 – 2020:Q3 in Turkey, it is seen that good prediction results of both training and test datasets (0.1948 and 0.1134, respectively) are achieved by FFNN with hidden layer units in which sigmoid activation function is utilized. Besides, upon considering both activation functions, it is observed that FBeNN is more successful in predicting the relevant annual percentage change in GDP time-series in both training and test datasets compared to FFNN, whereas the neural networks with hidden layers in which sigmoid activation function is used achieved more successful outputs rather than the neural networks with hidden layer units in which linear activation function is used. On the other hand, each neural network is presumed to generate predictions with fairly low and acceptable errors by utilizing both training and test datasets regarding the time-series of both annual and quarterly percentage changes in GDP. The superior performances of both neural networks in predicting the annual percentage changes in GDP can also be illustrated by the scatter plot diagrams in Figure 5, which include the distribution of both observed and predicted values of GDP.

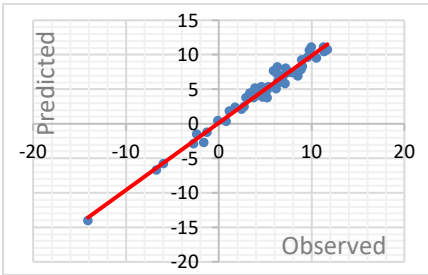

Figure 5.a. GDP annual-Training-FFNN-L

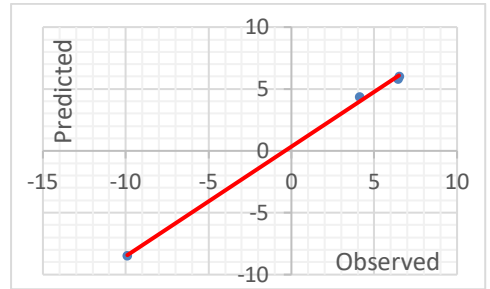

Figure 5.b. GDP annual-Test-FFNN-L

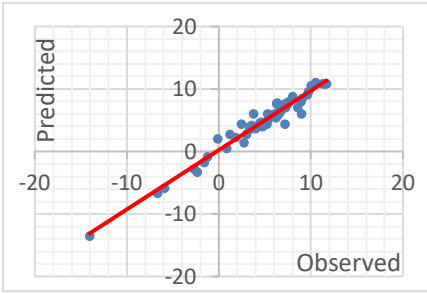

Figure 5.c. GDP annual-Training-FNN-S

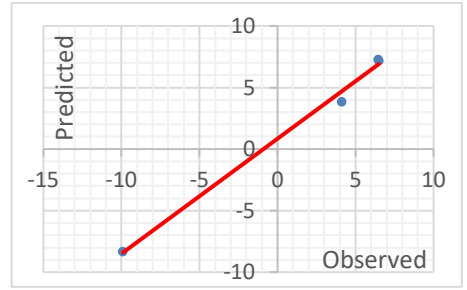

Figure 5.d. GDP annual-Test-FNN-S

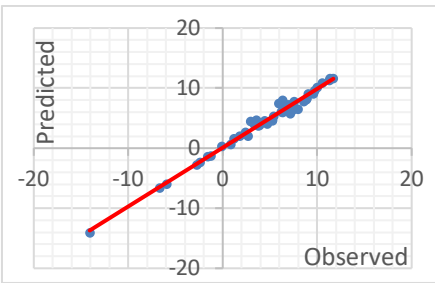

Figure 5.e. GDP annual-Training-FBeNN-L

Figure 5.f. GDP annual-Test-FBeNN-L

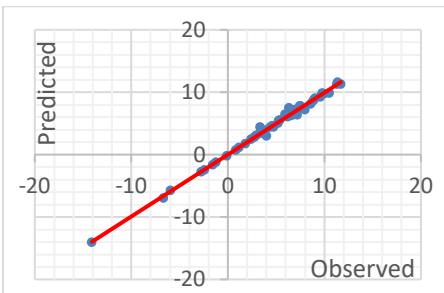

Figure 5.g. GDP annual-Training-FBeNN-S

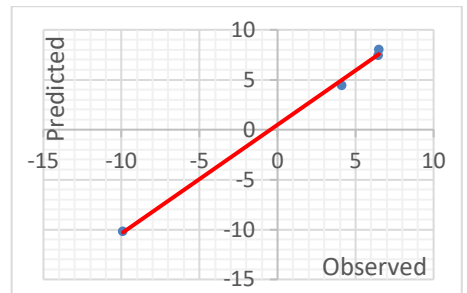

Figure 5.h. GDP annual-Test-FBeNN-S

Figure 5. Observed and Predicted GDP Annual Growth Rates

To achieve satisfactory predictive outcomes, the dispersion of the points in the relevant scatter plot diagrams is expected to be as close to the given line as possible. This situation is an indicator of the convergence of the predicted and observed values. Upon considering Figure 5, it can be claimed

that the relevant points scatter quite close to the determined line, and therefore, the neural networks that are used in predicting the annual percentage change in GDP for both training and test datasets, that is, growth rates compared to the same quarter of the previous year, achieve quite successful and satisfactory outcomes.

Scatter plot diagrams illustrated in Figure 6, which include the distribution of the predicted and observed GDP values, can also be used as another visual proof to demonstrate the successful performance of neural networks in predicting the quarterly percentage changes in GDP.

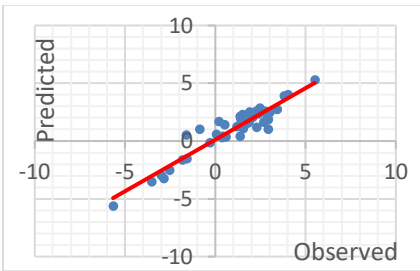

Figure 6.a. GDP quarterly -Training-FFNN-L

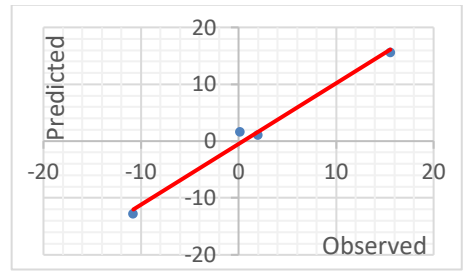

Figure 6.b. GDP quarterly -Test-FFNN-L

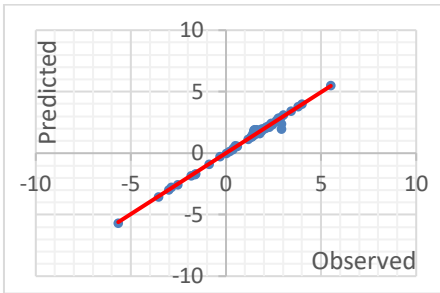

Figure 6.c. GDP quarterly -Training-FFNN-S

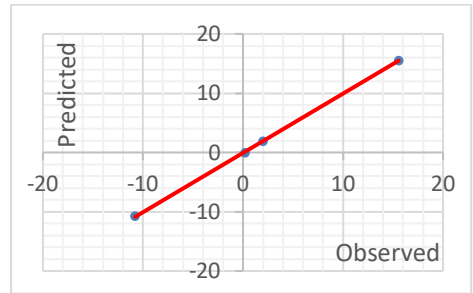

Figure 6.d. GDP quarterly -Test-FFNN-S

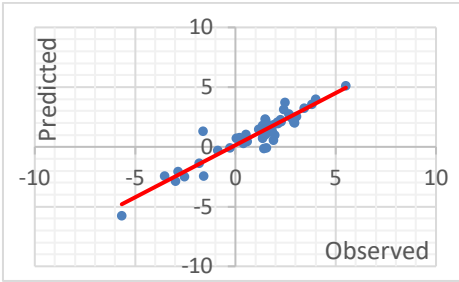

Figure 6.e. GDP quarterly -Training-FBeNN-L

Figure 6.f. GDP quarterly -Test-FBeNN-L

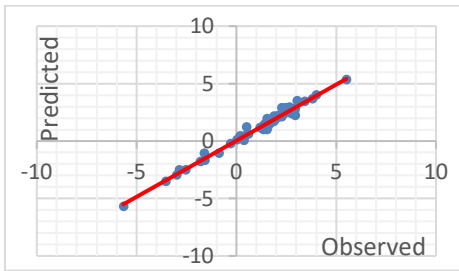

Figure 6.g. GDP quarterly -Training-FBeNN-S

Figure 6.h. GDP quarterly -Test-FBeNN-S

Figure 6. Observed and Predicted GDP Quarterly Growth Rates

Comments made for Figure 5 also apply for Figure 6. Here, the plots formed by the quarterly percentage changes in GDP scattering almost directly above the line pertinent to the predictions generated by both FFNN and FBeNN with hidden layer units in which the sigmoid activation function is used can be presented as proof of extremely successful predictive results. Even in cases where the linear activation function is used in hidden layer units, the relevant plots scattering over the line without significant deviations for both training and test datasets indicate that neural networks generate outcomes with satisfactory predictive accuracy.

Within the scope of this study, another approach that can be used to evaluate the performance of 4 neural network models with different characteristics utilized in predicting both the annual and quarterly percentage changes in GDP is the analysis of a simple linear regression model in which the

predicted and observed values the GDP change rate are used as the independent and dependent variables, respectively, without a constant term. This model can be formulated as shown by Equation (4).

$$Y_t = \beta \hat{Y}_t + \varepsilon_t \tag{4}$$

For satisfactory prediction results, the estimated regression coefficient ($\hat{\beta}$) and the coefficient of determination (R^2) for this regression model are expected to be as close to 1 as possible. The obtained findings regarding the analysis of the relevant regression model are summarized in Table 2.

Table 4. Summarized findings of the regression analysis

GDP	Neural Network	Net- $\hat{Y} = \hat{\beta} Y_{predicted}$	95% Confidence Interval for $\hat{\beta}$		R^2
			Lower Bound	Upper Bound	
Annual	FFNN-L	$\hat{Y} = 1.007179 Y_{predicted}$	0.974003	1.040354	0.985633
	FFNN-S	$\hat{Y} = 1.006253 Y_{predicted}$	0.965544	1.046963	0.978485
	FBeNN-L	$\hat{Y} = 0.997006 Y_{predicted}$	0.969430	1.024583	0.989827
	FBeNN-S	$\hat{Y} = 0.994008 Y_{predicted}$	0.976239	1.011777	0.995725
Quarterly	FFNN-L	$\hat{Y} = 0.958621 Y_{predicted}$	0.901333	1.015910	0.954217
	FFNN-S	$\hat{Y} = 1.000406 Y_{predicted}$	0.985261	1.015551	0.996931
	FBeNN-L	$\hat{Y} = 0.953167 Y_{predicted}$	0.893433	1.012902	0.949881
	FBeNN-S	$\hat{Y} = 1.002075 Y_{predicted}$	0.980547	1.023603	0.993838

The findings that are summarized in Table 4 can be taken into consideration from different aspects. First of all, the regression coefficients of the regression models regarding the predicted and observed values of both annual and quarterly percentage changes in GDP for each neural network model are quite close to 1 as expected, which is proof of the high level of harmony between the predicted and observed values, meaning, the superior prediction accuracy. Secondly, in favor of this finding, based on the confidence intervals established for the relevant regression coefficients, it can be said that these coefficients are 1 within a 95% confidence interval, hence, indicating high predictive accuracy. Furthermore, the expected high (as close to 1 as possible) level of a linear relationship between the predicted and observed percentage changes in GDP is revealed by the fact that the coefficients calculated for the regression models are quite close to 1. In the light of all these findings, prediction models which are generated by using different neural networks and taking into account the economic relations between GDP and ECI achieve quite successful and satisfactory outcomes.

Discussion and Conclusion

GDP, as a measure of economic growth, can be expressed as the total value of the final production of goods and services in a given period, the total expenditure made to purchase the outputs of the production, and thus the total income earned by all factors of production. In this respect, GDP contains basic information regarding the size and strength of an economy. This study aims to predict calendar (yearly) and seasonally (quarterly) adjusted chain-linked changes in the GDP volume index as a measure of economic growth. At this point, based on the fact that economic growth in the light of basic economic indicators is closely associated with the confidence of the actors that constitute the economic domain in the economy, past observations of the GDP, as well as the past period values of the ECI, are used as model inputs in the prediction model to be established. In the analysis of the established prediction model, feedforward and feedback artificial neural networks utilizing different activation functions are used as predictive tools. In this context, the economic growth data consisting of both annual and quarterly changes with 55 observations over the period 2007:Q1–2020:Q3 are analyzed along with the monthly ECI data obtained over the same period using 4 different tools of neural network prediction via multivariate models. Upon evaluating the analysis results, it is seen that neural network models utilizing the sigmoid activation function, especially in hidden layer units, yield a superior prediction accuracy, as well as the other models that also exhibit quite satisfactory and successful predictive performance.

One of the main reasons for successfully predicting growth rates with neural networks involves the fact that neural networks, which are used as prediction tools, utilize the ECI data as inputs for the three months that have been observed before the relevant quarter during the analysis. Such a success, which emerged with the use of confidence in the economy as an auxiliary variable in predicting growth rates, can also be considered as proof of the relationship between these two economic variables. In short, the economic growth of the country is closely associated with the level of confidence in the economy, and by using confidence level information, future growth rates can be successfully predicted through an appropriate prediction tool.

In future studies, it would be reasonable to concentrate on hybrid prediction models in which the inputs of different neural network types determined by classical time-series prediction models which may be used to predict changes in GDP can be.

Kaynakça / References

- Aarle, B. and Kappler, M. (2012). Economic sentiment shocks and fluctuations in economic activity in the Euro area and the USA. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 47(1), 44-51.
- Arısoy İ. (2012). Türkiye ekonomisinde iktisadi güven endeksleri ve seçilmiş makro değişkenler arasındaki ilişkilerin VAR analizi. *Maliye Dergisi*, 162, 305-315.
- Aydın, M. and Turan, Y. E. (2019). Türkiye’de ekonomik güven büyümeyi etkiliyor mu? RALS birim kök ve eşbütünleşme yaklaşımı. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, 32, 1-16.
- Aytekin, İ. and Doyar, B. V. (2019). Türkiye’de döviz kuru dalgalanmalarının sanayi üretimi ve tüketici güveni üzerindeki etkisi: 2008-2019. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, Gölbaşı - Adıyaman*, 913-923.
- Başarır, Ç., Bicil, İ. M. and Yılmaz, Ö. (2019). The relationship between selected financial and macroeconomic variables with consumer confidence index. *Journal of Yaşar University*, 14, 173-183.
- Beşel, F. and Yardımcıoğlu, F. (2016). Tüketici güven endeksi ile makro değişkenler arasındaki ilişki. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 475-487.
- Boulila, G., Bousrih, L. and Trabelsi, M. (2008). Social capital and economic growth: empirical investigations on the transmission channels. *International Economic Journal*, 22(3), 399-417.
- Chuku, C., Oduor, J. and Simpasa, A. (2017). Intelligent forecasting of economic growth for African Economies: Artificial neural networks versus time series and structural econometric models. *Washington Research Program on Forecasting*, 1-28.
- Çelik, S., Aslanoğlu, E. and Uzun, S. (2010). Determinants of consumer confidence in emerging economies: a panel cointegration analysis. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 12, 1-19.
- Çoban, H. and Balıkçoğlu, E. (2020). Güven, inovasyon ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1-16.
- Demirgil, B. (2019). Ekonomik büyümede güven faktörünün etkisi: Türkiye örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 155-163.

- Düzgün, R. (2008). A comparison of artificial neural networks and ARIMA models success in GDP forecast. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 165-176.
- Elman, J. (1990). Finding structure in time. *Cognitive Science*, 14, 179-211.
- Golinelli, R., and Parigi, G. (2004). Consumer sentiment and economic activity. *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis*, 2, 147-170.
- Gürgür, T. and Kılınç, Z. (2015). What drives the consumer confidence in Turkey? *Research Notes in Economics*, 17, 1-13.
- İbicioğlu, M., Kapusuzoğlu, A. and Karan, M. (2013). Türkiye’deki tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 5-16.
- Ibrahim, A., Bawa, S., Abdullahi, I.S., Digigu, C. E. and Mainasara, S. (2015). Consumer confidence indicators and economic fluctuations in Nigeria. *CBN Journal of Applied Statistics*, 6(1), 285-300.
- Islam, T. and Mumtaz, M. (2016). Consumer confidence index and economic growth: an empirical analysis of EU countries. *EuroEconomica*, 2(35), 17-22.
- Jahn, M. (2018). Artificial neural network regression models: predicting GDP growth. *Hamburg Institute of International Economics*, 185, 1-15.
- Junoh, M. Z. H. M. (2004). Predicting GDP growth in Malaysia using knowledge – based economy indicators: a comparison between neural network and econometric approach. *Sunway College Journal*, 1, 39- 50.
- Kasmaqui, K., Mughal, M. and Bouoiyour, J. (2018). Does trust influence economic growth? evidence from the Arab world. *Economics Bulletin*, 38(2), 880-891.
- Knack, S. and Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff ?. *Quarterly Journal of Economics*, 112, 1251-1288.
- Levenberg, K. (1944). A method for the solution of certain non-linear problems in least squares. *The Quarterly of Applied Mathematics*, 2(2), 164-168.
- Ludvigson, S.C. (2004), Consumer confidence and consumer spending. *Journal of Economic Perspectives*, 18, 29–50.
- Matsusaka, J. and Sbordone, A. (1995). Consumer confidence and economic fluctuations. *Economic Inquiry*, 33(2), 296-318.
- Mazurek, J. and Mielcova, E. (2017). Is consumer confidence index a suitable predictor of future economic growth? an evidence from the USA. *E+M: Economie a Management*, 20(2), 30-46.
- Özsağır, A. (2007). Ekonomide güven faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 46-62.
- Öztürk, M. (2020). Türkiye’de güven endeksleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. Article in *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 7(25), 59-79.

- Pasarica, A. E. and Popescu, M. (2015). Prediction of the GDP of Romania using neural networks. *Interdisciplinary Approaches Between Traditional and Modern Methods Nord 1 International Conference*, Romania.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple repressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, 653–678.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration; asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.
- Rumelhart, E., Hinton, G. and Williams, R. (1986). Learning Internal Representations by Error Propagation in: The M.I.T. Press. Cambridge, 318–362.
- Söyler, H. and Kızılkaya, O. (2015). Türkiye'nin GSYH tahmini için yapay sinir ağları model performanslarının karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 45-58.
- Toda, H. and Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- TSI (2020). *Statistics data portal*. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ekonomik-guven-117anddil=1> on 01.30.2020.
- Tunalı, H. and Özkan, İ. (2016). Türkiye'de tüketici güven endeksi ve tüketici fiyat endeksi arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 53-66.
- Türkan, E. (2001). Türkiye'de 2001 krizi ve güven faktörü. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 7(41). 1.
- Utaka, A. (2003). Confidence and real economy- the Japanese case. *Applied Economics*, 35(3), 337-342.
- Vergil, H. and Bahtiyar, B. (2017). Ekonomik büyüme farklılıklarının açıklanmasında sosyal sermayenin etkisi: güven düzeyi üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 673-686.
- Vrbka, J. (2016). Predicting future GDP development by means of artificial intelligence. *Littera Scripta*, 9(3), 154-167.
- Werbos, P.J. (1974). *The roots of backpropagation*. John Wiley and Sons, New York.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Westerlund, J. and Edgerton, D. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics Letters*, 97(3), 185-190.
- Zak, P. and Knack, S. (2001). Trust and growth. *Economic Journal Royal Economic Society*, 111(470), 295-321.

Zanin, L. (2010). The relationship between changes in the economic sentiment indicator and real GDP growth: A time-varying coefficient approach. *Economics Bulletin*, 30(1), 837-846.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Cinel, E.A. ve Yolcu, U. (2021). Economic confidence index and economic growth relationship: Prediction with Artificial neural networks in the case of Turkey. *OPUS-International Journal of Society Researches*, 17(36),2490-2517. DOI: 10.26466/opus.885417

The Effects of Materialism and Hedonic Shopping Value on the Impulse Buying Behavior: A Study on University Students in Turkey

DOI: 10.26466/opus.778848

*

Bora Acan* - **Şeniz Özhan**** - **Duygu Talih Akkaya****

* Asst.Prof.Dr., Yalova University, Yalova Vocational School, Yalova/Turkey

E-Mail: bora.acan@yalova.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6380-897X](https://orcid.org/0000-0001-6380-897X)

**Asst.Prof.Dr., Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Vocational School, Tekirdağ/Turkey

E-Mail: serdem@nku.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3898-8192](https://orcid.org/0000-0003-3898-8192)

***Asst.Prof.Dr., Yalova University, Yalova Vocational School, Yalova/Turkey

E-Mail: duygu.talih@yalova.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7514-8347](https://orcid.org/0000-0002-7514-8347)

Abstract

The purpose of this research is to determine the effects of materialism and hedonic shopping value on impulse buying behavior and the effect of materialism on hedonic shopping value. The study sample was comprised of students selected via convenience sampling method at one state university in the Marmara Region of Turkey. The analysis of the data acquired by face-to-face questionnaire method from a total of 464 university students was performed by factor analysis. Structural equation modeling was used to assess the effects of materialism and hedonic shopping value on impulse buying behavior and the effect of materialism on hedonic shopping value. The findings showed that the success dimension of materialism has a positive effect on all dimensions of hedonic shopping value and that the success and centrality dimensions of materialism have a positive effect on impulse buying behavior. Also, it was observed that the happiness dimension of materialism has a negative effect on impulse buying behavior and all dimensions of hedonic shopping value. Furthermore, it was seen that the social interaction and praise from others dimensions of hedonic shopping value have a negative effect on impulse buying behavior. These findings can help theorist and marketers better understand young people's impulse buying behaviors.

Keywords: *Impulse buying behavior, materialism, hedonic shopping value, university students, Turkey.*

Materyalizm ve Hedonik Alışveriş Değerinin Anlık Satın Alma Davranışı Üzerine Etkileri: Türkiye'deki Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

*

Öz

Bu araştırmanın amacı, materyalizm ile hedonik alışveriş değerinin anlık satın alma davranışı üzerindeki etkilerini ve materyalizmin hedonik alışveriş değeri üzerindeki etkisini belirlemektir. Çalışmanın örnekleme, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'ndeki bir devlet üniversitesinde kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen öğrencilerden oluşmuştur. Toplam 464 üniversite öğrencisinden yüz yüze anket yöntemi ile edinilen verilerin analizi faktör analizi ile yapılmıştır. Materyalizmin ve hedonik alışveriş değerinin anlık satın alma davranışı üzerindeki etkilerini ve materyalizmin hedonik alışveriş değeri üzerindeki etkisini değerlendirmek için yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Bulgular, materyalizmin başarı boyutunun hedonik alışveriş değerinin tüm boyutları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ve materyalizmin başarı ve merkezîyetçilik boyutlarının anlık satın alma davranışı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu göstermiştir. Ayrıca, materyalizmin mutluluk boyutunun, anlık satın alma davranışı ve hedonik alışveriş değerinin tüm boyutları üzerinde negatif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca, hedonik alışveriş değerinin sosyal etkileşim ve başkalarından övgü boyutlarının anlık satın alma davranışı üzerinde negatif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu bulgular, teorisyenler ve pazarlamacıların, gençlerin anlık satın alma davranışlarını daha iyi anlamasına yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: *Anlık satın alma davranışı, materyalizm, hedonik alışveriş değeri, üniversite öğrencileri, Türkiye.*

Introduction

It can be observed when studies in literature are examined that purchases made by way of impulse buying hold a significant share (Cobb and Hoyer, 1986; Kacen, 2003; Rook and Fisher, 1995; Rook and Hoch, 1985). According to a study carried out on two thousand people in determined the United States of America, an average American consumer spends about 5400 (five-thousandfourhundred) American Dollars on impulse buying annually (O'Brien, 2018). As of early 21st century, impulse buying has reached a sales volume exceeding 4 billion dollars annually (Kacen and Lee, 2002). It has been determined that about 60% of all purchases in certain retail market groups are comprised of unplanned purchases based on a sudden impulse (Point of Purchase Advertising International [Popai], 2014).

The relationships between impulse buying behavior (IBB) and various demographic and personal factors such as gender (Aytekin and Ay, 2015; Coley and Burgess, 2003; Dittmar, Beattie and Friese, 1995; Tifferet and Herstein, 2012; Wu, I-L., Chiu, M-L. and Chen, K-W., 2020), age (Bellenger, Robertson and Hirschman, 1978; Ghani and Jan, 2011), credit card (Badgaiyan and Verma, 2015; Thomas, Desai and Seenivasan, 2011) and having money (Badgaiyan and Verma, 2015) and changes in income (Rook and Hoch, 1985) have been examined in many different studies.

It has been put forth in various former studies that IBB is positively related with materialism (Sen, Nayak, 2019; Troisi, Christopher and Marek, 2006) and hedonism (Çağlıyan, Gültekin and Gelmez, 2018; Herabadi, Verplanken and Knippenberg, 2009; Yu and Bastin, 2010). Troisi et al. (2006) determined that highly materialistic individuals have a greater tendency for impulse buying. Herabadi et al. (2009) observed that consumers live an enjoyable experience via highly emotional stimulations during impulse buying, that there are hedonic elements involved in impulse buying indicating a strong relationship between the two. However, to the best of authors' knowledge, a study by Lins et al. (2015) have been found in the literature which directly examines the effects of both materialism and hedonic shopping value (HSV) on IBB as well as the effect of materialism on HSV. Lins et al. (2015) determined that impulse buying is positively correlated with materialism and hedonism; in addition they concluded that hedonism partly mediated the effect of materialism on

impulse buying. Also, it has been determined that the impulse buying opportunities of consumers has increased with increasing shopping channels and e-commerce; it has been indicated that non-western cultures do not have sufficient knowledge on impulse buying (Kacen and Lee, 2002). Similarly, Yu and Bastin (2010) stated that the changes that take place in non-western countries due to economic advancements and transformations leading to changes in the concepts of consumption have resulted in creating an environment suitable for impulse buying but they also indicated that the knowledge on impulse buying is low outside of the western societies. Hence, it is considered that the present study on university students in Turkey will make significant contributions to literature. Having knowledge on the relationship between materialism and HSV and the level at which they are motivations for impulse buying will provide us up to date knowledge on impulse buying tendencies in Turkey in addition to providing significant findings to the related individuals and businesses for developing and implementing suitable marketing strategies.

Conceptual Background and Hypotheses Development

Materialism

Materialism is a value that guides consumer's preferences and behaviors in various cases within consumption areas (Richins and Dawson, 1992). Materialism is the importance and value attributed to property (Belk, 1984). Materialism is an orientation that sees money and goods with monetary value as important in the path of social development and individual happiness (Ward and Wackman, 1971). One can see that materialism was stated differently by various researchers. Since having worldly possessions is at center the life of one who has adopted materialism at the highest level, it is accepted to cause the greatest satisfaction or dissatisfaction to an individual (Belk, 1984).

Richins and Dawson (1992) indicated three subjects that emerge in materialism and explained them: The first is "*acquisition centrality*" (p. 304) used when the desire for physical assets, having property and acquiring them is transformed into a style of life meaning that the individual consumes for the sake of consuming. The second is "*acquisition as the pursuit of happiness*" (p.304) which defines attaining happiness not by way of personal relations, experiences or successes but by way of acquiring physical assets since materialists

consider it obligatory to own physical objects for satisfaction in life. Whereas the last one is “*possession-defined success*” (p. 304) used for the idea that success is defined by the amount and value of physical assets owned since the value of physical assets is determined based on their cost rather than the level at which they satisfy the individual because they are proofs of being a participant of the desired life not only by way of status but also by reflecting the desired self-image.

Seo and Huh (2004) carried out a study on 645 university students for determining the effect of materialism on utilitarian and hedonic shopping values as a result of which the effect of materialism on HSV was shown. Troisi et al. (2006) indicated that highly materialistic individuals seek sensation. Burroughs and Rindfleisch (2002) concluded that materialism is associated with hedonism indicating that materialist individuals seek hedonistic pleasure. Richins (1987) determined that material satisfaction or in other words the life standard satisfaction is positively related with general satisfaction for those with materialistic tendencies. Therefore, it can be said that meeting the needs by experiencing products and their functions is part of life standard satisfaction. Thus, it can be stated that the life standard due to acquired products is related with comfort, leisureliness, joy and pleasure. Hence, the following hypotheses were put forth taking into consideration that adoption of materialism by consumers has a statistically significant effect on HSV:

- H1: Success has a significant effect on the fun dimension of HSV.
- H2: Success has a significant effect on the praise from others dimension of HSV.
- H3: Success has a significant effect on the escapism dimension of HSV.
- H4: Success has a significant effect on the social interaction dimension of HSV.
- H5: Centrality has a significant effect on the fun dimension of HSV.
- H6: Centrality has a significant effect on the praise from others dimension of HSV.
- H7: Centrality has a significant effect on the escapism dimension of HSV.
- H8: Centrality has a significant effect on the social interaction dimension of HSV.
- H9: Happiness has a significant effect on the fun dimension of HSV.
- H10: Happiness has a significant effect on the praise from others dimension of HSV.

- H11: Happiness has a significant effect on the escapism dimension of HSV.
- H12: Happiness has a significant effect on the social interaction dimension of HSV.

Hedonic Shopping Value (HSV)

Hedonism is a doctrine that accepts that everything which gives pleasure is beneficial and attractive while pleasure is the sole purpose of life (Akalm et al., 2011). Rudawska, Petljak, and Stulec (2015) indicated that the hedonic value can be considered as emotional benefits arising from the shopping experience stating that it mirrors the joy and emotional value of shopping. Shopping value is not limited only with acquiring a product but is actualized by way of “complete shopping experience” (Babin, Darden and Griffin, 1994, p. 645).

Tauber (1972) carried out a study on the reasons for buying in which it was indicated that consumers do not decide to go shopping only when they need a certain product but that they are also motivated for shopping when they want to meet people with similar interests, when they want to spend their free time, be with their peers, exercise and need attention. Hence, all consumer behaviors are not based solely on meeting functional, economic or physical needs and consumer value can be utilitarian as well as hedonistic (Babin et al., 1994). Utilitarian shopping value is described as buying behaviors that are directed towards a certain goal, that are rational and task oriented, and whereas HSV is more emotional, experiential and personal in comparison with the utilitarian shopping value and indicates the relationship between reference groups and consumers while also showing the potential entertainment value of shopping (Yu and Bastin, 2010). Therefore, hedonic buying, hedonic values are important elements in the life of consumers.

Yu and Bastin (2010) carried out a study in which they examined the impulse buying behaviors of consumers within the framework of HSV aiming to define the dimensions of HSV. *Novelty* from among these dimensions, also known as idea shopping in other studies, indicates seeing new products and keeping up with new trends (Arnold and Reynolds, 2003). *Fun* is defined as the meeting of the needs of consumers for dreaming as well as aesthetics, pleasure or emotional relaxation (Ducoffe, 1996). Many individuals enjoy and

are motivated by receiving praise from people around them on what they do, wear, eat and/or the roles they take on during their daily lives. Yu and Bastin (2010) indicated that consumers value *praise from others* and compliments and that their impulse buying probability is significantly increased in a positive manner. *Escapism* is a means for the individual to escape from an unhappy state or their concerns. In addition, excessive emotional stimulation and an active imagination intensify the anxieties experienced. Therefore, such individuals may feel a greater need to take part in activities that enable them to forget their problems and escape from the undesired realities of daily life (Hirschman, 1983). *Social interaction dimension* expresses the joy of shopping with family and friends as well as the joy of socializing and establishing bonds with others while shopping and reflects the tendency for closeness in interpersonal relations during shopping (Arnold and Reynolds, 2003).

Babin et al. (1994) conducted a study with an approach accepting that all consumer behaviors are not geared towards meeting certain functional, physical or economic needs as a result of which a positive relationship was determined between unplanned purchases including impulse buying and HSV. Rook (1987) carried out a study in which it was put forth that intensive emotional states accompany the impulse buying urge, that the emotions which accompany impulse buying include hedonic elements for about half of the participants and that impulse buying is accompanied by emotions that make them feel bad for some of the consumers. Miao (2011) concluded that there is a relationship between IBB and HSV. Mamuaya and Tumiwa (2017) determined that the hedonic shopping motivation has a major effect on impulse buying. Aytekin and Ay (2015) carried out a study in which a positive and weak but statistically significant relationship was determined between hedonic consumption and IBB. Lins et al. (2015) determined that hedonic shopping motivation is positively correlated with impulse buying. Yu and Bastin (2010) carried out a study investigating the relationship between the HSV of Chinese consumers and their tendencies for impulse buying as a result of which significant results were acquired indicating that there are strong relations between impulse buying and hedonic responses and especially fun, novelty and praise from others. However, they also concluded that impulse buying intention is positively related with escapism and negatively related with social interaction and that these two relations are not statistically significant. Based on these results, it can be indicated that the HSV is an important

motivation for IBB. The following hypotheses were put forth based on these findings:

- H13: Fun has a significant effect on IBB.
- H14: Praise from others has a significant effect on IBB.
- H15: Escapism has a significant effect on IBB.
- H16: Social interaction has a significant effect on IBB.

Impulse Buying Behavior (IBB)

Rook (1987) indicated that the purchase impulse is hedonically complex which may result in an emotional conflict in the consumer, and IBB is a sudden, effective and stubborn desire for consumers to buy anything immediately.

Stern (1962) stated that impulse buying is used synonymously with unplanned buying used for purchases of the consumer that were not planned beforehand. In later years, Rook (1987) put forth that impulse buying is a more specific concept with a narrower scope in comparison with unplanned buying indicating that impulse buying is a unique psychological behavior that is different from planned buying behaviors. According to Beatty and Ferrell (1998), the impulse buying involves experiencing the urge to purchase, albeit unplanned. Impulse buying has been described as purchase that involves an emotional answer to a stimulating object without previous planning or thought (“Impulse Purchase”, n.d.). Based on these explanations, it can be stated that every impulse buying is an unplanned purchase. However, every unplanned purchase cannot be defined as impulse buying.

Visual contact with a product or promotion stimulant may result in impulse buying response in the consumers; however impulse buying stimulus can also emerge without any visual contact. It has been observed that some individuals suddenly go out with an impulse to buy something without any contact with an external stimulant (Rook, 1987). Stern (1962) classified IBB as suggestion, reminder, pure and planned impulse buying that is, impulse purchase that takes place when shopping for previously planned products. Rook and Hoch (1985) explained impulse buying with a psychological model comprised of five factors, which are disregarding the consequences of impulse purchase; a decrease in cognitive assessment; the beginning of psychological

conflict; a state of psychological disequilibrium and desire to act suddenly and spontaneously, thereby putting forth the characteristics that reveal IBB.

There are different factors indicated in the literature that affect the impulse buying experience. Researchers such as Stern (1962) and Kollat and Willett (1969) have put forth that IBB is triggered when the individual is subject to a stimulant such as advertisement, store arrangement, sales personnel and promotion activities. Whereas some researchers (Amos, Holmes and Keneson, 2014; Badgaiyan and Verma, 2014) have focused on examining the consumer behavior during the purchasing decision making process in order to define the external factors such as situational, store and product characteristics and internal factors such as personal characteristics that trigger impulse buying. The sensory and environmental factors in a store environment controlled by the marketers such as visual factors, advertisements, promotions, scent, music, product price are defined as external cues that trigger IBB, whereas the positive and negative moods of consumers and their mental states are defined as internal cues that trigger IBB (Youn and Faber, 2000). Lins et al. (2013) indicated the three elements that characterize the tendency for impulse buying as; materialism, hedonic motives and need for cognition.

Troisi et al. (2006) determined that highly materialistic individuals have higher impulse buying tendencies. Lins et al. (2015) determined that materialism is positively associated with impulse buying. It was put forth in various studies that materialism is an important and significant predictor of the time spent on shopping and that those with high materialistic tendencies shop more frequently and spend more time (Fitzmaurice and Comegys, 2006) and money on shopping (Fitzmaurice and Comegys, 2006; Garðarsdóttir and Dittmar, 2012; Watson, 2003). When it is taken into consideration that these results, the following hypotheses were developed:

- H17: Success has a significant effect on IBB.
- H18: Centrality has a significant effect on IBB.
- H19: Happiness has a significant effect on IBB.

Method

Survey methodology was used in the present study. The following sections explain the research model, data source and sample, measurement instrument and data analysis.

Research Model

Figure 1, shows the research model put forth based on the relations determined by way of the hypotheses on materialism, HSV and IBB. In the context of the model, the effects of each dimension of materialism and each dimension of HSV are examined separately.

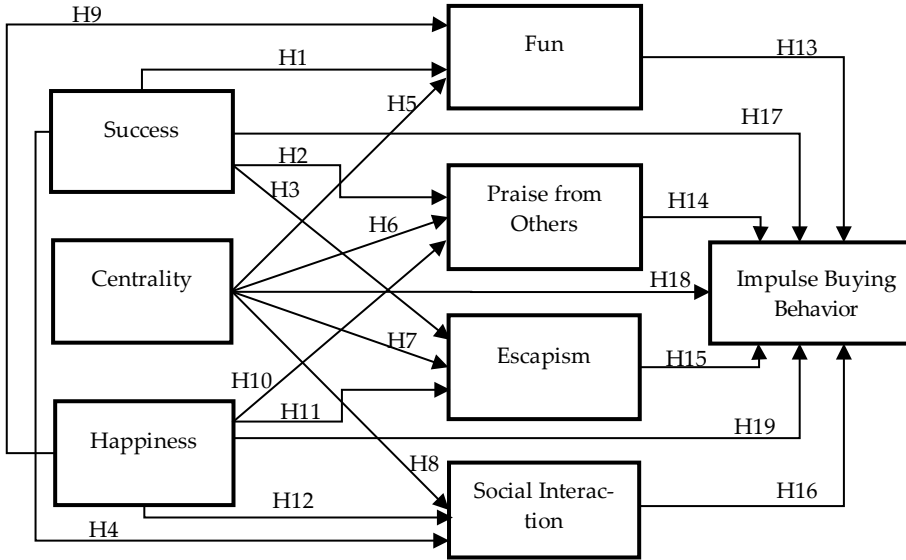

Figure 1. Research Model

Data Source and Sample

Data acquired via face-to-face questionnaire method applied on students at one state university in the Marmara Region, which is the most developed region of Turkey, were used in the present study. The Marmara Region has the largest youth population with almost three million seven hundred thousand individuals between the ages of 15-24 (TUIK, 2019). State universities in the Marmara Region are preferred by many students with different socio-economic levels from all regions in Turkey. University students correspond to the young population and young people are targeted more and more by marketers since they make up the consumers of the future, they use new technologies more and since marketing communication mostly takes place by way of internet technologies in our day which makes them be more sensitive to

specific buying behaviors such as impulse buying. Even though there are various studies in literature on IBB, the number of studies on university students is relatively low and thus the present study has been carried out on university students in Turkey.

Written approvals were acquired from the Social Sciences Research Ethics Committee of Yalova University (report date: April 02, 2019) for this study.

Verbal informed consent was taken from the students prior to the survey application and the students were informed that the survey is on impulse buying, materialism and HSV. Moreover, they were also informed that they may refuse to respond to the survey at any time.

There are a total of 12.640 associate degree and undergraduate degree students on the university in question (Yalova University, 2019). According to Sekeran (1992), the sufficient sample group size is 375 if the main mass is comprised of 15.000 units. Sample units were selected via convenience sampling method from among non-random sampling methods. The questionnaire was applied on 521 students and 464 questionnaires were included in the analysis after excluding incomplete or incorrectly filled questionnaires. The demographics of the students are reported in Table 1.

Table 1. Demographics of the Students

Gender	f	%	Age	F	%
Female	273	58,8	18-20	285	61,4
Male	191	41,2	21-23	155	33,4
Monthly Household Income	f	%	24-26	16	3,5
2000 TRY <	106	22,8	27+	8	1,7
2001-4000 TRY	227	48,9	Educational Status	f	%
4001-6000 TRY	82	17,7	Associate degree student	172	37,1
6001-8000 TRY	22	4,7	Undergraduate degree student	292	62,9
8001-10000 TRY	17	3,7			
10001 TRY >	10	2,2			
Total				464	100

When Table 1 is examined, it is seen that majority of the students who took part in the research were female (58,8 %), between the 18-20 age interval (61,4 %), were undergraduate degree students (62,9 %) and that about half of them (48,9 %) had a monthly family income of 2001-4000 TRY.

Measurement Instrument

Scales the reliability and validity of which have been proven by way of scientific studies have been used in the questionnaire of the present study. The

questionnaire consisted of four parts. In the first part, materialism was measured via the 18 item materialism scale developed by Richins and Dawson (1992); in the second part, the dependent variable of the research, IBB was measured via the 9 item buying impulsiveness scale developed by Rook and Fisher (1995) and in the third part, HSV was measured via the 15 item HSV scale developed by Yu and Bastin (2010). The scales were first translated into Turkish after which the Turkish text was translated once again into English by different translators based on the back-translation method thereby correcting the semantic shifts. Linguistic equivalence study was then carried out to ensure consistency between the original scale and its Turkish version thus giving the scale its final form. Each of the expressions in the scales were prepared as 5-point Likert type ranging between I do not agree at all=1 and I completely agree=5. Demographic items such as age, gender and income were included in the questionnaire in addition to these scales.

Data Analysis

The data obtained were coded and uploaded to the computer. The data were analyzed via SPSS 17 and SPSS Amos 24 software. Frequency distributions, factor analysis and Structural Equation Modeling (SEM) were used for data analysis.

Findings

Structural validity was tested with factor analysis. Therefore, explanatory factor analysis was used to the scales in the study. As a result of the first factor analysis applied to each of the scales; those with an unstable structure, or in other words those with similar factor loads under different factors and variables with factor loads of less than 0,5 were excluded after which the analyses were repeated. As can be seen in Table 2, it can be observed that the KMO value is above the lowest desired value of 0,50 with 0,894 in the impulse buying scale; 0,889 in the HSV scale and 0,742 in the materialism scale (Hair, Black, Babin and Anderson, 2014). The Bartlett test values of all three scales were statistically significant ($p=0,000$). As can be seen, the data sets of all three scales are suited for factor analysis.

Table 2. KMO Measure of Sampling Adequacy and Bartlett's Test

	Impulse Buying (IBB) Scale	Hedonic Shopping Value (HSV) Scale	Materialism Scale
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	,894	,889	,742
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1600,224	2568,498
	Degrees of Freedom (df)	36	66
	Level of Significance (Sig)	,000	,000
		682,486	36
		,000	,000

Principal Component Analysis was used as the method for factor analysis and Direct Oblimin (Delta: 0) was preferred as the rotation method. The acquired factors, their eigen values, the factor loads for the variables of these factors, the variance explained by each factor and the total variance along with the reliability values for these factors can be seen in Table 3.

Table 3. Result of the Explanatory Factor Analysis

Scale / Factor / Item	Cumulative Variance (%)	Eigenvalue	Explained Variance (%)	Pattern Coefficients	Structure Coefficients	Cronbach's Alpha	Corrected Item-Total Correlation
Impulse Buying Behavior (IBB) Scale	48,673						
Factor: <i>Impulse Buying Behavior</i>		4,381	48,673			0,865	
I often buy things without thinking.				0,846	-		0,771
"Just do it" describes the way I buy things.				0,777	-		0,686
"Buy now, think about it later" describes me.				0,763	-		0,668
I often buy things spontaneously.				0,716	-		0,613
"I see it, I buy it" describes me.				0,716	-		0,613
Sometimes I feel like buying things on the spur-of-the-moment.				0,644	-		0,545
Sometimes I am a bit reckless about what I buy.				0,606	-		0,507
I buy things according to how I feel at the moment.				0,604	-		0,506
I carefully plan most of my purchases.*				0,554	-		0,455
Hedonic Shopping Value (HSV) Scale	72,861						
Factor 1: <i>Fun</i>		5,455	45,458			0,900	
During shopping, I feel excited.				0,883	0,865		0,775
This shopping activity makes me happy.				0,876	0,870		0,785
Compared to others, spending time on shopping is so enjoyable.				0,865	0,856		0,772
This shopping is a wonderful experience.				0,812	0,833		0,750
It seems that I explore a new world when I go shopping.				0,709	0,762		0,667
Shopping is a way to relieve pressure from myself.				0,504	0,694		0,630
Factor 2: <i>Social interaction</i>		1,235	10,293			0,651	
I like to go shopping with others.				0,852	0,859		0,483
Shopping with others is a good way to enhance friendship.				0,850	0,860		0,483
Factor 3: <i>Praise from others</i>		1,043	8,696			0,657	
I imagine others' reactions when I try on something.				0,922	0,892		0,489
I enjoy compliments and words of praise from others when I shop.				0,731	0,815		0,489
Factor 4: <i>Escapism</i>		1,010	8,414			0,728	
I feel excited taking risks while shopping.				0,895	0,896		0,572

I can escape from reality.			0,723	0,821	0,572
Materialism Scale	58,540				
Factor 1: Success	2,768	30,760			0,689
I like a lot of luxury in my life.			0,722	0,745	0,524
Some of the most important achievements in life include acquiring material possessions.			0,713	0,692	0,421
I like to own things that impress people.			0,702	0,704	0,461
I admire people who own expensive homes, cars, and clothes.			0,690	0,710	0,485
Factor 2: Centrality	1,265	14,060			0,617
I usually buy only the things I need.*			0,883	0,875	0,447
I try to keep my life simple, as far as possessions are concerned.*			0,729	0,774	0,447
Factor 3: Happiness	1,235	13,720			0,558
I have all the things I really need to enjoy life.*			0,793	0,778	0,391
I wouldn't be any happier if I owned nicer things.*			0,763	0,751	0,364
My life would be better if I owned certain things I don't have.			0,564	0,632	0,349

* Reverse code

It can be observed when Table 3 is examined that the expressions in the IBB scale have been collected under a single factor following the factor analysis and that it explains about 48,673 % of the total variance. It is accepted that the explained variance is at least 30 % for a single factor structure (Büyüköztürk, 2006). It is observed that the expressions in the HSV scale are collected under four factors with an exploratoriness of 72,861 % and that the expressions in the materialism scale are collected under three factors which explain 58,540 % of the total variance. It is reasonable that the explained total variance ratio is at least 50 % for structures with multiple factors (Habing, 2005).

Cronbach's Alpha coefficient was used for the reliability analysis carried out to determine internal consistency. The scale has low reliability if the Cronbach's Alpha value is above 0,40 and below 0,60 and it is reliable if the value is above 0,60 and below 0,80. The scale has high reliability if the Alpha value is above 0,80 and below 1 (Karagöz, 2016; Kayış, 2008). Accordingly, it can be seen when the Cronbach's Alpha coefficients presented in Table 3 are examined that the Cronbach's Alpha coefficient values are between 0,9 and 0,617, which only the Cronbach's Alpha coefficient is 0,558 for the happiness factor of the materialism scale.

Reliability is related with the sample group (Pallant, 2017). It has been indicated that different reliability values can be obtained with the same scale using more homogeneous or heterogeneous sample groups (Thompson, 2003). Since the sample group of the present study was comprised of students at a university in Turkey, it can be indicated to have an effect on the

Cronbach's Alpha coefficient that the sample group is different with regard to the homogeneity/heterogeneity of the sample group used in the reference scales. In addition, Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu and Yıldırım (2005) state that Cronbach's Alpha coefficient of up to 0,5 is accepted by various researchers as acceptable for analysis studies. Furthermore, George and Mallery (2003) state that the unacceptable Cronbach's Alpha coefficient is below 0,5. Pallant (2017) indicate that the Cronbach's Alpha coefficient related with the number of items of the scale and which is used for measuring internal consistency can be low (e.g.: 0,5) for short scales and that it would be better to calculate the inter-item correlation average when low Cronbach's Alpha value is obtained. Accordingly, the corrected item-total correlation values were evaluated with Cronbach's Alpha coefficient and the values are presented in Table 3.

In general items with item-total correlation values of 0,30 and above distinguish the individuals well (Büyüköztürk, 2006). As can be seen in Table 3, internal consistency is at a sufficient and satisfactory level since the corrected item-total correlations values used in the reliability analysis are greater than 0,30 (between 0,349 and 0,785).

It was observed in the study as a result of the factor structures put forth via explanatory factor analysis that the test measurements generally support the theoretical structure. The expressions in the materialism scale are collected under 3 factors and are in accordance with the study by Richins and Dawson (1992). It was observed that the expressions in the impulse buying scale are collected under a single factor. This indicates the accordance of the factor structure determined as a result of the factor analysis with that of the study by Rook and Fisher (1995). HSV was taken into consideration in the study by Yu and Bastin (2010) as 5 dimensional (fun, social interaction, praise from others, escapism and novelty). As a result of the factor analysis applied in this study, it was found that the expressions in the HSV were collected under 4 factors. The factors determined in the scales as a result of factor analysis were named by taking into consideration the expressions collected under the factors and using the expressions in the factor names on the original scales that were taken as reference. The single factor in the impulse buying scale was named as "IBB" and the factors in the materialism scale were named as "success", "centrality" and "happiness" respectively. The factors in the HSV scale

were named as, “fun”, “social interaction”, “praise from others” and “escapism”.

Following the explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis was applied in the study for the measurement model and the findings in Table 4 have been determined after the required modifications.

Table 4. Fit Indices for the Research Model

Model Fit Indices	Results	Suggested Value	References
χ^2/df	2,070	≤ 3	Hayduck (1987)
CFI	0,926	$\geq 0,9$	Bagozzi and Yi (1988)
TLI	0,914	$\geq 0,9$	Bentler and Bonett (1980)
IFI	0,927	$\geq 0,9$	Bentler and Bonett (1980)
RMSEA	0,049	$\leq 0,08$	Jarvenpaa et al. (2000)

The findings in Table 4 presenting the fit indices for the model indicate that the model fits the acquired data at a satisfactory level. As can be seen in the table, the fit values of the model are statistically proved to be significant and valid.

The research hypotheses were tested by SEM using Amos. The structural model of the research is presented in Figure 2. The results of the performed hypothesis tests are summarized in Table 5.

As can be seen in Table 5, findings indicate that the effects of the success dimension of materialism on all dimensions of HSV are statistically significant. Hence, H1 ($\beta=1.674$; $p < 0,05$), H2 ($\beta=1.172$; $p < 0,05$), H3 ($\beta=1.259$; $p < 0,05$) and H4 ($\beta=0.947$; $p < 0,05$) are supported. It was observed that the effects of the centrality dimension of materialism on HSV dimensions are not statistically significant. Thus, H5 ($\beta=0.215$; $p > 0,05$), H6 ($\beta=0.067$; $p > 0,05$), H7 ($\beta=0.016$; $p > 0,05$) and H8 ($\beta=0.064$; $p > 0,05$) are not supported. It was assumed that the happiness dimension of materialism has a statistically significant effect on fun (H9), praise from others (H10), escapism (H11) and social interaction (H12). The findings indicate that the effects of the happiness dimension are statistically significant. Hence, H9 ($\beta= -1.898$; $p < 0,05$), H10 ($\beta= -1.130$; $p < 0,05$), H11 ($\beta= -1.255$; $p < 0,05$) and H12 ($\beta= -1.269$; $p > 0,05$) are supported.

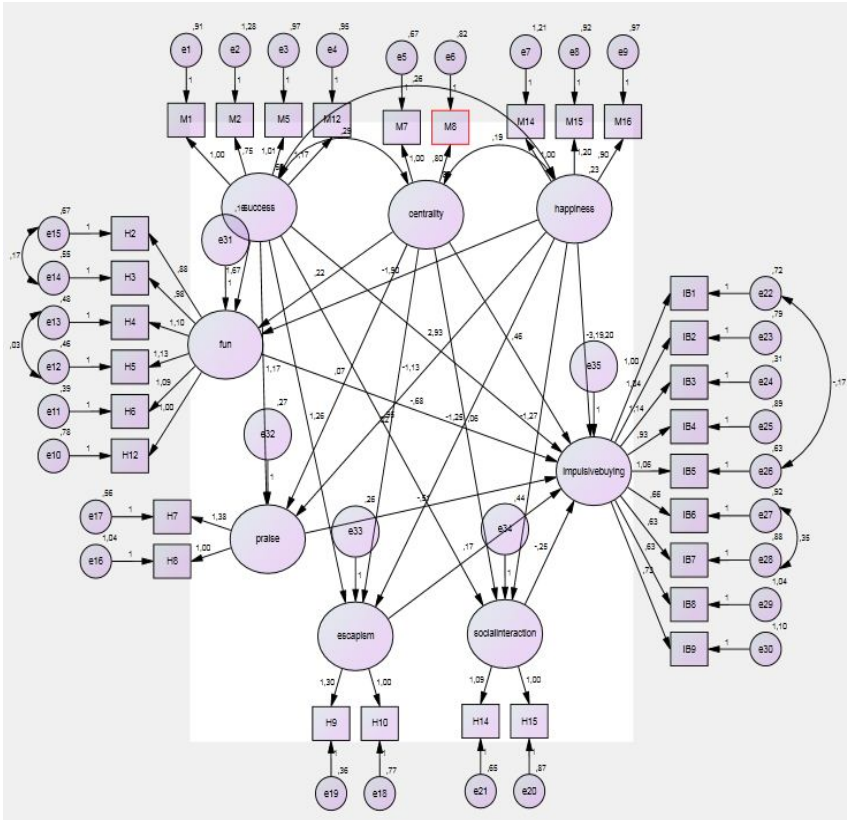

Figure 2. Structural Model

It was assumed that materialism and HSV have statistically significant effects on IBB. The findings put forth that all dimensions of materialism and the social interaction and praise from others dimensions of HSV have statistically significant effects on IBB and that the fun and escapism dimensions of the HSV do not have statistically significant effects. Therefore, H14 ($\beta = -0,513$; $p < 0,05$), H16 ($\beta = -0,252$; $p < 0,05$), H17 ($\beta = 2,930$; $p < 0,05$), H18 ($\beta = 0,463$; $p < 0,05$) and H19 ($\beta = -3,194$; $p < 0,05$) are supported, while H13 ($\beta = -0,675$; $p > 0,05$) and H15 ($\beta = 0,174$; $p > 0,05$) are not supported.

Table 5. Structural Equation Model Findings

Hypothesis	Relationship	Estimate	CR	Sig.
H1	Success→Fun	1,674	7,564	0,000***
H2	Success→Praise from others	1,172	6,547	0,000***
H3	Success→Escapism	1,259	7,101	0,000***
H4	Success→Social interaction	0,947	5,387	0,000***
H5	Centrality→Fun	0,215	1,871	0,061
H6	Centrality→Praise from others	0,067	0,771	0,441
H7	Centrality→Escapism	0,016	0,175	0,861
H8	Centrality→Social interaction	0,064	0,670	0,503
H9	Happiness→Fun	-1,898	-4,930	0,000***
H10	Happiness→Praise from others	-1,130	-4,211	0,000***
H11	Happiness→Escapism	-1,255	-4,512	0,000***
H12	Happiness→Social interaction	-1,269	-4,237	0,000***
H13	Fun→IBB	-0,675	-1,570	0,116
H14	Praise from others→IBB	-0,513	-2,942	0,003**
H15	Escapism→IBB	0,174	1,062	0,288
H16	Social interaction→IBB	-0,252	-2,289	0,022*
H17	Success→IBB	2,930	2,302	0,021*
H18	Centrality→IBB	0,463	1,974	0,048*
H19	Happiness→IBB	-3,194	-2,004	0,045*

IBB: Impulse Buying Behavior

*p < 0,05, **p < 0,005, ***p < 0,0001

Discussion and Conclusion

This study investigated the effects of materialism and HSV on IBB and the effect of materialism on HSV. The data acquired from students at one state university in Turkey were analyzed by factor analysis and SEM. As a conclusion, it was observed that the success dimension, which is one of the three dimensions expressing materialism, has a significant and positive effect on all dimensions of HSV. Accordingly, individuals who define success as the amount and value of owned tangible goods, who enjoy owning things that impress people, who like luxurious life and who admire those who own expensive things are of the opinion that they can impress people and strengthen their images by buying valuable products and hence prove that they are successful individuals, it is possible to state that during shopping these individuals also meet their hedonistic demands such as social interaction, praise from others, escapism and fun, because it was determined that the success dimension has a significant and positive effect on the fun, social interaction, praise from others and escapism dimensions of HSV. This result of the study indicating that materialism has an effect on HSV is in accordance with the findings of studies by Burroughs and Rindfleisch (2002); Lins et al. (2015) and

Seo and Huh (2004). It was observed in the study that the centrality dimension of materialism does not have a statistically significant effect on HSV. Moreover, it was determined that the happiness dimension of materialism has a negative and significant effect on fun, social interaction, praise from others and escapism dimensions of the HSV. This result of the study can be explained in line with the fact that Babin et al. (1994) characterized the HSV as a therapeutic activity, and Thompson, Locander and Pollio (1990) described consumers who, in a case study, went shopping for something fun when they felt depressed. This result can be interpreted such that a happy young individual who is content with what he/she owns and who enjoys life does not need fun, social interaction, praise from others and escapism via HSV to be especially happy.

It was observed that the success and centrality dimensions of materialism have a significant and positive effect on IBB. This result of the study is in accordance with the findings of Lins et al. (2015) and Troisi et al. (2006). It can be put forth that this result supports the idea that materialism plays a considerable role in motivating IBB for young consumers who have a tendency for buying due to the gaps between their actual and ideal selves or for strengthening their images and expressing their selves by way of the material things they own. Hence, it can be stated that it impulse buying under stimulation is inevitable for individuals who identify success with the value and amount of the goods and property they have, who place owning tangible goods at the center of their lives and who see it as a fundamental goal of life. On the other hand, it was also concluded that the happiness dimension of materialism has a significant and negative effect on IBB. This result of the study is in accordance with the research finding of Silvera, Lavack and Kropp (2008) that impulse buying is negatively associated to subjective well-being, and the research finding of Verplanken, Herabadi, Perry and Silvera (2005) that impulse buying is driving by low self-esteem and negative mood state effects. Because happiness is called subjective well-being in the literature (Diener, 2000; Scorsolini-Comin and dos Santos, 2010) and is used interchangeably (Diener, 1994; Proctor, 2014). It can be indicated that this result is due to the fact that the study has been carried out on a population comprised of university students. It is possible to indicate that the impulse buying probabilities especially with the aim of being happy will be low for university students who are of the opinion that they have almost everything to enjoy life. It can be suggested

that the two results indicating the happiness dimension has a negative effect on both HSV and IBB, support each other. Li, Patel, Balliet, Tov, and Scollon (2011) determined in their study in two different countries that materialism-based happiness has different effects in different countries.

Another result of this study indicates that the social interaction and praise from others dimensions of HSV have a significant and negative effect on IBB. This result is by contrast with the results of studies by Babin et al. (1994); Herabadi et al. (2009); Lins et al. (2015); Mamuaya and Tumiwa (2017) and Miao (2011). However, this result of the study is in accordance with the research finding of Rook and Fisher (1995) that impulsive trait tendencies are moderated by normative effects and negative normative evaluations can discourage consumers from impulse buying. Because individuals who want to be accepted, liked and appreciated by their social environment will behave accordingly. Also, Yu and Bastin (2010) put forth an insignificant negative relationship between the social interaction dimension and impulse buying intention while Cinjarevic, Tatic and Petric (2011) between social shopping and IBB. The statistically significant result of this study which puts forth that the social interaction dimension has a negative effect on impulse buying can be explained as the fact that individuals who especially like shopping with others and who consider shopping together as an effective means for improving friendship, they refrain from IBB. Because IBB do not enable the opportunity of taking consideration of the other people's opinions. Moreover, it can also be stated that these consumers try to show to those around them that they are balanced and reasonable individuals by refrain from impulse buying and that their behaviors are consistent. Yu and Bastin (2010) put forth within the context of social interaction that people tend to strive to control their IBB in order to avoid being perceived as immature individuals who act unreasonably. The fact that the praise from others dimension was shown to have a negative and significant effect on IBB supports the negative relation between social interaction and impulse buying and strengthens its meaning. It can be stated that consumers who enjoy being approved by others when they try a new product and who want to receive praise when they shop shall refrain from IBB with motives of receiving praise and compliments and that they will opt for planned shopping in accordance with the expectations of the society.

When these two dimensions (social interaction and praise from others) which are reported to have a negative effect on IBB are evaluated together, it

can be inferred that consumers who wish to receive praise from others and who want to show to their social environment that they are acting consistently shall be uncomfortable and unhappy in cases of impulse buying and that they will feel emotions which will make them sad. As another finding of the study indicating that the fun dimension of HSV has a negative effect on IBB at a statistically insignificant level can be considered to be related with this. Because it can be assumed that individuals who are restless and unhappy in cases of impulse buying shall refrain from IBB since they will not have fun when they shop on impulse. With regard to this evaluation, the aforementioned result is also in accordance with the results of the study by Rook (1987) indicating that intensive emotions accompany IBB that the emotions accompanying impulse buying contain hedonic elements for about half of the participants and that IBB is accompanied by emotions that make the individual feel bad for some individuals. However, further studies on this topic are required in order to verify this assumption. It was also observed in the study that the escapism dimension of HSV has a positive effect on IBB but not at a statistically significant level. Yu and Bastin (2010) also mentioned in their studies a positive and statistically insignificant relationship between escapism and impulse buying intention. This result is also in accordance with the study by Yu and Bastin (2010).

These results which put forth the effect of materialism on HSV and IBB as well as the effects of HSV on IBB, also point out that in general the young individuals included in the study in Turkey consider themselves happy. Also, it shows that they give importance to social interaction and pay attention to acting in a balanced and consistent manner in accordance with the expectations of the society and their environment.

Based on the study results, it can be suggested to businesses to develop various strategies for increasing the value perceived by the customer by emphasizing the pleasure/hedonism provided by the products as well as ownership and acquisitions/materialism. With regard to businesses, it will be profitable to target highly materialistic individuals. In addition, individuals with low levels of materialism and hedonism should also be taken into consideration separately by marketers using different means of persuasion. The study is also important for acquiring information on the financial status of

young individuals and their impulses for shopping. Knowledge of the shopping habits of young people may enable them to establish healthier relationships with money in general.

The study has various limitations. The data were acquired in the study via convenience sampling method only from a sample group comprised of students at one university in Turkey. Since the study was carried out with a sample group representing university students in Turkey, the results cannot be generalized. University students are relatively homogeneous (Thomas, Esper and Stank, 2010). Therefore, the demographic and personal factors that may have a moderating impact on the relationships between the research variables were left outside the scope of this study since the sample group of this study is relatively more homogeneous than a normal population. It may be beneficial to evaluate how the relationships between the research variables vary with regard to demographic and personal factors by using a more general consumer population in future studies. It may also be suggested for future studies to carry out studies comparing different countries. Also, carrying out an experimental study for evaluating the research variables will also make significant contributions to literature.

References

- Akalin, Ő. H., Toparlı, R., ArgunŐah, M., Demir, N., Gzaydın, N., zyetgin, A. M., ...Tekeli, S. (2011). *Türkçe Szlik* [Turkish Dictionary] (11th ed.), Ankara, Turkey: Türk Dil Kurumu.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., and Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* [Research methods in social sciences: SPSS applied] (4th ed.). Sakarya, Turkey: Sakarya Kitabevi.
- Amos, C., Holmes, G.R., and Keneson, W.C. (2014). A meta-analysis of consumer impulsive buying. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21 (2), 86-97.
- Arnold, M. J., and Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95.
- Aytekın, P., and Ay, C. (2015). Hedonik tüketim ve anlık satın alma ilişkisi [Relationship between hedonic consumption and impulse buying]. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 141-156.
- Babin, B. J., Darden, W. R., and Griffin, M. (1994). Work and/or fun: Measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656.

- Badgaiyan, J. A., and Verma, A. (2014). Intrinsic factors affecting impulsive buying behaviour - Evidence from India. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 21, 537-549.
- Badgaiyan, J. A., and Verma, A. (2015). Does urge to buy impulsively differ from impulse buying behavior? Assessing the impact of situational factors, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 145-155.
- Bagozzi, R., and Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Sciences*, 16(1), 74-94.
- Beatty, S. E., and Ferrell, M. E. (1998). Impulse buying: Modeling its precursors. *Journal of Retailing*, 74(2), 169 - 191.
- Belk, W. R. (1984). *Three scales to measure constructs related to materialism: Reliability, validity and relationships to measures of happiness*. In T. C. Kinnear (Ed.) *Advances in Consumer Research* 11, (p. 291-297). Provo, UT: Association for Consumer Research. Retrieved 02 February 2019, from <https://acrwebsite.org/volumes/6260/volumes/v11/NA-11>
- Bellenger, D.N., Robertson, D.H., and Hirschman E.C. (1978). Impulse buying varies by product. *Journal of Advertising Research*, 18 (6), 15-18. Retrieved 01 March 2019, from <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2and-sid=9ffe02ae-3580-4f6a-936d-0dd0bc8d8cb6%40pdc-v-sessmgr02>
- Bentler, P. M., and Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.
- Burroughs, J. E., and Rindfleisch, A. (2002). Materialism and well-being: A conflicting values perspective. *Journal of Consumer Research*, 29(3), 348-370.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Veri Analizi El Kitabı* [Handbook of Data Analysis] (6th ed.), Ankara, Turkey: Pegem A.
- Cinjarevic, M., Tatic, K., and Petric, S. (2011). See it, like it, buy it! Hedonic shopping motivations and impulse buying. *Economic Review: Journal of Economics and Business*, 9(1), 3-15.
- Cobb, C. J., and Hoyer, W. D. (1986). Planned versus impulse purchase behaviour. *Journal of Retailing*, 62(4), 384-409.
- Coley, A., and Burgess, B. (2003). Gender differences in cognitive and affective impulse buying. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 7(3), 282-295.
- Çağlıyan, V., Gültekin, C., and Gelmez, E. (2018). A study on hedonic consumption and impulse buying behavior on university students. In *III. İnes Education and Social Science Congress Full Text Book* (pp. 1537-1544), Alanya/Antalya, Turkey.

- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31(2), 103-157.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43.
- Dittmar, H., Beattie, J., and Friese, S. (1995). Gender identity and material symbols: Objects and decision considerations in impulse purchases. *Journal of Economic Psychology*, 16(3), 491-511.
- Ducoffe, R. H. (1996). Advertising value and advertising on the web. *Journal of Advertising Research*, 36(5), 21-35.
- Fitzmaurice, J., and Comegys, C. (2006). Materialism and social consumption. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 14(4), 287-299.
- Garđarsdóttir, R. B., and Dittmar, H. (2012). The relationship of materialism to debt and financial well-being: The case of Iceland's perceived prosperity. *Journal of Economic Psychology*, 33(3), 471-481.
- Ghani, U., and Jan, F.A. (2011). An exploratory study of the impulse buying behaviour of urban consumers in Peshawar. *2010 International Conference on Business and Economics Research*, Vol. 1, Kuala Lumpur, Malaysia: IACSIT Press, Retrieved 01 March 2019, from <https://pdfs.semanticscholar.org/a1ea/dffa5a8798cdc1d850dba50ce382ec096864.pdf>
- George, D., and Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference 11.0 update*. (4th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Habing, B. (2005). *Exploratory factor analysis*. Working Paper. University of South Carolina, Columbia, SC. Retrieved 12 June 2019, from <http://people.stat.sc.edu/habing/courses/530/EFA2005.pdf>
- Hair Jr., J. F., Black, W. C., Babin, B. J. and Anderson R. E. (2014). *Multivariate data analysis*. (7th ed.). Harlow/Essex, UK: Pearson Education. Retrieved 22 June 2019, from https://is.muni.cz/el/1423/podzim2017/PSY028/um/Hair_-_Multivariate_data_analysis_7th_revised.pdf
- Hayduk, L. A. (1987). *Structural equation modeling with LISREL: Essentials and advances*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Herabadi, A. G., Verplanken, B., and Knippenberg A. V. (2009). Consumption experience of impulse buying in Indonesia: Emotional arousal and hedonistic considerations. *Asian Journal of Social Psychology*, 12(1), 20-31.
- Hirschman, E. C. (1983). Predictors of self-projection, fantasy fulfillment and escapism. *The Journal of Social Psychology*, 120(1), 63-76.

- Impulse Purchase (n.d.). In *Marketing Accountability Standards Board's online common language marketing dictionary*. Retrieved 10 August 2020, <https://marketing-dictionary.org/i/impulse-purchase/>
- Jarvenpaa, S. L., Tractinsky, N., and Vitale, M. (2000). Consumer trust in an internet store. *Information Technology and Management*, 1(1-2), 45-71.
- Kacen, J. J. (2003). *Bricks and amp; clicks and amp; the buying impulse: An investigation of consumer impulse buying behavior in an online and a traditional retail environment*. In D. Turley and S. Brown (Eds.), *European Advances in Consumer Research* 6, (p. 271-276). Provo, UT: Association for Consumer Research. Retrieved 06 February 2019, from <http://acrwebsite.org/volumes/11248/volumes/e06/E-06>
- Kacen, J. J., and Lee, J. A. (2002). The influence of culture on consumer impulsive buying behaviour. *Journal of Consumer Psychology*, 12(2), 163-176.
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistik analizler* [SPSS 23 and AMOS 23 applied statistical analysis]. Ankara, Turkey: Nobel Akademik.
- Kayış, A. (2008). Güvenilirlik analizi [Reliability analysis]. In Ş. Kalaycı (Ed.). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* [SPSS applied multivariate statistical techniques] (p. 403-419). Ankara, Turkey: Asil.
- Kollaç, D. T., and Willett, R. P. (1969). Is impulse purchasing really a useful concept for marketing decisions? *The Journal of Marketing*, 33(1), 79-83.
- Li, N. P., Patel, L., Balliet, D., Tov, W., and Scollon, C. N. (2011). The incompatibility of materialism and the desire for children: Psychological insights into the fertility discrepancy among modern countries. *Social Indicators Research*, 101, 391-404.
- Lins, S., Bottequin, E., Dóka, A., Golasa A., Hylander, F., Merchán, A., ... Pavlović, S. (2013). To think, to feel, to have: The effects of need for cognition, hedonism and materialism on impulse buying tendencies in adolescents. *Journal of European Psychology Students*, First Work in Progress Special Edition, 25-32.
- Lins, S., Dóka, Á., Bottequin, E., Odabašić, A., Pavlović, S., Merchán, A., ... Hylander, F. (2015). The Effects of Having, Feeling, and Thinking on Impulse Buying in European Adolescents. *Journal of International Consumer Marketing*, 27(5), 414-428.
- Mamuaya, N. C., and Tumiwa, A. F. (2017). The effect of situational factor on hedonic shopping motivation and impulsive buying of college students in mall at Manado City. *International Journal of Business and Management Invention (IJBMI)*, 6 (12), 44-50.
- Miao, L. (2011). Guilty pleasure or pleasurable guilt? Affective experience of impulse buying in hedonic driven consumption. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 35(1), 79-101.

- O'Brien, S. (2018, February 23). Consumers cough up \$5,400 a year on impulse purchases. CNBC. Retrieved 10 February 2019, from <https://www.cnn.com/2018/02/23/consumers-cough-up-5400-a-year-on-impulse-purchases.html>
- Pallant, J. (2017). *SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi* [SPSS survival manuel: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS] (Trans. S. Balcı and B. Ahi, 2nd ed.). Ankara, Turkey: Anı (Original work published 2015).
- Point of Purchase Advertising International (2014). *Mass merchant shopper engagement study*. Retrieved 04 February 2019, from <http://memberconnect.shopassociation.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=af210ce1-cdb1-d6fb-7306-8970cb321e60>
- Proctor, C.L., (2014). 'Subjective well-being', in A.C. Michalos (ed.), *Encyclopedia of quality of life and well-being research*, p. 6437–6441, Amsterdam: Springer.
- Richins, M. L. (1987). *Media, materialism, and human happiness*. In M. Wallendorf and P. Anderson (Eds.), *Advances in Consumer Research* 14, (p. 352-356). Provo, UT: Association for Consumer Research. Retrieved 12 February 2019, from <http://acrwebsite.org/volumes/6720/volumes/v14/NA-14>
- Richins, M. L., and Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 303-316.
- Rook, D.W. (1987). The buying impulsive. *Journal of Consumer Research*, 14(2), 189-199.
- Rook, D. W., and Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 305-313.
- Rook, D. W., and Hoch, S. J. (1985). *Consuming impulses*. In E. C. Hirschman and M. B. Holbrook (Eds.), *Advances in Consumer Research* 12, (p. 23-27). Provo, UT: Association for Consumer Research. Retrieved 09 February 2019, from <http://acrwebsite.org/volumes/6351/volumes/v12/NA-12>
- Rudawska, E., Petljak, K., and Stulec, I. (2015). Hedonic or utilitarian buying behaviours - what values do young adult customers seek in online group buying? *International Journal Business Performance Management*, 16(2/3), 182-197.
- Scorsolini-Comin, F., and dos Santos, M. A. (2010). The scientific study of happiness and health promotion: an integrative literature review. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 18(3), 472–479.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. (2nd ed.). New York, NY: John Wiley and Sons.
- Sen, S., and Nayak, S. (2019). Influence of materialism on impulse buying among Indian millennials: Does Income Matter? *Indian Journal of Marketing*, 49(12), 47-60.

- Seo, J.-H., and Huh, E.-J. (2004). Cross cultural comparison of materialism and hedonic and utilitarian shopping value: Using Korean, American and Japanese college students. *Korean Journal of Human Ecology*, 13(5), 765-776. Retrieved 12 February 2019, from <http://www.koreascience.or.kr/article/JAKO200429217126252.page>
- Silvera, D. H., Lavack, A. M., and Kropp, F. (2008). Impulse buying: The role of affect, social influence, and subjective wellbeing. *Journal of Consumer Marketing*, 25(1), 23-33.
- Stern, H. (1962). The significance of impulse buying today. *Journal of Marketing*, 26(2), 59-62.
- Tauber, E. M. (1972). Marketing notes and communications: Why do people shop? *Journal of Marketing*, 36(4), 46-49.
- Thomas, M., Desai, K. K., and Seenivasan, S. (2011). How credit card payments increases unhealthy food purchases: visceral regulation of vices. *Journal of Consumer Research*, 38(1), 126-139.
- Thomas, R.W., Esper, T. L., and Stank, T. P. (2010). Testing the negative effects of time pressure in retail supply chain relationships. *Journal of Retailing*, 86(4), 368-382.
- Thompson, B. (2003). Guidelines for authors reporting score reliability estimates. In B. Thompson (Ed.). *Score reliability: Contemporary thinking on reliability issues* (pp. 91-102). Thousand Oaks, CA: Sage. Retrieved 22 June 2019, from https://books.google.co.tz/books?id=gV10AwAAQBA-landpg=PA91&hl=tr&source=gbv_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false
- Thompson, C. J., Locander, W. B., and Pollio, H. R. (1990). The Lived Meaning of Free Choice: An Existential-Phenomenological Description of Everyday Consumer Experiences of Contemporary Married Women. *Journal of Consumer Research*, 17(3), 346-361.
- Tifferet, S., and Herstein, R. (2012). Gender differences in brand commitment, impulse buying, and hedonic consumption. *Journal of Product & Brand Management*, 21(3), 176-182.
- Troisi, J. D., Christopher, A. N., and Marek P. (2006). Materialism and money spending disposition as predictors of economic and personality variables. *North American Journal of Psychology*, 8(3), 421-436.
- TUIK Turkish Statistical Institute (2019). *Youth in Statistics - Period : 2018*. Social Structure and Gender Statistic. Press Releases. Retrieved 02 March 2020, from http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
- Verplanken, B., Herabadi, A. G., Perry, J. A., and Silvera, D. H. (2005). Consumer style and health: The role of impulsive buying in unhealthy eating. *Psychology & Health*, 20(4), 429-441.

- Ward, S., and Wackman, D. (1971). Family and media influences on adolescent learning. *American Behavioral Scientist*, 14(3), 415-427.
- Watson, J. (2003). The relationship of materialism to spending tendencies, saving and debt. *Journal of Economic Psychology*, 24(6), 723-739.
- Wu, I-L., Chiu, M-L., and Chen, K-W. (2020). Defining the determinants of online impulse buying through a shopping process of integrating perceived risk, expectation-confirmation model, and flow theory issues. *International Journal of Information Management*, 52, Retrieved 02 March 2020, from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401219306759>
- Yalova University (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu* [Activity Report for 2018]. Retrieved 25 January 2019, <http://oidb.yalova.edu.tr/tr/Page/Icerik/2018-yili-faaliyet-raporu>
- Youn, S., and Faber, R.J. (2000). *Impulse buying: Its relation to personality traits and cues*. In Stephen J. Hoch and Robert J. Meyer (Eds.), in NA - Advances in Consumer Research 27, (pp. 179-185). Provo, UT: Association for Consumer Research. Retrieved 02 March 2020, from <https://www.acrwebsite.org/volumes/8383/volumes/v27/NA-27>
- Yu, C., and Bastin, M. (2010). Hedonic shopping value and impulse buying behavior in transitional economies: A symbiosis in the Mainland China marketplace. *Journal of Brand Management*, 18(2), 105-114.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aan, B., zhan, Ő. and Talih Akkaya, D. (2021). The effects of materialism and hedonic shopping value on the impulse buying behavior: A study on university students in Turkey. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2518-2545. DOI: 10.26466/opus.778848

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Kültürel Sermaye Yeterlikleri Üzerine Bir İnceleme

DOI: 10.26466/opus.823944

*

Kadir Kaplan* – Arif Çerçi **

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep/Türkiye

E-Posta: kadirkaplan007@gmail.com

ORCID: [0000-0002-0010-8252](https://orcid.org/0000-0002-0010-8252)

** Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep/Türkiye

E-Posta: arifcerci@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5398-8030](https://orcid.org/0000-0001-5398-8030)

Öz

Bu araştırmanın amacı; Türkçe öğretmeni adaylarının kültürel sermaye yeterlikleri ile bazı demografik değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemektir. Araştırma, betimsel tarama modeline göre desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Avcı ve Yaşar (2014) tarafından geliştirilen Kültürel Sermaye Ölçeği kullanılmıştır. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel olmak üzere 4 boyuttan oluşan ölçeğin güvenilirlik katsayısı .94'tür. Adı geçen ölçek Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Konya Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan son sınıf öğrencilerine anket formunda uygulanmıştır. Anket verilerinin analizlerinden elde edilen bulgulara göre; entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ölçek boyutları ile "cinsiyet, katılımcıların yaşadığı şehirler, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayısı, ailenin aylık geliri, okul öncesi eğitim, yükseköğretim öncesinde ikamet edilen yer" değişkenleri arasında ise anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, sermaye, kültürel sermaye yeterliği, öğretmen*

A Study on the Cultural Capital Competencies of Turkish Teacher Candidates

*

Abstract

The purpose of this research; to determine whether there is a relationship between the cultural capital competencies of Turkish teacher candidates and some demographic variables. The research was designed according to the descriptive survey model. The Cultural Capital Scale developed by Avcı and Yaşar (2014) was used as a data collection tool in the study. The reliability coefficient of the scale, which consists of 4 dimensions as intellectual accumulation, participation, cultural awareness and cultural potential, is .94. This scale was applied as a survey form to the final year students of Gaziantep University Gaziantep Education Faculty, Gaziantep University Nizip Education Faculty, Hatay Mustafa Kemal University Education Faculty and Konya Selcuk University Education Faculty Turkish Language Teaching departments. According to the findings obtained from the analysis of the survey data; it has been determined that there is a positive and significant relationship between the dimensions of intellectual accumulation, participation, cultural consciousness and cultural potential. It is concluded that there is no significant difference between the dimensions of the scale and "gender, cities where the participants live, mother's education level, father's education level, number of siblings, number of siblings receiving education at higher education level, monthly income of the family, pre-school education, place of residence before higher education" has been reached.

Keywords: Culture, capital, cultural capital competence, teacher

Giriş

İnsanoğlu, yaşama gözlerini açtığı andan itibaren kendisini sosyal bir çevrenin içerisinde bulmaktadır. Bu çevre bireyin tüm hayatını kuşatmakta ve davranışlarında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Doğumdan ölüme kadar süren yaşam periyodunda birey, gerek kişisel gerekse mesleki ilişkilerini sosyal çevresinin imkân ve sınırlıklarına göre düzenlemektedir. Nitekim insan ilişkilerinin temelinde toplumsallık vardır (Aslan, 2001) ve toplumsal yapının bir parçası olabilmek, söz konusu yapı tarafından belirlenen normlara uymayı gerektirmektedir. Bu bağlamda toplumsal yapının bireyin tutum ve davranışları üzerinde bir tür kontrol mekanizması işlevine sahip olduğunu çıkarsamak mümkündür.

Sosyal düzen, çoğunlukla yazılı olmayan; fakat mevcut düzenin üyesi konumundaki bireylerin kabul ettikleri veya kabul etmek zorunda oldukları normlardan oluşmaktadır. Bu normlar bir yandan toplumsal yapının devamlılığını sağlarken diğer yandan yapının içerisindeki her bir ferden diğer fert ya da fertler ile olan ilişkilerini düzenlemektedir (İbicioğlu, Özmen ve Taş, 2009). Bu kapsamda toplumsal kontrol mekanizması, bireylere *iyi-kötü, doğru-yanlış, olumlu-olumsuz* gibi birtakım ölçütler sunmakta ve bireylerin bu ölçütlere göre tutum ve davranışlarını şekillendirmeleri gerektiğini telkin etmektedir. Toplum meydana getiren üyelerin hemfikir olduğu *iyi, doğru, olumlu* eylemler ödüllendirilirken (takdir görme, toplumun beğenisini kazanma vb.), *kötü, yanlış, olumsuz* davranışlar bastırılmakta (kınama vb.) veya engellenmektedir (toplumdan dışlanma vb.).

Burada sözü edilen ölçütlerin belirlenmesinde kültürel değerler önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim kültür içinde filizlendiği ulusun ortak ürünüdür ve bu, bir kültürü diğerlerinden ayırmakta, onu eşsiz kılmaktadır. Bu nedenle sosyal düzene yön veren ölçütler bir toplumdan diğerine farklılaşabilmektedir. “Örneğin, Uzakdoğu’da selamlaşırken el sıkışmak yerine öne eğilmek gerekirken, bir İtalyan erkeğin bir Amerikalı erkeğe sarılarak öpmesi, İtalyan için büyük sevgi göstergisi, Amerikalı içinse anlamsız hatta tuhaf bir hareket olarak kabul edilir (Mutlu, 1999, s. 296).” Bu ve benzeri davranış modellerinin ihtiva ettiği anlamların temel belirleyicisi, toplumların kültürel yapılarıdır.

Toplumun sanat, edebiyat, tarih, inanç ve düşünce sistemlerinden beslenen kültür, aynı zamanda sosyal dayanışmayı ve toplumsal yapının devam-

lılığını sağlamak suretiyle toplumu beslemektedir. Bu çift yönlü döngü bireylerin tutum, davranış; duygu, düşünce ve algıları üzerinde bağlayıcı bir etkiye sahiptir. Nitekim belli bir toplumsal yapının içinde yer alan her birey, toplumu ayakta tutan ve şekillendiren değerlere göre yaşamını sürdürmektedir. Bu kapsamda mensubu olunan toplum tarafından kabul görmek, söz konusu toplumun değerlerini bilmeyi ve içselleştirmeyi gerekli hâle getirmektedir.

Bireyin önceki kuşakların birikimlerinden devraldığı ve onun hayat tarzına yön veren tüm bu maddi-manevi değerler, kültürel sermaye olarak adlandırılmaktadır. Kültürel sermaye kazanımları, birbirinin devamı niteliğindeki iki aşamalı sürece bağlı olarak edinilmektedir. Bunlar informal ve formal kazanım süreçleridir. Bireyin doğumdan itibaren ailesi ve yakın çevresiyle olan etkileşimine bağlı olarak edindiği bilgi ve beceriler informal, okula başlamasıyla birlikte sistemli bir eğitim aracılığıyla edindiği kültürel sermaye kazanımları ise söz konusu sürecin formal boyutunu oluşturmaktadır.

Bireyin içinde yaşadığı toplumun aktif bir katılımcısı ve modern çağın beklentilerini karşılayabilecek yeterliğe sahip bir fert olabilmesi için kültürel sermaye kazanımlarıyla donanmış olması son derece gerekli ve önemlidir. Çünkü toplumun bireyden beklentileri (bireysel, sosyal ve mesleki), kültürel sermaye unsurlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Bu nedenle ailelerin ve eğitim-öğretim ortamlarının bireye kültürel sermaye unsurlarını en iyi şekilde kazandırabilecek şekilde organize edilmesi gerekmektedir. İnfomal eğitim sürecinde bu görevi aileler ve yakın çevre yerine getirmektedir. Bireyin kültürel sermaye unsurlarını içselleştirebilme düzeyi mensubu olduğu ailenin eğitimi, kültürü, sosyoekonomik yapısı vb. değişkenlere, bir başka deyişle ailenin statüsüne bağlı olarak şekillenmektedir. Gelir düzeyi yüksek, iyi eğitim almış bir ailenin çocuğu kültürel sermaye donanımları açısından belli bir düzeyin üstünde yer almaktayken, sosyal tabakanın alt taraflarında yer alan ailelerin çocukları için aynı şeyi söylemek güçtür. Bu bağlamda formal eğitim sürecine kadarki dönemde kültürel sermaye kazanımları açısından bireylerin sahip oldukları donanımların benzer veya eşit olduğundan söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu eşitsizliğin giderilmesi veya en aza indirilebilmesi için formal eğitim sürecinden itibaren iyi organize edilmiş eğitim-öğretim ortamlarına ihtiyaç vardır. Bu ise ancak kişisel ve mesleki yeterliklere sahip, nitelikli öğretmenlerle mümkündür. Çünkü eği-

tim sistemi ve öğretim programı ne kadar modern olursa olsun sürecin uygulama aşamasında öğretmen birinci derecede sorumluluk sahibidir. Bu kapsamda öğretmenlerin yükseköğretim aşamasındayken, bir başka deyişle henüz mesleklerine başlamadan önceki öğrenim süreçlerinde, kültürel sermaye düzeylerinin belirlenmesi ve elde edilen bulgulardan hareketle söz konusu yeterlik düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Kültür

Kültür kavramının farklı disiplinlerin bakış açılarını yansıtan pek çok tanımı bulunmaktadır. Söz konusu farklılıkların temel sebebi, bilim dallarının aynı kavram ya da olgunun farklı boyutlarına odaklanmalarıdır. Pieterse (2020, s. 7-9), kültür kavramının tanımlanmasında antropoloji, etimoloji vb. disiplinlerin bakış açılarının; kronolojinin (tarih) ve ülkelerdeki egemen yaklaşımlarının belirleyici bir rol üstlendiğine vurgu yapmaktadır. Bu ve benzeri değişkenler, kültüre dair belirli sınıflamaları meydana getirmektedir. Kültür ile ilgili yapılan tanımlar, Kroeber ve Kluckhohn tarafından altı başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar;

1. Betimleyici tanımlar: Bu tanımlar kültürü, sosyal hayatın toplamını oluşturan kapsamlı bir bütün olarak görme ve kültürü oluşturan çeşitli alanları listeleme eğilimindedir. Bu tür tanımlara göre kültür; bir toplumun üyesi olarak insanın edindiği bilgi, inanç, sanat, yasalar, ahlak, gelenekler ve diğer yetenekleri ile alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür.

2. Tarihsel tanımlar: Kültürü kuşaklar yoluyla zaman içinde aktarılan bir miras olarak görmektedir.

3. Normatif tanımlar: Bu tür tanımlar iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi kültürü insanların davranışlarını belirleyen bir kurallar bütünü olarak görmektedir; ikincisi ise davranışlara bakılmaksızın değer yargılarının rolü üzerinde durmaktadır.

4. Psikolojik tanımlar: Bu tür tanımlara göre kültür; insanların iletişim kurmasında, öğrenmesinde ve duygusal ihtiyaçlarını gidermesinde yardımcı bir araç (sorun çözücü) işlevine sahiptir.

5. Yapısalcı tanımlar: Bu tür tanımlar kültürün ayırt edilebilir özellikleri arasındaki ilişkiler bütünü olduğuna dikkati çekmekte ve kültürün kalıplaşmış davranışlardan farklı bir soyutlama olduğunu savunmaktadır.

6. Genetik tanımlar: Kültürü, nasıl var olduğu veya varoluşunu nasıl sürdürdüğü bakımından tanımlamaktadır. Bu tanımlar kültürü insanlar arasında nesiller boyu süregelen etkileşimin bir ürünü olarak görmektedirler (Smith, 2007, s.15-16).

Burada yer alan sınıflamaya bakıldığında her bir tanımda kavramın içeriği, işlevi, kapsamı, ilgili olduğu disiplin vb. ölçütlerin diğer tanım/ tanımlara göre ön plana çıktığı ve bu değişkenlerin kültür kavramının betimlenmesinde farklılıklara yol açtığı görülmektedir.

Dilimizde kültür kavramı ilk defa Ziya Gökalp tarafından ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu da kültür kavramının yönümüzü Batı'ya çevirmemizle eş zamanlı bir biçimde ele alındığını göstermektedir. Kültür kavramıyla ilgili bugüne kadar yapılmış tanımlardan bazıları şunlardır:

İngilizce kaynak dilinde kültür, ulus ve ırkların belirli gelenekleri; zihnin, düşüncenin gelişmesi; sanat, edebiyat, müzik vb. konularında estetik zevk ve anlayışı (Dyson, 2001, s.136) olarak ifade edilmiştir.

Kültür, TDK (1998, s.1436) tarafından "tarihî, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî ve manevî değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü" şeklinde tanımlanmıştır.

Doğan (2001, s. 834)'a göre kültür, "bir topluluğun bütün fertlerinin sahip olduğu, olayları ve meseleleri karşılayan, duyu, düşünüş şekilleriyle, tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat verimleri ve değer hükümlerinin bütünü"dür.

Güngör (1989, s.35)'e göre kültür, "bir cemiyette bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir".

Kaplan (2001) ise kültürü bir millete özgü resim, musiki, dans, heykel, mimarî vb. güzel sanatları da içine alan; insan elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, alet gibi unsurları ihtiva eden, nesilden nesle aktarılan maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlamaktadır.

Tüm bu tanımlardan hareketle kültürün bir milletin yaşamına bağlı olarak şekillenen ve aynı zamanda o milletin yaşamını şekillendiren, onu diğer milletlerden ayıran belirleyici bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak farklı milletler isimlendirilirken (İngilizler, Fransızlar, Araplar vb.), bu isimlendirmenin büyük ölçüde farklı kültürleri tanımlamak için kulla-

nıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu kapsamda Türk kültürü de diğer kültürlerden belli yönleriyle ayrılmakta ve her kültürel yapıda olduğu gibi eşsiz özellikler taşımaktadır. Alan yazındaki çalışmalarda Türk kültürünün temel özellikleriyle ilgili olarak aile kurumunun çok değerli olduğu ve birlik-beraberliğe önem verildiği (Berber, 2009), misafire büyük bir değer verildiği (Toprak, 2019), insan sevgisi kadar tabiat sevgisinin de önemli olduğu (Özarslan, 2003), manevi değerlere saygı gösterildiği (Çetin, 2007), kuralcı ve geleneklere bağlı bir özellik taşıdığı (Paşa, 2000) vb. ifade edilmektedir. Buradan hareketle Türk kültürünün temel insani değerler olan sevgi ve saygı üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir.

Kültürel Sermaye

Önceki bölümde kültür kavramı genel hatlarıyla ele alınarak incelenmişti. Kültürel sermaye kavramının açıklanabilmesi için sermaye kavramının da benzer ölçütlere göre irdelenmesi gerekmektedir.

Daha çok ekonomi bilimi alanında kavramsallaşan sermaye genel olarak *bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken ana para ve paraya çevrilebilir malların tamamı, ana mal, kapital; varlık, servet* (TDK, 1946) şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak beşerî bilimlerin farklı dallarındaki gelişmelere bağlı olarak bu kavramın tanımında ve kapsamında önemli değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Bahsi geçen değişikliklere bağlı olarak yapılan yeni tanımlamalarda sermaye kavramının temelde yine *varlık, servet* özelliği gösterdiği dikkat çekmekle birlikte bu unsurların içeriğinin yeniden biçimlendirilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sözelimi bilgi teknolojilerinde yaşanan ilerlemelere bağlı olarak bireylerin bilgi kaynaklarına erişimini, bilgi kaynaklarını amaç ve ihtiyaçlarına uygun olarak kullanabilme donanımlarını ifade eden entelektüel sermaye (Karacan, 2004, s. 177-179) terimi kullanım alanına girmiştir. Burada *varlık* ya da *servet* kavramı ekonomi sahasındaki kullanımından farklı olarak bilgiye erişim ve bilgiyi kullanma sürecindeki yeterlik düzeyini ifade edecek şekilde organize edilmiştir. Benzer şekilde iletişim odaklı yaklaşımların ürünü olan ve “insanlara, arzulan hedeflere ulaşmalarını sağlayacak biçimde eylemlerini koordine etme imkânı veren, sosyal yapılar içindeki yerleşik normlar ve sosyal ilişkiler” (Töremen, 2002, s. 559) olarak ifade edilen sosyal sermaye, farklı disiplinle-

rin çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Burada da *varlık* veya *servet*, sosyal iletişim becerilerine sahip olmak anlamını içermektedir.

Şu hâlde sermayeyi; herhangi bir alanda ve o alan için belirlenmiş hedeflere ulaşılmasını mümkün kılacak donanım veya yeterlikler düzeyi olarak tanımlamak mümkün görünmektedir. Buradan hareketle kültürel sermaye; bireyin öncelikle aile ve sosyal çevresinden edindiği sonrasındaysa okul aracılığıyla geliştirdiği entelektüel birikimin bütünü şeklinde tanımlanabilir. Söz konusu birikim, formal eğitim sürecinden başlamak üzere bireyin tüm yaşamında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Çünkü kültürel sermaye birikimi bireye ailenin kültürel ve sosyo-ekonomik düzeyi nispetinde aktarılmaktadır. Konuyu daha etraflı analiz edebilmek için Bourdieu tarafından kavramsallaştırılan *habitus* terimi üzerinde durmak gerektiği görüşündeyiz. *Habitus*, bireylerin mensup oldukları toplumsal statülerinin imkân ve sınırlıklarına göre sahip oldukları tüm kazanımları ifade etmektedir. Söz konusu kazanımlar bireylerin sosyal ve eğitim hayatlarında karşılaştıkları olayları yorumlamalarından yeni öğrendikleri bilgileri yapılandırılmalarına varıncaya kadar her konuda belirleyici bir etkiye sahiptir. Örneğin formal eğitime başlamadan önce Latince bilen bir ailede yetişmiş olan çocuğun Latince dersinden yüksek not alması tesadüf değil, sahip olduğu bilgi, algı ve kazanım düzeyinin; bir başka deyişle habitusun sonucudur (Bourdieu ve Passeron, 2015 a, s. 103-141). Bu konuda Avcı ve Yaşar (2014); toplumsal tavır, davranış ve tercih eğilimlerinin toplumsal pozisyonun birer işaretçisi olduğunu, bu eğilimlerin de kültürel sermaye birikimlerine bağlı olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsal statüye yön veren en belirgin unsurların başında kültürel sermaye birikimi yer almaktadır.

Kültürel sermayenin belirgin bir biçimde kendisini hissettirdiği bir başka alan eğitimidir. Ulusların politik yapıları, yönetim biçimleri, egemen görüşler vb. unsurlara göre şekillenen eğitim; bireylere önceden belirlenmiş içerik bilgisini, yine belirli bir süre kapsamında kazandırmayı hedefleyen ve söz konusu kazanımlara sahip bireylerin istihdamına yön veren süreçtir. Bu süreçte bireyin başarısı, sahip olduğu kültürel sermaye ile doğrudan ilişkilidir. Şentürk (2010, s. 84), kültürel sermaye ile donatılmış öğrencilerin okulun kendilerine sunduğu bilgi ve becerilere dair ön bilgilerle okula geldikleri için bu becerilerden yoksun akranlarına kıyasla akademik anlamda daha başarılı olduklarını belirtmektedir.

Tüm bunlar; kültürel sermayenin kişisel, mesleki ve sosyal anlamda bireylerin yaşamında belirleyici bir role sahip olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Bununla birlikte okul öncesinde (informal eğitim) bireylerin eğitiminin, mensubu oldukları ailelerin statüsüne bağlı olduğu ve okul başarısının da öğrencilerin okul öncesinde aldıkları eğitim düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda eğitim kurumlarının eşitlik ilkesi tartışmaya açık hâle gelmektedir. Çünkü birbirinden farklı sosyo-ekonomik tabakalara mensup ailelerde yetişerek temel eğitim aşamasına gelmiş olan öğrenciler bilgi, tutum ve algı düzeyleri bakımından farklılıklar göstermektedir.

Kültürel Sermaye, Eğitim ve Eşitlik

Çağdaş eğitim sistemleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan "Herkes, eğitim hakkına sahiptir... İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır (İHD, 1999)." hükmüne bağlı olarak bireyleri ilgi ve istidatları doğrultusunda yaşama hazırlamak üzere yapılandırılan eğitim kurumları aracılığıyla işlevini yerine getirmektedir. Burada yer alan ifadeler, eşitlik vurgusu temeline dayanmaktadır. Söz konusu vurgu, Türk Millî Eğitimi Temel Kanunu'nda da "Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz (METK, 1973)" ifadesiyle açıkça belirtilmiştir. Ancak kavramın kuramcısı olarak da kabul edilen Bourdieu eğitim sistemleri ve sistemlerin uygulandığı eğitim kurumlarınca taahhüt edilen eşitlik ilkesine karşı çıkmaktadır. Ona göre kültürel sermayenin oluşumunda aile ve yakın çevre birinci derecede etkiliyken eğitim kurumları söz konusu etkiye bağlı olarak ve bu etki nispetinde işe yarar hâle gelmektedir. Bir başka deyişle okulda öğrenilen bilgi ve beceriler bireylerin aileden edindikleri kültürel sermaye birikimlerinin üzerine inşa edildiği için eğitim kurumlarında öğrenim görmekte olan öğrencilerin eşit olduklarından söz etmek mümkün değildir. Çünkü öğrenciler okula başladıkları andan itibaren formal eğitim kapsamında kendilerine sunulan içeriği kültürel sermaye birikimlerinin elverdiği ölçüde anlamakta ve algılamaktadır.

Bourdieu, orta sınıf anne-babaların çocuklarını, çeşitli dilsel ve kültürel becerilerden oluşan bir kültürel sermayeyle donattıklarını ileri sürmüştür. Okullarda

başarılı olmak için (içeriği zenginlerin denetiminde olan) bu becerilere sahip olmak gereklidir. Oysa işçi sınıfından gele çocuklar bu becerileri okullarda öğrenemezler. Böylece, tarafsızmış gibi görünen okullardaki değerlendirmelerin, sosyo-kültürel becerileri, doğal yeteneğe bağlı eşitsizliklerin sonucuymuş gibi gösteren statü kazanma hiyerarşilerine dönüştürerek aslında ekonomik eşitsizliği meşru kıldığı ortaya çıkmaktadır (Marshall, 1998, s. 448). Bu bakış açısına göre sınıfsal farklar, eğitim sistemi aracılığıyla ortadan kaldırılmak yerine pekiştirilmektedir. Buna bağlı olarak mevcut sınıf statüsü eğitim kurumları aracılığıyla yeniden üretilmekte, devam ettirilmektedir. Nitekim “seçkinlerin kültürü, okulun aktarmaya çalıştığı kültüre o kadar yakındır ki, küçük burjuva çevreden gelen bir çocuk, kültürlü sınıftan gelen bir erkek çocuğu için verili olan şeyi (tarz, zevk, zihniyet; kısacası bir sınıfın doğasında olan, bu sınıfın kültürü olan, yapma-etme-yaşama biçimlerini, maharet ve adabı) sadece ve sadece çok emek vermek şartıyla elde edebilir” (Bourdieu ve Passeron, 2015 b, s. 44). Eğitim ortamlarında söz konusu eşitsizlik birtakım özel beceriler veya zeka faktörünün etkisiyle en aza indirilebilir. Ancak bu faktörler bile temelde kültürel sermaye birikimiyle anlamlı hâle gelmektedir. Bu konuda Aktay (2007, s. 491), zeka kavramının başarı konusunda belirleyici olduğunu kabul etmekle birlikte zekayı kullanmanın belli bir kültürel sermaye birikimi gerektirdiğine dikkat çekmektedir. Çünkü zekanın performansa dönüşmesi, kültürel sermaye düzeyiyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla bu bakış açısına göre her ne kadar aynı okullarda, aynı öğretim programlarına göre eğitim alsalar da eşit olmayan şartlarda yetişen öğrencilerin öğrenme çıktılarının ve okula dair kazanımlarının eşitliğinden söz etmek mümkün değildir.

Eğitimin bireylerin okula başlamadan önceki dönemde edindikleri kültürel sermaye kazanımları ile mutlak bir şekilde ilişkili olduğuna ve buna bağlı olarak eğitim kurumlarının sosyal tabakalaşmadaki eşitsizliğin yeniden üretimi olarak kabul edilmesi gerektiğine dair kuramlar olduğunu belirtmiştik. Buna karşın Bourdieu başta olmak üzere bu kuramı savunanların görüşleri, diğer bazı faktörleri ihmal ettiği gerekçesiyle (Yanıklar, 2010, s. 121) sınırlı bulunmakta ve eleştirilmektedir. Bu konuda Giddens (2012, s. 781) gelişen teknolojiyle birlikte artık bilgisayarlı eğitime geçildiğini, öğrencilerin farklı toplumsal tabakalardan gelmiş olsalar bile bilgisayar tabanlı bireysel öğretim materyalleri sayesinde kendi öğrenme senaryolarını tayin ettiklerini belirtmektedir. Freire (2019) ise toplumdaki eşitsizlikler konusunda egemen ve ezilen sınıfların varlığını kabul etmesi yönüyle Bourdieu'ya

benzer bir görüşe sahiptir. Bununla birlikte Bourdieu'nun aksine ezilenlere eleştirel pedagoji bilinç ve davranışlarının kazandırılması suretiyle onların toplum içindeki pasifliklerinden kurtularak toplumun etkin birer katılımcısı olabileceklerini savunmaktadır. Bunun için bireylere eleştirel okuryazarlık becerileri kazandırılması gerekmektedir. Buradan hareketle eğitim kurumları ve nitelikli öğretim programları aracılığıyla sınıf eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu öngörülmektedir.

Eğitim kurumlarının nitelikli hâle getirilmesi ve ülkelerin millî eğitim programlarında belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi konusundaki paydaşlar arasında öğretmenin önemli bir yeri vardır. Alan uzmanlarının (Gordon, 2015; Seferoğlu, 2004; Çelikten vd., 2005) da belirttiği üzere eğitimin niteliği ile öğretmenlerin niteliği büyük oranda doğru orantılıdır. Dolayısıyla formal eğitimin daha nitelikli hâle getirilmesi adına nitelikli öğretmenler yetiştirmek büyük bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin sahip olmaları gereken kişisel ve mesleki yeterliklerin belirlenmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar kapsamında öğretmenlerin kültürel sermaye birikimlerinin belirlenmesi ve artırılmasına yönelik çalışmaların da eğitim sisteminin niteliğinin belirlenmesi ve yükseltilmesi adına önem taşıdığını söylemek mümkündür. Öte yandan genelde dil öğretimi özeldeyse ana dili öğretimi alanında görev yapan öğretmenler açısından kültür ve kültürel sermaye yeterliklerinin özel bir önemine sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Nitekim bir dili öğrenmek o dilin kültürünü de öğrenmeyi gerektirmektedir (Biçer, 2012). Ayrıca bireyin ana dili becerisi geliştikçe mensup olduğu milletin kültürüne hâkimiyeti de artmaktadır (Melanlioğlu, 2008, s. 66). Tüm bunlar, dil öğretimi alanında çalışmalar yapan araştırmacılar ve öğretmenler için kültür ve kültürel sermaye kavramlarının ne denli önemli olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Bu bağlamda araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının kültürel sermaye yeterliklerinin bazı değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca bağlı olarak araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile katılımcıların yaşadığı şehirler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile anne eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile baba eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile kardeş sayıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Katılımcıların kendileri dışında yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayılarının dağılımı nasıldır?
7. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları homojen bir dağılım göstermekte midir?
8. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile katılımcıların kendileri dışında yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
9. Katılımcıların yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayıları ile entelektüel birikim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
10. Katılımcıların ailelerinin aylık gelirlerinin dağılımı nasıldır?
11. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
12. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
13. Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
14. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile okul öncesi dönemde eğitim alma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
15. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile katılımcıların lisans öncesinde ikamet ettikleri yerler arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
16. Entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma modellerinden betimsel tarama modeline göre desenlenmiştir. “Tarama, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2019, s. 109).” Tarama araştırmalarının temel amacı herhangi bir konuyla ilgili mevcut durumu belirlemektir (Özmantar, 2019, s. 59). Bu kapsamda çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının kültürel sermaye yeterliklerinin bazı demografik değişkenlerle olan ilişkisine odaklanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’deki devlet üniversitelerinin Türkçe öğretmenliği bölümlerinin 4. sınıfında öğrenim görmekte olan öğrencilerdir. Bu evren içerisinde uygun örnekleme göre 4 eğitim fakültesine ulaşılmıştır. Uygun örneklem, araştırmacının ihtiyaç duyduğu büyüklükteki bir gruba ulaşana kadar en ulaşılabilir olan yanıtlayıcılardan başlamak üzere örneklem oluşturmasıdır (Büyüköztürk vd., 2016, s. 92). Bu doğrultuda Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi, Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Konya Selçuk Üniversitesi eğitim fakültesinin Türkçe öğretmenliği bölümlerinin son sınıfında öğrenim görmekte olan 222 öğrenciye ulaşılmıştır. Katılımcıların 151’i kadın, 71’i erkektir. Katılımcıların 29’unun annesi, 2’sinin babası okuryazar değildir. 108’inin annesi, 76’sının babası ilkökul; 38’inin annesi, 48’inin babası ortaokul; 32’sinin annesi, 54’ünün babası lise; 15’inin annesi, 42’sinin babası üniversite mezunudur. Katılımcılardan 59’u okul öncesi eğitimi almış, 163’ü almamıştır. Katılımcıların 9’u Mersin, 49’u Hatay, 19’u Adana, 54’ü Gaziantep, 91’i Konya’da ikamet etmektedir. Katılımcıların 88’inin ailesinin aylık geliri 1000-2000, 71’inin ailesinin aylık geliri 2001-3000 aralığında, 63’ünün ailesinin aylık geliri ise 3000 ve üzeridir. Katılımcıların 10’unun kardeşi yoktur; 33’ünün 1 kardeşi, 48’inin 2 kardeşi, 131’inin 3 veya daha fazla sayıda kardeşi vardır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. “Anket, bir araştırma çerçevesinde, kişilerin düşünce, görüş ya da eğilimlerini tespit

etmek amacıyla hazırlanmış soruların belli bir düzenlilik içinde yerleştirildiği soru kâğıdı; bu şekilde bilgi toplamayı amaçlayan araştırma tekniğidir (Aziz, 2018, s. 236).” Bu kapsamda Avcı ve Yaşar tarafından geliştirilen Kültürel Sermaye Ölçeği, anket formuna dönüştürülerek araştırmanın hedef kitlesine uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, uygun örneklemeğe göre belirlenen 4 eğitim fakültesinin Türkçe öğretmenliği bölümlerinde öğrenim görmekte olan toplam 222 son sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Araştırmada kullanılan anketlerden elde edilen veriler, SPSS 22 paket program ile analiz edilmiştir. Analizlerde $p < 0,05$ anlamlı kabul edilmiştir. Araştırmada kategorik değişkenler için frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Sürekli değişkenler için ortalama, standart sapma ve medyan değerleri verilmiştir. Ölçek boyutlarının cinsiyet ve okul öncesi dönemde eğitim alma değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi için Bağımsız Örneklem t testi kullanılmıştır. Ölçek boyutları ile katılımcıların yaşadıkları şehirler, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, kardeş sayıları, yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayıları, ailelerin aylık geliri, lisans öğrenimi öncesinde ikamet edilen yer değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının ve gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığının incelenmesi için Anova testi kullanılmıştır. Ölçek boyutlarının varyanslarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi için Varyans Homojenliği testi kullanılmıştır. Ölçek boyutlarının katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri ve yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayıları değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi için Çoklu Karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca araştırmada entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları arasında ilişki olup olmadığının incelenmesi için Pearson korelasyonu kullanılmıştır.

Bulgular

1. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 1. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

		Levene Varyans Eşitliği Testi		Puanların Eşitliği için t-testi						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
								Alt	Üst	
Entelektüel birikim	Varsayılan eşit farklar	1,790	,182	-,943	220	,347	-,08952	,09494	-,27662	,09759
	Varsayılmayan eşit farklar			-,908	125,160	,366	-,08952	,09857	-,28460	,10557
Katılım	Varsayılan eşit farklar	1,028	,312	-	220	,149	-,19291	,13327	-,45555	,06974
	Varsayılmayan eşit farklar			-	127,289	,163	-,19291	,13739	-,46477	,07895
Kültürel bilinç	Varsayılan eşit farklar	,083	,773	-,060	220	,952	-,00696	,11575	-,23509	,22117
	Varsayılmayan eşit farklar			-,060	133,751	,953	-,00696	,11693	-,23823	,22431
Kültürel potansiyel	Varsayılan eşit farklar	,582	,446	,225	220	,822	,02375	,10571	-,18459	,23209
	Varsayılan eşit farklar			,232	148,393	,817	,02375	,10248	-,17877	,22627
Genel toplam	Varsayılan eşit farklar	1,836	,177	-,901	220	,368	-,08100	,08988	-,25814	,09613
	Varsayılmayan eşit farklar			-,868	125,209	,387	-,08100	,09330	-,26565	,10365

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 1 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,182 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile cinsiyet değişkeni (kadın ya da erkek olma durumu) arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,312 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,773 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,446 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

2. Alt Probleme İlişkin Bulgular:

Tablo 2. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Katılımcıların Yaşadıkları Şehirler Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	Df	Karelerin Ortalaması	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	,595	4	,149	,338	,852
	Gruplar içinde	95,556	217	,440		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	5,565	4	1,391	1,632	,167
	Gruplar içinde	184,925	217	,852		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	5,217	4	1,304	2,064	,087
	Gruplar içinde	137,143	217	,632		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	2,734	4	,683	1,278	,280
	Gruplar içinde	116,022	217	,535		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	1,580	4	,395	1,013	,401
	Gruplar içinde	84,566	217	,390		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,852 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların yaşadıkları şehirler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,167 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların yaşadıkları şehirler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,087 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların yaşadıkları şehirler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,280 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların yaşadıkları şehirler arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 3. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Anne Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	df	Karelerin Farkı	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	,953	4	,238	,543	,704
	Gruplar içinde	95,198	217	,439		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	7,921	4	1,980	2,354	,055
	Gruplar içinde	182,568	217	,841		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	3,007	4	,752	1,171	,325
	Gruplar içinde	139,352	217	,642		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	2,662	4	,665	1,244	,293
	Gruplar içinde	116,094	217	,535		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	1,615	4	,404	1,036	,389
	Gruplar içinde	84,530	217	,390		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,704 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların anne eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,055 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların anne eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,325 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların anne eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,293 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların anne eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 4. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Baba Eğitim Durumları Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	df	Karelerin Farkı	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	,686	4	,171	,390	,816
	Gruplar içinde	95,465	217	,440		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	2,195	4	,549	,632	,640
	Gruplar içinde	188,294	217	,868		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	2,608	4	,652	1,013	,402
	Gruplar içinde	139,752	217	,644		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	2,104	4	,526	,979	,420
	Gruplar içinde	116,651	217	,538		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	,836	4	,209	,532	,713
	Gruplar içinde	85,309	217	,393		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,816 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların baba eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,640 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların baba eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,402 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların baba eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,420 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların baba eğitim durumları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 5. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Kardeş Sayıları Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	df	Karelerin Farkı	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	,099	3	,033	,075	,974
	Gruplar içinde	96,052	218	,441		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	2,179	3	,726	,841	,473
	Gruplar içinde	188,310	218	,864		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	,975	3	,325	,501	,682
	Gruplar içinde	141,385	218	,649		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	,405	3	,135	,249	,862
	Gruplar içinde	118,351	218	,543		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	,093	3	,031	,079	,972
	Gruplar içinde	86,052	218	,395		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 5 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,974 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,473 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,682 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,862 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

6. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 6. Katılımcıların kendileri dışında yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayılarına yönelik tanımlayıcı istatistikler

		N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	95% Ortalamalar için Güven Aralığı		En Az	En Çok
						Alt Sınır	Üst Sınır		
Entelektüel birikim	Yok	85	3,7430	,58373	,06331	3,6171	3,8689	1,92	4,69
	Bir kişi	82	3,6801	,69588	,07685	3,5272	3,8330	1,92	5,00
	İki kişi	35	3,8330	,79252	,13396	3,5607	4,1052	1,31	5,00
	Üç ve üzeri	20	4,0962	,45671	,10212	3,8824	4,3099	3,00	4,85
	Toplam	222	3,7658	,65960	,04427	3,6785	3,8530	1,31	5,00
Katılım	Yok	85	3,0118	,93423	,10133	2,8103	3,2133	1,00	4,86
	Bir kişi	82	2,9111	,93439	,10319	2,7058	3,1165	1,00	4,86
	İki kişi	35	3,1837	,85754	,14495	2,8891	3,4782	1,00	4,57
	Üç ve üzeri	20	3,4571	,91250	,20404	3,0301	3,8842	1,00	4,71
	Toplam	222	3,0418	,92841	,06231	2,9190	3,1646	1,00	4,86
Kültürel bilinç	Yok	85	3,7694	,74992	,08134	3,6077	3,9312	1,60	5,00
	Bir kişi	82	3,7220	,86167	,09516	3,5326	3,9113	1,60	5,00
	İki kişi	35	3,9200	,82917	,14016	3,6352	4,2048	1,60	5,00
	Üç ve üzeri	20	4,0500	,69849	,15619	3,7231	4,3769	2,40	5,00
	Toplam	222	3,8009	,80260	,05387	3,6947	3,9071	1,60	5,00
Kültürel potansiyel	Yok	85	3,9459	,72203	,07831	3,7901	4,1016	2,00	5,00
	Bir kişi	82	3,7805	,77975	,08611	3,6092	3,9518	1,20	5,00
	İki kişi	35	4,0343	,67298	,11376	3,8031	4,2655	2,00	5,00
	Üç ve üzeri	20	4,2800	,54445	,12174	4,0252	4,5348	3,00	5,00
	Toplam	222	3,9288	,73305	,04920	3,8319	4,0258	1,20	5,00
Genel Toplam	Yok	85	3,6106	,57111	,06195	3,4874	3,7338	1,93	4,77
	Bir kişi	82	3,5244	,66547	,07349	3,3782	3,6706	1,87	4,83
	İki kişi	35	3,7295	,64751	,10945	3,5071	3,9520	1,47	4,83
	Üç ve üzeri	20	3,9700	,51378	,11488	3,7295	4,2105	2,70	4,73
	Toplam	222	3,6299	,62434	,04190	3,5473	3,7125	1,47	4,83

Tablo 6'ya göre katılımcıların 85 tanesinin yükseköğretimde eğitim alan kardeşinin olmadığı, 85 tanesinin yükseköğretimde eğitim alan 1 kardeşe, 35 tanesinin 2 kardeşe, 20 tanesinin ise 3 ve üzeri sayıda kardeşe sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların kendileri dışında yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayıları ile ilgili tüm boyutlar için verdikleri cevapların % 95 güven aralığına göre (3,5473-3,7125) 3,6299 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların ilgili bölüme verdikleri cevaplar güvenilir olarak kabul edilir.

7. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 7. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutlarına Yönelik Varyans Analizi

		Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
Entelektüel birikim	Ortalamaya göre	1,561	3	218	,200
	Ortancaya göre	1,640	3	218	,181
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	1,640	3	169,645	,182
	Kesilen ortalamaya göre	1,575	3	218	,196
Katılım	Ortalamaya göre	,678	3	218	,566
	Ortancaya göre	,687	3	218	,561
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	,687	3	215,910	,561
	Kesilen ortalamaya göre	,698	3	218	,554
Kültürel bilinç	Ortalamaya göre	1,575	3	218	,196
	Ortancaya göre	1,668	3	218	,175
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	1,668	3	208,830	,175
	Kesilen ortalamaya göre	1,609	3	218	,188
Kültürel potansiyel	Ortalamaya göre	,893	3	218	,445
	Ortancaya göre	,806	3	218	,492
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	,806	3	209,989	,492
	Kesilen ortalamaya göre	,808	3	218	,490
Genel Toplam	Ortalamaya göre	1,894	3	218	,131
	Ortancaya göre	2,061	3	218	,106
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	2,061	3	197,893	,107
	Kesilen ortalamaya göre	2,021	3	218	,112

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 7 incelendiğinde *Entelektüel birikim* ,200 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* ,566 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* ,196 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* ,445 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm boyutların ortalamalarına bakıldığında boyutların varyanslarının homojen bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

8. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 8. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Katılımcıların Kendileri Dışında Yükseköğretim Düzeyinde Eğitim Alan Kardeş Sayı-ları Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	Df	Karelerin Farkı	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	2,987	3	,996	2,330	,075
	Gruplar içinde	93,164	218	,427		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	5,631	3	1,877	2,214	,087
	Gruplar içinde	184,858	218	,848		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	2,333	3	,778	1,211	,307
	Gruplar içinde	140,027	218	,642		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	4,685	3	1,562	2,984	,032
	Gruplar içinde	114,071	218	,523		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	3,605	3	1,202	3,174	,025
	Gruplar içinde	82,540	218	,379		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 8 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,075 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların yükseköğretimdeki kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,087 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların yükseköğretimdeki kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,307 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların katılımcıların yükseköğretimdeki kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,032 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların yükseköğretimdeki kardeş sayıları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

9. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 9. Katılımcıların Kendileri Dışında Yükseköğretim Düzeyinde Eğitim Alan Kardeş Sayıları Arasındaki Çoklu Karşılaştırma Analizi

Scheffe		(I) Yükseköğretim-deki Kişi	(J) Yükseköğretim-deki Kişi	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Sig.	95% Güven Aralığı	
Bağımlı Değişken	Alt Sınır						Üst Sınır	
Kültürel potansiyel	Yok	Bir kişi		,16539	,11197	,537	-,1501	,4809
		İki kişi		-,08840	,14528	,946	-,4977	,3209
		Üç ve üzeri		-,33412	,17977	,329	-,8406	,1724
	Bir kişi	Yok		-,16539	,11197	,537	-,4809	,1501
		İki kişi		-,25380	,14605	,391	-,6653	,1577
		Üç ve üzeri		-,49951	,18040	,046	-	,0088
	İki kişi	Yok		,08840	,14528	,946	-,3209	,4977
		Bir kişi		,25380	,14605	,391	-,1577	,6653
		Üç ve üzeri		-,24571	,20276	,690	-,8170	,3256
	Üç ve üzeri	Yok		,33412	,17977	,329	-,1724	,8406
		Bir kişi		,49951	,18040	,046	-,0088	1,0078
		İki kişi		,24571	,20276	,690	-,3256	,8170
Genel Toplam	Yok	Bir kişi		,08620	,09525	,845	-,1822	,3545
		İki kişi		-,11894	,12358	,819	-,4671	,2292
		Üç ve üzeri		-,35941	,15292	,141	-,7903	,0714
	Bir kişi	Yok		-,08620	,09525	,845	-,3545	,1822
		İki kişi		-,20513	,12424	,438	-,5552	,1449
		Üç ve üzeri		-,44561*	,15346	,040	-,8780	-,0133
	İki kişi	Yok		,11894	,12358	,819	-,2292	,4671
		Bir kişi		,20513	,12424	,438	-,1449	,5552
		Üç ve üzeri		-,24048	,17248	,585	-,7264	,2455
	Üç ve üzeri	Yok		,35941	,15292	,141	-,0714	,7903
		Bir kişi		,44561*	,15346	,040	,0133	,8780
		İki kişi		,24048	,17248	,585	-,2455	,7264

* Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9'a göre *Yok-Bir Kişi* karşılaştırıldığında Sig. ,537 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde kardeş olmaması durumu ile yükseköğretimde 1 kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. *Yok-İki Kişi* karşılaştırıldığında Sig. ,946 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde kardeş olmaması durumu ile yükseköğretimde 2 kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. *Yok-Üç ve Üzeri* karşılaştırıldığında Sig. ,329 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde kardeş olmaması durumu ile yükseköğretimde 3 ve üzeri sayıda kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. *Bir*

Kişi-İki Kişi karşılaştırıldığında Sig. ,391 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde 1 kardeş olması durumu ile yükseköğretimde 2 kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. *Bir Kişi-Üç ve Üzeri* karşılaştırıldığında Sig. ,046 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde 1 kardeş olması durumu ile yükseköğretimde 3 ve üzeri sayıda kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. *Bir Kişi-Üç ve Üzeri* karşılaştırıldığında Sig. ,690 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yükseköğretimde 2 kardeş olması durumu ile yükseköğretimde 3 ve üzeri sayıda kardeş olması durumu arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

10. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 10. Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelirlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata	95% Ortalama için Güven Aralığı		En Az	En Çok	
					Alt Sınır	Üst Sınır			
Entelektüel birikim	1000-2000	88	3,6670	,77141	,08223	3,5035	3,8304	1,31	4,85
	2001-3000	71	3,7172	,60914	,07229	3,5730	3,8614	1,92	5,00
	3001+	63	3,9585	,49251	,06205	3,8344	4,0825	3,00	4,85
	Total	222	3,7658	,65960	,04427	3,6785	3,8530	1,31	5,00
Katılım	1000-2000	88	2,9221	,98759	,10528	2,7128	3,1313	1,00	4,86
	2001-3000	71	3,0402	,85856	,10189	2,8370	3,2435	1,00	4,86
	3001+	63	3,2109	,90673	,11424	2,9825	3,4392	1,00	4,86
	Total	222	3,0418	,92841	,06231	2,9190	3,1646	1,00	4,86
Kültürel bilinç	1000-2000	88	3,6477	,81311	,08668	3,4754	3,8200	1,60	5,00
	2001-3000	71	3,8338	,78630	,09332	3,6477	4,0199	1,60	5,00
	3001+	63	3,9778	,77718	,09792	3,7820	4,1735	1,60	5,00
	Total	222	3,8009	,80260	,05387	3,6947	3,9071	1,60	5,00
Kültürel potansiyel	1000-2000	88	3,7955	,80628	,08595	3,6246	3,9663	2,00	5,00
	2001-3000	71	3,9577	,76039	,09024	3,7778	4,1377	1,20	5,00
	3001+	63	4,0825	,54788	,06903	3,9446	4,2205	2,80	5,00
	Total	222	3,9288	,73305	,04920	3,8319	4,0258	1,20	5,00
Genel Toplam	1000-2000	88	3,5114	,70410	,07506	3,3622	3,6605	1,47	4,77
	2001-3000	71	3,6188	,58526	,06946	3,4803	3,7573	1,87	4,83
	3001+	63	3,8079	,50473	,06359	3,6808	3,9351	2,67	4,83
	Total	222	3,6299	,62434	,04190	3,5473	3,7125	1,47	4,83

Tablo 10'a göre katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri 1000-2000 arasında olan 88, 2001-3000 arasında olan 71, 3001 ve üzeri gelir düzeyine sahip olan 63 katılımcı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ailelerin aylık gelirleri ile ilgili tüm boyutlar için verdikleri cevapların % 95 güven aralığına göre (3,5473-3,7125) 3,6299 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların ilgili bölüme verdikleri cevaplar güvenilir olarak kabul edilir.

11. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 11. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutlarına Yönelik Varyans Analizi

		Leven İstatistiği	df1	df2	Sig.
Entelektüel birikim	Ortalamaya göre	4,987	2	219	,008
	Ortancaya göre	4,282	2	219	,015
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	4,282	2	185,011	,015
	Kesilen ortalamaya göre	4,627	2	219	,011
Katılım	Ortalamaya göre	1,298	2	219	,275
	Ortancaya göre	1,167	2	219	,313
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	1,167	2	217,807	,313
	Kesilen ortalamaya göre	1,293	2	219	,277
Kültürel bilinç	Ortalamaya göre	,425	2	219	,654
	Ortancaya göre	,427	2	219	,653
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	,427	2	216,866	,653
	Kesilen ortalamaya göre	,490	2	219	,613
Kültürel potansiyel	Ortalamaya göre	3,328	2	219	,038
	Ortancaya göre	2,826	2	219	,061
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	2,826	2	197,576	,062
	Kesilen ortalamaya göre	3,142	2	219	,045
Genel Toplam	Ortalamaya göre	3,263	2	219	,040
	Ortancaya göre	2,868	2	219	,059
	Medyana ve ayarlanmış df.ye göre	2,868	2	199,592	,059
	Kesilen ortalamaya göre	3,146	2	219	,045

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 11 incelendiğinde *Entelektüel birikim* ,008 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* ,275 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* ,654 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* ,038 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutunun varyansları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm boyutların ortalamalarına bakıldığında boyutların varyanslarının homojen bir dağılım gösterdiği görülmektedir.

12. Alt Probleme İlişkin Bulgular:

Tablo 12. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Ailelerin Aylık Gelirleri Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	Df	Karelerin Ortalaması	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	3,366	2	1,683	3,973	,020
	Gruplar içinde	92,785	219	,424		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	3,063	2	1,531	1,789	,170
	Gruplar içinde	187,427	219	,856		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	4,113	2	2,056	3,257	,040
	Gruplar içinde	138,247	219	,631		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	3,113	2	1,557	2,948	,045
	Gruplar içinde	115,642	219	,528		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	3,242	2	1,621	4,282	,015
	Gruplar içinde	82,903	219	,379		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 12'ye göre *Entelektüel birikim* Sig. ,020 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,170 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,040 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,045 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

13. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 13. Katılımcıların Ailelerinin Aylık Gelirleri Arasındaki Çoklu Karşılaştırma Analizi

Bağımlı Değişken	(I) Aile Aylık Gelir	(J) Aile Aylık Gelir	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Sig.	95% Güven Aralığı		
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Entelektüel birikim	1000-2000	2001-3000	-,05027	,10384	,889	-,3062	,2056	
		3001+	-,29153*	,10742	,027	-,5563	-,0268	
	2001-3000	1000-2000	,05027	,10384	,889	-,2056	,3062	
		3001+	-,24126	,11266	,103	-,5189	,0364	
	3001+	1000-2000	,29153*	,10742	,027	,0268	,5563	
		2001-3000	,24126	,11266	,103	-,0364	,5189	
	Kültürel bilinç	1000-2000	2001-3000	-,18608	,12675	,342	-,4985	,1263
			3001+	-,33005*	,13112	,044	-,6532	-,0069
2001-3000		1000-2000	,18608	,12675	,342	-,1263	,4985	
		3001+	-,14397	,13752	,579	-,4829	,1949	
3001+		1000-2000	,33005*	,13112	,044	,0069	,6532	
		2001-3000	,14397	,13752	,579	-,1949	,4829	
Kültürel potansiyel		1000-2000	2001-3000	-,16229	,11592	,377	-,4480	,1234
			3001+	-,28709	,11993	,059	-,5827	,0085
	2001-3000	1000-2000	,16229	,11592	,377	-,1234	,4480	
		3001+	-,12479	,12577	,612	-,4348	,1852	
	3001+	1000-2000	,28709	,11993	,059	-,0085	,5827	
		2001-3000	,12479	,12577	,612	-,1852	,4348	
	Genel Toplam	1000-2000	2001-3000	-,10742	,09815	,550	-,3493	,1345
			3001+	-,29657*	,10154	,015	-,5468	-,0463
2001-3000		1000-2000	,10742	,09815	,550	-,1345	,3493	
		3001+	-,18916	,10649	,209	-,4516	,0733	
3001+		1000-2000	,29657*	,10154	,015	,0463	,5468	
		2001-3000	,18916	,10649	,209	-,0733	,4516	

* Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Analizden elde edilen bulgulara göre entelektüel birikim boyutu açısından 1000-2000 ile 2001-3000 karşılaştırıldığında Sig. ,889 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 2001-3000 olması durumu arasında entelektüel birikim boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 1000-2000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. ,027 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasında entelektüel birikim boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 2001-3000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. ,103 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 2001-3000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasın-

da entelektüel birikim boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kültürel bilinç boyutu açısından 1000-2000 ile 2001-3000 karşılaştırıldığında Sig. ,342 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 2001-3000 olması durumu arasında kültürel bilinç boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 1000-2000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. ,044 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasında kültürel bilinç boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 2001-3000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. ,579 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 2001-3000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasında kültürel bilinç boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kültürel potansiyel boyutu açısından 1000-2000 ile 2001-3000 karşılaştırıldığında Sig. ,377 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 2001-3000 olması durumu arasında kültürel potansiyel boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 1000-2000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. ,059 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 1000-2000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasında kültürel potansiyel boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. 2001-3000 ile 3001+ karşılaştırıldığında Sig. , olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ailenin aylık gelirinin 2001-3000 olması durumu ile 3001 ve üzeri olması durumu arasında kültürel potansiyel boyutu bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Karşılaştırmaların toplamına bakıldığında ise katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri ile *Entelektüel birikim*, *Kültürel bilinç* ve *Kültürel potansiyel* boyutları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

14. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 14. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Okul Öncesi Dönemde Eğitim Alma Değişkeni Arasındaki İlişki

		Levene Varyans Eşitliği Testi		Ortalamanın Eşitliği için t-testi						
		F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Standart Hata Farkı	95% Farkın Güven Aralığı	
								En Az	En Çok	
Entelektüel birikim	Varsayılan Eşit Farklar	1,203	,274	,472	220	,638	,04734	,10039	-,15052	,24519
	Varsayılmayan Eşit Farklar			,508	119,578	,612	,04734	,09317	-,13713	,23181
Katılım	Varsayılan Eşit Farklar	1,897	,170	,390	220	,697	,05516	,14133	-,22338	,33369
	Varsayılmayan Eşit Farklar			,412	114,429	,681	,05516	,13388	-,21006	,32037
Kültürel bilinç	Varsayılan Eşit Farklar	1,151	,285	1,971	220	,050	,23885	,12115	,00008	,47762
	Varsayılmayan Eşit Farklar			2,075	113,681	,040	,23885	,11513	,01076	,46693
Kültürel potansiyel	Varsayılan Eşit Farklar	2,887	,091	1,203	220	,230	,13387	,11126	-,08541	,35314
	Varsayılmayan Eşit Farklar			1,335	127,688	,184	,13387	,10026	-,06453	,33226
Genel Toplam	Varsayılan Eşit Farklar	1,375	,242	1,007	220	,315	,09550	,09486	-,09144	,28244
	Varsayılmayan Eşit Farklar			1,101	123,452	,273	,09550	,08676	-,07624	,26724

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 14 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,274 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile okul öncesi dönemde eğitim alma değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,170 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile okul öncesi dönemde eğitim alma değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,285 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile okul öncesi dönemde eğitim alma değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,091 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile okul öncesi dönemde eğitim alma değişkeni arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

15. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 15. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutları İle Katılımcıların Lisans Öncesinde İkamet Ettikleri Yerler Arasındaki İlişki

		Karelerin Toplamı	Df	Karelerin Farkı	F	Sig.
Entelektüel birikim	Gruplar arasında	,765	2	,382	,878	,417
	Gruplar içinde	95,386	219	,436		
	Toplam	96,151	221			
Katılım	Gruplar arasında	,528	2	,264	,305	,738
	Gruplar içinde	189,961	219	,867		
	Toplam	190,489	221			
Kültürel bilinç	Gruplar arasında	2,584	2	1,292	2,025	,135
	Gruplar içinde	139,776	219	,638		
	Toplam	142,360	221			
Kültürel potansiyel	Gruplar arasında	1,206	2	,603	1,124	,327
	Gruplar içinde	117,549	219	,537		
	Toplam	118,755	221			
Genel Toplam	Gruplar arasında	,812	2	,406	1,042	,354
	Gruplar içinde	85,333	219	,390		
	Toplam	86,145	221			

* Sig. < 0.05 anlamlıdır.

Tablo 15 incelendiğinde *Entelektüel Birikim* Sig. ,417 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Entelektüel birikim* boyutu ile katılımcıların lisans öncesinde ikamet ettikleri yerler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Katılım* Sig. ,738 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Katılım* boyutu ile katılımcıların lisans öncesinde ikamet ettikleri yerler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel bilinç* Sig. ,135 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel bilinç* boyutu ile katılımcıların lisans öncesinde ikamet ettikleri yerler arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. *Kültürel potansiyel* Sig. ,327 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Kültürel potansiyel* boyutu ile katılımcıların lisans öncesinde ikamet ettikleri yerler arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Analizlerden elde edilen veriler bütün olarak incelendiğinde, gruplar arasında ortalama bakımından fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

16. Alt Probleme İlişkin Bulgular

Tablo 16. Entelektüel Birikim, Katılım, Kültürel Bilinç Ve Kültürel Potansiyel Boyutlarının Korelasyon Analizi

		Entelektüel birikim	Katılım	Kültürel bilinç	Kültürel potansiyel
Entelektüel birikim	Pearson Korelasyonu	1	,508**	,605**	,574**
	Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000
	N	222	222	222	222
Katılım	Pearson Korelasyonu	,508**	1	,616**	,445**
	Sig. (2-tailed)	,000		,000	,000
	N	222	222	222	222
Kültürel bilinç	Pearson Korelasyonu	,605**	,616**	1	,608**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000
	N	222	222	222	222
Kültürel potansiyel	Pearson Korelasyonu	,574**	,445**	,608**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	
	N	222	222	222	222

** Korelasyon 0.01 düzeyinde önemlidir (2-tailed).

Analizlerden elde edilen bulgulara göre Entelektüel birikim boyutu ile Katılım boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,508 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Entelektüel birikim boyutu ile Kültürel bilinç boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,605 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Entelektüel birikim boyutu ile Kültürel potansiyel boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,574 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılım boyutu ile Kültürel bilinç boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,616 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılım boyutu ile Kültürel potansiyel boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,445 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kültürel bilinç boyutu ile Kültürel potansiyel boyutu arasında (Sig. 2-tailed: ,000) ,608 düzeyinde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın sonucunda entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, kültürel sermaye kavramının kuramcısı olan Bourdieu'nün sosyoloji modeliyle örtüşmektedir. Bu model kültürel

sermaye ile donatılmış ailelere mensup çocukların okul başarısının bu sermaye ile donatılmamış akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu çıkarımına dayanmaktadır (Palabıyık, 2011, s. 134). Buna göre; kültürel sermayeyi meydana getiren bileşenlerin düzeyi, birbirleriyle uyumludur. Bir başka deyişle kültürel sermayenin her bir boyutunda görülen pozitif veya negatif yönlü özellik, diğer boyutları da aynı yönde etkilemektedir. Benzer şekilde Yaşar (2016) eğitim başarısının belirleyicisinin sınıfsal pozisyon ve bu pozisyona bağlı olarak şekillenen kültürel sermaye birikimi olduğunu belirtmektedir. Arun (2009), çalışmasında kültürel sermayenin Türkiye'de sınıfsal pozisyonun işaretleyicisi olarak işlev gördüğünü ve sosyo-profesyonel meslek gruplarının (ilmi meslek sahipleri ve yöneticiler) her kuşakta kendi içinde en fazla kültürel sermayeye sahip olan sınıfı oluşturduğunu ifade etmektedir. Ekşioğlu (2012) çalışmasında toplumların kültürel sermaye birikimi ile eğitim, ekonomik kalkınma ve sosyal refahı arasında olumlu bir ilişki olduğu, kültürel sermaye birikimleri arttıkça sözü edilen unsurların da bu artıştan pozitif yönde etkilendiğini belirtmektedir. Taşdemir ve Fındık (2017) ise yaptıkları çalışmada katılımcıların kendi eğitimleri ve ailelerinin eğitim düzeyleri ile bilişim teknolojileri kullanım becerileri arasında yüksek düzeyde bir bağıntı olduğu, kültürel sermaye düzeyi yüksek olan bireylerin teknoloji kullanım becerilerinin de yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu ise entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutları ile cinsiyet, katılımcıların yaşadığı şehirler, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, kardeş sayısı, yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kardeş sayısı, ailenin aylık geliri, okul öncesi eğitim, yükseköğretim öncesinde ikamet edilen yer değişkenleri arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığıdır. Bu bulgu literatürde konuyla ilgili daha önce yapılmış olan bazı araştırma sonuçlarıyla çelişmektedir. Yücel vd. (2013) araştırmalarında sosyal, kültürel ve ekonomik sermayeleri düşük ailelerin, başarı düzeyi düşük okulların kayıt alanlarında oturmaları ve buna bağlı olarak başarı düzeyi düşük okullarda eğitim almaları nedeniyle akademik başarılarının düşük olduğunu belirtmektedirler. Bu bulgu, ikamet edilen yer ile kültürel sermaye yeterlikleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu göstermektedir. İnce (2014, s. 214) çalışmasında öğrencinin doğup büyüdüğü yerleşim yerinin ve yaşadığı çevrenin kültürel sermaye ve akademik başarı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ifade etmekte-

dir. Erkul (2013) yaptığı bir araştırmada kültürel sermaye birikimleri ile ikamet edilen yer arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Omurtak (2019) ise araştırmasında katılımcılardan kültürel sermayesi yüksek olan ailelerin ekonomik sermayelerinin de yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Araştırmanın değişkenlerini oluşturan demografik özelliklerle kültürel sermaye birikimi arasında diğer çalışmaların aksine anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu durum; çalışmanın veri kaynağını oluşturan öğretmen adaylarının aldıkları lisans düzeyindeki eğitime bağlanabilir. Çünkü aynı zamanda kültürel sermayenin eğitim yoluyla üretildiği dikkate alınrsa, eğitim yoluyla gerçekleşen bu üretimin kültürel sermaye üzerinde etkili olan demografik özelliklerin etkisini azalttığı yönünde yorumlanabilir.

Bu sonuçlardan hareketle, öğrencilerin kültürel sermaye birikimlerini zenginleştirmek amacıyla, eğitimin her aşamasında entelektüel birikim, katılım, kültürel bilinç ve kültürel potansiyel boyutlarının dikkate alındığı eğitim ortamlarının oluşturulması önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**A Study on the Cultural Capital Competencies of
Turkish Teacher Candidates**

*

Kadir Kaplan – Arif Çerçi
Gaziantep University

Cultural capital can be defined as the whole of the intellectual accumulation that an individual acquires first from the family and social environment and then develops through school. The aforementioned knowledge plays a decisive role in the entire life of the individual, starting with the formal education process. Because the cultural capital accumulation is transferred to the individual in proportion to the cultural and socio-economic level of the family. Bourdieu expresses this with the term "habitus". Habitus means all the gains that individuals have according to the possibilities and limitations of their social status. The aforementioned acquisitions have a decisive effect on every issue from individuals' interpretation of the events they encounter in their social and educational lives to structuring the knowledge they have just learned.

Cultural capital gains are acquired through a two-stage process that is a continuation of each other. These are informal and formal acquisition processes. The knowledge and skills acquired by the individual from his birth based on his interaction with his family and close environment are informal, and the cultural capital gains acquired through a systematic education upon starting school constitute the formal dimension of the process.

It is extremely necessary and important for the individual to be equipped with cultural capital gains in order to become an active participant of the society in which he lives and an individual capable of meeting the expectations of the modern age. Because the expectations of the society from the individual (individual, social and professional) largely overlap with the cultural capital elements. For this reason, families and education-training environments should be organized in a way that can bring cultural capital elements to the individual in the best way. In the informal education process, this task is fulfilled by families and close friends. The level of an indi-

vidual's ability to internalize the elements of cultural capital depends on the family's education, culture, socioeconomic structure and so on. It is shaped depending on the variables, in other words, the status of the family. While the child of a high-income and well-educated family is above a certain level in terms of cultural capital equipment, it is difficult to say the same thing for the children of families at the bottom of the social stratum. In this context, it does not seem possible to mention that the qualifications of individuals in terms of cultural capital gains in the period until the formal education process are similar or equal. In order to eliminate or minimize this inequality, well-organized education-training environments are needed starting from the formal education process. This is only possible with qualified teachers who have personal and professional competencies. Because no matter how modern the education system and the curriculum are, the teacher has a primary responsibility in the implementation phase of the process. In this context, while teachers are at the higher education stage, it is necessary to determine their cultural capital levels and to increase the level of competence based on the findings.

In this context, Turkish language teacher candidates' cultural capital abilities (gender, cities where the participants live, mother's education status, father's education status, number of siblings, number of siblings receiving education at higher education level other than the participants themselves, monthly income of their families, their education status in pre-school period, their pre-license place of residence) differentiated according to some variables in a meaningful way.

The study was designed according to the descriptive survey model framework, which is one of the qualitative research methods. The population of the research is consisted of 4th grade students of Turkish language teaching departments in the state universities of Turkey. From this universe, 222 students studying in the last year of Gaziantep University Gaziantep Faculty of Education, Gaziantep University Nizip Education Faculty, Mustafa Kemal University Faculty of Education and Konya Selcuk University Education Faculty Turkish Language Teaching departments were reached. 151 of the participants are women and 71 of them are men. The mothers of 29 and the fathers of 2 of the participants are illiterate. The mothers of 108, the father of 76 are primary school graduates; the mother of 38, the father of 48 are secondary school graduates; the mother of 32, the father of 54 are high

school graduates and the mother of 15, and the father of 42 university graduates. 59 of the participants received pre-school education, 163 did not. 9 of the participants reside in Mersin, 49 in Hatay, 19 in Adana, 54 in Gaziantep and 91 in Konya. The monthly income of the families of 88 participants is 1000-2000, the monthly income of the families of 71 is between 2001-3000, and the monthly income of the families of 63 of them is 3000 and above. 10 of the participants have no siblings; 33 of them have 1 sibling, 48 of them have 2 siblings, 131 of them have 3 or more siblings.

The Cultural Capital Scale developed by Avcı and Yaşar (2014) was used as a data collection tool in the study. The reliability coefficient of the scale, which consists of 4 dimensions as intellectual accumulation, participation, cultural awareness and cultural potential, is .94. The scale was transformed into a questionnaire form and applied to the target audience of the research. The data obtained from the questionnaires used in the study were analyzed with the SPSS 22 package program. In the analyzes, $p < 0.05$ was considered significant. Frequency and percentage values were calculated for categorical variables in the study. Mean, standard deviation and median values are given for continuous variables. Independent Sample t test was used to examine whether the scale dimensions differed significantly according to the variables of gender and education in preschool period. ANOVA test was used to examine whether there is a significant relationship between the dimensions of the scale and the variables of the cities where the participants live, the education status of the father, the number of siblings, the number of siblings who are educated at higher education level, the monthly income of the families, the place of residence before undergraduate education, and whether there is a significant difference between the groups. The Variance Homogeneity test was used to examine whether the variances of the scale dimensions differed significantly. Multiple Comparisons were made to examine whether the scale dimensions differ significantly according to the variables of the monthly income of the families of the participants and the number of siblings educated at higher education level. In addition, Pearson correlation was used to examine whether there is a relationship between intellectual accumulation, participation, cultural awareness and cultural potential dimensions.

According to the findings obtained from the analysis of the survey data, it was determined that there is a positive significant relationship between

the dimensions of intellectual accumulation, participation, cultural awareness and cultural potential. It is concluded that there is no significant difference between the dimensions of the scale and the variables "gender, cities where the participants live, mother's education level, father's education level, number of siblings, number of siblings receiving education at higher education level, monthly income of the family, pre-school education, place of residence before higher education". has been reached.

Based on the findings obtained from the research, it has been suggested to create educational environments in which intellectual accumulation, participation, cultural awareness and cultural potential dimensions are taken into consideration in every stage of education in order to enrich the cultural capital accumulation of teacher candidates.

Kaynakça / References

- Aslan, A. K. (2001). Eğitimin toplumsal temelleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 16-30.
- Aktay, Y. (2007). Pierre Bourdieu ve bir Maxwell cini olarak okul. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, ve Ü. Tatlıcan, *Ocak Ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde (s. 473-499). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arun, Ö. (2009). Yaşlı bireyin Türkiye serüveni: Türkiye’de yaşlı bireyler arasında kültürel sermaye dağılımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 77-100.
- Avcı, Y. E., ve Yaşar, M. (2014). Kültürel sermaye ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *International Journal of Social Science Research*, 65-77.
- Aziz, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Berber, O. (2009). Türk kültüründe eğlence ve birlik unsuru olarak düğünler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(10), 1-11.
- Biçer, N. (2012). Hunlardan günümüze yabancılara Türkçe öğretimi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 107-133.
- Bourdieu, P., ve Passeron, J. C. (2015 (a)). *Yeniden üretim eğitim sistemine ilişkin bir teorinin ilkeleri*. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P., ve Passeron, J. C. (2015 (b)). *Vârisler öğrenciler ve kültür*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Çelikten, M., Şanal, M., ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 207-237.
- Çetin, İ. (2007). Türk kültüründe Bab (Baba)/ Ata geleneği. *Millî Folklor* 76, 70-75.
- Doğan, D. M. (2001). *Büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Acar Matbaası.
- Dyson, J. (2001). *Best chambers students' dictionary*. London: Chambers Harrap Publishers.
- Ekşioğlu, Ş. Z. (2012). *Kültürel sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin girdi çıktı analizi ve fayda maliyet analizi yöntemleri ile türkiye için değerlendirilmesi*. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Erkul, A. K. (2013). Konut tercihi ve sosyo-mekânsal ilişkilerde kültürel sermayenin rolü: kuru sitesi ve or-an sitesi örnekleri üzerinden bir karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(4), 625-647.
- Freire, P. (2019). *Ezilenlerin pedagojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gordon, T. (2015). *Etkili öğretmenlik eğitimi*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Güngör, E. (1989). *Türk kültürü ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- İbicioğlu, H., Özmen, H. İ. ve Taş, S. (2009). Liderlik davranışı ve toplumsal norm ilişkisi: ampirik bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 1-23.
- İnce, C. (2014). *Sosyal sermaye ve akademik başarı arasındaki ilişkinin sosyolojik bir analizi: Şanlıurfa'da bir alan araştırması*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- İnsan Hakları Derneği. (1999, 11 30). *İnsan hakları evrensel beyannamesi*. 3 03, 2020 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> adresinden alındı.
- Kaplan, M. (2001). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karacan, S. (2004). Entelektüel sermaye ve yönetim. *İSMMM Mal Çözüm Dergisi*, 177-199.
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Marshall, G. (1998). *A dictionary of sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Melanlıoğlu, D. (2008). Kültür aktarımı açısından Türkçe öğretim programları. *Eğitim ve Bilim*. 33, 64-73.
- Millî Eğitim Temel Kanunu. (1973, 6 14). *Resmî gazete*. 03 04, 2020 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı

- Mutlu, E. C. (1999). *Uluslararası işletmecilik*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Omurtak, G. (2019). *Eğitim-öğretim sisteminde Bourdieu'cu bakış: lise öğrencilerinin sınav hazırlık sürecinde ailelerin meslek seçimlerindeki rolü İstanbul örneği*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özarlan, M. (2003). Türk kültüründe ağaç ve orman kültürü. *Türkbilgi*, 5, 94-102.
- Özmantar, Z. K. (2019). Eğitim çalışmalarında sık kullanılan araştırma türleri. S. Turan (Ed.), *Eğitimde araştırma yöntemleri içinde* (s. 49-79). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde “habitus”, “sermaye” ve “alan” üzerine. *Liberal Düşünce*, 16(61), 121-141.
- Paşa, F. S. (2000). Leadership influence in a high power distance and collectivist culture. *Leadership & Organization Development Journal*, 21(8), 414-426.
- Pieterse, J. N. (2020). *Globalization and culture: global melange*. London: Rowman & Littlefield.
- Seferoğlu, S. (2004). Öğretmen yeterlilikleri ve mesleki gelişim. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40-44.
- Smith, P. (2007). *Kültürel kuram*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Şentürk, İ. (2010). Pierre Bourdieu'nun neoliberalizm eleştirisi bağlamında eğitim yönetimini yeniden düşünmek. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 73-98.
- Taşdemir, B., ve Fındık, D. (2017). Sayısal bölünmenin sosyo-ekonomik boyutu: türkiye'de yetişkinlerin bilişim teknolojileri kullanım becerileri ve kültürel sermaye ilişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 39-59.
- Toprak, A. (2019). Türk kültüründe misafirperverlik ve sofraya açmak/ sofraya çekmek (samsun örneği). *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 74-81.
- Töremen, F. (2002). Okullarda sosyal sermaye: kuramsal bir çözümleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 556-573.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türk dil kurumu Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel sermaye, eğitim ve toplumsal tabakalaşma: pierre bourdieu'nün yeniden üretim kuramına eleştirel bir bakış. *Sosyoloji Dergisi*, 121-138.
- Yaşar, M. R. (2016). Yoksulluk, akademik başarı ve kültürel sermaye ilişkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 202-237.

Yücel, C., Boyacı, A., Demirhan, G., ve Karataş, E. (2013). Milli eğitim örgüt sisteminde 'kayıt alanı' (hinterland) uygulamasının yönetsel işlevselliğinin değerlendirilmesi ve ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye açılarından doğurduğu problemlerin incelenmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*, 19 (1), 135-151.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaplan, K. ve Çerçi, A. (2021). Türkçe Öğretmeni adaylarının kültürel sermaye yeterlikleri üzerine bir inceleme. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2546-2585. DOI: 10.26466/opus.823944

Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması

DOI: 10.26466/opus.827286

*

Celalettin Çelebi* - Süleyman Arslantaş **

* Doktor Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye
E-Posta: celalcelebi75@gmail.com ORCID: [0000-0002-2189-6403](https://orcid.org/0000-0002-2189-6403)

**Doktor Öğretim Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: suleymanarslantas@gmail.com ORCID: [0000-0002-4989-2893](https://orcid.org/0000-0002-4989-2893)

Öz

Bu çalışma ile sınıf öğretmeni görüşlerine göre öğrencilerin sınıf içindeki olumlu ve olumsuz davranışlarının belirlenmesi için "Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin" geliştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerin sınıf içi davranışlarını belirlemek için 44 maddeden oluşan beşli likert tipi anket formu hazırlanmıştır. Araştırma genel tarama modeline uygun desenlenmiştir. Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Konya'daki devlet okullarında görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini evrenden seçkisizlik yoluyla belirlenen gönüllü öğretmenler oluşturmuştur. Araştırma kapsamında 232 anket değerlendirilmeye alınmış, edilen veriler istatistik programı ile analiz edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik analizinde Cronbach alfa değeri 0,94 olarak bulunmuş, buna göre güvenirliliğin yüksek olduğu belirlenmiştir. Kaiser-Meyer Olkin (KMO=0,93) ve Bartlett Küresellik Testi ($\chi^2 = 3258,89$) ile verilerin analiz için uygunluğu belirlenmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi ile ölçeğin "Olumlu Davranışlar" ve "İstenmeyen Davranışlar" olarak iki faktör ve 23 maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenirlilik katsayılarının "Olumlu Davranışlar" için 0.84, "İstenmeyen Davranışlar" için ise 0,93'tür.

Anahtar Kelimeler: İstenmeyen öğrenci davranışları, olumlu davranışlar, ölçek geliştirme

Validity and Reliability Study of the Scale for Determining In-Class Student Behaviors in Terms of Primary Teachers' Views

*

Abstract

With this study, it was aimed to develop the "Scale of Determining In-Class Student Behaviors According to Classroom Teacher's Views" in order to determine the positive and negative behaviors of the students in the classroom according to the opinions of the primary teacher. Within the scope of the research, a five-point likert type questionnaire consisting of 44 items was prepared to determine the in-class behaviors of the students. The research was designed in accordance with the general survey model. The universe of the study was formed by the classroom teachers working in state schools in Konya in the 2019-2020 academic year. The sample of the study consisted of volunteer teachers who were selected from the universe through randomness. Within the scope of the research, 232 questionnaires were evaluated and the data obtained were analyzed with a statistical program. In the reliability analysis of the scale, the Cronbach alpha value was calculated as 0.94, and accordingly, the reliability was determined to be high. The suitability of the data for analysis was determined by using Kaiser-Meyer Olkin (KMO = 0.93) and Bartlett's Test of Sphericity ($\chi^2 = 3258.89$). With the exploratory factor analysis, it was determined that the scale consists of two factors and 23 items as "Positive Behaviors" and "Unwanted Behaviors". The reliability coefficients of the sub-dimensions of the scale were found 0.84 for "Positive Behaviors" and 0.93 for "Unwanted Behaviors".

Keywords: *Unwanted student behavior, positive behavior, scale development.*

Giriş

Eğitim ortamında özellikle de sınıf içinde, öğretmen ve öğrenciler çevrenin etkilerinden kısmen bağımsız olarak programın hedeflerini gerçekleştirmek için bulunurlar. Sınıf içinde yapılan öğrenme-öğretme etkinliklerinin amacına ulaşabilmesi için öğretmenin sınıfı etkili biçimde yönetme becerisine sahip olmalıdır. Öğretmenin sınıf yönetmesi hem eğitsel hem de yasal zorunluluk içerir. Ancak bu öğretmenin kendi dışındaki bütün değişkenleri de göz önünde bulundurmalıdır. Öğretmenin tutumu sınıf iklimini olumlu veya olumsuz biçimde etkiler (Ada ve Baysal, 2020). Bu yüzden öğretmenin, sınıf kurallarını öğrencilerle birlikte oluşturma, istenmeyen davranışları azaltma, zamanı etkili kullanma, öğrencileri sınıf içi etkinliklere katılmaya motive etme, derse karşı olumlu tutum geliştirme ve etkili öğrenme için olumlu iklim oluşturma gibi hususlarda bilgi ve beceri sahibi olması gerekmektedir.

Eğitim-öğretim etkinliğinin üretim yeri olan sınıfların fiziksel yapısı ile öğrencinin özellikleri, öğretmenin yeterliliği sınıf yöntemi için büyük önem taşımaktadır. Sınıfta yönetici konumundaki kişi öğretmendir (Celep, 2008). Sınıf yönetimi, sınıf ortamından, bireyin psikolojik özelliklerinden ve sınıf dışı etkenlerden etkilenir. Bu yüzden sınıf yönetimi bazı zorlukları içerir. Etkili sınıf yönetimi eğitimi almış ve öğrendiklerini uygulayabilen öğretmenler bu zorlukları önceden tahmin ederek gerekli önlemleri alabilirler. Bu zorlukları aşmak, sınıf yönetimini etkileyen faktörleri bilmeyi ve sorun çözüme yaratıcı olmayı gerektirir (Taş, 2008). Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki sınıfın en önemli ögesini oluşturmaktadır (Balay, 2014). Öğrenci ve öğretmen arasındaki ilişkiyi olumlu biçimde oluşturmak ve sürdürmek sınıf iklimine olumlu katkı yapacaktır. Ancak öğrenme ve öğretme sürecini olumsuz etkileyen, engelleyen, sınıf düzenini bozan istenmeyen davranışlar da meydana gelmektedir.

İstenmeyen (olumsuz) öğrenci davranışları, sınıfta eğitsel hedeflerin gerçekleştirilmesini engelleyen ve öğretmen ve öğrencileri de olumsuz biçimde etkileyen davranışlardır (Akçadağ, 2007; Başar, 2011). Bunların olumsuz etkileri farklı derece ve boyutlarda olabilir. Bu açıdan istenmeyen davranışlar, “yıkıcı olandan”, “çok yıkıcı olana” doğru uzanan bir yelpazede sıralanır (Başar, 2011). Onay gören davranışlar, istendik; reddedilen davranışlar ise, istenmeyen davranışlar olarak adlandırılır (Okutan, 2006). Öğrenmeyi bozan dav-

ranışlar olarak da tanımlanan istenmeyen davranışlar, her tür sınıf seviyesinde eğitim ortamını olumsuz biçimde etkilemektedir (Johnson, Claus, Goldman ve Sollitto, 2016). Buna göre öğrenme öğretme sürecinin etkisini azaltan, sınıfın düzenini olumsuz etkileyen her tür davranış istenmeyen davranış kabul edilmektedir. Charles ve Senter (2005)'e göre öğrencilerin sınıf içi olumsuz davranışlarının diğer öğrencilerin öğrenme hakkını engelleme, öğretmenlerin öğretme görevlerini aksatma, zaman israfı etme, öğrencilerin motivasyonunu ve enerjisini azaltma, sınıf ortamında öğrenciler ve öğretmenler için korku ve stres yaratma, güveni zedeleme ve öğretmenler öğrenciler arasındaki işbirliğini zayıflatma gibi sonuçları olmaktadır.

Sınıf içinde meydana gelen istenmeyen davranışlarının nedenlerinin farklı ve karmaşık olmakla birlikte sosyal ve psikolojik pek çok nedeni olabilir (Aksoy, 2000). Öğrencilerin sınıf içindeki istenmeyen davranışlarını farklı unsurlar etkileyebilir. Tertemiz (2000), istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenlerini; öğrenci kaynaklı, aile kaynaklı ve öğretmen kaynaklı olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Bu üç gruptaki nedenler sınıf içi davranışları da etkilemektedir.

Öğretmenler sınıf içi olumsuz davranışları engellemek ve etkili öğrenme ortamlar oluşturabilmek için farklı yöntemler kullanmaktadırlar. Daha önce yapılan çalışmalarda öğretmenlerin sınıf içi olumsuz davranışları engellemek için uyarma, davranışın nedenini araştırma, aile ile iletişim kurma, davranışın yanlış olduğunu anlatma, kuralları hatırlatma, ceza ve eğlendirici öğretim, olumlu davranış gösteren öğrenciyi örnek göstermek, öğrenciyi derse dahil etmek, öğrenciyi onore eden sözlerle derse devam etmek, öğrenciyi hafifçe dokunmak, öğrenciyi fiziksel şiddet uygulamak, öğrencinin yerini değiştirmek, dikkat çekici materyal kullanmak gibi yöntemleri kullandıkları belirlenmiştir (Aksoy, 1999; Çelebi, 2019; Erdem, 2016; Kılıçoğlu, 2015; Türnüklü ve Galton, 2001; Uğurlu, Doğan, Şoförtakımcı, Ay ve Zorlu, 2014). Sınıf içinde olumsuz davranışları gidermek için en etkili strateji ise sınıf içinde uygulanabilir net kuralları belirlemektir (Kyriacou, 2010).

Farklı araştırmacılar tarafından farklı sınıf düzeylerinde yapılan çalışmalarla öğrencilerin sınıf içi olumsuz davranışlarını belirlenmesi hedeflenmiştir (Demir, 2011; Erdem, 2016; Kılıçoğlu, 2015; Türnüklü ve Galton, 2001; Uğurlu, Doğan, Şoförtakımcı, Ay ve Zorlu, 2014). Bu amaçla Balcı, Çapri, Çelikkaleli ve Büte (2006) tarafından geliştirilmiş Sınıf İçi İstenmeyen Öğrenci Davranışları Ölçeği bunlardan biri olup, bu ölçek ile öğrencilerin sınıf içi

olumsuz davranışlarının neler olduğunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Üstün ve Demir (2015) tarafından fen ve teknoloji öğretmenlerinin laboratuvar ortamlarında karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışlarını belirlemek amacıyla 102 maddelik bir ölçek geliştirilmiştir. Tanhan ve Şentürk (2011)'ün çalışmasında ise Sınıf İçi İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına Yönelik Öğretmen Tutumları Ölçeği ile ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin sınıf içi olumsuz davranışlarına ilişkin öğretmen tutumları belirlenmeye çalışılmıştır.

Alan yazın incelendiğinde, sadece ilköğretim kademesinde kullanılabilecek öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin sınıf içi olumlu ve olumsuz davranışlarını belirlemeye yönelik bir ölçme aracının olmadığı görülmüştür. Bu nedenle ilköğretimdeki öğrencilerin sınıf içi olumlu ve olumsuz davranışlarının öğretmen görüşlerine göre belirlenmesine yönelik 5'li likert biçiminde bir ölçme aracının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Sınıf içinde öğrencilerin olumlu davranışların pekiştirilmesi, olumsuz davranışlarının belirlenmesi ve bunun istendik biçimde değiştirilmesi; sınıf iklimini olumlu biçimde etkileyerek öğrenme ve öğretme sürecinin daha etkili bir şekilde düzenlenmesine ve sürdürülmesine fırsat verecektir. Ayrıca olumlu davranışların da belirlenerek pekiştirilmesi de istendik davranışların kalıcı hale gelmesine imkân sağlayacaktır. Sınıf içinde öğrencilerin istenmeyen ve olumsuz davranışlarının neler olduğunun öğretmen tarafından bilinmesi öğretmenin sınıf yönetimine olumlu yönde katkı sunacaktır.

Yöntem

Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin sınıf içindeki davranışlarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma tarama modeli bir çalışmadır. Tarama çalışmaları, bir konuyla ilgili olarak katılımcıların görüş, tutum vb. niteliklerin belirlendiği ve diğer araştırma yöntemlerine göre daha büyük örneklemelere ulaşabilmeyi sağlar (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

Çalışma Grubu

Ölçek geliştirmenin hedeflendiği bu araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında devlet okullarında görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Konya merkez ilçelerinde görev yapan ve çalışma evreninden seçkisiz örneklem belirleme yöntemiyle seçilen ve gö-

nürlü olarak katılmayı kabul eden öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmaya 120 kadın öğretmen ve 112 erkek öğretmen olmak üzere 232 sınıf öğretmeni katılmıştır. Çalışma grubuna ait bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı bilgileri

Değişken	N	Toplam
Cinsiyet	Kadın	120
	Erkek	112
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	55
	2. Sınıf	62
	3. Sınıf	56
	4. Sınıf	59
Kıdem	1-5 yıl	27
	6-10 yıl	43
	11-15 yıl	48
	16-20 yıl	45
	21-25 yıl	44
	26 yıl ve üstü	25

Veri Toplama Aracı Geliştirme Süreci ve Verilerin Analizi

Öğrencilerin sınıf içi davranışlarını belirlemek için yapılan bu çalışmada; alan yazından, uzman, öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinden yararlanılarak ihtiyaç analizi adımlarına uygun şekilde elde edilen verilerle 44 maddelik taslak ölçek oluşturulmuştur. Daha sonra 50 sınıf öğretmenden oluşan gruba pilot uygulama yapılmış ve biçim, yazım, anlatım açısından gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra deneme uygulamasına geçilmiştir. Taslak ölçek, kişisel bilgiler ve öğrenci davranışları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Taslak ölçekteki maddeler 0’ dan 4’ e doğru 0-Hiçbir Zaman, 1-Nadiren, 2-Bazen, 3-Sık sık, 4-Her Zaman olmak üzere 5’ li likert yapısıdır.

Hazırlanan taslak, Konya’ daki devlet okullarında görev yapan öğretmenlere uygulanmıştır. Toplam 300 adet çoğaltılan formlardan 250’si öğretmenler tarafından doldurulmuş, bunlardan 18’ i hatalı veya eksik olduğu için çıkarılmış, toplam 232 form analiz sürecine dahil edilmiştir.

Ölçek taslağının güvenirlilik çalışması için; ölçekten elde edilen puanların iç tutarlılığını belirlemeye yönelik Cronbach Alfa güvenirlilik katsayısı, her maddenin alt-üst %27 gruplarının madde ortalama puanları arasındaki ilişkisiz t testi, testin iki yarı güvenirliliği, elde edilen değerlerin tüm testin güvenirlilik değeri haline gelmesi adımı olan Spearman-Brown korelasyon değeri ve

her bir maddeye ait düzeltilmiş madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Böylece madde-test uyumu, iki yarı güvenilirliği gibi uygulamalarla iç tutarlık anlamında güvenilirlik tespit edilmiş oldu. İç tutarlık anlamında güvenilirlik aynı zamanda yapı geçerliğini belirlemenin de önkoşulu durumundadır (Bland ve Altman, 1997).

Cronbach Alpha katsayısı, ölçekte yer alan maddelerin varyansları toplamının genel varyansa oranlaması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim değeridir. Ölçekte Cronbach Alpha ne kadar yüksek olursa ölçekteki maddelerin birbiriyle tutarlı olduğu ve aynı özelliği yokladığı iddia edilebilir. Cronbach Alpha katsayısı istatistik temelleri tutarlı ve tüm maddeleri dikkate alarak hesaplandığından, genel güvenilirlik yapısını diğer katsayılara göre en iyi yansıtan katsayıdır (Bland ve Altman, 1997).

Uygulama sonucunda elde edilen verilerle ölçek taslağının faktör yapısının belirlenmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. İki boyutlu yapının geçerliğinin test edilmesi için Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılarak birbirine anlamca benzeyen ve faktör yükü 0,4'ün altında kalan maddeler çıkarılmış ve 23 maddelik nihai form elde edilmiştir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 92'dir. Verilerin analizinde güvenilirlik ve geçerlik belirlemeye yönelik istatistiklere yer verilirken bu istatistiklerin hesaplanmasında istatistik programlarından yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu araştırmada Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması iki bölümde verilmiştir.

Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin Güvenirlik Çalışması

Ölçeğin güvenilirliği; Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı, iki yarı test arası korelasyon değeri, Spearman Brown iki yarı test güvenilirlik katsayısı uygulaması ile elde edilen puanlar arasındaki ilişkilere ait madde toplam puan korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'te yer almaktadır.

İki yarı test güvenirlilik analizi: Ölçeğin güvenirliliğini belirlemek için iç tutarlılığı belirleme yöntemlerinden olan biri olan iki yarı güvenirlilik (split half) analizi yapılmıştır. Tablo 2’de Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği’nin iki yarı güvenirlilik analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği’nin iki yarı güvenirlilik analizi

İki Yarı Cronbach Alpha Değerleri	1. Yarı	Değer	0,88*
			Madde Sayısı
	2. Yarı	Değer	0,93*
			Madde Sayısı
Toplam Madde Sayısı			23
Formlar Arası Korelasyon			0,71*
Spearman-Brown Güvenirlilik			0,83

Birinci yarı: 1- 12. Maddeler İkinci yarı: 13- 23. maddeler

Tablo 2’de görüldüğü gibi birinci yarının 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 ve 12. maddelerden oluştuğu ve Alpha değerinin 0,88 olduğu, ikinci yarımın ise 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 ve 23. maddelerden oluştuğu ve Alpha değerinin 0,93 olduğu görülmektedir. Spearman-Brown katsayısı 0,83’tür. Bulgulara göre ölçeğin iç tutarlılığı 0,70 değerinin üzerinde olduğu için güvenirliliğin yüksek olduğu söylenebilir (Bland ve Altman, 1997).

Madde toplam puan korelasyon analizi: Bu bölümde ölçme aracının madde, test bütünlüğünü belirleme, her bir maddenin testle uyumunu ortaya koymak amacıyla yapılan istatistikî işlemlere yer verilmiştir. Tablo 3’te çalışma kapsamında madde toplam puan korelasyon analiziyle elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 3. Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeğinin Madde Toplam Puan Korelasyon Analizi (N=232)

Madde No	Madde-Toplam Puan Korelasyonları		Madde Çıkarıldığında Cronbach Alfa Katsayısı
	r	P	
Madde 1	0,59	0,00*	0,94
Madde 2	0,48	0,00*	0,94
Madde 3	0,53	0,00*	0,94
Madde 4	0,55	0,00*	0,94
Madde 5	0,58	0,00*	0,94
Madde 6	0,40	0,00*	0,94
Madde 7	0,68	0,00*	0,94
Madde 8	0,59	0,00*	0,94
Madde 9	0,62	0,00*	0,94
Madde 10	0,65	0,00*	0,94
Madde 11	0,53	0,00*	0,94

Madde12	0,66	0.00*	0,94
Madde 13	0,73	0.00*	0,93
Madde14	0,70	0.00*	0,93
Madde15	0,61	0.00*	0,94
Madde16	0,76	0.00*	0,93
Madde 17	0,66	0.00*	0,94
Madde 18	0,72	0.00*	0,93
Madde 19	0,70	0.00*	0,93
Madde 20	0,76	0.00*	0,93
Madde 21	0,66	0.00*	0,94
Madde 22	0,58	0.00*	0,94
Madde 23	0,63	0.00*	0,94

Tablo 3'te görüldüğü gibi iç tutarlılık analizinde madde toplam puan korelasyonlarının 0.40- 0,76 arasında değiştiği, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarının ise 0.93 ve 0.94 olduğu görülmektedir. Buna göre elde edilen sonuçların oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Bland ve Altman, 1997).

Tablo 4'te ölçme aracının alt boyutlarının madde toplam puan korelasyonları ve Cronbach Alpha düzeyleri koyma amacıyla yapılan istatistiki işlemlere yer verilmiştir.

Tablo 4. Sınıf Öğretmenleri Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin Madde Toplam Puan Korelasyonları ve Alt Boyutlarının Cronbach Alpha Düzeyleri (n=232)

Ölçek Alt Boyutları	Madde-Toplam Puan Korelasyonları			Cronbach Alfa Katsayısı
	Madde No	r	p	
Olumlu Davranışlar	Madde 1	,64	0.00*	,84
	Madde 2	,51	0.00*	
	Madde 3	,60	0.00*	
	Madde 4	,61	0.00*	
	Madde 5	,64	0.00*	
	Madde 6	,36	0.00*	
	Madde 7	,71	0.00*	
	Madde 8	,60	0.00*	
	Madde 9	,58	0.00*	
	Madde 10	,59	0.00*	
	Madde 11	,48	0.00*	
	Madde 12	,69	0.00*	
İstenmeyen Davranışlar	Madde 13	,77	0.00*	,93
	Madde 14	,72	0.00*	
	Madde 15	,66	0.00*	
	Madde 16	,80	0.00*	
	Madde 17	,70	0.00*	
	Madde 18	,75	0.00*	
	Madde 19	,75	0.00*	
	Madde 20	,78	0.00*	
	Madde 21	,68	0.00*	
	Madde 22	,61	0.00*	
	Madde 23	,60	0.00*	

Ölçeğin her bir alt boyutunda yer alan maddelerin puanları ile yer aldığı alt boyutun toplam puanı arasındaki ilişki korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi ölçeğin alt boyutlarının güvenirlik katsayılarının Cronbach Alfa değerleri "Olumlu Davranışlar" alt boyutu için 0,84, "İstenmeyen Davranışlar" alt boyutu için 0,93 olarak tespit edilmiştir. Bulgulara göre ölçeğin her iki alt boyutunda yer alan maddelerin puanları ile bulunduğu alt boyutun toplam puanı arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişki olduğu söylenebilir.

Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin geçerlilik çalışması

Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin Geçerlilik Çalışması için içerik/kapsam geçerliği ve faktör analizi yapılmıştır.

Kapsam geçerliliği: Ölçeğin kapsam geçerliliğine yönelik Kendall W Uyuşum testi yapılmıştır. Test sonucunda, pilot uygulama yapılan 50 uzmanın görüşleri arasında anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir (Kendall W=0.121; p=0.249).

Açımlayıcı faktör analizi: Açımlayıcı faktör analizi için öncelikle verilerin faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi gerekir (Bland ve Altman, 1997). Bu nedenle Kaiser-Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. Faktör analizi için uygulanan Kaiser-Meyer Olkin (KMO=0,93) sonucu ile Bartlett Küresellik Testi ($\chi^2 = 3258,89$; $p < 0,001$) sonucuna göre verilerin faktör analizi yapmak için uygun olduğu tespit edilmiştir (Bland ve Altman, 1997). Tablo 5'te Kaiser-Meyer Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 5. Kaiser-Meyer Olkin ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure)		0,93
	χ^2	3258,89
Bartlett Küresellik Testi	Sd	253
	p	0,00

Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin faktör desenini belirlemek için döndürülmemiş temel bileşenler analizi uygulanmıştır. 23 madde için yinelenen AFA sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir:

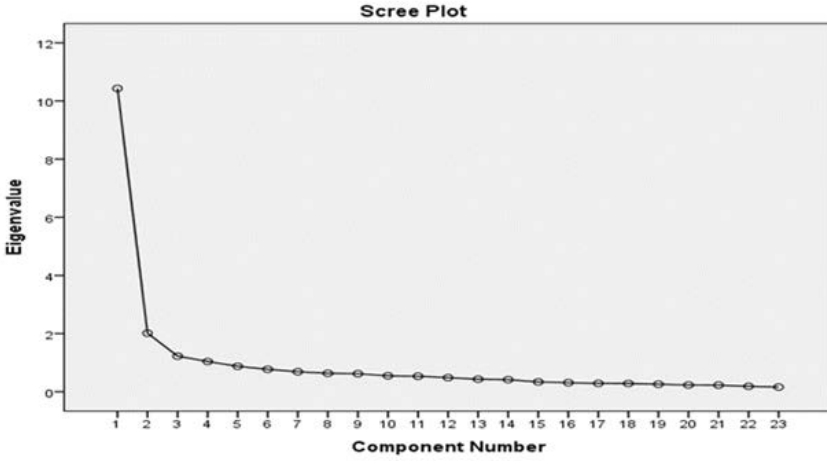
Tablo 6. Sınıf Öğretmeni Görüşlerine Göre Sınıf İçi Öğrenci Davranışlarını Belirleme Ölçeği'nin Faktör Analizi

Ölçek Maddeleri	Ölçeğin Alt Boyutları	
	Olumlu Davranışlar	İstenmeyen Davranışlar
Madde 1	,63	
Madde 2	,52	
Madde 3	,56	
Madde 4	,58	
Madde 5	,62	
Madde 6	,44	
Madde 7	,72	
Madde 8	,63	
Madde 9	,65	
Madde 10	,68	
Madde 11	,57	
Madde 12		,70
Madde 13		,77
Madde 14		,74
Madde 15		,66
Madde 16		,79
Madde 17		,70
Madde 18		,76
Madde 19		,75
Madde 20		,80
Madde 21		,71
Madde 22		,62
Madde 23		,67

Faktör analizi sonucunda faktör yük değeri ve binişik durumlarına göre 21 madde ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler ölçekten tek tek çıkarılmış ve faktör analizi birçok kez tekrar edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonucunda, maddelerin iki faktör altında toplandığı; birinci faktörde 11, ikinci faktörde ise 12 maddenin yer aldığı belirlenmiştir. Faktörlerdeki maddelerin ortak özelliklerine göre faktörler isim-

lendirilmiştir. İstenen, sınıf ortamına olumlu katkı içeren maddelerin bulunduğu birinci faktöre “olumlu davranışlar”, sınıf ortamını bozan eğitim ortamını olumsuz etkileyen maddelerin bulunduğu ikinci faktör ise “istenmeyen davranışlar” olarak isimlendirilmiştir. Faktörlerde yer alan maddelerin faktör yükleri birinci faktör için 0,44-0,72, ikinci faktör için 0,62-0,80 aralığındadır. Bu faktörlerin öz-değerleri ve açıkladıkları varyansın yüzdesi birinci faktör için 10,43 (%45,36), ikinci faktör için 2,01 (%8,75) olarak hesaplanmıştır. İki faktörün toplam varyansa katkısı yaklaşık %54,11’dir. Açıklayıcı faktörlerin toplam varyansa katkısı %45-50 değerinden yüksek ise bu faktörlerin testi açıklama açısından yeterli kabul edilebilir (Bland ve Altman, 1997).

Şekil 1. Ölçeğin faktör yapısını gösteren yamaç-birikinti grafiği (scree plot)

Sonuç olarak elde edilen 23 madde ile faktör analizi yeniden yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analiz sonucuna göre, Kaiser’in özdeğeri 1’den büyük olma kuralı ve Şekil 1’deki yamaç-birikinti grafiğinde de (scree plot) görüldüğü gibi ölçeğin iki faktörden oluştuğuna karar verilmiştir.

Ölçek geliştirme sürecinde Doğrulayıcı Faktör Analizine gerek görülmemiştir. Ölçekle belirlenen verilerin kararlı özellikte olması, aynı amaçla yapılacak ikinci ölçümde aynı sonuçların elde edileceğine güven duyulması ve modelde olan alt boyutların tartışmaya veya şüpheye yer vermeyecek şekilde açık olması DFA kullanımını ve sonuçlarını etkisizleştirmektedir. Bu ölçek alanında belirlenen iki alt boyut; olumlu davranışlar ve istenmeyen davranışlardır. Bu iki alt boyut gerek, öğretim, gerek sınıf yönetimi, gerek psikoloji

alanı tarafından bakıldığında ilk akla gelen boyutlar olarak öne çıkmakta ve belirsizlik taşımamaktadır. Doğrulamalı faktör analizi, gizil değişkenler ile ilgili kuramların test edilmesinde ve daha üst seviyede kullanılan oldukça geniş bir tekniktir (Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu çalışmada gizli değişken ortaya çıkarma veya onu test etme gibi bir amaç bulunmamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Açımlayıcı faktör analizi, aynı yapıyı ya da özelliği ölçen değişkenleri bir araya getirerek ölçmeyi daha az sayıda faktör ile açıklayan bir istatistiksel yöntemdir (Büyüköztürk, 2005). Açımlayıcı faktör analiziyle ölçekteki maddelerin iki faktör altında toplandığı; olumlu davranışlar faktör yükünün 0,44-0,72 ve istenmeyen davranışlar faktörünün ise 0,62-0,80 aralığında değerler aldığı belirlenmiştir. Faktör yük değerinin 0,71 olması mükemmel; 0,63 olması çok iyi; 0,55 olması orta ve 0,32 olması zayıf düzeyde varyansa katkıda bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla faktör analizi ile elde edilen sonuçların alan yazına uygun olduğu görülmektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için yapılan iki yarı güvenilirlik (split half) analizinde birinci yarımın Cronbach Alpha değerinin 0,88 olduğu, ikinci yarımın Cronbach Alpha değerinin 0,93 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Spearman-Brown katsayısı da (0,83) ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısının 0.94 olduğu ve madde toplam puan korelasyonlarının ise 0.40- 0,76 arasında değiştiği belirlenmiştir. Buna göre elde edilen sonuçların oldukça güvenilir olduğu söylenebilir (Süt, 2009). Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayılarının Cronbach Alfa değerlerinin “Olumlu Davranışlar” alt boyutu için 0.84 ve “İstenmeyen Davranışlar” alt boyutu için 0.93 olarak belirlenmesi; ölçeğin her iki alt boyutunda yer alan maddelerin puanları ile bulunduğu alt boyutun toplam puanı arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir.

Araştırmacılar tarafından geliştirilen bu ölçme aracı, eğitim süreçlerinin başında verimli bir öğretim süreci planlayabilmek için eğitimcilere veri sağlayacaktır. Ayrıca ölçek ile sınıf yönetim süreçleri için uygun modelin seçimini kolaylaştırmak ve sınıf içi iletişimi sağlıklı hale getirmek için veriler elde edilebilir. Bu ve benzeri ölçme araçları gerek sınıf yönetiminde önlemsel, tepkisel veya demokratik modellerin uygunluğuna karar verirken, gerekse öğretimi modellerken kullanılacak verileri elde etmek için kullanılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Validity and Reliability Study of the Scale for Determining In-Class Student Behaviors in Terms of Primary Teachers' Views

*

Celalettin Çelebi - Süleyman Arslantaş
Necmettin Erbakan University

Teacher's attitude affects the classroom climate in a positive or negative way (Ada and Baysal, 2020). Therefore, the teacher should have knowledge and skills in matters such as creating the classroom rules with students, reducing misbehaviors, using time effectively, motivating students to participate in classroom activities, developing a positive attitude towards the lesson and creating a positive climate for effective learning. The use of these knowledge and skills will help to provide a positive classroom atmosphere, as well as lack of use and interaction with other variables can create a negative classroom atmosphere and misbehavior. The reasons for misbehaviors in the classroom can be different and complex, but there may also be many social and psychological reasons for them (Aksoy, 2000). Students' misbehaviors in the classroom can be affected from many different factors.

Studies conducted by researchers at different class levels aimed to identify students' misbehaviors in the classroom (Demir, 2011; Erdem, 2016; Kılıçoğlu, 2015; Türnüklü and Galton, 2001; Uğurlu, Doğan, Şoförtakımcı, Ay and Zorlu, 2014). For this purpose, the In-Class Undesirable Student Behaviors Scale developed by Balcı, Çapri, Çelikkaleli, and Büte (2006) is one of them, and with this scale, it is aimed to determine the negative student behaviors in the classroom. A 102-item scale was developed by Üstün and Demir (2015) in order to determine undesirable behaviors faced by science and technology teachers in laboratory environments. In the study of Tanhan and Şentürk (2011), the teacher attitudes towards undesirable student behaviors in the classroom scale were used to determine the teachers' attitudes towards the undesirable behaviors of primary school students in the classroom. Through literature review it has come out that there are no measurement tools to de-

termine the positive and negative behaviors of students in the classroom according to the teachers' opinions that can only be used at the primary school level. For this reason, it is aimed to develop a 5-point Likert-format measurement tool for determining the positive and negative behaviors of primary school students in the classroom according to teachers' opinions.

This study, which aims to determine the student behaviors in the classroom according to teachers' views, is a survey (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, and Demirel, 2008). The universe of the study, in which scale development is aimed, consists of classroom teachers working in public schools in the 2019-2020 academic year. The sample of the study, on the other hand, consists of randomly selected teachers working in the central districts of Konya. A total of 232 classroom teachers, 120 females and 112 males, participated in the study.

In the study, a draft scale with 44 items has been created with the data obtained in accordance with the needs analysis steps by benefiting from the literature, experts, teachers and students' opinions. Next, a pilot application has been carried out to a group of 50 class teachers and the trial application has started after the necessary corrections have been made in terms of form, spelling and expression. The draft scale consists of two parts: personal information and student behavior. The items in the draft scale are in a 5-point likert structure from 0 to 4, 0-Never, 1-Rarely, 2-Sometimes, 3-Often, 4-Always. Out of the 300 forms, 250 were filled out by teachers, 18 of them were excluded because they were inaccurate or incomplete, and a total of 232 forms were analyzed.

For the reliability study of the draft scale; Cronbach's Alpha reliability coefficient scores obtained from the scale to determine the internal consistency, the unrelated t test between the item average scores of 27% groups of each item, the two-half reliability of the test, the Spearman-Brown correlation value, which is the step where the obtained value becomes the reliability value of the whole test, and corrected total item correlations for each item have been calculated. Thus, reliability has been determined in terms of internal consistency with applications such as item-test fit and split half reliability. Reliability in terms of internal consistency is also a prerequisite for determining construct validity (Bland and Altman, 1997).

Using the data obtained, exploratory factor analysis has been carried out to determine the factor structure of the draft scale. As a result of the factor

analysis, it has been found out that the scale has a two-factor structure. In order to test the validity of the two-dimensional structure, Explanatory Factor Analysis (EFA) has been carried out and items that are similar to each other and the ones having less than 0.4 factor loads have been removed, and the final form of the scale with 23 items have been obtained. The highest score that can be obtained from the scale is 92.

Reliability of the Student Behavior Determination Scale: In order to determine the reliability of the scale, split half analysis, which is one of the methods of determining the internal consistency, has been done. The first half consists of items 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 and 12 and the Alpha value is 0.88, while the second half consists of 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 and 23rd items and its Alpha value is 0.93. Spearman-Brown coefficient is 0.83. In the internal consistency analysis, it has come out that item-total score correlations vary between 0.40 and 0.76, while Cronbach Alpha reliability coefficients are 0.93 and 0.94. Accordingly, it can be said that the obtained results are quite reliable (Bland & Altman, 1997). The relationship between the scores of the items in each sub-dimension of the scale and the total score of the sub-dimension have been determined by means of correlation analysis. Cronbach Alpha values are 0.84 for the "Positive Behaviors" sub-dimension and 0.93 for the "Unwanted Behaviors" sub-dimension. According to the findings, it can be concluded that there is highly significant positive correlation between the scores of the items in both sub-dimensions of the scale and the total score of the sub-dimension.

Validity study of the Student Behavior Determination Scale: The Kendall W Conformity test has been done for the content validity of the scale. As a result of the test, it has been found out that there are no significant differences between the opinions of 50 experts who have been piloted (Kendall W = 0.121; $p=0.249$). For exploratory factor analysis, firstly, the suitability of the data for factor analysis must be determined (Bland and Altman, 1997). For this reason, Kaiser-Meyer Olkin (KMO) and Bartlett test of sphericity have been done. According to the result of Kaiser-Meyer Olkin (KMO = 0.93) and Bartlett's Test of Sphericity ($\chi^2=3258.89$; $p<0.001$) the data have been found to be suitable for factor analysis (Bland & Altman, 1997). As a result of the factor analysis, 21 items have been removed from the scale according to the factor load value and their overlapping status. These items have been removed from the scale one by one and factor analysis has been repeated many times. As a result

of the exploratory factor analysis (EFA), it has been found that the items are grouped under two factors. It has come out that there are 11 items in the first factor and 12 items in the second factor. The factors are named according to the common properties of the items in the factors. The first factor that contains the desired items which contribute positively to the classroom environment is called "positive behaviors", and the second factor that contains items which disrupt the classroom environment negatively is called "unwanted behaviors". The factor loads of the items in the factors are between 0.44-0.72 for the first factor and 0.62-0.80 for the second factor. The eigenvalues of these factors and the percentage of variance they explain have been calculated as 10.43 (45.36%) for the first factor and 2.01 (8.75%) for the second factor. The contribution of the two factors to the total variance is approximately 54.11%. If the contribution of the explanatory factors to the total variance is higher than 45-50%, these factors can be considered sufficient to explain the test (Bland & Altman, 1997). The researcher has not carried out Confirmatory Factor Analysis during the scale development process. If the data determined by the scale is stable, if it is sure that the same results will be obtained in the second measurement to be made for the same purpose, and the sub-dimensions in the model are clear without any discussion or doubt, there is no need for CFA.

It has been found out that the split half reliability value of this scale study is 0.93, the Cronbach Alpha value is 0.94, the positive behavior factor load is 0.44-0.72, and the undesirable behavior factor is between 0.62-0.80. If the factor load value is 0.71, it has perfect; if it is 0.63, it has very good; if it is 0.55 or 0,45 it has medium; if it is 0.32, it has a weak contribution to level of variance. Therefore, it is clear that the results obtained by factor analysis are in parallel with the literature.

This measurement tool, developed by the researchers, will provide data to the educators in order to plan an efficient teaching process at the beginning of their education process. In addition, data can be obtained with the scale to facilitate the selection of the appropriate model for classroom management processes and to make classroom communication healthy. This tool or similar measurement tools can be used both when deciding on the appropriateness of precautionary, reactive or democratic models in classroom management, and to obtain data to be used in modeling teaching.

Kaynakça / References

- Ada, S. ve Baysal, Z. N. (2020). *Sınıf yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Akçadağ, T. (2005). Sorun davranışların yönetimi. H. Kıran (Ed.), *Sınıf yönetimi* içinde (s.277-311). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aksoy, N. (2000). Sınıf içi disiplin sorunlarını azaltmada izlenebilecek temel yaklaşımlar. *Eğitim Araştırma Dergisi*, 1(2), 5-9.
- Balay, R. (2014). *2000'li yıllarda sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Balcı, F. A., Çapri, B., Çelikkaleli, Ö. ve Büte, M. (2006). Günümüz toplumunun değişimi ve okullardaki disiplin problemine yansımaları. *MEÜ BAP Projesi Raporu* (BAP-EF EB (AB) 2005-2).
- Başar, H. (2011). *Sınıf yönetimi* (17.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık
- Bland, J. M. ve Altman, D. G. (1997). Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314 (7080), 572.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Celep, C. (2008). *Sınıf yönetiminde kuram ve uygulama* (4. Baskı). Ankara: PegemA Akademi Yayıncılık.
- Charles, C. M. ve Senter, G. W. (2005). *Elementary classroom management* (4th Ed.). New York: Pearson Education.
- Çağlar, Ç. (2008). Sınıf yönetimini etkileyen etmenler. M. Çelikten (Ed.), *Yapılandırmacı yaklaşıma göre sınıf yönetimi* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelebi, C. (2019). Views of teachers working at Turkish Schools in England about students' misbehaviors in classroom. *Research on Education and Psychology (REP)*, 3(2), 164-184.
- Demir, M. K. (2011). Öğretmen adaylarının karşılaşmak istemedikleri öğrenci davranışlarının analizi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 68-84.
- Erdem, H. (2016). *İlkokul öğretmenlerinin istenmeyen öğrenci davranışları ile baş etmede kullandıkları yöntemler*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Johnson, Z. D., Claus, C. J., Goldman Z. W. ve Sollitto, M. (2016). College student misbehaviors: An exploration of instructor perceptions. *Communication Education*, 66(1), 54-69. doi:10.1080/03634523.2016.1202995.
- Kılıçoğlu, C. (2015). *Sınıf içerisinde istenmeyen davranışlara karşı öğretmenlerin baş edebilme yöntem ve teknikleri*. Yüksek lisans tezi, Toros Üniversitesi, Mersin.
- Kyriacou, C. (2010). Japanese high school teachers' views on pupil misbehaviour. *Pedagogy, Culture & Society*, 18(3), 245-259. doi: 10.1080/14681366.2010.505459.
- Okutan, M. (2006). *Sınıf yönetiminde örnek olaylar*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Süt, N. (2009). Geçerlilik, güvenilirlik ve madde (item) analizleri. M. Ş. Şenocak, (Ed.), *Klinik Biyoistatistik* içinde (s. 200-205). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri
- Tabachnick, B. G. ve Fidel, L. S. (2014). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited
- Tanhan, F. ve Şentürk, E. (2011). Sınıf içi istenmeyen öğrenci davranışlarına yönelik öğretmen tutumları ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (35), 44-53.
- Taş, S. (2008). Sınıf yönetimi modelleri. B. Yiğit (Ed.), *Sınıf yönetimi teori ve pratik uygulamalar* içinde (s. 129-144). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Tertemiz, N. (2000). Sınıf yönetimi ve disiplin. L. Küçükahmet (Ed.), *Sınıf Yönetimi* içinde (s. 49-70). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Türnüklü, A. ve Galton, M. (2001). Students' misbehaviours in Turkish and English primary classrooms. *Educational Studies*, 27(3), 291-305.
- Uğurlu, C. T., Doğan, S., Şoförtakımcı, G., Ay, D. ve Zorlu, H. (2014). Öğretmenlerin sınıf ortamında karşılaştıkları istenmeyen davranışlar ve bu davranışlarla baş etme stratejileri. *Turkish Studies*, 9(2), 577-602.
- Üstün, Ö. ve Demir, M. K. (2015). Fen ve teknoloji öğretmenlerinin laboratuvar ortamlarında karşılaştıkları istenmeyen öğrenci davranışlarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 281-301.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çelebi, C. ve Arslantaş, S. (2021). Sınıf öğretmeni görüşlerine göre sınıf içi öğrenci davranışlarını belirleme ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2586-2604. DOI: 10.26466/opus.827286

Türkiye’de Uzamsal Yeteneğe ilişkin Araştırma Eğilimleri

DOI: 10.26466/opus.839496

*

Neşe Dokumacı Sütçü *

* Dr, Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye

E-Posta: ndokumaci@dicle.edu.tr

ORCID: [0000-0003-3279-4194](https://orcid.org/0000-0003-3279-4194)

Öz

Bu araştırmada, Türkiye’de 1996 ile 2020 yılları arasında yapılmış olan uzamsal yeteneğe ilişkin araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 88 lisansüstü tez incelenmiştir. Araştırmada, nitel araştırma türlerinden olan doküman inceleme kullanılmıştır. Araştırma kapsamına giren tezler ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin sayısının doktora tezlerine göre daha fazla olduğu; yüksek lisans tezlerinin en çok 2016 ve 2018, doktora tezlerinin ise 2012, 2017 ve 2019 yıllarında yapıldığı; ağırlıklı olarak doktora tezlerinin profesörlerin, yüksek lisans tezlerinin ise doktor öğretim üyesi danışmanlığında olduğu; en çok lisansüstü tez yapılan üniversitelerin Ortadoğu Teknik ve Marmara olduğu, enstitülerin Eğitim ve Fen Bilimleri, anabilim dalının İlköğretim olduğu; tezlerde en çok “farklı uygulamaların uzamsal yeteneğin gelişimi üzerindeki etkileri” amacına odaklanıldığı; araştırma yöntemlerinden en fazla nicel ve karma araştırmanın, araştırma desenlerinden en çok deneysel deseninin tercih edildiği; en çok ortaokul öğrencileri ile çalışıldığı; basit tesadüfi örnekleme yönteminin kullanıldığı; 1-50 kişilik örneklem büyüklüğünün tercih edildiği; tezlerin çoğunda tercih edilen veri toplama aracının test olduğu; betimsel istatistiklerin en fazla tercih edilen veri analiz tekniği olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzamsal Yetenek, Araştırma Eğilimleri, Doküman Analizi, İçerik Analizi.

Research Tendencies Towards Spatial Ability in Turkey

*

Abstract

In this research, it was aimed to determine the research tendencies towards spatial ability between 1996-2020 in Turkey. Accordingly, 88 theses were examined. The study was designed with document review which is one of the qualitative research methods. The theses were determined with criterion sampling. Content analysis was used in the analysis. It was determined that the number of master's theses conducted on spatial ability were more than the doctoral theses, the highest number of master's theses were written in 2016 and 2018 and the highest number of doctoral theses were written in 2012, 2017 and 2019, the advisors of doctoral theses were mostly professors and the advisors of master's theses were mostly assistant professor, the highest number of these were conducted in Middle East Technical and Marmara University, and the institutions were Education and Science institutions, and the departments were Elementary, the most intended purpose were "effects on the spatial ability of the different applications", the most used research method was quantitative and mixed research, the most preferred research design was experimental design, the most studied group was middle-school students, simple random sampling method was used, sample size of 1-50 people was preferred, the most preferred data collection tool was tests, and the most preferred data analysis technique was descriptive statistics.

Keywords: *spatial ability, research tendencies, document analysis, content analysis*

Giriş

Uzamsal yetenek ile ilgili araştırmalar, derin olduğu kadar uzun bir geçmişe sahiptir. Neredeyse her çalışma alanı ile uzamsal yeteneğin ne olduğunu, insan aklına nasıl katkıda bulunduğunu, diğer faktörler veya değişkenleri etkileyip etkilemediğini belirlemek için çok sayıda araştırma yapılmıştır (Hartman ve Bertoline, 2005). Uzamsal yetenek ile ilgili çalışmalar, ilk olarak Galton (1883) tarafından yapılan sistematik psikoloji araştırmaları ile incelenmeye başlanmıştır. Daha sonraları Spearman (1927) ve Thurstone (1938) gibi araştırmacılar giderek daha karmaşık istatistiksel yöntemlerle insan zekâsının yapısını çeşitli şekillerde açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır (Bishop, 1980). Uzamsal yetenek üzerine yapılan çalışmaları Eliot ve Smith (1983) üç aşamaya ayırmıştır. Birinci aşamada (1904-1938) araştırmacılar, genel zekâ faktörünün üzerinde uzamsal yeteneğin herhangi bir etkisini olup olmadığını araştırmışlardır. İkinci aşamada (1938-1961) uzamsal yeteneğin hangi alt faktörlere ayrıldığını ve alt faktörlerin birbirinden ne derece farklılaştığını belirlemeye çalışmışlardır. Üçüncü aşamada (1961-1982) diğer yeteneklerin karmaşık ilişkileri içinde uzamsal yeteneğin yerini belirlemeye ve uzamsal yetenek testlerindeki performansı etkileyen değişkenleri incelemeye çalışmışlardır. Mohler (2006), 1980’lerden günümüze kadar olan zaman dilimi içerisinde ise önceki çalışmalardaki konuların araştırılmaya devam edildiğini ve özel olarak teknolojinin uzamsal yeteneğin ölçülmesi, incelenmesi ve geliştirilmesi üzerinde etkisinin araştırıldığını ifade etmiştir.

Uzun bir geçmişi olan uzamsal yetenek, günümüzde de halen birçok disiplinde araştırılmaya devam edilmektedir. Birçok disiplinde araştırmalara konu olan uzamsal yetenek ile ilgili çok sayıda araştırmacı tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Uzamsal yetenek; insanların uzamsal ilişkileri, görsel-uzamsal görevleri ve uzaydaki nesnelerin yönelimini etkili bir şekilde ele almasını sağlayan bilişsel işlevlerdir (Sjölinder, 1998). İyi yapılandırılmış görsel bir imgeyi oluşturabilme, devam ettirebilme, yeniden düzenleme ve başka bir şekle dönüştürebilme becerisidir (Lohman, 1993). Uzamsal bilişte yer alan bilgi ve işleyiş arasındaki etkileşimi gerçekleştiren zihinsel bir süreçtir (Hauptman, 2010). Uzamsal yeteneğin tanımlanmasındaki çeşitlilik, bu yeteneğin farklı bileşenlerde incelenmesinde hatta aynı bileşenlerin farklı isimlerle adlandırılmasında da görülmektedir. Literatürde uzamsal yeteneğin sınıflan-

dırılmasına yönelik yapılan araştırmalar (Clements, 1998; Contero, Company, Saorin, Naya ve Conesa, 2005; Linn ve Petersen, 1985; Lohman, 1979; McGee, 1979; Pellegrino, Alderton ve Shute, 1984; Pittalis ve Christou, 2010; Tartre, 1990) bu yeteneğin uzamsal görselleştirme, uzamsal yönelim, uzamsal algı, uzamsal ilişkiler, zihinde döndürme gibi iki, üç veya daha fazla bileşenden oluştuğunu savunmaktadırlar.

Etrafımızda gördüğümüz görsel uyarıların zihinde bir görüntüsünü oluşturma ve bu görüntüleri zihinde manipüle edebilme becerisi olan uzamsal yetenek günlük hayatta birçok görevi başarmada olduğu gibi başta matematik ve geometri olmak üzere birçok disiplinle de pozitif ilişki içerisinde olup, önemli role sahiptir. Hartman ve Bertoline (2005), uzamsal yeteneğin önemini vurgulayan çok sayıda araştırma olduğunu; sanat ve eğitimden, fen ve mühendislik alanlarına uzanan araştırmaların uzamsal yeteneğe odaklandıklarını belirtmişlerdir. Newcombe ve Shipley (2015), bu dünyada yaratıcı olmak, yeni araçlar ve habitatlar tasarlamak için üst düzey uzamsal yeteneğe sahip olmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Turgut (2015) mühendislik ve temel bilimler de dâhil olmak üzere çeşitli disiplinler için önemli olan uzamsal yeteneğin; bir kişinin olguları görselleştirmesine, düzenlemesine, yeniden yapılandırmasına ve genelleştirmesine olanak tanıdığını ve bu yeteneğin makine mühendisliği, pilot eğitimi ve bilimsel olay yeri araştırması gibi çeşitli işyeri ortamlarında gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, bazı araştırmalarda ortaokul öğrencilerinin uzamsal görselleştirme (Dokumacı Sütçü, 2018; Turgut ve Yılmaz, 2012); zihinde döndürme (İrioğlu ve Ertekin, 2012) ve uzamsal ilişkiler (Turgut ve Yılmaz, 2012); öğretmen adaylarının uzamsal düşünme (Turgut, Yenilmez ve Balbağ 2017) ve uzamsal görselleştirme (Abay, Tertemiz ve Gökbulut, 2018; Erkek, Işıksal ve Çakıroğlu, 2017; Göktepe Yıldız ve Özdemir, 2017; Sarı, 2016; Turgut ve Yenilmez, 2012) düzeyleri belirlenmiş ve farklı değişkenler açısından incelenmiştir. Diğer taraftan uzamsal yetenek ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda geometrik-mekanik zeka oyunları (Demirkaya ve Masal, 2017; Dokumacı Sütçü, 2017; Newman, Hansen ve Gutierrez, 2016; Olkun, 2003b), mühendislik çizim aktiviteleri (Olkun, 2003a), bilgisayar yazılımları (Güven ve Kösa, 2008; Şimşek ve Kuru Yücekaya, 2014), dijital oyunlar (Corradini, 2011; Lin ve Chen, 2016; Martin-Dorta vd., 2014), manipülatifler (Yıldız ve Tüzün, 2011; Yurt ve Sünbül, 2012)

gibi birçok materyal ve etkinliklerden yararlanılarak uzamsal becerilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Uzamsal yetenek ile ilgili diğer bazı araştırmalarda ise uzamsal becerilerin matematik ve geometri (Cheng ve Mix, 2014; Kospen-taris ve Spyrou, 2010; Lowrie, Logan ve Ramful, 2017), fen (Tracy, 1990), fizik (Delialioğlu ve Aşkar, 1999; Liner, 2012; Pallrand ve Seeber, 1984), kimya (Coleman ve Gotch, 1998; Pribyl ve Bodner, 1987), biyoloji (Russell-Gebbett, 1985), mühendislik (Peters, Chisholm ve Laeng, 1995) gibi alanlarla olan iliş-kisi incelenmiştir. Dahası uzamsal yetenek ile ilgili bazı araştırmalarda da uzamsal beceriler ile uzamsal kaygı (Sarı, 2016), matematiksel muhakeme (Gürbüz, Erdem ve Gülburnu, 2018), mantıksal düşünme (Turgut, Yenilmez ve Balbağ, 2017), matematik kaygısı (Ferguson, Maloney, Fugelsang ve Risko, 2015) arasındaki ilişki incelenmiştir. Görüldüğü üzere uzamsal yetenek ile il-gili yapılan araştırmalar farklı amaçlar için yapılmış, araştırmalarda uzamsal yeteneğin farklı bileşenleri ele alınmış, farklı örneklerle çalışılmış, farklı araştırma yöntemleri, desenleri ve veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu araştırmada ise, Türkiye’de uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan çalışma-ların genel bir durumunu ortaya koymak amacıyla, 1996-2020 yılları arasında uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaç-lanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış lisa-nüstü tezlerin türleri, yazıldığı diller, yıllar, danışman unvanları, yürütül-düğü üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, tezlerde ulaşılmak istenen amaçlar, kullanılan araştırma yöntemleri, araştırma desenleri, çalışılan hedef kitleler, yararlanılan örnekleme yöntemleri, tercih edilen örneklem büyük-lükleri, kullanılan veri toplama araçları ve veri analiz teknikleri açısından in-celenmiştir. Yapılan araştırmaları kapsamlı olarak incelemek, ileride uzamsal yetenek ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara konu ile ilgili fikir verebilmek ve konu alanında var olan eksiklikleri tespit edebilmek açısından böyle bir araştırma yapmaya ihtiyaç duyulmuştur.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma türlerinden olan “doküman inceleme (belgesel tarama)” kullanılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2016). Doküman inceleme, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel

bir araştırma yöntemidir (O’leary, 2004; Akt: Özkan, 2019). Doküman inceleme; kitaplar, dergiler, makaleler, tezler gibi yazılı; resimler, filmler, araç gereçler gibi görsel malzemelerin toplanıp, sistemli olarak incelenmesi olarak da tanımlanabilir (Sönmez ve Alacapınar, 2016). Doküman incelemede araştırma problemi doğrultusunda hangi dokümanların analiz edileceğine karar verilmektedir (Cansız Aktaş, 2015).

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamına giren, Türkiye’deki uzamsal yetenek ile ilgili hazırlanmış lisansüstü tezler, ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Burada temel alınan ölçütler; Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezi’nde anahtar kelimelerde ve tez başlığında “uzamsal yetenek”; uzamsal yeteneğin literatürdeki diğer adlandırmaları olan “uzamsal beceri, uzamsal düşünme, görsel-uzamsal yetenek, uzamsal akıl yürütme”; uzamsal yeteneğin literatürdeki önemli bileşenlerinden olan “uzamsal görselleştirme, uzamsal yönelim, uzamsal ilişkiler, zihinde döndürme, zihinsel döndürme, zihinsel çevirme” kelimeleri bulunan tezlerin yer almasıdır. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezine kayıtlı, pdf formatında tam metinlerine ulaşılan 88 adet teze ulaşılmıştır. Ulaşılan tezler Yazar ve Dokumacı Sütçü (2018) tarafından geliştirilen tez inceleme formundan yararlanılarak incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada nitel araştırmanın analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde, birbirine benzer veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilir ve düzenlenen veriler okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenlenerek yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada elde edilen veriler, kategorilere göre araştırmacı tarafından tez inceleme formuna kodlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekanstan (f) yararlanılmış ve veriler grafikler şeklinde sunulmuştur.

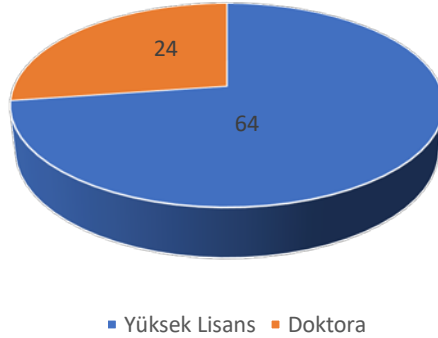
Araştırmada elde edilen veriler, araştırmacı tarafından kategorilere göre titizlikle okunmuş, incelenmiş ve forma kodlanmıştır. Kodlama güvenilirliğinin sağlanması için analizler bir ay sonra tekrarlanmış ve kodların uyum oranı Miles ve Huberman (1994)’ın önerdiği güvenilirlik formülüyle hesaplanmış ve kodlama tutarlılığı %93 olduğu belirlenmiştir. Miles ve Huberman

(1994) ‘a göre güvenilirlik hesaplarının %70’in üzerine çıkması, bu araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar matematik eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesi tarafından da kontrol edilmiştir.

Bulgular

Ülkemizde 1996-2020 yılları arasında uzamsal yetenek ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada 88 lisansüstü tez incelenmiştir. Bazı tablolarda verilen frekans değerleri, incelenen lisansüstü tez sayısından fazla olmaktadır. Bu durum bazı tezlerin iki danışmanla yürütülmesinden, birden fazla amaçta tasarlanmasından; tezlerde birden fazla araştırma deseninden, örneklem grubundan, örnekleme yönteminden, veri toplama aracından, veri analiz tekniğinden yararlanılmasından ve bunların tabloda ayrı bir frekans olarak belirtilmesinden kaynaklanmaktadır.

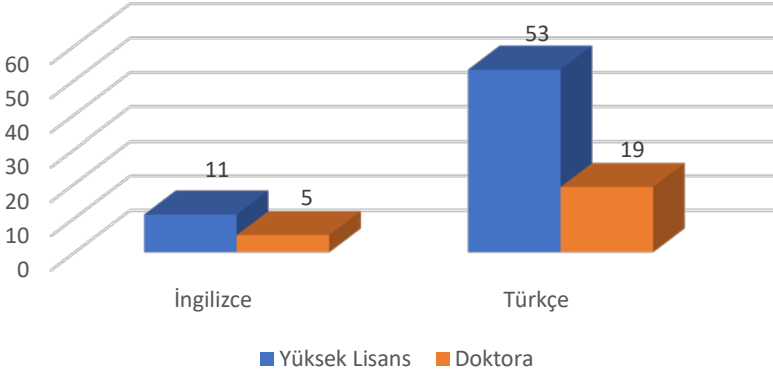
Lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımlarına Grafik 1’de yer verilmiştir.

Grafik 1. Türlerine Göre Dağılımlar

Grafik 1’deki uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları incelendiğinde, tezlerin çoğunu yüksek lisans tezlerinin (f=64), daha az kısmını doktora tezlerinin (f=24) oluşturduğu görülmektedir.

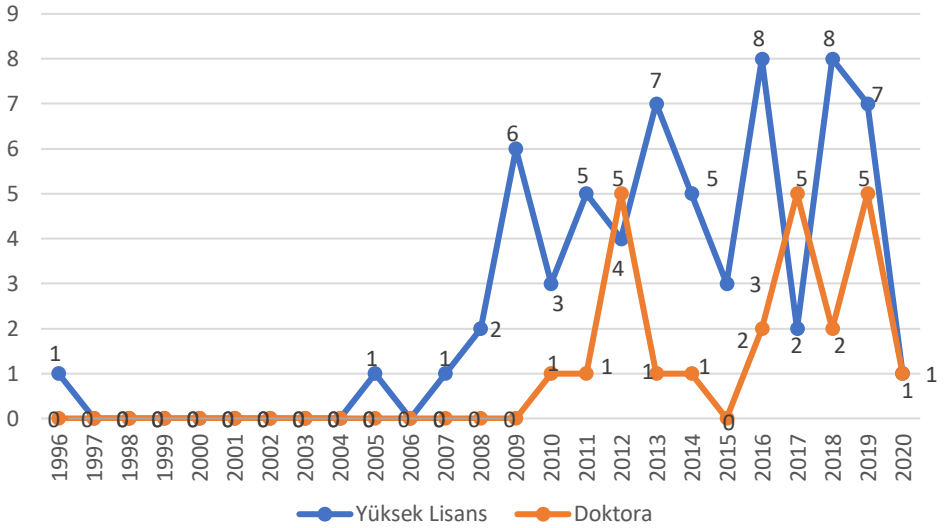
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin yazıldığı dillere göre dağılımları Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 2. Dillere Göre Dağılımlar

Grafik 2 incelendiğinde, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin çoğunun Türkçe (f=72) yazıldığı, geri kalan kısmının ise İngilizce (f=16) yazıldığı görülmektedir.

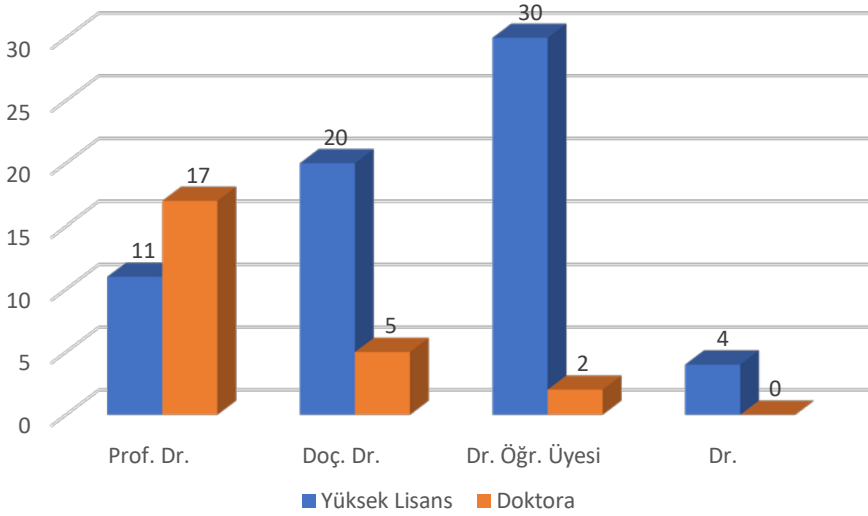
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği yıllara göre dağılımlarına Grafik 3'te yer verilmiştir.

Grafik 3. Yıllara Göre Dağılımlar

Grafik 3’te, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin en çok 2016 (f=8) ve 2018 (f=8); doktora tezlerinin ise 2012 (f=5), 2017 (f=5) ve 2019 (f=5) yıllarında gerçekleştirildiği görülmektedir. 1997-2004 yılları arasında yüksek lisans tezi, 1996-2009 yılları arasında ise doktora tezi yapılmıştır. Uzamsal yetenek ile ilgili doktora tezi ilk olarak 2010 yılında yapılmıştır. Toplamda en fazla lisansüstü tez 2019 (f=12) yılında yapılmıştır.

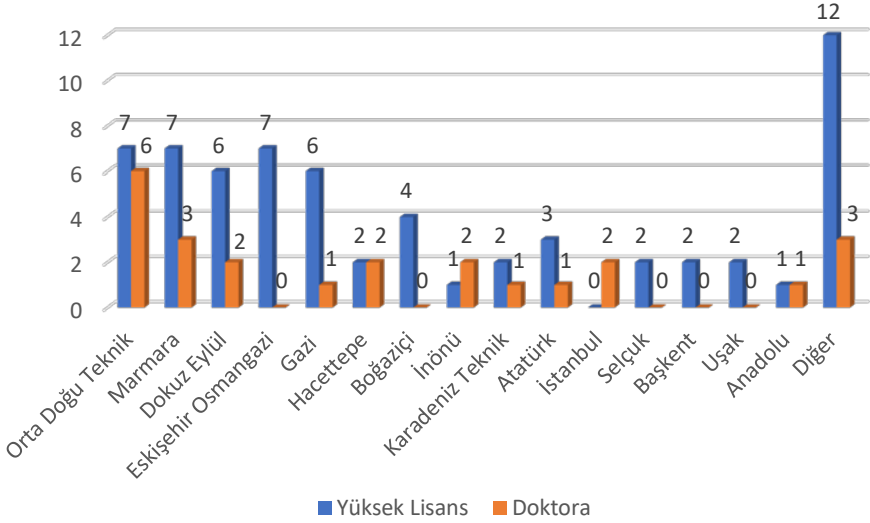
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımları Grafik 4’te verilmiştir.

Grafik 4. Danışman Unvanlarına Göre Dağılımlar

Grafik 4 incelendiğinde, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan doktora tezlerinin çoğunlukla profesör (f=17), yüksek lisans tezlerinin ise ağırlıklı olarak doktor öğretim üyesi (f=30) danışmanlığında gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplamda en fazla lisansüstü tez doktor öğretim üyesi (f=32) danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği üniversitelere göre dağılımlarına Grafik 5’te yer verilmiştir.

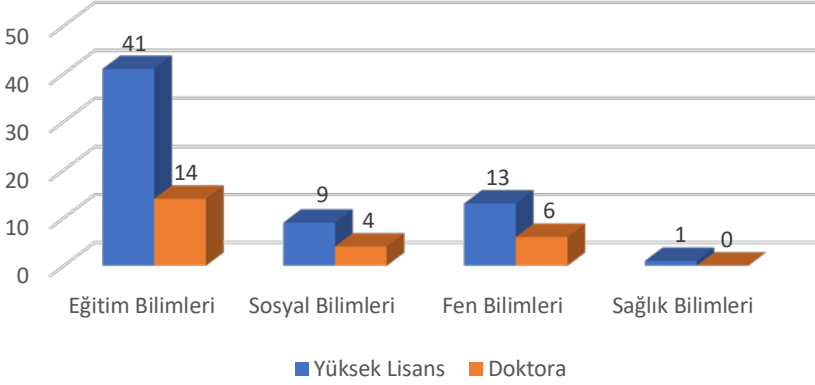

Grafik 5. Üniversitelere Göre Dağılımlar

Grafik 5'teki uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği üniversitelere göre dağılımları incelendiğinde, tezlerin 30 farklı üniversitede yürütüldüğü görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin gerçekleştirildiği üniversitelerde ilk sıralarda Orta Doğu Teknik (f=7), Marmara (f=7) ve Eskişehir Osmangazi (f=7); doktora tezlerinin yürütüldüğü üniversitelerde ilk sıralarda ise Orta Doğu Teknik (f=6), Marmara (f=3) ve Dokuz Eylül (f=2) üniversitelerinin olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, lisansüstü tezlerin üniversiteler arası dağılımında toplamda ilk sırayı Orta Doğu Teknik (f=13) ve Marmara (f=10) üniversitelerinin aldığı saptanmıştır.

Grafik 5'te diğer olarak belirtilen on iki yüksek lisans tezi Kastamonu (f=1), Recep Tayyip Erdoğan (f=1), Gaziantep (f=1), Sakarya (f=1), Abant İzzet Baysal (f=1), Bülent Ecevit (f=1), Kırıkkale (f=1), Erciyes (f=1), Bilkent (f=1), Balıkesir (f=1), Uludağ (f=1), Muğla Sıtkı Koçman (f=1); üç doktora tezi ise Dicle (f=1), Mustafa Kemal (f=1), Necmettin Erbakan (f=1) üniversitelerinde yapılmıştır.

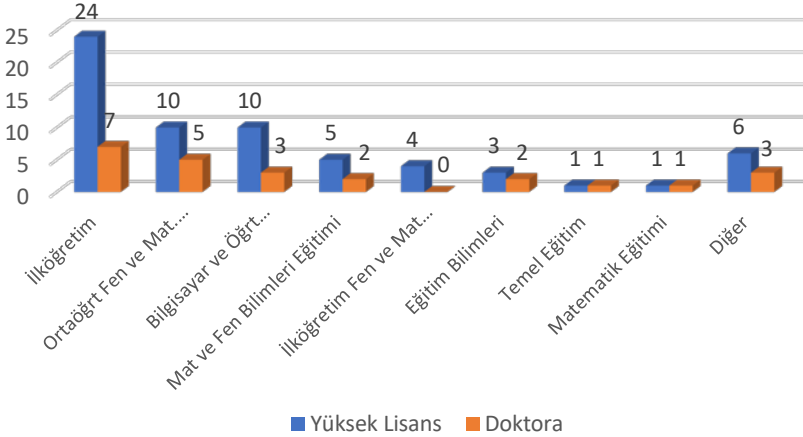
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği enstitülere göre dağılımlar Grafik 6'da verilmiştir.

Grafik 6. Enstitülere Göre Dağılımlar

Grafik 6’da, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin en fazla eğitim bilimleri (f=41) ve fen bilimleri (f=13); benzer şekilde doktora tezlerinin de en fazla eğitim bilimleri (f=14) ve fen bilimleri (f=6) enstitülerinde yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla genel toplamda en fazla lisansüstü tez eğitim bilimleri (f=55) ve fen bilimleri (f=19) enstitülerinde yapılmıştır.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği anabilim dallarına göre dağılımlarına Grafik 7’de yer verilmiştir.

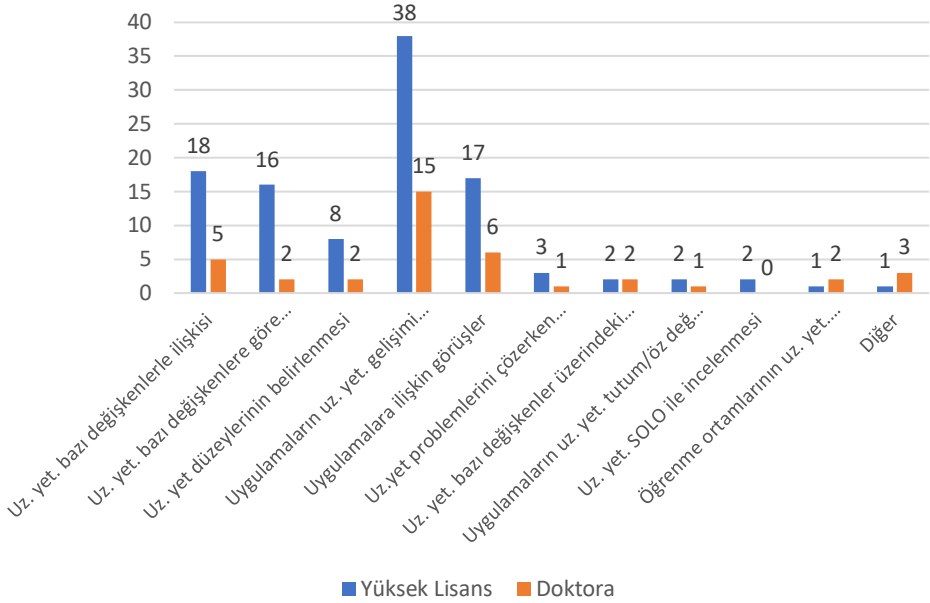

Grafik 7. Anabilim Dallarına Göre Dağılımlar

Grafik 7'deki uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği anabilim dallarına göre dağılımları incelendiğinde, tezlerin 17 farklı anabilim dalında yürütüldüğü görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin önemli bir kısmı İlköğretim (f=24), Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi (f=10) ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (f=10); benzer şekilde doktora tezlerinin büyük bir kısmı da İlköğretim (f=7), Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi (f=5) ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (f=3) anabilim dallarında yapıldığı görülmektedir. Genel toplamda en fazla lisansüstü tez İlköğretim (f=31), Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi (f=15) ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (f=13) anabilim dallarında yapılmıştır.

Grafik 7'de diğer olarak belirtilen altı yüksek lisans tezi Sınıf Eğitimi (f=1), Eğitim Programları ve Öğretim (f=1), Bilgisayar Mühendisliği (f=1), İlköğretim Matematik Eğitimi (f=1), Beden Eğitimi ve Spor (f=1), Ortaöğretim Matematik Öğretmenliği (f=1); üç doktora tezi ise Üstün Zekâlılar Eğitimi (f=1), Özel Eğitim (f=1), Enformatik (f=1) anabilim dallarında yapılmıştır.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin amaçlarına göre dağılımlarına Grafik 8'de yer verilmiştir.

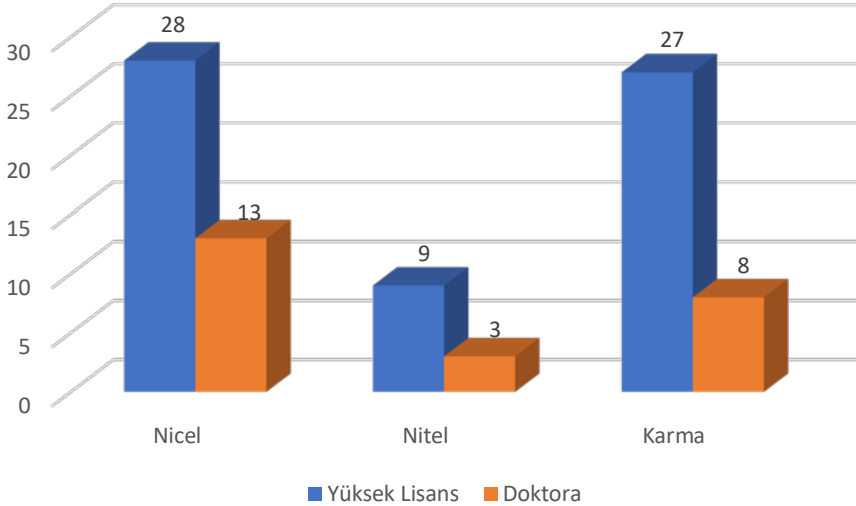

Grafik 8. Amaçlara Göre Dağılımlar

Grafik 8’de görüldüğü üzere uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin çoğunda “farklı uygulamaların uzamsal yeteneğin gelişimi üzerindeki etkileri (f=38)”, “uzamsal yeteneğin bazı değişkenlerle ilişkisi (f=18)”, “uygulamalara ilişkin görüşler (f=17)”, “uzamsal yeteneğin bazı değişkenlere göre incelenmesi (f=16)”; doktora tezlerinin çoğunda ise “farklı uygulamaların uzamsal yeteneğin gelişimi üzerindeki etkileri (f=15)”, “uygulamalara ilişkin görüşler (f=6)”, “uzamsal yeteneğin bazı değişkenlerle ilişkisi (f=5)” amaçlanmıştır. Genel toplamda lisansüstü tezlerde en fazla “farklı uygulamaların uzamsal yeteneğin gelişimi üzerindeki etkileri (f=53)” “uzamsal yeteneğin bazı değişkenlerle ilişkisi (f=23)” ve “uygulamalara ilişkin görüşler (f=23)” araştırılmıştır.

Grafik 8’de diğer olarak belirtilen bir yüksek lisans tezinde “zihnin uzamsal alışkanlıkları ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanması (f=1)”; üç doktora tezinde ise “arttırılmış gerçeklik tabanlı bir öğretim tasarımı ve geliştirilmesi (f=1)”, “geometrik ve uzamsal beceriler testi ve gözlem formunun geliştirilmesi (f=1)”, “Uzamsal yetenek ve bileşenleri (f=1)” amaçlar arasında yer almaktadır.

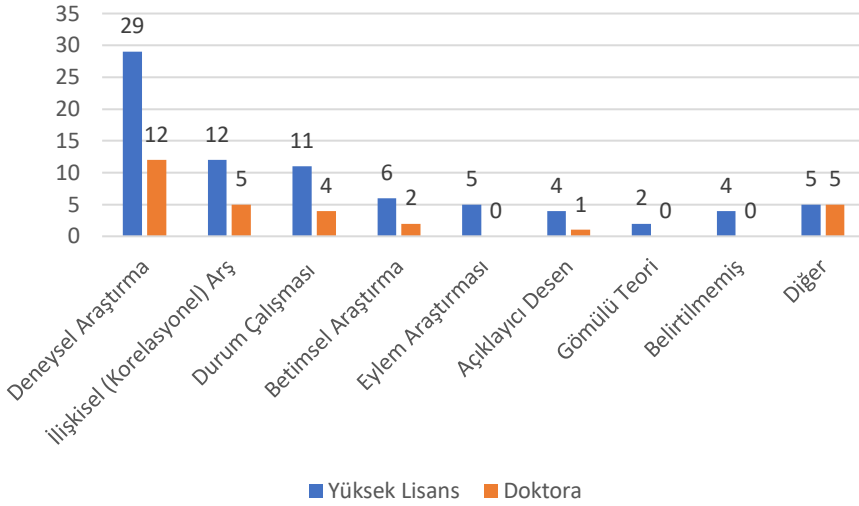
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımlar Grafik 9’da verilmiştir.

Grafik 9. Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımlar

Grafik 9'a göre, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinde en fazla nicel ($f=28$) ve karma ($f=27$); benzer şekilde doktora tezlerinde de en fazla nicel ($f=13$) ve karma ($f=8$) araştırma yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Genel toplamda nicel ($f=41$) ve karma ($f=33$) araştırma yöntemi bu alanda yapılan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen araştırma yöntemi olmuştur.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma desenlerine göre dağılımlar Grafik 10'da verilmiştir.

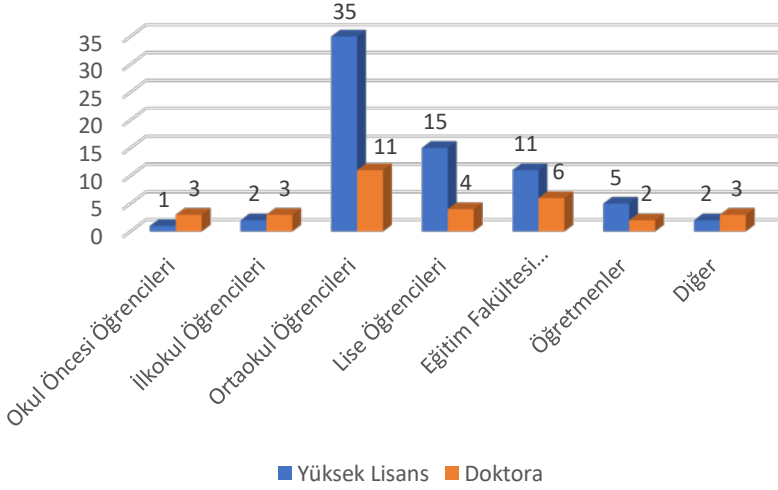
Grafik 10. Araştırma Desenlerine Göre Dağılımlar

Grafik 10 incelendiğinde, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezleri çoğunlukla deneysel ($f=29$), ilişkisel (korelasyonel) ($f=12$) ve durum çalışması ($f=11$); benzer şekilde doktora tezleri de deneysel ($f=12$), ilişkisel (korelasyonel) ($f=5$) ve durum çalışması ($f=4$) deseninde gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel toplamda deneysel desenin ($f=41$) uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen desen olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yüksek lisans tezlerinin bir kısmının ($f=4$) kullandıkları araştırma desenini tezde belirtmedikleri de dikkat çekmektedir.

Grafik 10'da diğer olarak belirtilen beş yüksek lisans tezi olgu bilim (fenomenografik) ($f=1$), doküman inceleme ($f=1$), müdahale deseni ($f=1$), sıralı açıklayıcı tasarım ($f=1$), nedensel karşılaştırmalı araştırma ($f=1$) desenlerinde;

beş doktora tezi ise eğitsel tasarım (f=1), tasarım tabanlı araştırma (f=1), yakınsak paralel (f=1), gömülü desen (f=1), kesitsel araştırma (f=1) desenlerinde yapılmıştır.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde üzerinde çalışılan örneklem gruplarına göre dağılımlar Grafik 11’de verilmiştir.

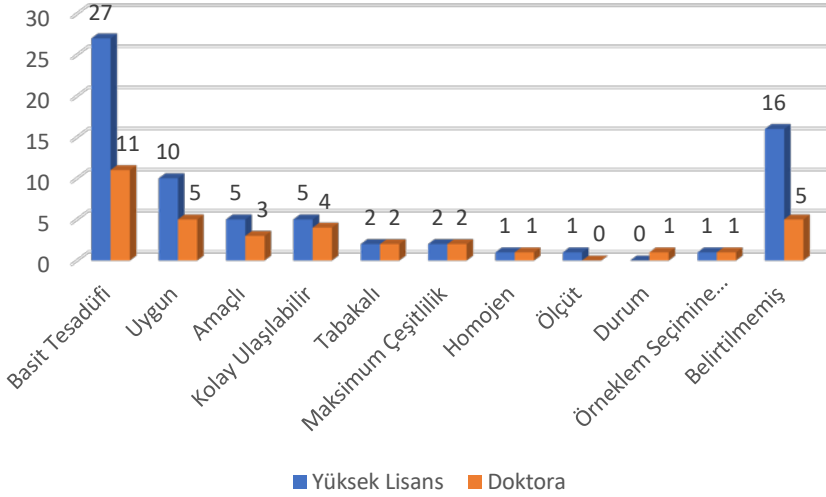

Grafik 11. Örneklem Gruplarına Göre Dağılımlar

Grafik 11’e göre, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinde ağırlıklı olarak ortaokul (f=35), lise (f=15) ve eğitim fakültesi öğrencileri (f=11); doktora tezlerinde ise ortaokul (f=11), eğitim fakültesi (f=6) ve lise öğrencileri (f=4) ile çalışıldığı görülmektedir. Genel toplamda lisansüstü tezlerde en fazla ortaokul öğrencileri (f=46) ile çalışılmıştır.

Grafik 11’de diğer olarak belirtilen iki yüksek lisans tezinde mühendislik fakültesi öğrencileri (f=1), mesleki eğitime devam eden öğrenciler (f=1); üç doktora tezinde ise tıp fakültesi öğrencileri (f=1), matematik eğitimi uzmanı (f=1), ebeveynler (f=1) ile çalışılmıştır.

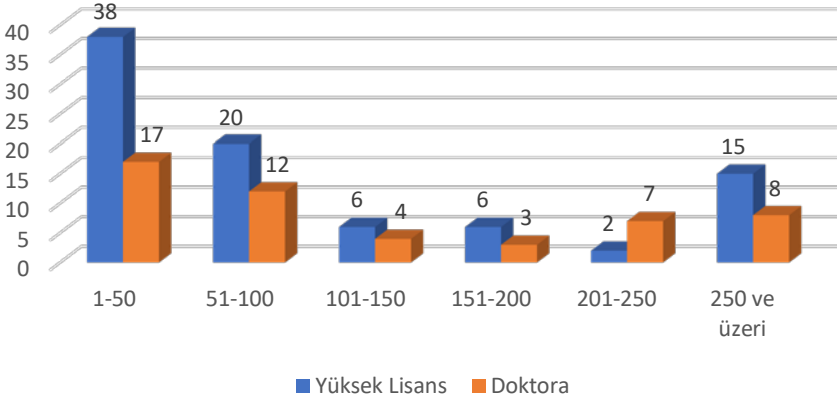
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde yararlanılan örnekleme yöntemlerine göre dağılımlara Grafik 12’de yer verilmiştir.

Grafik 12. Örneklem Yöntemlerine Göre Dağılımlar

Grafik 12 incelendiğinde, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinde ilk sıralarda basit tesadüfî ($f=27$) ve uygun ($f=10$); benzer şekilde doktora tezlerinde de basit tesadüfî ($f=11$) ve uygun ($f=5$) örneklem yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Genel toplamda basit tesadüfî örneklem yönteminin ($f=38$) uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen örneklem yöntemi olduğu ortaya çıkmıştır. Örneklem seçimine gitmeyen yüksek lisans ($f=1$) ve doktora tezleri ($f=1$) de mevcuttur. Bununla birlikte yüksek lisans ve doktora tezlerinin önemli bir kısmının ($f=21$) kullandıkları örneklem yöntemlerini tezde belirtmemeleri dikkat çekici bulunmuştur.

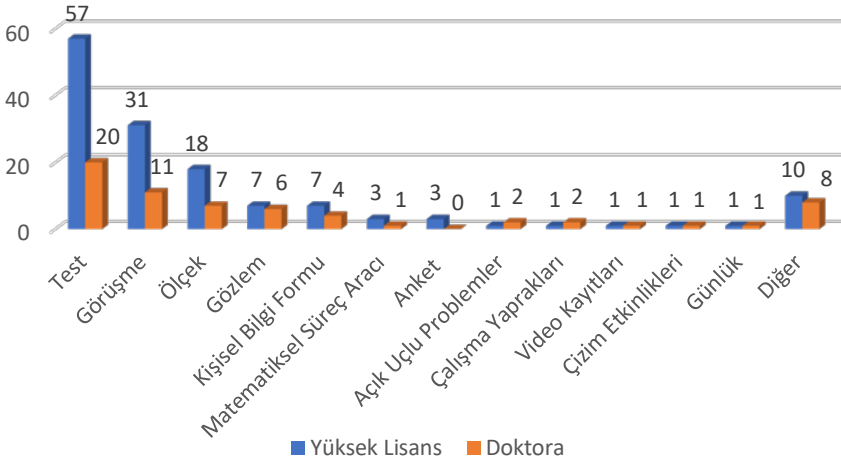
Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde tercih edilen örneklem büyüklüklerine göre dağılımlar Grafik 13'te verilmiştir.

Grafik 13. Örneklem Büyüklüklerine Göre Dağılımlar

Grafik 13 incelendiğinde uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin büyük bir kısmında 1-50 ($f=38$) ve 51-100 ($f=20$); benzer şekilde doktora tezlerinin büyük bir kısmında da 1-50 ($f=17$) ve 51-100 ($f=12$) kişilik örneklem büyüklüğünün tercih edildiği görülmektedir. Genel toplamda uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla 1-50 ($f=55$) ve 51-100 ($f=32$) kişilik örneklem büyüklüğü tercih edilmiştir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımlara Grafik 14’te yer verilmiştir.

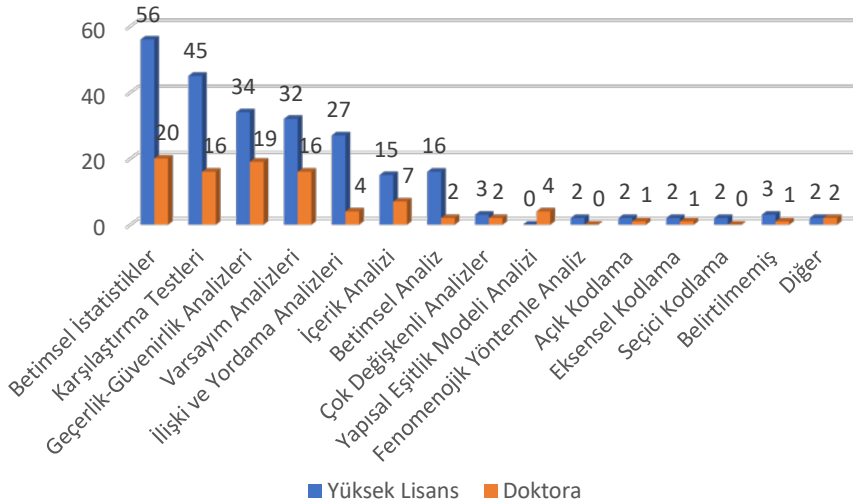

Grafik 14. Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımlar

Grafik 14'te, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde birçok farklı veri toplama aracından yararlanıldığı görülmektedir. Bu alanda yapılmış yüksek lisans tezlerinde ilk sıralarda test (f=57), görüşme (f=31), ölçek (f=18); benzer şekilde doktora tezlerinde de test (f=20), görüşme (f=11), ölçek (f=7) gibi veri toplama araçlarından yararlanılmıştır. Genel toplamda testin (f=77) uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen veri toplama aracı olduğu belirlenmiştir.

Grafik 14'te diğer olarak belirtilen on yüksek lisans tezinde veri toplama aracı olarak modelleme etkinlikleri (f=1), envanter (f=1), rubrik (f=1), fiziksel modeller (f=1), etkinlik kağıtları (f=1), yansıtma raporu (f=1), fotoğraf (f=1), yazılı değerlendirme soruları (f=1), dikkate alıyorum formu (f=1), sorular (f=1); sekiz doktora tezinde ise eskiz (f=1), yazılı notlar (f=1), sanat çalışmaları (f=1), matematiksel sorular (f=1), araştırmacı-öğretmen alan notları (f=1), elektronik kontrol sistemi (f=1), bireysel-grup içi ürünler (f=1), geometrik şekilleri tanıma formu (f=1) kullanılmıştır.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde kullanılan veri analiz tekniklerine göre dağılımlara Grafik 15'te yer verilmiştir.

Grafik 15. Veri Analiz Tekniklerine Göre Dağılımlar

Grafik 15'te uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin çoğunda kullanılan veri analiz tekniklerinin sırasıyla betimsel istatistikler

(f=56), karşılaştırma testleri (f=45), geçerlik-güvenirlik analizleri (f=34), varsayım analizleri (f=32); doktora tezlerinin çoğunluğunda kullanılan veri analiz tekniklerinin ise sırasıyla betimsel istatistikler (f=20), geçerlik-güvenirlik analizleri (f=19), karşılaştırma testleri (f=16) ve varsayım analizleri (f=16) olduğu görülmektedir. Genel toplamda betimsel istatistikler (f=76) tekniğinin uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen veri analiz tekniği olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte lisansüstü tezlerinin bir kısmının (f=4) kullandıkları veri analiz tekniğini tezde belirtmedikleri görülmektedir.

Grafik 15’te diğer olarak belirtilen iki yüksek lisans tezinde veri analiz tekniği olarak söylem analizi (f=1), doküman analizi (f=1); iki doktora tezinde ise “sürekli karşılaştırmalı analiz (f=1), kavramsal analiz (f=1) kullanılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Ülkemizde 1996-2020 yılları arasında uzamsal yetenek ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezine kayıtlı 88 lisansüstü tez incelenmiştir. Bu tezlerin çoğunu yüksek lisans tezi oluşturmaktadır. Bu durumun, üniversitelerin çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde lisansüstü eğitim vermesinden ve üniversitelerin doktora programlarını açma kriterlerini karşılayamamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Doktora eğitimine giriş koşullarının ağır ve doktora eğitiminin yüksek lisans eğitim sürecine oranla daha zor olması bu bulgunun başka bir nedeni olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezler genellikle Türkçe yazılmış ve tezlerin sayısında son yıllarda artış olmuştur. Yüksek lisans tezleri en çok 2016 ve 2018; doktora tezleri ise en çok 2012, 2017 ve 2019 yıllarında gerçekleştirilmiştir. 1997-2004 yılları arasında yüksek lisans tezi, 1996-2009 yılları arasında ise doktora tezi yapılmamıştır. Uzamsal yetenek ile ilgili doktora tezi ilk olarak 2010 yılında yapılmıştır. Toplamda en fazla lisansüstü tez 2019 yılında yapılmıştır. Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan doktora tezleri çoğunlukla profesör, yüksek lisans tezleri ise doktor öğretim üyesi danışmanlığında gerçekleştirilmiştir. Toplamda en fazla lisansüstü tez doktor öğretim üyesi danışmanlığında gerçekleştirilmiştir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin gerçekleştirildiği üniversitelere göre dağılımları incelendiğinde, tezler 30 farklı üniversitede yürütülmüştür. Yüksek lisans tezlerinin gerçekleştirildiği üniversitelerde ilk sıralarda Orta Doğu Teknik, Marmara ve Eskişehir Osmangazi; doktora tezlerinin yürütüldüğü üniversitelerde ilk sıralarda ise Orta Doğu Teknik, Marmara ve Dokuz Eylül üniversitelerinin olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, lisansüstü tezlerin üniversiteler arası dağılımında toplamda ilk sıraları Orta Doğu Teknik ve Marmara üniversitelerinin aldığı saptanmıştır. Bu bulgu, bu üniversitelerin sahip olduğu tarihsel ve kurumsal misyon ile açıklanabilir. Ayrıca bu bulgunun nedeni, bu üniversitelerde lisansüstü tezlere danışmanlık yapan öğretim elemanlarının uzamsal yetenek ile ilgili yeterli kuramsal bilgiye sahip olması, bu konuda çalışmaları olması dolayısıyla da danışmanlık yaptığı öğrencilerini de bu konuda tez yapmaları için yönlendirmesi olabilir. Bununla birlikte uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan hem yüksek lisans hem de doktora tezleri en fazla eğitim bilimleri ve fen bilimleri enstitülerinde yapılmıştır. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin önemli bir kısmı İlköğretim, Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi anabilim dallarında yapılmıştır. Bu durum, bu alanların uzamsal yetenekle doğrudan ilişkili olması ile açıklanabilir. Çünkü uzamsal yetenek fen (science), teknoloji (technology), mühendislik (engineering) ve matematik (mathematics) alanları (STEM) için oldukça önem bir yere sahiptir (Lubinski, 2010; Uttal ve Cohen, 2012; Young, Cartmill, Levine ve Goldin-Meadow, 2014). Bu gibi alanlarda başarılı olabilmek için gerekli olan uzamsal yetenek doğuştan, dil ve diğer özelleşmiş yetenekler ile birlikte, kalıtsal yetenekler ve deneyim arasındaki etkileşimler yoluyla gelişmektedir (Mathewson, 1999). Osberg (1997), bir çocuğun dünyada var olan ya da kendi zihninde yarattığı imgeleri manipüle ederek anlam yaratmasına izin veren uzamsal yeteneğin eksikliği durumunda, okul çevresinde ve muhtemelen günlük yaşamında da zorluk çekeceğini ve bu nedenle küçük yaşlardan itibaren uzamsal yeteneğin nasıl geliştirilebileceği ve sürdürülebileceği konusuna önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim uzamsal yetenek ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerde de en çok uzamsal yeteneğin geliştirilmesi üzerine odaklanılmıştır. Lisansüstü tezlerde uzamsal yeteneğin nasıl geliştirileceği ile ilgili araştırmacılar farklı iddiaları ileri sürmüşlerdir. Araştırmacıların uzamsal yeteneği geliştirebileceğini iddia ettikleri uygulamalardan bazıları somut materyaller, sanal ortamlar, bilgisayar yazılımları, zeka

oyunları, origami tabanlı öğretim, Sketchup uygulamaları, arttırılmış gerçeklik uygulamaları, teknik resim dersi, dijital oyunlar, oryantiring eğitimi, google earth, farklılaştırılmış geometri öğretimidir. Bununla birlikte lisansüstü tezlerde uygulamalara ilişkin görüşler ve uzamsal yeteneğin bazı değişkenler (akademik başarı, mantıksal düşünme yeteneği, geometriye yönelik öz-yeterlik algısı, geometrik düşünme düzeyi, geometri bilgileri, problem çözme becerileri, uzamsal kaygı) ile ilişkileri de sıklıkla araştırılmıştır.

Bilimsel araştırmaların en önemli hususlarından biri yöntem konusudur. Bir araştırmaya başlamadan önce ilk olarak yapılması gereken yöntemin belirlenmesidir. Sosyal ve beşeri bilimlerde nicel ve nitel yöntem ek olarak son yıllarda kullanımı artan, her iki tür veri toplama şeklini kullanan karma yöntem araştırmaları mevcuttur (Baki ve Gökçek, 2012). Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla nicel ve karma araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Genel toplamda nicel araştırma yöntemi bu alanda yapılan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen araştırma yöntemi olmuştur. Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan tezlerde daha çok tercih edilen yöntemin nicel yöntem olmasının nedeni, bu tezlerin konu ve amaçları ile alakalıdır. Çünkü bir araştırmacının konu ve amacına göre yöntemi de değişiklik göstermektedir (Karasar, 2011). Ancak son yıllarda eğitim ve sosyal alanlarda nicel yöntemin tercih edildiği araştırmaların tek başına zayıf kaldığı görüşü hâkimdir (Üzümcü, 2016). Dolayısıyla az sayıda denekle derinlemesine inceleme yapmaya olanak sağlayan nitel, nitel ve nicel verileri birlikte kullanımına olanak sağlayan karma araştırmaların daha güçlü verilere ulaşmamızı sağlaması açısından son derece önemlidir (Gürdal, Bakioğlu ve Öztuna, 2010). Uzamsal yetenek ile ilgili lisansüstü tezlerde deneysel desenin yoğun olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde en çok deneysel desenlerinin tercih edilmesi çalışmalarda uzamsal yeteneğin farklı uygulamalar ile geliştirilmesi üzerine odaklanıldığı içindir. Bununla birlikte lisansüstü tezlerinin bir kısmının kullandıkları araştırma desenini tezde belirtmedikleri de dikkat çekmektedir. Oysa araştırmacının nasıl yapılacağına yöntem bölümünde ayrıntılı bir şekilde yazılması gerekmektedir (Yılmaz ve Altınkurt, 2012). Çünkü bir araştırmacının yönteminin ayrıntılı ve doğru olarak verilmesi, o araştırmadan elde edilen sonuçların doğruluğu, inandırıcılığı ve tekrarlanabilirliği ile yakından ilişkilidir (Karasar, 2011).

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde ağırlıklı olarak ortaokul, lise ve eğitim fakültesi öğrencileri ile çalışılmıştır. Bu bulguya göre uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde çalışılan örneklem gruplarında, öğrencilerin gelişim özelliklerinin dikkate alındığı söylenebilir. Çünkü Piaget'e göre soyut düşünmenin başladığı ve hızla geliştiği dönem ilköğretim ikinci kademedir (Senemoğlu, 2012). Bu nedenle, soyut düşünme becerisi gerektiren uzamsal yetenek ile ilgili yapılacak çalışmalar için soyut işlemler döneminde olan ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinin seçilmesi gereklidir. Çünkü bir çalışmada eğer örneklem uygun değilse, araştırma problemi ne kadar önemli olursa olsun, takip eden aşamaların iyi tasarlanıp tasarlanmadığına bakılmaksızın yapılan araştırmadan şüphe duyulur (Erkuş, 2009). Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde ilk sıralarda basit tesadüfi (rasgele) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu durum, deneysel araştırmalarda sıklıkla kullanılan örnekleme yönteminin basit tesadüfi (rasgele) örnekleme yönteminin olması ile açıklanabilir. Gerçek deneysel desenler, birden çok grup kullanılması ve araştırmacılar tarafından sınıfların yansız atama ile oluşturulduğu durumlarda kullanılır (Karasar, 2011). Ülkemizde sınıflar daha önceden okul yönetimleri tarafından oluşturulduğundan dolayı, araştırmacıların sınıfları rastgele atama yoluyla oluşturmaları mümkün değildir. Bu nedenle yapılan araştırmalarda gerçek deneysel desenler yerine yarı deneysel desenler kullanılmakta ve var olan sınıflar rastgele deney ve kontrol grubu olarak seçilmektedir (Çepni, 2014). Her iki deneysel desende de basit tesadüfi (rasgele) örnekleme yöntemi sıklıkla kullanılması bu bulguya gerekçe olarak gösterilebilir. Örneklem seçimine gitmeyen yüksek lisans ve doktora tezleri de mevcuttur. Bununla birlikte yüksek lisans ve doktora tezlerinin önemli bir kısmı kullandıkları örnekleme yöntemlerini tezde belirtmemişlerdir. Oysa Yılmaz ve Altınkurt'a (2012) göre araştırmalar raporlaştırılırken örnekleme yöntemlerine ve veri toplama süreçlerine eksiksiz ve doğru olarak yer verilmesi, araştırmacının nasıl yapıldığına açıklık getirmek ve sonraki araştırmalara kılavuzluk etmek açısından önemlidir. Bununla birlikte uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde ilk sıralarda 1-50 ve 51-100 kişilik örneklem büyüklüğü tercih edilmiştir. Ülkemizde sınıflar daha önceden okul yönetimleri tarafından oluşturulduğundan dolayı eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılan yarı deneysel

desende bir ya da daha fazla deney ve kontrol grupları var olan sınıflar arasından rastgele seçilir (Çepni, 2014) ve diğer nicel yöntemin desenlerine göre deneysel desende daha az sayıda örnekleme yapılır. Ülkemizde ilköğretim ve ortaokullardaki sınıf mevcutlarının ortalama 20 ile 40 arasında olduğu dikate alındığında örnekleme büyüklüklerinin karşılandığı da söylenebilir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde nitel ve nicel olmak üzere birçok farklı veri toplama aracından yararlandığı görülmektedir. Bu alanda yapılmış hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde ilk sıralarda test, görüşme, ölçek gibi veri toplama araçlarından yararlanılmıştır. Genel toplamda testin uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde en fazla tercih edilen veri toplama aracı olduğu belirlenmiştir. Juodaityte ve Kazlauskine (2008), araştırma modeline, amacına ve problem cümlesine uygun olarak, kullanılacak veri toplama araçlarının seçiminin yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çoğunlukla veri toplama aracı olarak testin kullanılması, uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerde daha fazla tercih edilen araştırma yönteminin nicel araştırma yöntemi, araştırma deseninin deneysel desen olması ile açıklanabilir. Ayrıca literatürde öğrencilerin uzamsal yetenek ve bileşenlerini ölçmek amacıyla hazırlanan kâğıt-kalem testlerinden [Purdue Uzamsal Görselleştirme Testi (Guay, 1976); MGMP Uzamsal Görselleştirme Testi (Winter, Lappan, Fitzgerald ve Shroyer, 1989); Ayrımsal Yetenek Testi (Bennett, Seashore ve Wesman, 1974); Zihinsel Döndürme Testi (Shepard ve Metzler, 1971); Nesne Döndürme Testi (Demetriou, Christou, Spanoudis ve Platsidou, 2002); French Reference Kit (Ekstrom, French ve Harman, 1976); Görüntü Perspektif Testi (Pittalis ve Christou, 2010) çok sayıda bulunması da bu bulgunun nedeni olarak gösterilebilir.

Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans tezlerinin çoğunda kullanılan veri analiz tekniklerinin sırasıyla betimsel istatistikler, karşılaştırma testleri, geçerlik-güvenirlik analizleri, varsayım analizleri; doktora tezlerinin çoğunluğunda kullanılan veri analiz tekniklerinin ise sırasıyla betimsel istatistikler, geçerlik-güvenirlik analizleri, karşılaştırma testleri ve varsayım analizleri olduğu görülmektedir. Uzamsal yetenek ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezlerin çoğunluğu nicel yöntemle tasarlandığı için nicel veri analiz tekniklerinin sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Bununla birlikte betimsel istatistiklerin diğer tekniklere kıyasla en çok kullanılmasının nedeni, nicel, nitel ve karma araştırmalarda da çalışılan grupların kişisel bilgilerine yer verirken frekans, ortalama gibi betimsel istatistiklerden yararlanması olabilir.

Geçerlik-güvenirlik analizlerinin sık kullanılmasının nedeni, tezlerde en çok kullanılan veri toplama aracı olan testlerin araştırmacılar tarafından geliştirilmelerinden ya da literatürde yer alan kağıt-kalem testlerinin kendi örneklemelerine uygunluğunun sınanmasından kaynaklanabilir. Varsayım testleri (normallik, homojenlik vb.) ise karşılaştırma testleri yapılmadan önce sınanması gerektiği için araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak karşılaştırma testlerinin kullanımı, varsayım analizlerinin kullanımından sayıca fazla olduğundan, bazı araştırmacıların verilere varsayım analizi yapmayıp, direkt karşılaştırma testleri yaptıkları şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte lisansüstü tezlerinin bir kısmının kullandıkları veri analiz tekniğini tezde belirtmemeleri de dikkat çekmektedir. Oysa araştırmaların nasıl yapılacağına yöntem bölümünde ayrıntılı bir şekilde yazılması gerekmektedir (Yılmaz ve Altınkurt, 2012). Çünkü araştırma süreci içinde yöntemi oluşturan unsurların eksik ve yanlış ele alınması ya da bu unsurlara hiç yer verilmemesi araştırma sürecini olumsuz etkileyecektir (Erkuş, 2009).

İncelenen lisansüstü tezlerde belli başlı araştırma yöntemleri, araştırma desenleri, örneklem grupları, örnekleme yöntemleri, örneklem büyüklükleri, veri toplama araçları ve veri analiz yöntemlerinin sıklıkla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ileride yapılacak uzamsal yetenekle ilgili çalışmalarda sıklıkla kullanılan nicel yöntem yerine derinlemesine bilgi edinilmesi amacıyla nitel ya da karma araştırma yöntemlerine yer verilebilir. Sık kullanılan araştırma desenlerinin ve veri toplama araçlarının yerine daha az tercih edilen farklı araştırma desenlerine ve veri toplama araçlarına yer verilmesi önerilebilir. Bunun yanında veri analiz yöntemlerinin çeşitlendirilmesine ve ileri düzey istatistik ve analiz tekniklerinin kullanılması da önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Research Tendencies towards Spatial Ability in
Turkey**

*

Neşe Dokumacı Sütçü

Dicle University

In this research, it was aimed to determine the research tendencies towards spatial ability between 1996-2020 in Turkey. In accordance with this purpose, the types, languages, years, titles of advisors, conducted universities, institutions, departments, aims, research methods, research designs, studied samples, used sampling methods, preferred sample sizes, used data collection tools, and data analysis techniques of postgraduate theses were examined.

The study was designed with document review method among the qualitative research methods. The theses within the scope of the study were determined with criterion sampling. Accordingly, 88 theses that are accessible and registered in the Council of Higher Education Thesis Center were examined. Thesis review form was used in the examination of the accessed theses. Content analysis was used in the analysis of the obtained data. The obtained data were coded to the thesis review form by the researcher according to the categories. Frequency (f) was used in the analysis of the data and the data was presented in graphics.

A great majority of the postgraduate theses on spatial ability consists of master’s theses. Most of the theses were written in Turkish. Additionally, there is an increase in theses in recent years. There weren’t any master’s theses between 1997-2004 and doctoral theses between 1996-2009. The first doctoral thesis was conducted in 2010. Doctoral theses were mostly conducted under the advisory of professors and master’s theses were mostly conducted under the advisory of doctor lecturers. Theses on spatial ability were conducted in 30 different universities. It was observed that Middle East Technical University, Marmara University, and Eskişehir Osmangazi University are the leading universities in which master's theses were conducted and Middle East Technical University, Marmara University, and Dokuz Eylül University are the leading universities in which doctoral theses were conducted. Additionally, master’s and doctoral theses were mostly conducted in the institutions

of educational sciences and science. A great majority of master's and doctoral theses were conducted in Elementary, Secondary School Mathematics and Science Education, Computer and Instructional Technology, departments. It was observed that in master's and doctoral theses on spatial ability, "effects on the spatial ability of the different applications" were intended the most. It was observed that in master's and doctoral theses on spatial ability, quantitative and mixed methods were used the most. It was revealed that experimental design was used intensely both in master's and doctoral theses. Both master's and doctoral theses conducted on spatial ability predominantly studied middle-school students. Simple random sampling method was used the most in the theses. There were also master's and doctoral theses that did not perform sampling. Additionally, most of the master's and doctoral theses did not specify the used sampling method. Moreover, the sample size of 1-50 and 51-100 people was preferred in the master's theses. It can be observed that various data collection tools and data analysis techniques were used in post-graduate theses conducted on spatial ability. Data collection tools such as tests, interviews, and scale were used predominantly both in master's and doctoral theses conducted on this field. It was observed that data analysis techniques used in most of the master's theses were respectively descriptive statistics, comparison tests, validity-reliability analyses, and assumption analyses; and descriptive statistics, validity-reliability analyses, comparison tests, and assumption analyses were respectively, the most used techniques in doctoral theses.

In conclusion, it was determined that the number of master's theses conducted on spatial ability were more than the doctoral theses, the highest number of master's theses were written in 2016 and 2018 and the highest number of doctoral theses were written in 2012, 2017 and 2019, the advisors of doctoral theses were mostly professors and the advisors of master's theses were mostly assistant professor, the highest number of these were conducted in Middle East Technical and Marmara University, and the institutions were Education and Science institutions, and the departments were Elementary, the most intended purpose were "effects on the spatial ability of the different applications", the most used research method was quantitative and mixed research, the most preferred research design was experimental design, the most studied group was middle-school students, simple random sampling method was used, sample size of 1-50 people was preferred, the most preferred data

collection tool was tests, and the most preferred data analysis technique was descriptive statistics. As can be seen, there were similarities in postgraduate theses in terms of the examined variables. It can be suggested to use qualitative or mixed research methods in order to acquire more thorough information in future studies. It can be suggested to include different research designs and data collection tools that are preferred less instead of certain research designs and data collection tools. Additionally, it can be also suggested to diversify the analysis methods used for the analysis of the data and to use advanced statistical and analysis techniques.

Kaynakça / References

- Abay, S., Tertemiz, N. ve Gökbulut, Y. (2018). Investigation in several variables the spatial skills of teacher candidates. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 12(1), 45-62.
- Baki, A. ve Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Bennett, G. K., Seashore, H. G. ve Wesman, A. G. (1974). *The differential aptitude tests (Form t)*. New York: The Psychological Corporation.
- Bishop, A. J. (1980). Spatial abilities and mathematics education-A review. *Educational studies in mathematics*, 11(3), 257-269.
- Cansız Aktaş, M. (2015). Nitel veri toplama araçları. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde*. (s. 337-371) Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cheng, Y. L. ve Mix, K. S. (2014). Spatial training improves children's mathematics ability. *Journal of Cognition and Development*, 15(1), 2-11.
- Clements, D. H. (1998). *Geometric and spatial thinking in young children*. ERIC Document Reproduction Service No. ED 436232.
- Coleman, S. L. ve Gotch, A. J. (1998). Spatial perception skills of chemistry students. *Journal of Chemical Education*, 75(2), 206.
- Contero, M., Naya, F., Company, P., Saorin, J. L. ve Conesa, J. (2005). Improving visualization skills in engineering education. *IEEE Computer Graphics and Applications*, 25(5), 24-31.
- Corradini, A. (2011). *A study on whether digital games can effect spatial reasoning skills*. Handbook of Research on Improving Learning and Motivation through Educational Games: Multidisciplinary Approaches. IGI Global, 1, (pp.1086-1110).
- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. (7. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

- Delialioğlu, Ö. ve Aşkar, P. (1999). Contribution of students' logical thinking ability, mathematical skills and spatial ability on achievement in secondary school physics. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16-17, 34-39.
- Demetriou, A., Christou, C., Spanoudis, G. ve Platsidou, M. (2002). *The development of mental processing: Efficiency, working memory, and thinking*. Monographs of the Society of Research in Child Development (Serial Number 267).
- Demirkaya, C. ve Masal, M. (2017). Geometrik-mekanik oyunlar temelli etkinliklerin ortaokul öğrencilerinin uzamsal düşünmebecerilerine etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(3), 600-610.
- Dokumacı Sütçü, N. (2017). *Zekâ oyunlarının ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin uzamsal yeteneklerine ve uzamsal yetenek öz-değerlendirmelerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Dokumacı Sütçü, N. (2018, Mayıs). Ortaokul öğrencilerinin uzamsal görselleştirme becerilerinin incelenmesi. *Proceedings of the Vth International Eurasian Educational Research Congress*, Antalya. s. 197-199
- Ekstrom, R. B., Dermen, D. ve Harman, H. H. (1976). *Manual for kit of factor-referenced cognitive tests*. Princeton, NJ: Educational Testing Service.
- Eliot, J. ve Smith, I. M. (1983). *An international directory of spatial tests*. Windsor, UK, NFER-Nelson.
- Erkek, Ö., Işıksal, M. ve Çakıroğlu, E. (2017). Öğretmen adaylarının uzamsal görselleştirme yetenekleri ve uzamsal kaygıları üzerine bir çalışma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 33-50.
- Erkuş, A. (2009). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ferguson, A. M., Maloney, E. A., Fugelsang, J. ve Risko, E. F. (2015). On the relation between math and spatial ability: The case of math anxiety. *Learning and Individual Differences*, 39, 1-12.
- Göktepe Yıldız, S. ve Özdemir, A. S. (2017). Development of the spatial ability test for middle school students. *Acta Didactica Napocensia*, 10(4), 41-54.
- Guay, R. B. (1976). *Purdue spatial visualization test*. West Lafayette, Indiana: Purdue Research Foundation.
- Gürbüz, R., Erdem, E. ve Güllburnu, M. (2018). Sekizinci sınıf öğrencilerinin matematiksel muhakemeleri ile uzamsal yetenekleri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 1-6.
- Gürdal, A., Bakioğlu, A. ve Öztuna, A. (2010). Fen bilgisi eğitimi lisansüstü tezlerinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17.

- Güven, B. ve Kösa, T. (2008). The effect of dynamic geometry software on student mathematics teachers' spatial visualization skills. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 7(4), 100-107.
- Hartman, N. W. ve Bertoline, G. R. (2005, July). *Spatial abilities and virtual technologies: Examining the computer graphics learning environment*. Information Visualisation, Proceedings. Ninth International Conference on (p. 992-997). IEEE.
- Hauptman, H. (2010). Enhancement of spatial thinking with Virtual Spaces 1.0. *Computer & Education*, 54, 125-135.
- İrioğlu, Z. ve Ertekin, E. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zihinsel döndürme becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 2(1), 75-81.
- Juodaitytė, A. ve Kazlauskienė, A. (2008). Research methods applied in doctoral dissertations in education science (1995-2005): Theoretical and empirical analysis. *Vocational Education: Research & Reality*, 15, 36-45.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi* (22. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kospentaris, G. ve Spyrou, P. (2010). The effects of high school geometry instruction on the performance in spatial tasks. *Journal for Geometry and Graphics*, 14(2), 227-244.
- Lin, C. H. ve Chen, C. M. (2016). Developing spatial visualization and mental rotation with a digital puzzle game at primary school level. *Computers in Human Behavior*, 57, 23-30.
- Liner, M. S. (2012). *Spatial ability and achievement in high school physics*. Unpublished doctoral dissertation. Louisiana State University.
- Linn, M. C. ve Petersen, A. C. (1985). Emergence and characterization of gender differences in spatial abilities: A meta-analysis. *Child Development*, 56, 1479-1498.
- Lohman, D. F. (1979). *Spatial ability: A review and reanalysis of the correlational literature*. (Technical Report No.8). Aptitude Research Project, School of Education, Stanford University.
- Lohman, D. F. (1993, July). *Spatial ability and g*. Paper presented at the First Spearman Seminar, University of Plymouth.
- Lowrie, T., Logan, T. ve Ramful, A. (2017). Visuospatial training improves elementary students' mathematics performance. *British Journal of Educational Psychology*, 87, 170-186.
- Lubinski, D. (2010). Spatial ability and STEM: A sleeping giant for talent identification and development. *Personality and Individual Differences*, 49(4), 344-351.

- Martin-Dorta, N., Sanchez-Berriel, L., Bravo, M., Hernandez, J., Saorin, J. L. ve Contero, M. (2014). Virtual blocks: A serious game for spatial ability improvement on mobile devices. *Multimedia Tools and Applications*, 73(3), 1575-1595.
- Mathewson, J. H. (1999). Visual-spatial thinking: An aspect of science overlooked by educators. *Science Education*, 83(1), 33-54.
- McGee, M. G. (1979). Human spatial abilities: Psychometric studies and environmental, genetic, hormonal, and neurological influences. *Psychological Bulletin*, 86(5), 889.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mohler, J. L. (2006). *Examining the spatial ability phenomenon from the student's perspective* Unpublished doctoral dissertation. Purdue University, West Lafayette, Indiana.
- Newcombe, N. S. ve Shipley, T. F. (2015). *Thinking about spatial thinking: New typology, new assessments*. In studying visual and spatial reasoning for design creativity (p.179-192). Springer Netherlands.
- Newman, S. D., Hansen, M. T. ve Gutierrez, A. (2016). An fMRI study of the impact of block building and board games on spatial ability. *Frontiers in Psychology*, 7, 1278.
- Olkun, S. (2003a). Making connections: Improving spatial abilities with engineering drawing activities. *International Journal of Mathematics Teaching and Learning*, 3(1), 1-10.
- Olkun, S. (2003b). Comparing computer versus concrete manipulatives in learning 2D geometry. *Journal of Computers in Mathematics and Science Teaching*, 22(1), 43-46.
- Osberg, K. M. (1997). Spatial cognition in the virtual environment. *Technical Report-97 18*. Seattle: Human Interface Technology Laboratory, University of Washington.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için dokiüman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Pallrand, G.J. ve F. Seeber (1984). Spatial ability and achievement in introductory physics. *Journal of Research in Science Teaching*, 21(5), 507-16.
- Pellegrino, J. W., Alderton, D. L. ve Shute, V. J. (1984). Understanding spatial ability. *Educational Psychologist*, 19(4), 239-253.
- Peters, M., Chisholm, P. ve Laeng, B. (1995). Spatial ability, student gender, and academic performance. *Journal of Engineering Education*, 84(1), 69-73.
- Pittalis, M. ve Christou, C. (2010). Types of reasoning in 3D geometry thinking and their relation with spatial ability. *Educational Studies in Mathematics*, 75(2), 191-212.

- Pribyl, J. R. ve Bodner, G. M. (1987). Spatial ability and its role in organic chemistry: A study of four organic courses. *Journal of Research in Science Teaching*, 24(3), 229-240.
- Russell-Gebbett, J. (1985). Skills and strategies-pupils’ approaches to three-dimensional problems in biology. *Journal of Biological Education*, 19, 293-297.
- Sarı, M. H. (2016). Uzamsal beceri ve uzamsal kaygı arasındaki ilişki: Sınıf öğretmeni adayları üzerine bir araştırma. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7(3), 646.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, öğrenme ve öğretim, kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Shepard, R. N. ve Metzler, J. (1971). Mental rotation of three-dimensional objects. *Science*, 171(3972),701-703.
- Sjölinder, M. (1998). *Spatial cognition and environmental descriptions*. N. Dahlbäck (Ed.), In exploring navigation: Towards a framework for design and evaluation of navigation in electronic spaces (p. 46-58).
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşek, E. ve Koru Yücekaya, G. (2014). Dinamik geometri yazılımı ile öğretimin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin uzamsal yeteneklerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 65-80.
- Tartre, L. A. (1990). Spatial orientation skill and mathematical problem solving. *Journal for Research in Mathematics Education*, 21, 216– 229.
- Tracy, D. M. (1990). Toy playing behaviour, sex role orientation, spatial ability and science achievement. *Journal for Research in Science Teaching*, 27, 637–649.
- Turgut, M., Yenilmez, K. ve Balbağ, M. Z. (2017). Öğretmen adaylarının mantıksal ve uzamsal düşünme becerileri: Bölüm, cinsiyet ve akademik performansın etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(41), 265-283.
- Turgut, M. (2015). Development of the spatial ability self-report scale (SASRS): Reliability and validity studies. *Quality & Quantity*, 49(5), 1997-2014.
- Turgut, M. ve Yenilmez, K. (2012). Matematik öğretmeni adaylarının uzamsal görselleştirme becerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 243-252.
- Turgut, M. ve Yılmaz, S. (2012). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin uzamsal yeteneklerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 69-79.
- Uttal, D. H. ve Cohen, C. A. (2012). Spatial thinking and STEM education: When, why and how. *Psychology of Learning and Motivation*, 57(2), 147-181.

- Üzümcü, Ö. (2016). Nitel araştırma yöntemine sahip tezlerin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(32), 327-340.
- Winter, J. W., Lappan, G., Fitzgerald, W. ve Shroyer, J. (1989). *Middle grades mathematics project: Spatial visualization*. NY: Addison-Wesley.
- Yazar, T. ve Dokumacı Sütçü, N. (2018). Öğretmen yetiştirmede araştırma yönelimleri: 2000'li yıllarda (2000-2018) öğretmen yetiştirme ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. M. Ergün, B. Oral ve T. Yazar (Ed.), Öğretmen yetiştirme sistemi-miz: dün, bugün ve yarın, içinde (s.563-599). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, B. ve Tüzün, H. (2011). Üç-boyutlu sanal ortam ve somut materyal kullanımının uzamsal yeteneğe etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41).
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2012). An examination of articles published on preschool education in Turkey. *Educational Sciences: Theory and Practice*. Special Issue, 3227-3241.
- Young, C. J., Cartmill, E. A., Levine, S. C. ve Goldin-Meadow, S. (2014, July). Gesture and speech input are interlocking pieces: The development of children's jigsaw puzzle assembly ability. P. Bello, M. Guarini, M. McShane, ve B. Scassellati (Eds.), *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Cognitive Science Society* (p. 1820-1825).
- Yurt, E. ve Sünbül, A. M. (2012). Sanal ortam ve somut nesnelere kullanılarak gerçekleştirilen modellemeye dayalı etkinliklerin uzamsal düşünme ve zihinsel çevirme becerilerine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 12(3), 1975-1992.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Dokumacı Sütçü, N. (2021). Türkiye'de uzamsal yeteneğe ilişkin araştırma eğilimleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2605-2636. DOI: 10.26466/opus.839496

Öğretmenlerin Duygusal Emek Gösterimleri İle Psikolojik Sözleşmeye Uyuma Düzeyleri Arasındaki İlişki¹

DOI: 10.26466/opus.860699

*

Süleyman Sırrı Aydoğan* - Aynur B.Bostancı**

*Okul MüdürYrd., Yüksek Lisans. Kütahya /Türkiye

E-Posta: slymn1984@gmail.com

ORCID: [0000-0001-6162-2573](https://orcid.org/0000-0001-6162-2573)

**Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Uşak/Türkiye

E-Posta: aynur.bozkurt@usak.edu.tr

ORCID: [0000-0002-7927-6063](https://orcid.org/0000-0002-7927-6063)

Öz

Bu araştırma, öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyuma düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Araştırma evreni, 2019–2020 eğitim öğretim yılında Kütahya'nın Gediz, Simav, Şaphane ve Çavdarhisar ilçelerindeki kamu okullarında çalışan 1502 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, kolay ulaşılabilir örneklemeyle seçilen 405 öğretmendir. Araştırmada veriler “Duygusal Emek Ölçeği” ve “Psikolojik Sözleşmeye Uyuma Düzeyi Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırma verileri t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve Çoklu Regresyon Analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri yüzeysel rol yapmada düşük, derinden rol yapmada yüksek ve doğal duygularda çok yüksektir. Yine öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri cinsiyetlerine göre farklılaşırken, çalıştıkları okul düzeyine, kıdemlerine, eğitim durumlarına, okuldaki öğretmen sayısına ve aynı okulda çalışma sürelerine yönelik farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyuma düzeyleri yüksek ve derinden rol yapmada yüksek, mezuniyet durumlarına, çalıştıkları okuldaki öğretmen sayısına ve aynı okulda çalışma sürelerine göre farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyuma düzeyleri ile yüzeysel rol yapma gösterimleri arasında negatif yönlü ve düşük; derinden rol yapma gösterimleri ile pozitif yönlü ve düşük; doğal duygular gösterimleri ile pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişkilerin varlığına rastlanmıştır. Öğretmenlerin derinden rol yapma ve doğal duygu gösterimleri psikolojik sözleşmeye uyuma düzeylerini yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygu gösterimi, psikolojik sözleşme, yüzeysel rol yapma, derinden rol yapma.

¹ Bu makale, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen aynı konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The Relationship between Teachers' Demonstrations of Emotional Labour and Their Level of Adherence to the Psychological Contract

*

Abstract

This research is made to determine the relationship between teachers' demonstrations of emotional labour and their level of adherence to the psychological contract. The research is designed with the relational survey model. The research population consists of 1502 teachers working in public schools in the districts of Gediz, Simav, şaphane and çavdarhisar in Kütahya in the 2019-2020 academic year. The sample of the study is 405 teachers selected with convenience sampling method. The research data have been collected with, "Emotional Labour Scale" "Level of Adherence to the Psychological Contract Scale". Research data are analysed by One-Way Analysis of Variance (ANOVA), Independent Samples t-Test, Pearson Product-Moment Correlation and Multiple Regression Analysis. According to the results of the research, the perception levels of teachers towards the demonstrations of emotional labour are low in surface acting, high in deep acting and very high in genuine emotions. While teachers' demonstrations of emotional labour differ according to their gender, they do not differ in terms of their school level, seniority, education level, number of teachers at their school and the duration of their employment in the same school. Teachers' perception level towards adherence to the psychological contract is high. While teachers' level of adherence to the psychological contract differs according to their school level, gender and seniority; it does not differ according to their graduation status, the number of teachers at the school they work and the duration of their employment in the same school. There is a low and negative correlation between teachers' surface acting demonstrations and their level of adherence to the psychological contract. There is a positive and low level of correlation between teachers' demonstrations of deep acting and their level of adherence to the psychological contract. There is a positive and medium level of correlation between teachers' demonstrations of genuine emotions and their level of adherence to the psychological contract. Teachers' deep acting and genuine emotion demonstrations can significantly explicate their level of adherence to the psychological contract.

Keywords: *Emotion demonstration, psychological contract, surface acting, deep acting*

Giriş

Çalışma yaşamında gerçekleşen hızlı değişimler, örgütlerin hizmet sunumlarında kişilerarası iletişim ve etkileşimini önemsemelerine yol açmıştır. Bu yüzden çalışanlardan, hizmet alanlara yönelik doğru tutum ve davranış içerisine girmeleri, fiziksel ve zihinsel emeklerinin yanında duygusal emek te harcamaları beklenmektedir (Güngör Delen, 2017; Eroğlu, 2014). Okullar da yüz yüze iletişim ve etkileşimin en sık yaşandığı kurumların başında gelmektedir. Dolayısı ile öğretmenler sürekli olarak duygularını düzenlemeye çaba göstermekte, zihinsel ve fiziksel emeklerinin yanı sıra duygusal olarak da emek harcamaktadırlar (Tozkoparan ve Özgün, 2015). Öğretmenlik mesleği, duygusal emek konusunda en yüksek gerekliliklere sahip mesleklerin başında gelmektedir (Truta, 2014). Öğretmen duygusu üzerine yapılan tüm çalışmalar duyguların öğretmenlerin yaşamlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu konusunda fikir birliğindedirler (Yin, Lee, Zhang ve Jin, 2013; Zembylas, 2004). Öğretmenlik mesleğinde paydaşlarla (öğrenci, veli, yönetici, iş arkadaşları) olan yoğun yüz yüze etkileşimler, okul yönetiminin beklentileri, çevrenin kültürel beklentiler ve mesleki normlar duygusal emek gösterimlerini zorunlu kılmaktadır (Winograd, 2003). Bununla birlikte çalışanlarda, örgütlerinin kendilerinden beklediği görev ve sorumluluklarına yönelik harcadıkları zihinsel ve duygusal emeklerinin karşılığında, kurumlarından bazı beklentiler içerisine girmektedirler. Yani hem örgütün hem de çalışanların karşılıklı beklentilerinin bütünü psikolojik sözleşme olarak adlandırılmaktadır (Doğan ve Demiral, 2007; Özdaşlı ve Çelikkol, 2012). Bu bağlamda öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin psikolojik sözleşmeleri üzerinde etkili olabileceği düşünülebilmektedir. Çünkü çalışanlar psikolojik sözleşmenin oluşum sürecinde örgüte sağlamakla yükümlü olduklarını düşündükleri sorumluluklar ile örgütten maddi ve manevi kazanım beklentileri arasında bağ kurmaktadır (Koçak, 2016). Çalışanların duygusal emek gösterimleri sonucunda kurumlarında beklentilerine ve hedeflerine ulaşmalarının, mesleklerine olan bağlılığına, motivasyonuna, performansına ve iş doyumuna olumlu etkileri bulunmaktadır (Beğenirbaş ve Yalçın, 2012; Güngör Delen, 2017). Aksi takdirde duygusal emek gösteriminin öğretmenler üzerinde tükenmişlik, performans düşüklüğü, duyarsızlaşma ve yabancılaşma gibi olumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Isenbarger ve Zembylas, 2006). Okulların hedeflerine ulaşma-

bilmelerinde anahtar rol oynayan öğretmenlerin psikolojik sözleşmelerine uyma düzeylerinin önemli olduğu ifade edilebilmektedir. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye yönelik beklentilerinin karşılanmaması yani psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerinin düşmesi, onlarda işten ayrılma niyeti, işe devamsızlık ve işe olan bağlılıkta azalma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir (Turnley ve Feldman, 2000). Bu araştırmayla, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine karşılık kurumlarından beklentilerinin psikolojik sözleşmelerini etkileyebileceği konusunda eğitim yöneticilerinde farkındalık sağlanması ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim alanında gerçekleştirilmeye çalışılan reformsal düzenlemeler üzerinde etkili olunması umulmaktadır. Aşağıda araştırma değişkenlerine ilişkin kavramsal açıklamalara yer verilmiştir.

Duygusal emek

Duyguların çalışma hayatında büyük bir etkisi bulunmaktadır. Örgütsel alanda Taylorist düşüncenin hâkim olduğu dönemde çalışanların, duygularını göz ardı edilerek makine gibi görülmüş ve kendilerinden en üst düzeyde verim alma üzerine kurulu bu anlayış, 1980'lere kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Hawthorne çalışmaları ile ortaya konulan bu gerçek, örgütlerde rasyonalizm ile birlikte duyguların da önem kazandığı bir dönemin başlamasına yol açmıştır (Alemdar, 2019). Duygusal emek kavramı ilk olarak "Yönetilen Kalpler: İnsan Duygularının Ticarileşmesi (The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling)" adlı kitapta ele alınmıştır. Hochschild (1983) havayolu şirketlerinde çalışan kabin görevlilerinin, yolcular ile etkileşime girdikleri esnada, onların kendilerini daha iyi ve güvende hissetmeleri için sürekli olarak güler yüz göstermelerinin beklenmesinden yola çıkarak duygusal emek kavramını ileri sürmüş ve duygusal emeği "bir ücret karşılığında duyguların düzenlenmesi" olarak tanımlanmıştır (Ünler Öz, 2007). Grandey (2000) duygusal emeği "hem duyguların hem de duygu gösterimlerinin örgütsel amaçlara ulaşma adına düzenlenmesi sürecinde harcanan çaba" olarak tanımlamıştır (Akt. Savaş, 2012).

Duygusal emeğin yüz yüze ve bedensel ifadeler olarak sergilenmesinin gözlemlenmesinin yanında, konuşma ses tonu, jest, mimik ve hareketleri kapsayan çabayı da içerdiği belirtilmektedir (Basım & Begenirbaş, 2012). Kruml ve Geddes (2000), yapılan işin kalitesini yükseltmek amacıyla, çalışanların belirli duyguları hissetmeleri veya en azından belirli duygu göste-

rimlerini planlamaları gerektiğinde sergiledikleri duygusal davranış örüntülerini, duygusal emek şeklinde değerlendirmiştir (Deliveli, 2018). Diefendorff ve Gosserand (2003, 2005) duygusal emeği, çalışanın örgütsel amaçlarını gerçekleştirebilmek adına gösterim kurallarına uygun olarak duygularını düzenlemesi ve çalışma esnasında etkileşim içerisinde olduğu kişilerin (müşteri, çalışma arkadaşları, yöneticiler vb.) duygularını etkileme çabası olarak tanımlamışlardır. Duyusal emek gösteriminde üç noktaya özellikle dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi, duygusal gösterimlerin örgütün isteği ve yönlendirmesi üzerine gerçekleşmesi; ikincisi, duygusal gösterim sürecinde kişisel duygu yönetiminin çok ciddi bir gayret gerektirdiği; üçüncüsü ise, sürecin sonunda duyguların kendilerine değişim değeri yüklenen birer metaya dönüşmesidir (Güngör Delen, 2017).

Hochschild (1983), kişilerin duygu yönetimleri esnasında sergiledikleri gösterimleri yüzeysel rol yapma ve derinden rol yapma biçiminde ifade ettiklerini söylemektedir. Yüzeysel rol yapma, kişinin hissettiği içsel durumu değiştirmeden sadece karşısındaki tarafından gözlenecek olan dışsal tepkisini ayarlamaya çalışmasıdır. Derinlemesine rol yapma davranışında ise kişi, karşısındaki ile empati kurmaya çalışarak kendi duygularını muhatabının duygularına uygun hale getirmeye çalışmaktadır. Derinlemesine davranışta yüzeysel davranışa oranla daha fazla duygu paylaşımı söz konusu olduğu için bu davranış türünün yüzeysel davranıştan daha fazla fayda sağladığı söylenmektedir (Mavi, 2015; Ünler Öz, 2007). Ashforth ve Humphrey (1993), Hochschild'e ait duygusal emeğin yüzeysel ve derinden rol yapmayı kabul etmekte, bunların yanına bir de çalışanın herhangi bir gayret göstermeden içinden geldiği duyguları hissetme durumu olan samimi davranış ya da doğal duygular boyutunu eklemiştir (Ünler Öz, 2007).

Örgütlerde uzun süreli duygusal emek gösteriminin çalışanda oluşturduğu psikolojik uyarılmalar, stres ve tükenmişlik ve örgüte yabancılaşması, işten ayrılma, işe devamsızlık ve geri çekilme davranışlarına sebep olmaktadır. Örgütsel açıdan ise, sürekli çalışan devri, hizmet alanların taleplerini karşılayama ve düşen çalışan performansı gibi durumlar oluşturabilmektedir. Bununla birlikte duygusal emek alanında yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, duygusal emek gösteriminin çalışanlarda genellikle olumsuz, örgütte ise olumlu sonuçlara yol açtığı tezini desteklemiştir (Erken, 2018; Güngör Delen, 2017).

Psikolojik sözleşme

Sözleşme, çalışan ve örgütün birbirlerinden karşılıklı beklentilerinden oluşmaktadır. Bu beklentilerin bir kısmı formal ve yazılıdır. Bu tip sözleşmeler “yasal sözleşmeler” olarak adlandırılmaktadır. Yasal sözleşmelerin amacı, çalışan ve örgüt arasındaki yasal zorunlulukları yerine getirmek ve her iki tarafı hakları bağlamında koruma ve denetim altına almaktır. Yasal sözleşmelerin, çalışan ve örgütün beklenti ve sorumluluklarını tam olarak karşılayamaması, psikolojik sözleşmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Mimaroglu, 2008). Psikolojik sözleşmeleri ise, karşılıklı beklentilerin büyük bir bölümünü oluşturan örtük, informal ve yazılı olmayan vaatler, yükümlülükler ve istekler oluşturmaktadır (Karcioğlu ve Türker, 2010; Morrison ve Robinson, 1997). Çalışan ve örgüt arasındaki değişim ilişkisi üzerine kurulu psikolojik sözleşme kavramı, karşılıklı kazanım ve taahhütlerden oluşmaktadır. Çalışan ve örgüt, süreç içerisinde devamlı olarak fayda-maliyet analizi yapmakta ve bu durum da kazanım ve taahhütlerin sık sık güncellenmesine sebep olmaktadır (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012).

Psikolojik sözleşme, çalışanların iş sözleşmesine olan inançlarına ve yorumlarına odaklanmaktadır. Yasal sözleşmelerin aksine, psikolojik sözleşme doğası gereği algısal olup çalışan ve örgütün anlama ve yorumlanması farklı olabilmektedir (Robinson, 1996; Rousseau ve Parks, 1993). Çalışanların örgütün kültürü ve iklimi ile ilgili zaman içinde edindikleri algılarda psikolojik sözleşmeyi devamlı olarak şekillendirmektedir (Özdaşlı ve Çelikkol, 2012). Psikolojik sözleşmenin, değişim ilişkisinin taraflarına ait beklentileri açısından; örgütün çalışandan beklentileri işe devamlılık, sadakat, örgüte ait bilgileri korumak, gönüllülük ve kaliteli iş yapmak iken; çalışanın da örgütten beklentileri, bulunduğu işte terfi almak, maaş ve prim, iş eğitimi, kariyer gelişimi, iş güvenliği ve kişisel problemlerin çözülmesi şeklinde olabilmektedir (Knights ve Kennedy, 2015, Akt. Sağır ve Ekici, 2020).

Psikolojik sözleşme işlemsel ve ilişkisel sözleşme olarak iki grupta ele alınabilmektedir. İşlemsel sözleşmeler taraflar arasındaki herhangi bir işlem sonunda sona eren, kısa vadeli ve paraya çevrilebilir yükümlülüklerden oluşmaktadır. İlişkisel sözleşme ise, geniş, açık uçlu ve uzun vadeli yükümlülükler gerektirmekte ve sadece para kazanılabilir unsurlara değil, aynı zamanda sadakat ve destek gibi sosyo-duygusal unsurlara da dayanmaktadır. İlişkisel Psikolojik Sözleşmeler, genellikle uzun vadeli olma eğiliminde

olup ve çalışan ile örgütün birbirlerine olan karşılıklı bağlılık durumlarına vurgu yapmaktadır. İlişkisel sözleşmeler ekonomik yükümlülüklerin ötesinde içsel değerler, bağlılık ve ortak inançları içermektedir. Bu tip sözleşmeler içerik olarak genellikle daha geniş ve açık uçlu sosyal ve duygusal yükümlülükleri ihtiva etmektedirler (Gautier, 2015; George, 2010; Morrison ve Robinson, 1997; Rousseau, 1998). Psikolojik sözleşmenin oluşumu, örgüt ile çalışanın bir diğeri ile ilgili zihinsel haritalarını oluşturup, bu haritaları zamanla geliştirdikleri bir süreçtir (George, 2010).

Psikolojik sözleşme kavramı örgütsel davranış literatürüne 1980'li yıllarda girmiş olsa da, kavramın temelini oluşturan ve örgütsel bir değer yükleyen çeşitli kuramlar mevcuttur. Bu kuramlar insan davranışlarını anlamamızda önemli bir etkiye sahiptir. Kavramının gelişimine ışık tutan başlıca kuramlar: karşılıklılık normu, sosyal mübadele kuramı, eşitlik kuramı ve beklenti kuramıdır (Çağlayan, 2016). Karşılıklılık normuna göre, örgüt ya da çalışanın, karşılıklı yükümlülükleri yerine getirme noktasında çalışanın sağlamayı taahhüt ettiği bağlılık ve katkıya, örgütün uygun bir kazanç ile karşılık vermesi temeline dayanmaktadır (Çağlayan, 2016). Sosyal takas kuramı, tarafların birbirinden beklentilerin karşılanması esasına dayalı olarak ilişkileri sürdürdüğü temeline dayanmaktadır Sosyal takasta da karşılıklı kazanç elde etme beklentisi söz konusudur (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010). Eşitlik kuramında çalışan, diğer çalışanları gözlemleyerek onlara nasıl davranıldığını, kendisine gösterilen yaklaşım ile diğer çalışanlara sergilenen yaklaşımlar arasında karşılaştırma yaparak sonucunda eşitlik ile ilgili bir yargıya varmasıdır. Bu yargı sonucunda kişi çalışma ortamında bir eşitsizlik algısına kapılırsa, kendisine adil davranılmadığını düşünüp mutsuz olmaktadır (Koçak, 2016). Beklenti kuramı, çalışanın işi için sarf ettiği gayret sonucunda bir ödül ya da kazanım elde etmeyi beklemesidir (Güney, 2017, Koçak, 2016).

Psikolojik sözleşmeler, çalışanların örgütler için başarının anahtarı olan hedeflere ulaşmasına katkıda bulunmak adına, yeteneklerini ve becerilerini geliştirmelerine ve kullanmalarına izin verecek şekilde onları yönlendirmektedir. Örgütte buna karşılık çalışan davranışlarını daha iyi anlamakta onun örgütün stratejik hedeflerine daha etkin bir şekilde yoğunlaşmasını sağlayabilmektedir (Michael, 2012). Psikolojik sözleşme ile çalışan ve örgüt arasındaki güvensizlik ve belirsizlik minimize edilebilmekte ve yazılı sözleşmelerin eksiklikleri kapatılabilmektedir (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010).

Yukarıdaki alan yazın açıklamalarından öğretmenlerin duygu gösterimleri ile psikolojik sözleşmeleri arasında ilişkiler bunabileceği düşünülebilmektedir. Öğretmenlerin okullarında yerine getirdikleri görev ve sorumluluklarına, okulunun gelişimine yönelik gösterdiği gayret ve ekstra çalışmalarına ilişkin harcamak durumunda kaldıkları zihinsel, bedensel ve duygusal çabaları karşılığında, okulundan ve okul yönetiminden karşılmasını istediği bazı beklentiler içine girebileceği belirtilebilmektedir. Alan yazın incelendiğinde, öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile iş doyumunu, yaşam doyum düzeyi, tükenmişlik, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, örgütsel yabancılaşma ve örgütsel vatandaşlık gibi farklı değişkenlerin ilişkisine yönelik yapılan araştırmalara (Akbaş ve Bostancı, 2019; Alev, 2018; Alemdar, 2019; Basım, Begenirbaş ve Yalçın, 2013; Cingöz, 2018; Göç, 2017; Çekiç ve Göç, 2016; Erken, 2018; Ertürk, Kara ve Güneş, 2016; Hoşgörür ve Yorulmaz, 2015; Moran, 2018; Yılmaz, Altınkurt, Güner ve Şen 2015; Yılmaz Daban, 2018) rastlanmaktadır. Yine araştırmaların diğer değişkeni psikolojik sözleşme ile örgütsel bağlılık, liderlik davranışları, sosyal sermaye, örgütsel güven, okul DNA profilleri ve iş doyumunu gibi farklı değişkenlerin (Çavuş, 2018; Çay, 2019; Doğan, 2017; Dönmez, 2015; Koçak, 2016; Yılmaz ve Altınkurt, 2012) araştırmalara konu olduğu görülmektedir. Fakat iki değişkenin ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Xuan ve Park (2012), tarafından Çin devlet üniversitelerinde yapılan araştırmada psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Sağır ve Ekici, 2020). Sağır ve Ekici (2020) sanayi işletmeleri üzerine bir çalışma yapmış ve çalışmalarında psikolojik sözleşme ile duygusal emek gösterimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Öğretmenlere yönelik ise, ilgili değişkenlerin birbiri ile ilişkisi üzerine herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmenlerin genel duygusal emek gösterimleri ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri görev yapılan okul düzeyine, cinsiyetlerine, mesleki kıdemlerine, mezuniyet durumlarına, görev yaptığı okulundaki öğretmen sayısına ve aynı okulda görev sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri nedir?

4. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri, görev yapılan okul düzeyine, cinsiyetlerine, mesleki kıdemlerine, mezuniyet durumlarına, görev yaptığı okulundaki öğretmen sayısına ve aynı okulda görev sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?
5. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri, psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerini yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma modeli, araştırma evreni ve örnekleme, veri toplama ve veri analizine yönelik açıklamalar yer almaktadır.

Araştırma modeli

Bu araştırma, öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile çalıştıkları okula karşı oluşturdukları psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapıldığı için, ilişki tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmektedir. İlişki tarama, iki veya daha çok değişkenin arasında birlikte bir değişimin varolma durumuna veya yokluğunu ve bir değişim varsa, değişimi derece olarak belirlemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 2005).

Evren ve örneklem

Araştırma evreni, 2019–2020 eğitim öğretim yılı içerisinde Kütahya'nın ilçelerinden Gediz, Simav, Şaphane ile Çavdarhisar ilçelerinde yer alan resmi ilköğretim, ortaokul ve liselerde görevini sürdüren öğretmenlerdir. Araştırmanın evreni 1502 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırma örnekleminin belirlenmesi için kuramsal örneklem büyüklüğü çizelgesinden faydalanılmıştır. Çizelgede 5000 kişilik evrende %95'lik güven düzeyi, $\alpha=0.05$ anlamlılık ve %5'lik hoşgörü düzeyi için örneklem büyüklüğünün minimum 356 kişi olması gerektiği tespit edilmiştir (Balcı, 2011). Bu bakımdan, araştırmanın örneklemini kolay ulaşılabilir örnekleme tekniği ile seçilen ve bahsi geçen ilçelerde görev yapan 405 öğretmen oluşturmuştur. Ölçekler araştırmacı tarafından ulaşım maliyet zaman vb. özellikler dikkate alınarak kolay ulaşılabilen okullardaki öğretmenlere uygulanmıştır. Verilerin girilmesi

sırasında toplanan ölçekler incelenmiş ve tüm ölçekler geçerli olarak kabul edildiğinden eleme yoluna gidilmemiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturan öğretmenlerin demografik veriler cinsiyet, görev yapılan okul düzeyi, kıdem, mezuniyet durumu, okuldaki öğretmen sayısı ve aynı okulda yaklaşık çalışma süresi demografik verileri Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmanın örneklemine ilişkin demografik bilgiler

Demografik Özellikler	Sayı	Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	222	54.8
	Erkek	183	45.2
Kıdem	1-10 Yıl	158	39.0
	11-20 Yıl	131	32.3
Okuldaki Öğretmen Sayısı	21 Yıl ve Üzeri	116	28.6
	1-20 Kişi	158	39.0
Mezuniyet Durumu	21 ve Üzeri Kişi	247	61.0
	Lisans	350	86.4
Çalışılan Okul Düzeyi	Lisansüstü	55	13.6
	İlkokul	112	27.7
Aynı Okulda Çalışma Süresi	Ortaokul	120	29.6
	Lise	173	42.7
	1-3 Yıl	178	44.0
TOPLAM	4-6 Yıl	120	29.6
	7 Yıl ve Üzeri	107	26.4
		405	100

Tablo 1’e göre araştırma örneklemini oluşturan öğretmenlerin cinsiyet durumları incelendiğinde, kadın öğretmen sayısının 222 (%54.8), erkek öğretmen sayısının ise 183 (%45.2) olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların düzeyine göre 112 (%27.7) ilkokul, 120 (%29.6) ortaokul ve 173 (%42.7) lise öğretmeninin varlığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin mesleki kıdemi 1-10 yıl olan öğretmen sayısı 158 (%39.0), kıdemi 11-20 yıl olan öğretmen 131 (%32.3) ve 21 yıl ve daha fazla kıdeme sahip öğretmen sayısı ise 116’dır (%28.6). Mezuniyet durumu açısından lisans eğitime sahip öğretmen sayısı 350 (%86.4), lisansüstü eğitime sahip öğretmen sayısı ise 55’tir (%13.6). Görev yaptıkları okullardaki öğretmen sayısına göre, okulunda 1-20 arası öğretmen bulunan öğretmenlerin sayısı 158 (%39.0), okulunda 21 ve üzeri öğretmen bulunan öğretmenlerin sayısı ise 247’dir (%61.0). Araştırmaya katılan öğretmenlerin aynı okulda çalışma süresine göre dağılımı incelendiğinde, aynı okulda 1-3 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlerin sayısının 178 (%44.0), 4-6 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlerin sayı-

sının 120 (%29.6) ve 7 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip öğretmenlerin sayısını ise 107 (%26.4) olduğu belirlenmiştir.

Veri toplama araçları

Araştırmada, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerini belirlemek için “Duygusal Emek Ölçeği” ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerini belirlemek amacıyla ise, “Psikolojik Sözleşmeye Uyma Düzeyi Ölçeği” uygulanmıştır.

Duygusal emek ölçeği: Duygusal emek ölçeği Diefendorff ve arkadaşlarınca (2005) geliştirilmiş, Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanması yapılmıştır. Ölçek, yüzeysel rol yapma, derinden rol yapma ve doğal duygular boyutlarından oluşmaktadır ve 13 maddedir. Ölçek 1=Hiçbir Zaman’dan 5=Her Zaman’a doğru beşli Likert derecelendirme şeklindedir. Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı, yüzeysel rol yapma boyutunda $\alpha=0.83$, derinden rol yapma boyutunda $\alpha=0.87$ ve doğal duygular boyutunda ise $\alpha=0.80$ olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alpha Güvenilirlik katsayılarına bakıldığında ise yüzeysel rol yapma boyutunda $\alpha=0.87$, derinden rol yapma boyutunda $\alpha=0.91$ ve doğal duygular boyutunda ise $\alpha=0.87$ olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma için ölçeğin Cronbach Alpha Güvenilirlik katsayısının istenilen .70 değerinin üstünde olduğu tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2012; Seçer, 2013). Bunun yanı sıra, duygusal emek ölçeğinin güvenilirliğinin, Basım ve Begenirbaş (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin güvenilirlik katsayıları ile yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle duygusal emek ölçeğinin güvenilir ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırmada ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, uyum iyiliği değerlerinin $\chi^2=123.04$; $df=62$; $\chi^2/df=1.98$; RMSEA=0.070; GFI=0.91; CFI=0.96; NFI=0.92 olarak bulunmuştur.

Psikolojik sözleşmeye uyma düzeyi ölçeği: Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algı düzeyleri, Koçak (2016) tarafından geliştirilen “Psikolojik Sözleşmeye Uyma Düzeyi Ölçeği” ile ölçülmüştür. Ölçek, kurumsal gelişme yönelik çaba, ekstra performans ve sadakat olmak üzere üç alt boyutu içeren 26 maddeden oluşmaktadır. Öğretmenler ölçeği beşli Likert

şeklinde değerlendirmişlerdir (1=Hiç Katılmıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum). Ölçeğin özgün halindeki Cronbach Alpha Güvenilirlik Katsayıları; *kurumsal gelişime yönelik çaba* boyutunda $\alpha=0.89$, *ekstra performans* boyutunda $\alpha=0.84$ ve *doğal duygular* boyutunda $\alpha=0.80$ 'dir (Koçak, 2016). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha Güvenilirlik Katsayıları ise; *kurumsal gelişime yönelik çaba* boyutunda için $\alpha=0.95$, *ekstra performans* boyutunda $\alpha=0.80$ ve *sadakat* boyutunda ise $\alpha=0.83$ olarak tespit edilmiştir. Bu ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı ise .94 olarak bulunmuştur. Yine bu ölçeğe ait Cronbach Alpha güvenilirlik katsayılarının istenilen .70 değerinin üstünde olduğu tespit edilmiştir (Büyüköztürk, 2012; Seçer, 2013). Bunun yanında bu ölçeğin de araştırma için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, uyum iyiliği değerleri, $\chi^2=470.29$; $df=296$; $\chi^2/df=1.58$; RMSEA=0.077; GFI=0.83; CFI=0.95; NFI=0.85 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen verilere uygulanacak analizlerin belirlenebilmesi için, verilere çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. "Duygusal Emek Ölçeği" ve "Psikolojik Sözleşmeye Uyma Düzeyi Ölçeği" ile toplanan veriler üzerinde hesaplanan araştırma değişkenlerinin çarpıklık-basıklık katsayılarının istenilen değerler arasında olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı anlaşılmıştır (Kalaycı, 2009). Tablo 2'de verilerin çarpıklık basıklık testi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmanın verilerin normal dağılıp dağılmama durumlarına ilişkin sonuçlar

Boyutlar	Çarpıklık	Basıklık
Yüzeysel Rol Yapma	.501	-.571
Derinden Rol Yapma	-.646	-.552
Doğal Duygular	-1.285	2.227
Kurumsal Gelişime Yönelik Çaba	-1.582	2.735
Ekstra Performans	-.526	-.203
Sadakat	-.646	.037
Psikoloji Sözleşme Toplam	-1.020	.932

Tablo 2'de yer alan elde edilen hesaplamalar doğrultusunda, Duygusal Emek ve Psikolojik Sözleşmenin tüm boyutları için hesaplanan çarpıklık ve basıklık katsayılarının istenen değerler arasında olduğu görülmektedir. Bunun için öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerinin cinsiyetleri, mezuniyet durumları ve görev yaptık-

ları okulun öğretmen sayısına ilişkin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için “Bağımsız Örneklem t-Testi” kullanılmıştır. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerinin görev yapılan okul düzeyi, kıdem yılı ve aynı okulda görev yapma süresine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla ise “Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)” kullanılmıştır. Gruplar arasında oluşan farkların hangi grup veya gruplardan oluştuğunu belirlemek için TUKEY HSD testi uygulanmış ve anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Daha sonra öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerinin aralarında bir ilişki olup olmadığına bakmak için ise Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu kullanılmıştır. Ayrıca araştırma değişkenleri arasında çoklu bağlantılılık problemlerine yönelik VIF ve tolerans değeri hesaplanmıştır. VIF değerlerinin 1.122 ile 1.274 aralığında olması, tolerans değerlerinin ise .785 ile .892 aralığında olmasıyla, tolerans değerlerinin .02’den büyük, VIF değerlerinin ise 10’dan küçük olduğu tespit edilmiş ve çoklu bağlantılılık problemi bulunmadığı anlaşılmıştır (Seçer, 2013). Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerini yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın problemi ve alt problemlerine yönelik analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algı düzeylerine ait betimsel istatistiklere Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ilişkin algılarına yönelik betimsel istatistikler

Duygu sal Emek	\bar{X}	Ss	Düzyey
Yüzeysel Rol Yapma	2.30	.942	Düşük
Derinden Rol Yapma	3.45	1.177	Yüksek
Doğal Duygular	4.22	.774	Çok Yüksek

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin yüzeysel rol yapma ($\bar{X} = 2.30$) boyutunda düşük, derinden rol yapma ($\bar{X} = 3.45$) boyutunda yüksek, doğal duygular ($\bar{X} = 4.22$) boyutunda ise çok yük-

sek olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4' te ise, çalışılan okul düzeyi değişkenine göre öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. Çalışılan okul düzeyine göre öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algılarına ilişkin ANOVA Testi sonuçları

Duygusal Emek	Okul Düzey	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	p
Yüzeysel Rol Yapma	İlkokul(1)	112	2.39	.981	G.Arası	1.410	2	.705	.794	.453
	Ortaokul(2)	120	2.28	1.01	G.İçi	356.890	402	.888		
	Lise(3)	173	2.26	.869	Top.	358.300	404			
Derinden Rol Yapma	İlkokul(1)	112	3.54	1.257	G.Arası	5.237	2	2.619	1.898	.151
	Ortaokul(2)	120	3.56	1.153	G.İçi	554.707	402	1.380		
	Lise(3)	173	3.32	1.136	Top.	559.944	404			
Doğal Duygular	İlkokul(1)	112	4.24	.785	G.Arası	3.506	2	1.753	2.951	.053
	Ortaokul(2)	120	4.35	.677	G.İçi	238.747	402	.594		
	Lise(3)	173	4.13	.821	Top.	242.252	404			

Tablo 4'e göre, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin yüzeysel rol yapma [$F_{(2-402)} = .794$; $p>0.05$], derinden rol yapma [$F_{(2-402)} = 1.898$; $p>0.05$] ve doğal duygular [$F_{(2-402)} = 2.951$; $p>0.05$] boyutlarında görev yapılan okul düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algıları, araştırmada yer alan diğer demografik değişkenlere göre analiz sonuçları aşağıdaki şekildedir.

Cinsiyet değişeni bakımından, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma [$t_{(405)} = -2.410$, $p<0.05$] ve derinden rol yapma [$t_{(405)} = -3.127$, $p<0.05$] boyutlarında anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Erkek öğretmenler duygusal emeğin yüzeysel rol yapma ve derinden rol yapma boyutlarında daha yüksek düzeyde duygusal emek gösteriminde bulunmaktadırlar. Doğal duygular [$t_{(405)} = 1.691$, $p>0.05$] boyutunda ise, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre duygu gösterimleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Kıdem yılı değişkeni bakımından, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ait algılarının, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma [$F_{(2-402)} = 1.305$; $p>0.05$], derinden rol yapma [$F_{(2-402)} = 1.796$; $p>0.05$] ve doğal duygular [$F_{(2-402)} = .067$; $p>0.05$] boyutlarında farklılaşmaktadır. Kıdemi 1-10 yıl, 11-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algıları benzerdir

Mezuniyet durumu değişkeni bakımından, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ait algılarında, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma [$t_{(405)} = .359, p>0.05$], derinden rol yapma [$t_{(405)} = 1.754, p>0.05$] ve doğal duygular [$t_{(405)} = 1.523, p>0.05$] boyutlarında öğretmenlerin lisans ya da lisansüstü eğitim durumlarına sahip olmaları açısından anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Okuldaki öğretmen sayısı değişkeni bakımından, okulunda 1-20 öğretmen bulunanlar ile okulunda 21 ve üzeri öğretmen bulunan, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ait algılarının, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma [$t_{(405)} = -.133, p>0.05$], derinden rol yapma [$t_{(405)} = 1.544, p>0.05$] ve doğal duygular [$t_{(405)} = -.670, p>0.05$] boyutlarında anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür.

Aynı okulda çalışma süresi değişkeni bakımından, mevcut okulunda 1-3 yıl, 4-6 yıl ve 7 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine ait algılarının, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma [$F_{(2-402)} = .555; p>0.05$], derinden rol yapma [$F_{(2-402)} = 1.839; p>0.05$] ve doğal duygular [$F_{(2-402)} = .840; p>0.05$] boyutlarında anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algı düzeylerine ait betimsel istatistiklere Tablo 3' te yer verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyine ilişkin algılarına yönelik betimsel istatistikler

Psikolojik sözleşme	\bar{X}	Ss	Düzyer
Kurumsal Gelişime Yönelik Çaba	4.27	.815	Çok Yüksek
Ekstra Performans	3.90	.744	Yüksek
Sadakat	3.76	.893	Yüksek
Psikolojik Sözleşme	4.02	.722	Yüksek

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri, kurumsal gelişime yönelik çaba ($\bar{X} = 4.27$) boyutunda çok yüksek, ekstra performans ($\bar{X} = 3.90$) ve sadakat ($\bar{X} = 3.76$) boyutlarında ise yüksektir. Öğretmenlerin toplamda psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri ($\bar{X} = 4.02$) yine yüksek düzeydedir. Tablo 6' da ise, çalışılan okul düzeyi değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerine yönelik algılarına ilişkin bulgular görülmektedir.

Tablo 6. Çalışılan okul düzeyine değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma durumlarına yönelik ANOVA Testi sonuçları

Psikolojik Sözleşme	Okul Düzeyi	N	\bar{X}	Ss	Var. K	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Kurumsal Gelişime Yön. Çaba	İlkokul (1)	112	4.44	.069	G.Arası	6.718	2	3.359	5.164	.006	1-3 1-3
	Ortaokul(2)	120	4.32	.070	G.İçi	261.510	402	.651			
	Lise (3)	173	4.13	.067	Top.	268.228	404				
Ekstra Performans	İlkokul (1)	112	3.98	.068	G.Arası	1.233	2	.617	1.113	.329	Yok Yok
	Ortaokul(2)	120	3.90	.073	G.İçi	222.692	402	.554			
	Lise (3)	173	3.85	.055	Top.	223.926	404				
Sadakat	İlkokul (1)	112	3.97	.076	G.Arası	6.849	2	3.424	4.364	.013	1-2
	Ortaokul(2)	120	3.68	.084	G.İçi	315.435	402	.785			1-3
	Lise (3)	173	3.68	.069	Top.	322.284	404				

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarının kurumsal gelişime yönelik çaba [$F_{(2-402)} = 5.164$; $p < 0.05$], ekstra performans [$F_{(2-402)} = 1.113$; $p > 0.05$] ve sadakat [$F_{(2-402)} = 4.364$; $p > 0.05$] boyutlarında çalışılan okul düzeyi değişkenine göre, kurumsal gelişime yönelik çaba alt boyutunda ilkokul ve lise öğretmenlerine ait puan ortalamaları arasında, sadakat alt boyutunda ise, ilkokul ve ortaokul öğretmenleri ile ilkokul ve lise öğretmenlerinin puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ekstra performans boyutunda, çalışılan okul düzeyine göre ilkokul, ortaokul ve lise öğretmenleri arasında ortalama görüş puanları açısından anlamlı bir fark yoktur. Analiz sonucundaki bulgulara göre, ilkokulda görev yapan öğretmenlerin okullarının kurumsal gelişmeye yönelik çaba ve ekstra performans boyutlarında ortaokul ve lise öğretmenlerine göre psikolojik sözleşme düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algıları, araştırmada yer alan diğer demografik değişkenlere göre analiz sonuçları aşağıdaki şekildedir.

Cinsiyet değişeni bakımından, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarının, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba [$t_{(405)} = -.884$, $p > 0.05$] ve ekstra performans [$t_{(405)} = -.360$, $p > 0.05$] boyutlarında anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Sadakat [$t_{(405)} = -2.138$, $p < 0.05$] boyutunda ise, öğretmenlerin cinsiyetlerine göre psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri farklılık göstermektedir. Erkek öğretmenlerin sadakat boyutu daha yüksektir. Bu bağlamda, erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla okullarına karşı daha fazla sadakat duydukları söylenebilir. Psikolojik sözleşmenin geneline [$t_{(405)} = -1.158$, $p > 0.05$] yönelik kadın ve erkek öğretmen algıları arasında da anlamlı bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır.

Kıdem yılı değişkeni bakımından, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarının, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba [$F_{(2-402)} = 1.354$; $p > 0.05$] boyutunda kıdemi 1-10 yıl, 11-20 yıl ve 21 yıl ve üzeri olan öğretmenler arasında anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Ekstra performans [$F_{(2-402)} = 3.490$; $p < 0.05$] boyutunda, kıdemi 11-20 yıl olan öğretmenler ile 1-10 yıl olan öğretmenler arasında; sadakat [$F_{(2-402)} = 6.551$; $p < 0.05$] boyutunda ise, kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenler ile kıdemi 1-10 yıl olan öğretmenler arasında, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarında farklılaşmalar tespit edilmiştir. Psikolojik sözleşmenin toplamında [$F_{(2-402)} = 3.460$; $p > 0.05$], 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip olan öğretmenler ile 1-10 yıl olan kıdeme sahip öğretmenler arasında ve kıdemi 11-20 yıl öğretmenler ile 1-10 yıl olan öğretmenler arasında, öğretmen algılarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, öğretmenlerin kıdem yılı arttıkça psikolojik sözleşmeye uymaya yönelik algıları da doğru orantılı olarak artmaktadır.

Mezuniyet durumu değişkeni bakımından, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarında, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba [$t_{(405)} = .604$, $p > 0.05$], ekstra performans [$t_{(405)} = .406$, $p > 0.05$] ile sadakat [$t_{(405)} = 1.335$, $p > 0.05$] boyutlarında ve psikolojik sözleşmeye uyma davranışının toplamında [$t_{(405)} = .814$, $p > 0.05$], öğretmenlerin lisans ya da lisansüstü eğitim durumlarına sahip olmaları açısından anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Okuldaki öğretmen sayısı değişkeni bakımından, okulunda 1-20 öğretmen bulunanlar ile okulunda 21 ve üzeri öğretmen bulunan öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarının, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba [$t_{(405)} = 1.236$, $p > 0.05$], ekstra performans [$t_{(405)} = 1.758$, $p > 0.05$] ile sadakat [$t_{(405)} = 1.313$, $p > 0.05$] boyutlarında ve psikolojik sözleşmeye uyma davranışının toplamında [$t_{(405)} = 1.592$, $p > 0.05$] anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür.

Aynı okulda çalışma süresi değişkeni bakımından, mevcut okulunda 1-3 yıl, 4-6 yıl ve 7 yıl ve üzeri çalışma süresi bulunan öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ait algılarının, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba [$t_{(405)} = .406$; $p > 0.05$], ekstra performans [$t_{(405)} = .590$; $p > 0.05$] ile sadakat [$t_{(405)} = 2.018$; $p > 0.05$] boyutlarında ve psikolojik sözleşmeye uyma davranışının toplamında [$t_{(405)} = .880$, $p > 0.05$], anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Tablo 7'de duygusal emek gösterimlerine yönelik öğretmenle-

rin algıları ile psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik ilişkilerin tespit edilmesine yönelik korelasyon analizine ilişkin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algıları ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren Korelasyon Analizi sonuçları

Psikolojik Sözleşme	Kurumsal Gelişime Yönelik Çaba	Ekstra Performans	Sadakat	Psikolojik Sözleşme
Duygusal Emek Gösterimi				
Yüzeysel Rol Yapma	-.062	-.134*	-.112*	-.110*
Derinden Rol Yapma	.154**	.063	.147**	.138**
Doğal Duygular	.327**	.255**	.271**	.324**

*0,05 düzeyinde anlamlıdır. **0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 7’de görüleceği üzere, duygusal emek gösteriminin yüzeysel rol yapma alt boyutu ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasında anlamlı negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki vardır ($r:-0.110$, $p<0.05$). Buna göre, öğretmenlerin yüzeysel rol yapma davranışları arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri azalmaktadır. Yine yüzeysel rol yapma gösterimi ile psikolojik sözleşmenin ekstra performans alt boyutu ($r:-0.134$, $p<0.01$) ve sadakat alt boyutu ($r:-0.112$, $p<0.05$) arasında anlamlı negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Yüzeysel rol yapma gösterimi ile kurumsal gelişme yönelik çaba alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Duygusal emek gösteriminin derinden rol yapma alt boyutu ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymaları arasında anlamlı, pozitif yönlü ve düşük bir ilişki vardır ($r:0.138$, $p<0.01$). Öğretmenlerin derinden rol yapma davranışları arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri düşük düzeyde artmaktadır. Derinden rol yapma davranışının psikolojik sözleşmenin alt boyutları ile ilişkisi incelendiğinde ise; kurumsal gelişme yönelik çaba alt boyutu ($r:0.154$, $p<0.01$) ve sadakat alt boyutu ile anlamlı, pozitif yönlü ve düşük ($r:0.147$, $p<0.01$) düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Derinden rol yapma ile ekstra performans alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Öğretmenlerin duygusal emeğin alt boyutlarından olan doğal duygular gösterimi ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır ($r:0.324$, $p<0.01$). Buna göre, öğretmenlerin doğal duygular gösterimleri arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri orta düzeyde artmaktadır. Bunun yanında, öğretmenlerin doğal duygular davra-

nışları ile psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişme yönelik çaba alt boyutu (r:0.327, $p<0.01$) arasında anlamlı pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunurken; ekstra performans (r:0.255, $p<0.01$) ve sadakat alt boyutu arasında (r:0.271, $p<0.01$) anlamlı pozitif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 8. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimine yönelik algılarının psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerini yordayıp yordamadığına yönelik Regresyon Analizi sonuçları
Yordanan Değişken: Psikolojik Sözleşme

Yordayıcı Değişken	B	S. Hata	β (Beta)	t	p	Kısmi	İkili
Sabit	2.801	227		12.360	.000		
Yüzeysel Rol Yapma	-.075	.041	-.098	-1.860	.064	-.093	-.087
Derinden Rol Yapma	.081	.032	.132	2.528	.012	.125	.118
Doğal Duygular	.264	.046	.283	5.707	.000	.274	.267
R: .347	R2= .121						
F(3-401)=18.356	P= .000						

Yapılan regresyon analizi sonucunda, duygusal emeğin alt boyutları olan derinden rol yapma ve doğal duygular davranışlarının öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ilişkin algı düzeylerini anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür ($R= .347$, $R^2= .121$, $p<0.05$). Bu bağlamda, duygusal emek gösterimleri olan derinden rol yapma ve doğal duyguların bir arada olduğu bir durumda, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ilişkin algı düzeylerinin yaklaşık %12'sini açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan regresyon analizinin t değerleri incelendiğinde; öğretmenlerin derinden rol yapma gösterimindeki bir birimlik artışın psikolojik sözleşmeleri üzerinde .081'lik bir artışa ve doğal duygular gösterilerindeki bir birimlik artışın psikolojik sözleşmeleri üzerinde .264'lük bir artışa neden olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin duygusal emeğe yönelik yüzeysel rol yapma gösterimlerinin psikolojik sözleşmeleri üzerinde bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Bu araştırma, okullarda öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algı düzeylerinin yüzeysel rol yapma alt boyutunda düşük, derinden rol yapma alt boyutunda yüksek ve doğal duygular

alt boyutunda çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, öğretmenlerin okullarda duygusal emek gösterimi için harcadıkları çaba adına en çok samimi duygular davranışına başvurdukları yani muhatabıyla etkileşimi sırasında, o an gerçekte hissettikleri duyguları yansıttıkları anlaşılmaktadır. Ashforth ve Humphrey (1993), çalışmalarında, öğretmenlerin genel olarak samimi duygular sergilemelerinin duygularını içselleştirmelerinin doğal bir sonucu olduğunu ifade etmişlerdir. Elde edilen sonuca yönelik olarak alan yazın incelendiğinde, Göç (2017) okul yöneticilerinin duygusal emek ve iş doyumunu ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada okul yöneticilerin en çok samimi duygular davranışını tespit etmiştir. Moran'ın (2018) öğretmenlerin duygusal emek davranışları ve yaşam doyum düzeyleri üzerine yaptığı çalışmada, öğretmenlerin doğal duygular ve derinden rol yapma davranışlarını çoğu zaman, yüzeysel rol yapma davranışını ise bazen sergilediklerini bulmuştur. Cingöz'ün (2018) öğretmenlerin duygusal emek davranışları ile tükenmişlikleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmada ise, öğretmenlerin okullarda duygusal emeğe yönelik olarak en çok doğal duygular, en az yüzeysel rol yapma davranışı sergiledikleri görülmüştür. Yapılan araştırmalar bu araştırmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Akbaş ve Bostancı da (2016) öğretmenlerin örgütsel politika algıları ve duygusal emek düzeyleri üzerine yaptığı çalışmada, bu çalışmanın sonucundan farklı olarak öğretmenlerin yüzeysel rol yapma, derinden rol yapma ve otomatik duygu düzenleme yani doğal duygular algılarının orta düzeyde olduğunu belirlemişlerdir.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik algıları arasında çalıştıkları okul düzeyi değişkeni bakımından, ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapan öğretmenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Erken (2018) tarafından yapılan bir çalışmada, bu çalışmaya paralel olarak lise öğretmenlerinin duygusal emeğe yönelik algılarının görev yaptıkları okul düzeyine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Begenirbaş (2013) tarafından yapılan çalışmada da bu araştırmayla aynı doğrultuda sonuçlara ulaşıldığı ve okul düzeyi değişkeni açısından öğretmenlerin duygusal emeğe yönelik algılarının farklılaşmadığı görülmüştür. Ertürk vd. (2016) tarafından duygusal emek ve psikolojik iyi oluş başlığı altında yapılan bir çalışmada ise, bu çalışmadan elde edilen bulgudan farklı olarak öğretmenlerin duygusal emek düzeylerinin görev yapılan okul düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan diğer demografik verilerden elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğu görülmüştür. Oluşan farklar, duygusal emeğin yüzeysel rol yapma ve derinden rol yapma boyutlarında erkek öğretmenler lehinedir. Duygusal emeğin doğal duygular boyutunda ise, öğretmen algıları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu sonuçlar ışığında, erkek öğretmenlerin yüzeysel ve derinden rol yapma davranışları vasıtasıyla okullarında duygularını düzenleme yoluna kadın öğretmenlere göre daha çok başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu durumun Türk toplumunda, erkeklerin gerçekte hissettikleri duyguları saklamaları yönünde baskın bir anlayışın etkili olmasından dolayı kaynaklandığı düşünülebilir. Alan yazına göre de kadınların erkeklere oranla duygu yönetiminde daha başarılı olduğu ve duygularını içselleştirerek genellikle gerçekte hissettikleri duyguları dışa vurdukları anlaşılmaktadır (Hochschild, 1983; Rafaelli ve Sutton, 1987). Ayrıca araştırmaya ait bu sonuçlar, literatürde öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri üzerine yapılan diğer araştırmalara ait sonuçlar ile karşılaştırıldığında; Moran'ın (2018) yaptığı çalışmada bu çalışmaya benzer olarak öğretmenlerin yüzeysel rol yapma algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer boyutlarda ise fark bulunmamıştır. Cingöz (2018), yaptığı çalışmada erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre yüzeysel ve derinden rol yapma davranışlarını daha çok sergilediklerini; kadın öğretmenlerin de doğal duygular davranışını erkek öğretmenlere göre daha çok sergilediklerini tespit etmiştir. Erken (2018), aynı şekilde öğretmenlerin duygusal emek algılarının cinsiyete göre farklılaştığı ve liselerde görev yapan erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla yüzeysel ve derinden rol yapma davranışlarına daha çok başvurdukları sonucuna çalışmasında ulaşmıştır. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerine yönelik görüşleri kıdem yılı değişkeni bakımından ise farklılaşmamaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, yine öğretmenlerin okullarda duygusal emek gösterimleri üzerine gerçekleştirilmiş olan ve kıdem değişkeninin öğretmenlerin duygusal emek algıları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmış ve Moran (2018) tarafından yapılan çalışma ile benzerlik göstermektedir. Yılmaz Daban (2018), de aynı şekilde ortaokul öğretmenlerin duygusal emek algılarının kıdem yılı değişkenine göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Bu araştırmalardan farklı olarak ise, Beğenirbaş (2013), 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin

duygusal emeğe yönelik algılarının daha az kıdeme sahip öğretmenlere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine bu çalışmada mezuniyet durumuna göre öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri arasında farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dahmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada da, bu çalışmaya benzer olarak öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerin mezuniyet durumlarına göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Doğan (2019) tarafından öğretmenlerin duygusal emek ve örgütsel yabancılaşma davranışlarının incelendiği çalışmada da aynı şekilde mezuniyet değişkeni açısından öğretmenlerin duygusal emek algılarında farklılık bulunmamıştır. Araştırmada görev yapılan okuldaki öğretmen sayısı ve aynı okulda yaklaşık çalışma süresi değişkenleri bakımından da öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Kaya (2009) tarafından özel okul öğretmenlerinin duygusal emek davranışını algılama biçimleri ile iş doyumları ve iş stresleri ve Özgün (2015) tarafından duygusal emek davranışının iş stresine etkisi üzerine yapılan çalışmalarda da, araştırma sonuçlarına benzer olarak aynı okulda yaklaşık çalışma süresi değişkeninin öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri üzerinde anlamlı farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın diğer değişkeni olan öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde ise, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik kurumsal gelişime yönelik çaba alt boyutuna ilişkin algı düzeylerinin çok yüksek, ekstra performans ve sadakat alt boyutlarına ilişkin algı düzeylerinin ise yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada genel olarak psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik öğretmenlerin algılarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin psikolojik sözleşme ve alt boyutlarına yönelik algılarının yüksek olmasının, onları mesleklerini yüksek düzeyde içselleştirmeleri, mesleklerinin değerini aldıkları ücretin ötesinde görmeleri, mesleklerini sevmeleri ve okul ve öğrencilerinin ihtiyaçlarına daima öncelik vermelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu çalışmayı destekler nitelikte Koçak (2016) tarafından gerçekleştirilen “Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik sözleşme üzerinde güçlendirici liderlik davranışlarının rolü” adlı çalışmada, öğretmenlerinin psikolojik sözleşmeye uyma davranışlarının yüksek düzeyde olduğunu tespit edilmiştir. Araştırma sonucundan farklı olarak, Çavuş (2018) tarafından okulların dna profilleri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği ve Çay (2019) tarafından okul yöneticilerinin

farklılıkları yönetme becerileri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma algılarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algıları arasında çalıştıkları okul düzeyi değişkeni bakımından, psikolojik sözleşmenin ekstra performans alt boyutuna göre çalışılan okul düzeyine göre öğretmen algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, kurumsal gelişime yönelik çaba ve sadakat alt boyutları ile psikolojik sözleşme davranışının toplamında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre, kurumsal gelişime yönelik çaba boyutunda, ilkokul ve liselerde görev yapan öğretmen görüşleri arasında; sadakat alt boyutunda ise hem ilkokul ve ortaokul, hem de ilkokul ve liselerde görev yapan öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bunun yanında öğretmenlerin genel olarak psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerinde ilkokul ve liselerde görev yapan öğretmen görüşleri arasında farklılık bulunmaktadır. Bu sonuçta göre ilkokul öğretmenlerinin ortaokul ve lise öğretmenlerine göre psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri yüksektir. İlkokullarda görev yapan öğretmenlerinin okullarına karşı oluşturdukları psikolojik sözleşmeyi diğer öğretmen gruplarına oranla daha fazla içselleştirdikleri anlaşılmaktadır. Araştırma sonuçlarına paralel olarak, Koçak (2016) çalışmasında, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerine ilişkin algıları üzerinde okul düzeyi değişkeninin anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Doğan (2017) ve Çay (2019) psikolojik sözleşme ve alt boyutları bakımından okul düzeyi değişkenine göre öğretmen görüşleri arasında anlamlı farklılaşmalar tespit etmişleridir. Çavuş (2018) ise, araştırmadan elde edilen bulgulardan farklı olarak, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerine ilişkin algıları üzerinde okul düzeyi değişkeninin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı sonucuna varmıştır. Sonuç olarak, ilkokul öğretmenlerinin duygusal bağlamda çalıştıkları okullara daha fazla bağlanma eğilimlerinin, onların psikolojik sözleşmeye uyma, okullarının gelişimlerine yönelik çaba ve gayretleri ile sadakatleri üzerindeki etkisi açısından diğer okul düzeylerinde çalışan öğretmenler ile aralarında oluşan farklara sebep olduğu söylenebilir.

Araştırmada diğer demografik değişkenlere yönelik elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin, psikolojik sözleşmeye uymaları-

na yönelik görüşlerinde, cinsiyet değişkeni bakımından genel psikolojik sözleşmeye uyma algısında ve kurumsal gelişime yönelik çaba ile ekstra performans alt boyutlarında kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Sadakat alt boyutunda ise, kadın öğretmenlerle erkek öğretmenler arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğretmenlerin sadakat alt boyutuna yönelik ortalama görüş puanları kadın öğretmenlere göre daha yüksektir. Bu bağlamda, erkek öğretmenlerin okullarına yönelik içsel bağlılıklarının kadın öğretmenlere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Çavuş (2018) tarafından okulların DNA profilleri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği ve Çay (2019) tarafından okul yöneticilerinin farklılıkları yönetme becerileri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalarda, cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma algılarını farklılaştırmadığı bulunmuştur. Buna göre, öğretmenlerin kadın ya da erkek olmaları, psikolojik sözleşmeye uyma algılarını anlamlı bir şekilde açıklamamaktadır. Alan yazında, ilgili değişken bakımından farklı sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin, Koçak (2016) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma algıları üzerinde cinsiyet değişkeninin anlamlı bir fark oluşturduğu tespit edilmiştir. Genel psikolojik sözleşmeye uyma ve tüm alt boyutlarında kadın öğretmenlerin ortalama görüş puanları erkeklere göre daha düşüktür. Sonuç olarak, toplumda kadınların daha sahiplenici oldukları yönünde oluşmuş genel kanının aksine bir durumun ortaya çıktığını söylemek mümkün olacaktır.

Öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algıları kıdem yılı açısından genel psikolojik sözleşmeye uyma düzeyi ile ekstra performans ve sadakat alt boyutlarında farklılaşmaktadır. Oluşan farklar, ekstra performans alt boyutunda 11-20 yıl kıdeme sahip olan öğretmenler ile 1-10 yıl kıdeme sahip olan öğretmenler arasında iken; sadakat alt boyutunda kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenler ile kıdemi 1-10 yıl olan öğretmenler arasındadır. Psikolojik sözleşmenin toplamında ise, 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenler ve 11-20 yıl kıdeme sahip öğretmenler ile 1-10 yıl kıdeme sahip öğretmenler arasında anlamlı görüş farkları bulunmaktadır. Bu sonuçta göre, öğretmenlerin kıdem yılları arttıkça, psikolojik sözleşmeyi içselleştirme algılarının da doğru orantılı olarak arttığını söylemek mümkün olacaktır. Bunun nedeninin, öğretmenlerin okullarında yaşadıkları deneyim ve

alışkanlıklar neticesinde, okullarına karşı hissettikleri bağlılıkların artması olarak söylenebilir (Koçak, 2016). Demirkasımoğlu (2012), Doğan (2017) ve Çay (2019) da çalışmalarında kıdem değişkeninin öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma algılarında anlamlı farklar oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmada, psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişime yönelik çaba alt boyutunda ise, gruplar arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Çavuş (2018) da, çalışmasında öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye ilişkin algılarının kıdemlerine göre farklılaşmadığını görmüştür.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, psikolojik sözleşmeye uymalarına yönelik algılarında, mezuniyet durumu, görev yaptıkları okuldaki öğretmen sayısı ve aynı okulda yaklaşık çalışma süresi değişkenleri açısından ise, psikolojik sözleşmenin toplamı ve alt boyutlarının tamamında anlamlı herhangi bir farka rastlanamamıştır. Çildir (2008) ve Koçak (2016) da, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeylerine ilişkin algıları ve tüm alt boyutlar üzerinde mezuniyet durumu değişkeninin anlamlı bir fark oluşturmadığını tespit etmiştir Koçak (2016) çalışmasında, okulda görev yapan öğretmen sayısı değişkeninin, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymaları üzerinde anlamlı farklılık oluşturacak bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Yine Doğan (2017) ve Çavuş (2018), öğretmen sayısı ve aynı okulda çalışma süresi değişkenleri bakımından öğretmenlerin psikolojik sözleşme düzeyi algılarında farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Çay (2019) ise, kurumsal gelişime yönelik çaba ve sadakat alt boyutlarında öğretmen görüşlerinin aynı okulda çalışma süresi değişkenine göre farklılaştığını bulmuştur.

Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişkiye yönelik sonuçlar incelendiğinde ise, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymaları ile duygusal emeğin yüzeysel rol yapma gösterimi arasında anlamlı, negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, öğretmenlerin yüzeysel rol yapma davranışları arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri azalmaktadır. Yine, öğretmenlerin yüzeysel rol yapma gösterimi ile psikolojik sözleşmenin ekstra performans ve sadakat alt boyutları arasında anlamlı ve negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Öğretmenlerin yüzeysel rol yapma gösterimi ile kurumsal gelişime yönelik çaba alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bununla birlikte, duygusal emeğin derinden rol yapma gösterimi ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymaları arasında anlamlı, pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki vardır. Öğretmenlerin derin-

den rol yapma davranışları arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri de artmaktadır. Derinden rol yapma davranışının psikolojik sözleşmenin alt boyutları ile ilişkisi incelendiğinde ise; kurumsal gelişme yönelik çaba ve sadakat alt boyutu ile anlamlı, pozitif yönlü ve düşük ilişkilere rastlanmaktadır. Derinden rol yapma ile ekstra performans alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Öğretmenlerin doğal duygular gösterimi ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasında anlamlı, pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki vardır. Buna göre, öğretmenlerin doğal duygular gösterimleri arttıkça, psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri orta düzeyde artmaktadır. Bunun yanında öğretmenlerin doğal duygular gösterimleri ile psikolojik sözleşmenin kurumsal gelişme yönelik çaba alt boyutu arasında anlamlı, pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunurken; ekstra performans ve sadakat alt boyutları ile arasında anlamlı, pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Xuan ve Park (2012) araştırmalarında, bu araştırmanın sonuçlarına paralel olarak, psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu bulmuştur (Akt. Sağır ve Ekici, 2020). Elde edilen sonuçlara ve incelenen ilgili araştırmalara göre, öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğu söylenebilir.

Araştırmada son olarak, yapılan regresyon analizi sonucunda, öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin alt boyutları olan derinden rol yapma ve doğal duyguların öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarına ilişkin algı düzeylerini anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bununla birlikte, öğretmenlerin duygusal emeğe yönelik yüzeysel rol yapma gösterimlerinin psikolojik sözleşmeleri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde, Sağır ve Ekici (2020) tarafından sanayi işletmeleri üzerine yapılan bir çalışmada, psikolojik sözleşmenin duygusal emeği %16 açıklayabildiği görülmüştür. Xuan ve Park (2012, akt. Sağır ve Ekici, 2020), tarafından Çin'deki devlet üniversitelerinde yapılan başka bir araştırmada ise, psikolojik sözleşmenin duygusal emeği yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar özelinde, şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Okullarda öğretmenlerin doğru duygu yönetim becerileri kazanabilmeleri adına eğitim faaliyetleri, seminerler ve webinarlar düzenlenerek, bu

- konuda öğretmenlere alanında uzman profesyoneller tarafından gerekli destek sağlanabilir. Bu konuda üniversiteler ile işbirliğine gidilebilir.
2. Öğretmenlerin, okul ortamında psikolojik sözleşmeye yönelik algılarının karşılanması adına doğru okul iklimleri oluşturmak için Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından gerekli tedbirler alınabilir. Okulların fiziksel imkanları, öğretmenlerin çalışma şartları ve statü olarak öğretmenlik mesleğinin niteliği iyileştirilebilir.
 3. Öğretmenlerin duygusal bağlamda en çok etkileşim içerisine girdikleri öğrenci ve veliler ile daha etkin bir iletişim içerisine girebilmeleri adına, öğretmenlere yönelik olarak etkili iletişim becerileri konusunda seminer ve hizmet içi eğitim faaliyetleri ile profesyonel destek sağlanabilir. Bu bağlamda, yine üniversiteler ile protokoller imzalanabilir.
 4. Öğretmenlerin duygusal emek gösterimlerinin psikolojik sözleşmelerini etkileyebileceği varsayımından hareketle, öğretmenlerin mesleki beklentilerinin karşılanmasına yönelik öğretmenlik mesleğini değerini artırıcı yasal düzenlemeler yapılabilir.
 5. Bu araştırma kamu okullarında yapılmıştır. Özel okullarda ve özel eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenlerin duygusal emeğe yönelik algıları üzerine çalışmalar yapılabilir.
 6. Okullarda eğitim yöneticilerinin de duygusal emeğe yönelik algılarının araştırılması için benzer çalışmalar yapılabilir.
 7. Okul düzeyi bazında değerlendirildiğinde, öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri farklılaşmaktadır. Okul düzeyine göre öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uymalarında görülen bu farklılığının nedenine yönelik nitel bir araştırma yapılabilir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship between Teachers' Demonstrations
of Emotional Labour and Their Level of Adherence
to the Psychological Contract**

*

Süleyman Sırrı Aydoğan- Aynur B. Bostancı
Ministry of National Education, Uşak University

Rapid changes in working life have led organizations to care about interpersonal communication and interaction in service delivery. Organizations expect employees to engage in the correct attitude and behaviour required by their service areas, and to spend emotional labour in addition to their physical and mental efforts (Güngör Delen, 2017; Eroğlu, 2014). Schools are among the institutions where face-to-face communication and interaction occur most frequently. For this reason, it requires teachers to constantly regulate their emotions during their work and to make emotional labour as well as mental and physical labor (Tozkoparan and Özgün, 2015). Grandey (2000) defined emotional labour as “the effort spent in the process of organizing both emotions and emotional representations to achieve organizational goals” (Savaş, 2012). Hochschild (1983) states that people express the behaviours they exhibit during their emotional management in two ways: surface acting and deep acting (Mavi, 2015; Ünler Öz, 2007). Ashforth and Humphrey (1993) acknowledge these two dimensions of emotional labour and have added the genuine emotions dimension, in other words, the employee's sincere behaviour without any effort. Employees have some expectations in return for the physical, mental and emotional efforts they spend in the organization, regarding the duties and responsibilities that the organizations they work with expect them to do. This set of expectations created by both the organization and the employee mutually is called the psychological contract (Özdaşlı and Çelikkol, 2012; Doğan and Demiral, 2007). Psychological contract is defined as the mutual exchange of unwritten expectations in employee and employer relations (Karcıoğlu and Türker, 2010). Teachers have some expectations from their institutions as a result of their emotional efforts to show their institutions' expectations from them. The whole of ex-

pectations that teachers have towards their institutions is the basis of their psychological contracts against the institution (Koçak, 2016). The level of teachers' adherence to their psychological contracts is important for schools to achieve their goals. In this sense, it can be stated by the Ministry of National Education that teachers' demonstrations of emotional labour will be more attached to their work and will enable them to maintain their psychological contracts. In this sense, it can be stated that teachers' demonstrations of emotional labour which is valued by the Ministry of National Education will be more attached them to their work and will enable them to maintain their psychological contracts. Because, as a result of the emotional labour demonstrations of employees, achieving their goals and thus success in their work has a positive effect on their job satisfaction, commitment to their profession, motivation, performance and job satisfaction (Begenirbaş and Yalçın, 2012; Güngör Delen, 2017). Otherwise, it can be said that emotional labour may lead to some negative consequences on teachers such as burnout, low performance, depersonalization and alienation, which are widely mentioned in the literature (Isenbarger and Zembylas, 2006). With this research, it is planned to raise awareness among education administrators about the expectations of teachers, who are the cornerstone of education, from their institutions in response to their demonstrations of emotional labour, and the reforms that have been attempted by the Ministry of Education in recent years in the field of education. For this purpose, it is aimed to investigate the relationship between teachers' demonstrations of emotional labour and their level of adherence to the psychological contract. In line with the purpose of the study, answers to the following questions are sought in the study.

1. What is the level of teachers' general emotional labour demonstrations?
2. Do teachers' demonstrations of emotional labour differ according to their school level, gender, professional seniority, graduation status, the number of teachers in the school where they work, and the duration of the same school?
3. What is the teachers' level of adherence to the psychological contract?
4. Does teachers' level of adherence to the psychological contract differ according to their school level, gender, professional seniority, graduation status, the number of teachers in the school they work, and the duration of work in the same school?

5. Is there a significant relationship between teachers' demonstrations of emotional labour and their level of adherence to the psychological contract?
6. Do teachers' demonstrations of emotional labour explicate their level of adherence to the psychological contract?

Since this research is conducted to determine the relationship between teachers' demonstrations of emotional labour and their level of adherence to the psychological contract they formed against the school they work, it is carried out using the relational survey model. The population of the research is the teachers who work in official primary, secondary and high schools in the districts of Gediz, Simav, Şaphane and Çavdarhisar in Kütahya in the 2019-2020 academic year. The population of the research consists of 1502 teachers. The theoretical sample size chart is used to determine the sample. The sample of the study consists of 405 teachers who are selected with convenience sampling method and working in the mentioned districts. In the study, "Emotional Labour Scale" is used to determine teachers' demonstrations of emotional labour, and "Level of Adherence to the Psychological Contract Scale" is used to determine their level of adherence to the psychological contract. In order to determine the analysis to be applied to the data obtained in the study, the skewness and kurtosis coefficients are examined for whether the data was normally distributed and it is understood that the data were normally distributed. For the statistical analysis of the data, Confirmatory Factor Analysis, Arithmetic Mean, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), Independent Samples t-Test, Pearson Product-Moment Coefficient and Multiple Regression Analysis were used.

This study is conducted to determine the relationship between teachers' display of emotional labour and their level of compliance with psychological contract. According to the results of the research, it is seen that the perception levels of teachers towards the demonstrations of emotional labour are low in the surface acting sub-dimension, high in the deep acting sub-dimension, and very high in the genuine emotions sub-dimension. In this context, it is understood that teachers mostly resort to the behaviour of sincere feelings in the name of their efforts to display emotional labour in schools, that is, they reflect the feelings they actually feel at that moment during their interaction with their interlocutor. According to the research, no differentiation could be found between the perceptions of the teachers

regarding emotional labour display according to the school level they work at. Looking at the results obtained from other demographic data in the study, it is seen that the gender variable created significant differences on teachers' emotional labour demonstrations. The differences that occur are in favour of male teachers in the surface and deep acting dimensions of emotional labour. In the genuine emotions dimension of emotional labour, there is no significant difference between male and female teachers' perceptions. Teachers' views on emotional labour demonstrations do not differ according to seniority, graduation status and approximate duration of work at the same school.

When the results of teachers' level of adherence to the psychological contract that is another variable of the study, are examined, it is seen that the perception levels of teachers regarding the sub-dimension of effort towards institutional development for compliance with the psychological contract are very high, and the perception levels of the sub-dimensions of extra performance and loyalty are high. In the study, it is understood that teacher perceptions towards the level of adherence to the psychological contract are also at a high level. As a result of the research, there is no significant difference between teachers working in primary, secondary and high schools according to the extra performance sub-dimension of the psychological contract in terms of the school level variable they work in between the perceptions of teachers regarding compliance with the psychological contract. But significant differences were determined in the sub-dimensions of effort towards institutional development, loyalty and in the sum of psychological contract behaviour. According to this result, primary school teachers' level of adherence to the psychological contract is higher than secondary and high school teachers. According to the results obtained for other demographic variables in the study, no significant difference emerged between male and female teachers in the general psychological contract level and sub-dimensions, effort for institutional development and extra performance in terms of gender variable. In the loyalty sub-dimension, a significant difference was found between female teachers and male teachers. Male teachers' average opinion scores on loyalty sub-dimension are higher than female teachers. Teachers' level of adherence to the psychological contract in terms of years of seniority differs in the sub-dimensions of extra performance and loyalty and in general. According to this result, it is possible to say that as

the years of seniority of teachers increase, their level of adherence to the psychological contract increases in direct proportion. The level of adherence to the psychological contract in the total and sub-dimensions of the teachers participating in the study does not differ in terms of graduation status, the number of teachers at the school they work, and the approximate duration of work in the same school. When examining the results regarding the relationship between teachers' demonstrations of emotional labour and their level of adherence to the psychological contract, it is understood that there is a significant, negative and low level relationship between the surface acting dimension of emotional labour and the teachers' level of adherence to the psychological contract. In addition, there is a statistically significant, positive and low level relationship between teachers' deep acting from their emotional labour demonstrations and teachers' level of adherence to the psychological contract. There is a statistically significant, positive and medium level relationship between teachers' display of genuine emotions and their level of adherence to the psychological contract. Finally, it was seen that deep acting and genuine emotions, which are sub-dimensions of teachers' emotional labour demonstrations, significantly explicate teachers' perception levels of adherence to the psychological contract. It is understood that teachers' surface acting demonstrations for emotional labour do not have any effect on their psychological contracts. According to the results of the research, it can be suggested to make legal arrangements to increase the value of the teaching profession in order to meet the teachers' professional expectations, since the emotional labour demonstrations of the teachers affect their psychological contract adherence levels.

Kaynakça / References

- Akbaş, A. ve Bostancı, A. B. (2019). Öğretmenlerin örgütsel politika algıları ile duygusal emek düzeyleri arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 43-60.
- Akyüz, N. E. (2014). *Psikolojik sözleşme ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi: Ankara PTT Başmüdürlüğü örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Alemdar, M. (2019). *Sosyal sermayenin eğitim-öğretim süreçlerine yansımaları: Duygusal okuryazarlık ve duygusal emek bağlamı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

- Alev, S. (2018). *Öğretmenlerin genel öz yeterlilik algıları ile duygusal emek davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi: İzlenim yönetimi taktiklerinin aracılık rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy Of Management Review*, 18(1), 88-115.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Basım, H. N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma yaşamında duygusal emek: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 77-90.
- Basım, H. N., Beğenirbaş, M. ve Yalçın, R. C. (2013). Effects of teacher personalities on emotional exhaustion: mediating role of emotional labor. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(3), 1488-1496.
- Beğenirbaş, M. ve Meydan, C. H. (2012). Duygusal emeğin örgütsel vatandaşlık davranışıyla ilişkisi: öğretmenler üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 159-181.
- Beğenirbaş, M. ve Yalçın, R. C. (2012). Hizmetkâr liderlik algısının duygusal emek üzerine etkileri: hizmet çalışanları üzerinde bir araştırma. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19(37), 159-194.
- Beğenirbaş, M. (2013). *Kişiliğin öğretme stillerine etkisinde duygusal emek ve tükenmişliğin aracılık rolü: Öğretmenler üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bekaroğlu, A. (2011). *Kurum içi adaletin şartlı değişken olarak psikolojik sözleşme ihlaline verilen tepkiler üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bıyık, Y. ve Aydoğan, A. (2014). Duygusal emek ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 159-180.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (4. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Ceylan, A. K. (2017). Öğretmenlerin duygusal emeklerinin sosyo-demografik değişkenler yönünden özellikleri: Batman ili araştırması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(2), 122-132.
- Cihangiroğlu, N. ve Şahin, B. (2010). Organizasyonlarda önemli bir fenomen: Psikolojik sözleşme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 1-16.

- Cingöz, E. (2018). *Öğretmenlerinin duygusal emek ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Cribbs, A. J. (2015). *Emotional labor and conflict in schools: Teacher perceptions of the emotional display rules necessary for negative teacher-student interactions*. Unpublished doctoral dissertation, University of Pittsburgh, Pittsburgh, PA.
- Çağlayan, B. (2016). *Psikolojik sözleşme algısının örgütsel bağlılığa etkisi: Devlet okullarında görev yapan ilköğretim ve ortaokul öğretmenleri üzerinde bir uygulama* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çaldağ, M. A. (2010). *Duygusal emek davranışlarının sağlık çalışanlarında iş sonuçlarına etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çavuş, E. (2018). *Okulların DNA profilleri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çay, A. Y. (2019). *Okul yöneticilerinin farklılıkları yönetme becerileri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeye uyuma düzeyleri arasındaki ilişki* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çekiç, O. ve Göç, A. (2016). *İlkokulda görev yapan sınıf öğretmenleri ile liselerde görev yapan branş öğretmenlerinin duygusal emek düzeyleri*. VII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale.
- Çildir, T. K. (2008). *Ankara ilköğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin takas kuramının algılanmasına ilişkin algıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çukur, C. Ş. (2009). *Öğretmenlerde duygusal işçilik ölçeği geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. *Psychology*, 33(6), 626-633.
- Dahmaz, A. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları ile duygusal emek düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Deliveli, K. (2019). *Eğitim örgütleri açısından duygusal emeğin önemi*. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 25, 190-215.
- Demircan, P. (2016). *İş-aile çatışması – Duygusal emek ilişkisinde lider desteğinin rolü: eğitim üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Diefendorff, J. M. ve Gosserand, R. H. (2003). Understanding the emotional labor process: A control theory perspective. *Journal of Organizational Behavior*, 24(8), 945-959.
- Diefendorff, J. M., Croyle, M. H. ve Gosserand, R. H. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of vocational behavior*, 66(2), 339-357.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2007). The role and importance of emotional intelligence on institutions' success. *Management and Economy*, 14(1), 209-230.
- Doğan Ö. (2017). *Okulların sosyal sermaye düzeyleri ile öğretmenlerin psikolojik sözleşmeleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Doğan M. (2019). *Öğretmenlerin duygusal emek ve örgütsel yabancılaşma davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dönmez, N. (2015). *Okullarda görev yapan öğretmenlerin psikolojik sözleşme düzeyleri ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Erken, S. A. (2018). *Lise öğretmenlerinin duygusal emek davranışları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, Ş. G. (2014). Örgütlerde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi üzerine bir araştırma. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 147-160.
- Ertürk, A., Kara, S. B. K. ve Güneş, D. Z. (2016). *Duygusal emek ve psikolojik iyi oluş: Bir yordayıcı olarak yönetsel destek algısı*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(4), 1723-1744.
- George, C. (2010). *Psychological Contract: Managing and Developing Professional Groups*. Maidenhead, G.B.: Open University Press. Chapter 1.
- Göç, A. (2017). *Okul Yöneticilerinin duygusal emek ve iş doyumunu arasındaki ilişkiye dair bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Güney, S. (2017). *Örgütsel davranış (4. Basım)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güngör Delen, M. (2017). *Duygusal emek ve tinsel emek*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Hargreaves, A. (2001). The emotional geographies of teachers' relations with colleagues. *International Journal Of Educational Research*, 35(5), 503-527.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: The commercialization of human felling*. University of California Press.

- Hoşgörür, T. ve Yorulmaz, Y. I. (2015). The relationship between teachers' leadership behaviours and emotional labour: Öğretmenlerin liderlik davranışları ile duygusal emekleri arasındaki ilişki. *Online Submission*, 5(2), 165-190.
- Isenbarger, L. ve Zembylas, M. (2006). The emotional labour of caring in teaching. *Teaching and Teacher Education*, 22(1), 120-134.
- Kalayci, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. İstanbul: Asil Yayın Dağıtım Ltd.Sti.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi (17. Baskı)*. Ankara: Nobel yayın dağıtım, 81-83.
- Karcıoğlu, F. ve Türker, E. (2010). Psikolojik sözleşme ile örgütsel bağlılık ilişkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 121-140.
- Kaya, E. (2009). *Özel okul öğretmenlerinin duygusal emek davranışını algılama biçimleri ile iş doyumları ve iş stresleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keleş, Y. (2014). *Örgütsel adaletin duygusal emek üzerindeki etkisi: antalya'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kıral, E. (2016). Psychometric properties of the emotional labor scale in a Turkish sample of school administrators. *Eurasian Journal of Educational Research*, 63, 71-88, <http://dx.doi.org/10.14689/ejer.2016.63.5>.
- Koçak S. (2016). *Ortaöğretim kurumlarındaki psikolojik sözleşme üzerinde güçlendirici liderlik davranışlarının rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kruml, S. M. ve Geddes, D. (2000). Exploring the dimensions of emotional labor: The heart of Hochschild's work. *Management Communication Quarterly*, 14(1), 8-49.
- Mavi, D. (2015). *Öğretmen görüşlerine göre duygusal emek, iş özellikleri ve iş akışı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Mimaroğlu, H. (2008). *Psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Moran, C. (2018). *İlköğretim kurumlarındaki öğretmenlerin duygusal emek davranışları ile yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

- Morrison, E. W. ve Robinson, S. L. (1997). When employees feel betrayed: A model of how psychological contract violation develops. *Academy of management Review*, 22(1), 226-256.
- Oral, A. G. L. ve Köse S. (2011). Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463-492.
- Önal G. (2019). Öğretmenlerin duygusal emek düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öz, E. Ü. (2007). *Duygusal emek davranışlarının çalışanların iş sonuçlarına etkisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Özdaşlı, K. ve Çelikkol, Ö. (2012). Psikolojik sözleşme: Kavramsal çerçeve ve bir içerik analizi *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 14-154.
- Özgün, A. ve Tozkoparan, G. (2015). *Duygusal emek davranışının iş stresine etkisi: Eğitim sektöründe bir araştırma*. Örgütsel Davranış Kongresi, 58-62.
- Polatkan, N. N. (2016). *Ortaokul öğretmenlerinin duygusal emek davranışları ile iş doyumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Rafaeli, A. ve Sutton, R. I. (1987). Expression of emotion as part of the work role. *Academy of management review*, 12(1), 23-37.
- Robinson, S. L. (1996). Trust and breach of the psychological contract. *Administrative Science Quarterly*, 41 (4), 574-599.
- Rousseau, D. M. ve McLean Parks, J. (1993). *The contracts of individuals and organizations*. *Research In Organizational Behavior*, 15, 41-43.
- Rousseau, D. M. (1998). The problem of the psychological contract considered. *Journal Of Organizational Behavior*, 19, 665-671.
- Sağır, Ö. Ü. M. ve Ekici, F. (2020). Örgütlerde psikolojik sözleşme ve duygusal emek: sanayi işletmeleri örneği. 5. İKSAD uluslararası sosyal bilimler kongresi, 106.
- Savaş, A. C. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin duygusal zekâ ve duygusal emek yeterliklerinin öğretmenlerin iş doyumuna etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- TEDMEM. (2014). *Öğretmen gözüyle öğretmenlik mesleği* (Türk Eğitim Derneği Rapor No. 3). Ankara.

- Truta, C. (2014). Emotional labor and motivation in teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 127, 791-795.
- Turnley, W. H. ve Feldman, D. C. (2000). Re-examining the effects of psychological contract violations: unmet expectations and job dissatisfaction as mediators. *Journal of organizational behavior*, 21(1), 25-42.
- Winograd, K. (2003). The Functions of teacher emotions: the good, the bad, and the ugly. *Teachers College Record*, 105(9), 1641-1673.
- Yılmaz, K. ve Altınkurt, Y. (2012). Özel dershane öğretmenlerinin psikolojik sözleşmeleri. *EJEDLIS Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 11-22.
- Yılmaz, K., Altınkurt, Y., Güner, M. ve Sen, B. (2015). The relationship between teachers' emotional labor and burnout level. *Eurasian Journal of Educational Research*, 5, 75-90.
- Yılmaz Daban, B. (2018). Ortaokul öğretmenlerinin duygusal emek ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Yin, H. B., Lee, J. C. K., Jin, Y. L. ve Zhang, Z. H. (2013). Exploring the Relationship among Teachers' Emotional Intelligence, Emotional Labor Strategies and Teaching Satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 35, 137-145.
- Zembylas, M. (2004). The emotional characteristics of teaching: An ethnographic study of one teacher. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 185-201.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Aydoğan, S. S. ve Bostancı, A. B. (2021). Öğretmenlerin duygusal emek gösterimleri ile psikolojik sözleşmeye uyma düzeyleri arasındaki ilişki. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36),2637-2674. DOI: 10.26466/opus.860699

Müzik Sosyolojisi Bağlamında Tunceli’de Bağlama Çalgısının Yaygınlığı ve Toplumun İnanç Yapısıyla Olan İlişkisi

DOI: 10.26466/opus.841307

*

Tuncay Yıldırım *

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Tunceli/Türkiye

E-Posta: tuncayyildirim@munzur.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3963-9878](https://orcid.org/0000-0002-3963-9878)

Öz

Bu araştırmada, nüfusunun büyük bir kısmı Alevi inancına mensup bireylerden oluşan Tunceli’deki müzik ve toplum ilişkisi, Aleviler için taşıdığı inançsal imgelerden ötürü ayrıcalıklı bir çalgı olan ve Alevi müziğinin başlıca taşıyıcısı ve aktarıcısı olan bağlamanın toplumdaki yaygınlığı ve konumu üzerinden ele alınmaktadır. Tunceli’deki Alevilerin ev ve aile ortamlarında bağlamanın yaygınlığı, bağlama çalan kişilerin toplumdaki artan azalan değerleri ve bu kişilerin bağlama ile Alevilik inancı arasında kurdukları ilişki, nicel araştırma yöntemlerinden survey araştırma tekniği kullanılarak elde edilen verilerin analizleri üzerinden betimlenmektedir. Ayrıca Tunceli’de bağlamanın konumunu destekleyen kültürleme ve geleneğin muhafazası gibi kültürel süreçlere de kısaca değinilmektedir.

Araştırmada yaş ve cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurularak tesadüfi örneklem ile rastgele seçilmiş yüz atmış beş kişiye, sosyolog ve istatistikçi öğretim üyelerinin yanı sıra biri bağlama eğitimi veren müzik öğretmeni ve halktan seçilmiş bir kişi ile hazırlanan yirmi altı soruluk bir anket uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen nicel verilerin bilgisayar ortamında SPSS (Social Package for Social Science) programı ile frekans ölçümleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, Tunceli’de bağlamanın diğer enstrümanlara göre daha yaygın olduğu, insanların bağlamayla inançları arasında yakın bir ilişki kurdukları, inanç öğelerinin kültürleme aracılığıyla bağlamanın yaygınlığı ve muhafazasını desteklediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik ve Toplum, Müzik Sosyolojisi, Alevilik, Bağlama, Tunceli.

The Prevalence of Bağlama in Tunceli in the Context of Music Sociology and Its Relationship with Society's Belief Structure

*

Abstract

In this study, a large part of its population consisting of individuals owning of the Alevi faith in Tunceli music and society relationship are discussed over location and prevalence in society the Bağlama's transmitter and carrier main of Alevi music which is an instrument privileged because of the belief images he carries for Alevis. The Bağlama's of prevalence in environments home and family of Alevis in Tunceli, values decreasing and increasing of people who play in the bağlama and these people relationship establish between Bağlama and Alevi faith, is described through analysis of the data obtained using survey research techniques. Also cultural processes such as preservation of tradition and acculturation position of the bağlama in Tunceli is briefly mentioned over its prevalence in society of Bağlama.

In the study, by random sampling considering differences gender and age selected randomly people hundred sixty five was applied a questionnaire twenty six questions prepared with a person chosen from the public and a music teacher who teaches bağlama as well as faculty member statistician and sociologist. The quantitative data obtained were carried out frequency measurements in computer environment with SPSS (Social Package for Social Science) program. As a result of the research, in Tunceli of prevalence Bağlama according to other instruments, people establish a close relationship between bağlama and their beliefs, has been determined that the belief elements are supported by the extensiveness and preservation of the bağlama through acculturation.

Keywords: *Music and Society, Music Sociology, Alevism, Bağlama, Tunceli.*

Giriş

Müzik ve toplum ilişkisine değinen birçok araştırmada (Ayas, 2015, s.55-69; Finkelstein, 1995, s.26-28; Erol, 2015, s.18; Say, 2001, s.219; Soykan, 2005, s.76) müzik, toplumu oluşturan temel özne olan insanın bir tasarımı olarak görülür ve böylelikle müzikle toplum arasındaki sosyolojik ilişki doğrudan basit bir indirgemeci yaklaşımla kendiliğinden kurulmuş olur. Çünkü bu yaklaşıma göre herhangi bir müzik eseri, tablo veya edebiyat yapıtı sadece estetik ve sanatsal biçimiyle insanlara tek başına olgusal bilgi vermek için yetersizdir. Eseri daha da anlamlı kılan ve onun insanlar üzerindeki etkisini arttıran şey, ancak eserin toplumsal olarak betimlediği imgeler anlaşıldığı zaman ortaya çıkarılabilir. Örneğin S. Finkelstein için (1995, s.26), “müzik, anlatacaklarını pek çok biçim aracılığıyla dile getirir. Bunlar halk şarkısı gibi yalın imgeler ve bir Brahms ya da bir Beethoven senfonisinin bir bölümü gibi derin iç çatışmaları ve çözümlüşleri sunan karmaşık insan betimleri biçiminde olabilir.” Ya da Beethoven’ın Egmont Uvertürü veya Eroica’sı kahramanlık, çatışma, görkemli bir zafer kutlaması gibi derin bir insan betimini içerir ve ancak bunlarla düşünüldüğünde daha da anlam kazanır. Kısacası “müzikte içinde olmak üzere, güzel sanatların hepsinde her insan betiminin toplumsal bir algı dayanağı bulunur... Müzikte “öykü” aramak, sonu olmayan bir uğraştır. Ama bir müzik yapıtını kendi toplumsal bağlamı içerisine yerleştirmek, böylece genel portresine tikel bir giysi giydirmek, o yapıtı anlamının tek yoludur” (Finkelstein, 1995, s.28). Hatta güzel sanatlar düşüncesi ve tarihinin dönemsel özelliklerini izah etmenin yolu uzun vadeli sosyolojik bir bakış benimsemek ve bu dönemi ortaçağın sonlarında başlayan bir toplumsal ayrışma sürecinin nihai evresi olarak görmektir (Shiner, 2001, s.124). Müzik ve toplum arasındaki ilişkiyi somutlaştırmayı kolaylaştıran bu basit indirgemeci yaklaşımın, müzik sosyolojisinin hareket noktasını oluşturduğu söylenebilir. Temelde müzik sosyolojisi de müzik ve insan ilişkisini anlamaya yönelik, toplumsal olanla müzik arasında anlam bütünlüğü kurmaya çalışan bir disiplindir. Müziğin seslerle oluşan soyut saf yapısını somutlaştırmak ve sahip olduğu özellikleri-farklılıkları açıklamak için sürekli toplumsal indirgemeler yapılır ve insanlar, kitleler veya toplumlar arasındaki müzikal farklılıklar, müziğin içerisinde üretildiği toplumsal bağlama indirgenerek açıklanır. Çünkü “müzik sosyolojisi, müziğin toplumdaki yerini ve etkilerini araştıran” bir bilim dalıdır (Günay, 2011, s.20). “Bir sanat dalı olarak müziğin toplumsal

bileşenlerini; siyaset, din, ekonomi, kimlik, cinsiyet ve gündelik hayat pratikleri gibi alanları içerecek şekilde, parçalı ve dinamik örüntüleri incelemeyi hedeflemektedir.” Bu sayede, müziğin içerisinde ürettiği toplumsal koşulları anlayabilmek ve toplumun içinde bulunduğu koşullar üzerinden müziğin konumu hakkında yorum yapmak ve çıkarımlarda bulunmak mümkün hale gelmektedir (Güven ve Ergur, 2014, s.2). Müzik ve toplum ilişkisini konu eden araştırmaların müzik sosyolojisiyle olan yakın ilişkisi hakkında Ayas, meseleyi derin bir literatür taramasıyla örnekleyerek, Alan P. Merriam, Richard A. Peterson, P. J. Martin, E. Fischer, S. Finkelstein gibi isimlerin müziğin özellikleriyle içerisinde yaratıldığı toplumsal özellikler arasında yakın bir bağ olduğu görüşüne sahip olduklarını ve bu isimlerin müzik ve toplum ilişkisini açıkladıkları çalışmalarını müzik sosyolojisi başlığı altında değerlendirebilmenin mümkün olduğunu söylemektedir. Örneğin Alan P. Merriam’a göre, “müzik belli bir kültürü oluşturan toplumun ortak değer, tutum ve inanışları tarafından şekillenen insana özgü davranışsal süreçlerin bir sonucudur.” Veya “Richard A. Peterson (2007, s.3128-3129) müzik sosyolojisinin beş temel yaklaşımından ilkinin farklı toplum tipleriyle farklı müzik tiplerini ilişkilendirme çabalarına dayandığını kaydeder” (Akt: Ayas, 2015, s.55). Ayas’ın kendisine göre de, müzik ve toplum ilişkisini basit bir denklemle anlayabilmek mümkündür. Hatta “tarihin farklı dönemlerinde, aynı toplumun farklı toplumsal katmanlarında ve dünyanın farklı toplumlarında birbirinden çok farklı müzik geleneklerinin hüküm sürmesi toplumla sanat arasında bariz bir ilişki olduğunu bize ilk bakışta söyleyen” basit denklemlerden bir tanesidir (Ayas, 2015, s.57-59). Ayrıca müzik, toplumsal kimliğin somutlaştığı güçlü bir duygusal deneyim sağladığı gibi kitlerde ortak bilinç oluşturmada da oldukça etkilidir. “Müziğin harekete geçirdiği ilişkiler bütün bir topluluğu kapsayabilir (Kaplan, 2013, s.14). Bu yüzden farklı özelliklere sahip olan toplumlarda müziğin konumu, geçirdiği değişim süreçleri veya toplum içerisindeki belirli müzik tarzları arasındaki farklılıkların nelerle alakalı olduğu araştırıldığında daima toplumsal olan öğelere insan, kitle, toplum özelinde indirgemeler yapmaya ihtiyaç duyulur. Bu durumun müzikoloji çalışmalarının birçoğu içinde geçerli olduğu söylenebilir. Mesela, tarihsel müzikoloji başlığı altında yapılan çalışmaların birçoğu zorunlu olarak müzik ve toplum ilişkisini sorgulamaya ihtiyaç duyar. Çünkü “müzik tarihi; insan kültüründe müziğin varoluşundan günümüze kadar geçen sürede, müziğin doğuşunu, geliş-

mini, kazandığı başarıları, ilişki ve sorunları zaman ve mekan göstererek inceler” (Günay, 2011, s.36). Veya müzik felsefesiyle ilgilenen bir araştırmacı, zorunlu olarak toplumun düşünce yapısı veya toplumdaki düşünce akımlarına yönelir, bunlardan söz eder ve bunlarla müziğin ilişkisinin ne olduğunu sorgulamak durumunda kalır. Keza “müziğin toplumsal bir etkinlik olduğu ve müzik eserlerinin sadece düzenlenmiş seslerin bir birikimi olmadığı” görüşü Konfüçyus, Platon ve Aristoteles gibi düşünce dünyasının önde gelen isimleri tarafından da fark edilmiştir (Soykan, 2009, s.62). Dahası etnomüzikoloji çalışmaları, popüler kültür-müzik çalışmaları, ya da müzik psikolojisi gibi insan, birey, kitle merkezli yürütülen birçok başlıkta müzik ve toplum ilişkisi kendiliğinden zaten vardır (McGregor, 1983, s.21; Stokes, 1992, s.133-179; Shiner, 2001: 21, 152-168; Ayas, 2015, s.53, 153; Güven ve Ergur, 2014, s.14). Dolayısıyla bu gibi çalışmalarda müzik sosyolojisinin varlığından söz etmek kendiliğinden meşrulaşmış olur. Bu açılardan düşünüldüğünde araştırmamanın genel perspektifi ve odaklandığı noktaları temelde müzik ve toplum ilişkisi oluşturmasından ötürü, araştırmamanın kendisinin doğrudan müzik sosyolojisi başlığı altında değerlendirilebileceğini söylemek mümkün hale gelir. Çünkü bu araştırmayla anlaşılmaya çalışılan şey, Tunceli’de bağlamanın yaygınlığıyla toplumun inanç yapısı arasında nasıl bir ilişki olduğudur. İnanç, insanların içinde buldukları durumları algılama, tanıma ve bu durumların kendileri için ne anlama geldiğini belirginleştiren sosyolojik bir kavramdır. İnsanların çevreleri ile kendilerine ilişkin oluşturdukları bilgi ve düşüncelerin bir bölümü, içine doğdukları toplumun inanç yapısı sayesinde oluşur (Ozankaya,1982, s.333-334). Dolayısıyla Tunceli’de bağlamanın konumu ve insanların bu çalgıya yönelik olarak kazandıkları müzikal donanımlarla toplumun inanç yapısı arasında bir ilişki kurulabilir. Çünkü bağlama Alevilik inancının vazgeçilmez öğelerinden birisidir. Buradan hareketle Tunceli’deki müzik ve toplum ilişkisinin yansımaları, Alevi inanç ritüellerinin en önemli unsurlarından birisi olan bağlama çalgısı özelinde ele alınmaktadır. İnanç yapısının bağlamanın Tunceli toplumdaki konumuna etkileri, insanlar için taşıdığı anlamlar ve inancın kültürlenme aracılığıyla topluma kazandırdığı müzikal donanımlar, Alevi inanç sistemindeki yeri ile sıradan bir müzik aleti olmaktan çıkan bağlamanın, Tunceli toplumdaki yaygın kullanım oranları üzerinden tartışılmaktadır. Ayrıca bağlamanın Tunceli’deki konumu ve insanlara dolaylı olarak kazandırdığı müzikal donanımlar üzerinden, Tunceli toplumunun müzikle olan ilişkisi hakkında belirli oranlarda betimlemeler yapmakta

mümkün hale gelebilir. Çünkü bir toplumdaki enstrüman çalan insanların sayısı, ev, aile gibi ortamlarda her hangi bir enstrümanın bulundurma oranları, insanların aile bireylerinden en az birisinin enstrüman çalıyor olabilmesi veya ailelerin kültürel olarak kendilerinden sonraki kuşağa aktardığı bütün müzikal etkinliklerin, bir toplumdaki müzik toplum ilişkisinin anlaşılması için önemli bir veri tabanı oluşturması muhtemeldir. Bu yüzden bahsi geçen ayrıntılara bakılarak Tunceli'deki müzik ve toplum ilişkisi hakkında yapılacak olan karşılaştırmalı veya genelleyici bütün yorumların doğruluk payının olduğu söylenebilir. Aynı zamanda lokal olarak Tunceli'nin Alevi kültürüne mensup toplumlar için oluşturacağı örneklem, Alevi inanç kimliğine sahip toplumların müzikal donanım ve beceri seviyelerinin arka planının tartışılabilmesine de imkan sağlayacaktır. Çünkü Alevi insanların yoğun olarak bir arada yaşadığı Tunceli'nin Alevi inancına sahip toplumlar için oluşturacağı model, Alevi müziğinin arka planında yer alan kültürel aktarım süreçlerinin anlamlı bir göstergesi olacağından, müziğin dolaylı olarak bu toplumlarda ne gibi özelliklere sahip olduğu, inancın dolaylı yollarla insanları müzikal olarak nasıl kültürlediği, bu durumun insanların müzikal beceri ve donanımlarına ne derecede yansıdığı gibi kavramların genellemesini yapmak mümkün hale gelecektir.

Tunceli'nin Demografik Özellikleri

Tunceli, bulunduğu bölge ve sahip olduğu konum itibariyle geçmişte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Sümer, Hitit, Asur Urartu, Med, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok medeniyete ait izlerin yok olmadan günümüze kadar taşındığı bir şehirdir. Halk türkülerine konu olduğu gibi doğası itibari ile dört tarafı yüksek dağlarla çevrili, senenin belirli aylarında bol yağış alan, içerisinde büyük akarsuları barındıran bir arazi yapısına sahiptir. Tunceli, nüfusu ve nüfus yoğunluğu bakımından ülkedeki diğer illerle kıyaslandığında son sıralarda yer alır. "Bunda coğrafya ve sosyo-ekonomik şartların etkisi vardır. Erkek nüfusu kadın nüfusundan daha fazladır. Tunceli ili, 31,9 ortalama yaş ile ülke genelinden ve içerisinde yer aldığı bölgeden daha yaşlı bir nüfusa sahiptir" (Solak, 2016, s.6). Bugün şehirde yaşayan insanların büyük bir kısmını başta yerel halk olmakla birlikte her hangi bir kamu kurumunda çalışan kişiler ve üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. "2012 yılı

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sayımı sonuçlarına göre toplam 85.062 kişilik nüfusa sahip olan Tunceli, 7.774 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının yüzde birini kaplamaktadır” (Parlayan, 2012, s.4). Tunceli, ayrıca temel eğitimden orta öğretime geçiş sınavlarında önemli başarılarla sahip olmasıyla kamuoyunda adından sıkça söz ettirdiği gibi, toplumda okuma yazma oranının Türkiye’deki diğer illere göre dağılımının en ön sıralarında yer almaktadır. Demir, Tunceli’nin eğitim seviyesindeki yüksekliği, temel eğitimden orta öğretime geçiş sınavlardaki başarısından hareketle şöyle açıklamaktadır: Tunceli, “son üç yıldır liselere yerleştirme için kullanılan Temel Eğitimden Orta öğretime Geçiş (TEOG) sınavlarında Türkiye birincisi olmuş bir ildir. İl ayrıca, Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK 2016) illerde Yaşam Endeksi Araştırması’na göre de eğitimde en başarılı ildir” (Demir, 2019, s. V). Tunceli üzerine sosyolojik bir analiz araştırmasının editörlüğünü yürüten Solak ise (2016: 8), “temel eğitimden orta öğretime geçiş sürecinde uygulanan SBS ve TEOG sınavlarının sonuçları açısından bakıldığında” Tunceli’nin 2011-2016 yılları arasında ülke geneline göre önemli bir artış gösterdiğini ifade etmektedir. Her iki yazarın açıklamalarına bakıldığında 2011-2019 yıllarını kapsayan süreçte Tunceli’nin eğitim seviyesi bakımından ülke ortalamasının üzerinde bir tablo sergilediği anlaşılmaktadır. Alevilik hakkında önemli araştırmalar yapmış olan Cemal Şener, Tunceli’nin inanç yapısını Aleviliğin ibadet biçimi olan Cem ritüelleri ile birlikte değerlendirir ve bu yörede Cemlerde okunan gülbak ve nefeslerin Türkçe okunduğunu, bu konuda araştırmalar yapmış olan Bruinessen’a atıf yaparak açıklar (2002, s.2).

Alevilik İnancının Tunceli’de Bağlama Çalgısının Konumuna Etkileri

Kültürel özellikleri bakımından zengin bir mirasa sahip olan Tunceli, inanç değerleri bakımından Alevi inanç kimliğine sahip kişilerin yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Halkın “yüzde doksanı Alevidir.” Tunceli’de Aleviliğin inanç temellerini yansıtan “ocakçılık, ziyaretçilik” gibi kavramlar insanlar tarafından yaygın olarak yaşatılmakla birlikte, güneş doğarken salavat getirme veya ay doğarken dua etme gibi doğa inanışları da Tunceli Aleviliği inanç değerlerinin bir parçasıdır (Kaya, 2004, s.120, 143). Tunceli (Dersim) inanç sistemi Alevilik inanç ve pratiklerini içeren, ocak ve soylara bağlanan ata kültürü ve doğa inanışlarını yansıtan üçlü bir yapıya sahiptir (Deniz, 2012, s.52). Ayrıca Tunceli’de Türkçe’nin yanı sıra Kurmanci, Zazaca, Dersimce, Dimiliki,

Herewere, So-be gibi birbirinden farklı yerel dillerin konuşulduğu da bilinmektedir (Kaya. 2004, s.279, 285; Gültekin, 2007, s.55). Hâlihazırda konuşulmaya devam eden bu diller geçmişten günümüze Tunceli’de okunan türkü ve ağıt repertuvarında oldukça önemli rol oynamaktadır (Düzgün, 1992).

Tunceli’deki Alevilerin ibadet biçimi olan Cem ritüellerinin, müzik ve bağlama eşliğinde gerçekleştirilmesi, bağlamayı insanların yaşantısında önemli bir yere koyar. Ayrıca Cemler, bağlamanın kültürel aktarımının sürekliliğini sağlayan kültürel süreçlerin oluşmasına da önemli ölçüde katkı sağlar. Hızır Cemi, Muharrem Cemi, Görgü Cemi, Musahiplik Cemi, Kırklar Cemi vs. birbirinden farklı amaçları ve uygulamaları olan Cem ritüellerinin hepsinde müzik ve bağlama inançla iç içe geçmiş girift bir yapı halindedir. Bazı bölgelerde Muharrem ayı “yas-ı matem ayı” olması nedeniyle, Muharrem Cem’lerinde semah dönülmediği bilinmektedir. Fakat Tunceli’de katılım gerçekleştirdiğimiz Muharrem Cem’lerinde, Alevi dedesi veya zakir tarafından bağlama ile seslendirilen semah müzikleri eşliğinde, semah ritüelinin gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.

Şekil 1. Tunceli Merkez İlçe Muharrem Cem'i Görseli (2018).

Şekil 2. Tunceli Ovacık İlçesi Hızır Cem’i Görseli (2017).

“Tunceli Cemlerinde Semahların İncelenmesi” adlı master tezinde Yıldız (1992, s.1), Tunceli’de müziğin Cem ibadetlerinin önemli bir parçası olduğunu, bu yüzden Tunceli müziğinin karakteristik özelliklerinin inanç ritüelleri ile yakın ilişki içerisinde olduğunu söylemektedir. Tunceli’nin türkü ve ağıtlarını inceleyen Düzgün ise (1992, s.38), “burada yaşayan Aleviler, dertlerini, duygu ve düşüncelerini türkülerle dile getirdikleri gibi ibadetlerini de deyişler söyleyerek yaparlar. Bu nedenle müzik ve şiir insanların yaşantısında son derece önemli bir rol oynar. Hem ağlatır, hem de Hak’a yöneltir onları!” diyerek, Tunceli’de müziğin toplumun inanç yapısıyla yakın ilişki içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Tunceli’de müzik ve bağlamanın inanç değerleri ile olan yakın ilişkisini ortaya koyan önemli kaynaklardan bir diğeri ise, Cumhuriyet dönemi milli musiki-folklor araştırmaları neticesinde 26 Ağustos 1936’da Tunceli’ye derleme çalışmaları yapmak için ilk seyahatini gerçekleştiren Ferruh Arsunar tarafından 1937 yılında kaleme alınmıştır. Arsunar, Tunceli’nin Pertek ilçesinden başlayarak, Hozat, Pulur ve Zeranik-Ovacık’ta derleme araştırmaları yaparak derlediği ezgileri *Tunceli-Dersim Halk Türküleri ve Pentatonik* (1937) adlı bir çalışmada bir araya getirmiştir. Bu araştırmada, Tunceli’deki yerel müziğin Alevi seyitleri (Dedeler, Pirlar) tarafından sürdürülüp terennüm edildiği, bu yüzden bölgedeki hakiki müziği “tasavvuf müziğinin” oluşturduğu ifade edilmektedir. Burada Arsunar, tarafından -terminolojik bir dil kullanılarak- ifade edilen tasavvuf musikisi teri-

minden kast edilenin, Alevi deyişleri-nefesleri olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma sürecinde Hozat'ın Karaca köyünde oturan Alevi dedesi, Seyid Seyfi Sarı Saltık ile ilk görüşmesini gerçekleştiren Arsunar, yaptığı görüşmenin Seyfi dedenin bağlama hakkında verdiği bilgilerle başladığını, buralarda çalınan bağlamanın Anadolu'nun birçok yerinde kullanılan şekliyle aynı olduğu söylemektedir. Sonrasında Seyfi Dede'nin bağlamayla Alevilik inancında önemli bir yere sahip olan Virani, Harabi ve Nesimi gibi halk ozanlarına ait eserleri seslendirdiğini ifade ederek, doğrudan bağlamanın Tunceli'deki inanç değerleri ile olan ilişkisine işaret etmektedir (1937, s.1-2). Arsunar'ın ifade ettiği bu halk ozanlarından Virani ve Nesimi Alevi kültüründe "yedi ulu ozanlar" olarak isimlendirilen uluların içerisinde yer almaktadırlar. Ayrıca Harabi'ye ait eserlerin ise, Alevi kültürü-müziği içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Arsunar, bu araştırmasının önemli bir kısmını bağlamaya ayırarak, bağlamanın kullanım-icra özellikleri hakkında detaylı bilgiler ve görsellere de yer vermektedir (1937, s.7). İkinci görüşmesini ise, Bergani köyünden Seyit Hasan dede ile gerçekleştiren Arsunar, yüz yaşında fakat sağlıklı yapısıyla şaşırtan bilgili birisi olduğunu söylediği Hasan Dede'nin de aynı şekilde Seyfi Dede gibi çaldığı eserleri bağlama ile icra ettiğini söylemektedir. Arsunar'ın yapmış olduğu tespitlerden anlaşılacağı üzere, bağlamanın Alevi dedeleri tarafından icra edilmesi, Tunceli müzik kültürüne yönelik aktarımların Alevi dedeleri tarafından gerçekleştirilmesi veya Virani, Nesimi gibi Alevi ulu ozanlarının eserlerinin seslendirilmesi gibi açıklamalar bağlamanın eski tarihlerden beri Tunceli'deki inanç yapısıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan tespitlerdir. Aynı tespit yakın tarihlerde araştırmacı yazar Ali Kaya, tarafından da yapılmıştır. Kaya'ya göre, Tunceli'deki seyitler, dedeler "Pir Sultan, Kaygusuz Abdal, Hatayi, Nesimi, Virani gibi" Alevi halk ozanlarının "deyişlerini çalarlar", semah dönerler ve "türküler söylerler." Ayrıca "Tunceli yöresinde en çok çalınan müzik aleti bağlamadır" (Kaya, 2004, s.120, 143, 280). Bağlama Tunceli inanç sistemi içerisinde önemli bir objedir (Deniz, 2014, s.363). "Bağlama figürü bütün kutusal mekânlarda yer alır (Dalgıç, 2019, s.5). Araştırmada bağlamanın Tunceli'deki toplum-inanç-müzik ilişkisinin önemli bir yansıtıcısı olarak görülmesindeki sebep, bağlamanın geçmişten beri Alevi kültür ve ibadetinin önemli bir parçası haline gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Alevi toplumlarında bağlamaya bu önemi kazandıran şeyin, Aleviler tarafından ona yüklenen inançsal imgelerle alakalı olduğu söylenebilir. Salcı'ya göre (1940,

s.9-10), Alevilerin Cem “muhabbetlerinde âşık sazı pek mukaddestir. Onların musiki aletlerinin en makbulü âşık sazıdır.” Hatta saz (bağlama) Alevi inanç değerlerinden ötürü o kadar önemli görülmüştür ki, “büyük meydan sazının on iki telli olması on iki imamlara işaret olduğu kanaatini hâsıl etmiş ve bu inanış bütün Alevi kollarının efkârında, erkânında yerleşmiştir.” Bağlamaya takılan tel sırası, çalgının göğsüne ve teknesine açılan delikler, bu deliklerin sayısı, sap dibinin gövdeye bitiştiği kısımlarda yer alan şekiller ve sazın bazı parçaları özel remizler olarak bir takım Alevi inançlarını simgeleyen kutsal şeylerdir. Tellerin üç sıra bağlanması, sazın göğsüne ve teknenin üst kısmına açılan üç delik: Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali üçlüsünü temsil etmektedir (Kurt, 2018, s.148). “Eşik Alevilerce kutsaldır. Tekne ilim şehri. Gizli bilimler ve Tanrı’yı bulmaya yarayan hazinedir. Göğüs kapı. Gizli bilimin bozulmasını önleyen yer. Sap elif biçimindedir. Elif Tanrı’ya, Ali’ye değmektir. Fa ve Sol perdesi niyaz, La perdesi Şah perdesi, Mi perdesi ise Hüseyini, Zeynel Abidin, İmam Hüseyin yolu adları verilmektedir” (Kaplan, 2013, s.155). Aleviler için kutsal kabul edilen bu gibi önemli inanç değerlerinin bağlamanın yapısı ile birlikte nesnelleştirilmesinin, Alevi toplumlarında olduğu gibi Tunceli toplumunda da bağlamaya inançsal-kutsal bir anlam yüklediği söylenebilir. Salcı, bağlama ile Alevi inancı arasındaki ilişkiyi, Edirneli Süleyman Rüştü ve Sulhi’nin şu dörtlükleriyle aktarmaktadır.

Et nazar ebrac ve eflak oldu el’an on iki
Gör şuhur vesal ve ay da oldu el’an on iki
Saatın devri bu resm üzerede her an on iki
İkdibas üzere (makamı musikyan) on iki

Bu itibarla sazın kudsiyeti de artıyor ve saz çalmak hakiki ibadet telakkisine mazhar oluyor. Sulhi’de bir nefesinde saz çalmanın ibadet olduğunu söylüyor:

Muhammed Aliden hidayet olur
Haktan bize her dem inayet olur
Saz çalmak Allaha ibadet olur
Davut Peygamberden rebabımız var” (Salcı, 1940, s.10).

Aynı şekilde bağlamanın Alevilik inancı içerisindeki önemine işaret eden ifadelere yedi ulu ozandan birisi olan Pir Sultan Abdal’a ait dörtlüklerde de fazlaca rastlamaktayız.

“Bugün elime alamaz oldum sazım
Arşa direk direk oldu avazım
Dört şey vardır bir karındaşa lazım
Biri ilim, bir kelim, bir nefes, bir saz”

“Ey benim sarı tamburam
Sen niçin böyle ağlarsın
Derdim büyük, içim oyuk
Ben onun için inlerim

Koluma taktılar teli
Söylettiler bin bir dili
Uydum aynı Cem bülbülü
Ben onun için inlerim” (Kesova, 1975, s.120, 127).

Antalya, Amasya, Tokat gibi bölgelerde yaşayan Alevi toplumlarında bağlamanın dışında farklı çalgılarla karşılaşmak mümkünse de, bağlama Alevi toplumlarının genelinin temel çalgısıdır (Yürükoğlu, 1993, s.60). Cem ritüellerinde zakir tarafından icra edilen bağlama Aleviliğin en temel çalgısı olduğu gibi, “Alevi grup kimliği ve itikatının güçlü bir simgesi” olarak ta kabul edilir (Markoff, 1986, s.48’den akt. Erol, 2018, s.104). Çünkü “bağlamanın Yunus Emre’den beri kullanıldığı yolunda görüşler tam aydınlatılmamışsa da, Sarı Tamburası ile söyleşen Pir Sultan Abdal’dan (16yy) bu yana Alevi-Bektaşî geleneğinin en önemli çalgısı” olmayı sürdürmüştür (Erol, 2015, s.116). Alevi inancı içerisindeki işlevselliğinden ötürü bağlama, geleneksel Alevi kültürünün şekillenmesi ve aktarılmasına aracılık eden temel çalgıdır. Zira Alevi geleneğinde diğer hiçbir çalgı bu kutsiyete sahip değildir; Kuran ile özdeş olmamıştır. Bağlama Cem ritüellerinin içerisinde inancın önemli bir parçası olan Allah, Muhammed, Ali üçlemesiyle birlikte göğüs kısmının öpülmesiyle çalınmaya başlanır ve bitiriler yine aynı şekildedir. Ayrıca “muhabbet sofrasında veya ayin-i cemde saz çalınıp duvaz okunurken herhangi bir şey yenilip içilmez, diz üstü oturulur, konuşulmaz. İcranın Kuran dinleniyorsa bir saygı ile dinlenmesi gerekir” (Bedri Noyan’dan akt: Kurt, 2016, s.55). Hatta Alevilerin çoğunda bağlamaya “Telli Kuran” denildiği, bağlama ile okunan ezgilerin “nefes, deyiş” veya bu nefeslerin “Hak kelamı” gibi tasavvufi bir söylemle ifade edildiği de bilinmektedir. Dolayısıyla bu inanç

temelli yaklaşım, Alevi ibadetleri içerisindeki müzikal unsurların sanatsal-estetik kaygıdan ziyade inanç temelli anlam kazanarak sürdürülmesine neden olduğu gibi, bağlamayı Alevi toplumları için kutsal bir emanete dönüştürerek kültürleme yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmasını desteklemiştir. Bu yüzden Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşayan Alevi toplumlarında olduğu gibi, Tunceli toplumu için de bağlama sıradan bir çalgı olmaktan çok, Alevi inanç değerlerinin simgeleştirildiği, inanç felsefesi ve kültürünün aktarıldığı, ibadeti destekleyen “kutsal bir enstrüman olarak karşımıza çıkar” (Dalgıç, 2019, s.25). Buradan hareketle Tunceli’de yaşayan Aleviler için kutsal bir anlamı olan bu çalgı ile okunan deyişler ve türkülerin, Tunceli müziğinin temel kaynağını oluşturduğu, bağlamanın ise bu kaynağı müzikal olarak karakterize ettiği söylenebilir. Dolayısıyla bağlamanın Tunceli’deki geleneksel Alevi müziğinin taşıyıcısı olma misyonu diğer enstrümanlara göre daha yüksektir. Bu özelliğinden ötürü bağlama, Tunceli’de yaşamakta olan Alevilerin müzik kültürlerinin anlaşılması açısından geçmiş ile günümüz arasında nesnel bağlar kuran önemli bir kültürel aktarım aracıdır. Ayrıca bugün özellikle etnomüzikoloji ve müzik sosyolojisinin ilgilendiği konulardan olan kültürleme, kültürleşme, asimilasyon, kültür değişmesi, geleneğin muhafazası gibi süreçlerin, bağlamanın veya herhangi bir başka çalgının toplum içerisindeki yaygınlığı ve taşıdığı kültürel imgeler -simgeler- üzerinden incelenebileceğini söylemek mümkündür. Çünkü “bir topluluğun bir müziği başkalarına yeğleme eğilimi tarihsel açıdan belli bir müzikal kültürün ve öğrenme döneminin ürünüdür” (Erol, 2015, s.112). Bu yüzden bağlamanın Tunceli’deki günümüz toplumuna aktarım şekli, kültürel belleğin aktarımını destekleyen müzikal yapılar ve kültürel süreçler, eğitim öğretim şeklinin gelenek ve modernlik arasında geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm ilişkileri, geleneğin muhafazası veya geleneğin yeniden icadı gibi kavramlar bağlama özelinde incelenebilir.

Yöntem

Nicel araştırma desenine sahip bu çalışmada survey araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak elde edilen verilerin istatistiksel analizleri üzerinden durum tespiti ve betimlenmeler yapılmaktadır. Bu çalışmada, genel tarama modellerinin alt basamağını oluşturan tekil tarama modeli kullanılmaktadır. “Değişkenlerin tek tek, tür ya da miktar oluşumlarının belirlenmesi amacı ile

yapılan araştırma modellerine tekil tarama modelleri denir. Bu tür bir yaklaşımla, ilgilenilen olay, madde, birey, grup, kurum, konu vb. birim ve duruma ait değişkenler ayrı ayrı betimlenmeye çalışılır” (Karasar, 2004, s.79). Tekil tarama modelleri ile zamansal gelişimler ve değişimler belirlenebilmektedir. Zamansal taramalar, izleme ve kesit alma yaklaşımlı taramalar diye ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada, kesit alma yaklaşımı kullanılmaktadır. Kesit alma yaklaşımlı taramalar, gelişim, çeşitli gelişmişlik evrelerini temsil ettiği kabul edilen gruplar üzerinde yapılacak tarama ve gözlemlerle belirlenmeye çalışılır. Böylece alınan sonuçlar aynı gruptan alınmış gibi yorumlanır ve gelişmenin sürekliliğini yansıttığı varsayılır. Tekil tarama modellenli araştırmalarda daha çok betimsel istatistik teknikleri gerekli olur” (Karasar, 2004, s.80-81). Bu doğrultuda araştırmanın evreni, Tunceli/Merkez ilçe olarak belirlenmiştir. Araştırmanın verileri tesadüfi örnekleme yöntemi ile yaş ve cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurularak rastgele seçilmiş yüz atmış beş kişiden oluşan katılımcı gruba uygulanan anket formlarından elde edilmiştir. Uygulanan anket formları, sosyolog ve istatistikçi öğretim üyelerinin yanı sıra biri özel bağlama eğitimi veren müzik öğretmeni ve halktan seçilmiş bir kişi ile hazırlanan yirmi altı sorudan oluşmaktadır. Anket soruları, katılımcıların demografik özellikleri, Tunceli’de bağlamanın ev ve aile ortamlarındaki yaygınlığı, bağlama çalan kişilerin artan azalan değerleri ve kişilerin bağlama ve inançları arasında kurmuş oldukları ilişkiyi anlamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Anketlerden elde edilen verilerin bilgisayar ortamında SPSS (Social Package for Social Science) programı ile frekans analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma Munzur Üniversitesi 14.12.2020 E.17278 sayılı etik kurul raporu ile uygun görülmüştür.

Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların demografik özellikleri, Tunceli’de bağlamanın yaygınlığı, insanlar arasındaki kullanım sıklığı ve toplumun inanç yapısıyla olan ilişkisini ortaya koyan istatistiksel dağılımlara yer verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet durumuna göre dağılımları

Cinsiyet	F	%
Kadın	67	40.6
Erkek	98	59.4
Toplam	165	100

Tablo 1’e bakıldığında katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dağılımları % 59,4 oran ile 98 erkek, % 40,6 oran ile 67 kadından oluşmaktadır. Bu veriler doğrultusunda anket katılımcıları içerisinde erkek katılımcı oranının kadın katılımcı oranından yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Katılımcıların yaş durumuna göre dağılımları

Yaş	F	%
09-18	26	15,8
19-28	26	15,8
29-38	61	37,0
39-48	32	19,4
49-58	13	8,0
59-68	4	2,5
69 ve üstü yaş	1	0,6
Toplam	165	100

Tablo 2’ye bakıldığında katılımcıların yaş değişkenine göre dağılımları % 37,0 F 61 oran ile (29-38) yaş aralığından oluşmaktadır. Devamında ise % 19,4 F 32 oran ile (39-48) yaş aralığı gelirken, % 0,6 F 1 oran ile (69 ve üstü) değişkenin en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. % 15,8 F 26 oran ile (09-18) ve (19-28) yaş aralıklarının dağılımlarının ise eşittir. Tablo 2’de yer alan verilere bakıldığında, ankete katılanların daha çok orta yaş aralığına sahip bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımları

Eğitim Durumu	F	%
İlk-Orta Öğretim	30	18,2
Lise	49	29,7
Üniversite	75	45,5
Yüksek Lisans	7	4,2
Doktora	3	1,8
Toplam	165	100

Tablo 3’e bakıldığında katılımcılardan eğitim durumu değişkenine göre dağılımları, % 45,5 F 75 oran ile üniversite eğitimi, % 29,7 F 49 oran ile lise eğitiminden oluşmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu değişkenine göre dağılımlarının en düşük olduğu oran ise, % 1,8 F 3 oran ile doktora eğitimine aittir. Tablo 3’te görüleceği üzere araştırmaya katılan katılımcıların sahip oldukları eğitim durumu, büyük oranda üniversite eğitiminden oluşmaktadır. Bu oran lise eğitimi değişkeni ile birlikte ele alındığında, katılımcıların büyük

bir kısmının eğitilmiş bireylerden oluştuğunu söylemek mümkün hale gelir. Tablo 3’de yer alan verilerin, aynı zamanda ankete katılan bireylerin, Tunceli toplumu ve kültürü içerisindeki sosyal statüleri hakkında fikirler verdiği de söylenebilir. Çünkü sosyolojik olarak bireyin sahip olduğu eğitim durumu, onun aynı zamanda toplum ve kültür içerisindeki konumu-statüsü üzerinde etkili bir faktördür. Bu yüzden ankete katılan kişilerin toplumsal statülerinin anlaşılması için sorgulanan eğitim durumu değişkeninin, hem Tunceli’deki müzik ve toplum ilişkisinin anlaşılması hem de araştırmanın müzik sosyolojisiyle olan bağlantılarını güçlendirmek adına önemli olacağı söylenebilir. Çünkü sosyolojik olarak bireyin toplum içerisindeki konumunu belirleyen demografik ve sosyal statü gibi özellikler, müziğin toplum içerisindeki konumu ve sahip olduğu toplumsal özellikleri açıklamaya yardımcı olan sosyolojik veriler arasında yer almaktadır. Tablo 2 ve Tablo 3’de yer alan, yaş aralığı ve eğitim durumu oranları birlikte değerlendirildiğinde, ankete katılan bireylerin Tunceli’deki dahil oldukları toplumsal kesim ve statünün, 29-48 yaş aralığına sahip eğitilmiş bireylerinden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları

Medeni Durum	F	%
Evli	79	47,9
Bekâr	84	50,9
Toplam	165	100

Tablo 4’de katılımcıların medeni durumlarına göre oranları % 50,9 F 84 bekâr, % 47,9 F 79 evli olarak dağılmaktadır. Dolayısıyla ankete katılan bekâr katılımcı oranının evli katılımcı oranından yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Katılımcıların meslek durumlarına göre dağılımları

Meslek	F	%
Öğrenci	34	26,6
Öğretmen	7	4,2
Akademisyen	4	2,4
Memur-İşçi	83	50,3
Esnaf	11	6,7
Emekli	7	4,2
Hiçbiri	19	11,5
Toplam	165	100

Tablo 5’e bakıldığında katılımcıların meslek değişkenine göre dağılımlarının, % 50,3 F 83 oranı ile memur-işçi değişkeninde yoğunlaştığı görülmektedir. Öğrenci değişkeni % 34 F 26,6 oranına sahipken, % 2,4 F 4 oranı ile akademisyen değişkeninin ise düşük bir orana sahiptir. Tablo 5’te ankete katılan katılımcılardan hiçbir mesleğe sahip olmayan (çalışmayan) kişiler için kullanılan hiçbir değişkeni ise % 11,5 F 19 oranına sahiptir. Tablo 5’te öğrenci değişkeni dışında yer alan diğer değişkenler bir araya getirildiğinde, katılımcıların büyük oranda meslek sahibi-çalışan bireylerden oluştuğu görülmektedir. Tablo 3’te toplumsal statü bağlamında eğitim durumu değişkeni üzerinden açıklamaya çalıştığımız faktörlerin, aynı şekilde bireyin toplumsal statüsünün belirlenmesinde önemli bir role sahip olan meslek değişkeni içinde geçerli olduğu söylenebilir. Meslek kavramı bireyin toplumsal statüsünü belirleyen en önemli kavramlardan biri olduğu gibi aynı zamanda Tunceli’deki müzik ve toplum ilişkisini toplumsal statü bağlamında açıklamaya yarayan bir diğer değişkendir.

Tablo 6. Katılımcıların doğum yeri durumlarına göre dağılımları

Doğum Yeri	F	%
Merkez	102	61,8
Hozat	8	4,8
Ovacık	6	3,6
Mazgirt	17	10,3
Nazmiye	8	4,8
Pertek	8	4,8
Pülümür	3	1,8
Çemişgezek	4	2,4
Toplam	165	100

Tablo 6’da görüleceği üzere araştırmanın örneklemini olarak seçtiğimiz Merkez ilçe değişkeni, % 61,8 F 102 oran ile katılımcıların doğum yerlerinin en yüksek orana sahip olduğu değişkeni oluşturmaktadır. % 1,8 F 3 ile Pülümür ilçesinin, katılımcıların doğum yeri dağılımlarına göre en düşük orana sahip olan değişken olduğu görülmektedir. Katılımcıların toplumsal özelliklerini tespit etmeyi amaçladığımız doğum yeri dağılımları üzerinden, Tunceli’deki müzik ve toplum ilişkisinin ilçelere göre nasıl özellikler gösterdiği sosyolojik ilişkiler kurularak yorumlanabilir. Dahası katılımcıların doğum yeri değişkenlerinin aktarıldığı Tablo 6 ile araştırmanın ilerleyen kısımla-

rında yer verdiğimiz bağlamanın Tunceli'deki yaygınlık ve kullanım oranlarını yansıtan tablolar arasında ilişkiler kurularak, bağlamanın Tunceli'de sahip olduğu toplumsallığı geleneğin muhafazası veya geleneğin yok olması gibi kültürel süreçler bağlamında değerlendirilebilmek mümkündür.

Tablo 7. Katılımcıların yaşadıkları mahalle durumlarına göre dağılımları

Mahalle	F	%
Atatürk	84	50,6
Cumhuriyet	33	19,9
Moğultay	17	10,2
Ali baba	14	8,4
İsmet İnönü	4	2,4
Aktuluk	2	1,2
Esentepe	4	2,4
Yeni mahalle	4	2,4
Toplam	165	100

Tablo 7'ye bakıldığında katılımcıların mahalle değişkenine göre dağılımlarının % 50,6 F 84 oran ile Atatürk mahallesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların mahalle değişkenine göre dağılımlarının en düşük olduğu değişkenin ise, % 1,2 F 2 oran ile Aktuluk Mahallesi olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Katılımcıların mensup oldukları aşiretlere göre dağılımları

Aşiret	F	%
Kureşan	30	18,2
Alan	23	13,9
Yusufhan	16	9,7
Demenan	8	4,8
Sarı Saltuk	4	2,4
Pilvenk	13	7,9
Baba Mansur	4	2,4
Derviş Cemal	6	3,6
Hıran	5	3,0
Haydaran	2	1,2
Toplam	165	100

Tunceli aşiretler bakımından zengin bir coğrafyaya sahiptir. Tablo 8'de yer alan değişkenler, Tunceli'de yer alan en büyük aşiretler içerisinde seçilerek oluşturulmuştur. Katılımcıların aşiret değişkeni üzerinden dağılımlarına baktığımızda, % 18,2 F 30 oran ile Kureşan aşiretinin en yüksek orana

sahip olduğu görülmektedir. % 13,9 F 23 oran ile Alan aşireti katılımcı dağılımlarının en yüksek olduğu ikinci aşirettir. Katılımcıların aşiret değişkenine göre dağılımlarını % 9,7 F 16 oranı ile Yusufhan aşireti, % 7,9 F 13 oranı ile Pilvenk aşireti oluşturmaktadır. Dağılımlarının en düşük olduğu değişken ise % 1,2 F 2 ile Haydaran aşiretidir. Tunceli’de yaşayan insanlar tarafından dini ritüellerin çoğu Ocak-Merkezli olarak uygulanmaktadır. “Tunceli Alevilerinde Ocak yaygın olarak kullanılan bir kavramdır. Bir soy ağacıyla başlayan, toplumsal konum sıralamasıyla devam eden, çeşitli görevleri düzenleyen, Alevi adap ve erkanın kurumsallaşmasını şekillendiren” töreleri yaşatmak için toplumsal zemin hazırlayan Ocak kavramı Tunceli’de yaşayan Alevi toplulukları için önemlidir (Yıldırım, 2013, s.876). Tablo 8’de diğer aşiret değişkenlerine göre daha yüksek bir orana sahip olan Kureşan aşiretinin soy şeceresi On İki İmamlardan birisi olan İmam Musa-i Kâzım’dan başlar ve şuan Tunceli’de türbesi bulunan Seyit Hacı Kureyiş’e kadar dayanır (Wakamatsu, 2013, s.962-963). Sahip olduğu şecere bakımından Kureşan aşiretinin dedeleri veya pirleri Tunceli inanç sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Örneğin Tunceli toplumu için önemli inanç öğeleri ve merkezlerinden birisi olan Düzgün Baba, Kureşan ocağına bağlı bir evliyadır. Hatta Düzgün Baba Tunceli toplumunun inanç yapısında o kadar önemli bir yere sahiptir ki, insanların çoğu yemin ederlerken bile Düzgün Baba’nın ismini zikrederek yemin ederler. Dolayısıyla Kureşan Ocağının Tunceli inanç yapısı içerisinde önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Katılımcıların evlerinde bağlama bulundurma düzeylerine göre dağılımları

Evinizde Bağlama Var mı?	F	%
Evet	121	73,3
Hayır	43	26,1
Toplam	165	100

Tablo 9’da araştırmanın odak noktalarından birisini oluşturan bağlamanın Tunceli toplumdaki yaygınlık düzeyi, öncelikle katılımcıların evlerinde bağlama bulundurma oranları üzerinden aktarılmaktadır. Tablo 9’a baktığımızda katılımcıların % 73,3 F 121 oranında evlerinde bağlama bulduklarını görülmektedir. Buradan hareketle bağlamanın Alevi toplumlar içerisindeki yaygınlığının, Tunceli’de de aynı şekilde olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların evlerinde bulundurdıkları bağlamanın tür özelliklerine göre dağılımları

Bağlama Türü	F	%
Kopuz-Cura	2	1,2
Dede Bağlama	6	3,6
Kısa Saplı Bağlama	89	53,9
Uzun Saplı Bağlama	24	14,5
Toplam	121	73,2

Tablo 10’da günümüzde Tunceli toplumunda yaygın olan bağlama türünün, % 53,9 F 89 oranı ile kısa bağlama olduğu görülmektedir. Buna karşılık Alevi dedeleri, pirleri ile özdeşleşmiş olan ve inanç geleneğinin imgesel olarak en önemli taşıyıcısı kabul edilen Dede bağlama % 3,6 F 6 oranına sahipken, Kopuz-Cura % 1,2 F 2 oranına sahiptir. Türklerin en eski çalgılarından birisi olan kopuz, geçmişte daha çok şaman ayinlerinde, ayini yöneten kam, baksı, ozan gibi kişiler tarafından kullanılan bir çalgıdır. “Kopuzun isim değiştirmeden Alevi inancına mensup bazı topluluklar arasında yaşatıldığı, Cem ritüelinin kutsal çalgısı olarak” icra edilmektedir (Akın, 2020, s.145). Hatta günümüzde Alevilik inancını kültürel antropoloji perspektifiyle inceleyen araştırmalarda, kopuz ile bağlama arasında ilişki, Alevilik ile Şaman kültürü arasındaki ilişkinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilir (Ocak, 2003; Yazıcı, 2014). Tunceli’de kopuzun, daha çok geçmişte Alevi dedeleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Yaklaşık olarak on yıldır Tunceli’de yaşadığımız süreçte, özellikle dede soyundan gelen, babası Alevi dedesi olan ailelerin evlerinde yaklaşık yüz yıl öncesine ait olduğu belirtilen kopuz türleriyle karşılaşmıştır.

Bu doğrultuda Tablo 10’da yer alan değişkenler birbirleri ile kıyaslandığında, geçmişte daha çok Alevi dedeleri tarafından kullanılan dede bağlama veya Kopuz-Curanın düşük oranlara sahip olduğu, günümüz Tunceli’inde kısa bağlamanın daha yaygın olduğu görülmektedir. Kısa bağlamanın teknik ve yapısal özellikleri bakımından günümüzde halk müziği içerisinde yaygın olarak kullanılması ve yaşanan modernizasyon süreçlerinin bu durum üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Fakat her ne kadar kullanılan bağlama yapısal özellikleri itibarıyla farklılıklar gösterse de, genel itibarı ile inancın bir parçası olan bağlama figürünün –gerek kopuz-cura, gerekse kısa veya uzun bağlamanın- Tunceli toplum yapısı içerisinde % 73, 3 F 121 oranı ile yerini

koruduğu ve yaygın olan bağlama türünün ise, % 53,9 F 89 oranı ile kısa bağlama olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların evlerinde bulundurdıkları bağlama sayısına göre dağılımları

Evinizdeki Bağlama Sayısı	F	%
1	80	48,5
2	24	14,5
3	12	7,3
4	3	1,8
5	2	1,2
Toplam	121	73,3

Katılımcıların evlerindeki bağlama sayısına ait değişkenleri Tablo 11’den incelediğimizde, % 48,5 F 80 oranı ile 1 değişkeni en yüksek orana sahipken, % 1,2 F 2 oranı ile 5 değişkeninin düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Fakat tüm değişkenler bir araya getirildiğinde katılımcıların evlerinde toplamda 121 tane bağlama olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran Tablo 9’da yer alan verilerle de tutarlılık göstermektedir.

Tablo 12. Katılımcıların evlerinde bağlamadan başka bir çalgı bulundurma durumlarına göre dağılımları

Evinizde Bağlamadan Başka Bir Çalgı Var mı?	F	%
Evet	72	43,6
Hayır	79	47,9
Toplam	151	91,5

Tablo 12’de katılımcıların evlerinde % 47,9 F 79 oranıyla bağlama dışında başka bir çalgı bulunmazken % 43,6 F 72 oranı ile evlerinde başka bir çalgı bulunmaktadır. Her iki değişkene bakıldığında aralarında önemli bir fark görülmemektedir. Dolayısıyla bu değişken ve tablo 9, 10 ve 11’de yer alan değişkenler üzerinden Tunceli’de toplumun müziğe önem verdiği ve herhangi bir müzik aleti çalmaya ilgili olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 13. Katılımcıların evlerinde bağlamadan başka bulundurdıkları çalgıların tür özelliklerine göre dağılımları

Evinizdeki Bağlama Dışındaki Çalgı Türü	F	%
Gitar	31	18,8
Keman	5	3,0
Piyano	14	8,5
Yan Flüt	7	4,2
Erbâne	4	2,4
Diğer	16	9,7
Toplam	77	46,7

Tablo 13’de katılımcıların evlerinde bağlamadan başka buldukları çalgının türü, % 18,8 F 31 oranında gitar iken, onu % 9,7 F 16 ile diğer seçeneği % 8,5 F 14’le piyano izlemektedir. Tablo 13’de yer alan veriler ile yukarıda aktardığımız bağlamanın toplumdaki yaygınlık düzeyini ortaya koyan Tablo 9 ve Tablo 11’de yer alan veriler karşılaştırıldığında, Tunceli’de bağlamanın diğer enstrümanlara göre daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bağlamanın yaygınlık derecesi ile diğer enstrümanlar kıyaslandığında, günümüz Tunceli’inde inancın bir paçası olan bağlamanın geleneksel olarak muhafazasının sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Tablo 13’e bakıldığında, katılımcıların evlerinde buldukları çalgı türleri arasında, piyano, yan flüt ve keman gibi Klasik Batı müziğine ait çalgıların da var olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların bağlama çalma düzeylerine göre dağılımları

Bağlama Çalmayı Biliyor musunuz?	F	%
Az Biliyorum	46	27,9
Orta Seviyede Biliyorum	33	20,0
İyi Biliyorum	8	4,8
Çok İyi Biliyorum	4	2,4
Bilmiyorum	67	40,6
Toplam	158	95,8

Tablo 14’de görüldüğü üzere bağlama çalmayı biliyor musunuz? sorusuna cevap veren 158 katılımcıdan toplamda 91 tanesinin bağlamayı belirli seviyelerde çalabildiği anlaşılmaktadır. Örneğin % 27,9 F 46 oranında katılımcı bağlama çalmasını az bilirken, % 20,0 F 33 orta seviyede, % 4,8 F 8 iyi seviyede bağlama çalmasını bilmektedir. Tablo 14’de yer alan istatistiksel dağılımlar üzerinden Tunceli’de bağlama çalabilen kişi sayısı ile Tunceli’de bağlamanın yaygınlık oranları arasında anlamlı bir bağ kurulabilmek mümkündür. % 73,3 F 121 oranında evlerinde bağlama bulduran katılımcılardan toplamda 91’i aynı zamanda belirli seviyelerde bağlama çalmasını bilmekte-dirler.

Bağlamanın Tunceli’de yaşayan Alevilerin inanç ritüellerinin vazgeçilmez bir parçası olması, aynı zamanda insanların bağlamaya karşı ilgi göstermelerine, çalabilmelerine ve bu eylem üzerinden müzikal beceri kazanabilmelerine yardımcı olan kültürel bir müzik eğitimi formasyonunun gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü inanç ritüelleri içerisinde yer alan birey, ritüelin gerçekleşmesinde aktif olarak kullanılan bağlama ile hem görsel hem

de işitsel olarak temas kurmaktadır. Bunun dışında sosyal çevresi içerisinde (ev ve aile ortamlarında) bireylerin bağlama ile olan muhataplığı da bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla bu durum bireyin müzikal olarak kültürlenmesine aracılık eden bir özellik-işlevsellik kazanmaktadır. İnançın gereği olarak bireyin kültür alanı içerisinde, görsel ve işitsel olarak bağlama ve müzikal unsurlarla sürekli temas içerisinde olması, onun bağlamaya ve müziğe yönelik olarak bilgi ve beceriler kazanmasına yardımcı olan dolaylı bir müzik eğitimi formasyonu sağlamaktadır. Yani inanç öğeleriyle örülmüş olan kültür ortamı bireyin müzik terbiyesini yönlendirmekte ve bu doğrultuda müzikal beceriler kazanmasına aracılık etmektedir. Bu yüzden inanç ritüelleri ve sosyal çevre içerisinde yer alan bağlama ve müzikal unsurlar, kültürlenme aracılığıyla dolaylı olarak bireye aktarılmakta ve böylelikle bireyin müzik eğitimine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Alevilik inancının, bağlamanın Tunceli'deki yaygınlık oranları ve bireylerin bağlama yönelik müzikal beceriler kazanmasında etkin bir rol sahibi olduğu söylenebilir.

Tablo 15. Katılımcıların çaldıkları bağlamanın tür özelliklerine göre dağılımları

Hangi Bağlamayı Çalmayı Biliyorsunuz?	F	%
Kopuz-Cura	0	0
Dede Bağlama	4	2,4
Kısa Saplı Bağlama	63	38,2
Uzun Saplı Bağlama	18	10,9
Hepsi	3	1,8
Toplam	88	53,3

İnanç sembolizmi olarak bir manaya sahip olan bağlamanın günümüz Tunceli'sinde hangi türünün yaygın olarak kullanıldığına Tablo 15'de baktığımızda ise % 38,2 F 63 ile insanlar tarafından en çok çalınan bağlamanın Kısa Saplı Bağlama olduğu görülmektedir. Tablo 10'da katılımcıların evlerinde yaygın olarak buldukları bağlama türünün Kısa Saplı Bağlama olduğu tespit edilmiştir. Tablo 10 ve tablo 15'de yer alan verilere göre Kısa Saplı Bağlamanın Tunceli'de yaşayan insanlar arasında hem bulundurma hem de çalma oranlarıyla ön planda olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ev ortamlarında yaygın olarak bulundurulmuş Kısa Saplı Bağlamanın çalınma oranlarıyla tutarlı bir ilişkiye sahiptir. Buradan hareketle kültürel olarak toplum içerisinde yaygın olarak bulundurulmuş bağlama türünün insanların çaldıkları bağlama türünü de etkilediği söylenebilir. Ayrıca bulundurulmuş bağlama türü ve insanların çaldıkları bağlama türü gibi değişkenlerin sahip oldukları

oranlar üzerinden Tunceli'deki müzik ve toplum ilişkisinde bağlamanın önemli bir yere sahip olduğu daha da netlik kazanmaktadır. Kısa Bağlamanın akort ve perde yapısı itibari ile icra açısından Dede Bağlama veya Kopuz-Cura'ya göre sağladığı kolaylıktan ötürü, günümüzdeki Alevi toplumlarında Kısa Bağlamanın daha yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dede Bağlama veya Kopuz perde yapısı itibariyle genellikle dokuz veya on iki perde aralığına sahiptir. Ayrıca akort sistemi olarak bu bağlamalar La kararında 1. tel: Re, 2. tel: La, 3. tel: Do olarak akort edilmektedir. Dolayısıyla bu perde ve akort sistemi ile günümüzde zengin bir yapıda olan halk müziği ve Alevi müziğine ait her türlü eseri makamsal olarak icra etmek Kısa Bağlamaya göre daha zordur. Kısa Bağlama ise genel olarak on dokuz perdelidir ve günümüzde Türk müziğinin en son şekli olan yirmi dört aralıklı perde yapısıyla birlikte düşünüldüğünde eserlerin makamsal olarak icrası Dede Bağlamaya göre daha uyumlu ve kolaydır. Akort sistemi ise, La karar 1. tel: Re, 2. tel: Sol, 3. tel: La şeklinde akort edilmektedir. Sahip olduğu perde ve akort sistemi açısından Kısa Saplı Bağlama icra açısından Dede Bağlama veya Kopuz'a göre daha kolaylık sağlamaktadır. Bu yüzden eskiye nazaran günümüzde Kısa Bağlama sağladığı icra kolaylığı sebebiyle halk müziği ve Alevi müziği içerisinde daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Tunceli toplumu içerisinde aktarılan ve işlevsellik kazanan bağlama türünün Kısa Bağlama olarak gerçekleşmesinde bu durumun önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 16. Katılımcıların bağlama çalma sürelerine göre dağılımları

Yaklaşık Olarak Kaç Yıldır Bağlama Çalıyorsunuz?	F	%
0-5	50	30,3
6-10	14	8,5
11-15	12	7,3
16-20	7	4,2
21-25	3	1,8
26-30	3	1,8
Toplam	89	53,9

Tablo 16'dan katılımcıların % 30,3 F 50'si yaklaşık olarak 0-5 yıldan beri bağlama çalar iken toplamda 89 kişinin en az 0-5 yıldan başlamak kaydıyla belirli zaman aralıklarında bağlama çalmayı bildikleri görülmektedir. Tablo

16’da yer verdiğimiz değişkenler katılımcıların bağlama çalmayı ne kadar sürerdir gerçekleştirdiklerinin tespiti ile ilgilidir. Tablo 16’da katılımcıların toplamda 25 tanesinin bağlamayı 10 ila 30 yıl arasında çaldıkları görülmektedir.

Tablo 17. Katılımcıların bağlama çalmasını öğrenme durumlarına göre dağılımları

Bağlama Çalmasını Nasıl Öğrendiniz?	F	%
Kendi Kendime	34	20,6
Anne-Baba	4	2,4
Abi-Abla	1	0,6
Dede-Nine	0	0
Arkadaş	7	4,2
Özel Kurs Merkezi	47	28,5
Toplam	93	56,4

Tablo 17’ye bakıldığında katılımcıların bağlama çalmasını % 28,5 F 47 oranında özel kurs merkezlerinde öğrendikleri anlaşılmaktadır. Bu veriler, Tunceli’de bağlama eğitimine yönelik formel aktarım biçiminin, geleneksel aktarıma göre daha ön planda olduğunu gösterir. Fakat % 20,6 F 34 oranında katılımcının bağlama çalmasını geleneksel olarak kendi kendilerine öğrenmeleri geleneksel aktarımın Tunceli’de hala etkisinin devam ettiğinin önemli işaretlerinden birisidir. Ayrıca Tablo 17’de yer alan aile bireyleri gibi değişkenlerin, Tunceli’de bağlamanın kültürel olarak aktarımına etkisinin düşük olduğu görülmektedir. Fakat aile bireylerine ait veriler Kendi Kendime değişkeni ile bir arada ele alındığında, Tunceli’de kültürlemenin bağlamanın aktarımının sürecinde etkisini sürdürmeye devam ettiği daha da netlik kazanmaktadır.

Tablo 18. Katılımcıların bağlamayla tanıştıkları durumlarına göre dağılımları

Bağlamayla Nasıl Tanıştınız?	F	%
Aile Ortamında	81	49,1
İş Ortamında	1	0,6
Arkadaş Ortamında	25	15,2
Okul Ortamında	3	1,8
Cem İbadeti Vasıtasıyla	7	4,2
Toplam	117	70,9

Katılımcıların Tablo 18’de bağlamayla nasıl tanıştıkları sorusuna verdikleri cevaplar, Tunceli’de bağlamanın aktarım ve kültürel süreçleri hakkında bilgi verdiğinden önemli görülmektedir. Yukarıda aktarılan Tablo 9’da yer alan katılımcıların evlerinde bağlama bulundurma düzeyleri ile Tablo 17’de katılımcıların bağlama çalmasını kendi kendilerine öğrenmeleri ve Tablo

18'de katılımcıların bağlamayla tanışma ortamları arasında yakın ilişkiler kurmak mümkündür. % 73, 3 F 121 oranında evlerinde bağlama bulunduran katılımcıdan 81'i bağlamayla aile ortamında tanışmış, bunlardan % 20,6 F 34'ü ise bağlama çalmasını kendi kendilerine öğrenmişlerdir. Bütün bu verilere bakıldığında Tunceli toplumu içerisinde bağlamanın ev ortamlarında bulundurma düzeyleri bireylerin bağlamayı kendi kendilerine öğrenme ve bağlamayla tanışma oranlarını etkilediği söylenebilir. Ayrıca Tablo 18'de yer alan ikinci yüksek değişken % 15,2 F 25 oranıyla arkadaş ortamı değişkeni iken, % 4,2 F 7 Cem ibadetleri vasıtasıyla değişkeninin düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bütün bu veriler bir araya getirildiğinde Tunceli'de bağlamanın aktarımında aile, arkadaş gibi sosyal çevrenin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Fakat katılımcıların bağlamayla tanışmalarında toplumun inanç ritüellerinden olan Cem ibadetlerinin rolü ise diğer değişkenlere göre daha azdır.

Tablo 19. Katılımcıların bağlamayla icra ettikleri müzik türü durumlarına göre dağılımları

Bağlama ile en çok hangi müzik türünü çalarsınız?	F	%
Deyişler-Nefesler	29	17,6
Halk Müziği	61	37,0
Sanat Müziği	2	1,2
Özgün-Arabesk Müzik	2	1,2
Etnik-Kurmanci Müzik	5	3,0
Toplam	99	60,0

Katılımcılar bağlama ile en çok hangi müzik türünü çalılıyorsunuz sorusuna % 54,6 F 90 oranında Halk Müziği cevabını vermişlerdir. Deyişler-Nefesler değişkeni ise %17,6 F 29 oranına sahiptir. % 1,2 F 2 oranı ile Sanat müziği ve Özgün-Arabesk müzik türleri düşük oranlara sahip olan değişkenlerdir. Görüleceği üzere geleneksel Alevi müziğine ait Deyişler-Nefesler, bağlamayla icra açısından Halk müziği değişkeninden sonra gelmektedir. Fakat popüler kültür ürünü olan arabesk-özgün müzik türlerinin bağlamayla icrası bu türlere göre daha düşüktür. Dolayısıyla Tunceli'de geleneksel olan müzik türlerinin muhafazası ve sürekliliğinin toplum içerisinde sağlandığını söylemek mümkündür.

Tablo 20. Katılımcıların ailelerinde bağlama çalmasını bilen kişi durumlarına göre dağılımları

Ailenizde bağlama çalan birisi var mı?	F	%
Anne-Baba	39	23,6
Abi-Abla	20	12,1
Dede-Nine	3	1,8
Kardeş	20	12,1
Çocuk	15	9,1
Toplam	97	58,8

Tablo 20’ye bakıldığında katılımcıların ailelerinde % 23,6 F 39 oranında Anne-Babaları bağlama çalmasını bilirken, % 12,1 F 20 oranı ile Abi-Abla, Kardeş değişkenlerinin aynı oranlara sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda yer verdiğimiz Tablo 17’de yer alan katılımcıların bağlama çalmasını nasıl öğrendiniz değişkeni ile Tablo 20’de yer alan veriler karşılaştırıldığında, katılımcıların Anne-Babaları % 23,6 F 39 oranında bağlama çalmasını bilmelerine rağmen, katılımcıların bağlama çalmasını öğrenme oranlarına etkisinin % 2,4 F 4’le düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu durum aynı şekilde Abi-Abla değişkeni içinde söz konusudur. Tablo 17’de % 0,6 F 1 oranına sahip olan Abi-Abla değişkeni Tablo 20’de % 12,1 F 20’dir. Her iki tabloda yer alan veriler göstermektedir ki, katılımcıların aile bireyleri bağlama çalmasını bilirlerken, katılımcıların bağlama çalmasını öğrenme ve aktarım süreçlerine etkisi oldukça düşüktür. Günümüzde modernleşme, popüler kültür gibi sosyolojik değişimlerin etkisiyle bağlamanın aktarımı geleneksel olarak aile içerisinde değil daha çok özel kurs merkezleri tarafından sürdürmektedirler. Bunların dışında Tablo 14’e dönülecek olursa 165 katılımcının 91’i bağlama çalmasını bilirken, aynı zamanda bu katılımcıların toplam aile bireylerinin 97’si de bağlama çalmasını bilmektedir. Bu durum dolaylı olarak Tunceli’de bağlamanın toplum arasında çalınma oranlarının fazlalığına işaret etmektedir. Her iki tabloda yer alan bağlama çalmasını bilen katılımcı ve aile bireyleri değişkenleri bir arada ele alındığında toplam 188 kişinin bağlama çalmasını bildiği anlaşılmaktadır. Bu oranlar Tunceli’de bağlamanın yaygınlığı ve kullanım oranları adına önemli bir göstergedir. Ayrıca Tablo 20’de dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise, aile bireylerinden Dede-Nine, Anne-Baba veya Abi-Abla gibi önceki kuşak bireylerin bağlama çalmasını bilmeleri, Tunceli’de bağlamanın kuşaklar arasında sürekliliğinin sağlandığının önemli bir işaretidir. Fakat bu bireylerin bağlama çalmasını bilmelerine rağmen aile içerisinde bağ-

lamanın aktarımı ve sürekliliğinde rol sahibi olmadıkları görülmektedir. Örneğin katılımcıların Dede-Nine, Anne-Baba veya Abi-Abla'ları bağlama çalmasını bilmelerine rağmen katılımcılar bağlama çalmasını geleneksel olarak kendi kendilerine öğrenmişlerdir.

Tablo 21. Katılımcıların bağlama ile Alevilik inancı arasında kurdukları ilişki durumlarına göre dağılımları

Bağlamayla Aleviliği İlişkili Buluyor musunuz?	F	%
Az Buluyorum	6	3,6
Kısmen Buluyorum	35	21,2
Çok Buluyorum	112	67,9
Bulmuyorum	7	4,2
Hiç Bulmuyorum	0	0
Toplam	160	97,0

Anket verilerinin bilgisayar ortamına girişleri yapıldığında bağlama çalmasını bilen bilmeyen veya evinde bağlama olup olmayan herkesin bu ve devamında yer alan sorulara cevap verdiği gözlemlenmiştir. Tablo 21'e bakıldığında Tunceli'deki Alevi kültürü ile bağlamayı ilişkili buluyor musunuz? sorusuna katılımcıların % 65,5 F 108'i çok ilişkili buldukları cevabını vermişlerdir. Hiç ilişki bulmayanların oranı ise dikkat çekici bir şekilde F 0 % 0'dır. Araştırmada önemle üzerinde durduğumuz konulardan biri olan Tunceli'deki Alevi inanç yapısının toplumda bağlamanın yaygınlığına, insanların bağlama çalabilmesine, müzik öğrenebilme ve yapabilme becerilerine ne gibi bir katkısı vardır sorusuna aradığımız cevap, katılımcıların Tablo 21'de Alevilik ve bağlama ilişkisine verdikleri cevaplar ile netlik kazanmaktadır. Tablo 21'de yer alan verilerden anlaşılacağı üzere bağlamanın Tunceli toplumunun inanç değerleri ile yakından ilişkili olduğu ve Aleviliğin Tunceli'de bağlamayı toplum algısında önemli bir yere koymaktadır. Bu durum bağlamanın Tunceli'deki yaygınlığına veya insanların bağlamaya olan ilgilerini önemli ölçüde etki ettiği söylenebilir.

Tablo 22. Katılımcıların Tunceli'deki Alevi kültürü ile bağlama arasında kurdukları ilişki durumlarına göre dağılımları

Tunceli'deki Alevi kültürü ile bağlamayı ilişkili buluyor musunuz?	F	%
Az Buluyorum	10	6,1
Kısmen Buluyorum	32	19,4
Çok Buluyorum	108	65,5
Bulmuyorum	6	3,6
Hiç Bulmuyorum	0	0
Toplam	156	94,5

Tablo 22’de yer alan verilere bakıldığında % 65,5 F 108 oranı ile çok bulurum değişkeni yüksek bir orana sahipken, Tunceli’deki Alevi kültürü ile bağlama arasında ilişki bulmayan katılımcıların oranı ise 0’dır. Tablo 21 ve Tablo 22’de yer alan veriler birlikte düşünüldüğünde Tunceli toplumunun inanç yapısı ile bağlama arasındaki ilişkinin yüksek oranlara sahip olduğu söylenebilir. Tablo 22’de görüleceği üzere, ankete katılan 165 kişiden 108’i Tunceli’deki Alevi kültürü ile bağlamayı çok ilişkili bulurken, bunlardan 32’si kısmen, 10’tanesi de az ilişkili bulmaktadır. Dolayısıyla Tunceli’deki inanç yapısıyla bağlama arasında yakın bir ilişki olduğunu, inancın bağlamanın toplum içerisindeki konumu üzerinde oldukça etkili bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 23. Katılımcıların inanç değerleri açısından bağlama ile kurdukları anlamsal bütünlüğe yönelik dağılımları

Bağlama sizce ne düzeyde kutsal bir çalgıdır?	F	%
Hiç	31	18,8
Az	10	6,1
Kısmen	35	21,2
Çok	45	27,3
Oldukça çok	33	20,0
Toplam	154	93,3

Tablo 23’e bakıldığında katılımcılar, bağlama % 27,3 F 45 oranıyla “çok” kutsal bir çalgı olarak görürken, % 21,2 F 35 oranıyla “kısmen” F 33 % 20,0 oranına sahip katılımcı ise bağlamayı “oldukça çok” kutsal bir çalgı olarak görmektedirler. Yukarıda aktarılan Tablo 21 ve 22’de yer alan verilerle Tablo 23’de yer alan veriler karşılaştırıldığında bağlamanın Tunceli’deki toplum algısında Alevilik inançla yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Tablo 23’de yer alan veriler göstermektedir ki, bağlama Tunceli’de sıradan bir çalgı olmaktan ziyade kutsal bir manaya sahiptir.

Tablo 24. Katılımcıların bağlamaya “Telli Kuran” denilmesine katılma durumlarına göre dağılımları

Bağlamaya Telli Kuran denilmesine katılıyor musunuz?	F	%
Kesinlikle katılıyorum	21	12,7
Katılıyorum	58	35,2
Katılmıyorum	48	29,1
Kesinlikle katılmıyorum	13	7,9
Toplam	140	84,8

Tablo 24’de görüleceği üzere katılımcılar % 35,2 F 58 oranı ile bağlamanın Telli Kuran olarak ifade edilmesine katılıyorum cevabını verdikleri görülmektedir. % 29,1 F 48 oranı ile katılmıyorum cevabı ikinci yüksek orana sahipken, % 7,9 F 13 oranına sahip katılımcı ise bağlamanın Telli Kuran olarak ifade edilmesi görüşüne katılmamaktadır. Dolayısıyla Tablo 24’de yer alan veriler bağlamanın Tunceli’de inançla olan ilişkisini desteklemektedir.

Tablo 25. Katılımcılara göre bağlamanın ifade ettiği kavram durumlarına göre dağılımları

Sizce Bağlama aşağıdaki kavramlardan hangisini ifade etmektedir?	F	%
Halk müziğini	74	44,8
Aleviliği	70	42,4
Herhangi bir müzik aletini	11	6,7
Eğlence aracını	2	1,2
Hiçbiri	2	1,2
Toplam	159	96,4

Tablo 25’de görüleceği üzere katılımcılar için bağlama % 44,8 F 74 oranı ile halk müziği kavramını ifade ederken, sonrasında ise % 42,8 F 70 oranı ile Alevilik kavramını ifade etmektedir. Her iki kavram arasında ciddi bir fark bulunmadığı söylenebilir. Bu oranlar dışında % 1,2 F 2 oranı ile Eğlence Aracı ve Hiçbiri değişkenlerinin düşük oranlara sahip oldukları görülmektedir. Anket yapılan katılımcılardan toplamda 70 kişinin bağlamayı Alevilik kavramıyla özdeşleştirmesi, Tunceli’de bağlamanın Alevi inancı ile olan ilişkisini ortaya koyan diğer bir değişken olduğu söylenebilir.

Tablo 26. Katılımcıların dinleme tercihi durumlarına göre dağılımları

Daha çok hangi tür müzik dinlemeyi tercih edersiniz?	N	%
Halk Müziği	133	80,6
Türk Sanat Müziği	3	1,8
Klasik Batı Müziği	8	4,8
Rock-Jazz-Hiphop vd.	18	11,1
Toplam	162	98,2

Tablo 26’da % 80, 6 F 133 oranı ile Halk Müziği değişkeninin en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. % 11,1 F 18 oranı ile Rock-Jazz-Hiphop vd. değişkeni ikinci yüksek orana sahipken, Klasik Batı Müziği değişkeninin oranı ise, % 4, 8 F 8’dir. Tablo 26’da yer alan veriler yukarıda aktarılan Tablo 19’daki verilerle karşılaştırıldığında katılımcıların bağlama ile en çok icra ettikleri müzik türü ile dinlemeyi tercih ettikleri müzik türü arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin katılımcılar % 37,0 F 61

oranı ile bağlamayla en çok halk müziği icra ederlerken, % 80, 6 F 133 gibi yüksek bir oranda halk müziği dinledikleri görülmektedir.

Tablo 22’den başlayarak Tablo 26’ya kadar olan soru grubuyla katılımcıların Alevilik inanç ve kültürü ile bağlama arasında nasıl bir ilişki kurdukları anlaşılmalı çalışılmıştır. Araştırmamızın odak noktasını oluşturan bu ilişkiyi ortaya koymaya çalıştığımız bu sorulara katılımcılar tarafından verilen cevaplar, Tunceli’de bağlama ile Alevilik inancı arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. İnsanlar bağlamaya sıradan bir müzik aleti olmaktan çok, onu kendi inanç değerleri içerisinde bir yere konumlandırmakta, bağlamaya inançsal bir mana yüklemektedirler.

Sonuç

Bu araştırmanın sonucunda elde ettiğimiz verilerden de anlaşılacağı üzere, Tunceli’de yaşayan insanlar arasında bağlama çalgısının yaygın olarak kullanıldığı, katılımcıların birçoğunun evlerinde bağlama bulduklarını, bağlama çalmasını belirli seviyelerde bildikleri, ailelerinde bağlama çalmasını bilen kişilerin azımsanmayacak kadar var olduğu ve bağlama ile inançları arasında yakın ilişkiler kurdukları gözlemlenmiştir. Anket uygulanan 165 katılımcının evlerinde 121 adet bağlama olması, bu kişilerden toplamda 91’inin ve aile bireylerinden toplamda 97’sinin bağlama çalmasını bilmeleri Tunceli’de bağlamanın yaygın olarak kullanımının önemli göstergelerindedir.

Günümüz Tunceli’sinde toplum arasında yaygın olarak kullanılan bağlama türü, % 53,9 F 89 oranı ile kısa bağlamadır. Geçmişte daha çok Alevi dedeleri-pirleri ile özdeşleşmiş olan, günümüzde ise modernleşme ve popüler kültür paradigmasının etkisiyle Alevi müziği içerisinde giderek popülerleşmeye başladığını gözlemlediğimiz Dede bağlama % 3, 6 F 6, Kopuz-Cura bağlamanın ise % 1,2 F 2 oranları ile Tunceli’de yaygın olmadığı görülmektedir. Fakat bağlamanın Alevi inancı içerisinde sahip olduğu imgesel konum ve ibadetin gerçekleştirilmesindeki aracı rolü göz önünde bulundurulduğunda, Tunceli’de bağlamanın toplum ve inanç içerisindeki yerini muhafaza ettiği görülmektedir. Bunun en önemli göstergeleri olarak, katılımcıların bağlama ile Alevilik inancı, Tunceli’deki Alevilik kültürü, bağlamanın kutsallığı veya Telli Kuran olarak ifade edilmesiyle ilgili görüşlerinin sorgulandığı Tablo 21, 22, 23, 24 ve 25’de yer alan istatistiksel dağılımlar gösterilebilir. Katılımcıların % 67,9 F 112’sinin Alevilik inancı ile bağlamanın “oldukça çok”

ilişki olduğunu düşünmesi veya Tunceli'deki Alevilik inancı ile bağlama arasındaki ilişkiyi % 65,5 F 108 oranında "çok" ilişkili bulmaları, Tunceli'de bağlamanın yaygınlığının toplumun inanç yapısıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan verilerden bazılarıdır. Ayrıca katılımcıların bağlamayı sıradan bir çalgıdan ziyade % 27, 3 F 45 oranında "çok", % 20,0 F 33 oranında "oldukça çok" kutsal bir çalgı olarak görmeleri, bağlamaya Telli Kuran denilmesine % 35, 2 F 58 oranında "katılıyorum", % 12, 2 F 21 oranında "kesinlikle katılıyorum" cevabını vermeleri veya bağlamanın katılımcılar için % 42, 4 F 70 oranında Aleviliği temsil etmesi gibi istatistiksel sonuçlar, Tunceli'de bağlamanın inançla yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan diğer veriler arasında gösterilebilir. Buradan hareketle bağlamanın Alevilik inanç yapısıyla özdeşleşmiş olmasının, Tunceli'de bağlamanın diğer çalgılara göre yaygınlığını desteklediği gibi inanç içerisindeki konumunu da muhafaza ettiği görülmektedir.

Bireylerin ev, aile, arkadaş ortamı gibi sosyal çevrelerinde bağlamanın yaygın olarak yer alması, Tunceli toplumunun bağlamaya olan ilişkisini artırmaktadır. Bu yaygınlığın dolaylı olarak insanların bağlamaya karşı ilgilerini arttırdığı, çalabilme ve işitsel olarak müzikal beceriler kazanmasına yardımcı olan geleneksel bir ortam hazırlayarak katkı sağladığı söylenebilir. Toplumun sahip olduğu Alevi inanç yapısı ve beraberinde oluşan sosyal çevre, bireyin dolaylı yollarla müzikal olarak kültürlemektedir. Bu durumu ortaya koyan en önemli göstergeler % 49,1 F 81 oranında katılımcının bağlama ile aile ortamında, % 15, 2 F 25 oranında arkadaş çevrelerinde tanışmalarıdır. Bunun yanı sıra katılımcıların % 20,6 F 34 oranında bağlama çalmasını "kendi kendilerine" öğrenmeleri de bu görüşümüzü desteklemektedir. Fakat Cem ibadetlerinin bağlamanın toplum içerisindeki kültürel aktarımdaki rolü oldukça düşüktür. Ayrıca 165 katılımcının aile bireylerinden toplamda 97'si bağlama çalmasını bilmektedir. Aile bireylerinden Dede-Nine, Anne-Baba veya Abi-Abla gibi önceki kuşak bireylerin bağlama çalmasını bilmeleri, Tunceli'de bağlamanın kuşaklar arasında sürekliliğinin sağlandığının önemli bir işaretidir. Fakat bu bireylerin bağlama çalmasını bilmelerine rağmen aile içerisinde bağlamanın aktarımı ve sürekliliğinde rol sahibi olmadıkları görülmektedir. Örneğin katılımcıların Dede-Nine, Anne-Baba veya Abi-Abla'ları bağlama çalmasını bilmelerine rağmen katılımcılar bağlamayı yüksek oranda özel kurs merkezleri veya kendi kendilerine öğrenmişlerdir.

Tunceli'de bağlamadan sonra toplum arasında yaygın olan çalgı türünün, % 18,8 F 31 oranı ile "gitar" olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Tablo 13'te yer alan 14 piyano, 7 yan flüt, 5 keman gibi değişkenler, Tunceli'de bağlamadan sonra Klasik Batı Müziği'ne ait çalgıların yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca anket yapılan 165 katılımcının evlerinde toplamda 121 tane bağlama, bağlamadan başka ise toplamda 72 farklı çalgı türü bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle Tunceli toplumunun müzikle yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Özetle söylemek gerekirse günümüz Tunceli'sinde bağlama hala sıradan bir müzik aleti olmaktan çok Alevilik inancıyla yakından ilişkili olan ve toplum içerisindeki yaygınlığı muhafaza edilen bir çalgıdır. Bunun dışında bağlamanın yaygın kullanımı, bağlama çalan kişilerin fazlalığı, bağlamadan başka çalgı türlerinin toplum arasındaki yaygınlığı gibi değişkenler ise, Tunceli toplumunun müzikle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Music and Society Relationship in the Context A
Study of Music Sociology: In Tunceli Prevalence of
Baglama and Its Relation to the Belief Structure of
the Society**

*

Tuncay Yıldırım
Munzur University

The perspective of this research is to do music sociology in the context of the relationship between music and society. Placing a musical work in its social context, thus dressing its overall portrait with a particular garment is the only way to understand that work. It can be said constitutes the starting point of music sociology this simple reductionist approach, which facilitates the concretization of the relationship between music and society. Basically the sociology of music is a discipline that aims to understand the relationship between music and human beings, tries to establish a unity of meaning between the social and music. To embody the abstract pure structure formed by sounds of music and are made reductions social continual to explain its differences, and musical differences between people, masses or societies, is explained by being reduced to the social context in which is produced of music. When considered from these angles, this research the general perspective and points of focus, mainly because it creates a relationship between music and society, the research itself is possible to evaluate under the title of music sociology directly. Because what is tried to be understand with this research, is relationship a how between the belief structure of the society wiht the prevalence of baglama in Tunceli. The Baglama is one of the indispensable elements of Alevism belief. Therefore, reflections of the relationship between music and society in Tunceli, is handle from over the baglama instrument which is one of the most important elements of Alevi belief rituals. The Alevism belief effect on its position bağlama's in Tunceli society, for people meanings it carries and the musical equipment earned to society through acculturation that belief, The Baglama, which is no longer an ordinary musical instrument with

its place in the Alevi belief system, is discussed over the widespread usage rates in Tunceli society.

Tunceli has hosted many civilizations in the past due to its region and location, is a city where have been carried to the present day traces of many civilizations such as Sumer, Hittite, Assyrian Urartu, Med, Byzantine, Seljuk and Ottoman. Tunceli, is ranks last when compared to other cities in the country in terms of population and population density. Tunceli, which has a rich heritage in terms of cultural features, is a place where live densely people have Alevi belief identity. Ninety percent of the people are Alevis. The Cem rituals which are the worship of Alevis living in Tunceli realization by music and bağlama, the bağlama while putting tying in an important place in people's lives, the bağlama's is contributes significantly to the formation of cultural processes that ensure the continuity of cultural transfer. Hızır Cem, Twelve Muharrem Cem, Görgü Cem, Musahiplik Cem, Kırklar Cem, etc. in all Cem rituals that have different purposes and practices, music and context is an intricate structure intertwined with belief.

This research was carried out by using survey research methods and techniques in quantitative research designs. The universe of the research has been determined as Tunceli / Central district. The sample group of the research, is consists from one hunder sixty five people selected randomly by random sampling method taking into account age and gender differences. The data were obtained from the questionnaire forms applied to the participant group. Applied survey forms, sociologist and statistician faculty members, is consists of twenty six questions prepared with a private bağlama teacher and a person selected from the public. Survey questions, was designed to understand the demographic characteristics of the participants, the prevalence of bağlama in home and family environments in Tunceli, the increasing and decreasing values of those who play the bağlama, and the relationship that people have established between bağlama and beliefs. Data obtained from surveys, were carried out frequency analyzes using the SPSS (Social Package for Social Science) program in computer environment.

Some of the tables of the findings of the study are as follows:

Table 9. The participants, distribution of according level of bindings the bağlama at home

Do You Have Binding in Your Home?	F	%
Yes	121	73,3
No	43	26,1
Total	165	100

Table 10. The participants distribution of according type characteristics of the bağlama bindings at home

The Bağlama Type	F	%
Kopuz-Cura	2	1,2
Grandpapa Bağlama	6	3,6
Short Handle of Bağlama	89	53,9
Long Handle of Bağlama	24	14,5
Total	121	73,2

Table 11. The participants distribution of according number of the bağlama bindings at home

Number of The Bağlama in Your Home	F	%
1	80	48,5
2	24	14,5
3	12	7,3
4	3	1,8
5	2	1,2
Total	121	73,3

Table 14. The participants distribution of according level playing of the bağlama

Do you know play baglama	F	%
I know little	46	27,9
I know at level middle	33	20,0
I know well	8	4,8
I know very well	4	2,4
I do not know	67	40,6
Total	158	95,8

Table 15. The participants distribution of according characteristics type of the bağlama they play

Do You Know Playing of Which The Bağlama?	F	%
Kopuz-Cura	0	0
Grandpapa Bağlama	4	2,4
Short Handle of Bağlama	63	38,2
Short Handle of Bağlama	18	10,9
All	3	1,8
Total	88	53,3

Table 18. The participants distribution of according they meet with bağlama re dağılımları

How Did You Meet With Bağlama?	F	%
In Family Environment	81	49,1
In Business Environment	1	0,6
In Friendship	25	15,2
In School Environment	3	1,8
Through Cem Worship	7	4,2
Total	117	70,9

Table 22. The participants distribution of according relationship they establish between the Alevi culture in Tunceli with Bağlama

Do you find related Bağlama with the Alevi culture in Tunceli?	F	%
I Find Less	10	6,1
Partially I Find	32	19,4
I find Very	108	65,5
I don't Find	6	3,6
I Never Find	0	0
Total	156	94,5

As can be seen from the data we have obtained as a result of this research, is widely used the bağlama among people living in Tunceli, most of the participants had Bağlama in their homes, they know at certain levels playing the bağlama, has been very under will not be underestimated who know how to play bağlama in their families, and they are establish close relationships between their beliefs with the bağlama. To be found 121 of the Bağlama at home of 165 participants who were surveyed, 91 of these people in total and 97 of their family members know how to play the bağlama, is one of the important indicators of use widespread of the bağlama’s in Tunceli.

To put it in a nutshell, in today's Tunceli, Bağlama still is not an ordinary musical instrument, is an instrument that is closely related to the Alevi belief and whose prevalence is preserved in the society.

Kaynakça / References

- Akın, B. (2020). Kopuz'dan Telli Kuran'a Türklerde sazın kültürel serüveni ve kutsallığı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20(1), 135-162.
- Arsunar, F. (1937). *Tunceli Dersim Halk Türküleri Ve Pentatonik*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Ayas, G. (2015). *Müzik Sosyolojisi: Sorunlar-yaklaşımlar-tartışmalar*. İstanbul: Doğu Kitapevi.

- Dalgıç, P. (2019). *Alevi inancında değişler: Tunceli örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Tunceli.
- Demir, N. (2019). *Ailelerin bakış açısı ile tunceli ilindeki öğrencilerin teog başarılarını etkileyen faktörler*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ.
- Deniz, D. (2012). *Yol/Re: Dersim inanç sembolizmi; antropolojik bir yaklaşım*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Düzgün, M. (1992). *Dersim türküleri (ağıtlar): Tayê lawikê Dêrsimi*. Ankara: Berhem Yayınları.
- Erol, A. (2015). *Müzik üzerine düşünmek*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Erol, A. (2018). *İslam, alevilik ve müzik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Finkelstein, S. (1995). *Besteci ve ulus (müzikte halk mirası)*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gültekin, A. K. (2007). *Tunceli’de sünni olmak: Ulusal ve yerel kimlik öğelerinin Tunceli-Pertek’te Etnolojik Tetkiki*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilim Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Günay, E. (2011). *Müzik sosyolojisi, sosyolojiden müzik kültürüne bir bakış*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Güven, U. Z., ve Ergur, A. (2014). Dünyada ve Türkiye’de müzik sosyolojisinin yeri ve gelişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 29(2), 1-19.
- Kaplan, A. (2013). *Kültürel müzikoloji*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, A. (2004). *Tunceli (Dersim) kültürü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Kurt, N. (2016). Alevi-Bektaşî cemlerinde deste bağlama geleneği ve “bağlama” adının kaynağı. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi*, 8, 43-62.
- Kurt, N. (2018). Alevilik Erkânında Zakir ve Bağlama. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 18-20 Ekim, Ankara.
- McGregor, C. (1983). *Pop kültür oluyor*. (çev. G. Özferendeci), İstanbul: Çiviyazıları.
- Ocak, A. Y. (2003). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam öncesi temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1982). *Toplumbilimine giriş*. Ankara: S Yayınları.
- Parlayan, D. (2012). *Tunceli ve çevresinde halk inanışları*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ.

- Salcı, V. (1940). *Gizli Türk halk musikisi ve Türk Musikisinde armoni meseleleri*. İstanbul: Numune Matbaası.
- Shiner, L. (2001). *Sanatın icadı: Bir kültür tarihi*, (çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Solak, A. (Ed). (2016). *Tunceli İli sosyal analiz çalışması*. Ankara: Hegem Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2005). *Sanat sosyolojisi: Kuram ve uygulama.*, İstanbul: Dönence Yayınları.
- Stokes, M. (1992). *Türkiye’de arabesk olayı*, (çev. H. Eryılmaz), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şener, C. (2002). *Alevilerin etnik kimliği: Aleviler Türk mü Kürt Mü?*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Turan S., Kantar, H. (2012). *Tunceli halk müziği: Semah, deyiş, nefes, türkü, oyun havası*. Ankara: Tunceli Valiliği.
- Wakamatsu, H. (2013). Dersim’de küreselleşen ocak-aşiret ilişkileri: Dini ritüeller ve evliya inancı hakkında antropolojik bir yaklaşım. 2. *Uluslararası Dersim Sempozyumu*, Eylül 2013, Tunceli.
- Yazıcı, M. (2014). *Alevilik-Alevi deyişlerinin ve gülbanglarının sosyolojik analizi*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Yürükoğlu, R. (1993). *Değirmenin bendine: Arif Sağ’la müzik, alevilik ve siyaset üzerine sohbet*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Yıldız, S. (1992). *Tunceli Cemleri’nde Semahların İncelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, E. (2013). Alevi ocaklarının günümüzdeki sosyal fonksiyonları. 2. *Uluslararası Dersim Sempozyumu*, Eylül 2013, Tunceli.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Yıldırım, T. (2021). Müzik sosyolojisi bağlamında Tunceli’de bağlama çalgısının yaygınlığı ve toplumun inanç yapısıyla olan ilişkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2675-2713. DOI: 10.26466/opus.841307

Türkiye’de Vergi Esnekliğinin Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Testleri ile Analizi

DOI: 10.26466/opus.848755

*

Zerife Yıldırım* - Murat Demir **

* Dr.Öğr.Üyesi, Harran Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü

E-Posta: zerifeyildirim@gmail.com

ORCID: [0000-0002-2478-2823](https://orcid.org/0000-0002-2478-2823)

** Prof.Dr., Harran Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

E-Posta: mdemir@harran.edu.tr

ORCID: [0000-0002-1466-1104](https://orcid.org/0000-0002-1466-1104)

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2004-2019 yıllarını kapsayan dönemler için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS 2) Düzey 2’ye göre vergi esnekliğini incelemektir. Bu amaçla İkinci Nesil Birim Kök Testleri, Westernlund Eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları ekonomik büyüme ve vergi gelirleri değişkenlerinin uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir. Panel DOLSMG test sonucuna göre ise Panel genelinde vergi gelirleri için esneklik katsayısı 0.17 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre ülke geneli 26 bölge için, ekonomik büyümedeki %1’lik artış vergi gelirlerinde uzun dönemde %0.17’lik bir artış meydana getirmektedir. Bu esneklik değeri oldukça düşük bir niteliktedir ve vergilemenin gelir sağlayıcı özelliğini yerine getirememektedir. Vergi esnekliğini İBBS-Düzey 2’ye göre incelediğimizde ise 26 bölge içinden; TRA2, TRC1, TRC3, TR22, TR32, TR41, TR63 ve TR82 bölgelerine ait katsayı sonuçları 1’in üzerinde, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizinde panel geneli için ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru nedensellik ilişkisi olduğu ve yine vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Yani değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Vergi Esnekliği, Ekonomik Büyüme, Panel Eşbütünleşme, Ortalama Grup Dinamik Sıralı En Küçük Kareler (DOLSMG), Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik

Analysis with Panel Cointegration and Causality Tests of Tax Elasticity in Turkey

*

Abstract

The purpose of this study is examine for Turkey for periods covering the years 2004-2019 according to the Classification of Statistical Territorial Units (IBBS 2) Level 2 of tax flexibility. For this purpose, Second Generation Unit Root Tests, Westterlund Cointegration and Dumitrescu Hurlin Panel Causality Tests are used. The results of the analysis show that the variables of economic growth and tax revenues have a long-term cointegration relationship. According to the panel DOLSMG test result, the elasticity coefficient for tax revenues across the panel was calculated as 0.17. According to this result for 26 regions across the country, 1% increase in economic growth creates an increase 0.17% in tax revenues in the long run. This elasticity value is of a very low quality and cannot fulfill the income generating feature of taxation. When we examine the tax flexibility according to NUTS-Level 2, among 26 regions; the coefficient results of TRA2, TRC1, TRC3, TR22, TR32, TR41, TR63 and TR82 regions were over 1, positive and statistically significant. In Dumitrescu Hurlin panel causality analysis, there is a causality relationship from economic growth to tax revenues for the panel in general, and again it is seen that there is a causal relationship from tax revenues to economic growth. In other words, it can be stated that there is a bidirectional causality relationship between variables.

Keywords: *Tax Flexibility, Economic Growth, Panel Cointegration, Dynamic Ordinary Least Squares Mean Grup(DOLSMG), Dumitrescu Hurlin Panel Causality.*

Giriş

Belli bir dönemde vergi gelirlerinde gerçekleşen yüzde değişimin, aynı dönemin gayrisafi yurtiçi hasılasında(GSYH) gerçekleşen yüzde değişime oranı vergi esnekliği olarak ifade edilir. Vergi gelirlerinin gayrisafi milli hasıladaki değişmelere karşı gösterdiği duyarlılığı ifade eden vergi esnekliği; konusu, iktisadi, mali ve sosyal yönleri ile vergi teorisyenlerinin üzerinde önemle durdukları bir çalışma alanı olmaktadır.

Vergi esnekliğindeki gelişmeler hem kısa dönem dalgalanmaların hem de uzun dönem büyüme eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Vergi esnekliği, kısa dönemde konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak GSYİH'da meydana gelen gelişmelerin vergi gelirlerini ne düzeyde etkilediğini, vergi gelirlerine ne düzeyde yansıdığını gösterirken, uzun dönemde ise GSYİH artışının yıllar içinde vergi gelirlerini ne düzeyde etkilediğini, vergi gelirlerine ne düzeyde yansıdığını göstermektedir (Russell ve Randall, 2007, s.550). Konjonktürel olarak ekonomide yaşanan gelişmelere, vergi gelirleri de esas itibariyle paralel bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte konjonktürün vergi sistemini oluşturan her bir vergi üzerinde yaptığı etki tamamen farklı nitelikte olmaktadır. Verginin konjonktürel esnekliğinin belirlenebilmesi için öncelikle verginin gelir esnekliğinin hesaplanması gerekmektedir. Verginin gelir esnekliği, vergi gelirlerinde gerçekleşen nispi değişiklik ile milli gelirden gerçekleşen nispi değişiklik arasındaki oran olarak ifade edilmektedir (Turhan, 1987, s. 318).

$$Vergi \ Esnekli \ ğ i = \frac{\Delta Vergi}{\Delta Gelir} = \frac{\frac{T_t - T_{t-1}}{T_{t-1}}}{\frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_{t-1}}} \quad (1)$$

Söz konusu ilişki yukarıda denklem 1'de verildiği gibi ifade edilmektedir. Burada (T_t) ve (Y_t) içinde bulunulan dönem değerlerini, (T_{t-1}) ve (Y_{t-1}) ise bir önceki dönemde elde edilen değerleri göstermektedir. Söz konusu bu değerler her bir vergi için bulunabileceği gibi tüm vergi sistemi için de hesaplanabilir. Vergi gelirlerinin esneklik değeri bir verginin vergi mevzuatında değişiklik yapılmaksızın konjonktürün genişleme dönemlerinde yüksek, daralma dönemlerinde ise düşük bir gelir sağladığını gösterir. Gelir esnekliği yüksek olan bir verginin otomatik olarak konjonktürel istikrarı sağlayıcı etkisinin

kuvveti ayrıca bu verginin sağladığı gelirin yüksekliğini de bağlıdır. Sözgelimi gelir esnekliği çok yüksek olan bir verginin toplam vergi gelirleri içindeki payının düşük olması ve dolayısıyla bu verginin genel ekonomik yapı üzerinde oluşturacağı etkinin sınırlı olması bu verginin otomatik istikrar sağlayıcı niteliğini tartışmalı hale getirecektir. Bu nedenle esnekliğin niteliğini, etki alanı ve gücünü tam olarak görebilmek için vergi gelirlerinin esnekliğinin yanı sıra vergi esnekliğinin de hesaplanması gerekmektedir. Bir vergi gelirinde gerçekleşen değişikliklerin aynı dönem için milli gelirden gerçekleşen değişikliklere oranı olarak ifade edilen vergi esnekliği bir takım faktörlere göre şekillenmektedir.

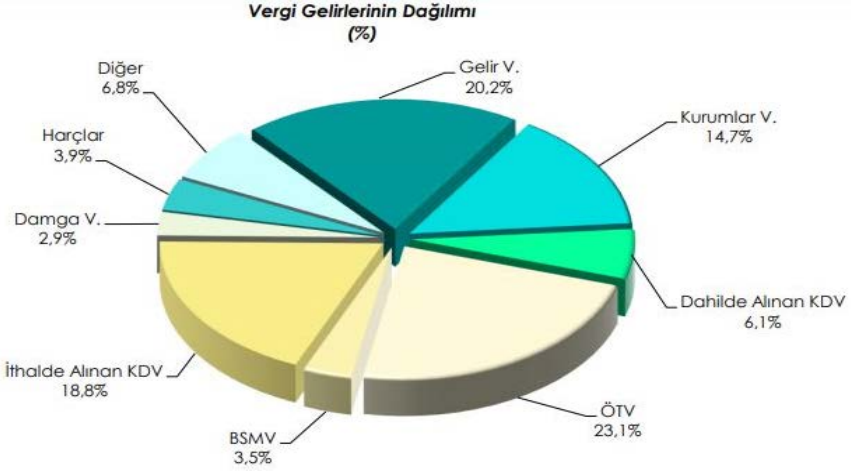
Bir verginin gelir esnekliğini açıklayan önemli unsurlar vergi matrahının konjonktürel gelişmelere ne kadar bağlı olduğu ve milli gelirdeki değişimlere nasıl tepki verdiği olarak belirtilebilir. Bir diğer faktör, ilgili verginin tarife yapısıdır. Artan oranlı bir tarifeye sahip bir vergi tek oranlı bir vergiye göre konjonktürel gelişimi çok daha yüksek düzeyde gerçekleştirir. Verginin tahakkuk ve tahsili arasındaki zaman da ilgili verginin esnekliğini belirleyen bir diğer etkidir. Verginin borcunun doğumu ile tahsili arasında uzun bir zaman diliminin olması ilgili süre zarfında konjonktürel etkinin azalmasına ve tahsil döneminde verginin vereceği tepkinin hiçbir etkisinin olmamasına hatta beklenmedik etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Vergi Esnekliği

Türk vergi sistemine göre, gelire dayalı vergiler, harcamalara dayalı vergiler ve mülkiyete dayalı vergiler toplam vergi gelirlerini oluşturmaktadır. Gelire dayalı vergilerin konusunu, gerçek kişi kazancı ve kurum kazancı olmak üzere iki unsur oluşturmaktadır. Harcamalara dayalı vergilerin konusunu; katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi, uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergiler, damga vergisi ve harçlar oluşturmaktadır. Mülkiyete dayalı vergilerin konusunu ise; emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi, veraset ve intikal vergisi oluşturmaktadır (Akar, 2013, s. 31-32).

Daha genel bir sınıflama ise dolaysız ve dolaylı vergiler şeklinde yapılabilir. Buna göre dolaysız vergiler olarak gelir ve mülkiyet üzerinden alınan vergiler gösterilebilir. Dolaylı vergiler ise, harcamalar üzerinden alınan vergiler

olarak gösterilebilir. Bu ifade ile incelendiğinde Türkiye için toplam vergi gelirleri oransal olarak %65 dolaylı vergiler, %35 ise dolaysız vergilerden oluşmaktadır (Çulha, 2012, s. 2).

Şekil 1. Türkiye’de Toplam Vergi Gelirlerinin Dağılımı (2020 Yılı Ocak-Haziran Gerçekleşmelerine Göre) (Bingöl, 2020).

Şekil 1.’ de 2020 yılı Ocak-Haziran dönemi için Türkiye’de toplam vergi gelirlerinin vergi türleri itibariyle dağılımı verilmiştir. Türkiye’de iç talepte meydana gelen değişmelerin vergi gelirleri üzerindeki etkisi oldukça yüksektir ve bu dağılım dönemin koşullarına göre değişebilmektedir.

Vergi türleri itibariyle esneklik değerleri incelendiğinde esnekliği en yüksek olan verginin kişisel gelir vergisi olduğu söylenebilir (Turhan, 1987, s. 320). Vergi gelirleri artan oranlı tarife yapısı ile konjonktürün genişleme dönemlerinde vergi matrahından daha hızlı artmaktadır. Buna karşın konjonktürün daralma dönemlerinde ortalama vergi oranlarında bir düşme olduğu için yükümlüler kullanabilir gelirlerindeki azalmaya rağmen tüketim ve yatırım harcamalarını devam ettirebilmektedirler.

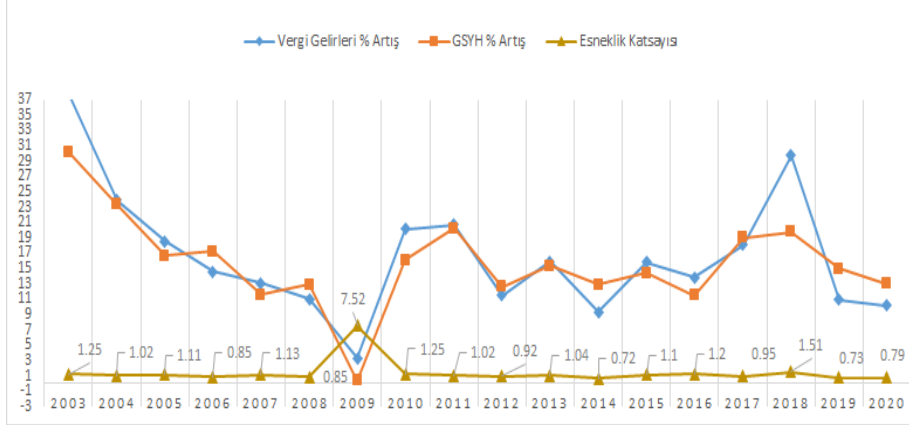
Artan oranlı tarifenin seyri kişisel gelir vergisinin esnekliği üzerinde belirleyici olan önemli bir unsurdur. Gelir tanımına nelerin girdiği, bunların konjonktürel dalgalanmalara karşı ne denli tepki verdiği de vergi esnekliği üzerinde belirleyici olmaktadır. Bir vergi sisteminde muafiyet ve istisnaların kapsamının çok geniş olması vergi esnekliğini olumsuz etkilemektedir.

Kurumlar vergisinin esnekliği kişisel gelir vergisinin gerisindedir. Zira kurumlar vergisinin konusu gelir vergisine göre çok daha dardır. Ancak ekonomik büyüme ile birlikte kurum kazançlarının artması veya daralma ile kurum kazançlarının azalması ve bunların kurumların vergi yükümlülüklerine yansımaları kaçınılmazdır.

Gider vergilerine bakıldığında ise genel bir muamele vergisinin esnekliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Zorunlu ihtiyaç maddelerinin vergiden istisna edilmesi durumunda söz konusu esneklik çok daha yüksek düzeyde olacaktır. Özel tüketim vergilerinde de vergi kapsamına giren mallara göre esneklik düzeyi değişmektedir. Talep esnekliği sert olan zorunlu mallardan alınan özel tüketim vergilerin esnekliği düşük olurken lüks mallardan alınan özel tüketim vergilerinin esnekliği çok daha yüksektir.

Servet vergilerinin esnekliği konusunda da belirleyici olan husus yine ilgili verginin yani servetin kaynak itibariyle bileşimi ve dağılımıdır. Servet kapsamında menkul değerlerin payı ne denli çok olursa servet vergilerinin esnekliği de o denli yüksek olur.

Sistemin bütünü bakımından vergi muafiyet ve istisnaların kapsamının çok geniş olması da özellikle kişisel gelir vergisinin esnekliği üzerinde baskı yaratmaktadır (Kopczu, 2005, s. 2093).

Şekil 2. Yıllara Göre Türkiye’de Vergi Esneklik Katsayıları

Şekil 2.’deki bilgiler incelendiğinde, Türkiye’de yıllara göre vergi esneklik katsayıları genel itibariyle 1’in etrafında değerler olarak gerçekleşmektedir. Ancak son yıllardaki değerlere göre 1’in altında kaldığı gözlemlenmektedir.

Vergi esneklik katsayısı "1"den büyük olduğu durumda verginin gelir sağlayıcı etkisi yüksek olmakta ve gelir artışı sağlanmaktadır. Vergi esneklik katsayısı "1"den küçük olduğu durumlarda ise verginin gelir sağlayıcı etkisinin düşük olmasına neden olmaktadır. Literatürde vergi esnekliği ve esneklik katsayısı sonuçlarına göre bir çok çalışma bulunmaktadır.

Farklı ülkeler üzerine yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında, Hollanda da kısa ve uzun dönem vergi esneklikleri KDV için 1'e yakın çıkarken kişisel gelir vergisi esneklikleri uzun dönem 1'in altında, kısa dönem 1'in üzerinde çıkmıştır (Bettendorf ve Van Limbergen, 2013, s. 256).

Romanya için 2001-2012 dönemini kapsayan bir çalışmada ise, Romanya'da vergi esnekliğinin tüm vergiler dikkate alındığında AB ortalamasının altında olduğu saptanmıştır. Romanya'da en yüksek vergi esnekliği tüketim vergilerinde söz konusu olup esneklik katsayısı 1.47'dir. Bu oran AB ortalaması olan 0.19'un üzerindedir. Dolaysız vergilerin esneklik katsayısı ise 1.20 olup AB ortalaması olan 2.1'in çok gerisindedir. Benzer özelliklere sahip incelenen çalışmalar, vergi esnekliğine yön veren çok sayıda değişken olduğunu, ortak değişkenler üzerinden bir esneklik derecesinin belirlenmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Aynı ülke için yapılan çalışmalarda bile dönemler arası yapılan hesaplamalarda aynı vergi çeşitlerine dair esneklik katsayılarının birbirinden oldukça farklı çıktığı görülmüştür (Bunescua ve Comaniciu, 2013, s. 614).

2001-2013 dönemi AB ülkeleri üzerine yapılan bir panel data çalışmasında konjoktürel dalgalanmalara hangi vergilerin doğrudan bir tepki verdiği görülmeye çalışılmış özellikle kurumlar vergisinin ve sonrasında kişisel gelir vergisinin diğer vergilere göre çok daha güçlü tepki verdikleri ve dolayısıyla esnekliklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Mourre ve Princen, 2015, s.2).

AB ölçeğinde yapılan bir diğer çalışmada milli gelir ve vergi geliri arasındaki ilişkinin niteliği incelenerek kısa dönem uzun dönem vergi esnekliği hesaplanmaya çalışılmıştır. Kısa dönem vergi esnekliğinin konjoktürel dalgalanmalara göre değiştiği saptanmıştır. 1980-2013 arası 15 AB ülkesi verileri üzerinden yapılan analizde ekonominin resesyon ve genişleme dönemlerinde vergi esnekliklerinin farklı çıktığı belirlenmiştir. Dolaylı vergiler ve kurumlar vergisinde resesyon dönemlerinde esneklik daha yüksek düzeydedir. Genişleme ve resesyon dönemlerinde kişisel gelir vergisinin esnekliği ise daha ılımlı bir düzeydedir (Boschiab ve d'Addona, 2017, s. 2).

Özmen (2016), çalışmasında BRIC-T (Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan ve Türkiye) ülkeleri için vergi gelirlerinin belirleyicilerini araştırmıştır. 1996-2013 yılları arası dönem için vergi gelirleri ile bunu açıklamaya yönelik değişkenler arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme analizi ile incelemiştir. Analizlerde kullandığı değişkenlerin vergi gelirleri üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşmış, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı görülmüştür. Ancak bu ilişki katsayıları 1’den küçük çıktığı için elastik bir durum sağlanamamıştır. Kullanılan değişkenlerden; vergi gelirleri üzerinde KBGSYH, kurumlar vergisi gelirleri, enflasyon, ekonomik özgürlükler ve ticari serbestleşme ile yolsuzluklar vb. sayılabilir. Analiz sonuçlarındaki etkiler anlamlı ve tutarlı bulunurken, politik istikrar ile tarımsal kesim katma değer vergisi değişkenleri arasındaki analiz sonuçlarında sağlanan etkiler anlamsız bulunmuştur.

Akar ve Şahin (2015), Türkiye’de vergi canlılığının analizi adlı makalelerinde değişken olarak merkezi bütçe vergi gelirleri ve sanayi üretim endeksi serilerini kullanarak 2005-2014 dönemine ait aylık veri setleri ile çalışmışlardır. Ekonometrik analizlerde vergi sisteminin canlılığını belirlemek için eşbütünleşme ve hata düzeltme modelini kullanmışlardır. Çalışmada yer alan analizlere göre, vergi sisteminin kısa dönem için otomatik istikrar sağlayıcı özelliğinin olmadığını, diğer taraftan uzun dönem için büyüme artışına dair mali sürdürülebilirliği olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

Şimşek (2013), Türkiye üzerine yaptığı çalışmasında vergi esnekliği, vergi canlılığı ve vergi gayreti değişkenlerini kullanarak bölgesel düzeyde panel veri yöntemini çalışmıştır. Türkiye İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflaması-2 (İBBS-2)’ ye göre 2004-2008 dönemi tüm vergi türleri için araştırmanın yapıldığı çalışmada vergi esnekliğinin yeterince duyarlı olmadığı ve katsayı sonuçlarının da 1’ in altında kalarak inelastik özellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Model tahminlerinde kontrol değişken olarak kullanılan sanayi değişkeninin vergi gelirlerinde sınırlı düzeyde artış sağlamış olması bile yeterince duyarlılık oluşturmamıştır.

Akar (2013), Türkiye’de vergi esnekliğini 2007-2012 dönemi için aylık verilerle analiz etmiştir. Analiz kapsamında iki model üzerinde çalışılmış olup ilk modelde logaritmik model sonucu vergi esneklik katsayısı araştırılmış, ikinci modelde ise kısa dönem etkiler için hata düzeltme modeli kurulmuştur. Ayrıca gelir yerine sanayi üretim endeksi değişken olarak kullanılmış olup yorumlamalarda gelir etkisi olarak değerlendirilmiştir. Bu modellerden

ilk modelde gelirdeki artışlar karşısında vergi gelirlerinin esnekliği belirlenirken, ikinci modelde kısa dönem vergi gelirleri ile konjonktürel değişimler ve istikrarı ölçen değişim modeli oluşturulmuştur. Analiz sonuçlarında uzun dönemde vergi gelirlerinin esnek olduğu sonucuna, kısa dönem model sonuçlarında ise vergi gelirlerinin istikrarsız bir yapıya sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Hepaktan ve Çınar (2011), OECD ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmalarında vergi esnekliğini panel eşbütünleşme testlerini kullanarak analiz etmişlerdir. KBGSYH ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi 1989-2008 dönem için incelemişlerdir. Analizlerde yatay kesit bağımlılığı bulunmadığı için birinci nesil panel birim kök testlerinden Levin-Lin ve Chu (LLC), Breitung, Im-Pesaran ve Shin-(IPS), Fisher AD, Fisher PP ve Hadri uygulanmıştır. Eşbütünleşme sınaması için Pedroni, Kao, Johansen-Fisher ve Westerlund eşbütünleşme testleri ve DOLS tahmincisi ile de uzun dönem katsayıları üzerinden bulgular araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde kişi başına gelir ve vergi gelirleri arasında 0.3 ile 0.5 değer aralıklarında eşbütünleşme ilişkisi olan uzun dönem katsayı etkilerine ulaşılmıştır. Buna göre gelirdeki 1 birimlik artış karşısında uzun dönemde vergi gelirleri de 0.3 birim ve 0.5 birim arasında pozitif doğrusal bir artışla etkilenmektedir. Ancak katsayı 1'den küçük olduğu için OECD ülkelerinde vergi esnekliği katsayısının inelastik olduğu, yani esnek olmadığı değerlendirilmiştir.

Ertürk, Avşar ve Bulut (2009), Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında devlet uygulamalarının vergi gelirleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla vergi gelirleri ile toplam vergi gelirlerini, kurumlar vergisi gelirlerini, katma değer vergisi gelirlerini ve gayri safi milli hasılayı analiz etmişlerdir. Analizlerde ve model sonuçları yorumlamalarında daha çok vergi canlılığı ve vergi esnekliği arasındaki farklılığa dikkat çekerek esneklikten ziyade vergi canlılık kavramının yerindediğini tartışmışlardır. Türkiye' de 1981-2006 yılları için zaman serisi olarak kullanılan verilerin durağanlık araştırması yapıldıktan sonra tahmin edilen regresyon model sonuçları yorumlanmıştır.

Kuştepel ve Şapçı (2006), Türkiye'de 1975-2005 dönemi için Johansen eşbütünleşme testlerini kullandıkları çalışmalarında gelir vergisi esnekliğini 0.95 olarak hesaplamışlardır. Yaklaşık olarak birim esnekliğe yakın olan bu değer, gelir artışının gelir vergisinde de yaklaşık oranlı bir artış sağladığı yönünde yorumlamada bulunmuşlardır.

Skeete vd. (2004), Engle granger, eşbütünleşme testleri ve hata düzeltme modeli kullanarak vergi esnekliğini Bardados için araştırmışlardır. Çalışmaya göre, gayri safi hasıladaki değişikliklere vergi rejimi esneklik katasyısı uzun vadeye göre kısa vadede daha duyarlı sonuçlar vermektedir.

Yüce (2004), Kırgızistan vergi sistemi ve vergi esnekliği üzerine çalıştığı araştırmasında, vergi esneklik katsayısının genellikle 1’in altında olduğunu ve bu durumun vergi gelirlerinin düşük düzeyde olduğunu göstergesi olduğunu belirtmiştir. Ülkedeki vergi sisteminin gelir sağlama fonksiyonu yetersiz kalırken, aynı zamanda vergi sisteminin işlevselliğindeki konjonktürel istikrar sağlayıcı özelliğinin de yetersiz olduğunu göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Mukarram (2001), Pakistan 1981-2001 dönemine dair çalışmasında vergi esnekliği katsayısının yeterince yüksek olmadığı sonucuna varmıştır. Pakistan için benzer bir çalışmayı Bilquees (2004)’ de yapmıştır. Yapılan reformların Pakistan’da önemli bir gelir artışını sağlamadığını ve milli hasılda vergi esnekliği katsayısının birin altında olduğu sonucuna varmıştır.

Chipeta (1998), Malavi için 1970-1994 dönemi üzerine vergi reformları ve verimlilik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmasında vergi esneklik katsayısını 0.6 olarak bulmuştur. Edinilen sonuçlarla vergi tabanının milli hasılda daha az büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Kusi (1998), Gana’da vergi reformu ve bunun getiriler üzerine etkilerini incelemiştir. Çalışmasına göre vergi reformundan önce esneklik katsayısı 0.71 iken reform sonrasında bu esneklik katsayısı 1.22 olarak çok daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak Gana üzerine benzer bir çalışma yapan Twerefou, Fumey, Assibey ve Asmah (2010) kısa dönem için yeterince yüksek bir vergi esnekliği katsayısı olmadığı sonucuna varmışlardır. Uzun dönemde vergi esnekliği katsayısı 1’den büyük çıkmış ve gelire karşı duyarlı olduğunu göstermiştir. Uzun vadede canlı ve esnek bir vergi sisteminden söz edilebilir. Ancak kısa dönem için böyle bir gerçekleşmenin söz konusu olmadığını belirtmişlerdir.

Osoro (1993) Tanzanya için 1979-1989 dönemine dair vergi reformlarının gelir artışı üzerine etkilerini incelediği çalışmasında, vergi esneklik katsayısını 0.76 olarak hesaplamıştır. Bu elastikiyet değeri ile vergi reformlarının istenen gelir artışını sağlayamadığı sonucuna ulaşmıştır. Osoro (1995) ‘de ise

1970-1980 dönemine dair bir veri seti kullanarak ele aldığı çalışmasında, genel vergi sistemi esnekliğini 1970’te 0.85 olarak ve 1980’de ise 0.78 olarak, gelir vergisindeki esnekliği azaldığını belirtmiştir.

Choudhry (1979) ABD, İngiltere, Malezya ve Kenya için vergi gelirlerinin esnekliğini incelemiştir. ABD ve İngiltere için esneklik katsayılarını sırasıyla 1.04 ve 1.24 olarak bulmuştur. Ancak Malezya ve Kenya için yaptığı çalışmada esneklik katsayılarını sırasıyla 1.57 ve 1.32 olarak daha yüksek bulmuştur. Bu durumu o dönem için ABD’de ve İngiltere’de uygulanan politikaların gelirlerin azalmasına neden olduğu ve daha düşük esneklik değerlerine sebep olduğu şeklinde yorumlamıştır.

Yöntem

Çalışmada Türkiye için İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’ye göre Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ile Vergi Gelirleri (VG) değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki ve dinamik nedensellik ilişkisi analiz edilecektir. Bu kapsamda ilk olarak, çalışmada yer alan değişkenlere ait serilerin durağanlık araştırmasında kullanılacak yöntemi belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılığı testi yapılacak ve katsayıların homojenlik durumu araştırılacaktır.

Panelin zaman boyutu (T) yatay kesit boyutu (N)’ndan büyük olduğu durumda yani $T > N$ için Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen CDLM1 testi kullanılmaktadır. Hem T hem de N büyük olduğu durumlarda Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CDLM2 testi uygulanabilmektedir. $T < N$ olduğu durumlarda ise Pesaran, Yamagata (2008) tarafından geliştirilen CDLM testi (Cross Section Dependent Test) ile birimler arasında yatay kesit bağımlılığı araştırılmaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011, s. 142). Çalışmada 2004-2019 dönemini kapsayan 16 yıl (T) ve Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına göre 26 alt bölge (N) bilgilerine dair ($T < N$) özellikler dikkate alınarak yatay kesit bağımlılığı araştırmasında Pesaran, Yamagata (2008) tarafından çalışılan CDLM testi uygun bulunmuştur. Test bilgisi denklem (3)’de verildiği gibidir. (Recepoglu, Doğanay ve Değer, 2020, s. 74):

$$CD_{LM} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{\rho}_{ij} \rightarrow N(0,1) \quad (3)$$

Homojenlik araştırmasına göre, eğim katsayılarının homojenliği üzerine yapılan ilk çalışma Swamy (1970) tarafından yapılmıştır. Eğim parametrelerinde homojenliği araştırmak için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi (Slope Homogeneity Test) uygulanmakta ve (4) nolu denklemde bağımsız değişken parametresi β (eğim katsayısı) birimlerin homojen olup olmadığını sınamaktadır.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}S - k}{2k} \right) \sim \chi_k^2 \quad (5)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\bar{S} - k}{v(T, k)} \right) \sim N(0,1) \quad (6)$$

Denklem (5) test istatistiği büyük örneklem için kullanılırken, denklem (6) test istatistiği küçük örneklemde kullanılmaktadır. Burada: N ; birim sayısı, S ; swamy test istatistiği, k ; açıklayıcı değişken sayısı ve $v(T, k)$ standart hata olarak ifade edilmektedir (Recepoglu, Doğanay ve Değer, 2020, s. 74).

Zaman boyutu içeren serilerde analizler çalışılmadan önce, model tahminlerinde kullanılacak serilerin zaman içerisindeki durağanlıklarının araştırılması gerekmektedir. Durağanlığın araştırılmasında birim kök testleri kullanılmaktadır (Yıldırım ve Yaşa, 2014, s. 486). Yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre serilerin durağanlıklarının araştırılmasında ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekli görülmüştür. İkinci nesil birim kök testlerinde, $T < N$ durumuna uygun birim kök testi Pesaran (2007) tarafından sabitli modele göre çalışılan CADF testi uygun gelmektedir. Bu test, veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğu durumlarda kullanılabilen ikinci nesil birim kök testlerindedir. CADF testinde, Genişletilmiş Dickey-Fuller tahmininden sağlanmış gecikmeli yatay kesit ortalamaları dikkate alınmaktadır. Böylece ADF regresyonunda birinci fark alınarak, yatay kesit bağımlılığı giderilir. CADF denklemi aşağıda verildiği gibidir (Tatoğlu, 2013, s. 223):

$$\Delta Y_{i,t} = \alpha_i + \rho_i Y_{i,t-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

CIPS istatistiği gecikmeli değişkenlerin t-istatistiklerinin ortalamalarıyla hesaplanır. CIPS testinde bulunan kritik değerler kesit sayıları için hesaplanabilir. Testin asimtotik limiti standart değildir. CIPS istatistiğine ait denklem aşağıda verilmektedir (Recepoglu, vd. 2020, s. 75).

$$CIPS = CADF_i = \frac{\sum_{i=1}^N CADF_i}{N} \quad (8)$$

Eşbütünleşme testi, birim kök testlerinden sonra uzun dönemde seriler arasında karşılıklı bir ilişkinin var olup olmadığının incelendiği bir testtir. Westerlund (2007), değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini incelemek amacıyla hata düzeltme modeli dört adet panel eşbütünleşme testi üzerinde çalışmıştır. Bu testlerden *Gt* ve *Ga* panelin heterojen olması durumunda yorumlanan grup ortalama istatistiklerini vermektedir, *Pt* ve *Pa* ise panelin homojen olması durumunda yorumlanan panel istatistiklerini vermektedir (Tatoğlu, 2017, s. 200-203). Westerlund panel eşbütünleşme testinde, panelin heterojen olması durumunda *Gt* ve *Ga* istatistikleri dikkate alınmaktadır. Chang (2004)'deki çalışmasında, panel veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olması durumunda dirençli olasılık değerlerinin kullanılmasını önermektedir. Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizi ise panelde yer alan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunması, zaman boyutunun kesit boyutundan hem küçük olması hem büyük olması durumunda da kullanılabilmesi ve dengesiz panel veri setlerinde de kullanılabilmesi gibi unsurlar bakımından çokça tercih edilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 1457).

Örneklem

Çalışmada, 2004-2019 yılları arası Vergi Gelirleri (VG) ve Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) veri setleri kullanılmıştır. Çalışmanın kesit boyutunu ise, İBBS'de Düzey-2-Türkiye 26 bölge sınıflaması oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan veri setleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü resmi internet sayfalarından sağlanmıştır. Veri setleri 2009=100 baz yılı esas alınarak, Bin TL üzerinden hazırlanmıştır. Hesaplamalarda kolaylık sağlamak ve varsayımlardan sapmaları önlemek amacıyla veri setlerinin logaritmaları alındıktan

sonra analizlere geçilmiştir. Değişkenlere ait açıklamalar aşağıda Tablo 1. de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltmalar	Açıklama	Veri Kaynağı	Dönem
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	KBGSYH	Bin TL	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	2004-2019
Vergi Gelirleri	VG	Bin TL	T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü	2004-2019

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),

Veri setleri, 2009=100 baz yılı esas alınarak, Bin TL üzerinden hazırlanmıştır. Hesaplamalarda kolaylık sağlamak ve varsayımlardan sapmaları önlemek amacıyla veri setlerinin doğal logaritmaları alındıktan sonra analizlere dahil edilmiştir. Panel geneli değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo 2. de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	Tanımlayıcı İstatistikler						
	Ortalama	Medyan	Max.	Min.	St.hata	J.B.ists.	Olasılık
LKBGSYH	4.1925	4.1950	4.9100	3.5300	0.2854	6.8439	0.0326
LEH	5.9720	5.8250	8.4800	4.3800	0.7932	80.913	0.0000

Çalışmada kullanılan ekonometrik model aşağıda (2) nolu eşitlikte gösterildiği gibidir.

$$LVG_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 LKBGSYH_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Burada; $i=1, \dots, N$ Düzey 2 olarak tanımlanan 26 bölge kesit boyutunu ve $t=1, \dots, T$ ise zamanı göstermektedir.

Bulgular

Çalışmada ilk olarak, veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı ve katsayılar arasındaki homojenlik araştırması yapılmıştır. Panel veri setini oluşturan değişkenlerde, ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan durağanlık testi için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testi kullanılmıştır. Durağanlık analizinden sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki için Westerlund panel eşbütünleşme testi kullanılarak uzun dönem katsayı tahminleri elde edilmiştir. Akabinde, Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testi ile değişkenler arasındaki nedenselliğin yönü araştırılmıştır.

Yatay Kesit Bağımlılığı Ve Homojenlik Testleri

Pesaran, Yamagata (2008) CDLM testi yokluk (H_0) hipotezi “yatay kesit bağımlılığı yoktur”, alternatif hipotez ise “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklinde kurulur. Veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı (cross-section dependence) olmadığı kabul edilirse birinci nesil olarak ifade edilen birim kök testleri kullanılır. Ancak veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu yönünde bir tespit, ikinci nesil olarak adlandırılan birim kök testlerini kullanmayı gerektirir. Böylece analiz sonuçları güvenilir, tutarlı, etkin ve sağlam tahminler sağlayacaktır (Tatoğlu, 2007: 250).

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	Yatay Kesit Bağımlılığı Testi			
	KBCGSYH		VG	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
CDLM ₁ (BP, 1980)	813.0963	0.000***	559.9151	0.000***
CDLM ₂ (Pesaran, 2004)	19.14471	0.000***	9.214127	0.000***
CDLM (Pesaran, vd.2004)	-2.450113	0.0143**	-2.476757	0.0133**
Bias-Adjusted CD Test	18.27804	0.000***	8.347460	0.000***

Not: ***, **, * gösterimi sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo 3. sonuçlarına göre; yatay kesit bağımlılığı için yapılan test sonuçları olasılık değerleri anlamlı olup panel genelinde H_0 hipotezi reddedilmiştir. Birimler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Bu sonuca göre ikinci nesil olarak tanımlanan birim kök testleri kullanılmalıdır.

Tablo 4. Homojenlik Testi Sonuçları

tdvergit	Swamy -S Testi-5			
	Katsayı	St.hata	z-istatistik	P> z
tdkbgshyt	1.0794	0.025	42.68	0.000***
tddkbgshyt	0.0213	0.137	0.16	0.876
tddfkbgshyt	0.0939	0.420	0.22	0.825
tddlkbgshyt	0.01211	0.162	0.07	0.940
Sabit	0.0071	0.122	0.06	0.953
Parametre sabitliği testi:	Chi2(90)=2372.21		Prob > chi2=0.000 ***	

Not: ***, **, * sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade eder.

Tablo 4.' de Swamy S testlerinden ikinci kuşak tahmincilerde homojenliğin araştırılmasında kullanılan, öncül ve gecikme uzunluğu 1 olarak alınmış

test sonuçları verilmektedir. Bu testin yapılabilmesi için önce ilgili değişkenler türetilerek tahminleme yapılmıştır. Homojenlik testi sonuçlarına göre, H_0 hipotezi reddedilmiş ve parametrelerin heterojenliği kabul edilmiştir. Panel çalışmalarında heterojenlik önemli bir faktördür. Panel veri setindeki yatay kesitler farklı niteliklere sahip olabilirler, kısacası kesitler durağan ya da durağan olmama (eşbütünleşik ya da eşbütünleşik olmama) gibi farklılıklar gösterebilirler (Asteriou ve Hall, 2007, s. 366).

Panel birim kök testleri

Tablo 5. Birim Kök Test Sonuçları (Düzeyde ve 1. Farklarda)

CADF Panel Birim Kök Testi						
Sabitli	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	Olasılık
LKBGSYH	-3.999	-2.070	-2.150	-2.320	-11.294	0.000***
ΔLKBGSYH	-2.001	-2.070	-2.150	-2.320	-1.304	0.096*
LVG	-2.458	-2.070	-2.150	-2.320	-3.589	0.000***
ΔLVG	-2.273	-2.070	-2.150	-2.320	-2.663	0.004***
Pesaran CIPS Panel Birim Kök Testi						
	CIPS*	Kritik değerler				
		%10	%5	%1		
LKBGSYH	-3.999	-2.07	-2.15	-2.32		
LVG	-2.458	-2.07	-2.15	-2.32		

NOT: CADF testi kritik değerleri Pesaran (2007)’ın çalışmasına göre belirlenmektedir. Δ işareti değişkenlerde birinci farkı ifade etmektedir. ***, **, * sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. Lags (1 1).

Tabloda verilen bilgiler incelendiğinde, CADF panel birim kök testi sonuçlarına göre LKBGSYH ve LVG değişkenleri hem düzeyde hem de birinci farklarda durağandır. t-bar istatistiği $|-3.999|$, verilen %90, %95 ve %99 güven düzeyleri için belirtilen kritik değerlerden mutlak değerce büyük olduğu için seri durağandır. Benzer şekilde $Z[t\text{-bar}]$ istatistiğinin olasılık değerlerine göre serinin durağan olduğu ifade edilebilir. Pesaran’ın panel birim kök testi (CIPS test) sonuçları incelendiğinde, CIPS istatistikleri, %90, %95 ve %99 güven düzeylerinde verilen kritik değerlerden mutlak değerce büyük olduğu için seriler durağandır.

Panel Eşbütünleşme Testleri

Durağanlık araştırmasından sonra seriler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığını araştırmak için Westerlund eşbütünleşme analizi kullanılmıştır.

Tablo 4. Westerlund Eşbütünleşme Test Sonuçları

$LVG_{it} = \alpha_i + \beta_1 LKBGSYH_{it} + \varepsilon_{it}$				
İstatistik	İstatistik	Z-İstatistik	Olasılık	DirençliOlasılık
Gt	-3.982	-12.555	0.000***	0.005***
Ga	-15.435	-7.748	0.000***	0.005***
Pt	-15.956	-8.329	0.000***	0.220
Pa	-11.524	-7.966	0.000***	0.160

Not: Westerlund (2007) eşbütünleşme testinde H_0 hipotezi “Eşbütünleşme Yoktur” şeklindedir. ***, **, * sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı ifade eder. Testte dirençli olasılık değerleri 400 adet bootstrap ile hesaplanmıştır.

Tablo 4.’de verilen Westerlund (2007) panel eşbütünleşme test sonuçlarında Gt ve Ga istatistiklerinin dirençli olasılık değerlerine göre, “Eşbütünleşme Yoktur” şeklindeki H_0 hipotezi istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyine göre reddedilmektedir. Buna göre değişkenler arasında kuvvetli düzeyde eşbütünleşme ilişkisi vardır. Elde edilen bu sonuçlara göre, Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2’ de yer alan 26 alt bölgede kişi başı gayri safi yurt içi hasıla ile bu bölgelerde vergi gelirlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği ifade edilebilir. Uzun dönem katsayılar hem panel geneli için hem de birimler bazında incelenebilir (Yıldırım, 2019, s. 1370). Panel geneli ve birimlere göre ortalama grup dinamik en küçük kareler (DOLSMG) katsayı değerleri Tablo 5. de verilmiştir.

Tablo 5. Panel DOLSMG Sonuçları

$LVG_{it} = \alpha_i + \beta_1 LKBGSYH_{it} + \varepsilon_{it}$			
İBBS Düzey 2 (Türkiye 26 bölge sınıflaması)		DOLSMG	
		Katsayı	t-istatistik
Panel Katsayısı (ortalama grup)		0.1767	4.044***
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	0.0502	0.289
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	1.2180	2.216**
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	-0.3168	-0.053
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	0.4079	0.498
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1.1890	2.291**
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	-5.4470	-3.356***
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1.2780	6.118***
TR10	İstanbul	-1.2080	-3.084***

TR21	Tekirdağ, Edime, Kırklareli	-1.9780	-6.699***
TR22	Balıkesir, Çanakkale	1.0210	10.350***
TR31	İzmir	-2.2850	-8.518***
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	1.1450	4.649***
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	0.6583	0.793
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	3.7960	6.001***
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	-1.7740	-2.72***
TR51	Ankara	0.3183	1.514
TR52	Konya, Karaman	0.9308	1.698*
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	0.2153	0.928
TR62	Adana, Mersin	-0.5836	-1.015
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	6.3700	12.000***
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	-2.5900	-6.916***
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	-2.0250	-1.584
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	0.3354	0.420
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	2.5760	2.269**
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	0.6295	1.599
TR90	Trabzon,Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	0.6687	0.937

Not: t-tablo değerleri üzerindeki ***, **, * işaretler sırası ile %1, %5 ve %10’ da istatistiksel olarak anlamlılığı ifade eder.

Panel Ortalama Grup Dinamik En Küçük Kareler (DOLSMG) test sonuçları panel geneli için değerlendirildiğinde LKBHMG, nin işareti beklenildiği gibi pozitif çıkmış ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca göre uzun dönemde LKBGSYH’ daki artışlar LVG’ ni panel geneli için pozitif yönde etkilemektedir. Panel genelindeki katsayı 0.17 olarak hesaplanmıştır. Yani Türkiye genelinde LKBGSYH’ da %1 lik artış LVG’ ni %0.17 oranında arttıracaktır ve katsayı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Ekonomik büyümenin vergi gelirleri üzerine olan etkisi için Panel DOLSMG test sonuçları Türkiye Düzey 2’ ye göre 26 bölge sınıflaması üzerinde incelendiğinde TRA1, TRB1, TRB2, TR33, TR51, TR61, TR62, TR72, TR81, TR83 ve TR90’ dan oluşan bu 11 alt bölgede sonuçlar anlamsız çıkmış, kalan diğer 15 alt bölgede ise sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. TRC1-Gaziantep, Adıyaman, Kilis birimine baktığımızda katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre KBGSYH’ da %1’ lik artış bu bölgenin vergi esnekliğini %1.19 pozitif yönde etkilemektedir. TRC2-Şanlıurfa, Diyarbakır birimi incelendiğinde katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuca göre KBGSYH’ da %1’ lik artış bu bölgenin vergi esnekliğini %5.45 azaltmaktadır.

Benzer şekilde TR10-İstanbul birimi incelendiğinde katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuca göre KBGSYH' da %1' lik artış bu bölgenin vergi esnekliğini %1.21 negatif yönde etkilemektedir. Aynı benzer etki İzmir bölgesi için de gerçekleşmiştir. TR31-İzmir birimi incelendiğinde katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuca göre KBGSYH' da %1' lik artış bu bölgenin vergi esnekliğini %2.28 negatif yönde etkilemektedir. TR51-Ankara birimi ise pozitif bir etki ile istatistiksel olarak anlamlılığı oldukça düşük %15 anlamlılık düzeyinde ifade edilebilir.

Panel nedensellik testi

Bu testte, H_0 temel hipotezine göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur. Alternatif hipoteze göre ise en az bir yatay kesitte nedensellik ilişkisi vardır şeklinde kurulmaktadır (Gülmez ve Ahmet, 2015, s.27).

Tablo 6. Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi					
Nedensellik Yönü		W-İstatistik	Z-İstatistik	Olasılık	
LKBGSYH	→	LVG	5.13676	10.0874	0.0000*** Nedenidir
LVG	→	LKBGSYH	20.3733	49.1287	0.0000*** Nedenidir

Not: ***, **, * sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10' da istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir. Gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır.

Tablo 6' da görüldüğü gibi Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizinde, panelin geneli için panel nedensellik sonuçlarına göre LKBGSYH' dan LVG' ne doğru bir nedensellik ve yine LVG' den LKBGSYH' ye doğru bir nedensellik vardır. Dolayısıyla değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Sonuç

Vergi uygulamalarının iktisadi ve mali yapıda meydana gelen gerek kısa dönemli konjontürel değişimlere gerekse daha uzun dönemde ortaya çıkan yapısal değişimlere şekillenmesi, söz konusu değişimlere uyarlanması, güncel gelişmeleri kapsaması ve sonuçlarının yakından takip edilmesi son derece önemlidir. İlgili değişimlerin iktisadi, mali ve sosyal yapı üzerinde bir takım etkiler yaratması kaçınılmaz bir gerçektir. Kuşkusuz burada en önemli husus bu değişimlerin yaratacağı olası etkileri yönetebilme becerisidir. Bu bağlamda vergi esnekliği söz konusu değişimlerin yaratacağı olumsuz etkilerin

derinleşmeden yönetilebilirliği üzerinde belirleyici olan önemli bir değişkendir.

Çalışmada üzerine yoğunlaşılacak konu Türkiye pratiğinde ekonomik büyüme ile vergi gelirleri arasındaki korelasyonun niteliğinin ve derinliğinin saptanmasıdır. Bu kapsamda çalışmada İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması Türkiye’de 26 bölgede 2004-2019 dönemi için ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki Westernlund eşbütünleşme ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada, 16 yıllık bir zaman boyutunu ifade eden T , 26 birimden oluşan kesit sayısı N ’den az olduğu için ($T < N$) ve birimler yatay kesit bağımlılığı içerdiği için serilerin durağanlık araştırmasında ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır. Ayrıca katsayılar için yapılan homojenlik testi sonucuna göre birimlerin sahip oldukları katsayıların heterojen özellikte olduğuna karar verilmiştir.

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişki Westernlund eşbütünleşme testi ile incelenmiş ve çalışmada yer alan değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomik büyüme ve vergi gelirleri değişkenleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Panel DOLSMG test sonuçları panel bazında değerlendirildiğinde katsayı işareti pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Edinilen sonuca göre uzun dönemde ekonomik büyümedeki %1’ lik artış, vergi gelirlerini panel geneli pozitif olarak uzun dönemde %0.17 arttırmaktadır. Ekonomik büyümenin vergi gelirleri üzerindeki etkisine dair panel DOLSMG test sonuçları bölgeler bazında incelendiğinde, pozitif vergi esnekliği de negatif vergi esnekliği de görülebilmektedir. Özellikle yüksek nüfuslu ve gelir dağılımında yüksek farklılığa sahip kalabalık bölgelerde negatif /negatife yakın vergi esnekliği görülebilmektedir.

Dumitrescu Hurlin panel nedensellik analizine göre paneli oluşturan değişkenler arasında, hem ekonomik büyümeden vergi gelirlerine hem de vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru, çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre bölgesel bazda kişi başına gayri safi yurt içi hasıla artışı vergi gelirleri üzerinde de artış sağlamaktadır. Vergi esnekliği için anlamlı pozitif katsayı, aynı zamanda verginin gelir sağlama özelliğine ve duyarlılığına işaret etmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Analysis with Panel Cointegration and Causality
Tests of Tax Elasticity in Turkey**

*

Zerife Yıldırım - Murat Demir

Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Percentage change of tax revenues in a certain period, the ratio to the percentage change in gross domestic product (GDP) for the same period is expressed as tax elasticity. Tax flexibility, which expresses the sensitivity of tax revenues to changes in gross national product; with its economic, financial and social aspects, it is a field of study on which tax theorists place great emphasis.

According to the Turkish tax system, income-based taxes, expenditure-based taxes and property-based taxes comprise total tax revenues. The subject of income-based taxes consists of two elements: real person income and corporate income. The subject of taxes based on expenses is value added tax, special consumption tax, banking and insurance transactions tax, special communication tax, games of chance tax, taxes collected from international trade and transactions, stamp tax and fees. The subject of property-based taxes is real estate tax, motor vehicle tax, inheritance and gift tax.

A more general classification can be made in the form of direct and indirect taxes. Accordingly, taxes on income and property can be shown as direct taxes. Indirect taxes, on the other hand, can be shown as taxes levied on expenditures. When examined with this expression 65% of total tax revenues for Turkey proportionally indirect taxes, 35% consists of direct taxes.

The purpose of this study is examined for Turkey for periods covering the years 2004-2019 according to Classification of Statistical Territorial Units (IBBS 2) Level 2 of tax flexibility. The shaping of tax practices by both short-term cyclical changes in the economic and financial structure and structural changes that occur in the longer term, adapting to these changes, cover current developments It is extremely important to closely monitor and its results. It is an inevitable fact that the relevant changes have some effects on

the economic, financial and social structure. Undoubtedly, the most important point here is the ability to manage the possible effects of these changes. In this context, tax flexibility is an important variable that determines the manageability of the negative effects of these changes without getting deeper. The issue been focused on in the study, in the practice of Turkey is to determine the depth and nature of the correlation between tax revenues and economic growth. In this context, according to Classification of Territorial Units Statistical, was investigated using the econometric methods. For this purpose, Second Generation Unit Root Tests, Westermund Cointegration and Dumitrescu Hurlin Panel Causality Tests were used. In the study, T, which expresses a 16-year time dimension, it is less than N number of sections made up of 26 units as ($T < N$). Therefore, the units contain cross-sectional dependency the second-generation unit root tests were used in the stationarity research of the series. In addition, according to the homogeneity test result for the coefficients, it was decided that the coefficients of the units are heterogeneous. The results of the analysis showed that the variables of economic growth and tax revenues have a long-term cointegration relationship. The long-term relationship between the series was examined using the Westermund cointegration test, and it was concluded that there was a long-term cointegration relationship between the variables in the study.

A positive and significant relationship was found between the variables of economic growth and tax revenues.

When the panel DOLSMG test results were evaluated on a panel basis, the coefficient sign was found to be positive and statistically significant. According to the panel DOLSMG test result, the elasticity coefficient for tax revenues across the panel was calculated as 0.17. According to the result, a 1% increase in economic growth in the long run increases tax revenues by 0.17% in the long run. This elasticity value is of a very low quality and cannot fulfill the income generating feature of taxation. When we examine the tax flexibility according to NUTS-Level 2, among 26 regions; the coefficient results of TRA2, TRC1, TRC3, TR22, TR32, TR41, TR63 and TR82 regions were over 1, positive and statistically significant. When the panel DOLSMG test results on the impact of economic growth on tax revenues are analyzed by regions, positive tax elasticity and negative tax elasticity can be observed.

It can be observed the negative/close to negative tax flexibility in crowded regions with high population and high-income distribution especially.

In Dumitrescu Hurlin panel causality analysis, there is a causality relationship from economic growth to tax revenues for the panel in general, and again it is seen that there is a causal relationship from tax revenues to economic growth. In other words, it can be stated that there is a bidirectional causality relationship between variables. According to these results, the increase in gross domestic product per capita on a regional basis also increases tax revenues. The significant positive coefficient for tax flexibility also points to the income-generating nature and sensitivity of the tax.

Kaynakça / References

- Akar, S. (2013). Vergi gelirlerinin esnekliği ve istikrarı: Merkezi bütçe sınıflandırmasına dayalı ampirik bir analiz. *Maliye Dergisi*, 165, 27-37.
- Akar, S. ve Şahin, Ö. U. (2015). Türkiye’ de vergi canlılığının analizi. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 2(1), 29-43.
- Asteriou, D. ve Hall, S. G. (2007). *Applied econometrics* (Rev.ed.). NewYork: Palgrave Macmillan.
- Bakanlar Kurulu Kararı (2002). Bölgesel politikalar karar. https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/B%C3%B6lgesel%20Politika/bakanlar_kurulu_karari.28.08.2002.doc
- Bettendorf, L. ve Van Limbergen, D. (2013). The stability of tax elasticities in the Netherlands. *CPB Discussion Paper* 1, 256, 1-2, 2013.
- Bnescua, L. ve Comanniciu, C. (2013). Tax elasticity analysis in Romania: 2001 – 2012. *Procedia Economics and Finance*, 6, 614. 609-614.
- Bilquees, F. (2004). Elasticity and Buoyancy of the tax system in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 43(1), 73-93. 25.11.2020).
- Bingöl, O. (2020). 2020 Ocak-Haziran dönemi bütçe performansı gerçekleştirmeleri. 05.11.2020 tarihinde <https://vergiyedair.com/2020/07/18/2020-ocak-haziran-donemi-butce-gelir-performansi-gecen-yilin-uzerinde/> adresinden erişilmiştir.
- Boschiab, M. ve d’Addona, S. (2017). CAMA Centre for applied macroeconomic analysis the stability of tax elasticities over the business cycle in European countries. *CAMA Working Paper*, 44, 2.
- Breusch, T., Pagan, A. (1980). The Lagrange multiplier test and its application to model specification in econometrics. *Rev. Econ. Stud.* 47, 239–253.
- Bunescu, L. ve Comanicu, C. (2013). Tax elasticity anaanalysis in Romania: 2001-2012. International Economic Conference of Sibiu 2013 Post Crisis Economy: challenges and opportunities. *IECS 2013. Procedia Economics and Finance* 6, 609-614.

- Chang, Y. (2004). Bootstrap unit root test in panels with cross sectional dependency. *Journal of Econometrics*, 120(2), 263-293.
- Chipeta, C. (1998). Tax reform and tax yield in Malawi. *Southern African Institute for Economic Research*. The African Economic Research Consortium. AERC Research Paper 81. March 1998. Zomba. Malawi. 20.11.2020 tarihinde <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/22082/113320.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir.
- Choudhry, N.N. (1979). Measuring the elasticity of tax revenue: A divisia index approach. *IMF Econ Rev* 26. *Staff Papers*, 26, 87-122. <https://doi.org/10.2307/3866566> <https://link.springer.com/article/10.2307/3866566> adreslerinden erişilmiştir.
- Çulha, A.A. (2012). Türkiye’de vergi gelirlerinin iktisadi döngülere duyarlılığı. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği*, 11(11), 1-25.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. 20.05.2020 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264999312000491> adresinden erişilmiştir.
- Ertürk, A., Avşar, S. T. ve Bulut, M. (2009). Türkiye verilerine göre vergi canlılığı ve esnekliğinin tahmin edilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 20(71), 109-119.
- Gilles, M. ve Princen, S. (2015). Tax revenue elasticities corrected for policy changes. In *the European Economy EU Discussion Paper*, 18, 1-3.
- Gülmez, A. (2015). OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve hava kirliliği ilişkisi: Panel veri analizi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9. 25.05.2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/29618/317937> adresinden erişilmiştir.
- Hepaktan, C.E. ve Çınar, S. (2011). OECD ülkeleri vergi sistemi esnekliğinin panel eşbütünleşme testleri ile analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 133-142.
- Kopczu, W. (2005). Tax bases, tax rates and the elasticity of reported income. *Journal of Public Economics*, 8(11,12), 2093-2119.
- Kusi, N. K. (1998). Tax reform and revenue productivity in Ghana. *Research Paper Seventy-Four March 1998*. African Economic Research Consortium. 15.10.2020 tarihinde <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2210/RP%2074.pdf?sequence=1> adresinden erişilmiştir.
- Kuştepelı, Y. ve Şapçı, O. (2006). Personal income tax elasticity in Turkey: 1995-2005. *Dokuz Eylül Üniversitesi Faculty of Business Department of Economics, Discussion Paper Series*, 6(1), 1-12.

- Mourre, G., Astarita, C., ve Princen, S. (2014). Adjusting the budget balance for the business cycle: the EU methodology (No. 536). *European Economy Economic Papers*, 1.38 25.05.2020 tarihinde https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_paper/2014/pdf/ecp536_en.pdf adresinden erişilmiştir.
- Mukarram, F. (2001). Elasticity and buoyancy of major taxes in Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 39(1), 75-86.
- Osoro, N.E. (1993). Revenue productivity implications of tax reform in Tanzania. *AERC Research Paper Twenty. Omic Research Consortium*. No.20. 15.11.2020 tarihinde <https://media.africaportal.org/documents/RP20.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Osoro, N.E. (1995). Tax reforms in Tanzania: motivations, directions and implications. *Research Paper Thirty-Eight. African Economic Research Consortium*. <https://core.ac.uk/download/pdf/19917827.pdf> 15.11.2020
- Özmen, İ. (2016). Vergi gelirlerinin belirleyicileri üzerine karşılaştırmalı bir analiz: BRIC-T. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 233-252.
- Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*. 435.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*. 142(1), 50-93.
- Recepoglu, M., Doganay, M. A. ve Değer, M. K. (2020). Enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler: Türkiye’de iller üzerine panel veri analizleri (2004-2014). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(1). 69-80.
- Russell, S. S. ve Randall, G. (1996). Holcombe measuring the growth and variability of tax bases over the business cycle. *National Tax Journal*, 49(4), 535-552.
- Skeete, R., Coppin, K., Boamah, D. (2003). Elasticities and buoyancies of the Barbados tax system, 1977-1999. *Central Bank of Barbados Working Papers*, 133-149.
- Swamy, P.A.V.B. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica*, 38(2). 311-323.
- Şimşek, D. (2013). *Türkiye’de bölge düzeyinde vergi esnekliği, vergi canlılığı, vergi kapasitesi ve vergi gayreti*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi SBE Ekonometri Anabilim Dalı.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *İleri panel veri ekonometrisi: stata uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tatoğlu, F.Y. (2017). *Panel zaman serileri analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Turhan, S. (1987). Vergi teorisi ve politikası. İstanbul: Der. Yayınları, s.318.

- TÜİK (2020). *Türkiye İstatistik Kurumu*. 05.09.2020 tarihinde www.tuik.org adresinden erişilmiştir.
- Twerefou, D.K., Fumey, A., Assibey, E.O. ve Asmah, E.E. (2010). Buoyancy and elasticity of tax: evidence from Ghana. *Journal of Monetary and Economic Integration*. 10(2). 15.11.2020 tarihinde <http://wami-ima.org/sites/default/files/journals/v10n2unit2.pdf> adresinden erişilmiştir.
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (2020). *Anasayfa*. 05.09.2020 tarihinde www.muhasabat.hmb.gov.tr adresinden erişilmiştir.
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 69(6), 709-748.
- Wolswijk, G. (2007). Short- and long-run tax elasticities. *The Case Of The Netherlands*, 5.
- Yıldırım, Z. ve Yaşa, A.A. (2014). The relation between the budget deficit and energy demand in the selected european countries and Turkey: panel cointegration analysis. *International Journal of Trade, Economics and Finance*. 5(6), 482-489.
- Yıldırım, Z. (2019). Eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*. 5(21), 1367-1375.
- Yüce, M. (2004). Verginin mali amacı açısından Kırgız sisteminin değerlendirilmesi. *Mevzuat Dergisi*. 7(78). 20.11.2020 tarihinde <http://www.basarmevezuat.com/dergi/2004-06/a/04> adresinden erişilmiştir.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Yıldırım, Z. ve Demir, M. (2021). Türkiye’de vergi esnekliğinin panel eşbütünlüşme ve nedensellik testleri ile analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2714-2739. DOI: 10.26466/opus.848755

Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma

DOI: 10.26466/opus.858804

*

Gülşah Gençer Çelik *

* Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü

E-Posta: gulsahg@beykent.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8610-3673](https://orcid.org/0000-0001-8610-3673)

Öz

Çalışanların hangi sebeple olursa olsun örgütte kalmaya gönüllü olmaları örgütlerin buldukları sektörde rekabet edebilmelerine katkı sağlayacaktır. Araştırmanın amacı, örgüt kültürünün sağlık sektöründeki çalışanların örgütsel bağlılığına etkisinin tespit edilmesidir. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da sağlık sektöründe yer alan 259 hemşiredir. Araştırma verilerinin toplanmasında anket formları kullanılmıştır. Araştırma verileri SPSS 25 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde sırası ile faktör analizi, güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonucuna göre; örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasında pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Sadece ödüllendirme kültürü ile devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre; algılanan örgüt kültürü çalışanların örgütsel bağlılıklarını arttırmaktadır. Ayrıca iletişim ve destek kültürü ile ödüllendirme kültürü çalışanların duygusal ve normatif bağlılıklarını olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanında, iletişim ve destek kültürü çalışanların devam bağlılığını arttırmaktadır. Araştırma sonunda, örgütlerin çalışanların bağlılığını arttırmasında örgüt kültürünün hangi unsurlar üzerine odaklanması gerektiği hakkında öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgüt kültürü, Örgütsel bağlılık, Sağlık sektörü

The Effect of Organizational Culture on Organizational Commitment: A Research in Health Sector

*

Abstract

Employees' willingness to stay in the organization for whatever reason will contribute to the organizations' ability to compete in their sector. The research aims to determine the effect of organizational culture on the organizational commitment of employees in the health sector. The sample of the study is 259 nurses from the health sector in Istanbul. Questionnaire forms were used to collect research data. The data of the research were analyzed with SPSS 25 package program. Factor analysis, reliability analysis, descriptive statistics, correlation analysis, and regression analysis were used to analyze the data, respectively. According to correlation analysis, positive and statistically significant relationships were found between organizational culture and organizational commitment sub-dimensions. No significant relationship was found only between the rewarding culture and attendance commitment. According to regression analysis results; perceived organizational culture increases the organizational commitment of employees. Also, communication and support culture and rewarding culture positively affect employees' emotional and normative commitment. Besides, communication and support culture increases the attendance commitment of the employees. At the end of the research, suggestions were presented on which elements the organizational culture should focus on to increase the employees' commitment.

Keywords: *Organizational culture, organizational commitment, health sector*

Giriş

Örgütlerin rekabet avantajı elde etmesinde ve sürdürmesinde çalışanların önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Çalışanların yeteneklerinin örgüt bünyesinde muhafaza edilmesi bu açıdan önem taşımaktadır. Çalışanların örgüt içerisinde kalmalarının bir yolu onların örgüte olan bağlılıklarının artırılması yoluyla gerçekleşmektedir. Öyle ki; çalışanların hangi sebeple olursa olsun örgütte kalmaya gönüllü olmaları örgütlerin buldukları sektörde rekabet edebilmelerine katkı sağlayacaktır.

Alanyazında yer alan çalışma sonuçlarına göre örgütlerin kültürleri, çalışanların örgüte olan bağlılığını arttıran bir unsundur (Gülova ve Demirsoy, 2012; Demir ve Öztürk, 2011; Çavuş ve Gürdoğan, 2008; Diker, 2014). Bu çalışmalarda örgütlerin kültürel özelliklerinin çalışanların duygusal açıdan, ilkeler (normlar) açısından ya da alternatiflerin yokluğu açısından örgüte olan bağlılıklarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte son yıllarda iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve çalışanların diğer örgütlerdeki çalışma koşullarından haberdar olmaya başlaması örgütün kültürünün çalışanlara yönelik içeriklere sahip olma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Örgüt kültürünün çalışanları destekleyici yapıda olması, çalışanlar arasında iyi bir iletişim ortamının sağlanması, ödüllendirme sisteminin yeterli olması, örgüt bünyesindeki çalışanların bağlılıkları açısından önemli bir faktör olabilmektedir. Bu araştırma kapsamında örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada sağlık sektörü açısından bir alan araştırması gerçekleştirilmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular; sağlık sektöründe çalışan kayıplarının önlenmesi için örgütün kuracağı destek ve iletişim ortamının ve ödüllendirme sisteminin faydalarının görünür olmasını sağlayabilecektir. Söz konusu faydalar incelenirken araştırmanın bazı kısıtlarının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu kısıtlar; araştırmanın sağlık sektörünü kapsamaması, araştırmada veri toplama tekniği olarak anket formlarının kullanılmasıdır. Araştırmanın ilk bölümünde araştırmanın kavramsal çerçevesi sunulmaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesi; örgüt kültürü, örgütsel bağlılık ve kavramlar arası ilişkileri kapsamaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde araştırmanın metodu hakkında bilgiler sunulmaktadır. Araştırmanın metodu bölümü; araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın örnekleme, veri

toplama tekniği ve modelinden oluşmaktadır. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular sunulmaktadır. Son bölümde ise çalışmanın sonucu, elde edilen bulguların tartışılması ve öneriler yer almaktadır.

Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Araştırma kapsamında iki ana konu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki örgüt kültürüdür. Alanyazında birçok farklı çerçeveden incelenmekle birlikte, çalışma kapsamında örgüt kültürü iletişim ve destek ile ödüllendirme açısından incelenmektedir. Çalışmada incelenen diğer konu olan örgütsel bağlılık ise alanyazında yaygın olarak duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık boyutları ile incelenmektedir. Söz konusu boyutlar bu araştırma kapsamında da kullanılmaktadır.

Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü, genel bir ifadeyle; çalışanların paylaştığı ortak değer, tarih, normlar, iş yapış biçimlerinin tamamı şeklinde tanımlanabilmektedir. Örgüt kültürü; değerler ve normlar, seremoniler ve törenler, hikâyeler ve mitler, varsayımlar, kahramanlar ve liderler, adetler ve törenler, semboller ve dilden oluşur. Örgüt kültürü; Baskın kültür ve alt kültür olarak ikiye ayrılabilen (Kantek ve Kurnaz 2018) kavram ile ilgili gelişime bakıldığında, AGIL paradigması (Parsons vd. 1953) olarak adlandırılan modelde 4 alt boyut (uyum, amaca ulaşma, bütünleşme, yasallık kültürü), Harrison ve Handy Modelinde (Harrison 1972; Handy 1985) 4 alt boyut (güç, rol, görev, birey odaklı örgüt kültürü), Miles ve Snow (1978) modelinde 4 alt boyut (geliştirici, koruyucu, analizci, tepki verici kültür), Ouchi (1981) Ouchi Z Teorisi modelinde 3 tip örgüt (Amerikan tipi, Japon tipi, karma örgüt), Deal ve Kennedy (1982) modelinde 4 alt boyut (sert adam-maço, çok çalış-sert oyna, şirket üzerine iddiaya gir, süreç kültürü), Kets de Vries ve Miller (1986) modelinde 5 alt boyut (paranoid, çekinik, karizmatik, bürokratik, politik kültür), Pheysey (1993) modelinde 4 alt boyut (güç, rol, başarı, destek kültürü), Cameron ve Quinn'in (1999) Rekabetçi Değerler Modelinde 4 alt boyut (klan, adhokrasi, hiyerarşi, Pazar kültürü) yer almaktadır (Yılmaz vd., 2020). Örgüt kültürü,

örgütte iş süreçlerinin nasıl yürüdüğünü ve diğer örgütlerdeki iş yapış biçimlerinden nasıl ayrıldığını gösteren davranışları içeren, bir örgütü diğerlerinden ayıran en önemli unsurlardan birisidir. (Yılmaz, 2019)

Çalışmada örgüt kültürünün iletişim ve destek kültürü, ödüllendirme alt boyutlarının sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılığıyla ilişkisi araştırılmıştır. İletişimin örgüt içinde etkin olarak kullanılmasıyla çalışanlar, örgütteki işleştikten haberdar edilmekte ve kararlara katılımlarının sağlanmasıyla çalışanlarda örgüte karşı duyulan aidiyet duygusu ve motivasyonun artırılması sağlanabilmektedir. Bu sayede çalıştığı örgütü kendine ait bir yer gibi görmekte ve onu sahiplenmeye başlamaktadır (Aydın vd. 2016). Dürüst ve açık iletişime bağlı olarak, insan ilişkileri ve güven ilişkilerine dayalı destek kültürü, örgüt üyeleri arasındaki karşılıklı ilişki ve bağlılık ile gelişmektedir (Koşar ve Çalık, 2011). Bir diğer örgüt kültürü alt boyutu olan ödüllendirmenin de önemi büyüktür. Ücret dışı yan gelirler, statüde ilerleme, tanınma, terfi ya da daha esnek denetim gibi ödüller personelin bağlılığını arttırmada etkili olmaktadır (Aydın vd. 2016).

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, en genel hali ile iş görenin hizmet ettiği örgüte, örgütün amaç ve değerlerine karşı duymuş olduğu etkili bağlılık olarak tanımlanabilir. Örgütsel bağlılık iş görenin örgüt ile kurmuş olduğu duygusal ve psikolojik ilişkileri içermesi bakımından önem arz etmektedir. Örgütsel bağlılık demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, kurumda çalışma süresi vb.), psikolojik (çatışma, çaresizlik vb.), örgütsel (örgüt kültürü, örgüt iklimi, algılanan destek vb.) birçok farklı unsurdan etkilenmektedir (Özata, 2015). İlgili alanyazında, Meyer ve Allen (1991) tarafından oluşturulmuş olan üç alt boyut (duygusal, devam ve normatif bağlılık) uzun zaman örgütsel bağlılık çalışmalarının merkezinde yer almıştır. Çalışanların örgütlerinin değer ve amaçlarını benimsedikleri için örgütte kalma isteği ve duygusal olarak örgüte bağlı olmak duygusal bağlılık; işletmeden ayrılmanın maliyetleri sebebiyle bir zorunluluk olarak işletmeye devam etmesi devam bağlılığı; ahlaki bir görev duygusuyla ve işletmeden ayrılmama gerektiğine inandıkları için kendilerini örgüte bağlı hissetmeleri ise normatif bağlılık olarak ifade edilmektedir. Örgütsel bağlılığın boyutlarının arkasındaki gerekçeler şu şekildedir; çalışanın

bağlılığı istemesi (duygusal bağlılık), çalışanın bağlılık zorunda olması (devam bağlılığı) ve çalışanın bağlılığı doğru bulması (normatif bağlılık)'dır (Tatlı, 2014; Arbak ve Kesken, 2005). Örgütsel bağlılıkla ilişkilendirilen tutumsal yaklaşıma göre (Mowday vd. 1979) örgütsel bağlılık; bireyin örgütün değerleri ile olan özdeşleşme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında inceleneceği üzere, çalışanların örgütün değerleri ile uyumlaşmaları onların örgütlerine olan bağlılıklarını arttırabilmektedir.

Kavramlar Arası İlişkiler ve Hipotez Geliştirme

Erdem (2007) örgüt kültürü tipleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri Elazığ il merkezinde yer alan hastanelerde görev yapan 256 çalışan üzerinde yaptığı araştırması ile incelemiştir. Çalışma neticesinde, örgüt kültürünün alt boyutlarından olan klan kültürünün çalışanların örgütsel bağlılıklarını en çok etkileyen boyut olduğu, pazar kültürü ile örgütsel bağlılık arasında ise negatif ilişki bulunduğu saptanmıştır.

Widyaningrum (2012) İbnu Sina Hastanesi Gresik yönetiminde örgütsel kültür ve becerinin örgütsel bağlılık ve sağlık hizmeti çalışanlarının performansı üzerindeki etkisini incelemeyi ve analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örnekleme tıbbi hizmetler çalışanlarından (doktorlar, ebeler ve hemşireler) oluşan 175 katılımcıdır. AMOS yapısal eşitlik modellemesinin kullanıldığı çalışmanın bulguları örgütsel kültür ve örgütsel bağlılık ilişkisi en büyük önem düzeyine sahipken, yetenek ve çalışan performansı ilişkisinin en zayıf önem düzeyine sahip olduğunu göstermiştir.

Akyürek vd. (2013) sağlık çalışanlarında örgütsel kültür ve alt kültürün örgütsel bağlılığa etkisini araştırdıkları çalışmalarında örgüt kültürünü (bürokratik, destekleyici ve yenilikçi) üç boyut altında ele almışlardır. Wallach tarafından geliştirilen Örgüt Kültürü İndeksi ve Porter'ın Örgütsel Bağlılık Ölçeği olmak üzere iki bölümden oluşan ölçek Ankara ilindeki 93 sağlık çalışanı üzerine uygulanmıştır. Çalışma bulgularına göre, örgütsel kültür ve örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişkinin var olduğu, örgütsel alt kültürlerin örgütsel bağlılığı % 34 oranında açıkladığı belirlenmiştir.

Aydın vd. (2016) örgüt kültürünün ödül, iletişim ve davranışsal güçlendirme alt boyutlarının hastane çalışanlarının örgütsel bağlılığına etkisini araştırmak amacıyla 250 sağlık çalışanından anket tekniği ile veri toplamışlardır.

Çalışma neticesinde örgüt kültürünün alt boyutları ile örgütsel bağlılık boyutları arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Özata (2015) hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi amaçlayan çalışmasını Konya'da faaliyet gösteren üç farklı hastanede görev 173 personel ile gerçekleştirmiştir. Araştırmada özel hastane personellerinin örgütsel bağlılık düzeyinin devlet hastanesinde görev yapanlardan daha düşük seviyede olduğu ve örgütsel bağlılık ile yaş arasında negatif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Yıldız (2017) sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık algıları ile örgüt kültürü arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde çalışan 250 hemşire üzerinde anket uygulaması yapmıştır. Araştırma bulgularına göre örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasında ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca alt boyutlar açısından duygusal bağlılık ve normatif bağlılık her tipteki örgüt kültürü ile pozitif ilişki barındırırken devam bağlılığı ile Hiyerarşi Tipi Örgüt kültürü algısı arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.

Kolancıoğlu ve Karabulut (2018) örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla Kocaeli'ndeki 3 hastaneden kolayda örneklem yoluyla ulaşılan 334 kişi üzerinden, anket formu ile araştırma gerçekleştirmişlerdir. Örgüt kültürünün örgütsel bağlılığı pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık üzerine ilgili alanyazında çok sayıda çalışma olduğu ve bu çalışmalar içerisinde sağlık kuruluşları ile ilgili olanların da bulunduğu (Örn; Chen 2004; Erdem 2007; Widyaningrum 2012, Akyürek vd. 2013; Aydın vd. 2016) görülmektedir. Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasında pozitif ilişkinin olduğu (Örn; Chen 2004; Erdem 2007; Kaya 2008; Çavuş ve Gürdoğan 2008; Demir ve Öztürk 2011; Widyaningrum 2012 Akyürek vd. 2013; Aydın vd. 2016; Kolancıoğlu ve Karabulut 2018; Toker vd. 2019) çalışmalar göz önüne alındığında örgüt kültürünün, örgütsel bağlılık üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve buradan yola çıkarak yüksek örgütsel bağlılığa sahip olan çalışanların olduğu kurumlarda işten ayrılmaları azaltmak, motivasyonu ve verimliliği arttırmak gibi etkilerinin olması beklenebilir. Söz konusu bakış özellikle 2020 yılının tamamını salgın yılı haline getiren COVID-19 virüsünün etkilerinin sağlık çalışanları üzerinde yarattığı baskı göz önüne alındığında ayrıca önem kazanmaktadır. Özellikle böyle bir kriz döneminde sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılığının yüksek olmasının

verilecek hizmetin kalitesi açısından büyük önem arz ettiği söylenebilir. Bu çıkarımlardan yola çıkılarak araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur;

- **H₁: Örgüt kültürü örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.**
- H_{1a}: İletişim ve destek kültürü duygusal bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.
- H_{1b}: Ödüllendirme kültürü duygusal bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.
- H_{1c}: İletişim ve destek kültürü normatif bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.
- H_{1d}: Ödüllendirme kültürü normatif bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.
- H_{1e}: İletişim ve destek kültürü devam bağlılığını olumlu yönde etkilemektedir.
- H_{1f}: Ödüllendirme kültürü devam bağlılığını olumlu yönde etkilemektedir.

Yöntem

Araştırmanın metodolojisi bölümünde, araştırmanın hangi amaçla gerçekleştirildiği ve elde edilen sonuçların hangi açıdan önemli olduğu, araştırmanın örnekleminin ve örnekleme yöntemi, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının neler olduğu ve son olarak araştırmanın modeli hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Yerli ve yabancı alanyazın incelendiğinde örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık konularında bir çok çalışma olduğu görülmektedir. Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin tespit edilmesini amaçlayan çalışmalara rastlamak mümkündür. Söz konusu araştırmalarda örgüt kültürünün görevsel ve örgütsel (Gülova ve Demirsoy, 2012), sosyalleşme-katılım-ödül, semboller, tarihsel geçmiş, iletişim, tören (Demir ve Öztürk, 2011; Çavuş ve Gürdoğan, 2008) klan eğilimi, gelişme eğilimi, profesyonelizm eğilimi, açıklık eğilimi, otorite eğilimi, bürokrasi eğilimi, sonuç eğilimi, informellik eğilimi, itaat eğilimi (Kaya, 2008), kuralcılık, açıklık, klan, destekleyicilik, hiyerarşi ve gelişme eğilimleri (Diker, 2014), destek kültürü, başarı kültürü, bürokratik kültür ve

görev kültürü (Sezgin, 2010), destekleyici, bürokratik ve yenilikçilik kültürü (Akyürek vd. 2013) gibi şekillerde boyutlarla incelendiği görülmektedir. Ancak bu çalışmalardan farklı olarak bu araştırmada örgüt kültürü iki boyut üzerinden incelenmektedir; iletişim ve destek kültürü ile ödüllendirme kültürü. Araştırmada kullanılan şekli ile örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi, çalışan sermayesinden daha uzun süre faydalanmak açısından önemlidir. Örgütlerde iletişimin kültürel bir unsura dönüştürülmesi, çalışanların desteklendiği bir örgüt şekli oluşturulması ve çalışanların içsel açıdan ve maddi olarak ödüllendirilmesi, çalışanların örgüte olan bağlılıklarını güçlendirecek önemli bir unsur olabilecektir. Bu nedenle araştırmanın amacı örgüt kültürünün çalışanların örgütsel bağlılığına etkisinin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular; çalışanların örgütlerine olan duygusal, normatif ve devamlılık bağlılıklarında örgütün iletişim ve destek kültürü ile ödüllendirme kültürünün rolünü açıklama açısından önem taşımaktadır. Böylece çalışanların kayıplarının önlenmesi için örgütün kuracağı destek ve iletişim ortamının ve ödüllendirme sisteminin faydalarının görünür olması sağlanabilecektir.

Araştırmanın Örnekleme

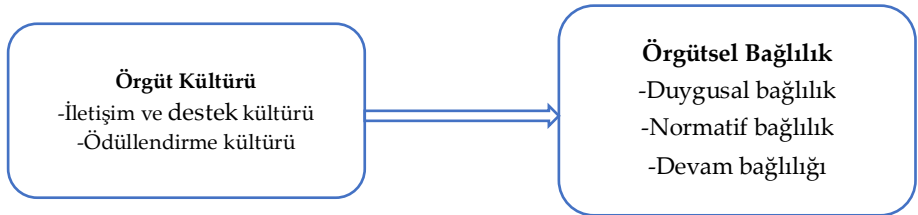
Araştırmanın örnekleme İstanbul ilinde sağlık sektöründe çalışan hemşirelerden oluşmaktadır. Çalışma ile ilgili olarak Beykent Üniversitesi'nden 30.09.2020 tarihinde gerekli etik kurul izni alınmıştır. Örnekleme ulaşabilmek için bir özel bir sağlık kuruluşunda çalışan 400 kişiden 300'üne anket formları verilmiştir. Dağıtılan 300 adet formdan 259 tanesine uygun dönüş alınmıştır. Örneklem belirlemede basit tesadüfi örneklem tekniği kullanılmıştır. Basit tesadüfi örneklem tekniği Büyüköztürk vd. (2016) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır; basit tesadüfi örneklem, örneklem içerisinde yer alan her bir bireye eşit katılım sağlamak ve örneklemde elde edilen sonuçların genellenebilirliğine katkı sağlamaktadır. Yani basit tesadüfi örneklem tekniği temsil gücü bakımından oldukça güçlüdür. Örneklem sayısının belirlenmesinde Hair vd. (2014) tarafından uygun görülen madde başına örneklem hesaplaması kullanılmıştır. Hair vd. (2014)'e göre araştırmada kullanılan ölçüm araçlarında yer alan her madde için en az 5 örneklem ulaşılması gerekmektedir.

tedir. Böylece maddeler arası ilişkilerin doğru hesaplanması mümkün olabilmektedir. Söz konusu görüşlerden yola çıkıldığında, araştırma kapsamında kullanılan 30 madde için en az 150 örnekleme ulaşmak gerekmektedir, toplamda 259 örnekleme ulaşılarak söz konusu kısıt sağlanmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket formunun ilk kısmında katılımcıların demografik özelliklerinin (yaş, cinsiyet, eğitim, toplam tecrübe, kıdem) tespit edilmesine yönelik 5 adet soru sorulmuştur. Anket formunun ikinci bölümünde örgüt kültürünün temsilen 12 maddeden, 3 ana boyuttan meydana gelen ve Aydın vd. (2016) tarafından oluşturulan ölçüm aracı kullanılmıştır. Örgütsel bağlılığın ölçülmesinde ise Allen ve Meyer (1990) tarafından oluşturulan ölçüm aracı kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin Türkçe formu Wasti (2000), Tatlı (2014), Öngel (2018) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeği 18 maddeden ve 3 boyuttan meydana gelmektedir. Anket formunda 5'li likert ölçümü kullanılmıştır (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-kesinlikle katılıyorum).

Araştırmanın Modeli

Şekil 1. Araştırmanın kavramsal modeli

Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1’de yer almaktadır. Şekilde yer alan örgüt kültürü ve alt boyutları (iletişim ve destek kültürü ile ödüllendirme kültürü) araştırmanın bağımsız değişkenini, örgütsel bağlılık ise bağımlı değişkenini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu aşamasında faktör analizi, güvenilirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve regresyon analizi sonuçları hakkındaki bulgular ve yorumlamalara yer verilmektedir.

Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının geçerliliğini tespit edebilmek için yapılan faktör analizi sonuçları bu bölümde yer almaktadır. Faktör analizi sonucunda elde edilen KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü) değeri, Bartlett's Küresellik Testi sonucu, açıklanan toplam varyans ve bileşen matrisi (varimax rotasyonu) hakkındaki bulgular sunulmaktadır. Söz konusu bulguların değerlendirilmesinde kullanılan sınır değerlerinde Hair (2014) tarafından sunulan ve alanyazında yaygın olarak kullanılan değerler (KMO; 0,600 ve üzeri, Bartlett's testi; $p < 0,05$, açıklanan toplam varyans; 0,60 ve üzeri, faktöre yükleme; 0,40 ve üzeri) esas alınmaktadır.

Tablo 3.1. Örgüt kültürü ölçeğinin faktör analizi sonuçları

KMO ve Bartlett's Test		Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçümü		Yaklaşık Ki-kare		Serbestlik Derecesi		Anlamlılık		
								,886		
								1925,762		
Bartlett's Küresellik Testi								66		
								,000		
Açıklanan toplam varyans			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Toplamı			Döndürülmüş bileşen matrisi ^a				
Bileşen	Özdeğerler			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Toplamı			Bileşen			
	Toplam	Varyansların Yüzdesi	Kümülatif Yüzde	Toplam	Varyansların Yüzdesi	Kümülatif Yüzde	Madde	İletişim ve destek	Ödüllendirme	
1	6,132	51,100	51,100	4,271	35,594	35,594	k1	,865		
2	1,495	12,456	63,556	3,355	27,962	63,556	k2	,820		
3	,967	8,057	71,613				k6	,733		
4	,767	6,389	78,002				k5	,716		
5	,510	4,251	82,254				k8	,671		
6	,464	3,870	86,124				k7	,670		
7	,400	3,331	89,455				k4	,577		
8	,363	3,029	92,484				k3	,561		
9	,307	2,562	95,046				k11		,804	
10	,258	2,148	97,194				k10		,771	
11	,207	1,729	98,923				k12		,711	
12	,129	1,077	100,000				k9		,647	

Örgüt kültürü ölçeğinin faktör analizi sonuçları Tablo 3.1'de yer almaktadır. Örgüt kültürü ölçeğinin KMO değeri 0,886, Bartlett's testi sonucu $0,000 < p < 0,05$, açıklanan toplam varyansı %63,55 olarak tespit edilmiştir. Örgüt kültürü ölçeğinin iletişim ve destek kültürü ile ödüllendirme kültürü olarak iki faktöre ayrıldığı, faktörleşmede hiçbir maddenin yükleme değerinin 0,40 de-

ğlerinden düşük olmadığı görülmektedir. Ayrıca ölçeğin iki faktöründeki özdeğerlerin $>1,00$ olduğu, iletişim ve destek kültürü boyutunun açıklanan varyansının %35,59, ödüllendirme kültürü boyutunun açıklanan varyansının ise %27,96 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçek içerisindeki hiçbir soru araştırma kapsamı dışında bırakılmamıştır. Örgüt kültürü ölçeğinin faktör analizi sonuçları incelendiğinde ölçeğin yeterli düzeyde değerlere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 3.2. Örgütsel bağlılık ölçeğinin faktör analizi sonuçları

KMO ve Bartlett's Test		Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği Ölçümü								
Bartlett's Küresellik Testi		Yaklaşık Ki-kare		2040,204						
		Serbestlik Derecesi		120						
		Anlamlılık		,000						
Açıklanan toplam varyans				Döndürülmüş bileşen matrisi ^a						
Bileşen	Özdeğerler			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Toplamı			Bileşen			
	Toplam	Varyansların Yüzdeleri	Kümülatif Yüzde	Toplam	Varyansların Yüzdeleri	Kümülatif Yüzde	Madde	Duygusal bağlılık	Normatif bağlılık	Devam bağlılığı
1	5,624	35,147	35,147	4,021	25,131	25,131	b3	,876		
2	2,655	16,596	51,743	3,203	20,018	45,149	b4	,872		
3	1,536	9,599	61,342	2,591	16,193	61,342	b5	,834		
4	,908	5,678	67,019				b2	,741		
5	,826	5,164	72,184				b6	,720		
6	,728	4,548	76,732				b1	,606		
7	,597	3,728	80,460				b16		,825	
8	,537	3,353	83,813				b15		,804	
9	,473	2,958	86,772				b17		,688	
10	,444	2,774	89,546				b14		,682	
11	,401	2,506	92,052				b18		,626	
12	,338	2,112	94,164				b10			,780
13	,300	1,878	96,042				b9			,757
14	,274	1,710	97,752				b12			,750
15	,186	1,164	98,916				b8			,743
16	,173	1,084	100,000				b7			,515

Örgütsel bağlılık ölçeğinin faktör analizi sonuçları Tablo 3.2'de yer almaktadır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin KMO değeri 0,846, Bartlett's testi sonucu $0,000 < p < 0,05$, açıklanan toplam varyansı %61,34 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı olmak üzere üç boyuta ayrıldığı görülmektedir. Faktörlere ayırma esnasında hiçbir maddenin yükleme değerinin 0,40 değerinden düşük olmadığı görülmektedir. Ayrıca ölçeğin üç faktöründeki özdeğerlerinin $>1,00$ olduğu görülmektedir. Faktörlerin açıklanan varyansları incelendiğinde; duygusal bağlılık boyutu

%25,13, normatif bağlılık boyutu %20,01 ve devam bağlılığı boyutu %16,19'dur. Boyutların açıklama düzeylerinin birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Ölçek içerisindeki iki madde (b11: eğer bu kuruma kendimden çok fazla şey katmamış olsaydım, başka yerde çalışmayı göz önünde bulundurabilirdim, b13: menfaetime olsa bile, kurumumdan ayrılmanın doğru olmadığını düşünüyorum) araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Maddelerin uygun dağılım sağlamaması, faktör değerlerinin düşük olması gibi unsurlar göz önüne alınarak kapsam dışında bırakılmıştır.

Güvenilirlik Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının yeterli düzeyde güvenilirlik sağladığını tespit edebilmek için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik katsayısı olarak Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ölçekleri ile ilgili güvenilirlik analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3.3. Örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları

	Madde Silindiğinde Cronbach's Alpha Katsayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
k1	,905		
k2	,906		
k3	,901		
k4	,899		
k5	,895		
k6	,896		
k7	,899	,909	12
k8	,899		
k9	,901		
k10	,912		
k11	,905		
k12	,903		

Tablo 3.3'te örgüt kültürü ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır. Örgüt kültürü ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,909 olarak tespit edilirken ölçekte 12 madde yer almıştır. K10 olarak kodlanan maddenin silinmesi durumunda Cronbach's Alpha katsayısının 0,912 olacağı görülmektedir. Ancak elde edilecek olan düşüş çok düşük düzeyde olması ve ölçüm aracının çok yüksek bir güvenilirlik katsayısına sahip olmasından dolayı K10 olarak kodlanan madde araştırma kapsamında tutulmuştur. Örgüt kültürü ölçeğinin araştırma kapsamında kullanılmasının uygun olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tablo 3.4. Örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenilirlik analizi sonuçları

	Madde Silindiğinde Cronbach's Alpha Katsayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
b1	,830		
b2	,832		
b3	,831		
b4	,824		
b5	,826		
b6	,827		
b7	,842		
b8	,847		
b9	,852	,844	16
b10	,850		
b12	,849		
b14	,836		
b15	,828		
b16	,830		
b17	,829		
b18	,828		

Örgütsel bağlılık ölçeğinin güvenilirlik analizi ile ilgili bulgular Tablo 3.4'te yer almaktadır. Örgütsel bağlılık ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı 0,844 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca ölçüm aracında 16 madde yer almıştır. Ölçüm aracında yer alan B8, B9, B10 ve B12 maddelerinin 0,844 değerinden yukarıda olduğu görülmektedir. Ancak ölçeğin hâlihazırda çok yüksek düzeyde güvenilirlik katsayısına sahip olması ve söz konusu maddeler ölçekten çıkarıldığında güvenilirlik katsayısında önemli değişmelere yol açmayacağından söz konusu maddeler araştırma kapsamında tutulmuştur. Faktör analizi esnasında araştırmadan çıkarılan B11 ve B13 kodlu maddeler ise güvenilirlik analizine dâhil edilmemiştir.

Tanımlayıcı istatistikler

Araştırmada yer alan katılımcıların özellikleri ve katılımcıların araştırmada kullanılan ölçüm araçlarındaki maddelere vermiş oldukları yanıtlar hakkındaki tanımlayıcı istatistikler bu bölümde sunulmuştur.

Tablo 3.5. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken	Özellik	Sayı	%	Değişken	Özellik	Sayı	%		
Cinsiyet	Erkek	37	14,3	Yaş	24 ve altı	72	27,8		
	Kadın	222	85,7		25-29 yaş	79	30,5		
	Toplam	259	100,0		30-34 yaş	38	14,7		
Toplam tecrübe	3 yıl ve altı	115	44,4	35-39 yaş	25	9,7	Eğitim		
	4-7 yıl	54	20,8	40 ve üzeri	45	17,4		du-Önlisans	
	8-11 yıl	30	11,6	Toplam	259	100,0			Lisans
	12 yıl ve üzeri	60	23,2	Lise	34	13,1			
Toplam	259	100,0	Önlisans	193	74,5				
Kıdem	0-2 yıl	109	42,1	Eğitim	Lisans	32	12,4		
	3-5 yıl	75	29,0		Toplam	259	100,0		
	6 yıl ve üzeri	75	29,0		Kişi: 259				
	Toplam	259	100,0						

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bulgular Tablo 3.5'te yer almaktadır. Katılımcıların %14,3'ü erkeklerden %85,7'si kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %44,4'ü 3 yıl ve altında, %20,8'i 4-7 yıl arasında, %11,6'sı 8-11 yıl arasında, %23,2'si ise 12 yıl ve üzerinde toplam tecrübeye sahiptir. Katılımcıların %42,1'i 2 yıl ve altında, %29'u 3-5 yıl arasında, %29'u ise 6 yıl ve üzerinde bir süredir aynı kurumda çalışmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde; %27,8'inin 24 yaş ve altında, %30,5'inin 25-29 yaş aralığında, %14,7'sinin 30-34 yaş aralığında, %9,7'sinin 35-39 yaş aralığında, %17,4'ünün ise 40 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde; %13,1'inin lise, %74,5'inin Önlisans, %12,4'ünün ise lisans düzeyinde eğitim aldıkları görülmektedir.

Tablo 3.6. Tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Değişken	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal bağlılık	2,8964	0,91009	Ödüllendirme kültürü	2,5483	0,87221
Normatif bağlılık	2,8463	0,86069	Örgüt kültürü	3,0582	0,74656
Devam bağlılığı	3,2232	0,79011	Örgütsel bağlılık	2,9829	0,60872
İletişim ve destek kültürü	3,3132	0,80208			

Araştırmada yer alan katılımcıların örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ile ilgili görüşlerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.6'da yer almaktadır. Katılımcılardan alınan yanıtlar 5'li Likert ölçümüyle sağlandığından yorumlamalar 1 ile 5 aralığında yapılmaktadır. Katılımcıların duygusal bağlılık, devam bağlılığı düzeylerinin kararsızlık seviyesinde olduğu görülmektedir. Bunun ya-

nında örgütün iletişim ve destek kültürü ile ilgili algılar kararsızlık seviyesinin biraz üzerindedir. Örgütün ödüllendirme kültürü ile ilgili katılımcı algısı ise olumsuz düzeydedir. Genel ölçekler açısından yorumlandığında ise; çalışanların hem örgüt kültürü hem de örgütsel bağlılık düzeylerinin kararsızlık seviyesinde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Korelasyon Ve Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için korelasyon analizi kullanılmaktadır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama düzeyi ise regresyon analizi ile belirlenmektedir. Korelasyon analizinin ve regresyon analizinin öne çıkan varsayımı normal dağılımdır (Hair vd. 2014). Bu araştırmada verilerin normal dağılım varsayımının test edilmesi sonucunda normal dağılımın sağlanmadığı görülmüştür. Bunun yanında normal dağılımın varsayılmasında Tabachnick ve Fidell (2013), George ve Mallery (2010) ve Hair vd. (2014) tarafından çarpıklık ve basıklık değerlerinin kullanılması önerilmektedir. Bu araştırmacıların önerilerinden hareketle çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Söz konusu değerlerin -1,5 ila 1,5 arasında yer aldığı görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin uygun aralıkta olması ile Pearson korelasyon ve doğrusal regresyon analizlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Korelasyon ve regresyon analizi sonuçları bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 3.7. Korelasyon analizi sonuçları

		Duygusal bağlılık	Normatif bağlılık	Devam bağlılığı	Örgütsel bağ- lılık
İletişim ve destek kültürü	Pearson Korelasyon	,420*	,317*	,164*	,443*
	Anlamlılık (2-tailed)	,000	,000	,008	,000
	N	259	259	259	259
Ödüllendirme kültürü	Pearson Korelasyon	,478*	,375*	,054	,456*
	Anlamlılık (2-tailed)	,000	,000	,386	,000
	N	259	259	259	259
Örgüt kültürü	Pearson Korelasyon	,487*	,373*	,139*	,494*
	Anlamlılık (2-tailed)	,000	,000	,026	,000
	N	259	259	259	259

** .01 seviyesinde anlamlı korelasyon (2-kuyruk). * .005 seviyesinde anlamlı korelasyon (2-kuyruk).

Değişkenler arasındaki ilişkilerin test edilmesi amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3.7'de yer almaktadır. Korelasyon analizi sonucunda; örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasında orta düzeyde, pozitif

yönlü ve istatistiki olarak ($p<0,05$) anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılık ile örgüt kültürünün iletişim ve destek kültürü ve ödüllendirme kültürü arasında ise orta düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiki ($p<0,05$) olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bunun yanında alt boyutlar arasında da bazı anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir; iletişim ve destek kültürü ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiki olarak ($p<0,05$) anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. İletişim ve destek kültürü ile normatif bağlılık arasında düşük düzeyde, iletişim ve destek kültürü ile devam bağlılığı arasında çok düşük düzeyde pozitif yönde ve istatistiki olarak ($p<0,05$) anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ödüllendirme kültürü ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde, ödüllendirme kültürü ile normatif bağlılık arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve istatistiki olarak ($p<0,05$) anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında ödüllendirme kültürü ile devam bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Son olarak örgüt kültürü ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde, örgüt kültürü ile normatif bağlılık arasında düşük düzeyde; örgüt kültürü ile devam bağlılığı arasında çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda elde edilen ilişkilerin anlamlılıklarına göre regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 3.8. Örgüt kültürü boyutlarının duygusal bağlılığa etkisi

Model özeti ^b		Anova ^a		Katsayılar ^a						
Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	F	Anlamlılık	Std. olmayan katsayılar	Std. katsayılar	Anlamlılık
1	,506 ^a	,256	,251	,78785	1,706	44,137	,000 ^b	B	Std. hata	Beta
b. Bağımlı değişken: Duygusal bağlılık						Sabit		1,175	,210	,000
a. Tahmin değişkeni: (sabit), ödüllendirme kültürü, iletişim ve destek kültürü						İletişim ve destek kültürü		,236	,077	,208
						Ödüllendirme kültürü		,369	,070	,353
										,000

Örgüt kültürünün iletişim ve destek kültürü boyutu ve ödüllendirme kültürü boyutunun, örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık boyutu üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.8'de yer almaktadır. Bulgulara doğrultusunda ödüllendirme kültürü ile iletişim ve destek kültürünün duygusal bağlılığa etkisinin %25,1 (düzeltilmiş R²:

0,251) olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin anlamlılığının test edilmesi için incelenen Anova değeri ise $p < 0,05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında iletişim ve destek kültürü değişkeninin duygusal bağlılığı artırma düzeyi 0,208 (Std. Beta), ödüllendirme kültürünün duygusal bağlılığı artırma düzeyi ise 0,353 (Std. Beta) olarak tespit edilmiş ve elde edilen açıklama düzeylerinin istatistiki olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki otokorelasyonun varlığının kontrol edilmesi için kullanılan Durbin-Watson değerinin $1,706 < 3,000$ düzeyinde olduğu, yani değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular genel olarak yorumlanacak olursa; örgüt içinde uygun iletişim kültürünün, çalışanları destekleyici bir kültürün ve uygun ödüllendirme kültürünün olması, çalışanların buldukları örgütle duygusal açıdan bağ kurmalarını sağlamaktadır. Böylece çalışanlar örgütlerine duygusal bağlılık duyabileceklerdir. Bunun yanında örgütün ödüllendirme kültürü duygusal bağlılığın artmasını iletişim ve destek kültürüne göre daha yüksek düzeyde etkilemektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda “H_{1a} ve H_{1b}” hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 3.9. Örgüt kültürü boyutlarının normatif bağlılığa etkisi

Model özeti ^b		Anova ^a		Katsayılar ^a							
Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	F	Anlamlılık	Std. olmayan katsayılar	Std. katsayılar	Anlamlılık	
1	,392 ^a	,154	,147	,79487	2,043	23,249	,000 ^b	B			
							Sabit	1,609	,212	,000	
							İletişim ve destek kültürü	,155	,077	,144	,046
							Ödüllendirme kültürü	,284	,071	,288	,000

Örgüt kültürünün iletişim ve destek kültürü boyutu ve ödüllendirme kültürü boyutunun, örgütsel bağlılığın normatif bağlılık boyutu üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.9’da yer almaktadır. Bulgulara doğrultusunda ödüllendirme kültürü ile iletişim ve destek kültürünün normatif bağlılığa etkisinin %14,7 (düzeltilmiş R²: 0,147) olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin anlamlılığının test edilmesi için incelenen Anova değeri ise $p < 0,05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında iletişim ve destek kültürü değişkeninin normatif

bağlılığı arttırma düzeyi 0,144 (Std. Beta), ödüllendirme kültürünün duygusal bağlılığı arttırma düzeyi ise 0,288 (Std. Beta) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen açıklama düzeylerinin istatistiki olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) görülmektedir. Son olarak değişkenler arasındaki otokorelasyonun varlığının kontrol edilmesi için kullanılan Durbin-Watson değerinin $2,043 < 3,000$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Yani değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; örgütlerin uygun iletişim ve destek kültürüne sahip olması, çalışanların normatif bağlılığını arttırma konusunda faydalıdır. Çalışanların normatif bağlılıklarının artmasında ödüllendirme kültürünün daha önemli bir unsur olduğu da görülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda “H_{1c} ve H_{1d}” hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 3.10. Örgüt kültürü boyutlarının devam bağlılığına etkisi

Model özeti ^b		Anova ^a		Katsayılar ^a							
Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	F	Anlamlılık	Std. olmayan katsayılar	Std. hata	Std. katsayılar	Anlamlılık
1	,164 ^a	,027	,023	,78088	2,042	7,134	,008 ^b	B		Beta	
a. Bağımlı Değişken: Devam Bağlılığı						Sabit		2,687	,207		,000
b. Tahmin değişkeni: (sabit), ödüllendirme kültürü, iletişim ve destek kültürü						İletişim ve destek kültürü		,162	,061	,164	,008

Örgüt kültürünün iletişim ve destek kültürü boyutunun, örgütsel bağlılığın devam bağlılığı boyutu üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.10’da yer almaktadır. Bulgulara doğrultusunda iletişim ve destek kültürünün devam bağlılığına etkisinin %2,3 (düzeltilmiş R²: 0,023) olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin anlamlılığının test edilmesi için incelenen Anova değeri ise $p < 0,05$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında iletişim ve destek kültürü değişkeninin devam bağlılığını arttırma düzeyi 0,061 (Std. Beta) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen açıklama düzeylerinin istatistiki olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) görülmektedir. Son olarak değişkenler arasındaki otokorelasyonun varlığının kontrol edilmesi için kullanılan Durbin-Watson değerinin $2,042 < 3,000$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre de-

ğişkenler arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanların örgütlerine devam etme açısından bağlılıklarının sağlanmasında ödüllendirme kültürünün etkisi bulunmazken, iletişim ve destek kültürünün çok düşük düzeyde bir etkisinin olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; örgüt içinde uygun iletişim ve destek kültürünün oluşturulması, çalışanların örgütlerinde kalmaya dayalı bağlılıklarında az da olsa etkili olacaktır.

Örgüt kültürünün alt boyutlarının örgütsel bağlılık alt boyutları üzerindeki etkisi hakkında elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde ise; çalışanların duygusal ve normatif açıdan bağlılıklarının artmasında ödüllendirme kültürünün iletişim ve destek kültüründen daha önemli olduğu görülmektedir. Öyle ki; çalışanların maddi ve içsel olarak ödüllendirilmeleri, onların duygusal ve değerler açısından örgüte bağlanmalarında önemlidir. Bunun yanında daha iyi alternatiflerin olmamasından kaynaklı olarak örgütte devam etme niyeti (devam bağlılığı) açısından ödüllendirme kültürünün anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Çalışanların devam bağlılığının sağlanmasında iletişim ve destek kültürünün önemli olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda “H_{1e}” hipotezi desteklenirken “H_{1f}” hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 3.11. Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi

Model özeti ^b			Anova ^a		Katsayılar ^a							
Model	R	R ²	Düzenlenmiş R ²	Tahminlerin std. hatası	Durbin-Watson	F	Anlamlılık	Std. olmayan katsayılar	Std. katsayılar	Anlamlılık		
1	,494 ^a	,244	,242	,65017	2,024	83,161	,000 ^b	B	Std. hata	Beta		
a. Bağımlı değişken: Örgüt kültürü								Sabit	1,249	,202	,000	
b. Tahmin değişkeni: (sabit), Örgütsel bağlılık								Örgüt kültürü	,606	,066	,494	,000

Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3.11’de yer almaktadır. Bulgulara doğrultusunda örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin %24,2 (düzeltilmiş R²: 0,242) olduğu görülmektedir. Regresyon modelinin anlamlılığının test edilmesi için incelenen Anova değeri ise p<0,05 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında örgüt kültürü değişik-

keninin örgütsel bağlılığı artırma düzeyi 0,494 (Std. Beta) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen açıklama düzeylerinin istatistiki olarak anlamlı olduğu ($p < 0,05$) görülmektedir. Son olarak değişkenler arasındaki otokorelasyonun varlığının kontrol edilmesi için kullanılan Durbin-Watson değerinin $2,042 < 3,000$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa etkisi hakkındaki bulgular genel olarak yorumlanacak olursa; çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarının artmasında örgüt kültürünün önemli bir faktör olduğunu ifade etmek mümkündür. Örgütün çalışanları ile bilgi alışverişini sağlıklı olarak yürütecek bir kültüre sahip olmaları, çalışanları içsel ve maddi açıdan yeterince destekleyecek bir örgütsel kültüre sahip olmaları çalışanların örgüte olan bağlılıklarını arttıracaktır. Elde edilen bulgular doğrultusunda "H₁" hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneri

Örgüt kültürünün çalışanların örgütsel bağlılıklarına etkisini tespit edebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada sağlık sektörü çalışanlarıyla bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Analizlerin sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır; örgütlerdeki iletişim ve destek kültürünün ve ödüllendirme kültürünün çalışanların buldukları örgüte duygusal açıdan bağlılıklarını arttırmaktadır. Ödüllendirme kültürünün etkisinin iletişim ve destek kültürüne göre duygusal bağlılığı daha yüksek düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örgütlerde dizayn edilen ödüllendirme kültürünün ve iletişim-destek kültürünün çalışanların normatif bağlılıklarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İletişim ve destek kültürünün devam bağlılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütün olarak bakıldığında örgüt kültürünün örgütsel bağlılığı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Örgütte herkese bilgi yayılmasını sağlayacak ve çalışanları destekleyecek bir örgüt yapısının oluşturulması, çalışanların örgütte devam etmelerini, örgüte duygusal açıdan bağlılık duymalarını ve örgütte inanç açısından bağlılık duymalarını sağlayabilecektir. Bunun yanında örgütün kültürünün ödüllendirici özellikte olması, çalışanların örgütlerine duygusal yönden ve inanç yönünden bağlılıklarını sağlayabilmektedir. Araştırma sonucunda örgüt kültürünün çalışanların örgüte bağlı-

lıklarını arttırdığını ifade etmek mümkündür. Araştırmada elde edilen sonuçlar ile alanyazındaki çalışma sonuçları tutarlıdır. Bu araştırmadaki hali ile örgüt kültürü ölçeğinin kullanıldığı Aydın vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada da örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasında olumlu yönde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında söz konusu araştırmada nedensellik ilişkilerinin incelenmediği görüldüğünden bu araştırmada elde edilen nedensellik ilişkileri ile Aydın vd. (2016) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları tam olarak karşılaştırılmamaktadır. Alanyazında örgüt kültürünün genellikle örgütsel bağlılığı arttırdığı yönünde sonuçların (Erdem, 2007; Widyaningrum 2012; Akyürek vd. 2013; Kolancıoğlu ve Karabulut, 2018) mevcut olması ise, elde edilen sonucun genellenebilirliğini göstermek açısından önemlidir. Örgütün kültürünün çalışan yönelimli olması, yani; çalışanları destekleyici, çalışanların diğer çalışanlarla olan iletişimlerini sağlayıcı ve çalışanların ödüllendirilmesini sağlayıcı özellikte dizayn edilmesi, çalışanların normlar açısından, duygusal olarak ve örgütte kalma niyetleri açısından fayda sağlayacaktır. Elde edilen sonuçların özellikle Covid-19 bağlamında önemli olduğunu ifade etmek mümkündür. Özellikle, bu dönemde sağlık personellerinin büyük riskler altında çalıştıkları göz önüne alınırsa, örgüt kültürünün çalışanlara yönelik oluşturulmasının ne denli önemli sonuçlar verebileceği göz ardı edilememelidir. Özellikle elde edilen sonuçların farklı sektörlerde test edilmesi, elde edilecek sonuçların farklılaşmasına neden olabilecektir. Bunun yanında çalışmanın farklı veri toplama araçları ile tekrarlanması (örn; mülakat), ödüllendirme kültürünün neden devam bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını da açıklayabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Effect of Organizational Culture on
Organizational Commitment: A Research in Health
Sector**

*

Gülşah Gençer Çelik
Beykent University

It is known that employees have an important place in achieving and maintaining a competitive advantage. It is important in this respect that the talents of the employees are preserved within the organization. One way employees stay in the organization is through increasing their commitment to the organization. Such that; Employees 'willingness to stay in the organization for whatever reason will contribute to the organizations' ability to compete in their sector. According to the results of the studies in the literature, the culture of the organizations is an element that increases the commitment of the employees to the organization. In these studies, it was concluded that the cultural characteristics of the organizations positively affect the employees' emotional commitment to the organization in terms of principles or the absence of alternatives.

Aim of the research; Within the scope of this research, it is aimed to determine the effect of organizational culture on organizational commitment. In the research, a field study is carried out in terms of the health sector. Findings to be obtained as a result of the research; The communication and support culture and rewarding culture of the organization are essential in explaining the emotional, normative, and continuous commitment of employees to their organizations.

The method of the research; The sample of the study is nurses working in the health sector in Istanbul. Research the sample, 300 out of 400 people working in a private health institution were given a questionnaire. 259 of the 300 forms distributed were filled. Simple random sampling technique was used to determine the sample. A questionnaire form consisting of three parts was used in the study. In the first part of my questionnaire, five questions were asked to determine the participants' demographic characteristics. Consisting

of 12 items representing the organizational culture and three main dimensions, Aydın et al. The measurement tool created by (2016) was used. The measurement tool created by Allen and Meyer (1990) was used to measure organizational commitment. The organizational commitment scale consists of 18 items and three dimensions.

Findings of the research; Firstly, factor analysis and reliability analysis were performed in the research. As a result of the factor analysis, the KMO value of the organizational culture scale was 0.886, and the total variance explained was 63.55%. The KMO value of the organizational culture scale was 0.846, and the total variance explained was 61.34%. As a result of the reliability analysis of the organizational culture scale; While the Cronbach's Alpha coefficient was determined as 0.909, there were 12 items on the scale. Cronbach's Alpha coefficient of the organizational commitment scale was determined as 0.844. Also, there were 16 items in the measurement tool.

Correlation analysis was carried out in order to test the relationships between variables. As a result of correlation analysis, between the sub-dimensions of organizational culture and the sub-dimensions of organizational commitment; Positive and statistically significant relationships were determined at different levels. According to the regression analysis results; The effect of rewarding culture & communication and support culture on emotional commitment is 25.1% (adjusted R2: 0.251). The effect of rewarding culture and communication and support culture on normative commitment is 14.7% (adjusted R2: 0.147). The effect of communication and support culture on attendance commitment is 2.3% (adjusted R2: 0.023). The rewarding culture does not affect attendance commitment. It is seen that the effect of organizational culture on organizational commitment is 24.2% (corrected R2: 0.242).

According to the research results, it is possible to say that the organizational culture increases the commitment of the employees to the organization. The results obtained in the research and the results of the study in the literature are consistent. However, there are few studies conducted with organizational culture measurement tools that include the communication and support dimension and rewarding dimension in the literature. In the study conducted by Aydın et al. (2016), in which the organizational culture scale was used, it was found that there were positive relationships between organizational culture and organizational commitment. Also, since it was seen that

causality relationships were not examined in the study in question, the causality relationships obtained in this study and the results of the study conducted by Aydın et al. (2016), cannot be compared precisely.

It would be appropriate to examine the results obtained in the context of healthcare professionals and the Covid-19 pandemic. Testing the results obtained in different sectors may cause the results to be differentiated. Also, repeating the study with different data collection tools (e.g., interview) may explain why the rewarding culture does not significantly affect attendance commitment.

Kaynakça/References

- Akyürek, Ç. E., Toygar, Ş. A. ve Şener, T. (2013). Örgütsel kültür ve alt kültürün örgütsel bağlılığa etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 12(2), 55-62.
- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organisation. *Journal Of Occupational Psychology*, 63, 1-18.
- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1993). Organizational commitment: Evidence of career stage effects? *Journal of Business Research*, 26(1), 49-61.
- Arbak, Y. ve Kesken J. (2005). *Örgütsel bağlılık, sağlık hizmetlerinde sürekli gelişim için davranışsal bir yaklaşım*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir,
- Aydın, Ö., Akın, D., Gönen Dede, F., Bilgili, M. E. ve Kaplan, D. (2016). Kamu hastanesinde örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 2(1), 25-43.
- Chen, Y. L. (2004). Examining the effect of organization culture and leadership behaviors on organizational commitment, job satisfaction, and job performance at small and middle-sized firms of Taiwan. *The Journal of American Academy of Business*, Cambridge, September, 432-438.
- Çavuş, Ş. ve Gürdoğan, A. (2008). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Beş yıldızlı bir otel işletmesinde araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 18-34.
- Demir, C. ve Öztürk, U. C. (2011). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerine etkisi ve bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 17-41.
- Diker, O. (2014). *Algılanan liderlik tarzları, örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisinin turizm endüstrisinde incelenmesi*. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Erdem, R. (2007). Örgüt kültürü tipleri ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Elazığ il merkezindeki hastaneler üzerinde bir çalışma. *Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-79.
- Fettahloğlu, Ö. O. ve Tatlı, H. S. (2015). Örgütsel bağlılık ve farklılıkların yönetimi algılamaları arası ilişkilerin saptanmasında demografik farklılıklara yönelik inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 119-140.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *Spss for windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gülova, A. A. ve Demirsoy, Ö. (2012). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Hizmet sektörü çalışanları üzerinde ampirik bir araştırma, *Business And Economics Research Journal*, 3(3), 49-76.
- Hair J.F. Jr., Anderson R.E., Tatham R.L. ve Black W.C. (2014). *Multivariate data analysis*. New York, Macmillan.
- Handy, C. B. (1995). *Gods of management: The changing work of organizations*. Oxford University Press.
- Kantek, F. ve Kurnaz, H. (2018). Türkiye’de hastane örgüt kültürünü inceleyen çalışmalara bakış. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 5 (3), 201-209.
- Kaya, H. (2008). Kamu ve özel sektör kuruluşlarının örgütsel kültürünün analizi ve kurum kültürünün çalışanların örgütsel bağlılığına etkisi: Görgül bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 115, 119-143.
- Kolancıoğlu, B. ve Karabulut, A. T. (2018). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Hastaneler üzerinde bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(33), 115-131.
- Koşar, S. ve Çalık, T. (2011). Okul yöneticilerinin yönetimde gücü kullanma stilleri ile örgüt kültürü arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), 581-603.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Mowday, R. T., Steers, R. M. ve Porter, I. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14(7), 224-247.
- Öngel, G. (2018). *Sağlık çalışanlarının yaşamış oldukları iş-aile yaşamı çatışmasının örgütsel bağlılık, iş doyumunu ve işten ayrılma niyetine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özata, M. (2015). Hastanelerde görev yapan sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeylerinin belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 18(1), 155-166.

- Sezgin, F. (2010). Öğretmenlerin örgütsel bağlılığının bir yordayıcısı olarak okul kültürü. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(156), 142-159.
- Tabachnick, B. G. ve L. S. Fidell (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth ed.). Pearson, Boston.
- Toker, B., Çevirgen, A. ve Kalıpcı, M. B. (2019). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa etkisi: Seyahat acentaları üzerinde bir uygulama. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 38-53.
- Wasti, S. A. (2000). Meyer ve Allen üç boyutlu örgütsel bağlılık ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik analizi. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri*, 401-410.
- Widyaningrum, M. E. (2012). Effects of organizational culture and ability on organizational commitment and performance in Ibnu Sina Hospital Gresik. *Academic Research International*, 2(1), 349-355.
- Yıldız, S. (2017). *Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisi: İstanbul üniversitesi İstanbul tıp fakültesi hastanesi örneği*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, F, Pülüt, R. ve Söyüt, S. (2020). Sağlık çalışanlarında örgütsel sessizlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir inceleme. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 1-20.
- Yılmaz, S. (2019). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisi. Ed. S. Sörmez vd., *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeni Ufuklar-4* içinde (s.255-263), Gece Akademi, Ankara.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Gençer Çelik, G. (2021). Örgüt kültürünün örgütsel bağlılığa etkisi: Sağlık sektöründe bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2740-2766. DOI: 10.26466/opus.858804

İş Yükü Fazlalığı Algısının Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Tatmininin Aracı Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama

DOI: 10.26466/opus.878760

*

Fuat Korkmazer *

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi

E-Posta: f.korkmazer@alparslan.edu.tr

ORCID: [0000-0002-2734-7309](https://orcid.org/0000-0002-2734-7309)

Öz

Sağlık çalışanları uzun süreli çalışma, aşırı iş yükü, zaman baskısı, zor veya karmaşık görevler, yetersiz dinlenme araları ve fiziksel olarak kötü iş koşulları ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle Sağlık çalışanlarının iş tatminini artırmak ve performanslarını yüksek seviyede tutmak zor olabilmektedir. Bu araştırmada iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı rolünü araştırmak amaçlanmıştır. Veri toplamada İş Yükü Fazlalığı Ölçeği, Çalışan Performansı Ölçeği ve İş Tatmini Ölçeğinden yararlanılmıştır. Araştırma bir kamu hastanesinde çalışan 324 sağlık çalışanına uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde AMOS ve SPSS istatistik programlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık rolünün olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışanların iş yükü fazlalığı, çalışan performansı ve iş tatminine ilişkin algılarının sosyo-demografik değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir.Yapılan analizlerde çalışanların yükü fazlalığı, çalışan performansı ve iş tatminine ilişkin algılarının sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda; işletme sahipleri ve yöneticilerin, çalışanlarının performansını ve iş tatminini yükseltmek için çalışanlara makul bir iş yükü tahsis etmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Yükü Fazlalığı, Çalışan Performansı, İş Tatmini

The Mediating Role of Job Satisfaction on the Effect of Workload Overview on the Employee Performance: An Implementation in the Health Sector

*

Abstract

Healthcare professionals are faced with long-term work, excessive workload, time pressure, difficult or complex tasks, insufficient rest breaks and physically bad work conditions. For this reason, it may be difficult to increase the job satisfaction of healthcare workers and to keep their performance at a high level. In this study, it was aimed to investigate the mediating role of job satisfaction in the effect of perception of excessive workload on employee performance. Workload Surplus Scale, Employee Performance Scale and Job Satisfaction Scale were used in data collection. The research was applied to 324 healthcare workers working in a public hospital. AMOS and SPSS 21 statistical programs were used to analyze the data obtained in the study. As a result of the research, it was seen that job satisfaction has a mediating role in the effect of the perception of workload on employee performance. In addition, it was tested whether the perceptions of employees regarding excessive workload, employee performance and job satisfaction differ according to the socio-demographic variable. In the analysis, it was determined that the perceptions of employees' burden, employee performance and job satisfaction differ according to socio-demographic variables. In line with the findings obtained; Business owners and managers are required to allocate a reasonable workload to employees in order to increase the performance and job satisfaction of their employees.

Keywords: *Excessive Workload, Employee Performance, Job Satisfaction*

Giriş

İşletmeler arasında yaşanan rekabetin şiddeti gün geçtikçe artmakta, bunun sonucunda çalışma sürelerini etkin kullanma yoluyla verimlilik ve kârlılık artışını sağlama hususu daha da önem kazanmaktadır. Çalışan ile verilen görev arasında yaşanan uyumluluk çalışanın işini severek yaparak mesleği ile ilgili gelecek planı yapmasını sağlamaktadır. Aksi durumda uyumsuzluk söz konusu olduğunda çalışan strese girerek negatif yönde etkilenecektir. Böyle bir durumda çalışan kapasitesinin üzerine çıkamadığından, yoğun iş temposuna ayak uyduramamaktadır. Neticede, mutsuz olabilmekte ve enerjisi düşüp tükenilmektedir (Ardıç ve Polatçı, 2009, s.26).

Gelişmiş toplumlarda teknoloji, ekonomi ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler çalışma sürelerinin esnek olarak uygulanmasının sağlanması ihtiyacını doğurmuştur. Bu amaç doğrultusunda söz konusu ülkelerde çalışılmayan zamanın telafisi, yoğunlaştırılmış iş haftası, fazla çalışma karşılığının serbest zaman olarak verilmesi, kısa süreli çalışma gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bu toplumlar çalışma sürelerini azaltarak çalışma süresini daha esnek hale getirmiş iken, gelişmekte olan ya da az gelişmiş toplumlarda ise çalışma süreleri daha uzun olmaktadır. Ayrıca çalışma süreleriyle ilgili klasik yöntemler çalışma hayatında tamamıyla veya oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır.

Günümüz rekabetçi ortamında, işletme sahipleri ile müşterilerin artan talep ve beklentileri sonucu ortaya çıkan aşırı iş yükü de performans düşüşüne kaynaklık eden etmenlerden birisi olarak tanımlanmaktadır. İş yükü fazlalığı algısının yüksek olması, çalışanların işlerinden duyduğu tatmini etkilemekte, işletmeler açısından önemli olan çalışan performansını olumsuz etkileyebilmektedir. Bunun yanında, teknoloji ve internet kullanımındaki yaygınlaşma, ürün ve hizmetlerde meydana gelen farklılaşma ve işletme stratejilerindeki sürekli değişim çalışanlar üzerinde aşırı iş yükünden kaynaklanan sorunların oluşmasına sebep olmaktadır.

Yapılan literature incelemesinde, iş yükü fazlalığının çalışanların performansları üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı etkisinin ölçüldüğü bir çalışmaya yazar tarafından rastlanmamıştır. Bu araştırma ile literatürdeki bu boşluklara katkı sağlanması düşünülmektedir. Bu çalışmada iş yükü fazlalığının çalışanların performansları üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk önce iş yükü fazlalığı;

çalışan performansı ve iş tatmini kavramları açıklanmış, ardından kamuya bağlı bir hastanede gerçekleştirilen çalışmanın bulgu ve sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgular doğrultusunda işletmelere önerilerde bulunulmuştur.

İş Yükü Fazlalığı

İş yükü, çalışanın normal mesai zamanı ve kabiliyetlerinin zıtlığında kapasitesinden daha çok görevden sorumlu olması olarak tanımlanabilir (Keser vd, 2017, s.57). İş yükü, bireye kişi başına ve birim zamana düşen iş nedeniyle baskı yapılması anlamına da gelmektedir. İş yükü, çalışan için oldukça önemli bir değişkendir. Yapılan çalışmalarda, bireyin ağır iş yükü koşullarında çalışması en temel tükenme sebeplerinden birisi olarak görülmüştür. Bir başka ifadeyle aşırı iş yükü, iş sebebiyle oluşan stresin en önemli ve en fazla rastlanan kaynaklarından (Karoshi, 2003, s.3).

Sağlığı elverişli olan bir çalışanın günlük çalışma enerjisi için bir limiti vardır. Bu limitinin üzerine çıktığında, yorgun düşerek, dikkatsiz ve işe odaklanamama gibi fiziksel sorunlar ile karşı karşıya kalacaktır. Fiziksel iş yükü, bir çalışanın performansının üzerinde harcadığı enerji miktarını ifade etmektedir. Zihinsel iş yükü ise hesaplama, iletişim kurma, hatırlama, araştırma, arama gibi faktörler ile alakalıdır. Zihinsel iş yüküne maruz kalan çalışanlarda stres, depresyon, kaygı, panik atak gibi kalp rahatsızlıkları ortaya çıkmaktadır. Yani çalışanın fiziksel iş yükü bedensel rahatsızlıklara neden olurken, zihinsel iş yükü psikolojik rahatsızlıklara neden olabilmektedir (Bowling ve Kirkendall, 2012, s.221; İlçin, 2019, s.18-19). Çalışanlar, iş yükünden kaynaklı uzun saatler yoğun tempo ile birçok görevi yerine getirme sonucu bitkinlik ve stres yaşamaktadır. Yaşanan bu sıkıntı ve stres durumu da bedensel ve ruhsal enerjiyi negatif yönde etkilemektedir (Turgut, 2011:160). Bu durumun oluşturduğu yorgunluk, gerilim ve sıkıntı çalışanın iş tatminini olumsuz şekilde etkileyerek işinde performans düşüklüğüne sebep olacaktır.

İş yükü fazlalığı, bireyin normal zaman diliminde ve yetenekleri ile yapabileceğinden fazla bir işi yapmasının oluşturduğu zorunluluktur. İş yüküne yönelik algısal değerlendirmeler tipik olarak bir kişinin işinin nispi miktarına veya zorluğuna odaklanır. Bu nedenle, algılanan iş yükü, bir kişinin sahip olduğu işin miktarı veya subjektif bireysel standartlara göre ça-

ışmasının zorluğu olarak düşünülebilir. İş yükü algısını etkileyen durumlar şunlardır (Bowling ve Kirkendall, 2012, s.225):

Kurumsal kısıtlamalar; örgütsel kısıtlamalar, iş ortamına müdahale eden yetersiz ekipman, yetersiz eğitim ve iş arkadaşlarının müdahalesi gibi unsurları içerisine almaktadır. **Denetim Eksikliği;** kötü niyetli denetleme, algılanan sözlü ve psikolojik saldırganlığı içermekte ve kötü denetim fiziksel unsurlar kapsamaktadır. Kötü niyetli denetim örnekleri arasında yöneticinin astlarına kaba davranması, astlarına yalan söylemesi ve astların gizliliğini ihlal etmesi gösterilebilir. **Rol çatışması;** bir çalışan birden fazla iş rolü üstlendiğinde ortaya çıkmaktadır. Rol çatışması, ağır bir iş yüküne sahip olduğunda daha muhtemeldir, çünkü bir iş rolünü yerine getirmek için gereken zaman ve çaba, diğer iş rollerini yerine getirmek için gereken zaman ve çabadan çalmaktadır. Aslında, iş yükü bazen belirli bir rol çatışması biçimi olarak ele alınabilmektedir. **İş-aile çatışması;** kişinin çalışma hayatının talepleri ile aile hayatının talepleri uyuşmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ağır iş yükü, iş-aile çatışmasına katkıda bulunabilir, çünkü iş görevlerine adanmış aşırı zaman ve kişisel enerji, çalışanın aile yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetini sınırlayabilir.

İş Tatmini

İş tatmini, iş ve çalışma ortamı ile ilgili olumlu ve olumsuz duygularla ilgilidir. Bir kişinin işinin veya deneyiminin değerlendirilmesinden kaynaklanan zevkli veya olumlu duygular olarak tanımlanmaktadır (Nelson ve Quick, 1995). Motivasyonu sağlanan ve iş tatminine ulaşan çalışanlar, yüksek moral sahibi olmakta bunun sonucunda da işletmelerine sağlayacakları faydaları artmaktadır. İş tatmini çalışanların verimliliğinde artış sağlarken iş tatminsizliği ise bu verimlilik ve performansta düşüşe sebebiyet vermektedir (Korkmazer ve Ekingen, 2017, s.463). Genel bir iş tatmini tanımı olmadığı için araştırmacılar çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Bu tanımlardan bazıları literatürde aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Literatürde Yapılmış Çeşitli İş Tatmini Tanımları

Araştırmacı	Tanımı
Smith, Kendall ve Hulin (1969)	Çalışanın işe ilişkin duygulandır.
Locke (1969)	Çalışanın başardığı zevktir.
Lawler (1973)	Çalışanların beklentileri ile gerçek durum arasındaki farktır.
Schultz (1982)	İnsanların işe yönelik tutumları ve işlerine yönelik tutumlandır
Davis (1998)	Çalışanların işlerinden memnun olmaları veya memnun olmamalarıdır.

Schermerhom (1994)	İşle ilgili olumlu ya da olumsuz duyguların toplamı olan çalışanın tutumu ile bu davranışların derecesidir.
Şimşek (2003)	Mali getirilerin yanı sıra iş tatmini, iş arkadaşları ile ilişkiler, fiziksel, ruhsal sağlık ve çalışanın duyguları ile de bağlantılıdır.

(Öztürk, 2020, s.33)

İş tatmini boyutları üçe ayrılmaktadır. Bunlar (Weiss vd., 1967): içsel tatmin, dışsal memnuniyet ve genel memnuniyet olarak adlandırılmaktadır. İçsel tatmin; Tanınma, sorumluluk alma ve başarıma arzusu gibi insanların içinden gelen durumlardır. Ücretler, denetim ve çalışma koşulları dışsal memnuniyet faktörleridir. Genel memnuniyet, hem içsel memnuniyeti hem de dışsal memnuniyeti içermektedir.

Çalışan Performansı

Performans, işletmenin tüm paydaşları için giderek daha önemli bir konu olmaktadır. Performans, işletmelerde belirlenmiş amaçların gerçekleştirilme derecesi şeklinde açıklanmaktadır. Başka bir ifadeyle performans, bir işi yapan birey, grup veya işletmenin o iş vasıtasıyla, belirlenen hedeflere göre ulaşabildiği yeri göstermektedir (Bayram, 2006, s.62). Bu tanımlamalar, çalışanların iş ile ilgili davranış, tutum ve iş verimliliği üzerinden yapılmaktadır. Ancak, insan gibi karmaşık ruhsal yapısı olan bir varlığı gerçek anlamda değerlemek oldukça zor ve zaman alan bir iştir.

Sağlık hizmetleri performansı ise, sağlık hizmetini güncel mesleki bilgi ve beceriler ile en uygun malzemeler kullanılarak, tam ve zamanında, doğru ve güvenilir bir şekilde tamamlanarak hastaya sunulması ve iletilmesidir (Tengilimoğlu, Işık ve Akbolat, 2012, s.387). Emeğin yoğun olduğu sağlık sektöründe çalışan sağlık çalışanlarının performanslarını arttırmak, sunulan hizmetin kalitesini yükseltmek, hasta memnuniyetini sağlamak ve örgütsel amaçlara ulaşmak için ciddi öneme sahiptir (Korkmazer, Ekingen ve Yıldız, 2016, s.273).

İş performansını etkileyen birçok davranışsal ya da örgütsel faktör bulunmaktadır. Çalışanların etkilendiği davranışsal faktörler (Mansi ve Yair, 2013, s.592): yönetici tutumları, çalışma arkadaşlarına yakınlık, çalışma arkadaşlarıyla işbirliği ve iletişimdir. Örgütsel faktörler ise (Rahman ve Badayai, 2010, s.488): iş yerinde gürültünün olması, sıcaklığın yüksek ya da düşük olması, havalandırmanın eksik olması, doğal ışığın eksik olması, çalışma alanının dar olması gibi faktörlerdir.

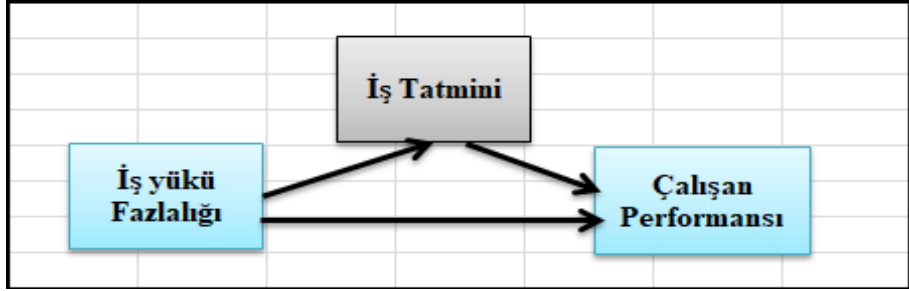
Sağlık kurumlarında performans değerlendirme çalışmaları sonucunda elde edilen veriler yönetim tarafından verilecek kararlarda kullanılmaktadır. Ücret artışları, ikramiye ve primler, terfiler, eğitim, disiplin ve yönetime dair kararlar bu bilgiler doğrultusunda alınmaktadır (Erdoğan,1991, s.172). Sağlık hizmetleri açısından önemli performans ölçütleri (Aydın ve Demir 2006, s.31-33):

- Sağlık hizmetlerinden hasta memnuniyetinin sağlanması,
- Daha iyi bir sağlık düzeyine erişilmesi,
- Hizmet sunum süreci ölçümünün doğru yapılarak ödüllendirmesi
- Altyapı ve girdilerinin kalite ölçümünün yapılmasıdır

Yöntem

Araştırma Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırma ile iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerine etkisini ve iş tatminin aracılık rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuş ve araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Karasek (1979), İş Yükü-Kontrolü Teorisinde, çalışanların yaşadığı en önemli stres nedenlerinden biri olan iş yükü fazlalığının çalışanların kaygı düzeyini arttıracaklarını; artan kaygının ise iş tatmini ve çalışan performansı gibi olumsuz algıları etkileyeceğini belirtmiştir. Bu teori doğrultusunda, iş yükü fazlalığı nedeniyle, çalışanlar iş üzerindeki kişisel kontrollerini zayıflatan taleplerle karşılaştığında, olumsuz durumla başa çıkma mekanizması gereğince işlerine olan tatmini ve iş performansını düşüreceklerdir (De

Croon vd., 2004; Jensen vd., 2013). Bu teoriden hareketle, iş yükü fazlalığının çalışan performansı üzerindeki etkisinde, iş tatmininin aracılık edebileceği değerlendirildiği için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

- H1: İş yükü fazlalığı, çalışan performansını negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
- H2: İş yükü fazlalığı, iş tatminini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
- H3: İş tatmini, çalışan performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
- H4: İş yükü fazlalığının çalışan performansı üzerinde iş tatminin aracılık etkisi vardır.
- H5: Kişisel-mesleki özelliklere göre, iş yükü fazlalığı algıları farklılık göstermektedir.
- H6: Kişisel-mesleki özelliklere göre, çalışan performansı farklılık göstermektedir.
- H7: Kişisel-mesleki özelliklere göre, iş tatmini algıları farklılık göstermektedir.

Evren, Örneklem ve Veri Toplama Araçları

Araştırma evreni kamuya bağlı bir hastanede görev yapan sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın yapıldığı hastane, Muş ilinde bulunan, bünyesinde temel tıp uzmanlık alanları olan ve özellikli birimlere (yoğun bakım, ameliyathane vb.) sahip genel hastane statüsünde bir hastanedir. Araştırmanın yapıldığı tarihte kurumda çalışan personel sayısı 986'dır. Araştırmada ayrıca örneklem seçilmeden, araştırmaya katılmayı kabul eden tüm sağlık çalışanları (324 kişi) araştırmaya dahil edilmiştir. Konu ile ilgili 29.12.2020 tarihi ile etik kurul kararı (Karar No: 27) ve sağlık bakanlığından yazılı izin alındıktan sonra internet üzerinden paylaşılarak cevaplar toplanmıştır. Eksiksiz doldurulan veriler istatistiksel değerlendirmeye alınmış ve veriler değerlendirilirken, frekans dağılımı, yüzdeler, t testi, Kruskal Wallis ve pearson korelasyon testlerinden yararlanılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler SPSS veri tabanına aktarılarak SPSS ve AMOS programları ile istatistiksel analizler yapılarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Verilerin toplanmasında kişisel bilgiler formu, iş yükü fazlalığı, iş tatmini ve çalışan performans ölçeklerinden yararlanılmıştır. Kişisel bilgiler formu,

katılımcıların demografik bilgilerini içeren yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslekteki ve kurumdaki hizmet süresi, unvan durumu, çalıştığı birim ve çalışma şekli durumuna ilişkin 9 sorudan oluşmaktadır.

Çalışanların iş yükü fazlalığı düzeylerini tespit etmek için Imoisili (1985) tarafından geliştirilen ve Alam'ın (2016) Türkçeye uyarladığı 5 maddelik İş Yükü Fazlalığı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek bir boyuttan oluşmakta ve ölçek maddelerinin puanlandırılmasında 5'li likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Alam'ın yaptığı Türkçeye uyarlama çalışmasında ölçeğin güvenilirlik katsayısının 0,780 olarak hesaplandığı, doğrulayıcı faktör analizi DFA uyum indekslerinin kabul edilebilir sınırlarda olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada iş yükü fazlalığı ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0,839 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların iş tatminini ölçmek için, Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen, Şeşen (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan İş Tatmin Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek beş madden ve tek faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği Şeşen (2010) tarafından yapılan çalışmada 0,880 olarak hesaplanmıştır. Ölçek maddelerinin puanlandırılmasında 5'li likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada İş tatmin ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0,760 olarak hesaplanmıştır.

Çalışanların performanslarını ölçmek amacıyla 1999'da Kirkman ve Rosen, 2000 yılında Sigler ile Pearson tarafından yapılan çalışmalarda kullanılan 2008 yılında Türkçeye Çöl tarafından uyarlanan 4 maddelik İş gören Performans Ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için hesaplanan Cronbach alpha değeri 0,94' tür. Bu çalışmada iş yükü fazlalığı ölçeğine ait güvenilirlik katsayısı (Cronbach alfa) 0,680 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların mesleki-demografik bilgilerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışanların Mesleki-Demografik Özellikleri

		N	%			N	%
Yaş	18-25	77	23,8	Cinsiyet	Kadın	144	44,4
	26-30	134	41,4		Erkek	180	55,6
	31-35	62	19,1	Medeni Durum	Evli	153	47,2
	36-40	26	8,0		Bekâr	171	52,8
	41 ve +	25	7,7				
Öğrenim Durumu	Lise	22	6,8	Çalıştığı Birim	Poliklinik	50	15,4
	Ön lisans	64	19,8		Klinik	58	17,9
	Lisans	198	61,1		İdari birim	82	25,3
	Lisansüstü	40	12,3		Acil-Y.B.-Aml	134	41,4
Meslekte Çalışma Süresi	1 yıldan az	17	5,2	Kurumda Çalışma Süresi	1 yıldan az	34	10,5
	1-5 yıl	121	37,3		1-5 yıl	152	46,9
	6-10 yıl	123	38,0		6-10 yıl	101	31,2
	11 yıl ve üstü	63	19,4		11 yıl ve üstü	37	11,4
Unvan Durumu	Tabip	45	13,9	Çalışma Şekli	Gündüz	77	23,8
	Tabip Dışı	217	67,0		Nöbet	57	17,6
	Sağ. Pers.	62	19,1		Gündüz+Nöbet	190	58,6
İdari Pers.	62	19,1					
TOPLAM		324	100	TOPLAM		324	100

Tablo 2' de görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası (%65,2) 30 yaş altı sağlık çalışanlarından oluşmaktadır. Cinsiyet açısından incelendiğinde erkek katılımcıların çoğunlukta olduğu (%55,6), eğitim durumuna bakıldığında en yüksek katılımı %61,1 ile lisans mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. Meslekte çalışma süresine bakıldığında, en fazla katılımı %38 ile 6-10 yıl çalışanlar oluşturmakta, en az katılım ise %5,2 ile 1 yıldan az süre ile çalışanlardan oluşmaktadır. Kurumda çalışma süresine bakıldığında, en yüksek katılımı %46,9 ile 1-5 yıl çalışanlar oluşturmakta, en düşük katılım ise %10,5 ile 1 yıldan az süre ile çalışanlardan oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların yarısından fazlası (% 58,6) hem gündüz hem de nöbet şeklinde çalışanlardan oluşmaktadır.

Geçerlik ve Güvenirliliğe İlişkin Bulgular

Anketin güvenirliliği, iç tutarlılık katsayıları değerlendirilerek her ölçek için ayrıca hesaplanmıştır.

Tablo 3. Ölçeklerin ve Alt Boyutlarının Güvenirlilik Sonuçları

Ölçek	Madde Sayısı (n)	Cronbach α
İş Yükü Fazlalığı	5	,839
Çalışan Performansı	4	,680
İş Tatmini	5	,760

Alpar (2014)'a göre anketin güvenilirliğinin test edilmesinde kullanılan Cronbach Alfa katsayısı 60-79 arasında olduğunda oldukça güvenilir, 80-100 arasında olduğunda ise ölçek yüksek güvenilir olarak kabul edilmektedir. İş yükü fazlalığı ölçeğinin güvenilirlik katsayısının en büyük ($=0,839$), çalışan performansı ölçeğinde ise güvenilirliğin en düşük ($=0,680$) olduğu tespit edilmiştir. İş tatmini ölçeğinin ise güvenilirliğinin ($=0,760$) olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar; iş yükü fazlalığı ve iş tatmini ölçeklerinin yüksek derecede güvenilir olduğunu, çalışan performansı ölçeğinin ise oldukça güvenilir olduğunu göstermiştir.

Yapısal eşitlik modelinde öncelikle ölçme modeli (jenerik model) test edilmekte, modelde bir sorunun olmadığı görüldükten ya da sorunlar çözüldükten sonra da yapısal model test edilmektedir. Modelin test edilmesi neticesinde elde edilen uyum indeksleri modeliyle veri arasında uyum olduğunu gösterdiğinde, yapısal açıdan kurulan hipotezler kabul edilmekte; uyum indeksleri model ile veri arasında uyum olmadığını gösterdiğinde ise hipotezler reddedilmektedir (Meydan, Şeşen 2015, s.19-20). Ölçeklere ait Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA), uyum indeks değerlerine göre programın önerdiği modifikasyon önerileri dikkate alınarak ölçeklere ait analizler tamamlanmıştır. İş yükü fazlalığı, iş tatmini ve çalışan performans ölçekleri için yapılan DFA analiz sonucuna göre ikişer madde programın önerdiği modifikasyon önerileri de dikkate alınarak birleştirilmiş ve ölçeğe son hali verilmiştir. Tüm ölçeklere ait uyum indeks değerleri kabul edilebilir ve iyi uyum değerleri arasında olduğu ve ölçeğe ait maddelerin faktör yükleri yeterli olduğu için ayrıca madde çıkarma işlemi yapılmamıştır.

Yapısal Eşitlik Modeli için uyum istatistikleri ile ilgili farklı parametreler kullanılmıştır. Kullanılması gereken parametrelerin hangisi olduğu ile ilgili bir fikir birliğine varılmasa da, birkaç parametrenin birlikte kullanılması önerilmektedir. Bu bağlamda, en az üç uyumluluk (Fit) test grubundan birer tanesi kullanılmalıdır. Bunlardan en sık kullanılanları (Chi-Square Goodness), GFI, AGFI, CFI, NFI, RMR ve RMSEA'dır (Meydan, Şeşen 2015, s.37). Yapısal eşitlik modellemesine ait uyum indeks değerleri Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Araştırma Modeli İçin DFA Sonuçları Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	Sonuç	İyi Uyum	Kabul Edilebilir	Açıklama
χ^2/sd	2,587	<3	<4-5	İyi Uyum
CFI	,956	>0.97	>0.95	Kabul Edilebilir
RMSEA	,070	<0.05	0.06- 0.08	Kabul Edilebilir
GFI	,928	>0.90	0.89- 0.85	İyi Uyum
AGFI	,894	>0.90	0.89- 0.85	Kabul Edilebilir
RMR	,062	<0.05	0.06- 0.08	Kabul Edilebilir

Tablo 4'e göre; modele ait uyum indeks değerleri incelendiğinde uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir ve iyi uyum değerleri arasında olduğu görülmektedir. Oluşan bu sonuçlar modelin yeterli uyum sağladığını göstermektedir. Bu durumda iş yükü fazlalığının çalışan performansı üzerindeki etkisinde iş tatmininin kısmi aracılık rolünün olduğu söylenebilir.

Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ve Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 5. YEM ile Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı		Bağımsız	Estimate	S.E.	C.R.	P
İş Tatmini	<---	İş Yükü Fazlalığı	-,365	,057	-6,395	***
Çalışan Performansı	<---	İş Yükü Fazlalığı	-,148	,047	-1,171	***
Çalışan Performansı	<---	İş Tatmini	,259	,074	3,511	***

Tablo 5'e göre; iş yükü fazlalığı; çalışan performansı ve iş tatminini negatif olarak anlamlı azaltmaktadır. İş tatmini de çalışan performansını anlamlı ve olumlu bir şekilde arttırmaktadır.

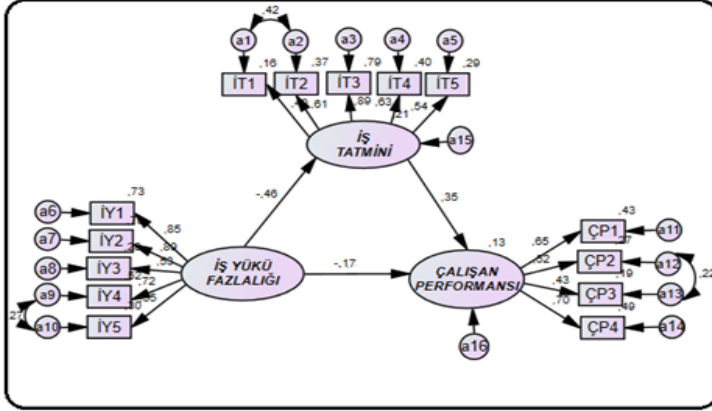
Tablo 6. Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi

	Ort.	S.S.	1	2	3
1. İş Yükü Fazlalığı	3,80	,82	1,000		
2. Çalışan Performansı	3,36	,71	-,165**	1,000	
3. İş Tatmini	2,56	,71	-,422**	,299**	1,000

Tablo 6'ya göre; İş yükü fazlalığı ile çalışan performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve düşük düzeyde (r: -165) bir ilişkinin olduğu görülmektedir (p<0,01). İş yükü fazlalığı ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif ve orta düzeyde (r: -422) bir ilişkinin olduğu görülmektedir (p<0,01). İş tatmini ile çalışan performansı arasında da istatistiksel olarak anlamlı, pozitif ve düşük düzeyde (r: ,299) bir ilişki bulunmuştur (p<0,01).

Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Bulgular

YEM'e ait uyum indeks değerleri ve programın önerdiği modifikasyon önerisi de dikkate alınarak model Şekil 2' deki son halini almıştır.

Şekil 2. Araştırmaya Ait Yapısal Eşitlik Modeli

Modelde, iş yükü fazlalığının çalışan performansı üzerinde iş tatminin aracılık rolü test edilmiştir. Aracılık rolünün ispatlanması için bazı koşullar sağlanmalıdır. Öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı ve aracı değişken üzerine etkisi daha sonra aracı değişkenin bağımlı değişkene etkisi ayrı ayrı test edilir. Ardından araştırma modeline göre aracı değişken modele dahil edilir. Aracılık rolünden bahsedilebilmesi için bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinde düşme meydana gelirken, aracı değişkenin bağımsız değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olması gerekir (Baron ve Kenny 1986; Meydan ve Şeşen, 2015, s.130-131). İş yükü fazlalığı çalışan performansı üzerinde 0,17 birimlik doğrudan etkiye sahipken, iş tatmininin aracılık etmesi ile 0,16 birimlik dolaylı bir etkiye ve toplam 0,33 birimlik toplam etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda iş yükü fazlalığı ile çalışan performansı ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolüne sahip olduğu söylenebilir. Yapısal eşitlik modeli analiz sonuçlarına göre hipotezlerin durumu (0,05 anlamlılık düzeyinde) aşağıdaki gibidir.

- H1: "İş yükü fazlalığı, çalışan performansını negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir" hipotezi kabul edilmiştir.
- H2: "İş yükü fazlalığı, iş tatminini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir" hipotezi kabul edilmiştir.

- H3: "İş tatmini, çalışan performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir" hipotezi kabul edilmiştir.
- H4: "İş yükü fazlalığının çalışan performansı üzerinde iş tatminin aracılık etkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmada ayrıca katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslekte çalışma süresi, kurumda çalışma süresi, çalışanın unvan bilgisi, çalıştığı birim ve çalışma şekli durumuna göre iş yükü fazlalığı; çalışan performansı ile iş tatmini düzeylerinde bir farklılık olup olmadığına da bakılmıştır.

Tablo 7. Sosyo-Demografik Grupların Ölçek Puanları Açısından Karşılaştırılması (n=324)

		İYA		P	ÇP		P	İT	
		N	Mean		Mean	P		Mean	P
Yaş	18-25	77	183,82	,009*	,037*	185,23	,025*	146,10	
	26-30	134	142,88			152,01		168,44	
	31-35	62	164,85			174,54		174,65	
	36-40	26	197,27			145,19		190,54	
	41 ve üstü	25	160,02			136,82		121,84	
Öğrenim Durumu	Lise	22	143,61	,556	,015*	214,95	,961	170,55	
	Ön lisans	64	154,18			143,02		161,61	
	Lisans	198	165,17			160,81		161,06	
	Lisansüstü	40	172,99			173,21		166,61	
Meslekte Çalışma Süresi	1 yıldan az	17	135,29	,028	,257	190,38	,078	168,38	
	1-5 yıl	121	163,94			165,43		178,98	
	6-10 yıl	123	150,55			164,83		148,90	
	11 ve üstü	63	190,40			144,80		155,82	
Kurum Çalışma Süresi	1 yıldan az	34	148,38	,074	,731	153,72	,280	186,29	
	1-5 yıl	152	152,82			168,45		165,21	
	6-10 yıl	101	182,22			157,08		151,32	
	11 ve üstü	37	161,42			160,91		160,03	
Unvan	Tabip	45	124,83	,005*	,948	158,50	,004*	205,36	
	Tabip Dışı	217	172,79			162,86		155,75	
	Sağ. Pers.	62	153,83			164,15		155,03	
Çalışma Şekli	Gündüz	77	139,29	,000*	,834	153,19	,100	165,81	
	Nöbet	57	222,05			165,36		156,87	
	Gündüz -Nö	190	154,04			174,38		178,76	
Çalıştığı Birim	Poliklinik	50	103,04	,000*	,495	158,96	,047*	195,18	
	Klinik	58	205,97			146,79		151,91	
	İdari birim	82	160,76			166,70		163,33	
	Acil AMLYB	134	166,94			168,05		154,38	

*p< 0,05; İYA: İş yükü fazlalığı, ÇP: Çalışan Performansı, İT: İş Tatmini

Katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin iş yükü fazlalığı algılarına etkilerinin incelendiği Kruskal Wallis testine göre; iş yükü fazlalığı algısının yaş, meslekte çalışma süresi, çalıştığı birim ve unvan grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu; öğrenim durumu ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan Post Hoc Dunnett T3 testi sonuçlarına göre; yaş açısından 18-25 yaş ve 26-30 yaş aralığından kaynaklandığı ve 18- 25 yaş aralığındaki sağlık çalışanlarının daha yüksek düzeyde iş yükü fazlalığı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Meslekte çalışma süresi açısından bakıldığında; 10 yıldan fazla olan sağlık çalışanlarının 1 yıldan az olanlara nazaran daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile çalışma süresi arttıkça iş yükü fazlalığı algısının da arttığı görülmektedir. Unvan açısından bakıldığında; Tabip dışı sağlık personeli ile tabip çalışanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı ve tabip dışı sağlık personelinin tabiplerden daha yüksek düzeyde iş yükü fazlalığı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışma şekli açısından bakıldığında; Nöbet usulü çalışanlar ile Gündüz normal mesai çalışanlar arasındaki ve nöbet ile gündüz-nöbet usulü çalışanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmektedir. Başka bir ifade ile nöbet usulü çalışanların iş yükü fazlalığı algısı en yüksek iken bunu gündüz-nöbet şeklinde çalışanlar takip etmekte en düşük algıya ise gündüz çalışanlar sahip olmaktadır. Çalışılan birim açısından bakıldığında ise; Acil, Ameliyathane ve Yoğun bakım çalışanları ile Poliklinik çalışanlarından ve Klinik (Servis) ile Poliklinik çalışanlarından ayrıca İdari birim ile poliklinik çalışanları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile iş yükü fazlalığı algısı en yüksek olan grup acil, ameliyathane ve yoğun bakım gibi özellikli birimlerde çalışanlar, en düşük olan grup ise poliklinik çalışanlarıdır. Bunu sırasıyla klinik (servis) çalışanları ile idari birim çalışanları takip etmektedir.

Katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin çalışan performansı algılarına etkilerinin incelendiği Kruskal Wallis testine göre; yaş ve öğrenim durumu grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu; çalışma şekli, çalıştığı birim, unvan, meslekte çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi grupları arasında ise anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan Post Hoc Dunnett T3 testi sonuçlarına göre; öğrenim durumu açısından lise mezunu ve ön lisans ile lise

mezunu ve lisans mezunu arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca çalışan performansı en yüksek olan grup lise mezunları iken en düşük olan lisansüstü mezunlardır. Başka bir ifade ile öğrenim durumu yükseldikçe çalışan performansı düşmektedir. Yaş açısından bakıldığında 18-25 yaş ve 41 üstü yaş aralığından kaynaklandığı ve 18-25 yaş aralığındaki sağlık çalışanlarının 41 üstü yaş aralığındaki çalışanlara göre daha yüksek düzeyde çalışan performansı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin iş tatmini algılarına etkilerinin incelendiği Kruskal Wallis testine göre; yaş, unvan ve çalışılan birim grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu; öğrenim durumu ve kurumda çalışma süresi, meslekte çalışma süresi ve çalışma şekli grupları arasında ise anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan Post Hoc Dunnett T3 testi sonuçlarına göre; yaş açısından 26-30 ve 41 üstü yaş aralığından kaynaklandığı ve 26-30 yaş aralığındaki sağlık çalışanlarının daha yüksek düzeyde iş tatmini algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Unvan açısından bakıldığında; Tabipler ile tabip dışı sağlık personeli arasındaki farklılıktan kaynaklandığı ve tabiplerin tabip dışı sağlık personelinden daha yüksek düzeyde iş tatmini algısına sahip olduğu tespit edilmiştir. En düşük iş tatmini algısına ise idari personelin sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışılan birim açısından bakıldığında; Poliklinik çalışanları ve klinik (servis) çalışanları arasındaki farktan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile poliklinik çalışanları klinik (servis) çalışanlarına göre daha yüksek iş tatminine sahiptir.

Tablo 8. Cinsiyet ve Medeni Durum Gruplarının Ölçek Puanları Açısından Karşılaştırılması (n=324)

		İYA			ÇP		İT	
		N	Mean	P	Mean	P	Mean	P
Cinsiyet	Kadın	144	172,49	,085	165,69	,579	160,99	,794
	Erkek	180	154,51		159,95		163,71	
Medeni Durum	Evli	153	146,20	,003*	155,53	,200	159,10	,534
	Bekâr	171	177,08		168,74		165,54	

*p< 0,05; İYA: İş yükü fazlalığı, ÇP: Çalışan Performansı, İT: İş Tatmini

Katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin iş yükü fazlalığı algılarına etkilerinin incelendiği Mann Whitney testine göre; iş yükü fazlalığı algısının medeni durum grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu; cinsiyet grupları arasında ise anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre

bekâr çalışanların evli çalışanlara göre daha yüksek iş yükü fazlalığı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin çalışan performansı ve iş tatmini algılarına etkilerinin incelendiği Mann Whitney testine göre; cinsiyet ve medeni durum grupları arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara göre; hipotezlerin durumu (0,05 anlamlılık düzeyinde) aşağıdaki gibidir.

- H5: Kişisel-mesleki özelliklere göre iş yükü fazlalığı algıları farklılık göstermektedir hipotezi kısmen kabul edilmiştir.
- H6: Kişisel-mesleki özelliklere göre, çalışan performansı farklılık göstermektedir hipotezi kısmen kabul edilmiştir.
- H7: Kişisel-mesleki özelliklere göre, iş tatmini algıları farklılık göstermektedir hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerine etkisi ve iş tatmininin aracılık rolü araştırılmıştır. Araştırma sonucunda iş tatmininin iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerine etkisinde aracılık rolünün olduğu görülmüştür. Emek yoğun hizmetler olan sağlık hizmetlerinde çalışanların iş tatmin düzeyleri ve iş yükü fazlalığı algısı çalışan performansı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Sağlık hizmetlerinde hizmeti üretenler doğrudan çalışanlar olduğundan bu çalışmanın önemi artmaktadır. Sarıdiken ve Çınar (2021) sağlık sektöründe iş yükünün, çalışanların performansı ve bakımın kalitesini olumsuz yönde etkilemekle birlikte daha sonra hasta güvenliğini de etkileyeceğini belirtmiştir.

Araştırma sonucunda iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerine etkisinde iş tatmininin aracılık rolünün olduğu görülmüştür. Ampirik çalışmalarda, araştırma değişkenleri olan iş yükü fazlalığı, iş tatmini ve çalışan performansı arasındaki ilişkiyi birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmasa da, bu bulgu Karasek (1979)'in geliştirdiği İş Yükü-Kontrolü Teorisinin "çalışanların yaşadığı en önemli stres nedenlerinden biri olan iş yükü fazlalığının çalışanların kaygı düzeyini arttıracak; artan kaygının ise iş tatmini ve çalışan performansı gibi olumsuz algıları etkileyeceği" varsayımını doğrular niteliktedir. Bu teori doğrultusunda sağlık çalışanlarının iş yükünün

makul sınırlarda olması ve iş tatminlerinin yeterli düzeyde olması, iş performanslarını arttırarak kaliteli hizmetleri üretme motivasyonlarına destek olacaktır.

Araştırma sonuçlarına göre iş yükü fazlalığı algısının çalışan performansını etkilediği ve negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taramasında çalışan performansının psikolojik sermayeden (Erkuş ve Fındıklı, 2013; Öğüt ve Kaplan, 2015; Korkmazer vd., 2016; Korkmazer ve Ekingen, 2017; Karatepe vd., 2019; Çavmak ve Acar 2020), liderlik tarzından (Cheng vd., 2004; Chen vd., 2014; Aslan, 2015; Tekin, 2019; Yıldız ve Ekingen, 2020) etkilendiği görülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre iş yükü fazlalığı algısının iş tatminini etkilediği ve negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu sonuç literatürde yapılan çalışma sonuçlarıyla (Swartz, 1999; Keser, 2006; Yaşan vd., 2008; Nübling vd., 2010; Ceylan vd., 2016; Başçılar ve Taşci, 2018; Eroğlu, 2020) benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre iş tatmininin çalışan performansını etkilediği ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu sonuç literatürde yapılan çalışma sonuçlarıyla (Vroom,1964; Iafaldano ve Muchinsky, 1985; Judge vd., 2001; Judge ve Bono, 2001; Seligman, 2002; LePine vd., 2002; Fisher ve Noble, 2004; Patterson vd. 2004; Lyubomirski vd., 2005; Harrison vd., 2006; Fisher, 2010; Yaman, 2011; Uysal vd., 2012; Erselcan ve Özer, 2018) benzerlik göstermektedir.

Ayrıca katılımcıların kişisel-mesleki özelliklerinin yaş, meslekte çalışma süresi, çalıştığı birim ve unvan grupları arasında iş yükü fazlalığı algısının anlamlı bir farkı olduğu görülmüştür. Çalışan performansı algıları açısından yaş ve öğrenim durumu grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. İş tatmini algılarına göre; yaş, unvan ve çalışılan birim grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür.

Literatürde yapılan tarama ve araştırma sonuçları doğrultusunda iş yükü fazlalığının çalışanlar ve işletmenin performans çıktıları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bu bulgular işletme yöneticilerine önemli veriler sunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre işletme sahipleri ve yöneticiler, çalışanlarının performansını ve iş tatminini yükseltmek ve iş yükü fazlalığı algısını düşürmek için:

- Çalışanlara makul bir iş yükü tahsis edilmesi sağlanmalıdır.

- Görevler, çalışanlara makul ölçüde beklenenleri aşmayacak şekilde tahsis edilmelidir.
- İş yükünü artıran gereksiz prosedürler ortadan kaldırılmalıdır.
- Bir çalışan işten ayrılırsa yerine başkasını yerleştirme ile ilgili takvim genellikle üç ay içinde hafifletilmelidir.
- Çalışanların iş performansını artırmak için iş yükü hakkaniyetli olarak dağıtılmalıdır.
- Hakkaniyetli bir personel planlaması yapabilmek için iş yükü analizleri yapılmalıdır.

Tüm bu önerilerle birlikte, çalışmanın ileride yapılacak çalışmalara da yol göstermesi beklenmektedir. Araştırma, sadece bir ildeki kamu hastanesindeki sağlık çalışanları üzerinde yapıldığından, diğer illerdeki sağlık çalışanları ve sağlık sektörü dışındaki sektörlerde de uygulanması konunun gelişimine katkı sağlayacaktır. Araştırma sonuçlarını genelleyebilmek için, farklı sektörler ve farklı örneklem grupları üzerinde araştırmaların yapılmasında fayda görülmektedir. Bunun yanında, iş yükü fazlalığı, iş performansı ve iş tatmininin diğer değişkenlerle ilişkilerini araştırmak gelecekte yapılacak araştırmalar için önerilmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Mediating Role of Job Satisfaction on the Effect
of Workload Overview on the Employee
Performance: An Implementation in the Health
Sector**

*

Fuat Korkmazer
Muş Alparslan University

The intensity of the competition between enterprises is increasing day by day, as a result, it becomes more important to increase productivity and profitability through effective use of working hours. The harmony between the employee and the assigned task enables the employee to make a future plan related to his profession by doing his job lovingly. Otherwise, in case of non-compliance, the employee will be stressed and negatively affected. In such a case, as the employee cannot exceed his / her capacity, he / she cannot keep up with the busy pace of work. As a result, they may be unhappy and their energy may decrease and run out (Ardıç and Polatçı, 2009, p.26).

In today's competitive environment, excessive workload resulting from the increasing demands and expectations of business owners and customers is defined as one of the factors that cause performance decline. The high perception of excessive workload affects the satisfaction of employees with their jobs and can negatively affect employee performance, which is important for businesses. In addition, the widespread use of technology and internet, the differentiation in products and services, and the constant change in business strategies cause problems on employees due to excessive workload.

With this research, it was aimed to determine the effect of the perception of excessive workload on employee performance and the mediating role of job satisfaction. For this purpose, the following hypotheses have been developed:

- H1: Workload excess affects employee performance negatively and significantly.

- H2: Excessive workload affects job satisfaction negatively and significantly.
- H3: Job satisfaction affects employee performance positively and significantly.
- H4: Workload has an intermediary effect of job satisfaction on employee performance.

The population of the research consists of healthcare professionals working in a public hospital. The number of personnel working in the institution at the time of the research is 986. In the study, all healthcare professionals (324 people) who agreed to participate in the study were included in the study without choosing a sample. After obtaining the ethics committee decision (Decision No: 27) on 29.12.2020 and written permission from the Ministry of Health, the answers were collected by sharing on the internet. Completely filled data were taken into statistical evaluation and while evaluating the data, frequency distribution, percentage, t test, Kruskal Wallis and Pearson correlation tests were used. The data obtained from the surveys were transferred to the SPSS database and evaluated by performing statistical analysis with SPSS and AMOS programs. Personal information form, excessive workload, job satisfaction and employee performance scales were used to collect the data.

More than half of the participants (65.2%) are healthcare workers under the age of 30. When examined in terms of gender, it is seen that male participants are in the majority (55.6%), and when the educational status is examined, it is seen that undergraduate graduates have the highest participation with 61.1%. When looking at the duration of work in the profession, the highest participation is 38% with 6-10 years employees and the least participation is with 5.2% of those working for less than 1 year. When looking at the duration of employment in the organization, the highest participation is 46.9%, with employees for 1-5 years, while the lowest participation is 10.5%, with employees working for less than 1 year. In addition, more than half of the participants (58.6%) consisted of those who work both during the daytime and on shifts.

It was determined that the reliability coefficient of the workload excess scale was the highest (= 0.839), and the reliability coefficient was the lowest (= 0.680) in the employee performance scale. The reliability of the job satisfaction scale was found to be (= 0.760). These results; showed

that the scales of workload overload and job satisfaction are highly reliable, and the employee performance scale is quite reliable. It is seen that the fit index values of the structural equation model are between acceptable and good fit values. These results show that the model has a sufficient fit. In this case, it can be said that job satisfaction has a partial mediating role in the effect of excess workload on employee performance. In addition, workload excess; It negatively significantly reduces employee performance and job satisfaction. Job satisfaction also increases employee performance significantly and positively. It is seen that there is a statistically significant, negative and low level ($r: -165$) relationship between excessive workload and employee performance ($p < 0.01$). It is seen that there is a statistically significant, negative and moderate ($r: -422$) relationship between excessive workload and job satisfaction ($p < 0.01$). A statistically significant, positive and low level ($r: 299$) relationship was found between job satisfaction and employee performance ($p < 0.01$).

According to the results of the structural equation model analysis, the status of the hypotheses is as follows.

- H1: The hypothesis that "excessive workload affects employee performance negatively and significantly" is accepted.
- H2: The hypothesis that "excessive workload affects job satisfaction negatively and significantly" is accepted.
- H3: "Job satisfaction affects employee performance positively and significantly" hypothesis was accepted.
- H4: The hypothesis that "excessive workload has an intermediary effect on employee performance" is accepted.

In line with the results of the screening and researches in the literature, it has been determined that excessive workload has a significant effect on the performance output of the employees and the enterprise. These findings obtained as a result of the research provide important data to business managers. According to the results of the research, business owners and managers, in order to increase the performance and job satisfaction of their employees and to reduce the perception of workload excess:

- It should be ensured that a reasonable workload is allocated to employees.

- Tasks should be assigned to employees in a way that does not exceed reasonably expected.
- Unnecessary procedures that increase the workload should be eliminated.
- If an employee leaves the job, the timetable for replacement should generally be relaxed within three months.
- Workload should be distributed equitably in order to increase the work performance of employees.
- Workload analysis should be done in order to make an equitable personnel planning.

With all these recommendations, the study is expected to guide future studies. Since the research was conducted only on healthcare workers in a public hospital in one province, its application to healthcare professionals in other provinces and sectors other than the health sector will contribute to the development of the subject. In order to generalize the research results, it is beneficial to conduct studies on different sectors and different sample groups. In addition, it is recommended for future research to investigate the relationship between workload overload, job performance and job satisfaction with other variables.

Kaynakça / References

- Alan, M. A. (2016) Techno-stress and productivity: survey evidence from the aviation industry. *Journal of Air Transport Management*, 50(1), 62-70.
- Alpar, R. (2014). *Uygulamalı istatistik ve geçerlilik-güvenilirlik*. (3. Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: işle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 21-46.
- Aslan, E. (2015). *Paternalist liderliğin çalışan performansına etkisinde iş ahlakının rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Ankara.
- Aydın S, Demir, M. (2006). *Sağlıkta performans yönetimi-performansa dayalı ek ödeme sistemi*, Sağlıkta Dönüşüm Serisi-2. Ankara: Onur Matbaacılık Ltd. Şti.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.

- Başçılar, M. ve Taşçı, A. (2018). İş yükü ve iş tatmini arasındaki ilişki: sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *IGUSABDER*, 4, 330-344.
- Bayram L. (2006) Geleneksel performans değerlendirme yöntemlerine yeni bir alternatif: 360 derece performans değerlendirme. *Sayıştay Dergisi*, 47-65.
- Bowling, N.A. ve Kirkendall, C. (2012). Workload: a review of causes, consequences, and potential interventions. *Contemporary Occupational Health Psychology*, 221-238.
- Ceylan H, Gül N, Öksüz M. (2016). Sosyal çalışmacılarda iş doyumunu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(11), 43-69.
- Chen, X. P., Eberly, M. B., Chiang, T. J., Farh, J. L., ve Cheng, B. S. (2014). Affective trust in Chinese leaders: Linking paternalistic leadership to employee performance. *Journal of Management*, 40(3), 796-819.
- Cheng B. S., Chou, L. F., Wu, T. Y., Huang, M. P., ve Farh, J. L. (2004). Paternalistic leadership and subordinate responses: Establishing a leadership model in Chinese organizations. *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 89-117.
- Çavmak, D. ve Acar, F. (2020). Pozitif psikolojik sermaye ile performans algısı arasındaki ilişki: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 7(2), 203-212.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- De Croon, E. M., Sluiter, J. K., Blonk, R. W., Broersen, J. P., ve Frings-Dresen, M. H. (2004). Stressful work, psychological job strain, and turnover: A 2-year prospective cohort study of truck drivers. *Journal of Applied Psychology*, 89(3), 442.
- Erdoğan, İ. (1991). İşletmelerde *personel seçimi ve başarı değerlendirme teknikleri*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları: İstanbul.
- Erkuş A. ve Fındıklı M. (2013) Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Journal of the School of Business Administration*, 42(2), 302-318.
- Eroğlu, A. (2020). İş yükünün işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde iş tatmini ve kişi-örgüt uyumunun aracılık rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 7 (2), 213-227
- Erselcan, R. C. ve Özer, P. S. (2018). İş doyumunun performansa etkisinde mutluluğun aracılık rolü üzerine bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 13(2), 148-165.
- Fisher, C.D. (2010). Happiness at work, *International Journal of Management Reviews*, 12 (4), 384-412.

- Fisher C.D. ve Noble, C. S. (2004). A Within-person examination of correlates of performance and emotions while working. *Human Performance*, 17(2), 145-168.
- Hackman, J., & Oldman, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60 (2), 159-170.
- Harrison, D.A., Newman, D.A. ve Roth, P.L. (2006). How important are job attitudes? Meta-analytic comparisons of integrative behavioral outcomes and time sequences, *Academy of Management Journal*, 49, 305-325.
- Iaffaldano, M.T. ve Muchinsky, P.M. (1985). Job satisfaction and job performance: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 97, 251-273.
- İlçin, E. (2019). *İş yükü ve yönetici desteğinin çalışmaya tutkunluk üzerindeki etkisi*. Yüksek lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- İmoisili, OA. (1985). Task complexity, budget style of evaluating performance and managerial stress: an empirical investigation. Ph.D. dissertation. University of Pittsburgh
- Jensen, J. M., Patel, P. C., ve Messersmith, J. G. (2013). High-performance work systems and job control: consequences for anxiety, role overload, and turnover intentions. *Journal of Management*, 39(6), 1699-1724.
- Judge, T.A. ve Bono, J.E.,(2001). Relationship of core self-evaluations, traits- self-esteem, generalized self-efficacy, locus control, and emotional stability- with job satisfaction and job performance:a meta- analysis. *Journal of Applied Psychology*, 86, 80-92.
- Judge, T.A., Thorsen, C.J., Bono, J.E., ve Patton, G.K.(2001). The job satisfaction- job performance relationship: a qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127, 376-407.
- Karasek Jr, R. A. (1979). Job demands, job decision latitude, and mental strain: implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24(2), 285-308.
- Karatepe, H.K., Kuşçu, F.N. & Karaman M. (2019). Psikolojik sermayenin bireysel performansa etkisi: hemşireler üzerinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7,105-114.
- Karoshi, (2003). Reduce stress, workload and work time and improve work-life balance before it's too late, hot topics in collective bargaining issues. *Public Service for Alliance of Canada*, 5, 1-19.
- Keser, A. (2006). Çağrı merkezi çalışanlarında iş yükü düzeyi ile iş doyumunu ilişkisinin araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 100-119.
- Keser, A. Bilir, B. ve Aytaç, S. (2017). Niceliksel iş yükü envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. "*İş, Güç*" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 19(2), 55-74.

- Kirkman B. L. and Rosen B. (1999) Beyond self-management: antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.
- Korkmazer, F., Ekingen E. ve Yıldız, A. (2016). Psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisi: sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(3), 271-281
- Korkmazer, F., ve Ekingen E. (2017). Örgütsel yabancılaşmanın iş tatmini ile ilişkisi: sağlık sektöründe bir uygulama. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (63), 459-470.
- LePine, J.A., Erez, A. ve Johnson D.E. (2002). The nature and dimensionality of organizational citizenship behaviour: a critical review and meta analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87, 52-65.
- Lydon, J., Pierce, T. ve O'regan, S., (1997). Coping with moral commitment to longdistance dating relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 104-113.
- Lyubomirsky, S., King, L. ve Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: does happiness lead to success?. *Psychological Bulletin*, 131(6), 803-855.
- Mansı, G. ve Yarı L. (2013). Do instant messaging interruptions help or hinder knowledge workers' task performance?. *International Journal of Information Management*, 33, 591-596.
- Meydan, CH. ve Şeşen, H. (2015), *Yapısal eşitlik modellemesi – AMOS Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Nelson, D.L. ve Quick, J.C. (1995). *Organizational behavior: foundations, realities and challenges*. New York, West Company Press.
- Nübling M, Vomstein M, Schmidt SG, Gregersen S., Dulong M. ve Nierhaus A. (2010). Psychosocial work load and stress in the geriatric care. *BMC Public Health*. 10(428), 1-12.
- Ögüt, A. ve Kaplan, M. (2015). Sağlık sektöründe psikolojik sermayenin iş performansı üzerindeki etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 30, 86-99.
- Öztürk, S. B. (2020). *The effect of leadership styles on job satisfaction with the mediating role of creativity*. Yeditepe University Institute of Social Sciences.
- Patterson, M., Warr, P. ve West, M. (2004). Organizational climate and company productivity: the role of employee affect and employee level. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77, 193-216.
- Rahman, A. ve Badayai, A. (2012). Theoretical framework and analytical discussion on uncongenial physical workplace environment and job performance among workers in industrial sectors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 42, 486-495.

- Sarıdiken ve Çınar (2021). Sağlık profesyonellerinin bireysel iş yükü algı düzeylerinin ölçülmesi: türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 61-66.
- Seligman, M.E.P. (2002). *Authentic happiness: using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. Free Press, New York.
- Sigler T. H. ve Pearson, C. M. (2000) Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*. 5(1), 27-52.
- Şeşen, H. (2010). Adalet algısının tükenmişliğe etkisi: İş tatmininin aracı değişken rolünün yapısal eşitlik modeli ile testi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(2), 67-90.
- Tekin, E. (2019). Paternalist liderliğin iş tatmini ve çalışan performansına etkisi üzerine bir araştırma. *Third Sector Social Economic Review*, 54(1), 178-204.
- Tengilimoğlu, D., Işık, O. ve Akbolat M. (2012). *Sağlık işletmeleri yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Turgut, T. (2011). Çalışmaya tutkunluk: iş yükü, esnek çalışma saatleri, yönetici desteği ve iş-aile çatışması ile ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3), 155-179.
- Vroom, V.H. (1964). *Work and motivation*. Wiley, New York.
- Weiss, D. J., Dawis, R. W., England, G. W. ve Lofquist, L. H. (1967). *Manual for the minnesota satisfaction questionnaire*. University of Minnesota.
- Yaşan A, Eşsizoglu A, Yalçın M, Özkan M. (2008). *Bir üniversite hastanesinde çalışan araştırma görevlilerinde iş memnuniyeti, anksiyete düzeyi ve ilişkili etmenler*. *Dicle Tıp Dergisi*, 35(4), 228-233.
- Yıldız, A., Ekingen, E. (2020). Paternalistik liderliğin hizmet inovasyon davranışı üzerine etkisinin ve iş tatmininin aracılık rolünün yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 2916-2926.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Korkmazer, F. (2021). İş yükü fazlalığı algısının çalışan performansı üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı rolü: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), xx-xx. DOI: 10.26466/opus.876760

Türkiye’de Online Kitap Satışlarının Veri Madenciliği Yöntemiyle Analizi

DOI: 10.26466/opus.793764

*

Meltem Ulusan Polat * – Mehmetcan Babaoğlu **

* Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi

E-Posta: meltem.ulusan@marmara.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0673-5185](https://orcid.org/0000-0002-0673-5185)

** Finansal Analist, Mercedes – Benz Otomotiv

E-Posta: mehmetcanbabaoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8911-5936](https://orcid.org/0000-0001-8911-5936)

Öz

Online satış ağları her geçen gün hayatımızda daha büyük bir yer kaplamaktadır. Günümüzde, rekabete artması ve insanların geniş bir ürün yelpazesine tek bir tuşla ulaşabilme rahatlığı kitap satışları açısından da online satışı ön plana çıkartmıştır. İçinden geçmekte olduğumuz pandemi sürecinde de online satış en çok gelişen ve kârlılığı yükselen alanlardan biri olmuştur. Türkiye’de okuma alışkanlığının artması ve okuyucu tercihlerine yönelik doğru stratejilerin geliştirilmesi açısından çalışmanın önemi büyüktür. Bu çalışmada, popüler online satış sitelerinin 2014-2019 yılları arası en çok satan kitaplarından derlenen 508 adet kitap verisi isim, yazar, tür ve yayınevi parametreleri bazında RapidMiner programı ile veri madenciliği kapsamında K-Means algoritması kullanılarak kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Adı geçen parametreler kapsamında özellikle yerli ve yabancı romanların üstünlüğü ortaya çıkarken bazı tematik kitap türlerinde ise günden güne bir gerileme yaşandığı gözlemlenmiştir. Ulaşılan analiz sonuçları ve bulgular özellikle fikir aşamasındaki yazar ve maliyetleri üstlenecek olan yayınevlerinin tercihlerinde yol gösterici olmaya yönelik detaylı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: veri madenciliği, kümeleme, K-Means, online kitap satış

The Analysis of Online Book Selling in Turkey by Data Mining

*

Abstract

Online sales networks occupy a greater space in our lives, day by day. The increasing competition and access to wide product range with just one click bring online book sales to the forefront. During current pandemic, online sales has been one of the top areas in terms of profitability. The research has a major importance in terms of increasing reading habit in Turkey and developing accurate strategies due to reader preferences. In the context of this research, best-selling books data between 2014-2019, obtained from popular web-sites, involving parameters such as name, author, genre and publisher of 508 books have been analyzed by data mining method (clustering – K Means algorithm) using RapidMiner. The findings within the scope of the parameters indicated the superiority of both native Turkish and foreign novels, while some thematic books declined. The results have been deeply evaluated particularly to guide authors at the idea stage and to determine a road map for publishers while bearing the costs.

Keywords: *data mining, clustering, K-Means, online book selling*

Giriş

Günümüzde veri madenciliği hayatın her alanında büyük önem kazanmıştır. Veri yığınları içerisinde işe yarayacak olan faydalı bilgiyi arındırmak ve analiz neticesinde daha anlamlı bilgi elde ederek bunu yorumlamak, veri madenciliğini ön plana çıkartmıştır. Bu tarz bir analiz salt insan yeteneğini aşmakta olup, özellikle dijital veri miktarındaki artışa karşılık araştırma ve uygulama yapan kişi sayısının değişmemesi, alanın gelişmesindeki önemli bir diğer etken olmuştur. Bu gereksinimlerin sonucunda büyük miktarda verinin işlenmesinin yanı sıra global ve rekabetçi bir ortamda doğru karar verebilme ihtiyacı da veri madenciliğini kaçınılmaz kılmıştır (Savaş ve diğerleri, 2012).

Hayatın içerisinde her geçen gün meydana gelen gelişmeler, ticaret ve iş akışı süreçlerini de etkilemekte, veri madenciliği yoluyla elde edilen bilgiler teknoloji yardımıyla karar süreçlerine entegre edilmektedir. Geçmiş yüzyıllara dayanan ticaretin temelini oluşturan ürün seçiminden ödemeye oradan tedarike kadar olan bu süreçler, mevcut sınırları geçersiz kılan bir şekilde, elektronik ortama taşınmış ve bugün elektronik ticaret adını verdiğimiz kavramın oluşmasına ve içerik kazanmasına neden olmuştur (Özgür, 2012).

Elektronik ticaretin öncelikli olarak hâkim olduğu sektörlerden biri de tüketici taleplerine hızlı ve farklı satış kanalları üzerinden hizmet veren perakende sektörüdür. Gelişen rekabet koşulları perakendecilerin fiziksel mağazaların yanı sıra çevrimiçi mağaza ve özel alışveriş sitelerinde gibi diğer pazarlama kanallarında da aktif olmalarını zorunlu kılmıştır (Börühan ve diğerleri, 2017). Bu çalışmada, perakende sektörü kapsamında, internet üzerinden gerçekleşen kitap satışları veri madenciliği kullanılarak incelenmiştir. Yakın geçmişe kadar kitap satın alabilmek için bir büyük şehirde yaşamak ya da bu şehirlerle bağlantılı olmak bir zorunluluk iken, teknolojik altyapıyla birlikte kitap satışlarının e-ticaret kapsamında yapılabilmesi tüketici açısından süreci kolaylaştırıcı bir hizmeti beraberinde getirmiştir.

Çalışma, kayda değer satış rakamlarına ulaşan kitap satış sitelerinden temin edilen verinin veri madenciliği yöntemiyle analize tabi tutulması bağlamında, özellikle ulusal akademik yazında ciddi bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Elde edilen sonuçların gerek yayınevleri gerekse yazarlar açısından hem finansal açıdan hem de okuyucuların ilgi alanlarının belirlenme-

sinde yol gösterici olması beklenmektedir. Tüm bu çalışmaların ışığında, ayrıca, Türkiye’de okuma alışkanlığının geliştirilmesinde de bir katma değer sağlamak hedeflenmektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde verilecek olan literatür araştırmasını takiben detaylı bir metodoloji ile bulgulara yönelik sonuçlara değinilecektir.

Literatür Taraması

Veri madenciliği yöntemi kullanılarak kitap satışlarının incelendiği çalışmalar üzerine bir araştırma yapıldığında, genellikle, kitap satışlarının perakende sektörü içerisindeki ürünlerden biri olarak bir alt değişken şeklinde ele alındığı görülmüş ve salt kitap üzerine yapılan az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Emel ve Taşkın (2005), çalışmalarında, hediyelik eşya, müzik, cep telefon ve aksesuarları, kitap-dergi satan perakendeci bir işletmede karar ağacı yöntemiyle işletmenin gerçekleşen toplam satış hasılatının ürünlere göre dağılımının ayrıntılarını ve ürünlerin toplam satış değerlerinin toplam satış hasılatı üzerindeki göreceli önemini, müşteriler ile ilişkilendirerek bir tahmin modeli oluşturmuşlardır. Elde ettikleri sonuçlar, hangi gelir grubundaki müşterilerin hangi ürünleri ne oranda satın aldıklarını ortaya koymuş ve bu bulgulardan yola çıkarak işletmenin çok daha etkin pazarlama stratejileri gerçekleştirebileceğinin altını çizmişlerdir.

Alandaki az sayıdaki akademik çalışmadan bir tanesi, Kalikov (2006) tarafından, bir yayınevinin internet sitesindeki veri dikkate alınarak, veri madenciliği birliktelik kuralları metoduyla sepet ve sipariş tablolarının incelenmesi yoluyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında, hangi ürünlerin kategorisinin değiştirilmesi gerektiği, kullanıcıların meslek ve ilgi alanı dağılımları, müşterilerin ilgi alanlarına göre satış grafikleri ve kullanıcıların ödeme seçenekleri ile ilgili bir analiz gerçekleştirilmiştir. Uluslararası yazında ise, Nettleton ve Baeza-Yates (2013)’e ait bir çalışmada, grafik ölçümleri ve algoritmalar kullanılarak bir elektronik kitap satış sitesi bağlamında kullanıcı, kitap ve yayınevi ilişkileri analiz edilmiştir. Bulgulardan yola çıkılarak çapraz satış ve kitap kataloglama açısından şirkete faydalı bilgiler sağlamak hedeflenmiştir.

Son yıllarda yapılan kayda değer bir diğer çalışma da Sharma ve diğerleri (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, regresyon, karar ağacı ve yapay sinir ağları kullanılarak çeşitli faktörler kapsamında Amazon sitesin-

deki kitap satışlarını tahminlemede en etkili modelin hangisi olduğu araştırılmış ve her üç model için de inceleme, negatif duyarlılık, pozitif duyarlılık ve bunların birbirleriyle etkileşimlerinin satış tahmininde öne çıkan faktörler oldukları tespit edilmiştir. Bu bulguların online satışçılar açısından satış hacmi ve tedarik zinciri stratejilerinin etkin belirlenmesinde faydalı olacağı öngörülmüştür.

Teknolojik altyapının gelişimi ve veri madenciliğinin öne çıkması bunun yanı sıra Türkiye açısından kitap okumanın önemine vurgu yapılması saikleriyle bu çalışmanın motivasyonu geliştirilmiş ve elde edilecek bulguların başta online kitap satış siteleri olmak üzere yayıncılar, yazarlar ve okuyuculara yol göstermesi hedeflenmiştir. Ayrıca, dünya genelinde incelendiğinde, en büyük cirolara sahip alışveriş siteleri kitap satış siteleridir (Özgür, 2012). Bu referans noktalarından hareketle, Türkiye Yayıncılar Birliği, 2019 yılı için hazırladığı kitap pazarına yönelik raporunda, Türkiye kitap perakende pazarında bir önceki yıla göre TL bazında yaklaşık %27'lik bir artış olduğunu belirtmiştir. Başta dolar kurunda yaşanan yükseliş olmak üzere, fiyatlardaki bu yükselişte temel ekonomik göstergelerle doğrudan bir ilişki söz konusudur. Okuyucuya maliyet olarak yansıyan bu durumun iyileştirilmesinde, okuyucu tercihlerine göre satışa sunulan kitaplar ve buna bağlı oluşacak bir fiyatlama politikası önem arz etmektedir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yakın geçmişte hazırladığı Türkiye Okuma Kültürü Haritası isimli çalışmada ise, veriler kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan "anket tekniği" aracılığı ile toplanmıştır. Alan çalışmasında elde edilen anketlerin kontrolü yapıldıktan sonra, veri kodlama ve yükleme işlemleri tamamlanmış, analizleri yapılmış ve raporlaştırılmıştır. Raporda, yılda ortalama 7.2 adet kitap okunduğu açıklanmıştır. Katılımcıların %84.2'si düzenli olarak takip edilen bir yazarları olmadığını açıklamıştır. Ankete göre, düzenli olarak okunan üç yazar ise Ömer Seyfettin, Ayşe Kulin ve Orhan Pamuk olarak belirlenmiştir. Kitap seçiminde katılımcıların %90.16 oranında yayınevi tercihi yapmadığı ortaya çıkmıştır. Tercihler arasında ise en çok tercih edilen yayınevi Can Yayınları'dır (Türkiye Okuma Kültürü Haritası, 2011).

Özgür (2012) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise, kitapların türlerine göre satın alınma oranlarında da en başta % 40,08'le edebi eserlerin gelmekte olduğu ortaya konmuştur. Akademik yayınların ise % 2,42 ile en sonda olduğu görülmüştür. Türkiye için yapılan bu çalışmalara bakıldığında,

okuma alışkanlığının geliştirilmesinden hareketle, okuyucu, yayınevi, yazar ve kategori açısından veriyi ayrıştırma ve analiz ederek taraflara yönelik doğru politikalar üretmenin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde “EPJ Data Science” isimli akademik dergide yayımlanan bir çalışmada, en çok satan kitapların, satış zirvesine on haftadan daha kısa sürede ulaştığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada 4500 adet kitap ve satış verisi kullanılmıştır. Modelleme olarak ise yazarlar kendi modellerini oluşturmuşlardır (Yücesoy ve diğerleri, 2018).

Birleşik Krallık’ta 2018’de satılan kitap verilerinden yola çıkarak yapılan bir çalışmada ise, en çok satılan kitap türünün roman olduğu, çocuk kitaplarının da %31 ile tahmin edilenden çok daha fazla satıldığı tespit edilmiştir (Rowe, 2019).

Veri madenciliği yöntemiyle kitap satışlarının analiz edileceği bu çalışmanın, daha önce de belirtildiği üzere, özellikle metodik anlamda Türk akademik yazınına bir katma değer sağlayacağı ve alandaki öncü çalışmalardan biri olabileceği düşünülmektedir.

Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde amaç ve kapsam ile çalışmada kullanılan yöntem detaylı olarak açıklanacaktır.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, 2014-2019 yılları arasında en güvenilir olarak değerlendirilen (Kara, 2018) üç adet online kitap satış sitesinden temin edilen “en çok satan kitap, çok satan yazar, kitap türleri, en çok satan kitapların yayınevleri” parametrelerinden oluşan veri seti veri madenciliği yöntemiyle analiz edilecektir.

Çalışma kapsamında yukarıda adı geçen üç sitenin seçilmesinin nedeni, güvenilir olmalarının yanı sıra, geriye dönük satış verisine ulaşılabilmesi ve bu sitelerin tüketici açısından da oldukça popüler online kitap satış siteleri olmalarıdır. Özellikle veri temini açısından sadece bu üç sitenin mercek altına alınıyor olması aynı zamanda çalışmanın bir kısıtı olarak da değerlendirilebilir.

Bu inceleme sırasında 508 adet kitap bilgisi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda yıl bazlı çok tercih edilen yazar, yayınevi,

kitap ve kitap türlerinin sonuçları elde edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak, toplumdaki okuma tercihleri hakkında bir fikir edinmek ve bu yolla yayınevlerinin basım ve satış politikalarını, gerek cirolarını gerekse karlılıklarını arttırmaya yönelik, belirleyebilmeleri açısından yol gösterici olmak amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu bilgiler ışığında, tedarik zinciri açısından da yayınevleri açısından etkin politikaların üretilmesi mümkün olabilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, veri madenciliği yöntemlerinden biri olan kümeleme yöntemi kullanılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, geleneksel istatistik yöntemlerle büyük boyuttaki veriyi çözümlmek kolay olmadığından, veri madenciliği gibi verileri işlemek ve çözümlmek için özel yöntemlere gereksinim duyulmuştur (Özkan, 2008).

Veri madenciliği modelleri, işlevleri açısından, 3 grupta toplanır;

1. Sınıflandırma (Classification) ve Regresyon (Regression),
2. Kümeleme (Clustering),
3. Birliktelik Kuralları (Association Rules)

Sınıflama ve regresyon modelleri tahmin edici, kümeleme ve birliktelik kuralları modelleri ise tanımlayıcı modellerdir (Özkes, 2003). Çalışmada, kümeleme kapsamında, RapidMiner programındaki kümeleme modelinin K-Means (K-ortalama) algoritması kullanılmıştır. Analize geçmeden önce, metotla ilgili önemli kavramsal bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Kümeleme: Bir denetimsiz öğrenme metodu olan kümeleme, birbirine benzer verileri sınıflara ayırarak verileri özetleme veya fiziksel olarak gruplandırma sürecidir. Kümeleme yöntemi, büyük veri kümelerinin anlamlı şekilde parçalanarak alt kümelerine ayrıldığı ve benzer grupların bir arada ele alındığı bir süreçtir (Lin ve diğerleri, 2005).

Kümeleme, veri kümelerinde verileri birbirinden ayıran başka bir yöntem olan diskriminant analizinden ayrılmaktadır. Kümelemede küme sayısı bilinmemekte ancak analiz sonucundaki veriden elde edilmektedir. Bununla birlikte kümelemede herhangi bir fonksiyon elde edilip sonrasında diğer veriler için kullanılma durumu yoktur; ayırma işlemi sadece o verilerin özellikleri kullanılarak yapılır.

Kümeleme süreci, her bir verinin farklı özelliklerini ifade eden değerlerinin, diğer bir veriden farklı veya aynı olmasına göre işler. Farklılık ya da ayınlık kümeleme algoritmaları için uzaklıkları ifade eder. Kümeleme işleminde küme içindeki elemanların benzerliği fazla, kümeler arası benzerlik ise az olmalıdır (Sarman, 2011).

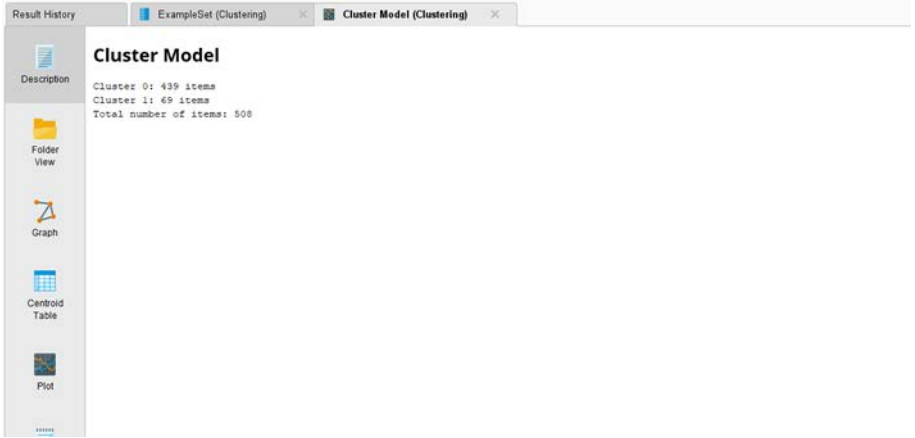
Kümeleme yöntemleri, farklı sektörlerde birçok amaçla kullanılmaktadır. En sık rastlanan kullanımlarından biri, pazarlama sektöründe müşterilerin segmentlere ayrılarak farklı segmentler için farklı pazarlama stratejilerinin geliştirildiği durumlardır (Çelik, 2009). Bir diğer yaygın ve oldukça önemli kullanım alanı olarak, finansal performansa yönelik araştırmalar gösterilebilir. Bankacılık sektöründe müşterilere yönelik yapılan kredi performans analizleri ile halka açık şirketlere yönelik finansal performans analizleri (Arı ve diğerleri, 2016) bu kategori içerisinde sayılabilir.

K-Means Algoritması: K-Means algoritması bir kümeleme algoritmasıdır. Algoritma, istatistiksel olarak benzer nitelikteki kayıtları aynı gruba sokar. Bir elemanın yalnızca bir kümeye ait olmasına izin verilir. Küme merkezi kümeyi temsil eden değerdir (Akça, 2014). Bu çalışmada, veri yıl bazlı olduğundan ayrıca benzer nesnelere birlikte gruplayarak olabildiğince ayrıntılı açıklayabilmek amacıyla K-Means algoritması kullanılmıştır.

RapidMiner: RapidMiner makina öğrenmesi ve veri madenciliği ihtiyaçlarına yönelik olarak yazılımla aynı ada sahip firma tarafından geliştirilen bir yazılım platformudur (Aksan, 2019). Yazılım çoğunlukla iş ve ticari amaçlarda kullanılmasının yanı sıra eğitim, araştırma, hızlı prototipleme ve uygulama geliştirme gibi farklı amaçlarda da kullanılır. Ayrıca, veri madenciliği sürecinin bütün aşamaları RapidMiner tarafından desteklenmektedir. Bu nedenle, veri hazırlama, sonuçları görselleştirme, doğrulama ve optimizasyon gibi amaçlarla kullanılabilir (Yıldız ve Şeker, 2016).

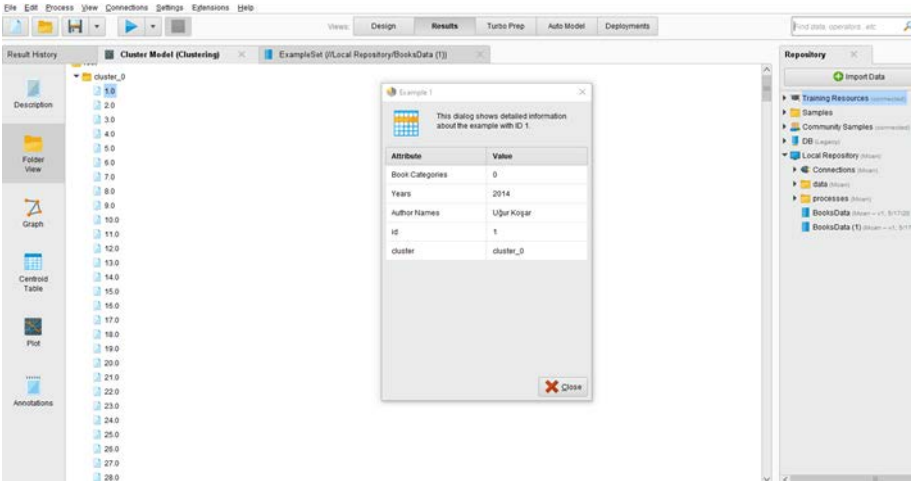
RapidMiner İle Kümeleme Analizi Uygulaması

Çalışmanın bu aşamasında, adım adım yazar ve kitap türleri bazında kitap satışlarına yönelik analizin ilerleme süreci gösterilmektedir. Uygulanan yöntemin ve çıktıların daha net ortaya konulabilmesi açısından süreç ekran çıktılarıyla desteklenmektedir.

Şekil 1. RapidMiner-Analiz için hazırlanmış iki adet kümeyi yansıtan ekran görüntüsü

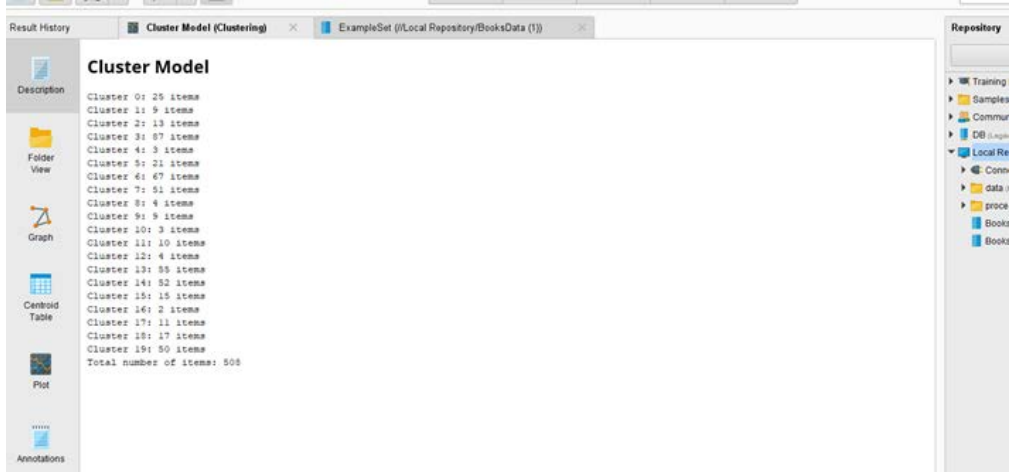
Şekil 1’de görüldüğü üzere, “Results” (Sonuçlar) penceresinde “Description” (Tanımlama) sekmesinde veri setimizdeki yazar adları ve kitap türlerine göre iki küme oluşmuştur. Birinci kümede 439 öge, ikinci kümede ise 69 ögenin bulunduğu görülmektedir. Burada kümelerin numaralandırmaları, ekran görüntüsünde de görüldüğü gibi, 0’dan başlamaktadır.

Şekil 2. RapidMiner - Folder View ile küme elemanlarının görüntülediği ekran görüntüsü

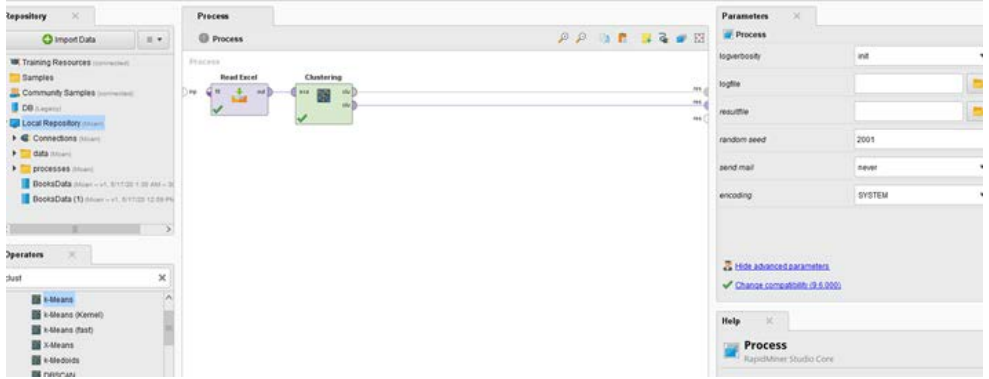
Bir sonraki aşamada “Folder View” (Dosya Görünümü) sekmesinde “Id” numarası 1 ile ifade edilmek istenen, söz konusu verilerin ve değerlerin 1 numaralı gözleme ait olduğudur. Örnek ekran görüntüsünde de görüldüğü üzere, 1 numarada yazar Uğur Koşar ve kitabın yılı 2014 olarak verilmektedir. Bu şekilde tüm gözlemler listelenmektedir. Bu verilerin gözleme ait olduğu veri setine bakılarak kontrol edilebilir.

K parametresine 2 değeri verildiğinde oluşan iki kümenin öğelerine bakıldığında, birbirine yakın değerlerin bir kümede toplandığı görülmüştür. Detaylı sonuç görmek için ise k’ya 20 verildiğinde yirmi farklı küme oluşmuştur. Şekil 3’te görüldüğü gibi, kümelerin öğe sayısında daha eşit bir dağılım vardır.

Şekil 3. RapidMiner - Analiz için hazırlanmış yirmi adet kümenin ekran görüntüsü

Analizin bu aşamasında, “Design” (Tasarım) sekmesine geri dönülüp Clustering (kümeleme) operatörünün diğer “clu port”u da “Result” portuna bağlanır (Şekil 4) ve tekrar çalıştırma butonuna basılır. Clu port’un bağlanması ile verilerin sonucu bir çıktı olarak gelir ve istatistiksel olarak görüntülenebilir. Bu işlem yapıldığında “Results” sekmesinde Cluster Model (küme modeli) ile birlikte ExampleSet (örnek küme) de görüntülenir.

Şekil 4. RapidMiner - Clustering operatörünün result portuna bağlanmasına dair ekran görüntüsü

Kümeleme Analizi Sonuçlarının Yorumlanması

“ExampleSet” sekmesinde sol tarafta “Statistics” (İstatistikler) sekmesine tıklanıldığında verinin türleri ve kullanılan veri setinde hiç kayıp değer (missing value) olmadığı görülmektedir. Ayrıca burada verilerin en düşük ve en yüksek değerleri de gösterilmektedir. Kümelerin kaç ögesi olduğu yine bu bölümde görülmektedir (Şekil 5).

Name	Type	Missing	Statistics	Filter (5 / 5 attributes)
id	Integer	0	Min: 1, Max: 508, Average: 254.500	
Author Names	Polynomial	0	Least: Şule Gürbüz (1), Most: Ayşe Kulin (8), Average: Ayşe Kulin (8), Hanuki Murakami (8), [346 more]	
cluster	Nominal	0	Least: cluster_16 (2), Most: cluster_3 (87), Average: cluster_3 (87), cluster_6 (67), [18 more]	
Book Categories	Integer	0	Min: 0, Max: 23, Average: 3.959	
Years	Integer	0	Min: 2014, Max: 2019, Average: 2016.293	

Şekil 5. RapidMiner - Veri setinin ve kümelerin istatistiksel değerlerine ait ekran görüntüsü

“Visualizations” sekmesine tıklandığında, aşağıdaki resimde görüldüğü gibi, kümelerin grafiksel olarak gösterimine ulaşılır. Burada x eksenini yıllar, y eksenini ise kitap türleri olarak seçilmiş ve yazar adlarına göre grafiğin oluşması istenmiştir. Grafikteki her bir renkli nokta ayrı bir yazar adını göstermektedir.

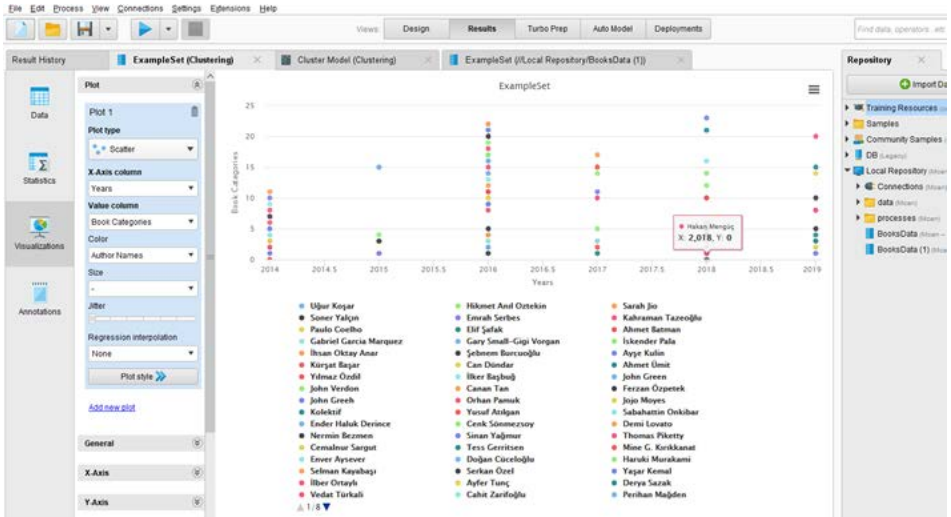

Şekil 6. RapidMiner - Kümelerin grafiksel olarak gösterimine ait ekran görüntüsü

Grafiğin sonucuna bakıldığında, yıllara göre hangi yazarın hangi kitap türüyle başarılı olduğu görülmektedir. Örneğin, 2016 yılındaki en yüksek değer üzerine gelindiğinde Franz Kafka’nın 22 numaralı (Felsefe-Bilim) türüyle başarılı olan yani “çok satan yazar” olduğu yorumu yapılabilir. Buna karşılık, 2018 yılındaki en düşük değer üzerine gelindiğinde, Hakan Mengüç’ün 0 numaralı (Din-Mitoloji) kitap türüyle “en az satan yazar” olduğu görülebilir. Şekil 7 ve 8’de bu örnekler görülmektedir.

Şekil 7. RapidMiner - 2016 yılında çok satan yazarın ve kitap türünün görüntülediği ekran görüntüsü

Şekil 8. RapidMiner - 2018 yılında en az satan yazar ve kitap türünün görüntülediği ekran görüntüsü

Analizi derinleştirerek farklı yorumlar yapmak için bu sefer kümelere göre x eksenini yıllar ve y eksenini ise "id" (kimlik) olarak seçilir. Buna göre oluşan grafikte; yıllardaki en yüksek değere bakıldığında çok satan yazarın, en düşük değere bakıldığında ise az satan yazarın "id" numarası ve bu numaranın hangi kümeye ait olduğu görülebilir.

Şekil 9. RapidMiner - Yıllara göre başarılı olan yazarların id ve küme bilgilerinin görüntülediği ekran görüntüsü

Şekil 9’a bakıldığında, 2018 yılındaki en yüksek değerde “id” numarası 458 ve bu “id” numarasının ait olduğu küme (cluster_14 olarak) görülmektedir. Burada 458 numaralı “id” İhsan Oktay Anar’a aittir. “Folder View” ekranında küme öğelerinin kontrolleri yapıldığında da 458 numaralı ID’nin cluster_14 dosyasında bulunduğu görülmüştür. İster küme ister yazar adları bazlı olsun çok satan veya az satan yazarların ve onların kitap türlerinin tespiti ve buna bağlı olarak yorumları örneklerde görüldüğü gibi kümeleme analizi yöntemiyle yapılabilir.

Bulgular

Yıllar bazında yapılan kümeleme analiz sonuçlarına göre, 2014 yılında yerli roman en çok satılan kitap kategorisi olmuştur. 2015 yılından itibaren ise yabancı roman, yerli romanı geçerek her sene en çok satılan kategori olmuştur. 2019 yılında yabancı romanın satış payı %36, yerli romanınki ise %26’dır.

Yabancı romanlarda klasik eserler her sene istikrarlı bir şekilde satış rakamlarında yükselen bir ivme göstermiştir. Özellikle Rus edebiyatından Dostoyevski ve Tolstoy en çok ilgi gören yazarlardır. Çehov ise 2017 yılından itibaren daha çok tercih edilmiştir. Klasikler haricinde Harry Potter, Game of Thrones ve Yüzüklerin Efendisi romanları da çok fazla sayıda satılmıştır. Ülkemizdeki genç nüfusun fantastik edebiyata olan ilgisi satış rakamlarına da

yansımıştır. Ayrıca, bu romanların filmlerinin çekilmiş olmasının ve bu sayede popülaritelerinin artmasının da satış rakamlarındaki payı büyüktür.

Yerli romanlarda en çok ilgi gören isimler Sabahattin Ali, Zülfü Livaneli ve Ahmet Ümit'tir. Sabahattin Ali, diğer yazarların aksine, hayatta olmadığından herhangi bir yeni kitabı yayımlanmamasına rağmen her sene en çok satan yazarlardan biri olmuştur. Sabahattin Ali belgeseli ve çeşitli nedenlerle kamuoyu gündemine gelen "Kürk Mantolu Madonna" eseri yazarın popülaritesini arttırmış ve bu da satış rakamlarına yansımıştır. Zülfü Livaneli ve Ahmet Ümit ise çıkardıkları kitaplar ile o sene içinde hep ilk 10'da olmuşlardır. Bu da bize bu iki başarılı yazarı düzenli olarak takip eden ve okuyan bir kitle olduğunu göstermektedir. Zülfü Livaneli'nin başta müzisyenlik olmak üzere çok yönlü kişiliği, Ahmet Ümit'in ise kitaplarında işlediği polisiye ve gizem dolu kurgular okuyuculara son derece cazip gelmektedir.

Bulgular içerisinde ulaşılan ilginç bir sonuç olarak, 2014 yılında %8 olan dini kitap satışının 2019 yılında %1'e gerilediği gösterilebilir. Türkiye Yayıncılar Birliği'nin raporu ile de teyit edilen bu azalış, bu kitapların içeriği ve okuyucu ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiği noktasında özellikle genç kuşağı ana ekseninde tutan ayrı bir çalışma konusu olarak irdelenebilir ve bu alandaki yazarlar ile yayınevlerine yönelik yol gösterici araştırmalar gündeme gelebilir. Bir diğer enteresan bulgu ise, 2014 yılında %1 olan tarih kitaplarının satış oranının 2019 yılında %16'ya yükselmiş olmasıdır. Sosyal medyanın da yardımı ile toplum nezdinde oldukça popüler ve saygın bir isim olan İlber Ortaylı, bu kategoride en çok satış yapan yazardır. Gündemdeki pek çok tartışmaya akademik kimliğiyle tarihsel açıdan ışık tutuyor olması, gerek sosyal medya gerekse görsel medyada sıklıkla yer alıyor olması İlber Ortaylı'yı kamuoyunda hem popüler hem de güvenilir bir konuma yerleştirmektedir. Bunun dışında, son yıllarda salt tarihin dışında kişisel gelişim alanında da eserler veriyor olması Ortaylı'nın okuyucu kitlesini genişletmektedir.

Kişisel gelişim kitaplarına olan ilgi küçük oynamalar dışında yıllar boyunca %7 civarında sabit kalmıştır. Bu da bize belirli bir okuyucu grubu tarafından düzenli olarak bu türün satın alındığını göstermektedir.

Çocuk kitabı satışlarında da her geçen yıl artış görülmektedir. Bu kategorinin 2014 yılında satış oranı %2 iken, düzenli bir artışla 2019'da %10'a yükselmiştir. Çocukların her geçen gün daha fazla telefon ve tablet kullandığı yönündeki araştırmalara rağmen, satışlarda böyle bir sonuca ulaşılması kayda

değerdir. Ancak, bu oranın sadece satışları gösterdiği gerçeğinden hareketle, bu veri üzerinden çocukların kitap okuma alışkanlıklarının arttığı sonucunu çıkarmak çok doğru olmayabilir.

2014 yılından itibaren öykü kategorisinde yıllık bazda satışlar düşmüştür. Bu alanın önde gelen yazarlarından olan Ömer Seyfettin’in kitapları son yıllarda listelere girememiştir. Anton Çehov ile 2017 sonrası bir toparlanma yaşansa da, öykü satışlarının gelecek yıllarda daha da azalacağı ön görülmektedir. Türkiye’de son yıllarda sayıları artan aylık edebiyat dergileri, öykü okuyucusu için, pek çok yazarı bir araya getirmesi ve maliyetinin kitaba göre daha düşük olması nedeniyle, oldukça cazip gelmektedir. Ayrıca, romana göre daha az sayıdaki öykü kitaplarının gerek basım gerekse tanıtımı noktasında yayınevlerinin maddi kaygularla çok agresif olmaması bir diğer sebep olarak gösterilebilir.

Öyküden kaynaklanan boşluğu politika kitaplarının doldurduğu görülmektedir. Güncel konuların en çok izlenen zaman diliminde (prime-time) televizyon ekranlarına sıklıkla yansıyor olması ve siyasetin hayatın her alanında, her kesim tarafından konuşulan, tartışılan bir olgu konumunda yer alması bu artışın bir sebebi olarak gösterilebilir.

Şiir kitapları açısından bakıldığında, satışlar 2014’ten itibaren düşüşe geçmiştir. Genç nesilde şiir okuma alışkanlığı daha çok sosyal medya ve internet üzerinden gelişmektedir. Cemal Süreya, “Sevda Sözleri” isimli eseri ile bu kategorideki en başarılı şairdir.

Edebiyat alanında, Çek yazar Franz Kafka her yıl kendine okuyucu kitlesi bulmuş bir yazardır. Elif Şafak ve İskender Pala da her yıl kitapları düzenli olarak satan Türk yazarlardır. Brezilyalı yazar Paulo Coelho’nun kitapları da ülkemizde oldukça istikrarlı bir şekilde satılmaktadır. Coelho’nun “Simyacı” adlı eseri kendisini Türk okurlar açısından popüler yapan en önemli eserdir.

Yayınevleri açısından durum incelendiğinde, kitapları en çok satan iki adet yayınevi bulunmaktadır. Bunlardan biri Türkiye’nin önde gelen yazarlarından biri tarafından 80’li yıllarda kurulan bir yayınevi olurken, diğeri de bir banka bünyesinde kurulmuştur. Her ikisi de her sene hemen hemen eşit sayıda kitapla listelerde yer almışlardır. Bir tanesi özellikle yabancı roman kategorisinde başarılı olurken, diğeri ise yerli roman kategorisinde öne çıkmıştır. Yabancı romanlarda öncü olan yayınevinin dikkat çeken yazarları arasında Gabriel Garcia Marquez, George Orwell, Stefan Zweig, Jean-Paul Sartre

sayılabilirken, yerli romanların ağırlıklı olduğu diğer yayınevini yazarlarında ise Yaşar Kemal, Tezer Özlü, Orhan Pamuk dikkat çeken isimlerdir. Ahmet Ümit ile 2019 yılında anlaşılan banka bünyesindeki yayınevi bu başarılı grafiğini önümüzdeki yıllarda da sürdürme adına önemli bir atılım yapmıştır. Bu iki yayınevini Haruki Murakami, Elif Şafak, Zülfü Livaneli gibi başarılı yazarları bünyesinde barındıran bir diğer yayınevi takip etmektedir.

Analiz sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, önümüzdeki yıllarda yerli ve yabancı roman arasındaki rekabetin süreceği görülmektedir. Özellikle sosyal medyanın rolü ve global film endüstrisinin yatırımlarıyla yabancı romanların üstünlüğünü sürdüreceği öngörülebilir. Yayınevleri bünyesindeki son derece başarılı çevirmenlerin varlığı da Türkiye’de yabancı romanlar açısından ciddi bir avantaj sağlamaktadır. Dini kitaplarla ilgili özellikle genç kuşak ekseninde bir araştırma yapılması gerektiği anlaşılmakta olup, aksi takdirde bu kategorinin çok satanlar listelerine girmesi çok olası görünmemektedir. Türkiye’de siyaset günlük hayatın bir parçası olmaya devam ettikçe politika kitapları güncel kalmaya ve satılmaya devam edecektir. Kişisel gelişim ve polisiye kitapları sabit kitleleri ile gelecekte de pazar paylarını koruyacaktır. İlber Ortaylı, Emrah Safa Gürkan gibi isimler genç nesillerde popülerliğini koruduğu ayrıca ana akım medyada tarihi diziler yer bulduğu sürece tarih kitapları da ilgi görmeye devam edecektir. Basımları sıklıkla yenilenen klasikler her dönemde okuyucuya hitap edebileceklerdir. Şiir ve öykü kategorileri ise ne yazık ki gelecekte çok fazla satış yapması beklenmeyen kategoriler olarak öne çıkmaktadırlar.

Sonuç

2014 - 2019 yılları arasında Türkiye’de yer alan üç büyük online kitap satış sitesi üzerinden elde edilen verilerle yapılan bu çalışmada, veri madenciliği tekniği kullanılarak kümeleme yöntemiyle hangi yılda, hangi yazarın ve o yazara ait hangi kitap kategorisinin çok veya az sattığı bilgilerine ulaşılmıştır. Ayrıca, en çok satan yayınevleri de analiz kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bulgularına göre, yerli ve yabancı romanlar en çok satılan kategori olmuştur. İçinde barındırdığı geniş yazar ve konu yelpazesi açısından özellikle klasikler anlamında yayınevlerinin en çok tercih ettiği kategorinin roman olması son derece doğaldır. Pek çok farklı yayınevini aynı klasiği basabilmesinin yasal olarak önünün açık olması da bu türü popüler bir konuma

getirmektedir. Bunların dışında, bu tarz klasik kitapların Milli Eğitim Bakanlığı’nun temel eserler olarak belirlediği listede yer alıyor olması da satış grafiğine olumlu yansımaktadır. Bilinirliği yüksek olan yayınevlerinin kapak görseli, kağıt kalitesi, doğru kapak dizaynı ve kaliteli çeviri gibi unsurları da dikkate alarak bu tür kitapları basıp satışa sunuyor olmaları gerek prestij gerekse ciro ve karlılık anlamında kendilerine olumlu bir şekilde geri dönecektir. Özellikle içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde online kitap satışları yayınevlerinin finansal performansı açısından olumlu bir gelişme olarak kaydedilebilecektir. Bu anlamda yükseliş trendi içerisinde olan tüm kategoriler finansal performanslarını yükseltmek isteyen yayınevleri açısından son derece doğru tercihler olarak yerlerini alacaklardır. Online kanallarda sitenin tüketici açısından kolaylık sağlayan teknolojik altyapısı ve dağıtım kanalları ile tedarik zincirinin kalitesi rekabette kimin öne çıkacağına başlıca belirleyicileri olacaktır.

Bu çalışmanın en önemli özelliği, dijital çağda zorlu bir rekabeti içinde barındıran online kitap satışlarını veri madenciliği tekniği ile incelemektir. Ulaşılan sonuçlarla, basımı ve satışı yapılacak olan kitaplara yönelik yazar ve yayınevlerine doğru bir bilgilendirme sağlanması ve hem fikir aşamasındaki yazarlara hem de işin maliyetini üstlenecek olan yayınevlerine stratejilerini doğru kurgulama fırsatı sunmak hedeflenmektedir.

Araştırmanın sadece üç yayınevi ile yapılmış olması, metodolojide de değinildiği üzere, bu çalışmanın bir kısıtı olup buna bağlı olarak sonuçların genelle yayılmasının çok da doğru olmayacağına altı çizilmelidir. Ancak, bu yayınevi sitelerinin gerek yüksek ciroları gerekse müşteri portföyü açısından zengin bir altyapıya sahip oluşları Türkiye geneli hakkında bir fikir edinme açısından kayda değerdir.

İleriki çalışmalara ışık tutması açısından, veri madenciliği içerisindeki farklı modeller kullanılarak kitaplara ilişkin bu tür araştırmalar genişletilebilir. Ayrıca, kitap kategorileri ile finansal performansı belirleyici kalemler arasındaki ilişkilerin irdeleneceği bir diğer çalışma da sektör açısından son derece katma değer yaratıcı olabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**The Analysis of Online Book Selling in Turkey by
Data Mining**

*

Meltem Ulsan Polat – Mehmetcan Babaoğlu
Marmara Unibersity, Mercedes – Benz Otomotiv

Online sales branches take up a big space in today's technological world and their emphasis on our daily lives increase at breakneck speed. The huge rivalry of book-selling web-sites, enabling wide product range access, increase the attractiveness of online book sales. During current pandemic period, online book sales has been one of the major sectors in terms of interest and accordingly profitability. Online book shopping has been triggered during the lockdown periods, since it was one of the best options at home-stay. The study has a remarkable significance analyzing reading habit of Turkish society and planning sound strategies considering readers' choices. Furthermore, it could also be perceived as a guidance for publishers to develop their future plans regarding cooperation with the authors and preparing their annual budgets for the upcoming period. Within the scope of this study, data about best-selling books from 2014 to 2019 have been gathered from the most trustable and popular three web-sites. The mentioned data comprise variables such as title, author, genre and publisher. The quantity of the books is 508. The data have been analyzed using Clustering - K Means algorithm, as one of the data mining methods, by RapidMiner Program. In Clustering, different data objects are initially classified in several groups as similar objects then data are summarized and labeled. Clustering method has different fields of usage such as marketing, financial performance and banking. K-Means is a clustering algorithm. The algorithm targets to partition observations into k clusters in a way that each observation refers to the cluster with the closest mean. Since the data were annually - based, it has also been taken necessary to use K- Means algorithm. RapidMiner, software program used in the study, supports all the stages of data mining process, like data preparation, visualization of findings, data validation and optimization. The findings within the scope of the variables introduced the leading position of foreign novels. Russian literature and fantastic

fiction are the most preferred novels in this category. Since many of the books have been filmed, it also has increased their popularity and recognition. Foreign novels are followed by native Turkish novels. Sabahattin Ali, Zulfu Livaneli and Ahmet Umit are the most popular authors of native Turkish books. One of the most remarkable findings of the study is the decline of religion-based thematic books. A study regarding the detailed content of these books and their meeting readers’ needs by considering especially the young generation could be conducted for future surveys. This could also have a positive contribution to the authors and the publisher of this category. Another interesting finding is the remarkable increase of history books. İlber Ortaylı is the most popular of the of this category. Self-help books indicate a stable trend, since they have a proper group of readers. The sale of children’s books increase as well however, it is not possible to propound that reading habit among children goes up just by considering the mentioned data. As another result, it is seen that the sale of short story books plunged. The reason could be the monthly-published literature magazines. Poetry books are the another declining category, since readers, especially the young generation, prefer to reach poems via social media platforms. In line with the popularity of policy-based discussion programs on TV, policy-based books started to attract attention. In terms of authors, Franz Kafka, Elif Shafak, Iskender Pala and Paulo Coelho are very popular. As the final finding, publishers have been analyzed and it is revealed that two big publishers are leading. One has been founded by a famous author in the 80’s and the other is the subsidiary of one of the biggest banks in Turkey. Furthermore, one is famous with its foreign novels while the other is leading with native Turkish novels. By considering the overall data, it is seen that the competition between foreign and native Turkish novels will continue. The results have been deeply evaluated particularly to guide authors at the idea stage and to determine a road map for publishers while bearing the costs. As the restriction of the study, it is important to emphasize that the variables of only three publishers have been chosen. However, these web-sites have huge amounts of sales and they have a wide range of customer portfolio. Therefore, the findings are remarkable to give a general idea of Turkish society. For further studies, different methods in data mining could be used to analyze book-sale-related studies. Furthermore, financial-performance-based studies could also have an added value for the academic literature and for the sector, as well.

Kaynakça / References

- Akça, M. (2014). *K-Means kümeleme algoritması nedir?* 08.04.2020 tarihinde <http://mustafaakca.com/k-means-kumeleme-algoritmasi/> adresinden erişilmiştir.
- Aksan, C. E. (2019). *RapidMiner nedir?* 08.04.2020 tarihinde <https://ceaksan.com/tr/rapidminer-nedir/> adresinden erişilmiştir.
- Arı, E., Özköse, H., Doğan, A., ve Calp, M. (2016). İstanbul Borsası'nda işlem gören firmaların finansal performanslarının kümeleme analizi ile değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 9(1), 33-0. <http://dx.doi.org.tr/10.17671/btd.55726>
- Börühan, G., Yumurtacı Hüseyinoğlu, İ.Ö., ve Ersoy, P. (2017). Perakendecilerin e-ticaret ve tüketici algısına yönelik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(37), 197-218.
- Çelik, M. (2009). *Veri madenciliğinde kullanılan sınıflandırma yöntemleri ve bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/bitstream/handle/123456789/28001/45671.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir.
- Emel, G.G., ve Taşkın, Ç. (2005). Veri madenciliğinde karar ağaçları ve bir satış analizi uygulaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), Aralık, 221-239.
- Kalikov, A. (2006). *Veri madenciliği ve bir e-ticaret uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kara, H. (2018, 17 Haziran). *Güvenilir kitap satın alma siteleri*. <https://www.hknkr.com/guvenilir-kitap-satin-alma-siteleri.html> adresinden erişilmiştir.
- Lin, T.Y., Ohsuga, S., Liau, C.J., ve Hu, X. (2005). *Foundations and novel approaches in Data Mining, studies in computational intelligence*, 9. Springer.
- Nettleton D., Baeza-Yates R., ve Marcos M.C. (2013). Analysis of the user queries of an e-Commerce bookstore in terms of the LCC catalogue and publishers. *Information Research*, 18(4), Paper 596, December. <http://InformationR.net/ir/18-4/paper596.html>
- Özekes, S. (2003). Veri madenciliği modelleri ve uygulama alanları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 3, 65-82.
- Özgür, S. (2012). *Elektronik ortamda kitap satışı veritabanı yapısı örnek bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=QVPIT7WD6kjUIE-RiihXnQ&no=hljioIwIYUKs WcB Qzj Tg> adresinden erişilmiştir.
- Özkan, Y. (2008). *Veri madenciliği yöntemleri*. Papatya Bilim Yayınları.

- Rowe, A. (2019, 5 Ocak). *7 Publishing insights revealed by last year’s top 100 bestselling books*. *Forbes*. <https://www.forbes.com/sites/adamrowe1/2019/01/05/publishing-insights-revealed-by-last-years-top-100-best-selling-books/#5d671fe86913> adresinden erişilmiştir.
- Sarman, G. (2011). Veri madenciliğinde kümeleme teknikleri üzerine bir çalışma: K-Means ve K-Medoids kümeleme algoritmalarının karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 192-202.
- Savaş, S., Topaloğlu, N., ve Yılmaz, M. (2012). Veri madenciliği ve Türkiye’deki uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11 (21), 1-23.
- Sharma, S.K., Chakraborti, S., & Jha, T. (2019). Analysis of book sales prediction at Amazon marketplace in India: a machine learning approach. *Information Systems and E-Business Management, Springer*, 17(2), 261–284. <https://doi.org/10.1007/s10257-019-00438-3>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (2011). *Türkiye okuma kültürü haritası*. <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-36/turkiye-okumakulturu-haritasi-arastirmasi-sonuclari-ac.html>
- Türkiye Yayıncılar Birliği. (2020). *Türkiye kitap pazarı raporu*. <http://turkayybir.org.tr/2019-turkiye-kitap-pazarı-raporu/#.Xue5rUUzaM8> adresinden erişilmiştir.
- Yıldız, M., ve Şeker, Ş.E. (2016). Veri madenciliği araçları. *YBS Ansiklopedi*, 3(4), Aralık, 10-20.
- Yücesoy, B., Wang, X., Huang, J., ve Barabási, A. L. (2018). Success in books: a big data approach to bestsellers. *EPJ Data Science* 7. <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-018-0135-y>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Polat Ulusan, M. ve Babaoğlu, M. (2021). Türkiye’de online kitap satışlarının veri madenciliği yöntemiyle analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2794-2815. DOI: 10.26466/opus.793764

Yeni Medyada Haber Güvenilirliği Sorunu: Üniversite Öğrencilerinin Sahte/Yalan Haberlere Yönelik Doğrulama Refleksleri

DOI: 10.26466/opus.838464

*

Selman Selim Akyüz* – Birol Gülnar** – Mete Kazaz ***

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

E-Posta: selmanselimakyuz@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0932-7897](https://orcid.org/0000-0003-0932-7897)

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

E-Posta: bgulnar@yahoo.com

ORCID: [0000-0002-7114-1500](https://orcid.org/0000-0002-7114-1500)

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

E-Posta: mkazaz@selcuk.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0367-1091](https://orcid.org/0000-0002-0367-1091)

Öz

Yeni medya, haber tüketim alışkanlıklarında önemli değişimlere neden olmaktadır. Yeni medyanın kullanıcı temelli yapısı nedeniyle haber güvenilirliği konusunda da yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dünya, internet ile birlikte bilgi çağına girerken bir yandan da “yanlış bilgi çağı”na girildiğine işaret eden birçok sorun belirtmiştir. Yeni medyanın kontrolsüz alanında ortaya çıkan dezenformasyon, haberlere duyulan güvenin yeni bir kırılmayla karşılaşmasına neden olmuştur. İnsanların hakikatle bağına zarar veren bu kırılmanın aşılması adına yeni medyaya özgü yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Medya okur yazarlığının geliştirilmesi temelinde okuyucu/izleyicinin doğruluk kontrolü reflekslerine sahip olması, sorunun çözümünde önem taşımaktadır. Bu çalışmada, sosyal medyanın en geniş kullanıcı kitlesi olan gençlerin yeni medyadaki haber tüketim eğilimleri, haberlere güven düzeyi, yanlış bilgi/yalan habere yönelik tutumu ve şüphe/doğrulama refleksleri belirlenmeye çalışılmıştır. Selçuk Üniversitesi öğrencileriyle yapılan anket çalışmasının sonunda öğrencilerin; sosyal medyanın yapısının sahte/yalan haberlerin artışına etki ettiğini, politik kutuplaşmanın sahte haberlere inanmasında önemli bir neden olduğunu, kullanıcı türevli habercilik nedeniyle gazeteciliğin giderek güven kaybettiğini, insanların gerçeğe bağının zayıfladığını düşündükleri belirlenmiştir. Platformlar, yasama ve yargı kurumlarını yalan haber sorunuyla mücadelede yetersiz bulan kullanıcıların, sosyal medyadaki haberleri sıklıkla doğrulama ihtiyacı duydukları ancak doğrulama yöntemlerine farkındalığın düşük olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, yeni medya, yalan haber, doğruluk kontrolü

The Problem of News Reliability in New Media: Fact Checking Reflexes of University Students For Fake News

*

Abstract

New media causes significant changes in news consumption habits. Due to the user-based structure of new media, this new area leads to the emergence of new dimensions in the problem of news reliability. As the world enters the information age along with the internet many problems arise, indicating that it has entered the "age of misinformation". In recent years, news retrieval habits have largely changed through digital tools to social media and messaging applications and disinformation in this uncontrolled area has led to a new break in confidence in the news. It is known that specific approaches are needed to overcome this break that damages people's connection with the truth that is, to ensure reliable news access. Based on the development of media literacy it is important for the reader/viewer to have fact checking reflexes to combat misinformation and fake news. In this study, it was tried to determine the trends of news consumption in new media, the level of trust in news, the attitude towards false information/false news and the reflexes of doubt/fact checking of young people who are the widest user audience of social media. At the end of the survey conducted with Selcuk University students, it was determined that the structure of social media affects the increase in fake news/misinformation and thus journalism is increasingly losing confidence, political polarization is an important reason for believing in fake news and people think that its connection with truth is weakening. It has been found that users who find platforms, legislative and judicial institutions insufficient to combat the problem of false news often need to verify news on social media but their awareness of fact checking methods is still low.

Keywords: *Social media, new media, misinformation, fact checking.*

Giriş

Sosyal medyanın haberi dönüştürdüğü yeni formla birlikte gerçek yeniden bozulmaya uğramış ve Ralph Keyes'in (2019) "Hakikat Ötesi Çağ" tanımı yeni boyutlar kazanmıştır. Dijital alan, yanlış, sahte bilgiyi üretme ve dolaşıma sokmayı kolaylaştıran bir yapıya sahiptir. Siber alanda sahtecilik herhangi bir müeyyide görmemekte, aksine kontrolden uzak yapısıyla teşvik edici bir süreci ortaya çıkarmaktadır.

Ana akım medyanın iletişim ve haber alma süreçlerinin merkezinde olduğu dönemde, haber etiği açısından sık tartışılan konulardan biri olan ve yanlış bilgi, manipülasyon, dezenformasyon, propaganda ve asparagas haber şeklinde tanımlanan sorunlar, yeni medyada önemini daha da arttırmıştır.

İnsanlar, yanıltmaya doğası itibariyle yatkınken tarih boyunca yalan ve uydurma yöntemlerinin toplumu manipüle etmek, hükümetleri istikrarsızlaştırmak ve ekonomiyi etkilemek için kullanıldığını gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Yeni olan, yanlış ve sahte içeriklerin daha ikna edici ve sıradan insanlar tarafından kolayca hazırlanabilir hale gelmesidir (Wardle, 2020, s. 10) Ve son olarak bu içeriklerin sadece içinde bulunduğu topluma değil tüm dünyaya büyük bir hızla yayılabiliyor olması...

Sosyal medyanın kullanıcıyı merkeze alan yapısı, kaynak ve içerik çeşitliliğini arttırmış, etkileşim aracılığıyla içerikler daha hızlı ve kolay yayılmaya başlamıştır. Dijitalde doğmuş haber dağıtıcıları, medyada haberin sadece profesyoneller tarafından üretilme zorunluluğu olmadığını göstermiş, kullanıcıların geleneksel medyadan daha fazla yeni medya araçlarını tercih etmesine neden olmuştur (Vosoughi, Roy, ve Aral, 2018).

Habere ulaşım kolaylaşarak çeşitlenirken habercilik formasyonu olmayan, doğruluk kontrolü süreçlerini bilmeyen kullanıcılar yanlış bilginin yayılmasına neden olabilmektedir. Kasıtsız üretilen yanlış bilgi ile kötü niyetli kullanıcıların üretilip dolaşıma soktuğu sahte/yalan haberler, dezenformasyon ve mizenformasyonla mücadeleyi enformasyon sürecinin etkilediği tüm kurum ve kuruluşların birinci önceliği haline getirmiştir.

Yalan haberlerle ilgili yapılan çalışmalar bu içeriklerin hangi motivasyonla üretildiğinin yanı sıra kullanıcıların yanlış bilgiyi neden dolaşıma soktuğu ve yaydığı üzerinde de durmaktadır (Giampaglia ve Menczer, 2018).

Çalışmanın literatür bölümünde ana akım medyadan yeni medyaya haber ve güven sorunu, sahte haber ve yanlış bilgi konularıyla ilgili bilgi ve tartışmalar yer almaktadır. İkinci bölümde ise nicel araştırma yöntemlerinden saha araştırması uygulanarak Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde eğitim gören 313 öğrenci ile yüz yüze anket yapılmıştır. Katılımcıların yeni medyada haber tüketim eğilimleri, haberlere güven düzeyi, yanlış bilgi/yalan habere yönelik tutumu ve şüphe/doğrulama refleksleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Haber Güvenilirliği Sorunu

Medyada güven konusu, akademik araştırmaların önemli çalışma konularından biri olagelmıştır. Medya kuruluşunun güvenilir bir imaj oluşturması kitle iletişimi açısından merkezi önemdedir. Okuyucu/izleyici genel olarak yayınlarını ve özelde haberlerini güvenilir bulduğu yayınları tercih etmektedir. Bu bağlamda güven, güvenilirlik ve inanılabilirlik kavramları birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir.

Bennet (2000, s. 339) özellikle politika söz konusu olduğunda bireylerin bilgiyi seçmek için yaratıcı yöntemler bulunduğunu, yaygın enformasyona, medyaya güvensizliğin bunun önemli bir nedeni olduğunu belirtmektedir.

Williams (2012, s. 117), medya güvenilirliğinin teoriye dayalı kavramsallaştırmasının sosyal sermaye teorisine, incelenmesinin ise iletişim teorisine dayandığını belirtmektedir. Medyaya güven bu bağlamda üç farklı basamakta ortaya çıkmaktadır:

- Haberin içeriğine ve verdiği bilgiye güven
- Haberleri aktaranlara güven (profesyoneller)
- Medya kuruluşlarına duyulan güven

Bu üç sacayaktan birine medya içeriklerini tüketenlerin güveninin azalması, temel ilkelere yaklaşımda sorunlar olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Medya ve habere güveni inşa eden ilkeler; doğruluk, dürüstlük, objektiflik, tarafsızlık, dengelilik, mesleki standartlar, kamu yararı, çıkar ilişkileriyle kurulan mesafe, bağımsızlık ve şeffaflık olarak belirtilebilir. Medyaya ve medya kuruluşuna duyulan güvensizlik ve şüphe, haberlerin üretim sürecinde kamu hizmeti ve toplum çıkarlarının gözetilmediği algısının oluşmasına neden olmaktadır (Balcı ve Bekiroğlu, 2014, s. 194).

Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Enstitüsü tarafından yapılan araştırma (2020) dünyada ve Türkiye’de medya ve habere güvenin azaldığını göstermektedir. Geleneksel medya ve yeni medya açısından bir karşılaştırma yapıldığında ise gazete ve televizyona güvenin daha fazla olduğu görülmektedir (Balcı ve Bekiroğlu, 2014, s. 213). Sosyal medyaya nazaran geleneksel medyanın daha güvenilir bulunduğunu gösteren araştırmaların yoğunlukta olduğunu aktaran Çömlekçi ve Başol (2019, s. 61-70), kendi yaptıkları çalışmada, gazeteciler tarafından yapılan haberlerle, sosyal medya kullanıcılarının ürettiği haberlere duyulan güven arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırmış, kurumsal mecralara bireysel mecralardan daha fazla güven duyulduğu sonucunu elde etmiştir.

Akyüz’ün 2018 yılında Türkiye’de yaptığı araştırmada (2018, s. 208), katılımcıların medyayı genel olarak haberler açısından güvenilmez ve taraflı bulunduğu ancak geleneksel medyanın sosyal medyaya nazaran daha güvenilir bulunduğu ortaya konmuştur. Güz ve Yanık’ın medya ve güven araştırmalarıyla ilgili ayrıntılı çalışması (2020, s. 323) toplumun medyaya duyduğu güvenin düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yine birçok araştırmada en fazla güven duyulan kitle iletişim aracının televizyon olduğu, genç kitlenin de sosyal medyayı kullanım oranı yüksek olmasına rağmen geleneksel araçlardan özellikle televizyona güven düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Kriz dönemlerinde ana akım medyaya ilgi ve güvenin arttığı da yapılan araştırmalar sonunda ortaya konmaktadır. Covid-19 Pandemisi döneminde de benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır (Reuters Institute, 2020) ancak genel olarak medyaya duyulan güvende azalma olduğu bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni Medya ve “Yanlış Bilgi Çağı”

“İŞİD internetten takipçi topladı”, Instagram filtrelerindeki yüzlerine benzemek isteyen gençler estetik ameliyat yaptırıyor”, “Hindistan’da sahte haberler nedeniyle internet linç mafyası onlarca kişiyi öldürdü” şeklinde cümlelerle başlayan ve gerek sıradan izleyiciler gerekse akademik çevrelerde tartışmaya neden olan Social Dilemma adlı yapımın introsu (Orlowski, 2020) çarpıcı iki cümleyle tamamlanmaktadır: *“Bilgi çağından yanlış bilgi çağına geçtik”*.

İnternet, bilgi çağının kapısını aralamıştı ancak kullanıcının merkezde olduğu yeni medyada, sosyal medya platformlarının Arap Baharı, Occupy Wall Street ve Gezi Parkı gibi toplumsal hareketlerde etki gücünü göstermesi, dezenformasyon, mizenformasyon ve sahte haber sorunlarını ortaya çıkarmış ve bilgi çağından “Yanlış Bilgi Çağı”na bir geçiş yaşanmaya başlanmıştır.

Güven, toplumun ve iletişimin temel unsurlarından biri ve kişiler ve toplumlar arası ilişkiyi sorunsuz hale getiren bir etmen olarak insani bağların ve ilişkilerin de püf noktasıdır ancak dijital ortamda, günlük yaşamda varsaydığımız güvenle iletişim pratiklerini sürdürmek tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin bir videoyu paylaşan tüm Twitter kullanıcılarının gerçek kullanıcılar olduğunu varsaymak yanılgıya düşülmesine, bir ürüne yapılan yorumların hepsinin gerçek müşterilerden geldiğine inanmak para kaybına, en çok görülen haber akışının, haberlerin tarafsız bir derlemesini yansıttığına inanmak yanlış bilgilendirilmeye kapı açacaktır (Silverman, 2020, s. 6-7).

Artık gerçek kullanıcıların yönettiği trol birliklerinin yanı sıra milyonlarca bot hesap kullanılarak etiketler, sahte görseller, bağlantılar yayılabilirken, istenmeyen e-postalar, spamlar göndermek ve çevrimiçi ortamda bir kişinin itibarını sarsmak ya da şiddetle eleştiriliyormuş gibi göstermek kolaylıkla mümkün olabilmektedir. Dahası bu konudaki teknolojinin gelişmesiyle insan davranışlarını taklit eden botların yetenekleri artmış, insanların bot olduğunu anlamadan yazılımlarla uzun sohbetler yapacağı bir dönem kendini göstermeye başlamıştır (Wild ve Godart, 2020, s. 63-70).

Deep fake konusundaki gelişmeler de bu alandaki sahteciliğin sadece insani yeteneklerle fark edilmesini imkânsız kılmaya başlamıştır. Yapılan bir çalışma, insanların, başka birisinin dudak hareketleriyle sesleri eşleştirmede zorluk yaşadığını, sentetik medya manipülasyonunu tespit etmek için doğası itibarıyla insanın yeterli olmadığını ortaya koymaktadır (Gregory, 2020, s. 106).

Yanlış bilgi ve dezenformasyon, büyük toplumsal olaylara hatta ölümlere yol açabilecek boyutlara da gelebilmektedir (Dias, 2017). Brezilya’da bir çiftin şeytanla iş birliği yapıp çocukları kaçırdığı söylentisinin Whatsapp’ta yayılmasının ardından suçu olmayan bir çiftin o kişiler olduğu iddiasıyla bir fotoğrafı yayınlanmış ve öfkeli bir kalabalık “adaleti yerine getirmek için” çifti takip etmeye başlamıştır. İkisinin de dövülüp otomobillerinin ateşe verilmesi (Cavuş, 2017), alkolün Koronavirüs’ü önlediği haberine inanan yüzlerce İranlının sahte içki nedeniyle hayatını kaybetmesi (Güler, 2020) gibi çok sayıda

örnek, sosyal medya ve kapalı mesajlaşma uygulamalarından yayılan sahte ve yanlış bilgilerin sadece algıyı şekillendirmekle kalmadığını, insan hayatı için de tehlikeli sonuçlara yol açtığını göstermektedir.

İnternet ve sosyal medyada yanlış bilgi ve propagandanın yaygınlaştığı, özellikle ABD seçimlerine siber saldırılar ve trol birlikleri yoluyla müdahale edildiğine yönelik iddiaların yoğunlaştığı 2016 yılından bu yana sıklıkla kullanılan sahte haber terimi (Shao, Giampaglia, Varol, ve Flammini, 2017, s. 11), Türkçe'ye "Fake News" şeklindeki İngilizce tanımdan geçmiştir. Türkçe'de yalan haber, uydurma haber gibi kavramlarla biline gelen ifade, yeni medyaya özel bir tanımlama olarak dikkat çekmektedir.

Sahte haberler, şekil itibariyle habere benzemekle birlikte, kasıtlı ya da kasıtsız olarak üretilen, internet ve sosyal medyada dolaşıma sokulan, yanlış bilgiler içeren ya da bağlamından koparılan içerikler olarak tanımlanabilir (Kocabay Şener, 2018, s. 355).

Kasıtlı üretilen sahte haberler dezenformasyon tanımı içine girmektedir ve itibar, maddi beklenti, siyasi çıkar ya da fiziksel zarar gibi herhangi bir zarar verme amacı olan insanlar tarafından üretilip paylaşılmaktadır. Mizenformasyon da yanlış bilgi barındırır ancak bunu paylaşan kullanıcılar, içeriğin yanlış olduğunu fark etmemektedir. Wardle (2020, s. 12-13), sıcak gelişmeler sırasında insanların olayla ilgili olmadığını fark etmeden söylentileri ya da eski görselleri paylaşmasının mizenformasyona bir örnek olduğunu belirtmektedir. Malenformasyon ise özgün bir bilgi içermekte fakat bunun yayılmasına neden olan insanlar zarar verme amacı gütmektedir. Hillary Clinton'ın e-posta yazışmalarının sızdırılması ya da intikam pornosu paylaşmak bu kategoride değerlendirilmektedir.

Donovan (2020, s. 18) bu bağlamda, duyguları yönlendirmeyi ve haberlerdeki açıklardan faydalanmayı amaçlayan dezenformasyonun (Lytvynenko, 2020, s. 92) medya manipülasyonunun bir alt türü olduğunu ve yanlış bilgiyi politik amaçlarla, bilinçli bir biçimde üretme ve yayma anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Allcott ve Gentzkow da (2017, s. 213), sahte ya da yanlış bilginin zarar verme amacıyla üretilmesi ve yayılmasının sahte haber tanımında temel kriter olduğunu belirtmektedir.

Yanlış bilgi ve yalan haberler yalnızca sıradan internet ve sosyal medya kullanıcıları tarafından üretilip yayılmamakta, ağırlıklı olarak zarar verme amacı olan fonlanmış ya da gönüllü trol grupları, siyasi ve ideolojik gruplar,

şirketler, terör örgütlerinin uzantıları ve geleneksel medyadaki motive figürler bu sürecin içinde yer alabilmektedir (Ünal ve Taylan, 2017, s. 81). Böyle etkili bir mecraı devletler, hükümetler ve istihbarat örgütlerinin de karşı istihbarat için kullandıkları ve dezenformasyon sürecinin önemli aktörleri arasında oldukları bilinmektedir (Kazaz ve Akyüz, 2019, s. 112).

Yanlış bilgi sorununun büyümesinde, dolaşıma sokulması ve yayılmasına neden olan yeni medyanın yapısının etkisi yüksek olsa da kullanıcıların bu tür bilgilere inanmaya hazır bir özellik göstermesi de sahte haberlerin etkinliğini arttırmaktadır.

Geleneksel medyadaki güven kaybı, medya kuruluşlarının siyasi yanlılıklarının keskinleşmesi, toplumlardaki siyasi, etnik, ideolojik kutuplaşmanın artması gibi bilişsel etkenlerin yanında medya okur yazarlığı eksikliği, araştırma isteksizliği ve bilgi eksikliği, sosyal medya platformlarının kullanıcılara özgürlük sağlamak için gerçek kimliğe ihtiyaç duyulmadan içerik üretilmesine imkan sağlaması, algoritmalar, kullanıcıların sadece kendi görüşlerine yakın kullanıcıları takip ederek yankı odalarına hapsolmesi, yanlış bilgi ve sahte haberlerin yayılmasındaki diğer önemli etkenlerdir.

Bahsedilen etkenlerle, yanlış bilgi ve sahte haberler, doğru bilgidan altı kat daha hızlı ve on kat daha çok kullanıcıya erişmektedir (Vosoughi, Roy, ve Aral, 2018).

Dezenformasyon ve Yanlış Bilgiyle Mücadele Uygulamaları

Dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadele, sorunun tüm taraflarının iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Haber kuruluşları, sosyal medya platformları, haber kaynakları, karar alıcılar ve en önemlisi kullanıcıların üzerine düşen görevler bulunmaktadır. Haber kuruluşlarının kontrol mekanizmalarını yeni medyaya uygun şekilde yeniden düzenlemesi gerekmekte ancak gerek geleneksel medyanın gerekse dijital doğumlu medyanın bu süreçlerden henüz uzak olduğu görülmektedir.

Sosyal medyanın en büyük platformları, Facebook, Twitter ve Instagram ile kapalı mesajlaşma uygulaması Whatsapp, dezenformasyonla mücadele adına kullanıcılarını şikâyet mekanizmalarına yönlendirme, yanlış ve sahte içerikleri kaldırma ya da erişimini sınırlandırma, bu içerikleri üreten kullanıcıları engelleme gibi yöntemler uygulamaktadır. Facebook, doğrulama plat-

formlarıyla ortaklık yapmakta (Avşar, 2018), belirli bir metodolojiye göre iddia kontrolü yapan bağımsız girişimler tarafından yanlış olarak işaretlenen içeriklere ve yayıncılarına yaptırım uygulamaktadır.

Twitter ise kendi iç denetim mekanizması aracılığıyla yanlış bilgiyle mücadele ettiğini ifade etmektedir. Fakat 2020 ABD Başkanlık Seçimleri sırasındaki uygulamaları ciddi tartışmalara neden olmuş, platformun dayanaksız ve taraflı bir süreç yürüttüğü iddia edilmiştir. Twitter Kurucusu Jack Dorsey de (2020) haber linklerinin paylaşımını engelleme gibi bazı uygulamalarının hatalı olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Platformun algoritmalarının, çok sayıda kullanıcının hesabını otomatik davranışlar sergilediği gerekçesiyle (otomatik spam ve bot uygulamaları) yanlışlıkla kapattığı da bilinmektedir (Küçükongur, 2020).

Mücadelenin önemli taraflarından biri de karar alıcılar yani hükümet ve yargı kurumlarıdır ancak medya manipülasyonu konusunda hayata geçirilen uygulamalar ve çıkarılan kanunlar bir taraftan yeterince sonuç vermemekte diğer yandan da özgürlük-güvenlik dengesini sağlayamamakla eleştirilmektedir (Schulz, 2020).

Türkiye’de de 2020 yılında çıkarılan sosyal medya yasası özgürlükleri kısıtlayacağı gerekçesiyle tepkilere neden olmaktadır.

Dezenformasyonla Mücadelede Şüpheli Ve Doğruluk Kontrolü Refleksinin Önemi

Yeni medyada bu görevi yine kullanıcılar ve dünyanın birçok ülkesinde son 10 yılda faaliyetlerini hızlandıran doğrulama (fact checking) platformları gerçekleştirmektedir. Türkiye’de bu alanda çalışmalar yapan “Teyit”, “Malumatfuruş”, “Doğruluğu Ne?”, “Doğruluk Payı”, “Yalansavar” ve “Günün Yalanları” gibi doğruluk kontrolü platformları bulunmaktadır.

Ağırlıklı olarak yeni medyada olmak üzere geleneksel medyaya da sıklıkla taşınan dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadele amacıyla kurulan doğruluk kontrolü girişimleri, tespit ettikleri şüpheli bilgilerin doğruluk/yanlışlığını açık kaynaklardan temin ettiği kanıtlarla ortaya koyan ve belirli metodolojiye dayanarak yazdığı analizleri kullanıcılara aktaran bir tür haber organizasyonlarıdır. Bu platformlar, gönüllü kullanıcılar tarafından kurulabildiği gibi, sivil toplum kuruluşları, kamu yayıncıları, ana akım medya tarafından da organize edilebilmektedir (Büyükaşar, 2019, s. 131).

Türkiye'deki doğruluk kontrolü merkezlerinden Teyit, Doğruluk Payı, Doğruluğu Ne? ve Malumatfuruş'un belirli bir metodolojiye uyarak doğrulama yaptıkları görülmektedir. Gazetecilik Enstitüsü Poynter'e bağlı olarak faaliyet gösteren Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı (IFCN) tarafından temel habercilik ilkelerinden yola çıkarak oluşturulan yöntemler, açık kaynaklardan bilgiye ulaşma ve iddiayı doğrulayacak/yanıtlayacak en az iki kanıt ortaya koyma olmak üzere iki ana temelde şekillenmektedir.

Esasen kullanıcıların da kolaylıkla uygulayabileceği araştırma teknikleri olan "tersine görsel arama", "anahtar kelime araması" gibi yöntemler ile şüphe duyusunun gelişmemesi temelinde, medya okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık becerilerinin eksikliği, kullanıcıların hem doğruluk kontrolü yapmamasına hem de yanlış bilginin yayılmasına neden olmaktadır (Tanrıku, 2020).

Yöntem

Çalışmanın uygulama bölümünde iletişim fakültesi öğrencilerinin sosyal medya ve platformlara güven düzeyi, dezenformasyona yönelik doğrulama refleksleri ve yanlış bilgiyle mücadele konusundaki görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın evrenini Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Öğrenciler farklı bölüm ve sınıflarda öğrenim görmektedir. Bu nedenle tek başına basit tesadüfi (rastlantılı) örneklem tekniği kullanılmamıştır. Çalışma parametrik bir tasarıma sahiptir. Örneklem seçiminde "Küme Örneklemi" yöntemi de ayrıca kullanılmıştır. Örneklem seçiminde amaçlı ve katmanlı tekniklere de başvurulmuştur. Anket formunun verilmesi sırasında, gerekli açıklamalar yapılmıştır. 313 öğrenci ile 2020 yılı Ocak ayı içerisinde yüz yüze anket yapılmıştır.

Ölçüm Araçları

Soru formunda öğrencilerin sosyal medya platformlarını kullanım amaçları ve güven düzeyleri, sahte haberlere yönelik tutumları ve dezenformasyonla mücadele konusundaki görüşlerini belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir.

tir. Sorular, literatür taramasından yola çıkarak araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Çalışmanın geçerliliği yüzey geçerliliği ile sağlanmıştır. Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformları ile platformlara güven düzeyi arasındaki tutarlı sonuçlar, çalışmanın yapı geçerliliğine de sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İstatistiksel Analizler

Katılımcılardan elde edilen verilerin girişi, SPSS 17.0 adlı program aracılığıyla yapılmış ve bulgulara ulaşmak için uygun istatistiksel analizler uygulanmıştır. Çalışma betimleyici bir araştırma desenlemesine sahip olduğu için, çoklu frekans analizi ve merkezi eğilim istatistikleri uygulanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, 313 öğrenciyle yapılan saha araştırmasından elde edilen bulgular yer almaktadır.

Takip Edilen Sosyal Medya Platformları Ve Güven Düzeyine Yönelik Bulgular

Tablo 1. Haberlerin takip edildiği sosyal medya platformları

Sosyal medya platformu	Ortalama
1.İnstagram	4,14
2. Whatsapp	3,38
3.Twitter	3,01
4.Facebook	1,46

Öğrencilerin haber almak için tercih ettiği sosyal medya platformlarının başında İnstagram yer almaktadır. Whatsapp'ın haber alma platformu olarak ikinci sırada, Twitter'ın ise üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Facebook ise öğrencilerin haber takibinde son tercihi olmuştur.

Tablo 2. Sosyal medya platformlarına duyulan güven

Sosyal medya platformu	Ortalama
1. Twitter	3,00
2. İnstagram	2,63
3. Whatsapp	2,30
4.Facebook	1,40

Öğrencilerin haber açısından sosyal medya platformlarına ne kadar güvendiğinin belirlenmesi amacıyla sorulan soruya ilk sırada Twitter cevabı verilmiştir. Haber açısından ikinci güvenilir platform Instagram olurken Whatsapp üçüncü, Facebook ise son sırada yer almıştır.

Takip Edilen İnternet Haber Siteleri Ve Takip Etme Nedenleri

Tablo 3. En çok takip edilen internet haber siteleri

Haber sitesi	Yüzde
1.Habertürk	%13,4
2.Hürriyet	%12,9
3.Sözcü	%10,1
4.Sabah	%8,4
5.NTV	%5,9
6.CNN Türk	%5,7
7.Anadolu Ajansı	%5,2
8. sondakika.com	%4,2
9.mynet.com	%4,0
10.Milliyet	%4,0
11.TRT Haber	%3,2
12.sputniknews.com	%2,2
13.Bundle	%2,0
14.Fotomaç	%2,0
15. Fanatik	%1,7
16. ensonhaber.com	%1,7
17. onedio.com	%1,5
18.internethaber.com	%1,5
19.İHA	%1,2
20.Cumhuriyet	%1,2

Ankette en çok takip ettikleri üç internet sitesini yazmaları istenen öğrencilerin ağırlıklı olarak geleneksel medyadaki haber kuruluşlarının internet sitelerini takip ettikleri görülmüştür. Tabloda Habertürk, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin internet siteleri ilk üç sırada yer alırken sondakika.com, mynet.com ve sputniknews.com internet siteleri dijital doğumlu haber platformları arasında en çok takip edilenler arasında yer almıştır. Tercih edilen ilk 20 haber sitesi arasında 7 sitenin dijitalde doğanlar olduğu, tercih edilme sıklıklarının da hayli düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İnternet sitelerini takip etme nedenleri

İnternet sitelerini takip etme nedeni	Yüzde
1.Güncel haberlere yer vermesi	%31,0
2.Farklı ve özel haberlere yer vermesi	%24,3
3.Güvenilir olması	%20,6

4.Eğlenceli ve renkli habercilik anlayışı	%12,8
5.Görüşlerine uygun olması	%9,7

Öğrencilere internet haber sitelerini takip etme nedenleri sorulduğunda en fazla, güncel haberlere yer vermesi, farklı ve özel haberlere yer vermesi ve güvenilir olması cevapları alınmıştır. Öğrencilerin yüzde 9,7'sinin kendi görüşlerine uygun olduğu için seçtiği haber sitelerini takip ettiği cevabını vermesi de dikkat çekicidir.

Sahte/Yalan Haberler Ve Doğrulama Refleksleriyle İlgili Bulgular

Tablo 5. Sahte/yalan habere maruz kalma

	Yüzde	
	Evet	Hayır
İnternet ya da sosyal medyada son bir hafta içinde sahte/yalan haberle karşılaştınız mı?	%97,4	%2,6

İnternet ya da sosyal medya platformlarında son bir hafta içinde sahte/yalan haberle karşılaşmış ve karşılaşmadıkları yönündeki soruya katılımcıların yüzde 97,4'ü "evet" cevabını vermiştir. Sahte haberle karşılaşmadığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 2,6 olmuştur.

Tablo 6. Doğrulama platformlarından haberdar olma durumu

	Yüzde	
	Evet	Hayır
İnternet ya da sosyal medyada şüpheli bilgileri araştıran doğrulama platformlarından haberdar mısınız?	%51,5	%48,5

Ankete katılan öğrencilerin yüzde 51,5'i internet ya da sosyal medyadaki şüpheli bilgileri araştıran doğrulama platformlarından haberdar olduğunu belirtirken, yüzde 48,5'i bu girişimlerle ilgili bilgisi olmadığını belirtmiştir.

Tablo 7. Takip edilen doğrulama platformları

Doğrulama platformu	Yüzde
1.Doğruluğu Ne?	%27,0
2.Doğruluk Payı	%16,4
3.Teyit	%15,9
4.Evrin Ağacı	%15,9
5.Doğrula	%7,7
6.Günün Yalanları	%5,8
7.Yalansavar	%5,0
8.Eha Teyit	%4,0
7.Malumatfuruş	%2,4

Katılımcıların çalışmalarını takip ettiği ya da bilgi sahibi olduğu doğrulama platformları sorulduğunda ilk sırada Doğruluğu Ne?¹ adlı platformun yer aldığı görülmektedir. Doğruluk Payı, Teyit ve Evrim Ağacı da en çok bilgi sahibi olunan platformlar olmuştur. Araştırmacılardan birinin Doğruluğu Ne? girişiminin kurucusu olması nedeniyle bilinirliğinin yüksek olduğu ancak diğer platformlarla ilgili bilgi sahibi olma oranlarının, platformların sosyal medyadaki takipçi sayıları ve etkileşimleriyle uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Tablo 8. Şüpheli bilgilerle ilgili doğrulama refleksleri

Doğrulama yöntemi	Yüzde
1.İnternette araştırırım	%37,7
2.Güvendiğim kaynaklara bakarım	%31,7
3.Doğrulama platformlarına başvururum	%15,8
4.Güvendiğim insanlara sorarım	%14,8

Ankete katılanların yüzde 37,7'si internet ya da sosyal medyada şüpheli bir bilgiyle karşılaştığında doğrulamak için internette araştırma yaptığını belirtmiştir. İkinci sırada güvenilir kaynaklara başvurma yönteminin kullanıldığı ifade edilirken, doğrulama platformlarına başvurma ve güvendiği kişilere sorma yöntemlerinin daha az tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 9. Şüpheli görsel-video araştırma refleksi

	Yüzde	
	Evvet	Hayır
İnternet ya da sosyal medyada karşılaştığınız şüpheli bir görsel/fotoğraf/videonun doğrulamasının nasıl yapıldığını biliyor musunuz?	%35,6	%63,4

İletişim fakültesi öğrencilerine internet ve sosyal medyada karşılaştıkları şüpheli bir görsel, fotoğraf ya da videonun doğruluğunu nasıl kontrol edebileceklerini bilip bilmedikleri sorulmuş, katılımcıların yüzde 63,4'ü bu konuda bilgisi olmadığını ifade etmiştir.

¹ Araştırmacılardan birinin Doğruluğu Ne? adlı platformun kurucusu olması ve anketin görev yaptığı fakülte de yapılması nedeniyle öğrencilerin bu platformla ilgili bilgi sahibi oldukları, bu nedenle takip edilen kuruluşlar arasında ilk sırada bu platformun çıktığı düşünülmektedir. Diğer platformlarla ilgili bilgi sahibi olma oranlarının, platformların sosyal medyadaki takipçi sayıları ve etkileşimleriyle uyumlu olduğu ve çıkan sonuçların güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Sahte/Yalan Haberlerle İlgili Tutum ve Görüşler**Tablo 10. Sahte haberlerin etkileri ve mücadele konusundaki görüşler**

	Ortalama
1. Sahte-yalan haberler toplumdaki kutuplaşmayı arttırmaktadır.	4,06
2. İnternet ve sosyal medyada üretilen yalan/sahte haberlerle insanlar kolayca yönlendirilebilir.	4,03
3. İnternet ve sosyal medya sayesinde haber kaynakları daha da çeşitlenmiştir.	3,96
4. İnternet ve sosyal medyada profesyonel olmayan kullanıcıların haber yapabilmesi güvenilirlik sorununu arttırmaktadır.	3,92
5. Sahte-yalan haberler insanların gerçeklerle bağını zayıflatmıştır.	3,91
6. İnternet ve sosyal medya sahte-yalan haber üretilmesine fırsat sağlamaktadır.	3,83
7. İnternet ve sosyal medya bilgi edinme açısından özgürlük alanını genişletmiştir.	3,80
8. İnternet ve sosyal medya nedeniyle gazetecilik gittikçe güven kaybetmektedir.	3,67
9. Sahte-yalan haberle mücadelede hukuksal yetersizlikler vardır.	3,61
10. İnternet ve sosyal medya haberleri aldatıcıdır.	3,06
11. İnternet ve sosyal medyayı haber açısından güvenilir bulmuyorum.	2,95
12. Yargı kurumları sahte-yalan haberle mücadele etmektedir.	2,91
13. Kamu kurumları (cumhurbaşkanlığı, ilgili bakanlıklar vb) sahte-yalan haberle mücadele etmektedir.	2,74
14. İnternet ve sosyal medya platformları sahte-yalan haberle yeterince mücadele etmektedir.	2,73
15. Türkiye’de medya okur-yazarlığı eğitimi yeterlidir.	2,12

Katılımcılara, sahte/yalan haberlerin etkileri ve mücadele konusundaki görüşlerini belirlemeye yönelik test de uygulanmıştır. Bu bağlamda üniversite öğrencileri, sahte/yalan haberlerin kutuplaşmayı arttırdığı, bu haberlerle insanların kolaylıkla yönlendirebildiği, internet ve sosyal medya sayesinde haber kaynaklarının çeşitlendiği, sıradan kullanıcıların haber üretebilmesinin güvenilirlik sorunu oluşturduğu ve sahte/yalan haberlerin insanların gerçekle bağını zayıflattığı önermelerine yüksek oranda katıldıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar düşük onay oranlarıyla, Türkiye’de medya okur yazarlığı eğitiminin yeterli olmadığını, sosyal medya platformları, karar alıcı kurumlar ve yargının sahte haber sorunuyla yeterince mücadele etmediğini ifade etmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde iletişim fakültesi öğrencilerinin internet ve sosyal medyayı tamamen güvensiz bulmadığı ve bu araçların özgürlük alanlarını genişlettiğini düşündüğü belirlenirken, yeni medyanın gazeteciliğe güveni zayıflattığı ve sahte/yalan haberleri üretenler için fırsatlar sunduğu önermelerine katılım oranının yüksekliği de dikkat çekmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Dezenformasyon ve mizenformasyon, yeni medyanın haber tüketimindeki etkinliğinin giderek artmasıyla enformasyon ekosisteminin önemli bir problem alanı olmuştur. Uluslararası organizasyonlar, devletler ve sivil toplum kuruluşları ifade özgürlüğü alanını genişlettiği gibi aynı zamanda bu özgürlüğe bir tehdit olan ve demokrasiye zarar veren bu sorunun çözümü için önlemler hayata geçirmekte ancak yeni medyadaki yanlış bilginin önüne geçilememektedir.

Bu anlamda, sorunun sebeplerinin ortaya çıkarılması adına yapılan çalışmalar da artmaktadır. Gençlerin temel haber kaynakları arasında yer alan sosyal medyanın medya güveni açısından değerlendirilmesi ve dezenformasyondaki etkinliğinin ortaya konması amacıyla yapılan bu çalışmada, iletişim fakültesi örnekleminde yola çıkarak üniversite öğrencilerinin haberleri ağırlıklı olarak Instagram ve Whatsapp aracılığıyla takip ettiği belirlenmiştir. Gençlerin Instagram kullanımının artmasıyla bu sonucun uyumlu olduğu görülürken kapalı mesajlaşma uygulaması Whatsapp'ın haber tüketiminde yaygınlaşması dikkat çekmektedir. Bu yaygınlaşma, açık platformlarda kendini ifade etme konusundaki kaygının da arttığına işaret etmektedir.

Haber açısından güven düzeyine yönelik testin sonuçlarında Twitter'a daha fazla güvenildiği, Instagram'ın da bu konuda yine güvenilir kabul edildiği tespit edilmiştir. Kullanımı yaygın olmasına rağmen Whatsapp'a daha az güvenildiği görülmektedir.

Katılımcıların takip ettikleri internet haber sitelerinin büyük ölçüde ana akım medyanın internet uzantıları olduğu, dijitalde doğan haber sitelerinin daha az tercih edildiği belirlenmiştir. Bu anlamda geleneksel medyanın haber üretiminde daha güçlü ve daha fazla güven duyulan mecra olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sitelerin takip edilme nedenleri içinde ilk sıralarda güncel, farklı ve özel haberlere yer vermeleri gösterilirken haber kuruluşlarının oluşturduğu güven algısının da tercihte önemli bir etken olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan iletişim fakültesi öğrencilerinin yüzde 9,7'sinin "kendi görüşlerine uygun haberler yapılması"nı tercih nedeni olarak belirtmesi, medyadaki taraflılık ve güven sorununu ortaya koyması açısından da önemli bulgulardan biridir.

Katılımcıların neredeyse tamamı (%97,4) sosyal medyada son bir hafta içinde yalan haber ya da yanlış bilgiyle karşılaştığını belirtmektedir. Bu sonuç

da Türkiye’de farklı tarihlerde yapılan çalışmaların sonuçlarıyla (Reuters Institute, 2018), (IPSOS, 2018) örtüşmektedir.

Öğrenciler en fazla dezenformasyon nitelikli içeriğin Facebook’ta olduğunu, bu platformu Instagram ve Twitter’in takip ettiğini belirtmiştir. Son yıllarda kapalı mesajlaşma uygulamalarında haber paylaşımı artmasına rağmen Whatsapp’ta daha az yanlış bilgi olduğunun düşünülmesi kayda değerdir.

Ankete katılan iletişim fakültesi öğrencilerinin yaklaşık yarısının doğrulama platformlarından ve çalışmalarından haberdar olduğu, bu anlamda doğruluk kontrolü girişimlerinin etkinliklerinin henüz istenilen seviyede olmadığı anlaşılmaktadır.

İnternet ya da sosyal medyada şüpheli bir bilgiyle karşılaştığında güvenilir kaynaklara başvurmak ve internette araştırma yapma yöntemleriyle doğruluk kontrolü yaptığını belirten katılımcıların oranı yüzde 70’e yakın olarak tespit edilmiş, güvendiği kişilere sorma ve doğrulama platformlarına başvurma yöntemlerinin daha az tercih edildiği görülmüştür. İletişim fakültesi öğrencilerinin büyük çoğunluğunun temel ve basit bir doğruluk kontrolü yöntemi olan tersine görsel arama konusunda bilgi sahibi olmadığı belirlenmiştir.

Çalışmanın, öğrencilerin yalan haberlerin etkileriyle ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik bir diğer bölümünün sonuçlarına göre katılımcılar, en yüksek onayı “dezenformasyonun siyasi kutuplaşmayı arttırdığı” önermesine vermiştir. Sahte haberlerin manipülasyon gücünün yüksekliği, sıradan kullanıcıların haber üretmesinin güvenilirlik sorununa neden olduğu ve sosyal medyadaki dezenformasyon ve yanlış bilgi nedeniyle insanların hakikatle bağının zayıfladığı şeklindeki önermelerin yüksek onay alması çalışmanın önemli bulgularındandır.

Araştırmaya katılan öğrencilere göre medya okur yazarlığı eğitimi yetersiz görülürken, sosyal medya platformları, kamu ve yargı kurumları dezenformasyonla mücadelede yetersiz kalmakta, ifade özgürlüğü alanını genişletmesine rağmen yeni medya, gazeteciliğe güveni zayıflatmaktadır.

Araştırma gençlerin yoğun şekilde haber tüketimi için kullandığı yeni medya kanallarının önemli bir güvenilirlik sorunu olduğunu ancak haber kaynaklarını çeşitlendirmesi ve ifade özgürlüğüne geniş bir alan açması nedeniyle tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları gençlerin

medya okuryazarlığı ve dijital okur yazarlık reflekslerinin güçlü olmadığını da göstermektedir.

Gençlerin dezenformasyona yönelik bilgi ve bilinç düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi adına özellikle nitel çalışmaların yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Problem of News Reliability in New Media: Fact Checking Reflexes of University Students For Fake News

*

Selman Selim Akyüz – Birol Gülnar – Mete Kazaz
Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

With the new form that social media has transformed news truth has deteriorated again and Ralph Keyes's (2019) definition of the “age beyond truth” has taken on new dimensions. Cyberspace has become an “ethics-free zone” where fraud faces incentives not sanctions with its structure that makes it easier to lie and spread (Keyes, 2019, p. 9-259). Keyes focuses on the causes of lies and deception throughout human history, while in today's world, “truth has been replaced by believability” due to the influence of the virtual world.

There are many examples throughout history that have shown that false and fabricated methods have been used to manipulate society, destabilize governments and influence the economy. What is new is that false and fake content becomes more convincing and easily prepared by ordinary people (Wardle, 2020, p.10). And finally, the fact that these contents can spread at great speed not only to the society in which they are located but also to the entire world...

The user-centered structure of social media has increased the diversity of resources and content and content has started to spread faster and easier through interaction. Digital-born news distributors have shown that news in the media is not necessarily produced only by professionals causing users to prefer new media tools more than traditional media (Vosoughi, Roy, and Aral, 2018).

The issue of trust in the media has become one of the important study topics of academic research. Creating a reliable image of a media organization is central to mass communication. Readers/viewers generally prefer publications that they find reliable and news. In this context, the concepts of trust, reliability and credibility are closely related to each other.

Bennet (2000, p.339) states that individuals find creative methods to select information, especially when it comes to politics while widespread distrust of information is a major reason for this.

Williams (2012, p.117) states that the theory-based conceptualization of media reliability is based on the theory of social capital, while its study is based on the theory of communication. In this context, trust in the media arises in three different steps:

- Trust the content of the news and the information it provides
- Trust those who pass the news (professionals)
- Trust in media organizations

A decrease in the trust of those who consume media content in one of these three legs is directly related to problems in the approach to basic principles.

Research by the Reuters Institute of Journalism at the University of Oxford (2020, p.5) shows that confidence in media and news is declining in the world and in Turkey. When comparing traditional media and new media, it seems that there is more trust in newspapers and television (Balci and Bekiroğlu, 2014, p.213). Stating that the majority of studies showing that traditional media are more reliable than social media, Çömlekçi and Başol (2019, p.61-70) investigated whether there is a significant difference between the news made by journalists and the trust in the news produced by social media users, as a result of their study, they found that institutional media are trusted more than individual channels.

Trust is a fundamental element of society and communication and a factor that makes the relationship between people and societies seamless, as well as the key to human bonds and relationships but maintaining the safe communication practices that we assume in everyday life in a digital environment can lead to dangerous consequences (Silverman, 2020, p.6-7). It is now possible to spread tags, fake images, links using millions of bot accounts, as well as trolls managed by real users, send unsolicited emails, spam and make it easy to discredit a person online or pretend that they are being strongly criticized. Moreover with the advance of technology, the capabilities of the bots that mimic human behavior has increased and people do know of an age when long chats with the bot software is starting to show (Wild and Godart, 2020, p.63-70).

Fake news, although similar in shape to news, can be defined as content that is intentionally or unintentionally produced, circulated on the internet and social media, contains false information or is removed from its context (Kocabay Sener, 2018, p.355).

Deliberately produced fake news falls within the definition of disinformation and is produced and shared by people with the purpose of causing any harm, such as reputation, material expectation, political interest, or physical harm. Misenformation also contains incorrect information, but users who share it do not realize that the content is incorrect. Wardle (2020: 12-13) states that it is an example of misenformation when people share rumors or old images during hot developments without realizing that they are not related to the event.

Donovan (2020, p.18) in this context, disinformation aimed at directing emotions and exploiting vulnerabilities in the news, is a subgenre of media manipulation and means the conscious production and dissemination of misinformation for political purposes (Lytvynenko, 2020, p.92),

The literature section of the study includes information and discussions on news and trust issues fake news and misinformation from media to new media. In the second part, Field Research from quantitative research methods was applied and face-to-face surveys were conducted with 313 students studying at the Faculty of Communication of Selcuk University. Participants' news consumption trends in new media, their level of trust in news, their attitude towards false information/false news, and their reflexes of doubt/verification were tried to be determined.

The problem of disinformation and misenformation has been an important problem area of the information ecosystem in parallel with the increasing effectiveness of new media in news consumption. International organizations, states and non-governmental organizations are expanding the field of freedom of expression, as well as implementing measures to solve this problem which is a threat and damages democracy but misinformation in the new media cannot be prevented.

Efforts to identify the causes of the problem are also increasing. Located between the primary sources of news of young users, social media and disinformation in the media in order to demonstrate the effectiveness of evaluation in terms of trust in this study, the sample of university students through faculty of communication mainly followed by the news of Instagram and

WhatsApp was determined. This result appears to be compatible with the increase in young people's Instagram use, while the spread of the closed messaging app WhatsApp in news sharing is notable. This expansion also indicates an increased concern about self-expression on open platforms.

In the results of the test for the level of trust in terms of news, it was found that Twitter was more trusted and Instagram was again considered reliable in this regard. Although its use is widespread, WhatsApp appears to be less trusted.

It has been determined that the internet news sites that participants follow are largely internet extensions of mainstream media while news sites born in digital are less preferred. In this context, it is understood that traditional media continues to be a stronger and more trusted medium in news production. Among the reasons for following these sites, it is shown that current, different and special news is included in the first place, while the perception of trust created by news organizations is also an important factor in preference. 9.7 percent of the students of the faculty of communication who participated in the study stated that "making news in accordance with their opinion" was the reason for their preference, which is also one of the important findings in terms of presenting the problem of partiality and trust in the media.

Almost all respondents (97.4%) stated that they had encountered fake news or false information in the last week on social media. This result also supports the results of studies conducted in Turkey on different dates (Reuters, 2018), (IPSOS, 2018).

The students noted that the most disinformation-qualified content was posted on Facebook followed by Instagram and Twitter. Although news sharing has increased in closed messaging apps in recent years, it is notable that there is less misinformation on WhatsApp.

It is understood that about half of the communication faculty students surveyed are aware of the fact checking platforms and their work and in this context, the effectiveness of fact checking initiatives is not yet at the desired level.

When faced with suspicious information on the internet or social media, the proportion of participants who stated that they had checked for accuracy by using reliable sources and conducting research on the internet was found to be close to 70 percent. Methods of asking people they trusted and contacting fact checking platforms were less preferred. It has been determined that

the vast majority of communication faculty students do not have knowledge of reverse visual search, which is a basic and simple method of accuracy control.

According to the results of another part of the study aimed at determining the views of students, participants gave the highest approval to the suggestion that disinformation increases political polarization. The height of the power of manipulation of fake news, the fact that ordinary users produce news causes a credibility problem and the high approval of suggestions that people's connection to the truth is weakened due to disinformation and misinformation on social media is one of the important findings of the study.

While for students who participated in the survey are inadequate to media literacy education, social media platforms, public and judicial institutions in combating disinformation is inadequate, to extend the area of freedom of expression, despite new media, journalism and undermines confidence.

Research shows that new media that young people use extensively for news consumption are a significant trust issue but are preferred because they diversify news sources and open up a wide area for freedom of expression. The study's findings also suggest that youth's media literacy and digital literacy reflexes are not strong.

Kaynakça / References

- Akyüz, S. S. (2018). *Düşman Medya: Türkiye'de siyasi kutuplaşma ve seçmenlerin medya tercihleri*. Konya: Literatürk.
- Alcott, H., ve Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.
- Avşar, B. (2018). *Facebook'un doğrulama programı Türkiye'de teyit.org işbirliğiyle hayata geçiyor*. Aralık 2020 tarihinde <https://teyit.org/facebookun-dogrulama-programi-turkiyede-teyit-org-is-birligiyle-hayata-geciyor> adresinden alındı
- Büyükafşar, M. (2019). *Haber ve doğruluk ilişkisi: "Yalan haber" ve haber doğrulama pratikleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, Ş., ve Bekiroğlu, O. (2014). Medyanın kritik ve süreğen dönemeci: Üniversite öğrencilerinin gözünden medya haberlerinin güvenilirliği. *Selçuk İletişim*, 8(2), 192-217.
- Bennet, L. (2000). *Politik illüzyon ve medya*. İstanbul: Nehir.
- Cömlekçi, M., ve Başol, O. (2019). Sosyal medya haberlerine güven ve kullanıcı teyit alışkanlıkları üzerine bir inceleme. *Galatasaray İletişim Dergisi*, 30, 55-77.

- Cavuş, G. (2017). *WhatsApp'ın ciddi sonuçlar doğuran internet söylentileriyle başı belada*. Kasım 2020 tarihinde <https://teyit.org/whatsappin-ciddi-sonuclar-doguran-internet-soylentileriyle-basi-belada> adresinden alındı
- Dias, N. (2017). *The era of Whatsapp propaganda is upon us*. Kasım 2020 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2017/08/17/the-era-of-whatsapp-propaganda-is-upon-us/> adresinden alındı
- Donovan, J. (2020). Medya manipülasyonunun yaşam döngüsü. C. Silverman içinde, *Dezenformasyon ve medya manipülasyonu üzerine doğrulama el kitabı* (s. 16-21). European Journalism Center-Teyit.
- Dorsey, J. (2020). *Jack Dorsey resmi Twitter hesabı*. Kasım 2020 tarihinde <https://twitter.com/jack/status/1328721286474788865?s=20> adresinden alındı
- Güler, B. (2020). İran'da sahte içkiden ölenlerin sayısı 800'e yaklaştı. *Anadolu Ajansı*. Aralık 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-sahte-ickiden-olenlerin-sayisi-800e-yaklasti/1822904> adresinden alındı
- Güz, N., ve Yanık, H. (2020). Toplumsal sorumluluk yaklaşımı ve güven bağlamında medya ve kamuoyu araştırmaları arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 298-336.
- Giampaglia, G. L., ve Menczer, F. (2018). *Misinformation and biases infect social media, both intentionally and accidentally*. The Conversation.
- Gregory, S. (2020). Deepfakeler ve gelişmekte olan manipülasyon teknolojileri hakkında nasıl düşünmeli? C. Silverman içinde, *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu üzerine Doğrulama El Kitabı* (s. 104-111). European Journalism Center-Teyit.
- Ünal, R., ve Taylan, A. (2017). Sağlık iletişimde yalan haber-yanlış enformasyon sorunu ve doğrulama platformları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14, 81-100.
- IPSOS. (2018). *Fake news, filter bubbles, post-truth and trust*. IPSOS.
- Küçüktonur, M. (2020). *Twitter yanlışını kabul ederek hesabımızı yeniden açtı*. Aralık 2020 tarihinde <https://dogrulugune.org/twitter-yanlisini-kabul-ederek-hesabimizi-acti/> adresinden alındı
- Kazaz, M., ve Akyüz, S. S. (2019). *Sahte haber*. Konya: Literatürk.
- Keyes, R. (2019). *Hakikat ötesi çağ: Günümüz dünyasında yalanlık ve aldatma*. İzmir: Deli Dolu.
- Kocabay Şener, N. (2018). "Doğruluk Kontrol Merkezi" ve "Yalan Haber" kavramlarına ilişkin içeriklerin medyada yansımalarının araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29. Özel Sayısı, 355-373.

- Lytvynenko, J. (2020). Son dakika gelişmelerinde sahte haber ve bilgi operasyonlarını takip etmek. C. Silverman *Dezenformasyon ve medya manipülasyonu üzerine doğrulama el kitabı* içinde, (s. 82-92). European Journalism Center-Teyit.
- Orlowski, J. (Yöneten). (2020). *Social Dilemma* [Sinema Filmi]. ABD.
- Reuters Institute. (2018). *Reuters Digital News Report 2018*. Oxford University.
- Reuters Institute. (2020). *Reuters Digital News Report 2020*. Oxford University.
- Schulz, W. (2020). Alman sosyal medya yasası Türkiye'ye örnek olur mu? *Deutsche Welle*. Aralık 2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/alman-sosyal-medya-yasas%C4%B1-t%C3%BCrkiye-%C3%B6rnek-olur-mu/a-54033328> adresinden alındı
- Shao, C., Giampaglia, G., Varol, O., ve Flammini, A. (2017). The spread of fake news by social bots. *arXiv:1707.07592v1 [cs.SI]*, 1-16.
- Silverman, C. (2020). Dezenformasyon ve medya manipülasyonunu araştırmak. C. Silverman *Dezenformasyon ve medya manipülasyonu üzerine doğrulama el kitabı* içinde (s. 4-8). European Journalism Center-Teyit.
- Tanrıkulu, Z. (2020). *Yanlış bilgi nasıl tespit edilir?* Kasım 2020 tarihinde <https://dogrulugune.org/yanlis-bilgi-nasil-tespit-edilir/> adresinden alındı
- Vosoughi, S., Roy, D., ve Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. (359), 1146-1151.
- Wardle, C. (2020). Bilgi düzensizliği çağı. C. Silverman, *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu Üzerine Doğrulama El Kitabı* içinde (s. 9-15). European Journalism Center-Teyit.
- Wild, J., ve Godart, C. (2020). Bot, cyborg ve yapay hareketliliği saptamak. C. Silverman içinde, *Dezenformasyon ve Medya Manipülasyonu üzerine Doğrulama El Kitabı*. European Journalism Center-Teyit.
- Williams, A. E. (2012). *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(1), 116-131.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Akyüz, S. S., Gülnar, B. ve Kazaz, M. (2021). Yeni medyada haber güvenilirliği sorunu: Üniversite öğrencilerinin sahte/yalan haberlere yönelik doğrulama refleksleri. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 125-144. DOI: 10.26466/opus.838464

Büyükşehir Belediyelerinin Sportif ve Rekreatif Hizmetlerinin Niteliklerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.806302

*

H. Erdem Mumcu* - Bahadır Aligül** - Ömür F. Karakullukçu***
Yakup Paktaş****

* Dr., Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi

E-Posta: erdemumcu@gmail.com

ORCID: [0000-0003-4325-5575](https://orcid.org/0000-0003-4325-5575)

**Uzman, Gençlik ve Spor Bakanlığı

E-Posta: bahadiraligull@gmail.com

ORCID: [0000-0003-2679-338X](https://orcid.org/0000-0003-2679-338X)

*** Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

E-Posta: omurkarakullukcu@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3343-5740](https://orcid.org/0000-0003-3343-5740)

**** Dr., Tokat Gazi Osman Paşa Üniversitesi

E-Posta: yakuppaktas55@gmail.com

ORCID: [0000-0002-4857-3233](https://orcid.org/0000-0002-4857-3233)

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de büyükşehir belediye hizmetlerinin içerisinde sporun yerinin ve kapsamının belirlenmesidir. Yerelde bu büyüklükte hizmet üreten bir kurumun spor yönetimi konusundaki eksikliklerinin belirlenmesi ve bu eksikliklerin giderilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır. Yerel yönetimlerde eksik olduğu düşünülen spor hizmetlerinin standart bir hizmet politikası oluşturularak uygulamaya geçirilmesine ışık tutmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin verdikleri sportif hizmetler web sitelerinden, mail ve dilekçe yolu ile gerekli veriler elde edilmiştir. Elde edilen bulgular doküman analizi yöntemine uygun olarak toplanmıştır. Bulgular karşılaştırma yöntemi ile yorumlanmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuca göre yerel yönetim birimlerinin spor hizmetlerinin web sayfalarından çok fazla yaygınlaştırılmadığı görülmüştür. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin pek çoğunda sportif hizmetlerine ait veriye ulaşılammıştır. Spor hizmetleri veren birimlerin de görev yapan birim sorumlularının sadece beşinin spor eğitimi aldığı görülmüştür. Spor hizmetlerinin on iki büyükşehir belediyesinde farklı daire başkanlıkları altında faaliyet gösterdiği görülmüştür. Spor tesis ve açık alanların çoğunda yetersiz olduğu görülmüştür. Sporda istihdam yaratma konusunda da eksikliklerin olduğu ve yeterli sayıda eğitmen istihdam edilmediği görülmektedir. Sporcu sayılarının ve faaliyet gösterilen spor dallarının kapasitelerinin düşük olduğu görülmüştür. Büyükşehir belediyelerinin spor/rekreasyon alanlarında şehirlerin niteliklerine ve halkın daha iyi hizmet almasına yardımcı olacak şekilde kurumsal internet sayfalarını geliştirmeleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor Yönetimi, Büyükşehir Belediyeleri, Rekreatif Alanlar.

Examination Of The Qualities Of Sports And Recreational Services Of Metropolitan Municipalities

*

Abstract

The aim of this study is to determine the place and scope of sports in metropolitan municipality services in Turkey. It is to identify the shortcomings of an institution that produces services of this size in the local area in terms of sports management and to make recommendations to address these deficiencies, to shed light on the implementation of sports services that are considered to be missing in local authorities by creating a standard service policy. In this study, the services provided by thirty metropolitan municipalities were obtained from the websites of the municipalities, by mail and petition. The findings were collected in accordance with the document analysis method. The results were interpreted by comparison method. According to the findings, local government departments have not been able to extend sports services too much from their web pages. In addition, data on sports services could not be reached in most of the metropolitan municipalities. It was observed that only five of the unit managers working in the units providing sports services received sports training. It has been observed that sports services operate under different departments in twelve metropolitan municipalities. It has been observed that most of the sports facilities and open spaces are insufficient. It is observed that there are also deficiencies in creating employment in sports and not hiring enough trainers. It has been observed that the number of athletes and the capacities of the sports branches in which they are active are low. It has been concluded that metropolitan municipalities also develop their web and online systems in sports / recreation areas in a way that will help the qualifications of the cities and provide better service to the public.

Keywords: *Sports Management, Metropolitan Municipals, Recreational Area.*

Giriş

Günümüzde küreselleşen dünya üzerinde yeniden yapılanmalar, teknolojik değişimler, küresel ekonomi, yeni çalışma yöntemleriyle birlikte de spor dünya da önemli bir hizmet alanı haline gelmiştir (Bahadır, 2019). Fakat ülkemizde diğer pek çok alanda olduğu gibi spor hizmetleri de merkezîyetçi yönetim anlayışla yürütülmektedir. Bununla birlikte spor hizmetlerinin belediyeler eliyle halka ulaşması coğrafi, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklara ve halktan gelecek demokratik yansımaya göre, hizmetlerin çeşitlendirilerek sporun faydalarının çok daha belirgin yaşanmasına imkân sağlamaktadır (Doğu, Kesim ve Sivri-kaya, 2002). Spor, toplumları ve bireyleri bir araya getiren sosyal bir faaliyet olarak her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır (Özlu ve diğ., 2020). Sportif faaliyetler, bireylerin iş ya da çalışma zamanlarından arta kalan boş zamanlarında gönüllü olarak yer aldıkları faaliyetlerdir (Karakullukçu ve Karaküçük, 2017). Bu faaliyetler arasında performans sporu, fiziksel aktivite ve oyunun yanı sıra farklı aktivitelerde yer almaktadır (Tütüncü ve diğ., 2011). Sporla ilgili yapılacak her türlü faaliyet bireylerde spor kültürü oluşmasına katkı sağlamaktadır (Havuç ve diğ., 2020). Bu kültürün oluşturulması için özellikle kent kültürü içerisinde yaşayan bireylerin hizmet alacakları alanların inşası gerekmektedir. Spor hizmetlerinin, belde sakinleri için bir belediyenin yapabileceği en önemli hizmetlerden biridir (Zengin ve Öztaş, 2008). Sporun topluma yaygınlaştırılması, yönetim, personel ve tesisler, malzeme, araç-gereç ve kitle iletişim araçlarının işleyişine, faaliyetlerin yeterliliğine, dengeli dağılımına, tüm sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır (Çetin, 1986). Yerel politikalar toplumsal istek ve ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla bu istek ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde siyasal yapının hukuk ve kurumsal geleneklere uygun bir şekilde harekete geçmesi olarak tanımlanmaktadır (Çevik ve Demirci, 2012). Kamu politikalarının alt araştırma alanını ise yerel seviyede kente dair mahalli ortak talepler çerçevesinde politikalar olduğu görülmektedir. Spor yönetimi de kamu politikaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu politikaların ana dayanağı devletin spora dair yaklaşımı 1982 Anayasası'nın 59. Maddesinde görülmektedir; "Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının fiziksel ve psikolojik sağlığını geliştirecek önlemleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet

başarılı sporcuyla korur. Bununla birlikte merkezi ve yerel yönetimlerin sporun kitlelere yaygınlaştırılması için her yaşta insanın spor yapabileceği rekreatif alanlar oluşturmak, spor tesisleri yapmak ve sporcu yetiştirmek gibi spor politikaları geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Arslan ve diğ., 2011). Yerel yönetim birimlerinin verecekleri hizmetlerinin 2005 senesine değin yürürlükte kalan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15. maddesinde belediyelerin yetki ve vazifeleri belirtilmiştir. 82 vazifeden biri de "oyun ve spor yerleri yapmaktır" kanunun 33. maddesinde ifade edilmiştir. Tekrar aynı kanunun 54. maddesinde "Gençler için mahallinin ihtiyacıyla mütenasip stadyumlar tesis etmek ve işletmek" de belediyelerin vazifeleri arasında gösterilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin koşulları göz önüne alındığında bu kanunun son derece iyi hazırlandığı görülmektedir (Atasoy, 1992). Fakat 1580 sayılı kanunda sporla alakalı vazifeler diğer vazifelerle karşılaştırıldığında son derece yetersiz olduğu görülmektedir. Tarihsel süreçte belediye-spor ilişkisini inceleyen Fişek (2003)'e göre kanundaki yetersizliğe ek olarak, belediyeler için sporla alakalı vazifelerin öncelikli bir vazife olmadığı mali yetersizlik durumunda sportif faaliyetlere kaynak ayırmalarının mümkün olmadığını işaret etmektedir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda yeniden güncellenen 5393 Sayılı yasa 2005 yılında yayınlanmıştır. Bu yasanın yayınlanmasıyla 1580 sayılı yasa yürürlükten kalkmıştır. 5393 sayılı yasanın 14. Maddesinde belediyelerin yetki ve vazifeleri (a) ve (b) bentlerinde belirtilmiştir. (a) bendi asli (b) bendi ise tali vazifeler olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 5216 sayılı büyükşehir belediyelerinin görevlerinin başında; yetişkinler ve ileri yaş grupları, zihinsel ve fiziksel engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her alanda sosyal ve kültürel faaliyetleri gerçekleştirmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak veya işletmek yer almaktadır (5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). Buna ek olarak büyükşehir belediye kanununun 7.maddesine göre "Büyükşehir'in bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettirmek; gerektiğinde amatör spor kulüplerine nakdî yardım yapmak, malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak, amatör takımlar arasında spor müsabakaları düzenlemek, yurt içi ve yurt

dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara, teknik yönetici, antrenör ve öğrencilere belediye meclis kararıyla ödül vermek” şeklinde tanımlanmıştır (5261 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004). İlgili kanunda büyükşehir belediye meclisinin spor ihtisas komisyonu kurulmasının yasal bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir.

Yerel yönetimler ile alakalı olarak, hükümet politikalarıyla ortaklaşa hareket etmesi ve belediyelerin sorumlu oldukları bölgelerde gerekli çalışmaları ivedilikle yapması gerekliliğinden bahsedilmektedir (Altuntaş ve diğ., 2020). Görüldüğü üzere büyükşehir belediyelerinin yerelde spor konusunda pek çok alanda işlevsel görevler ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın ülkemizdeki büyükşehir belediyelerinin spor hizmetlerinin kalitesi ve niteliklerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Yöntem

Araştırmanın amacı büyükşehir belediyelerinin sportif ve rekreatif faaliyetlerinin niteliklerinin incelenmesidir. Araştırma Türkiye’de mevcut faaliyet gösteren otuz büyükşehir belediyesinde yapılmıştır. Araştırma literatür taraması, bilimsel ve doküman analizi kullanılarak yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda büyükşehir belediyelerinin salon ve tesis sayısı, faaliyet gösterilen spor branşları, sporcu sayıları, açık rekreatif alanları, sporu yöneten birim, sporu yöneten birimin yöneticilerinin eğitim durumu ve niteliği, antrenör sayısı ve üye sayıları incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda büyükşehir belediyelerinin sportif ve rekreatif yönden yukarıda belirtilen değişkenler üzerinden karşılaştırması yapılmıştır. Elde edilen bilgiler bilgi edinme kanuna (4982 Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 4. Maddesine göre herkes bilgi edinme hakkına sahiptir) dayalı olarak dilekçe ve mail yolu ile toplanmıştır. Ayrıca büyükşehir belediyelerinin resmî sitesinde yer alan kurumsal online web sayfalarından; sporcu sayıları, spor merkezleri, projeler, hizmetler, belediyelerin ilgili daire başkanlıklarında yer alan bilgilerden ulaşılmıştır. Buna ek olarak büyükşehir belediyeleri stratejik planlarının amaç ve hedeflerinin spor hizmetleri açısından incelemek üzere verilerin elde edildiği doküman türü olarak otuz büyükşehir belediyesinin 2010–2020 yılları arasını kapsayan stratejik planları büyükşehir belediyeleri online web sayfaları üzerinden,

resmi dilekçe ve mail yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanarak tartışılmıştır.

Bulgular

Tablo 1. Büyükşehir Belediyelerinin Nüfusları

Sıra	Yıl	İl	Toplam Nüfus	Salon ve Tesis Sayısı	Park ve Bahçeler	Üye Sayısı
1	2020	Adana	2.237.940	52	86	70.000
2	2020	Ankara	5.639.067	38	38	250.000
3	2020	Antalya	2.511.700	3	65	80.000
4	2020	Aydın	1.110.972	1	1	30.000
5	2020	Balıkesir	1.228.620	1	7	30.000
6	2020	Bursa	3.056.120	15	9	130.000
7	2020	Denizli	1.037.208	29	-	28.000
8	2020	Diyarbakır	1.756.353	9	-	45.000
9	2020	Erzurum	762,062	12	-	17.000
10	2020	Eskişehir	887,475	-	-	-
11	2020	Gaziantep	2.069.364	55	-	-
12	2020	Hatay	1.628.894	7	2	12.000
13	2020	İstanbul	15.519.267	83	290	700.000
14	2020	İzmir	4.367.251	11	13	200.000
15	2020	Kahramanmaraş	1.154.102	16	-	23.000
16	2020	Kayseri	1.407.409	15	-	-
17	2020	Kocaeli	1.953.035	44	129	48.000
18	2020	Konya	2.232.374	-	-	-
19	2020	Malatya	800,165	18	-	-
20	2020	Manisa	1.440.611	4	-	-
21	2020	Mardin	838,778	-	-	-
22	2020	Mersin	1.840.425	14	112	55.000
23	2020	Muğla	983,142	9	7	26.000
24	2020	Ordu	754,198	7	7	20.000
25	2020	Sakarya	1.029.650	9	10	40.000
26	2020	Samsun	1.348.542	4	6	48.000
27	2020	Şanlıurfa	2.073.614	7	66	45.000
28	2020	Tekirdağ	1.055.412	-	-	-
29	2020	Trabzon	808,974	10	112	29.000
30	2020	Van	1.136.757	5	39	32.000

Tablo 1’de İstanbul’un 15.519.267 Ankara’nın 5.639.067 İzmir’in 4.367.251 olduğu görülmektedir. Nüfusun en yoğun olduğu iller Marmara bölgesindedir. 26 büyükşehir belediyesinde salon ve tesis sayısı verilmiş, 4 Büyükşehir belediyesinde verilmemiştir. 17 büyükşehir belediyesinde park ve bahçelerin

sayısı verilmiş, 13 büyükşehir belediyesinde park ve bahçelerin sayısı verilmemiştir. 22 büyükşehir belediyesinde üye sayıları verilmiştir, 8 büyükşehir belediyesinde üye sayıları verilmemiştir.

Tablo 2. Büyükşehir Belediyelerinin Faaliyet Gösterdiği Spor Branşları

Sıra No	Büyükşehir Belediyeleri	Faaliyet Gösterilen Spor Dalları	Sporcu Sayıları	Antrenör Sayısı
1	Adana	14	-	14
2	Ankara	38	-	590
3	Antalya	35	-	40
4	Aydın	15	-	-
5	Balıkesir	28	-	29
6	Bursa	22	-	76
7	Denizli	18	-	18
8	Diyarbakır	7	817	7
9	Erzurum	17	-	-
10	Eskişehir	9	-	-
11	Gaziantep	6	-	-
12	Hatay	12	-	-
13	İstanbul	36	66,983	-
14	İzmir	35	35,000	380
15	Kahramanmaraş	14	-	20
16	Kayseri	6	-	-
17	Kocaeli	10	-	20
18	Konya	-	-	-
19	Malatya	3	-	-
20	Manisa	11	-	-
21	Mardin	-	-	-
22	Mersin	13	-	-
23	Muğla	8	-	-
24	Ordu	4	6,372	25
25	Sakarya	23	-	-
26	Samsun	11	-	-
27	Şanlıurfa	18	2,234	-
28	Tekirdağ	-	-	-
29	Trabzon	18	-	15
30	Van	12	490	7

Tablo 2’de Büyükşehir belediyelerinin faaliyet gösterdiği spor branşları incelediğimizde 3 belediyenin bilgilerine ulaşamadık. 8 belediyenin 1 ile 10 arası, 12 belediyenin 11 ile 20 arası, 3 belediyenin 21 ile 30 arası, 4 belediyenin 31 ile 40 arası branşta faaliyet gösterdiği gözükmektedir. Büyükşehir belediyelerinin 16’sında antrenör ve yine 24’ünde sporcu sayıları net olarak verilmemiştir.

Tablo 3. Büyükşehir Belediyelerinde Sporü Yöneten Birim

Sıra No	Büyükşehir Belediyeleri	Sporü Yöneten Birim	Sporü Yöneten Birim	Yürüttüğü Sportif Projeler
1	Adana	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	14
2	Ankara	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	38
3	Antalya	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	1
4	Aydın	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	-	-
5	Balıkesir	Kültür ve Sos. İşler Daire Bşk.	-	3
6	Bursa	Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Bşk.	Beden Eğitimi ve Spor Böl.	53
7	Denizli	Sosyal Hizmetler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	-
8	Diyarbakır	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	-	-
9	Erzurum	Kültür ve Sos. İşler Daire Bşk.	Beden Eğitimi ve Spor Böl.	-
10	Eskişehir	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	-	-
11	Gaziantep	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	-
12	Hatay	Kültür ve Sos. İşler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	2
13	İstanbul	Spor Aş. - Destek Hizmetleri Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	19
14	İzmir	Kültür ve Sos. İşler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	-
15	Kahramanmaraş	Kültür, Turizm ve Spor Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	2
16	Kayseri	Spor A.Ş.	Üniversite Mezunu	-
17	Kocaeli	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	23
18	Konya	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	-
19	Malatya	Kültür, Turizm ve Sosyal İşler Daire Bşk.	-	-
20	Manisa	Sosyal Hizmetler Daire Bşk.	-	-
21	Mardin	Kültür, Turizm ve Sosyal İşler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	-
22	Mersin	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	-	13
23	Muğla	Kültür, Turizm ve Spor Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	12
24	Ordu	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Beden Eğitimi ve Spor Böl.	-
25	Sakarya	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Beden Eğitimi ve Spor Böl.	8
26	Samsun	Kültür ve Turizm Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	8
27	Şanlıurfa	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	16
28	Tekirdağ	Kültür ve Sos. İşler Dairebşk.	-	-
29	Trabzon	Gençlik ve Spor Hiz. Daire Bşk.	Beden Eğitimi ve Spor Böl.	-
30	Van	Kültür ve Sos. İşler Daire Bşk.	Üniversite Mezunu	13

Tablo 3'e göre 19 büyükşehir belediyesinde spor ile ilgili daire başkanlığın olduğu diğerlerinde farklı daire başkanlıkları ile olduğu yönetildiği görülmektedir. 15 Büyükşehir belediyesinde yürütülen herhangi bir proje görülmemektedir. Yine 8 Büyükşehir belediyesinde birim yöneticisinin bilgileri verilmemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Büyükşehir belediyelerinin stratejik planlarının sportif faaliyetlerine yönelik incelenmesi amacı ile genel olarak aşağıda belirtilen amaçlar ve hedefler ile ilgili sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada belirtilen amaçların bu yönü ile özellikle spor ile ilgili hizmet ve yatırımların stratejik planlarda yer alması önem arz etmektedir. Hedefler boyutunda ise; yeşil alan ve park yapımı, spor alanları oluşturmak, rekreasyon alanları oluşturmak, öğrencilerin sosyal yaşamlarını desteklemek, sportif etkinlikler düzenlemek, yürüyüş yolu yapmak, bisiklet yolu yapmak, spor salonu inşa etmek, yüzme havuzu yapmak, spor kulüplerine yardım etmek, çocuk oyun ve park alanları oluşturmak, halkın sportif etkilere katılımını sağlamak, yaz spor okulları düzenlemek, yaz kampları düzenlemek ve engelli bireylere yönelik spor eğitimi verilmesi stratejik planda yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde büyükşehir belediyelerinin tesis sayıları gösterilmektedir. Yapılan araştırmaya göre illerin nüfuslarına göre tesis sayılarının karşılaştırılmasına baktığımızda; 26 büyükşehir belediyesinde salon ve tesis sayısı verilirken, 4 Büyükşehir belediyesinde verilmemiştir.

İstanbul 15.519.267 nüfusla 83 tesise ve bu da nüfusa oranla 186.979 kişiye 1 tesis, Ankara 5.639.067 nüfusla 38 tesise ve bu da nüfusa oranla 148.396 kişiye 1 tesis, İzmir 4.367.251 nüfusla 11 tesise ve bu da nüfusa oranla 397.022 kişiye 1 tesis, Bursa 3.056.210 nüfusla 15 tesise ve bu da nüfusa oranla 203.747 kişiye 1 tesis, Antalya 2.511.700 nüfusla 3 tesise ve bu da nüfusa oranla 837.233 kişiye 1 tesis, Adana 2.237.940 nüfusla 92 tesis ve buda nüfusa oranla 24.325 kişiye 1 tesis, Şanlıurfa 2.073.614 nüfusla 7 tesis ve buda nüfusa oranla 296.230 kişiye 1 tesis Gaziantep 2.069.364 nüfusla 55 tesis ve buda nüfusa oranla 37.624 kişiye 1 tesis, Kocaeli 1.953.035 nüfusla 44 tesise ve buda nüfusa oranla 44.387 kişiye 1 tesis, Mersin 1.840.425 nüfusla 14 tesise ve buda nüfusa oranla 131.458 kişiye 1 tesis, Diyarbakır 1.656.353 nüfusla 9 tesise ve buda nüfusa oranla 184.039 kişiye

1 tesis, Hatay 1.628.894 nüfusla 7 tesise ve buda nüfusa oranla 232.699 kişiye 1 tesis, Manisa 1.440.611 nüfusla 4 tesise ve buda nüfusa oranla 360.152 kişiye 1 tesis, Kayseri 1.407.409 nüfusla 15 tesise ve buda nüfusa oranla 93.827 kişiye 1 tesis, Samsun 1.348.542 nüfusla 4 tesise ve buda nüfusa oranla 337.135 kişiye 1 tesis, Balıkesir 1.228.620 nüfusla 1 tesise ve buda nüfusa oranla 1.228.620 Kişiye 1 tesis, Kahramanmaraş 1.154.102 nüfusla 16 tesis ve buda nüfusa oranla 72.131 kişiye 1 tesis, Van 1.136.757 nüfusla 5 tesis ve buda nüfusa oranla 227.351 kişiye 1 tesis, Aydın 1.110.972 nüfusla 1 tesis ve buda nüfusa oranla 1.110.972 kişiye 1 tesis, Denizli 1.037.208 nüfusla 29 tesis ve bu da nüfusa oranla 35.765 kişiye 1 tesis, Sakarya 1.029.650 nüfusa oranla 9 tesis ve bu da nüfusa oranla 114.405 kişiye 1 tesis, Muğla 983.142 nüfusla 9 tesis ve bu da nüfusa oranla 109.238 kişiye 1 tesis, Trabzon 808.974 nüfusla 10 tesis ve bu da nüfusa oranla 80.897 kişiye 1 tesis, Malatya 800.165 nüfusla 18 tesis ve bu da nüfusa oranla 44.453 kişiye 1 tesis, Erzurum 762.062 nüfusla 12 tesis ve bu da nüfusa oranla 63.505 kişiye 1 tesis, Ordu 754.198 nüfusla 7 tesis ve bu da nüfusa oranla 107.742 kişiye 1 tesis oranına sahiptir. Yapılan çalışmada verilen spor tesisi sayılarının oldukça az olduğu görülmektedir. Nüfusa oranla da kişi sayıları karşılaştırıldığında kentlerde yaşayan bireylerin spor ihtiyacını karşılayacak nitelikte olmadığı görülmektedir. Spor tesisi kavramının kentlerin kültürünün unsurları göz önünde bulundurularak yapısına uygun bir şekilde ergonomik olarak inşa edilmesi ve işletilmesi gerektiği görülmektedir. Benzer bir çalışmada Antalya ve Aydın illerinde spor tesislerinin eksikliğine vurgu yapmaktadır (Gökdoğan, 2007). Yine Okçi ve diğ. (2009) tarafından yapılan çalışmada spor tesislerinden halkın yararlanma düzeyleri araştırılmış ve spor tesislerinin sayılarının az olduğu kişilerin bu tesislerden yararlanma düzeylerinin %50 olduğu bunun sebebi olarak da istedikleri zaman spor yapamadıkları ve ikamet ettikleri yerlere olan uzaklıkları ve bunun yerine özel salonlara gittikleri, tesis çalışanlarının ve temizliğin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Esenkaya (2010)' a göre yaptığı çalışmada belediyelerin spor hizmetlerini sunarken hedef kitle olarak halkın bütün kesiminin (çocuk, genç, bay, bayan, yaşlı ve engelli) dikkate alınmalı, tesislerin yapımı ve işletimi konusunda halkın beklenti ve ihtiyaçlarını göz önünde tutması gerektiğini belirtmiştir. Belediyelerin sundukları spor hizmetlerinin tanıtım ve duyurularını etkin olarak yapmaları gerektiği ayrıca spor tesisleri bünyelerinde halkın taleplerini

dile getirebileceği danışma birimleri oluşturması gerektiğini vurgulamıştır. Bu unsurlar benzer şekilde Avrupa Kentli Halkları Deklarasyonunda dile getirilmiş hususlardır (Ekenci, 2012). Sporun yaygınlaştırılmasında hayati önem taşıyan spor tesislerinin belli bir politika çerçevesinde (hem yapım aşamasında hem de işletme aşamasında) ele alınması gerekmektedir (Ayan, 2002). Farklı bir görüş ise Türkiye’de toplumun büyük bir bölümü halen ihtiyaç duyduğu spor hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesini beklemektedir. Bu durum arz talep dengesi gereği sporun toplumda yaygınlaştırılmasını olumsuz yönde etkilemektedir (Can ve diğ., 2000).

Tablo 1 incelendiğinde büyükşehir belediyelerinin açık rekreatif alanları (park ve bahçelerin) nüfusa göre incelendiğinde 17 büyükşehir belediyesinde park ve bahçelerin sayısı verilirken, 13 büyükşehir belediyesinde park ve bahçelerin sayısı verilmemiştir. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlara göre kentlerin alanlarının park ve rekreatif alanlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan bir çalışmada kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi açısından rekreatif etkinlik alanı olarak çocuk parkları, semt sahaları ve yeşil alanların önemi araştırılmış olup kişi başına düşen büyüklüklerinin yeterli olduğu, bunun yanında kullanım sürelerinin 3-4 ay gibi düşük seviyede olduğu gözlemlenmiştir (Pepe ve diğ., 2009). Sportif ve açık alan rekreatif tesis sayısının artırılması, toplumda sportif düzeyin artırılması, eğitim ve sağlık kalitesi, modern yaşam alanları, zihinsel ve fiziksel engelli vatandaşlar için hizmetler, rekreasyon alanlarının geliştirilmesi gibi amaçlar stratejik planda yer aldığı görülmektedir (Öztaş ve Zengin, 2008). Yerel yönetimlerin saha ve tesis yatırımlarının özellikle kitleye ve rekreatif spor tesislerine yönelik olarak çeşitlilik kazanması önemlidir (Hoye ve diğ., 2015; Yıldız, 2018).

Tablo 2 incelendiğinde büyükşehir belediyelerinin spor branşı ve sporcu sayılarına göre bakıldığında; İstanbul 36 branşta 66,896 sporcu, Ankara 38 branşta 78.000 sporcu, İzmir 4.367.251 nüfusa göre 35 branşta 35.000 sporcu, Bursa 22 branşta 85.000 sporcu, Antalya 35 branşta sporcu sayısına ulaşamadı. Konya branş ve sporcu sayısına ulaşamadı. Adana 14 branşta 4000 sporcu, Gaziantep 6 branşta sporcu sayısına ulaşamadı. Şanlıurfa 18 branşta 2234 sporcu, Kocaeli 10 branşta 35000 sporcu, Mersin 13 branşta sporcu sayısına ulaşamadı. Diyarbakır 7 branşta 817 sporcu, Hatay 12 branşta sporcu sayısına ulaşamadı. Manisa 11 branşta sporcu

sayısına ulaşılamadı. Kayseri 6 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Samsun 11 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Balıkesir 28 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Kahramanmaraş 14 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Van 12 branşta 490 sporcu, Aydın 15 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Tekirdağ branş ve sporcu sayısına ulaşılamadı. Denizli 18 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Sakarya 23 branşta 10.000 sporcu, Muğla 8 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Eskişehir 9 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Mardin branş ve sporcu sayısına ulaşılamadı. Trabzon 18 branşta 13.000 sporcu, Malatya 3 branşta sporcu sayısına ulaşılamadı. Erzurum 17 branşta 25.000 sporcu, Ordu 4 branşta 6372 sporcu ile belediye spor kulüplerinde aktif olarak spor yaptığı görülmektedir.

Tabloda 2’de sporcu sayılarının ve faaliyet gösterilen spor dalının sınırlı sayılarda olduğu ve yerel yönetimlerin spor dallarına yeteri kadar yatırım yapmadığı görülmektedir. Ersöz ve Arun (2019)’a göre tarafından yapılan bir çalışmada ülkemizde erkek nüfusun %8’inin, kadın nüfusun %4’ünün toplam nüfusun ise %6’sının sporcu lisansına sahip olduğu görülmektedir. Lisansı daha çok çocuk, genç ve yetişkin kesimin çıkardığı göz önünde bulundurularak 10-44 yaş grubunun nüfusuna sporcu lisanslarını oranladığımızda ise erkek nüfusun %14’ünün, kadın nüfusun %8’inin toplam nüfusun ise %11’inin sporcu lisansına sahip olduğu görülmüştür. Ülkedeki nitelikli sporcu sayısının ve kulüp sayısının artırılması ülke sporunun geleceği açısından son derece önemlidir. Belediye ve kamu tarafından yürütülen spor kulüplerinin niteliklerinin artırması bu açıdan hayatidir.

Tablo 2’de büyükşehir belediyelerinin 17’sinde antrenör sayıları verilmiş diğerlerinin verilerine ulaşılamamıştır. Toplanan verilerden elde edilen sonuçlara bakıldığında veri sisteminin çok düzensiz olduğu tespit edilmiştir. Büyükşehir belediyelerinin antrenör sayılarının yetersiz olduğu görülmektedir. Muhtemelen Gençlik ve Spor Bakanlığı ve/veya Halk Eğitimi Merkezi müdürlüğünden antrenör ihtiyacının karşılandığı düşünülmektedir. Büyük şehir belediyelerinin personel istihdam etme konusunda sorunlarının olduğu ve farklı statülerde antrenör ya da eğitmen istihdam ettikleri bilinmektedir. Buna ek olarak çalıştırılan personelin özlük hakları alanında sorun yaşadıkları bilinmektedir. Özellikle Ankara

Büyükşehir belediyesinde yaklaşık yirmi yıldır “ek ders ve araştırma saatine” dayalı olarak ücretlendirilen sözleşmeli personel olduğu bilinmektedir. Ayrıca 4857 sayılı iş kanuna göre kamuda istihdam modelleri haricinde personel istihdam edilmemesi konusunda kesinlik bulunmaktadır. Esenkaya (2010) yılında spor tesislerinin kurulumu, işletilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılması konusunda beden eğitimi ve spor bölümlerinden mezunların istihdam edilmesinin gerektiğinden bahsetmektedir. Buna ek olarak genç istihdamının artırılması konusunda spor sektörü önemli bir kalkınma aracı olarak kullanılmalıdır (Mumcu, Karakullukçu ve Karakuş, 2019).

Tablo 3 incelediğimizde büyükşehir belediyelerinde sporu yöneten birimlerin il bazında bakıldığında; 19 büyükşehir belediyesinde spor ile ilgili daire başkanlığın olduğu diğerlerinde farklı daire başkanlıkları ile sporun yönetildiği görülmektedir.

Bu durum 2008 yılında yapılan Spor Şurası’nda “Yerel Yönetimlerin gelişmiş ülkeleri örnek alarak illerde spor ve rekreasyon birimleri kurulmalıdır” şeklinde yer almaktadır (Spor Şurası, 2008). Büyükşehir belediyelerinin spor hizmetlerini halka layığı ile ulaştırabilmesi halkın istek ve ihtiyaçlarına göre plan ve program yapabilmesi, spor özelinde ayrı bir yapılanmayı gerekli kılmaktadır. Nitekim büyükşehir belediye kanununda spor ihtisas komisyonunun kurulması zorunluluğu getirilmiştir. Fakat böyle bir komisyonun genellikle kurulmadığı onun yerine birçok belediyenin spor hizmetleri şube müdürlükleri kurarak spor hizmetlerinin bu müdürlükler aracılığı ile yürüttükleri görülmektedir. Oysaki ihtisas komisyonları spor hizmetlerinin yürütülmesinde sadece yürütme organı olarak değil aynı zamanda halkın taleplerinin belirlenmesine, istek ve ihtiyaçlarının tek bir elden tespit edilerek bu yönde politika ve uygulamaların geliştirilmesine imkân sağlayacaktır (Yücel ve diğ., 2016). Karakuş ve Sunay (2000)’a göre belediyelerin karar mercilerinin, sporun kitlelere yaygınlaştırılması konusunda yerel yönetimlerin önemini farkında olduğunu ancak çok çeşitli görevler yüklenmiş olan belediyelerin, spor ve spor yönetimi konusunda oluşmuş bir geleneğinin bulunmadığını ve belediyelerin spor işlerinin sevk ve idaresinin genellikle “Eğitim-Kültür Müdürlükleri” aracılığı ile yürütüldüğünü belirterek belediyelerin spor hizmet-

lerinin ve bu çerçevede kitle sporunun geliştirilmesinde etkin bir yer alabilmesi için öncelikle belediyelerde mesleki eğitim almış spor yöneticilerinin istihdam edilmesi ve bu yöneticilerin amaca yönelik olarak görev yapabilmesi için belediye bünyesinde spor biriminin kurulması ve kurumlaşması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 3 incelediğinde verilen bu bilgiler doğrultusunda sportif faaliyetlerin yönetilmesinde Spor Bilimleri Fakültesi mezunu olmayan idarecilerinde olduğu görülmekte olup yapılan proje faaliyet ve sportif araştırmaların yönlendirilmesinde aksaklıklara sebebiyet verebileceği düşünülmektedir.

Sporu yöneten kurumun niteliği ve sporu yöneten birimin sorumlusu olarak görev yapan bireylerin hizmet verilen alanda eğitim almış kişilerden istihdam edilmesi gerekliliği görülmektedir. Yerel yönetimler sporla ilgili kadrolarını “Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğretmenlik, antrenörlük ve spor yöneticiliği bölümlerinden mezun kişi veya kişilerden oluşturmalıdır (Sinopluoğlu, 2010). Kurtipek (2017)’e göre belediyelerde gençlik ve spor hizmetlerini yürüten idarecilerin spor eğitimi almış ve alandan gelmiş olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Yine diğer bir araştırmada spor endüstrisi içerisinde yer alan örgütler, iletişim becerisi yüksek, takım araştırmasına uygun, planlama ve organizasyon becerisi olan bireylere ihtiyaç duymaktadır. Yerel yönetimlerde görev alacak personelin spor eğitimi almış kişilerden olması ise önemli bir etken olarak görülmektedir (Yıldız, 2018).

Tablo 3 incelendiğinde büyükşehir belediyelerinin yürütmüş olduğu sportif faaliyetlerinin sayıları ve nüfusların göre değerlendirdiğimizde; Büyükşehir belediyelerinde sportif projelerin oranlarının oldukça düşük seviyede olduğu görülmektedir. Uluslararası düzeyde projeler ve ortaklıkların da yapılmadı görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre spor projelerine çok fazla önem verilmediği görülmektedir. Özellikle yerel yönetim birimlerinin proje birimlerinin spor alanında yeterince araştırma yapmadığı görülmektedir. AB Spor Plus Projeleri başlığında yerel yönetimlerin pek çok iş birliği projesi olmasına rağmen, bu alanda da hiçbir belediyenin yürüttüğü AB projesi olmaması oldukça çarpıcı bir sonuçtur. Yüzgenç’in (2016) yılında yaptığı araştırmada da benzer eksiklikler tespit edilmiştir. Sportif proje araştırmalarına çok fazla ağırlık verilmediği

gözükmektedir. Halk ile belediye arasında bir iletişim aracı olarak görülmesi gereken spor hizmetlerinin etkin bir şekilde kullanılması, halk ve belediyeler arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirip halkın kamu hizmetlerine olan güven duygusunu arttıracaktır. Bunun yanında özellikle gençlere yönelik projeler spor hizmetlerinden yararlanması ve algılanan hizmet kalitesini arttıracaktır (Aligül ve diğ., 2019).

Toplumsal bir kurum olma özelliği taşıyan sporun geniş kitlelere yayılması herkesin spor imkânlarından yararlanması, sporun bireye ve topluma kazandıracığı değerlerle insan ve toplum mutluluğunun sağlanması, yerel yönetimlerin spor politikaları ve yatırımlarına gereken önemi vermeleri ile mümkün olacaktır (Karakuş ve diğ., 2000). Halkın aktif spor etkinliklerine olan ilgisinin artırılması, sağlıklı yaşam açısından sporun öneminin ortaya konulması ve spor yapma bilincinin oluşturulması için belediyeler ellerinde bulunan kitle iletişim araçlarını aktif olarak kullanmalı; tabela, pankart vb. kitle iletişim araçlarını kullanarak, çeşitli slogan ve bilgilendirici unsurlarla hareketli yaşamın önemi anlatılmalıdır. Halkı hareketli yaşama ve spor yapmaya özendiren çeşitli organizasyonlar düzenlemeli organizasyonlara halkın aktif katılımını sağlamalıdır (Esenkaya, 2010). Yerel yönetimlerin spora ayırdıkları kaynakların amatör spor kulüplerine destekten çok daha fazla çocuk ve gencin katılımını sağlayacak yaz ve kış spor okulları açmak ve halkın spora yüksek katılımını sağlayacak organizasyonlar düzenlemesi gerektiği düşünülmektedir (Sinoğlu, 2010). Kurumlar serbest zaman aktivitelerine ihtiyaç duyan vatandaşlara hizmet götürülmesi konusunda heyecan duyarlarsa bu programlar onlara maddi ve siyasi anlamda önemli faydalar sağlayabilir. Ayrıca bu kuruluşlar ve yerel anlamdaki önemli kişiler, rekreasyon programlarının başarıya ulaşmasında katkıda bulunabilirler. Böylelikle herkes için yararlı olabilecek bu aktivitelerin gelişmesi ve sürdürülebilirliği gerçekleşmiş olur (Tony ve diğ., 2006).

Sonuç olarak sporun yönetimi genellikle büyükşehir belediyesinin teşkilat şemasında yer alan gençlik ve spor dairesi ya da kültür ve sosyal işler gibi diğer birimlerin altında yer almaktadır. Bunlardan farkı olarak İstanbul ve Kayseri illeri örneklerinde olduğu gibi spor faaliyetleri şirketler üzerinden yönetilmektedir. Burada tüm birimlerde spor dairelerinin kurulması ya da sporu yönetecek şirket yapılarının kurulmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sporun yöneten birimin sorumlularının beden eğitimi

ve spor alanlarından gelenlerin sayısının çok düşük olduğu görülmektedir. Yalnızca beş büyükşehir belediyesinin spor sorumlusu spor alanından mezun olan yöneticiler tarafından yönetilmektedir.

Sportif projeleri incelendiğinde pek çok büyükşehir belediyesinin hali hazırda yürüttüğü spor projesi bulunmamaktadır. Yürütülen projelerin birkaç örneği incelendiğinde küçük yerel faaliyetler olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası büyüklükte spor projesi yürüten büyükşehir belediyesine rastlanmamıştır.

Açık alan rekreasyon alanlarının ve spor tesislerinin pek çoğunun konumları, yerleri ve nitelikleri büyükşehir belediyelerinin kurumsal internet sayfalarında net olarak verilmemektedir. Bu da halkın hizmetlere ulaşması ve erişmesi açısından eksikliklerin olduğu sonucunu doğurmaktadır. Yine büyükşehir belediyelerinin sportif faaliyetlerine katılan üye sayılarının nüfusa göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Sportif faaliyetlere ulaşım ve erişim konusunda eksikliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Sportif faaliyetlerin ve hizmetlerinin verildiği alanlarda kalitenin artırılması ve halkın en iyi şekilde hizmetlerden yararlanması amacıyla şu öneriler yapılabilir; büyükşehir belediyeleri spor hizmetlerini düzenlerken ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla, üniversitelerle, dernek ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket etmelidir.

Sporun sadece tesisleşmeden ibaret olmaması amacıyla kalıcı bir spor politikası üretilmesi gerekmektedir. Bununda tesisleşme, alt-yapı, amatör spor, herkes için spor, sporun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumların etkileri göz önüne alınarak bütüncül bir yaklaşımla oluşturabilir. Büyük spor tesisleri oluşturmak yerine amatör spor ve herkes için sporu geliştirmekle birlikte spor işletme maliyetlerini de düşünerek küçük ölçekli ve etkin kullanılan tesisler yapılabilir. Özellikle Covid 19 salgını esnasında yapılan kısıtlamalar esnasında oluşan durumdan dolayı açık alanları tercih edilmesi, bu alanlarının imarının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.

Verilen hizmetlerin kalitesinin artırılması amacıyla günümüz iletişim ve haberleşme çağının gerekliliklerini yerine getirerek, verilen hizmetlerin erişimini ve ulaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla web ve online hizmetlerini güncellemelidir. Örneğin Herkes İçin Spor Federasyonun geliştirdiği HisApp uygulamasına benzer bir mobil uygulamanın yerel spor hiz-

metlerinin kalitesi arttırabilir. Özellikle sportif hizmetlere engelli bir bireyin erişimi kolay ve basit olmalıdır. Engelli vatandaşlarımızı hayata kazandırmak ve onların yaşamlarını zorlaştıracak engelleri kaldırmak için bu tür uygulamalar önemlidir. Denizli büyükşehir belediyesi tarafından, engelli çocukların da diğer sağlıklı çocuklar gibi kimsenin yardımı olmadan oynayabileceği özel açık rekreatif alan düzenlenmiştir. Sonuç olarak; ülke genelinde büyükşehir belediyelerini ve diğer yerel belediyeleri de kapsama dahil edecek “Spor İşletim Sistemi (SİS)” planı oluşturularak bütüncül bir yapı ile sporun tek elden elektronik altyapısının ve haritalandırmasının yapılması gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination Of The Qualities Of Sports And
Recreational Services Of Metropolitan
Municipalities**

*

Hasan Erdem Mumcu - Bahadır Aligül - Ömür Fatih Karakullukçu
Yakup Paktaş

*Tokat Gazi Osman Paşa University, Republic of Turkey Ministry of Youth and Sport,
Ankara Hacı Bayram Veli University*

The aim of this study is to determine the place of sport and its scope in service of the metropolitan municipalities in Turkey. It is aimed to determine the deficiencies of an institution that produces services of this size locally in sports management and to make suggestions to eliminate these deficiencies. It is shed light on the implementation of sports services, which are considered to be lacking in local governments, by establishing a standard service policy. Sporty services and administrative structures of all existing metropolitan municipalities in Turkey were examined. Necessary data were obtained from the websites of the sports services provided by the metropolitan municipalities, by mail and petition. Findings were collected in accordance with the document analysis method and were interpreted by document analysis and comparison method. According to the results obtained from the findings, it is seen that the sports service units of metropolitan municipalities are not widely disseminated from the websites. In addition, data on sports services could not be reached in most of the metropolitan municipalities. It is observed that only five of the unit managers working in the units providing sports services have graduated from sports education departments. While decisions have been made regarding the necessity of conducting sports services through sports departments, it was observed that they operate under different departments in twelve metropolitan municipalities. In addition, only five of the department heads who are responsible for institution have received training in the field of sports, and the qualification of the director of the institution was not given in eight of them. While the design of sports areas as open and closed to meet the needs of cities and their distribution according to population is sup-

ported by laws, it has been seen that the facilities and open spaces are insufficient in most of them. When the outdoor recreational areas (parks and gardens) are examined according to the population, the number of parks and gardens in seventeen metropolitan municipalities is given, while the number of parks and gardens in thirteen metropolitan municipalities is not given. In addition, the number of halls in four provinces, open spaces in eleven provinces and the number of members in eight provinces are not given. With this aspect of the objectives stated in this study, it is vital that services and investments related to sports exist in the strategic plans. In terms of goals; the strategic plan includes the construction of green areas and parks, creating sports areas, creating recreation areas, supporting the social life of students, organizing sports activities, walking paths, building a bicycle path, building a gym, building swimming pools, helping sports clubs, children's playgrounds and parks, establishing the participation of the public in sports activities, organizing summer sports schools, organizing summer camps and providing sports training for disabled individuals. It is seen that metropolitan municipalities have very few sports-oriented projects on a local and national basis and no projects in international areas. Although it is known that the people who will carry out the relevant sports activities should consist of trainers and experts equipped with the necessary qualifications in order for the public to receive quality service, it is seen that metropolitan municipalities have deficiencies in terms of creating employment in sports. While local sports clubs and their infrastructures are supported by laws, it has been observed that the number of athletes and the capacities of the sports branches in which they are active are low or lack of data. The number of sports branches in three provinces, the number of athletes in 24 provinces and the number of trainers in seventeen provinces could not be reached. The concept of sports facilities should be considered as important elements of the city culture, and it is thought that it should be built and operated ergonomically in accordance with the city's structure. When the number of people is compared with the population, it is seen that sports facilities are not qualified to meet the sports needs of the individuals living in the cities. It has been concluded that metropolitan municipalities had better improve their corporate internet and web-based visibility in sports / recreation areas in a way that will make the qualifications of the cities better and help the public to get better service. In order to increase the service quality, policies regarding both the employment of

trained human resources and the administrative structure should be revised. The metropolitan municipalities' ability to deliver sports services to the public with dignity and their ability to plan and program according to the demands and needs of the people necessitates a separate structuring specific to sports. As a matter of fact, the necessity of establishing a sports expertise commission has been introduced in the metropolitan municipality law. However, it is seen that such a commission is generally not established, and instead, many metropolitan municipalities establish sports services departments and all sports services are carried out through these directorates. A data-based sports operating system is thought to contribute to the development of sports in terms of measuring the quality of the service provided and increasing its quality. It should be ensured that an infrastructure such as the sports operating system (SOS) will increase the quality of sports services of local government services and if necessary, this should be systematically expanded in all local government units. For example, a mobile application similar to the HisApp application developed by Sports for All Federation can increase the quality of local sports services. Especially, sports services should be easy for a disabled individual to access. Such practices are extremely important in order to bring our disabled citizens to life and to remove the obstacles that will make their lives difficult. A permanent sports policy should be produced in order that sports do not consist only of facilities. In this, establishment can be created with a holistic approach by taking into consideration the infrastructure, amateur sports, sports for all, the effects of sport's socio-cultural and socio-economic conditions. Instead of establishing large sports facilities, small-scale and effectively used facilities can be built, considering sports operating costs, as well as developing amateur sports and sports for everyone. Especially, choosing open areas due to the situation that occurred during the restrictions made during the COVID-19 epidemic has shown how important the zoning of these areas is. With the aim of examining the strategic plans of metropolitan municipalities for their sportive activities, the results related to the following purposes and targets in general have emerged.

Kaynakça / References

- Aligül, B., Mumcu, H.E., Özleyen, A., ve Mumcu, N. (2019). Investigation of perceived service quality of youth centers. *Uluslararası Rekreasyon ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 5-15.
- Altuntaş, T., Seribaş, K., Gönener, U., Uzuner, M., Gönener, A., Bahadır, T. (2020). Yerel yönetimlerde fiziksel hareketin sürdürülebilirliğini destekleyen KOBİS (Kocaeli bisikletli ulaşım sistemi) projesinin yönetim ve uygulama süreçlerinin incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 277-296.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020). Sosyal Hizmetler. 08.06.2020 tarihinde <https://ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/genclik-hizmetleri> adresinden erişildi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020). Aile Yaşam Merkezleri. 08.06.2020 tarihinde <https://ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/aile-yasam-merkezleri> adresinden erişildi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2020). Sosyal Hizmetler. 08.06.2020 tarihinde <https://direct.ankara.bel.tr/sosyal-hizmetler/genclik-hizmetleri/genclik-merkezleri> adresinden erişildi.
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 08.06.2020 tarihinde https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/stratejikplani_v/files/2020-2024-adana-buyuksehir-belediyesi-stratejik-plani.pdf adresinden erişildi.
- Adana Büyükşehir Belediyesi. (2020). Halka Bilinçli Spor Olanğı. 08.06.2020 tarihinde <https://www.adana.bel.tr/haber/halka-bilincli-spor-olanagi> adresinden erişildi.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. 08.06.2020 tarihinde <https://www.abbsporthizmetleri.com/spor/> adresinden erişildi.
- Arslan, E., Ünlü, H., Çelebi, M. (2011). Yerel yönetimlerin spora bakış açıları ile spor programlarının sürdürülebilirliğinin incelenmesi. Balçova Belediyesi örneği. *I. Uluslararası Spor Ekonomisi ve Yönetimi Kongresi*
- Atasoy, V. (1992). *Türkiye’de mahallî idarelerin yapısı ve yeniden düzenlenmesi*. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 10,48-49
- Atasoy, B., Kuter, F.Ö. (2005). Küreselleşme ve spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-22.
- Aydın Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Performans. 09.06.2020 tarihinde https://aydin.bel.tr/Content/images/raporlar/PERFORMANS%20PROGRAMI/PERFORMANSPROGRAMI_2019.pdf adresinden erişildi.
- Bahadır, T.K. (2019). Voleybolcularda duygusal zekâ ile örgütsel bağlılık ilişkisinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 3746-3763.

- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Hizmet Şeması. 09.06.2020 tarihinde <https://www.balikesir.bel.tr/kurumsal/organizasyon-semasi/genclik-ve-spor-sube-mudurlugu> adresinden erişildi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Spor. (2020). Spor Hizmetleri. 09.06.2020 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/spor-cocuklarin-ayagina-gidiyor/haber/29084> adresinden erişildi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Spor. (2020). Spor Faaliyetleri. 09.06.2020 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/buyuksehirle-spor-her-yerde/haber/29055> adresinden erişildi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi Spor. (2020). Spor Her Yerde. 09.06.2020 tarihinde <https://www.bursa.bel.tr/buyuksehirle-spor-her-yerde/haber/29055> adresinden erişildi.
- Can, Y., Soyer, F. ve Güven, H. (2000). Spor hizmetlerinde verimliliği etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *1.Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi*. Ankara. Gazi Üniversitesi.
- Çetin, H.N. (1986). *Türkiye’de sporun yaygınlaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, H. ve Demirci, S. (2012). Kamu politikası: Kavramlar, aktörler, süreç, modeller, analiz, karar verme. Bursa: Seçkin Yayıncılık. No.2,80-82
- Denizli Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Tesisleri. 09.06.2020 tarihinde <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=sportesisleri> adresinden erişildi.
- Denizli Büyükşehir Belediyesi. (2020). Yeşil Alan Projeleri. 09.06.2020 tarihinde <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=yesil-alan-projeleri> adresinden erişildi.
- Doğu, G., Kesim, Ü. ve Sivrikaya, Ö. (2002). Belediyelerin sporla ilgili işlevleri: Düzce Belediyesi örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(2).
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2020). Kültür Faaliyetleri. 09.06.2020 tarihinde <http://www.diyarbakir.bel.tr/haberler/1950-kultur.html> adresinden erişildi.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Faaliyetleri. 09.06.2020 tarihinde <http://www.diyarbakir.bel.tr/haberler/1942-kultur.html> adresinden erişildi.
- Ekenci, G. (2012). Belediyeler ‘herkes için spor’ politikaları geliştirmelidir. *Marmara Belediyeler Birliği, Marmara’da Birlik*, 37(77), 30-31.
- Ersöz, G. ve Arun, K. (2019). Spor Genel Müdürlüğü tarafından 2018 yılına kadar kaydı tutulan sporcu lisansı sayılarının kayıtlı nüfus bilgilerine göre analizi. *3.Uluslararası Sağlık Bilimleri Kongresi*, 24-26 Ekim 2019, Çanakkale.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 10.06.2020 tarihinde <http://www.erzurum.bel.tr/DOSYA/stratejiplan2020.pdf> adresinden erişildi.

- Erzurum Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Tesisleri. 10.06.2020 tarihinde <http://www.erzurumspor.com.tr/tesisler/1/0/erzurum-da-bulunan-spor-tesisleri.html> adresinden erişildi.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 10.06.2020 tarihinde https://www.eskisehir.bel.tr/dosyalar/stratejik_plan/2020.pdf adresinden erişildi.
- Esenkaya, A. (2010). *Halkın yerel yönetimlerden spor hizmetleri konusunda beklentileri: Konya örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yök Ulusal Tez Merkezi
- Fişek, K. (2003). Devlet politikası ve toplumsal yapıyla ilişkileri açısından spor yönetimi: Dünyada-Türkiye’de, YGS Yayınları. No.1, 25-26
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 11.06.2020 tarihinde <https://gaziantep.bel.tr/uploads/2020/07/2020-2024-stratejik-plan.pdf> adresinden erişildi.
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Projeleri. 11.06.2020 tarihinde <https://www.gaziantep.bel.tr/tr/arama?q=spor> adresinden erişildi
- Gökdoğan D. (2007). *Kahramanmaraş ilindeki öncelikli spor branşlarının tespiti ile bu branşların seçimine etki eden sebeplerin araştırılması ve kitle sporunun yaygınlaşması açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Havuç, T., Sertbaş, K., Bahadır, T.K., Çutuk, S. ve Uzuner, M.E. (2020). Cimnastik sporcusu ailelerin duygusal zeka ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(1),57-69.
- Hoye, R., Smith, A.C., Nicholson, M. ve Stewart, B. (2015). *Sport management: Principles and applications*. 4 Edition. New York: Routledge.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Faaliyetleri. 11.10.2020 tarihinde <https://genclikspor.ibb.istanbul/> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 11.06.2020 tarihinde <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/127> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Projeleri. 11.06.2020 tarihinde <http://www.istanbulbbsk.org/> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Tesisleri. 11.06.2020 tarihinde <https://izcilik.ibb.istanbul/> adresinden erişildi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Envanteri. 11.06.2020 tarihinde <https://www.istanbulsporenvanteri.com/> adresinden erişildi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Projeleri. 11.06.2020 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/ProjeKategori/1330/4> adresinden erişildi.

- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Branşları. 11.06.2020 tarihinde <https://www.dha.com.tr/spor/100-yilda-hedef-50-brans-50-bin-sporcu/haber-1776995> adresinden erişildi.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Tesisleri ve Etkinlikler. 11.06.2020 tarihinde <https://www.izmir.bel.tr/tr/spor-ve-etkinlik-tesisleri/60/119> adresinden erişili.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi. (2020). Stratejik Plan. 12.06.2020 tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/ni5Lc+Kahramanma-ras.Buyuksehir_Belediyesi_2020-2024_Donemi_Stratejik_Planı.pdf adresinden erişildi.
- Karakullukçu, Ö.F. ve Karaküçük, S. (2017). Leisure time habits of employees of ministry of justice according to the education level. *Uluslararası Rekreasyon ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 5-12.
- Karakuş, E. ve Sunay, H. (2000). Sporun kitlelere yaygınlaştırılmasında, yerel yönetimlerin yeri ve fonksiyonuna ilişkin Ankara İli Metropol ilçeleri belediye meclisi üyelerinin görüşleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3, 63 – 80.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Sağlıklı Yaşam ve Spor. 13.06.2020 tarihinde <https://www.sporaskayseri.com.tr/icerikler/saglikli-yasam-yuruyusu> adresinden erişildi.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Projeleri. 13.06.2020 tarihinde <https://www.sporaskayseri.com.tr/icerikler/haydi-beyler-spora> adresinden erişildi.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Okulları. 13.06.2020 tarihinde <https://www.sporaskayseri.com.tr/icerikler/spor-okullarimiz> adresinden erişildi.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. (2020). Doğa Kampları. 13.06.2020 tarihinde <https://www.sporaskayseri.com.tr/icerikler/doga-kamplari> adresinden erişildi.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. 13.06.2020 tarihinde <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/birimler/genclik-ve-spor-hizmetleri-dairesi-baskanligi/32> adresinden erişildi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. 13.06.2020 tarihinde <https://www.konya.bel.tr/kurumsalayrinti4.php?id=214> adresinden erişildi.
- Konya Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. <https://www.konya.bel.tr/kurumsalayrinti4.php?id=214>
- Kurtipek, S. (2017). *Metropoliten alan içerisindeki belediyelerin gençlik ve spor politikalarının değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Yök Ulusal Tez Merkezi

- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. 14.06.2020 tarihinde <https://www.mersin.bel.tr/genclik-spor-db> adresinden erişildi.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Hizmetleri. 14.06.2020 tarihinde <https://www.muqla.bel.tr/birim/kultur-turizm-ve-spor-dairesi-baskanligi> adresinden erişildi.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi. (2020). Spor Faaliyetleri. 14.06.2020 tarihinde https://www.muqla.bel.tr/uploads/sayfatr/ortaca_2015.pdf adresinden erişildi
- Mumcu, H.E., Karakullukçu, Ö.F. ve Karakuş, M. (2019). Youth employment in the sports sector. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2649-2665.
- Okçi, A., Çetinaslan, A., Başaran, Z. ve Erdal, R. (2009). *Kocaeli İlinde halkın spor tesislerinden yararlanma düzeyi: Uluslararası herkes için spor turizmi*. Ankara:Nehir Matbaacılık, 127.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Hizmetleri. 15.06.2020 tarihinde <http://www.ordu.bel.tr/Genclik Spor> adresinden erişildi.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Faaliyetleri. 15.06.2020 tarihinde <http://www.ordu.bel.tr/Projeler/Planlanan-Projeler/1209> adresinden erişildi.
- Öztaş, C. ve Zengin, E. (2008). Yerel yönetimler ve kültür hizmetleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54, 155-180.
- Özlü, K., Çeviker, A., Paktaş, Y., Mumcu, H. E., ve Kusan, O. (2020). *Reflection of immoral and unethical sport events upon the society and mass media throughout history*.
- Pepe, K. ve Özdemir E. (2009). Kentsel yaşam kalitesi açısından rekreatif etkinlik alanı olarak çocuk parkları, semt sahaları ve yeşil alanların incelenmesi: Burdur ili çalışması. *Uluslararası Herkes İçin Spor Turizmi*, içinde (s.129) Ankara: Nehir Matbaacılık,
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Hizmetleri. 15.06.2020 tarihinde <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Daire-Baskanligi/genclik-ve-spor-hizmetleri-dairesi-baskanligi/135> adresinden erişildi.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi(2020). Spor Faaliyetleri. 15.06.2020 tarihinde <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Proje/2020-dunya-dag-bisikleti-maraton-dunya-sampiyonasi/140> adresinden erişildi.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi(2020). Spor Projeleri. 15.06.2020 tarihinde <https://www.sakarya.bel.tr/tr/Proje/aycicegi-vadisi-ve-bisiklet-adasi/291> adresinden erişildi.
- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Hizmetleri. 16.06.2020 tarihinde <https://www.samsun.bel.tr/samsun-haber/spor> adresinden erişildi.

- Samsun Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Faaliyetleri. 16.06.2020 tarihinde <https://samsun.bel.tr/samsun-haber/spor> adresinden erişildi.
- Spor İstanbul (2020). Spor Faaliyetleri. 17.06.2020 tarihinde <http://spor.istanbul/faaliyetler/uluslar-arasi-istanbul-salon-atletizm-kupasi.aspx> adresinden erişildi.
- Sinopluoğlu, M.B. (2010). *Yerel Yönetimlerin sporun kitlelere yayılması etkisi: Eskişehir İli örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yök Ulusal Tez Merkezi
- T. C. Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü. (2008). *Spor şurası*.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Hizmetleri. 16.06.2020 tarihinde <https://www.sanlıurfa.bel.tr/birim/24/485/genclik-ve-spor-hizmetleri-dairesi-baskanligi> adresinden erişildi.
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Faaliyetleri. 16.06.2020 tarihinde <http://www.sanlıurfa.bel.tr/icerik/57/4/spor-merkezleri> adresinden erişildi.
- Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Faaliyetleri. 16.06.2020 tarihinde http://www.tekirdag.bel.tr/content/WebSource/file/faaliyet_raporu/2019_yili_idare_faaliyet_raporu.pdf adresinden erişildi.
- Mobley, T. A. (2006). *Yerel yönetimlerin halkın rekreasyon ve park ihtiyaç ve hizmetlerini karşımadaki rolü*.
- Tütüncü, Ö., Aydın, İ., Küçükusta, D., Avcı, N., ve İlkay, T. A. Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin rekreasyon faaliyetlerine katılımını etkileyen unsurların analizi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 22(2), 69-83.
- Van Büyükşehir Belediyesi (2020). Spor Faaliyetleri. 15.06.2020 tarihinde file:///C:/Users/ahmed/Downloads/stratejik_plan_2020_2024.pdf adresinden erişildi.
- Yücel, S.A, Atalay, A. ve Korkmaz, M. (2016). *Türkiye’de yerel yönetimler ve spor hizmetleri*. Nobel Bilimsel Eserler, No:13, 1.Basım, s.72
- Yılmaz, A., Aydın, M., Bahadır, T. K., ve Soyer, F. (2019). A study of participation motives in sports, loneliness and depression levels of children with specific learning disabilities in terms of some variables. *Journal of Human Sciences*, 16(4), 978-987.
- Yılmaz, A., Aydın, M., Bahadır, T. K., Soyer, F. (2019). A study of participation motives in sports, loneliness and depression levels of children with specific learning disabilities in terms of some variables. *Journal of Human Sciences*, 16(4), 978-987.
- Yıldız, K. (2018). Yerel yönetimler ve kalkınma planları çerçevesinde spor hizmetleri. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1),75-76.

- Yüzgenç, A.A., (2010). *Yerel yönetimlerin sunduğu spor hizmetlerinde hizmet kalitesi: Ankara ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Zengin, E. ve Öztaş, C. (2008). Yerel yönetimler ve spor. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55. 50-78.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004). *Resmi gazete*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Mumcu, H.E., Aligül, B., Karakullukçu, Ö. F. ve Paktaş, Y. (2021). Büyükşehir belediyelerinin sportif ve rekreatif hizmetlerinin niteliklerinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 17(36), 2841-2867. DOI: 10.26466/opus.806302

İşyeri Şiddeti Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi

DOI: 10.26466/opus.885707

*

Fatih Seyran *

* PhD, T.C. Sağlık Bakanlığı, Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çankaya/Ankara

E-Posta: fatihseyran@gmail.com

ORCID: [0000-0001-8546-1145](https://orcid.org/0000-0001-8546-1145)

Öz

Üretim ve hizmet sektöründe giderek artan işyeri şiddeti, çalışma yaşamı için dikkat çekici olumsuzluklara yol açmaktadır. Daha çok yoğun ve riskli koşullar altında çalışanların maruz kaldığı işyeri şiddetinin çeşitli boyutları ise özellikle son dönem çalışmalarında kapsamlı şekilde yer almaktadır. Çalışmanın amacı "işyeri şiddeti" ile ilgili alanyazında mevcut olan ana temaları belirlemek ve çalışma hayatında bu kavrama yönelik gelecek araştırma yönelimlerine katkı sağlayacak bir zemin hazırlamaktır. Bu amaç doğrultusunda Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında yer alan 1393 adet makale, araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bibliyometrik analiz yöntemi ile yapılan çalışma için R ve VOSviewer yazılımları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında "işyeri şiddeti" konulu makalelerin yer almaya başladığı 1994 yılından 2020 yılı sonuna kadar WoS tabanında taranan 27 yıllık İngilizce dilindeki verilerin kıyaslamalı bulgularına yer verilmiştir. Yapılan analizde en çok atf alan ilk 5 makale 1996-2005 yılları arasında olmuştur. İşyerinde şiddet konusunu en çok ele alan dergi türlerinin %75'inin sağlık alanıyla ilgili olduğu görülmektedir. "İşyeri şiddeti" konusunda en çok araştırma yapan ülkeler; ABD, Çin, Avustralya, Kanada, İtalya ve Türkiye olmuştur. Ülkelerin yazdıkları makalelerin atf gücü ve atf ağları incelendiğinde ABD'nin 9338 atf ve 3573 bağlantı gücü ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Yapılan çalışma sonucunda işyeri şiddeti konusunda üretilen bilimsel yayınların çeşitlilik ve etkileşim açısından giderek artış gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Şiddeti, Bibliyometrik Analiz, Çalışma Hayatı

Bibliometric Analysis of Workplace Violence Studies

*

Abstract

The increasing workplace violence in the production and service sector causes remarkable negativities for the working life. Various dimensions of workplace violence that employees are exposed to, mostly under intense and risky conditions, take place especially in recent studies. The aim of the present study is to determine the main themes existing in the literature on "workplace violence" and to lay a foundation that will contribute to future research orientations towards this concept in business life. For this purpose, 1393 articles in the Web of Science (WoS) Core Collection database were included in the scope of the research. R and VOSviewer software were used for the study performed with bibliometric analysis method. Within the scope of the study, comparative findings of 27 years of English data scanned on the WoS base from 1994, when articles on "workplace violence" began to take place, were included. The first 5 articles with the most citations in the analysis are between 1996-2005. It is seen that 75% of the journal types dealing with workplace violence are related to the field of health. Countries with the most studies on "workplace violence"; USA, China, Australia, Canada, Italy and Turkey. When the citation power and citation networks of the articles written by the countries are examined, it is seen that the USA takes the first place with 9338 citations and 3573 connection power. As a result of the study, it has been revealed that scientific publications on workplace violence have increased in terms of diversity and interaction.

Keywords: Workplace Violence, Bibliometric Analysis, Work Life

Giriş

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çalışma hayatındaki “şiddet ve taciz” terimlerinin kapsamını fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik zararı amaçlayan, bunlarla sonuçlanan veya sonuçlanma ihtimali olan, bir defaya mahsus veya tekrarlanan, kabul edilemez bir dizi davranış, uygulama veya bunlarla ilgili tehditler olarak değerlendirmektedir (ILO, 2019, s.4). İşgücü sağlayan bir çalışanın herhangi bir kişi tarafından tehdit edici ifade veya saldırgan bir davranışa maruz kalarak risk altında olduğuna inanması halinde işyeri şiddetine uğradığı kabul edilir (Chappell ve Di Martino, 2006, s.10).

İşyeri şiddeti günümüzde dikkat çekici boyutlara ulaşan sonuçlarıyla ayrı bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bugün dünyanın farklı bölgelerinde asayiş, konaklama, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi birçok sektörde farklı hizmetler sunan milyonlarca işgören zaman zaman şiddete uğramaktadır. Dünyada birçok çalışan, işleriyle ilgili durumlarda istismar edilmekte, tehdit edilmekte, saldırıya uğramakta veya başka saldırı davranışlarına maruz kalmaktadır (Di Martino ve Musri, 2001, s.7). İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda risk etmenleri içeren çoğu işyerinde stres, iş kazaları ve yaralanmaların yanı sıra şiddet ve taciz olayları da görülebilmektedir (Gözlü, 2020). Bu nedenle tüm ülkelerde çeşitli sektörlerdeki çalışma ortamlarında çalışanlara karşı farklı türde ve sıklıkta şiddet olayları yaşanabilmektedir. İşgörenler işyerlerinde veya işleriyle ilgili olarak farklı ortamlarda cinayete kurban girmekte, tecavüze uğramakta, soygun, hırsızlık, gasp gibi nedenlerle rehin alınarak eziyete maruz kalabilmektedir (Çakır, 2010; Rugala ve Isaacs, 2003; Tian ve ark., 2020). İşyerlerinde çalışanlara genel olarak yumruk atmak, tekme atmak, tokat atmak, tartaklamak, tükürmek, zorbalık, şantaj, ayrımcılık, tehdit etmek, gözdağı vermek, kaba davranmak, küfür etmek, bağırarak, aşağılamak, argo konuşmak, cinsel tacizde bulunmak gibi çeşitli şekillerde saldırgan davranışlar uygulanmaktadır (Chappell ve Di Martino, 2006; Duhart, 2001; Rugala ve Isaacs, 2003; Yıldız ve ark., 2011).

Ulusal Suç Mağduriyet Araştırması'na (NCVS) göre, ABD'de 1993 ve 1999 yılları arasında, 12 yaşında veya daha büyük olanlardan işyerinde veya görevde olan kişilere karşı yılda ortalama 1.7 milyon şiddet olayı gerçekleştirilmiştir. NCVS tarafından ölçülen ölümcül olmayan şiddete ek olarak, yılda yaklaşık 900 işle ilgili cinayet ortaya çıkmıştır. İşyerinde şiddet, bahse-

dilen 7 yıllık dönemde tüm şiddet suçlarının %18'ini oluşturmuştur (Duhart, 2001, s.1). 2005 yılında yapılan başka bir araştırmaya göre Avrupa ülkelerinde işyerinde fiziksel şiddete maruz kalan işçiler, Hollanda'da %10, Fransa ve Birleşik Krallık'ta %9 ve İrlanda'da %8 olarak rapor edilmiştir. Bildirilen işyerinde cinsel taciz ise Avrupa'da ve Çek Cumhuriyeti'nde %10, Norveç'te %7, Türkiye ve Hırvatistan'da % 6, Danimarka, İsveç, Litvanya ve İngiltere'de ise %5'tir (Parent-Thirion ve ark., 2007, s.36).

Dünyanın farklı ülkelerinde yapılan araştırmalarda çalışanların en fazla maruz kaldığı şiddet türünün sözle gerçekleştirildiği, ardından fiziksel şiddetin ve cinsel şiddetin yaşandığı görülmektedir (Aydemir ve ark., 2020; Choi ve Lee, 2017; Duan ve ark., 2019; Hıdıroğlu ve ark., 2019; Kale ve ark., 2020; Lanctot ve Guay, 2014; Li ve ark., 2019; Savaş ve ark., 2020; Shaikh ve ark., 2020; Singh ve ark., 2019; Speroni ve ark., 2014; Tian ve ark., 2020).

İşyeri şiddet olaylarının ardından bireylerde travma sonrası stres bozuklukları, depresyon, anksiyete bozuklukları, çok yönlü kişilik bozuklukları, duygu durum bozuklukları, intihar eğilimleri, alkol ve uyuşturucu bağımlılıkları, düşük benlik saygısı, sosyal yabancılaşma ve daha az psikolojik işlevler ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak işten ayrılma niyeti, devamsızlık, iş tatminsizliği, iş performansı düşüklüğü ve örgütsel bağlılığın azalması gibi sonuçlar ise örgütler üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Antão ve ark., 2020; Arın, 1996; Duan ve ark., 2019; Hamlin ve Hoffman, 2002; Liu ve ark., 2018; Öztürk ve ark., 2018; Stadnyk, 2004).

İşyerinde şiddet, günümüzde artık uluslararası ölçekte ele alınan ve çözüm üretilmeye çalışılan bir sorun olarak görülmektedir. 185 üye ülkeye sahip olan ILO tarafından 2019 yılında iş dünyasında şiddet ve tacizin önlenmesi amacıyla uluslararası standartların oluşturulduğu bir sözleşme yayınlanmıştır. 190 sayılı "Çalışma Yaşamında Şiddet ve Tacizin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme" başlıklı bu sözleşmeye göre üye ülkelerin ulusal hukuk ve şartlara uygun olarak, işçi ve işveren örgütlerine danışarak, çalışma yaşamında şiddet ve tacizin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için kapsayıcı, bütünlük ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımını kabul etmesi şart koşulmaktadır (ILO, 2019, s.6).

İşyeri şiddetinin önlenmesine yönelik atılan adımlar ve hayata geçirilen uygulamalara ışık tutması açısından bu konuda yapılan bilimsel araştırmalar da büyük önem kazanmaktadır. Araştırmacıların işyeri şiddeti konusunda ortaya koyduğu farklı çalışmalar sayesinde çalışma ortamlarının

daha güvenli olması sağlanabilmektedir. Tüm bunların yanında gün geçtikçe gelişen üretim ve hizmet sektörlerinin yenilenen yapılarında işyeri şiddetinin çok yönlü olarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sa- yede özellikle örgütsel davranışlardan beklenen olumlu etkileşimin niteliği de daha fazla değer kazanabilecektir.

Bu çalışmanın amacı “işyeri şiddeti” ile ilgili alanyazında mevcut olan ana temaları belirlemek ve çalışma hayatında bu kavrama yönelik gelecek araştırma yönelimlerine katkı sağlayacak bir zemin hazırlamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada “işyeri şiddeti” ile ilgili yayınların bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Belirli bir alanda yapılan çalışmaları bütüncül olarak kavrayabilmek için alanyazının sistematik şekilde taranması diğer araştırmacılara da yol gösterici olabilmektedir. Sistematik taramalarda nitel ve nicel yöntemler kullanılabilir. Bu bağlamda bibliyometrik analiz seçeneği de kapsamlı ve karmaşık sistematik taramalarda tercih edilmeye başlanan dikkat çekici ve yenilikçi bir yöntemdir.

Pritchard (1969) tarafından istatistiksel bibliyografya yerine önerilen bibliyometri; bilimsel aktivitenin kapsamlı ölçümüne dayanan sistematik, şeffaf ve tekrarlanabilir bir inceleme süreci sunma potansiyeline sahiptir (Aria ve Cuccurullo, 2017, s.959). Bibliyometri sayesinde çeşitli dönemlerde yayınlanmış çok sayıda ve farklı türdeki bilimsel yayın veya doküman, belirli kriterler seçilerek sayısal yöntemler ile analiz edilebilmektedir (Köse ve ark., 2020; Osareh, 1996). Bu nedenle bibliyometrik araştırmalarda nitelikli literatür incelemelerinin yapılabilmesi için veri setlerinin özenli ve kasamlı şekilde oluşturulması önem taşımaktadır (Gürler, 2021; Şimşir, 2021).

Şiddete ilişkin yapılan bibliyometrik çalışmaların daha çok aile içi şiddet, akran zorbalığı, cinsel şiddet ve partner şiddeti alanında olduğu görülmektedir (Brilhante ve ark., 2016; López-Cepero ve FJ, 2009; Martins ve Nascimento, 2017; Moura ve ark., 2020; Wu ve ark. 2020). İşyeri şiddeti ile ilgili bibliyometrik bir çalışma ise Cebrino ve De la Cruz (2020) tarafından Scopus veri tabanı kullanılarak yalnızca sağlık çalışanlarına yönelik olarak yapılmıştır. 1992-2019 yıllarını kapsayan bu çalışmada 1791 adet sağlık işyeri şiddeti makalesi incelenmiştir (Cebrino ve De la Cruz 2020). Yapılan alan yazın taramasında çalışma hayatının tüm sektörlerinde yapılan işyeri şiddeti çalışmalarını kapsayan bibliyometrik bir analize ise rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sağlaya-

çağı düşünölmektedir. Ayrıca çalışmanın işyeri şiddetine ait araştırmaların yönünü ve eğilimlerini göstermesi açısından ileride araştırma yapmayı düşünen araştırmacılara yol gösterebileceği düşünölmektedir.

Yöntem

Çalışma kapsamında işyeri şiddeti konusunda yayınlanan makalelerin bibliyometrik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın anahtar kelimesi “workplace violence” şeklinde Web of Science (WoS) veri tabanında konu içeriği olarak taranmıştır. Araştırma kapsamına işyeri şiddeti konusunda yayınlanmış araştırma, derleme, kitap bölümü ve bildiri çalışmaları alınmıştır. İşyeri şiddeti yazınına ilişkin olarak 1994 yılı öncesinde herhangi bir makaleye rastlanmamıştır.

Yapılan bu çalışmada 1994-2020 yılları arasında yer alan 1393 adet makale bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle makalelerin yayın sınıfları ile yazar ve atıf sayılarına ait genel özellikler incelenmiştir. İşyeri şiddeti konusunda alanyazında en fazla atıf alan makaleler ise DOI numaraları ile birlikte sıralanmıştır. Yıllık yayın sayılarındaki değişikliklerin ve makalelerde geçen anahtar kelime yoğunluklarının gösterildiği şekillerin yanı sıra bu konudaki en ilgili dergi türlerine ve isimlerine de yer verilmiştir. Aynı zamanda işyeri şiddeti çalışmalarına en fazla katkı veren yazarların zaman içindeki üretimi ile ülkelerin atıf gücü ve atıf ağı da incelenmiştir. Bibliyometrik analiz sonuçları, Aria ve Cuccurullo (2017) tarafından geliştirilen “Bibliometrix” paket R programı ve ayrıca Eck ve Waltman (2010) tarafından geliştirilen VOSviewer yazılımları ile görselleştirilerek ortaya konulmuştur.

Bulgular

İşyeri şiddeti ile ilgili hazırlanan bibliyometrik çalışmada (Tablo 1), 1994-2020 yıllarına ait toplam 1393 makale WoS veri tabanı üzerinden elde edilmiştir. Bu makalelerin 1216 adeti araştırma, 37 adeti kitap bölümü, 13 adeti derleme, 28 adeti ise bildiri şeklinde yayınlanmıştır. 529 farklı yayın kaynağı üzerinden yayınlanan makaleleri toplamda 4207 yazar kaleme almıştır. Makale başına ortalama atıf sayısı 15,41’dir. Yazar başına düşen makale sayısı 0,331, makale başına düşen ortak yazar sayısı ise 4,15’tir.

Tablo 1. "İşyeri Şiddeti" Konulu Makalelerin Genel Özellikleri

İncelenen Yıllar	1994-2020
Araştırma	1216 (%87,3)
Derleme	112 (%8)
Kitap Bölümü	37 (%2,6)
Bildiri	28 (%2,1)
Toplam Yayın	1393 (%100)
Yayın Kaynağı	529
Yazarların Anahtar Kelimeleri Sayısı	2201
Makale Başına Ortalama Atf	15,41
Yıllık Ortalama Atf	1,8
Tek Yazarlı Makale	140 (%3,3)
Birden Fazla Yazarlı Makale	4067 (%96,7)
Toplam Yazar Sayısı	4207 (%100)
Yazar Başına Düşen Makale	0,331
Makale Başına Düşen Ortak Yazar	4,15
İşbirliği İndeksi	3,3

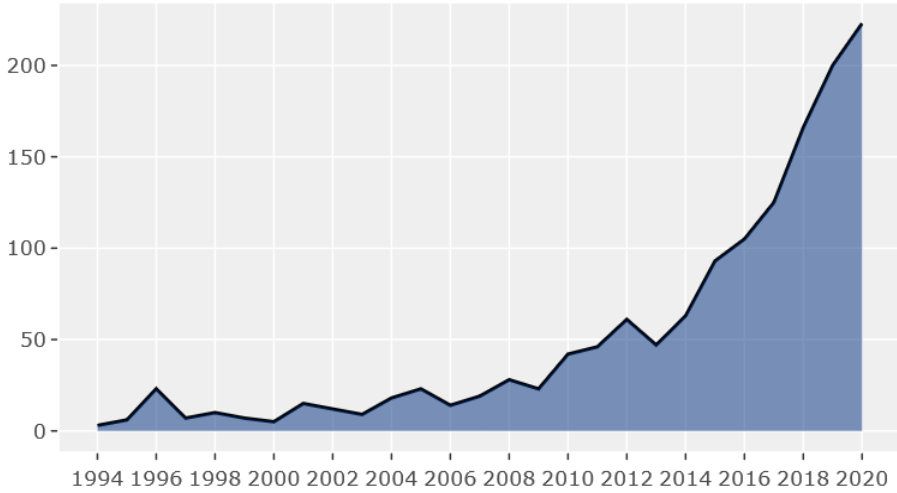
1994-2020 yılları arasında incelenen 1393 makaleden en fazla atf alan ilk 20 makale Tablo 2'de sıralanmıştır. Grandey ve arkadaşları (2004) tarafından yazılan "Müşteri her zaman haklı değildir: müşteri saldırganlığı ve hizmet çalışanlarının duygu düzenlemesi" başlıklı makale, işyeri şiddeti konusunda en fazla atf alan çalışma olmuştur. Neuman ve Baron (1998), işyerinde şiddet ve saldırganlık konulu çalışmalarında ilgili kanıtlara, olası nedenlere ve şiddeti önlemeye yönelik hedeflere yer vermiştir. Penny ve Spector (2005) ise iş stresi, kabalık ve verimsiz iş davranışı üzerinde bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma sonucuna göre genel olarak iş stresörleri ve verimsiz iş davranışı arasındaki ilişkilerin olumsuz duygulanımı yüksek olan bireyler için olumsuz duygulanım düzeyi düşük olanlara göre daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. "İşyeri Şiddeti" Konusunda En Fazla Alıntı Yapılan Makaleler

Yazar, Yıl, Yayın	Makale, DOI	Atf
GRANDEY AA, 2004, J ORGAN BEHAV	The customer is not always right: customer aggression and emotion regulation of service employees / 10.1002/job.252	390
NEUMAN JH, 1998, J MANAGE	Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence Concerning Specific Forms, Potential Causes, and Preferred Targets / 10.1177/014920639802400305	384
PENNEY LM, 2005, J ORGAN BEHAV	Job stress, incivility, and counterproductive work behavior (CWB): the moderating role of negative affectivity / 10.1002/job.336	374
BARON RA, 1996, AGGRESSIVE BEHAV	Workplace Violence and Workplace Aggression: Evidence on Their Relative Frequency and Potential Causes / 10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:3<161::AID-AB1>3.0.CO;2-Q	322
LEBLANC MM, 2002, J APPL PSYCHOL	Predictors and Outcomes of Workplace Violence and Aggression / 10.1037/0021-9010.87.3.444	238
SPECTOR PE, 2014,	Nurse exposure to physical and nonphysical violence, bullying, and	224

INT J NURS STUD	sexual harassment: A quantitative review / 10.1016/j.ijnurstu.2013.01.010	
ROCHE M, 2010, J NURS SCHOLARSHIP	Violence Toward Nurses, the Work Environment, and Patient Outcomes / 10.1111/j.1547-5069.2009.01321.x	220
SURIS A, 2008, TRAUMA VIOLENCE ABUS	MILITARY SEXUAL TRAUMA A Review of Prevalence and Associated Health Consequences in Veterans / 10.1177/1524838008324419	218
GATES DM, 2011, NURS ECON	Violence against nurses and its impact on stress and productivity / PMID: 21667672	217
FNAIS N, 2014, ACAD MED	Harassment and Discrimination in Medical Training: A Systematic Review and Meta-Analysis / 10.1097/ACM.0000000000000200	198

İncelenen dönem (Şekil 1) içerisindeki ilk 3 yıl için; 1994'te 3, 1995'te 6, 1996'da 23 olan makale sayısı, 1997 ila 2006 yılları arasında durağan bir seyir izlemiştir. Son 5 yılda hızlı bir şekilde artan yayınlar, 2016'da 105, 2017'de 125, 2018'de 166, 2019'da 200 olurken, 2020 yılında ise 223'e ulaşmıştır.

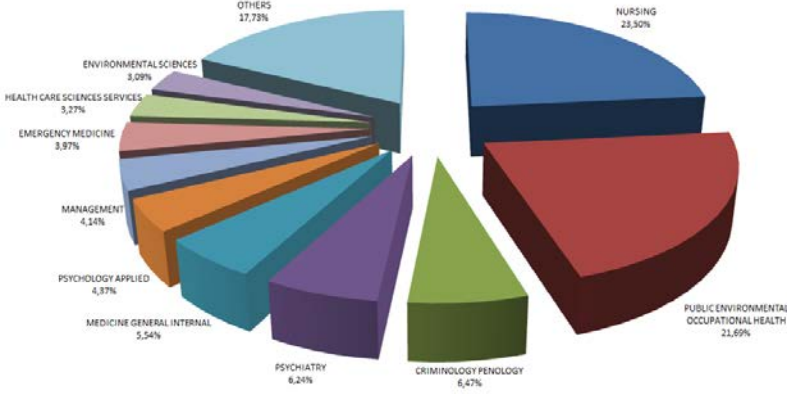
Şekil 1. "İşyeri Şiddeti" Konulu Makalelerin Yıllık Yayın Sayısı

Keywords Plus, WoS'a özel ve atıf yapılan makalelerin başlıklarından alınan kelimelerden veya ifadelerden oluşan bir sistemdir. Bu sınıflandırmaya göre makalelerin anahtar kelimeleri incelendiğinde "saldırganlık", "hemşireler", "çalışma", "personel", "stres", "risk faktörleri", "etki", "yaygınlık", "hasta" ve "sağlık" gibi kavramların "işyeri şiddeti" kavramıyla birlikte sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Şekil 2).

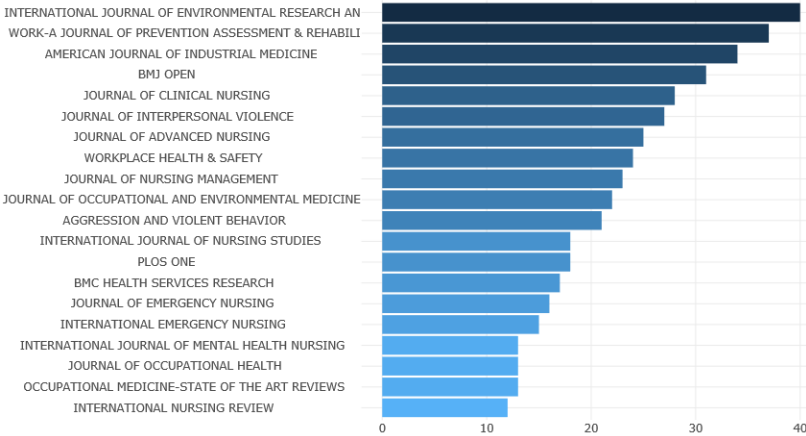
Şekil 2. "İşyeri Şiddeti" Konulu Makalelerin Anahtar Kelime Oranları

İşyeri şiddeti konusuna en fazla yer veren dergi türlerinin %23,5 oranında hemşirelik, %21,69 oranında halk, çevre ve iş sağlığı, %6,47 oranında adli tıp ve %6,24 oranında ise psikiyatri alanlarının olduğu saptanmıştır (Şekil 3). Grafikten de anlaşılacağı gibi bu konuda yüksek oranda sağlık alanındaki dergi türlerinin etkili olduğu görülmektedir.

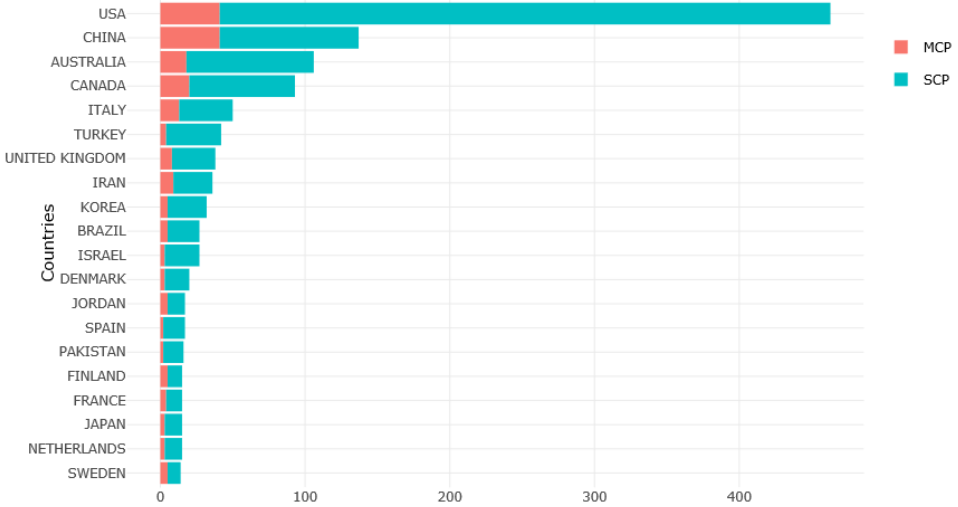
Şekil 3. Türlerine Göre "İşyeri Şiddeti" Konusuna Yer Veren Dergiler

İşyeri şiddeti konusuna yer veren en fazla makalenin 40 yayın sayısı ile "INTERNATIONAL JOURNAL OF ENVIRONMENTAL RESEARCH AND PUBLIC HEALTH" dergisine ait olduğu görülmektedir. Bu dergiyi 37 yayın sayısı ile "WORK-A JOURNAL OF PREVENTION ASSESSMENT & REHABILITATION" dergisi takip ederken, ardından 34 yayın sayısı ile "AMERICAN JOURNAL OF INDUSTRIAL MEDICINE" dergisi gelmektedir. Yayın türlerine bakıldığında ise hemşirelik dergilerinin işyeri şiddeti konusuna genel anlamda ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. "İşyeri Şiddeti" Konulu Makalelerle En İlgili Dergiler

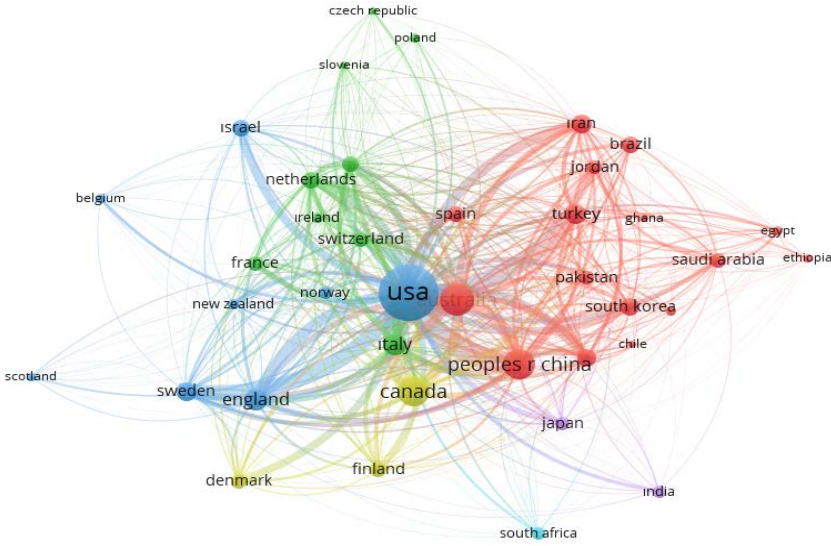
İşyeri şiddeti konusunda en çok yayın yapan 20 ülkenin uluslararası işbirliği derecesi incelenmiştir (Şekil 5). SCP; ülkenin kendi içindeki üretimi anlamına gelirken, MCP ise birden fazla ülkenin işbirliği ile yapılan üretimi anlamına gelmektedir. Buna göre ABD'nin 463 yayın ile en fazla üretim yapan ülke olduğu görülse bile MCP işbirliği oranının ancak %8 olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki işyeri şiddeti konusunda toplamda 137 yayını olan Çin'in %30 MCP işbirliği oranı ile ilk sırada yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Çin'i %29 MCP işbirliği oranı ile Ürdün, %28 ile İrlanda, %27 ile Fransa, %26 ile İtalya ve %25 ile İran takip etmektedir. Toplamda 42 yayını olan Türkiye'nin MCP işbirliği oranının ise %9,5 olduğu saptanmıştır.

Şekil 5. "İşyeri Şiddeti" Konulu Makalelerin Uluslararası İşbirliği Derecesi

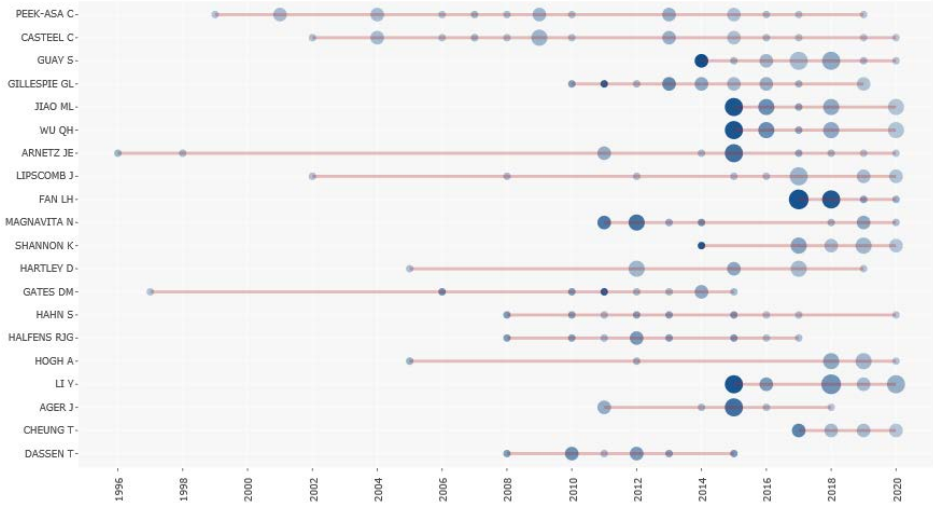
İşyeri şiddeti konusunda yazılan makalelerin ülkelere göre atf gücü ve atf ağı incelenmiştir. Toplam 88 ülkenin katkı sağladığı alanyazın için en az 5 ve üzeri makale yayınlayan 39 ülke değerlendirmeye alınmıştır (Şekil 6). Bu kapsamda ülkelere göre atf analizi görsel haritalaması incelendiğinde birbiri ile etkileşim içinde olan dört adet kümenin varlığı ortaya çıkmaktadır. Kümeyi oluşturan kurumlar arasındaki ilişki mavi, kırmızı, sarı ve yeşil renklerle gösterilmiştir. 11 ülkeden oluşan mavi renkli kümede ABD'nin başat ülke olduğu, 16 ülkeden oluşan kırmızı renkli kümede Çin ve Avustralya'nın başat ülkeler olduğu, 9 ülkeden oluşan yeşil renkli kümede İtalya'nın başat ülke olduğu, 3 ülkeden oluşan sarı renkli kümede ise Kana-

da'nın başat ülke olduğu ortaya çıkmıştır. Değerlendirmeye alınan tüm ülkeler içinde ise ABD'nin 9338 atıf ve 3573 bağlantı gücü sayısı ile birinci sırada olduğu görülmektedir. ABD'yi; 2330 atıf ve 1772 bağlantı gücü sayısı ile Avustralya, 1400 atıf ve 1276 bağlantı gücü sayısı ile Çin izlemiştir.

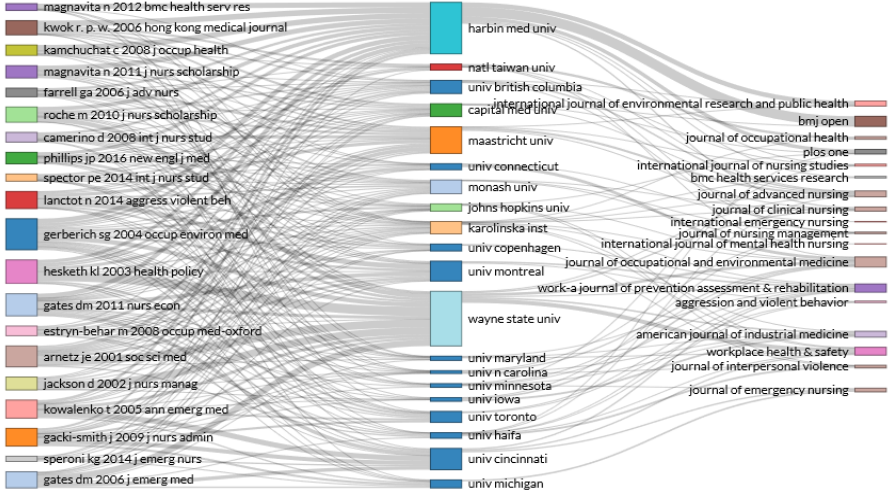
Şekil 6. Ünelere Göre Atıf Gücü ve Atıf Ağı

Yazarların üretim sürecine bakıldığında Arnetz ve Gates'in işyeri şiddeti konusunu ele alan ilk yazarlar arasında olduğu görülmektedir (Şekil 7). Şekil 7'nin içinde yer alan yuvarlak şekillerin büyüklüğü ve koyuluğu yayınların atıf gücünü göstermektedir. Buna göre; Jiao, Wu, Fan ve Li ise son dönemde katkı sağladıkları çalışmalarıyla bu alanda yüksek düzeyde atıf almalarıyla dikkat çekmektedir. Peek-Asa ve Casteel'in atıf gücü yüksek olmasa bile uzun süre ve sık aralıklarla alanyazına katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

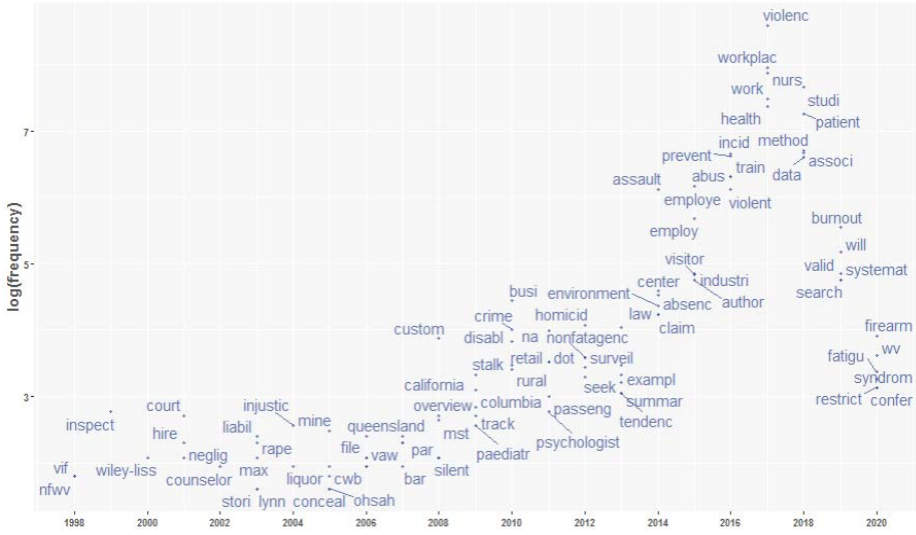
Şekil 7. Yazarların Zaman İçinde Üretimi

ABD'den Wayne State Üniversitesi ve Çin'den Harbin Medical Üniversitesi üyelerinin işyeri şiddeti konusunda yoğun çalışma içinde oldukları görülmektedir (Şekil 8). Çalışmalarda yararlanılan kaynakların ise genel olarak 2001-2014 yıllarında sağlık hizmetleri, tıp ve hemşirelik alanındaki dergi yazarlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayede yazılan yeni makaleler de yine benzer türdeki dergilerde yayınlanmaktadır.

Şekil 8. Kaynak, Kuruluş ve Yayın İlişkili Üç Alan Grafiği

Çalışmaya alınan tüm makalelerin özetleri üzerinden işyeri şiddeti araştırmalarının eğilim konuları analiz edilmiştir (Şekil 9). Buna göre başlangıçta işyeri şiddetinin nedenleri ve sonuçları üzerinde dar bir alanda ve az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. İlerleyen yıllarda ise işyeri şiddetinin türlerine ve alanlarına göre çalışmaların olduğu anlaşılmaktadır. 2015-2020 yıllarında ise işyeri şiddeti konusunda tüm zamanlara göre çok daha fazla makale yayınlanmasına rağmen, bu çalışmaların büyük bir kısmının sağlık sektöründe ve örgütsel davranışlarla ilişkili olduğu söylenebilir.

Şekil 9. İşyeri Şiddeti ile İlişkili Konuların Eğilim Düzeyi

Sonuç

İşyeri şiddeti, bireyde ve örgütlerde ortaya çıkan olumsuz sonuçlarıyla günümüzde artık uluslararası ölçekte ele alınan ve çözüm üretilmeye çalışılan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle işyeri şiddeti kavramı dikkat çekici boyutlara ulaşan yaygınlığı nedeniyle araştırmacılar için de ayrı bir çalışma alanı haline gelmiştir. Alanyazında mevcut olan ana temaları belirlemek ve gelecek araştırma yönelimlerine katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada “işyeri şiddeti” ile ilgili yayınların bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Çalışmanın niteliği açısından; işyeri şiddetinin bibliyometrik analizi, WoS veri tabanı üzerinden incelenmiştir. Bu veri tabanı yüksek kaliteli der-

gilerin, kitap bölümlerinin ve konferans bildirilerinin güvenilir bir koleksiyonu olarak kabul edilmektedir. Bibliyometrik analiz sonuçları, son dönem uygulamalarından R programı ve VOSviewer yazılımları ile ayrıca görselleştirilmiştir. Bu sayede yüksek sayıdaki karmaşık verilerin okuyucu tarafından daha kolay yorumlanabilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışmada 1994-2020 yıllarına ait İngilizce dilindeki makale türünde “işyeri şiddeti (workplace violence)” kavramı taranarak, 88 farklı ülkeden bu konuya değinen 1393 makale tespit edilmiştir. 23 adet İspanyolca, 12 adet Fransızca, 10 adet Almanca, 9 adet İtalyanca, 6 adet Korece, 5 adet Türkçe, 4 adet Portekizce, 3 adet İsveççe, 1 adet Katalanca, 1 adet Macarca ve 1 adet Farsça makale ise analiz içeriğindeki terminolojik yapıya uyumsuz olabileceği gerekçesiyle kapsam dışında bırakılmıştır. İşyeri şiddeti konusunun farklı ülkelerde, bu çeşitlilikte ve ulusal dil düzeyinde inceleniyor olması ise, sorunun tüm ülkelerdeki yaygınlığı açısından ayrıca dikkat çekici bir durum olarak görülebilir.

Kullanılan araştırma yöntemleri bakımından incelendiğinde, işyeri şiddeti yayınları için araştırmacılar tarafından çoğunlukla nicel araştırma tekniklerinin tercih edildiği görülmektedir. Bu teknik kapsamında gerçekleştirilen 1216 araştırma makalesinin genel olarak anket yöntemi ile toplanan veriler sayesinde yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada da görüldüğü gibi özellikle sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yönteminin anket yöntemi olduğu bilinmektedir. Anket yönteminin tüm zorluklarına rağmen popülasyonlar hakkında veri toplamak ve çıkarım yapmak için en etkili yöntem olduğu kabul edilmektedir (Couper, 2017).

Yapılan çalışmada işyeri şiddeti konulu toplam 1393 makalenin tek yazarlı oranı %11 olurken, ortak yazarlı oranı ise %89 olarak saptanmıştır. Şiddet türleri ile ilgili sınırlı sayıda yapılan bibliyometrik çalışmalarda benzer şekilde ortak yazar oranlarının ülkelere göre %80-90 aralığında olduğu görülmektedir (Cebrino ve De la Cruz 2020; Wu ve ark. 2020).

Yapılan analizlerde en fazla atıf alan ilk 5 makalenin 1996-2005 yılları arasında olması dikkat çekicidir. Bu durumu daha sağlıklı yorumlamak için başka bir analizi de göz önünde bulundurmak gerekir. Bahsedilen dönemler, işyeri şiddeti makalelerinin en durağan süreçlerini yaşadığı dönemlerdir. Oysaki 2008 ila 2020 yılları arasında sürekli artan makale sayısı için önceki dönemlerdeki çalışma kısıtlılığın söz konusu yazarlara atıf avantajı sağladığı söylenebilir.

İncelenen dönem içerisinde ilk 3 yıl için; 1994'te 3, 1995'te 6, 1996'da 23 olan makale sayısı, 1997 ila 2006 yılları arasında durağan bir seyir izlemiştir. Son 5 yılda hızlı bir şekilde artan yayınlar, 2016'da 105, 2017'de 125, 2018'de 166, 2019'da 200 olurken, 2020 yılında ise 223'e ulaşmıştır.

İşyeri şiddeti konusuna en fazla yer veren dergi türlerinin %75 oranında sağlık alanı ile ilgili olduğu görülmektedir. Her ne kadar sağlık işyeri ortamında yaşanan şiddetin bu oranı artırmada başat neden olduğu kabul edilse bile yeterli bir görüş olmayabilir. İşyeri şiddeti nedeniyle ortaya çıkan olumsuzlukların aynı zamanda bir sağlık sorunu olması, bu tür dergiler için ayrıca bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir. Bu nedenle işyeri şiddeti konulu makalelerin başlıca anahtar kelimeleri arasında "hemşireler", "hasta", "stres", "anksiyete" ve "akıl sağlığı" gibi terimlerin sıklıkla karşımıza çıkması doğal kabul edilmelidir.

"İşyeri şiddeti" ile ilgili en fazla çalışmanın yapıldığı ülkeler; ABD, Çin, Avustralya, Kanada, İtalya ve Türkiye'dir. Yazılan makalelerin ülkelere göre atıf gücü ve atıf ağı incelendiğinde ise ABD'nin 9338 atıf ve 3573 bağlantı gücü sayısı ile birinci sırada olduğu görülmektedir. Ülkelerin atıf sayısı ve bağlantı gücü, makale üretim sayısı ile uyumlu olarak sıralanmaktadır. Bu bağlamda; işyeri şiddeti konusunda ne kadar fazla bilimsel yayın üretilirse atıf alma oranının da o denli artabileceği söylenebilir. Bu çalışmaya benzer şekilde sağlık işyeri şiddeti ve diğer şiddet türleri konusunda yapılan bibliyometrik çalışmalarda da ABD'nin en fazla yayın üreten ülke olduğu belirtilmiştir (Aria ve Cuccurullo 2017; Brillhante ve ark. 2016; Cebrino ve De la Cruz 2020).

Yapılan çalışmaya ilişkin bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. 22.02.2021 tarihinde elde edilen verilerle yapılan çalışmaya 2020 yılı sonrasındaki makaleler dahil edilmemiştir. Bu nedenle, 1 Ocak 2021 tarihli ve sonrası WoS veri tabanına eklenen yeni makaleler ile elde edilecek veriler analizlerde farklılık oluşturabilecektir. Çalışmada seçilen yayınlar; yalnızca WoS veri tabanında yer alan İngilizce dilindeki makalelerden oluşmaktadır. Gelecekte benzer çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara; işyeri şiddetine ilişkin yayın türlerini, dillerini ve indekslerini genişleterek daha kapsamlı analizler yapmaları önerilebilir. Bu bağlamda farklı sektörlerdeki çeşitli türdeki işyeri şiddetine yönelik araştırmalara odaklanılabilir. Siber şiddet gibi teknolojik gelişmelerden kaynaklı nedenler de dikkate alınarak, işyeri şiddetinin güncel ve niş alanlarına yönelik çalışmalar ayrıntılı şekilde incelenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Bibliometric Analysis of Workplace Violence
Studies**

*

Fatih Seyran

Republic of Turkey Ministry of Health

Workplace violence has become a separate field of study with its remarkable results. Today, millions of employees who provide different services in many sectors such as public order, accommodation, transportation, education and health in different parts of the world are subject to violence from time to time. Many employees around the world are abused, threatened, attacked or subjected to other aggressive behaviors in situations related to their work (Di Martino and Musri, 2001, p.7). Violence can occur against employees in work environments in various sectors in all countries. Employees are victims of murder, rape, and even being held hostage for reasons such as robbery, theft, and extortion in their workplaces or in different environments related to their jobs (Çakır, 2010; Rugala and Isaacs, 2003; Tian et al., 2020). Various forms of aggressive behavior such as punching, kicking, slapping, harassing, spitting, bullying, blackmail, discrimination, threatening, intimidation, rude, swearing, shouting, humiliating, slang, sexual harassment, etc. behaviors can be seen in workplaces (Chappell and Di Martino, 2006; Duhart, 2001; Rugala and Isaacs, 2003; Yıldız et al., 2011).

Workplace violence is now seen as an international problem and a solution is tried to be found. For example; International Labor Organization (ILO), which has 185 member countries, published an agreement in 2019 that sets international standards to prevent violence and harassment in the business world. According to the "Convention on the Elimination of Violence and Harassment in Working Life" No. 190, an inclusive, integrated and gender-sensitive regulation was encouraged in consultation with workers' and employers' organizations in accordance with the national laws and conditions (ILO, 2019, p.6).

The aim of this present study is to determine the main themes existing in the literature regarding "workplace violence" and to prepare a ground that will contribute to future research orientations towards this concept in busi-

ness life. In line with this purpose, bibliometric analysis of publications on "workplace violence" was made.

Within the scope of this study conducted with bibliometric analysis method, the concept of "workplace violence" was scanned in the English article type from 1994-2020, and 1393 articles from 88 different countries addressing this issue were identified. In the study, the rate of a total of 1393 articles on workplace violence with a single author was 11%, while the rate of co-authors was 89%. Similarly, in a limited number of bibliometric studies on violence types, it is seen that the rate of co-authors is between 80-90% according to countries (Cebrino and De la Cruz, 2020; Wu et al., 2020). The first 5 articles with the most citations in the analysis conducted are included in the years 1996-2005. For the first 3 years within the period examined; The number of articles, which was 3 in 1994, 6 in 1995, and 23 in 1996, followed a stable course between 1997 and 2006. The publications that have increased rapidly in the last 5 years have reached 105 in 2016, 125 in 2017, 166 in 2018, 200 in 2019, and 223 in 2020. It is observed that 75% of the journal types that cover the issue of workplace violence most are related to the field of health. Countries with the most studies on "workplace violence"; USA, China, Australia, Canada, Italy and Turkey. When the citation power and citation network of the articles written by countries are examined, it is seen that the USA is in the first place with 9338 citations and 3573 connection power.

Kaynakça / References

- Antão, H. S., Sacadura-Leite, E., Manzano, M. J., Pinote, S., Relvas, R., ve Florentino Serranheira, A. S.-U. (2020). Workplace violence in healthcare: A single-center study on causes, consequences and prevention strategies. *Acta Médica Portuguesa*, 33(1), 31–37. DOI: 10.20344/amp.11465
- Aria, M., ve Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An r-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. DOI: 10.1016/j.joi.2017.08.007
- Arm, C. (1996). Kadına yönelik şiddet. *Cogito*, 6–7(Kış-Bahar), 305–312.
- Aydemir, İ., Üçlü, R., ve Aydoğan, A. (2020). Acil servis personeline göre şiddetin nedenleri. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 83(1), 60–68. DOI: 10.26650/iuitfd.2019.0018

- Brilhante, A. V. M., Moreira, G. A. R., Vieira, L. J. E. de S., ve Catrib, A. M. F. (2016). A bibliometric study on gender violence. *Saúde e Sociedade*, 25(3), 703–715. DOI: 10.1590/S0104-12902016148937
- Çakır, A. (2010). Suç gelirlerinin aklanması ve terörizmin finansmanının engellenmesi: Banka riskleri ve uyum programının oluşturulması. *Bankacılar Dergisi*, 21(74), 69–73.
- Cebrino, J., ve De la Cruz, S. P. (2020). A worldwide bibliometric analysis of published literature on workplace violence in healthcare personnel. *PLoS ONE*, 15(11), 1–16. DOI: 10.1371/journal.pone.0242781
- Chappell, D., ve Di Martino, V. (2006). Violence at Work. In *International Labour Organization*, 4. International Labour Organization.
- Choi, S., ve Lee, H. (2017). Workplace violence against nurses in Korea and its impact on professional quality of life and turnover intention. *Journal of Nursing Management*, 25, 508–518. DOI: 10.1111/jonm.12488
- Couper, M. P. (2017). New developments in survey data collection. *Annual Review of Sociology*, 43, 121–145. DOI: 10.1146/annurev-soc-060116-053613
- Di Martino, V., ve Musri, M. (2001). Guidance for the prevention of stress and violence at the workplace. In *Ministry of Human Resources Malaysia and International Labour Organization*.
- Duan, X., Ni, X., Shi, L., Zhang, L., Ye, Y., Mu, H., Li, Z., Liu, X., Fan, L., ve Wang, Y. (2019). The impact of workplace violence on job satisfaction, job burnout, and turnover intention: The mediating role of social support. *Health and Quality of Life Outcomes*, 17(93), 1–10. DOI: 10.1186/s12955-019-1164-3
- Duhart, D. T. (2001). Violence in the workplace, 1993-99. In *Bureau of Justice Statistics*.
- Eck, N. J. Van, and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. DOI: 10.1007/s11192-009-0146-3
- Gözlü, M. (2020). İş ilişkileri ve toplu pazarlık, K. (Ed.). *Sağlık Sektöründe İnsan Kaynakları Yönetimi*, içinde (s. 347-392). Ankara: Gazi Kitabevi,
- Gürler, G. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda ilgili literatüre ilişkin veri setinin oluşturulma süreci, O. Öztürk ve G. Gürler (Ed.). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz*. içinde (s. 53-66). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, ISBN: 978-625-7363-30-3
- Hamlin, L., and Hoffman, A. (2002). Perioperative nurses and sexual harassment. *AORN Journal*, 76(5), 855–860.

- Hidroğlu, S., Tannöver, Ö., Tosun, M., Turan, C. A., Günaydın, B. S., Eser, B., Htoo, K. M., ve Karavuş, M. (2019). Birinci basamak sağlık çalışanlarının şiddete maruziyet düzeyleri ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *The Journal of Turkish Family Physician*, 10(4), 173–184. DOI: 10.15511/tjtfp.19.00473
- International Labour Conference. (2019). *Convention* 190. https://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/108/reports/texts-adopted/WCMS_711570/lang-en/index.htm
- Kale, E., Salim, B., Baytok, Y., Tortumluoğlu, S., Küçük, A., ve Eraslan, M. (2020). Hastanelerde hizmet alım personellerine yönelik şiddet olaylarının değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 16(1), 83–119.
- Köse, G., Kurutkan, M. N., ve Orhan, F. (2020). Kalp yetmezliği konusunda en çok atfı alan ilk 100 makalenin bibliyometrik analizi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7(2), 92–104.
- Lancot, N., ve Guay, S. (2014). The aftermath of workplace violence among healthcare workers: A systematic literature review of the consequences. *Aggression and Violent Behavior*, 19(5), 492–501. DOI: 10.1016/j.avb.2014.07.010
- Li, N., Zhang, L., Xiao, G., Chen, J., and Lu, Q. (2019). The relationship between workplace violence, job satisfaction and turnover intention in emergency nurses. *International Emergency Nursing*, 45, 50–55. DOI: 10.1016/j.ienj.2019.02.001
- Liu, W., Zhao, S., Shi, L., Zhang, Z., Liu, X., Li, L., Duan, X., Li, G., Lou, F., Jia, X., Fan, L., Sun, T., ve Ni, X. (2018). Workplace violence, job satisfaction, burnout, perceived organisational support and their effects on turnover intention among Chinese Nurses in Tertiary Hospitals: A cross-sectional study. *BMJ Open*, 8(6), 1–11. DOI: 10.1136/bmjopen-2017-019525
- López-Cepero, J., and FJ, R. D. (2009). Domestic violence: A Bibliographic and Bibliometric Review. *Psicothema*, 21(2), 248–254.
- Martino, V. di. (2002). *Workplace violence in the health sector. Country case studies Brazil, Bulgaria, Lebanon, Portugal, South Africa, Thailand and an additional Australian study.* https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/activities/workplace/WVsynthesisreport.pdf?ua=1
- Martins, A. G., ve Nascimento, A. R. A. do. (2017). Domestic violence, alcohol and other associated factors: A bibliometric analysis. *Arquivos Brasileiros de Psicologia*, 69(1), 107–121.
- Moura, L. K. B., Azevedo, U. N. de, Wingerter, D. G., Ferreira, M. A. F., Maciel, M. P. R., Moura, R. P., Silva, A. M. da, ve Alves, M. do S. C. F. (2020). Bibliometric analysis of the scientific evidence on violence perpetrated against the elderly. *Ciência and Saúde Coletiva*, 25(6), 2143–2152.

- Neuman, J. H., ve Baron, R. A. (1998). Workplace violence and workplace aggression: Evidence concerning specific forms, potential causes, and preferred targets. *Journal of Management*, 24(3), 391–419. DOI: 10.1177/014920639802400305
- Osareh, F. (1996). Bibliometrics, citation analysis and co-citation analysis: A review of literature 1. *Libri*, 46(3), 149–158. DOI: 10.1515/libr.1996.46.3.149
- Öztürk, Y. E., Kıraç, F. Ç., ve Yılmazsoy, B. (2018). Sağlık çalışanlarında işyeri şiddetinin iş durumu ve örgütsel bağlılık üzerine etkisi. 2. *Uluslararası 12. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi*.
- Parent-Thirion, A., Macías, E. F., Hurley, J., ve Vermeylen, G. (2007). Fourth European working conditions survey. In *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/98/en/2/ef0698en.pdf>
- Penney, L. M., ve Spector, P. E. (2005). Job stress, incivility, and counterproductive work behavior (CWB): The moderating role of negative affectivity. *Journal of Organizational Behavior*, 26(7), 777–796. DOI: 10.1002/job.336
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348–349.
- Rugala, E. A., ve Isaacs, A. R. (2003). *Workplace violence issues in response*.
- Savaş, N. Ş., Aslan, F. E., ve Alptekin, H. K. (2020). Acil servislerde yaşanan şiddet olaylarının sağlık profesyonelleri tarafından değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(473), 480. DOI: 10.11693/hyhz20181000233
- Shaikh, S., Baig, L. A., Hashmi, I., Khan, M., Jamali, S., Khan, M. N., Saleemi, M. A., Zulfiqar, K., Ehsan, S., Yasir, I., Haq, Z., Mazharullah, L., ve Zaib, S. (2020). The Magnitude and Determinants of Violence against Healthcare Workers in Pakistan. *BMJ Global Health*, 5(4), 1–13. DOI: 10.1136/bmjgh-2019-002112
- Singh, G., Singh, A., Chaturvedi, S., ve Khan, S. (2019). Workplace violence against resident doctors: A multicentric study from government medical colleges of uttar pradesh. *Indian J Public Health*, 63(2), 143–146. DOI: 10.4103/ijph.IJPH_70_18
- Speroni, K. G., Fitch, T., Dawson, E., Dugan, L., ve Atherton, M. (2014). Incidence and cost of nurse workplace violence perpetrated by hospital patients or patient isitors. *Journal of Emergency Nursing*, 40(3), 218–228. DOI: 10.1016/j.jen.2013.05.014
- Stadnyk, B. (2004). *Posttraumatic stress disorder, violence and quality of life in saskatchewan corrections workers*. PhD Thesis, University of Regina, Saskatchewan.
- Şimşir, İ. (2021). Bibliyometri ve bibliyometrik analize ilişkin kavramsal çerçeve. O. Öztürk ve G. Gürler (Ed.). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz*. içinde (s. 7-25). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, ISBN: 978-625-7363-30-3

- Tian, Y., Yue, Y., Wang, J., Luo, T., Li, Y., ve Zhou, J. (2020). Workplace violence against hospital healthcare workers in China: A national WeChat-Based Survey. *BMC Public Health*, 20(1), 1–8. DOI: 10.1186/s12889-020-08708-3
- Wu, Y., Chen, J., Fang, H., and Wan, Y. (2020). Intimate partner violence: A bibliometric review of literature. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5607. DOI: 10.3390/ijerph17155607
- Yıldız, A. N., Kaya, M., and Bilir, N. (2011). *İşyerinde şiddet*. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Seyran, F. (2021). İşyeri şiddeti çalışmalarının bibliyometrik analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2868-2889. DOI: 10.26466/opus.885707

Kişilik Özelliklerinin Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkisi

DOI: 10.26466/opus.827411

*

Sema Polatcı* – Zeynep Dilara Tınaz **

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Tokat/Türkiye

E-Posta: sema.polatci@gop.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4671-1356](https://orcid.org/0000-0002-4671-1356)

** Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Tokat/Türkiye

E-Posta: zeynepdilara.tinaz@gop.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8063-9749](https://orcid.org/0000-0002-8063-9749)

Öz

Bu çalışmanın amacı kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın örneklemini 423 meslek yüksekokulu öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verileri Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen verilere fark, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analiz sonucunda kişilik özelliklerinden uyumluluk ve duygusal dengenin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre kadınlar uyumluluk özelliği açısından, erkekler ise duygusal denge özelliği açısından karşı cinsten yüksek ortalamaya sahiptirler. Araştırma sonuçları doğup büyüdüğü yer ile eğitim aldığı yer aynı olan katılımcıların öz disiplin ortalamasının doğup büyüdüğü yer ile eğitim aldığı yer aynı olmayan katılımcıların öz disiplin ortalamasından yüksek olduğunu da ortaya koymaktadır. Yine bulgulara göre psikolojik dayanıklılık da cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek psikolojik dayanıklılık ortalamalarına sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Araştırma sonuçları öğrencilerin kişilik özelliklerinden gelişime açıklık, öz disiplin, dışa dönüklük ve uyumluluğun psikolojik dayanıklılıklarını pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Ayrıca kişilik özelliklerinin dayanıklılığın alt boyutlarını etkilediği de elde edilen sonuçlar arasındadır. Kişilik özelliklerinden öz disiplinin dayanıklılığın tüm boyutlarını, duygusal dengenin ise sadece kendilik algısı boyutunu etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kişilik Özellikleri, Psikolojik Dayanıklılık, Üniversite Öğrencileri*

The Effect Of Personality Traits On Psychological Resilience Abstract

*

Abstract

The aim of this study is to reveal the effect of personality traits on psychological resilience. The sample of the research consist of 423 vocational school students. The research data were obtained by Five Factor Personality Inventory and the Adult Psychological Resilience Scale. Difference, correlation and regression analyses were performed. As a result of the analysis, it was determined that agreeableness and emotional stability differ according to the gender variable. According to this, females have a higher average in terms of agreeableness and males in terms of emotional stability feature compared to the opposite sex. It is also among the results that conscientiousness, which is one of the personality traits, differs in terms of the place of residence. The results of the research also reveal that the conscientiousness average of the participants whose place of birth and education is the same as the place is higher than the conscientiousness average of the participants whose place of birth and education is not the same. Again, according to the findings, psychological resilience also varies according to gender. It has been shown that women have higher averages of psychological resilience than men. The results of the research showed that openness to experience, conscientiousness, extraversion and agreeableness from personality traits of students positively affect their psychological resilience. It is also among the results that personality traits affect the sub-dimensions of resilience. It is determined that conscientiousness, which is one of the personality traits, affects all dimensions of resilience and emotional stability affects only perception of self.

Keywords: *Personality Traits, Psychological Resilience, University Student*

Giriş

Bir çalışan işyerinde görevini yerine getirirken neredeyse her gün pek çok zorlukla karşı karşıya gelmektedir. Psikolojik açıdan dayanıklı olmak, bireyin işi dâhil yaşamının her alanında karşılaştığı bu zorlukları aşması için imkân sağlayan olumlu bir özelliktir. İş yaşamında karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmenin hem çalışan hem de örgüt için birçok olumlu sonuca yol açtığı deneysel olarak da ortaya konulmuştur (Erkutlu, 2012; Chitra ve Karunanidhi, 2013; García-Izquierdo, Meseguer de Pedro, Ríos-Risque, ve Sánchez, 2018; Kaba ve Keklik, 2016; Karacabey ve Bozkuş, 2019; Kashyap, Kumar, ve Krishna, 2014; Li, Cao, Cao, ve Liu, 2015; Yang, Tang, ve Zhou, 2017). Bu sebeple çalışanların psikolojik dayanıklılığını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması örgütsel davranış disiplini açısından önem arz eden konulardan birisidir.

Dayanıklılığın geleneksel risk ve korunma kavramlarından farklılık gösterdiği ve odak noktasında kişisel farklılıklar olduğu ifade edilmektedir (Rutter, 2006, s.1). Her insanın fiziksel, biyolojik ve ruhsal yapısı birbirinden farklıdır. Hatta fiziksel özellikleri açısından benzeyen iki insan bile birbirinden olağanüstü derecede farklılık gösterebilmektedir. Herhalde evrende birbirine bu kadar benzeyip de aynı zamanda bu kadar farklı olan çok az şey vardır. Bireyin farklılığının en önemli sebebi onu diğerlerinden ayıran, milyarlarca insan içinde sadece ona özel olan kişiliğidir. Kişiliğin birçok örgütsel sonuç üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Acaray ve Günsel, 2017; Ahmad, Jasimuddin, ve Kee, 2018; Erkuş, 2011; Huang, Ryan, Zabel, ve Palmer, 2014; Neal, Yeo, Koy, ve Xiao, 2012; Ötken ve Cenkci, 2013; Şimşek ve Aktaş, 2015; Ulu, Özdevecioğlu, ve Ardıç, 2016; Tatar vd., 2019). Bu bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı, kişiliğin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak, hangi kişilik özelliklerine sahip bireylerin psikolojik açıdan daha dayanıklı olduğunu tespit edebilmektir. Bu çalışmada ayrıca kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığın alt boyutları üzerindeki etkisi de araştırılmıştır.

Kişilik üzerinde önemli çalışmaları bulunan W. Allport “iki insan arasındaki fark, iki hayvan arasındaki farktan çok daha karmaşıktır” demektedir (Yurtsever, 2009, s. 21). Kişilik insanları birbirinden, hatta diğer canlılardan ayıran özelliklerden biridir. Farklı kişilikteki bireyler aynı durum ve olaylara

farklı karşılık verebilirler. Yönetim psikolojisi de belirli amaçları etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmek için bu bireysel farklılıklardan nasıl yararlanılacağına araştırmaktadır (Erol, 2010, s. 98). İnsanı benzersiz kılan, kişilik olgusunun temelini oluşturan bu farklılıkları işlevsel hale getirmek örgütler açısından önem arz etmektedir. Bu farklılıkları örgütler açısından kazanca dönüştürmek, örgüte ve ona verilecek göreve uygun kişilikteki bireyleri örgüte kazandırmakla mümkün olabilmektedir (Polatçı, Sobacı, ve Kaban, 2019, s. 13).

Kişiliğin tanımı konusunda fikir birliğine varılamamıştır. Ancak alan yazın incelendiğinde kişilik tanımlarının büyük ölçüde bireysel farklılıkları vurguladığı görülmektedir (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2011, s. 3). Kişiliği “bir insanı başkalarından ayıran duyuş, düşünüş ve davranış tarzlarını etkileyen faktörlerin kendine özgü örüntüsü” (Baymur, 2017, s. 275) olarak tanımlamak mümkündür. Kişiliğin pek çok olgu üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünden değerlendirilmesi de her zaman önem arz eden bir konu olmuştur. Endüstri/örgüt psikologları bir mesleğe uygun en iyi adayı seçmek, danışman psikologlar /psikolojik danışmanlar bir adaya uygun en iyi işi bulmak, bir pozisyonun gereklilikleri ile bir kişinin ilgi ve ihtiyaçlarını eşleştirmek için kişiliği ölçmek istemektedirler (Schultz ve Schultz, 2013, s. 11).

İnsanın kendisini tanımlamaya yönelik çabalarının kendi tarihi kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Kişiliği anlamak üzere birçok farklı kuram ve yaklaşım geliştirilmiştir. Bu durum kişiliği ölçmek için farklı ölçüm yöntemlerinin kullanılmasına da imkân sağlamaktadır. Bu kuramlardan araştırma odaklı ayırıcı özellik yaklaşımı kişilik psikolojisinde kabul gören bir yaklaşımdır (Yazgan İnanç ve Yerlikaya, 2011, s. 241). Kişiliği faktörlere dayalı olarak açıklayan ve yürütülen çalışmalarda birçok defa boyutları doğrulandığı için “beş faktör” olarak adlandırılan model ayırıcı özellikler yaklaşımı içinde yer almaktadır (Burger, 2006, s. 251). 1980’den sonra birçok araştırmada kullanılan bu model üzerinde gittikçe artan bir fikir birliği olduğu söylenebilir (Goldberg, 1995). Bu modele dayalı olarak geliştirilen beş faktör kişilik envanteri kişinin kendi kendini değerlendirdiği bir ölçektir (Gençtanırım Kurt ve Çetinkaya Yıldız, 2017, s. 25) ve boyutları şu şekilde sıralanmaktadır (McCrae ve Costa, 2003, s. 2): gelişime açıklık, öz disiplin, dışa dönüklük, uyumluluk ve duygusal denge.

Gelişime açıklık (openness to experience) meraklı, bağımsız, yaratıcı, geniş hayal gücü, değişikliği sevmeye, geleneksel olmama; öz disiplin/sorumluluk (conscientiousness) yeterli, düzenli, titiz, ihtiyatlı, başarı çabası; dışa dönüklük (extraversion) hareketli, enerjik, baskın, sosyal, etkileyici ve pozitif duygulara sahip olma; uyumluluk/yumuşak başlılık (agreeableness) nazik, saygılı, açık kalpli, merhametli olma; duygusal denge (tersi-neuroticism) hüzünlü, gergin, tedirgin, huzursuz, sabırsız olmama gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır (Costa, McCrae, ve Dye, 1991; Barric ve Mount, 1991; Benet-Martínez ve John, 1998; Somer, Korkmaz, ve Tatar, 2002).

Olumsuz şartlar karşısında kimi bireyler direnç gösterip daha başarılı olurken, kimi bireyler ise pes edip kolayca vazgeçebilmektedir. Diğerlerine oranla olumsuz koşullara daha fazla direnç gösteren bireylerin daha dayanıklı olduğu söylenebilmektedir. Psikolojik dayanıklılık yıkıcı bir olaya maruz kalan yetişkinlerin nispeten istikrarlı bir psikolojik ve fiziksel işlevsellik seviyesini koruyabilmesi anlamına gelmektedir (Bonanno, 2004, s. 102). Bireylerin göstermiş oldukları farklı dayanıklılık seviyeleri alan yazında iki farklı bakış açısı tarafından açıklanmıştır. İlk bakış açısı psikolojik dayanıklılığa sahip olan bireylerin kişilik özelliklerine, ikincisi ise dayanıklılık sürecinin nasıl geliştiğine odaklanmaktadır (Çetin, Yeloğlu, ve Basım, 2015, s. 82). Bu çalışmada ilk bakış açısı referans alınarak kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Araştırmacılar tarafından dayanıklılığı etkileyen birçok faktör olduğu ifade edilmekle birlikte, bu faktörler kişisel (olumlu mizaç, dil ve öğrenme hünerleri, öz saygı...); ailesel (ailenin samimiyeti, teşviki, yardımı...) ve sosyal (destekleyici akranlar, olumlu öğretmen etkisi, cezalandırıcı olmayan çevre...) olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır (Olsson, Bond, Burns, Vella-Brodrick, ve Sawyer, 2003, s. 11). Alan yazında psikolojik dayanıklılığı ölçmek için farklı ölçekler geliştirildiği görülmektedir. Bu ölçeklerden yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeği yetişkinlerin direncini artıran koruyucu faktörlere odaklanmakta olup boyutları şu şekilde sıralanmaktadır (Friborg, Hjemdal, Rosenvinge, ve Martinussen, 2003, s. 65): kendilik algısı, gelecek algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu, sosyal kaynaklar ve yapısal stil.

Kendilik algısı (perception of self) kişinin kendinin farkında olmasını; gelecek algısı (perception of future) kişinin geleceğe yönelik bakış açısını; sosyal yeterlilik (social competence) kişinin sosyal açıdan destek görüp görmedi-

ğini; aile uyumu (family cohesion) kişinin en yakınlarıyla olan uyumunu; sosyal kaynaklar (social resources) kişinin sahip olduğu sosyal ilişkileri; yapısal stil (structured style) de kişinin kendine güvenini, öz disiplini tanımlamaktadır (Çetin ve Basım, 2011, s. 83; Friberg v.d., 2005, s.34)

Boyutlu yapısı birçok defa doğrulanmış beş faktör kişilik modeli kullanılarak yapılan çalışmalarda kişiliğin, iş performansı (Barric ve Mount, 1991; Dalton ve Wilson, 2000; Ono, Sachau, Deal, Englert, ve Taylor, 2011); lider-izleyici etkileşimi (Erkuş, 2011); iş rolü performansı (Neal vd., 2012); öznel iyi oluş (Doğan, 2013; Zhai, Willis, O'Shea, Zhai, ve Yang, 2013); çatışma çözme yaklaşımları (Basım, Çetin, ve Tabak, 2009; Yıldızoğlu ve Burgaz, 2014; Erkuş ve Tabak, 2009; Tozkoparan, 2013; Tekin, Turan, Özmen, Turhan, ve Kökçü, 2012); iş değerleri (Merdan, 2013); iş tatmini (Kardaş, 2018; Turhan, 2019; Bayat, 2019; Zhai vd., 2013; McCann, 2018); özyeterlik (Bahar ve Kağan, 2018); izlenim yönetimi (Tabak, Basım, Tatar, ve Çetin, 2010); akademik güdülenme (Bitlisli, Dinç, Çetinceli, ve Kaygısız, 2013); tükenmişlik (Dinç, Bitlisli, Çetinceli, ve Aydın, 2013; Armon, Shirom, ve Melamed, 2012; Santos, Mustafa, ve Chern, 2016; Bakker, Van Der Zee, Lewig, ve Dollard, 2006); örgütsel bağlılık (Sood ve Puri, 2016); örgütsel muhalefet (Ötken ve Cenkci, 2013); girişimcilik (Antonci, Bratkovic Kregar, Singh, ve Denoble, 2015); grup uyumu (Joardar ve Matthews, 2010) gibi değişkenlerle ilişkisi ortaya koyulmuştur. Kişilik özelliklerinin meslek gruplarına göre farklılık gösterdiği de (Somer, 2001) deneysel olarak kanıtlanmıştır.

Öte yandan kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki ve etkileşimi ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Davey, Eaker, ve Walters, 2003; Fayombo, 2010; Liu, Wang, ve Li, 2012; Farradina, Nila Fadhlia, ve Azmansyah, 2019). Furnham ve arkadaşları (1997) kişilik özelliklerinin başarıya güdüsü, önsezi, dayanıklılık gibi faktörler üzerinde etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Riolli ve arkadaşları (2002) dayanıklılığın, yüksek dışa dönüklük, gelişime açıklık ve öz disiplin; düşük duygusal dengesizlik ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Campbell-Sills ve arkadaşları (2006) dayanıklılığın öz disiplin ve dışadönüklüğü pozitif, duygusal dengesizliği ise negatif yönde etkilediğini açığa çıkarmışlardır. Çetin ve arkadaşları (2015) yaptıkları çalışmada dışadönüklük, öz disiplin, gelişime açıklık ve uyumluluk seviyesi yüksek nevroz seviyesi düşük bireylerin daha dayanıklı olduğunu ortaya koymuşlardır. Polatçı ve arkadaşları (2017) dayanıklılık ile duygusal denge-

sizlik arasında negatif, diğer tüm kişilik boyutları ile pozitif yönlü bir etkileşim olduğunu ortaya koymuştur. Alan yazındaki bu bilgiler ışığında araştırmanın ilk hipotezi şu şekilde tasarlanmıştır:

- *H1: Kişilik özellikleri psikolojik dayanıklılığı etkilemektedir.*

Alan yazında kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığın alt boyutları ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Friberg ve arkadaşları (2005) yapmış oldukları çalışmada bütün dayanıklılık boyutlarının kişilik özellikleri ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Çavuşoğlu ve Yalçın (2018) ise kişilik özelliklerinin dayanıklılığın alt boyutlarını etkilediğini tespit etmiştir. Bahsi geçen bu bilgiler ışığında dayanıklılığın alt boyutlarını etkilemede hangi kişilik özelliklerinin ön plana çıktığını tespit edebilmek için araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki gibi tasarlanmıştır:

- *H2: Kişilik özellikleri psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarını etkilemektedir.*

Yöntem

Ana Kütle ve Örneklem

Araştırmanın ana kütesini Tokat ilinde öğrenim gören meslek yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma verileri 2020 yılı öncesi toplanmıştır. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin resmi internet sitesinden alınan verilere göre meslek yüksekokullarında 4.666 kız, 7.922 erkek olmak üzere toplam 12.588 öğrenci eğitim görmektedir. Örneklem belirlenmesinde "Farklı Evrenler İçin Kabul Edilebilir Asgari Örneklem Büyüklükleri" (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 132) tablosundan yararlanılmıştır. Buna göre %95 güven aralığında, ana kütle 12.588 iken örneklem 375 olması yeterlidir.

Örnekleme tekniği olarak olasılığa dayalı olmayan örneklem yöntemlerinden biri olan kolayda örneklem tekniği kullanılmıştır. Cevaplandırılacak anket sayısı, bazı anketlerin eksiklikler sebebiyle değerlendirme dışı bırakılma ihtimaline karşı, en az 500 olarak belirlenmiştir. Dağıtılan anketlerden 441 tanesi katılımcılar tarafından cevaplandırılmıştır. Bunların 18 tanesi demografik değişkenlerin boş bırakılması veya ifadelerin çoğunun cevaplanmaması gibi sebeplerle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, 423 anket araştırma için değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırma örneklemini oluşturan katılımcıların %74,5'i kız, %25,3'ü erkek, %27'si 18-19 yaşında, %42,8'i 20-21 yaşında, %15,4'ü 22 ve üzeri yaşadadır. Yaş

ortalaması 20,8'dir. Katılımcıların %43,5'i Çocuk Gelişimi, %12,1'i Büro Yönetimi, %8,5'i Bankacılık ve Sigortacılık, %7,6'sı Bilgisayar Programcılığı, %5,6'sı Maliye, %4,7'si muhasebe, %4,3'ü işletme yönetimi programında eğitim görmektedir. Bu öğrencilerin %42,8'i birinci sınıf, %54,4'ü ikinci sınıf, %6'sı uzatma öğrencisidir. Yine bu öğrencilerin %64,8'inin alttan dersi bulunmakta, %33,1'inin ise bulunmamaktadır. Alttan dersi olanların %22,5'inin 1, %16,5'inin 2, %23,6'sının 3 ve daha fazla alttan dersi vardır.

Katılımcıların %34,8'i ailesiyle birlikte, %30'u öğrenci evinde, %34,3'ü yurttta kalmakta, %75,4'ünün ikameti Tokat ilinde, %19,1'inin Tokat dışında bir ilde bulunmaktadır. Katılımcıların %49,9'u 0-499 TL, %27,7'si 500-999 TL, %3,5'i 1.000-5.000 TL arasında gelirleri olduğunu ifade etmektedirler. Gelir ortalaması yaklaşık 450 TL'dir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kişilik özelliklerini ve psikolojik dayanıklılığı belirleyebilmek için Kişilik Özellikleri Ölçeği ve Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Bu bölümde katılımcılardan verilen ifadelere katılma düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Buna göre bir katılımcı ilgili ifadeye katılma düzeyini "kesinlikle katılmıyorum:1", "katılmıyorum:2", "ne katılıyorum ne katılmıyorum:3", "katılıyorum:4", "kesinlikle katılıyorum:5" şeklinde ifade etmiştir. Ölçeklere ilişkin daha detaylı bilgiler aşağıda verilmiştir.

Kişilik Özellikleri Ölçeği: Kişilik özelliklerini ölçmek için Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen 44 ifadeden oluşan, "Beş Faktör Kişilik Envanteri" kullanılmıştır. Ölçek "gelişime açıklık", "öz disiplin", "dışa dönüklük", "uyumluluk" ve "duygusal denge" olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach's alpha değeri 0,82'tir. Alt boyutların güvenilirliği ise 0,53 ile 0,71 arasında değişmektedir. Güvenirlik için hesaplanan Cronbach's alfa değeri inceleme türü araştırmalarda 0,50'e kadar makul kabul edilebilmektedir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, ve Yıldırım, 2004, s. 115)

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği: Psikolojik dayanıklılığı ölçmek üzere ise Friboğ ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen, 33 ifadeden oluşan "Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye

uyarlaması Basım ve Çetin (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçek “kendilik algısı”, “gelecek algısı”, “sosyal yeterlilik”, “aile uyumu” “sosyal kaynaklar” ve “yapısal stil” olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin yapısal stil boyutunda yer alan “Yeni bir iş/projeye başladığımda planlama yapmam, derhal işe başlarım.” ifadesi güvenilirliği düşürdüğü için ölçekten çıkarılmış, analize dâhil edilmemiştir. Ölçeğin güvenilirlik için hesaplanan Cronbach’s alfa değeri 0,88’dir. Alt boyutların güvenilirliği ise 0,51 ile 0,69 arasında değişmektedir.

Bulgular

Araştırma verilerinin değerlendirilebilmesi için SPSS programından faydalanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı analizler yapabilmek için frekans gibi temel istatistikler hesaplanmıştır. Gruplar arası farklılıkları tespit edebilmek için “bağımsız iki grup arası T-testi”, “tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA)” ve post hoc testlerinden “Scheffe” testi uygulanmıştır. Kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki ve etkileşimi ölçmek amacıyla da korelasyon ve regresyon katsayıları hesaplanmıştır. Değişkenlere ilişkin korelasyon katsayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayısı

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.Gelişime açıklık											
2.Öz disiplin	,447**										
3.Dışa dönüklük	,484**	,250**									
4.Uyumluluk	,534**	,602**	,293**								
5.Duygusal denge	,088	,094	,194**	,135**							
6.Kendilik algısı	,495**	,497**	,716**	,461	,227**						
7.Gelecek algısı	,406**	,477**	,358**	,411**	,160**	,392**					
8.Sosyal yeterlilik	,434**	,409**	,477**	,481**	,163**	,455**	,521**				
9.Aile uyumu	,303**	,419**	,160**	,495**	,056	,274**	,486**	,453**			
10.Sosyal kaynaklar	,414**	,411**	,331**	,495**	,099*	,386**	,532**	,582**	,651**		
11.Yapısal stil	,431**	,458**	,250**	,417**	,073	,289**	,495**	,506**	,440**	,502**	
12.Dayanıklılık	,511**	,568**	,411**	,593**	,180**	,477**	,752**	,785**	,764**	,839**	,708**

*p<0,05 ve **p<0,01

Yapılan analize göre kişilik özelliklerinden duygusal denge; gelişime açıklık ve öz disiplin ile ilişkili değildir, dışa dönüklük ve uyumluluk ile yüksek düzeyde ilişkilidir. Diğer kişilik özelliklerinin de kendi aralarında yüksek dü-

zeyde anlamlı ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kişilik özelliklerinin tamamının psikolojik dayanıklılık ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik dayanıklılığın tüm alt boyutları birbiriyle yüksek düzeyde ilişkilidir. Değişkenlerin alt boyutları incelendiğinde ise kişilik özelliklerinden uyumluluk ile psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından kendilik algısı arasında, yine kişilik özelliklerinden duygusal denge ile psikolojik dayanıklılık alt boyutlarından aile uyumu ve yapısal stil arasında da herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak kişilik özellikleri ile psikolojik dayanıklılığın diğer tüm alt boyutları arasında pozitif yönlü ve güçlü ilişkiler tespit edilmiştir.

Kişilik özelliklerinin cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan T testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Analiz sonucunda kişilik özelliklerinden uyumluluk ve duygusal dengenin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre kadınlar uyumluluk özelliği açısından, erkekler ise duygusal denge özelliği açısından karşı cinsten yüksek ortalamaya sahiptirler.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeni Açısından Kişilik Özellikleri T Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	SS	T Değeri	Anlamlılık
Uyumluluk	Erkek	107	3,6281	,68574	-2,713	,007
	Kadın	315	3,8290	,58585		
Duygusal denge	Erkek	107	3,1814	,51771	4,598	,000
	Kadın	315	2,8943	,66314		

Psikolojik dayanıklılığın cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için T testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir. Bulgulara göre psikolojik dayanıklılık cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Psikolojik dayanıklılık ortalamaları incelendiğinde ise kadınların erkeklere görece daha yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Açısından Psikolojik Dayanıklılık T Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	SS	T Değeri	Anlamlılık
Psikolojik dayanıklılık	Erkek	107	3,5130	,54713	-2,165	,031
	Kadın	315	3,6441	,53885		

Kişilik özelliklerinin alttan dersin olup olmamasına göre bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan T testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir. Sonuçlara göre sadece kişilik özelliklerinden uyumluluk katılım-

cıların alttan dersinin olup olmaması açısından bir farklılık göstermiştir. Altan dersi olmayanların uyumluluk ortalamaları alttan dersi olanlara göre yüksektir.

Tablo 4. Altan Ders Değişkeni Açısından Kişilik Özellikleri T Testi Sonuçları

Değişkenler	Altan Ders	N	Ort.	SS	T Değeri	Anlamlılık
Uyumluluk	Var	274	3,7303	,61339	,960	,008
	Yok	140	3,9008	,61319		

Kişilik özelliklerinin doğup büyüyen yer ile eğitim alınan yerin aynı olup olmamasına göre bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan T testi sonuçları Tablo 5’de verilmiştir. Buna göre kişilik özelliklerinden sadece öz disiplin bu açıdan bir farklılık göstermektedir. Doğup büyüdüğü yer Tokat olan katılımcıların öz disiplin ortalaması Tokat dışında doğup büyüyenlere göre yüksektir.

Tablo 5. Doğup Büyüyen Yer Açısından Kişilik Özellikleri T Testi Sonuçları

Değişkenler	Doğup Büyüyen Yer	N	Ort.	SS	T Değeri	Anlamlılık
Öz disiplin	Tokat	319	3,6785	,67431	2,094	,037
	Tokat dışı	81	3,5050	,63116		

Kişilik özelliklerinin harcama açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 6’da verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kişilik özelliklerinden duygusal denge harcama düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

Tablo 6. Harcama Değişkeni Açısından Kişilik Özellikleri Varyans Analizi Sonuçları

Değişkenler	Harcama Düzeyi	N	Ort.	SS	F Değeri	Anlamlılık
Duygusal denge	0-499 TL	211	2,9984	,66453	3,939	,020
	500-999 TL	117	2,8884	,56226		
	1000-5000 TL	15	3,3642	,90567		

Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için yapılan scheffe testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde duygusal denge açısından 1.000-5.000 TL harcayanlar ile 500-999 TL harcayanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Harcama düzeyi 1.000-5.000 TL olanların duygusal denge ortalamaları 500-999 TL olanların ortalamalarından daha yüksektir.

Tablo 7. Harcama Düzeyi Açısından Kişilik Özellikleri Scheffe Testi Sonuçları

Harcama Düzeyi (I)	Harcama Düzeyi (J)	Ort. Far.(I-J)	Standart Hata	Anlamlılık
1000-5000 TL	0-499 TL	,36575	,17202	,106
	500-999 TL	,47581	,17654	,027

Öte yandan yapılan analiz sonuçlarına göre kişilik özellikleri ve psikolojik dayanıklılığın yaş ve alttan ders sayısına göre, ayrıca psikolojik dayanıklılığın alttan dersin olup olmamasına, doğup büyüyen yere ve gelir düzeyine göre de anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Hipotez 1'i test etmek amacıyla, kişilik alt boyutlarının psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için standart çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir. Yapılan analize göre regresyon sonuçları anlamlıdır. Ayrıca çoklu regresyon analizinde bağımsız değişkenler arasında güçlü bir korelasyon ilişkisinin varlığı çoklu eş doğrusallık problemini doğurmakta, tolerans değeri kritik değerden ($1-R^2$) büyükse bu problem ortadan kalkmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 275, 279). Analizde elde edilen kritik değer ($1-0,487=0,513$) tolerans değerlerinin tümünden büyüktür. Bu nedenle analizde çoklu eş doğrusallık probleminin olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Düzeltilmiş R^2 değeri 0,48'dir. Bu sonuç psikolojik dayanıklılıktaki %48 varyansın kişilik özellikleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ancak tablodaki beta katsayılarına bakıldığında kişilik özelliklerinden gelişime açıklık, öz disiplin, dışa dönüklük ve uyumluluğun psikolojik dayanıklılığı etkilediği görülmektedir. Duygusal denge ise psikolojik dayanıklılığı etkilememektedir. Öz disiplin ve uyumluluğun psikolojik dayanıklılığı diğer kişilik özelliklerinden daha fazla etkileyen özellikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular ışığında kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığı etkilediğini ileri süren H_1 hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Tablo 8. Kişilik Özellikleri ve Psikolojik Dayanıklılığa Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişk.	Bağımlı Değişk.	R	R ²	Dztlmş R ²	F	Anlaml.	β	t
Sabit								4,333
Gelişime açıklık	Psikolojik dayanıklılık	,698	,487	,481	79,096	,000	,141**	3,071
Öz disiplin							,282***	6,313
Dışa dönüklük							,175***	4,300
Uyumluluk							,286***	6,029
Duygusal denge							,068	1,892

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$

Kişilik özelliklerinin dayanıklılık alt boyutları üzerindeki etkisini tespit edebilmek için çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. İlk olarak kişilik özelliklerinin dayanıklılığın kendilik algısı alt boyutu üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Tablo 9’de verilen analiz sonuçlarına göre kendilik algısındaki varyansın %62’si kişilik özellikleri tarafından açıklanmaktadır. Ancak sonuçlar öz disiplin, dışa dönüklük, uyum ve duygusal dengenin kendilik algısını etkilediğini göstermektedir. Kendilik algısını etkileyen en önemli kişilik özelliğinin ise dışa dönüklük olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Kişilik Özellikleri ve Kendilik Algısına Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişik.	Bağımlı Değişik.	R	R ²	Dztlmiş R ²	F	Anıml.	β	t
Sabit								,679
Gelişime açıklık							,028	,715
Öz disiplin	Kendilik	,796	,634	,629	144,397	,000	,269***	7,121
Dışa dönüklük	algısı						,592***	17,200
Uyumluluk							,101*	2,528
Duygusal denge							,071*	2,327

*p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

İkinci olarak kişilik özelliklerinin gelecek algısı üzerindeki etkisi araştırılmış, analiz sonuçları Tablo 10’da verilmiştir. Buna göre gelecek algısındaki varyansın %30’u kişilik özellikleri tarafından açıklanmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde gelişime açıklık, öz disiplin ve dışa dönüklüğün gelecek algısını etkilediği görülmektedir. Gelecek algısını etkileyen en önemli kişilik özelliği ise öz disiplindir.

Tablo 10. Kişilik Özellikleri ve Gelecek Algısına Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişik.	Bağımlı Değişik.	R	R ²	Dztlmiş R ²	F	Anıml.	β	t
Sabit								1,373
Gelişime açıklık							,123*	2,309
Öz disiplin	Gelecek	,560	,314	,306	38,150	,000	,313***	6,055
Dışa dönüklük	algısı						,179***	3,802
Uyumluluk							,095	1,725
Duygusal denge							,072	1,729

* p<0,05; **p<0,01; *** p<0,001

Üçüncü olarak kişilik özelliklerinin sosyal yeterlilik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Analiz sonuçları sosyal yeterlilikteki %36 oranındaki değişimin kişilik özellikleri tarafından açıklandığını göstermektedir. Ancak sonuçlar öz disiplin, dışa dönüklük ve

uyumluluğun sosyal yeterliliği etkilediğini ortaya koymaktadır. Sonuçlardan sosyal yeterliliği etkileyen en önemli kişilik özelliğinin ise dışa dönüklük olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11. Kişilik Özellikleri ve Sosyal Yeterliliğe Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişk.	Bağımlı Değişk.	R	R ²	Dztlmş R ²	F	Anlaml.	β	t
Sabit								2,313
Gelişime açıklık							,075	1,474
Öz disiplin	Sosyal yeterlilik	,611	,374	,366	49,770	,000	,135**	2,725
Dışa dönüklük							,323***	7,173
Uyumluluk							,259***	4,931
Duygusal denge							,046	1,170

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Dördüncü olarak kişilik özelliklerinin aile uyumu üzerindeki etkisi araştırılmış, sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir. Aile uyumundaki varyansın %26’sı kişilik özellikleri tarafından açıklanmaktadır. Ancak sonuçlar kişilik özelliklerinden öz disiplin ve uyumluluğun aile uyumunu etkilediğini göstermektedir. Aile uyumunu etkileyen en önemli kişilik özelliği ise uyumluluktur.

Tablo 12. Kişilik Özellikleri ve Aile Uyumuna Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişk.	Bağımlı Değişk.	R	R ²	Dztlmş R ²	F	Anlaml.	β	t
Sabit								4,833
Gelişime açıklık							,023	,425
Öz disiplin	Aile uyumu	,518	,269	,260	30,632	,000	,185**	3,471
Dışa dönüklük							-,004	-,091
Uyumluluk							,374***	6,598
Duygusal denge							-,013	-,314

*p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Beşinci olarak kişilik özelliklerinin sosyal kaynaklar üzerindeki etkisi incelenmiş, analiz sonuçları Tablo 13’de verilmiştir. Sosyal kaynaklardaki varyansın %29’u kişilik özellikleri tarafından açıklanmaktadır. Duygusal denge hariç tüm kişilik özelliklerinin sosyal kaynakları etkilediği görülmektedir. Sosyal kaynakları etkileyen en önemli kişilik özelliğinin ise uyumluluk olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Kişilik Özellikleri ve Sosyal Kaynaklara Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişik.	Bağımlı Değişik.	R	R ²	Dztlmş R ²	F	Anlaml.	β	t
Sabit								4,611
Gelişime açıklık							,117*	2,182
Öz disiplin	Sosyal	,553	,306	,298	36,772	,000	,137**	2,624
Dışa dönüklük	kaynaklar						,150**	3,169
Uyumluluk							,306***	5,531
Duygusal denge							,005	,127

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Son olarak kişilik özelliklerinin yapısal stil üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar Tablo 14’te verilmiştir. Yapısal stildeki varyansın %27’si kişilik özellikleri tarafından açıklanmaktadır. Ancak sonuçlar yapısal stili gelişime açıklık, öz disiplin ve uyumluluğun etkilediğini göstermektedir. Yapısal stili etkileyen en önemli kişilik özelliğinin ise öz disiplin olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Kişilik Özellikleri ve Yapısal Stile Ait Çoklu Regresyon Sonuçları

Değişik.	Bağımlı Değişik.	R	R ²	Dztlmş R ²	F	Anlaml.	β	t
Sabit								1,978
Gelişime açıklık							,226***	4,157
Öz disiplin	Yapısal	,532	,283	,274	32,841	,000	,276***	5,219
Dışa dönüklük	stil						,036	,756
Uyumluluk							,118*	2,105
Duygusal denge							,004	,088

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Kişilik özelliklerinin dayanıklılık alt boyutları üzerindeki etkisini tespit edebilmek için yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde H2 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Kişilik özellikleri dayanıklılığın alt boyutlarını etkilemektedir.

Tartışma ve Sonuç

Dayanıklılık çalışmaları kişi odaklı ve değişken odaklı (Masten, 2001: 229) olmak üzere iki tür yaklaşıma dayanmaktadır. Bu çalışmada kişi odaklı bakış açısı esas alınarak kişiliğin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amaçlanmış ve hangi kişilik özelliklerine sahip bireylerin psikolojik açıdan daha dayanıklı olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığın alt boyutları üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Araştırma sonuçları kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılığı etkilediğini ortaya koymaktadır. Gelişime açık, öz disiplin sahibi, dışa dönük ve uyumlu bireyler psikolojik açıdan daha dayanıklıdır. Elde edilen bu sonuç daha önce de araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş olan dayanıklılığın kişinin sahip olduğu özellikler dolayısıyla geliştiği fikrini (Davey vd., 2003; Fayombo, 2010; Liu vd., 2012; Farradina vd., 2019) kısmen desteklemektedir. Çünkü bu çalışmanın sonuçları kişiliğin duygusal denge hariç dört bileşenin dayanıklılığı etkilediğini, duygusal dengenin ise dayanıklılığı etkilemediğini ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçları kişilik özelliklerinin tamamının dayanıklılık ile yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuç daha önce yapılmış çalışma sonuçları ile uyum göstermektedir (Friborg, Barlaug, Martinussen, Rosenvinge, ve Hjemdal, 2005; Nakaya, Oshio, ve Kaneko, 2006; Çetin vd., 2015; Polatçı, Irk, Gültekin, ve Sobacı, 2017). Hatta toplam örneklem sayısı 15.609 olan 30 çalışma ile yapılmış bir meta analiz dayanıklılığın bütün kişilik özellikleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Oshio, Taku, Hirano, ve Saeed, 2018, s. 54). Bu çalışmada da korelasyon katsayıları kişilik özelliklerinden duygusal dengenin dayanıklılıkla ilişkisini ortaya koymaktadır. Ancak regresyon analizi sonuçları duygusal dengenin dayanıklılığı etkilemediğini göstermektedir. Araştırmanın bu sonucu daha önce duygusal dengesizliğin dayanıklılığı negatif yönde etkilediğini ortaya koyan çalışma sonuçlarıyla (Campbell-Sills, Cohan, ve Stein, 2006; Polatçı vd., 2017; Çavuşoğlu ve Yalçın, 2018) çelişmektedir. Bu durumun örneklem farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Meslek yüksekokulu öğrencilerinden oluşan katılımcıların yaşlarının %70'inin 21'in altında olduğu düşünülürse yaşadıkları duygusal durumlarının henüz onların psikolojik dayanıklılıklarını etkileyecek bir aşamaya gelmediğini söylemek mümkündür. Diğer yandan ilerleyen yaş ve sahip olunan meslekteki deneyimler sonucunda birey duygusal dengesi sayesinde psikolojik olarak daha dayanıklı olabilmekte veya olamamaktadır.

Dayanıklılığı açıklamada tüm kişilik özelliklerinin katkısı eşit değildir. Bu anlamda araştırma sonuçlarına göre öz disiplin ve uyumluluk ön plana çıkmaktadır. Polatçı ve arkadaşları (2017) da kişiliğin sorumluluk (öz disiplin) boyutunun dayanıklılığı pozitif yönde etkileyen en önemli boyut olduğunu tespit etmiştir. Çetin ve arkadaşları (2015) ise dayanıklılığı açıklamada sürece katkı sağlayan en önemli kişilik özelliğinin dışadönüklük olduğunu ortaya koymuşlardır.

Araştırma sonuçları kişilik özelliklerinin dayanıklılığın alt boyutları üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak dayanıklılığın tüm boyutları üzerinde etkili olan tek kişilik özelliği öz disiplindir. Duygusal denge- nin ise dayanıklılığın sadece kendilik algısı boyutu üzerinde etkili olduğu tes- pit edilmiştir. Kişilik özelliklerinden gelişime açıklık, dayanıklılığın gelecek algısı, sosyal kaynaklar ve yapısal stil boyutlarını etkilemektedir. Yine kişilik özelliklerinden dışa dönüklüğün dayanıklılığın kendilik algısı, gelecek algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarını etkilediği anlaşılmaktadır. Son olarak da kişilik özelliklerinden uyumluluğun, dayanıklılığın kendilik algısı, sosyal yeterlilik, aile uyumu, sosyal kaynaklar ve yapısal stil boyutlarını etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Dayanıklılık boyutlarını etkilemede ön plana çıkan kişilik özelliklerinin öz disiplin, dışa dönüklük ve uyumluluk oldu- ğunu söylemek mümkündür.

Çalışma sonuçlarına göre kişilik özellikleri bakımından kadınların erkek- lerden daha uyumlu, erkeklerin de kadınlardan duygusal açıdan daha den- geli olduğu sonucuna varılmıştır. Polatçı ve arkadaşları (Polatçı vd., 2017) da kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde duygusal dengesizlik yaşa- dığını tespit etmişlerdir. Ayrıca araştırma sonuçları araştırmaya katılan ka- dınların erkeklerden daha dayanıklı olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerden oluşan örneklem grubuna alttan derslerinin olup olmadığı da sorulmuş, alttan dersi olmayan katılımcıların kişilik özelliği bakımından diğerlerine göre daha uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Dollinger ve Orf (1991) ise kişilik özellikleri ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere yaptıkları çalışmada öz disiplin ve açıklığın ders notu ve sınav perfor- mansını açıkladığını ortaya koymuştur. Doğup büyüdüğü yer ile eğitim al- dığı yer aynı olan katılımcıların öz disiplinlerinin daha yüksek olduğu, daha fazla harcama yapan katılımcıların duygusal açıdan daha dengeli oldukları da bu çalışmada ortaya çıkarılan sonuçlar arasındadır.

Bu çalışmada kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki et- kisi ortaya çıkarılmaya çalışılmış, örneklem olarak da örgütlerin işgören aday havuzunda yer alan meslek yüksekokulu öğrencileri seçilmiştir. Kişilik tes- tleri işgören tedarikçisinin henüz ilk aşamasında işe uygun personeli seçmek amacıyla yapılabilen testlerdir. Ancak örgütsel davranış disiplninde kişilik sadece bir işe uygun personeli, personele uygun işi seçmek açısından önem arz eden bir husus olarak görülmemelidir. Çünkü kişilik iş tatmini, tükenmiş-

lik, örgütsel bağlılık gibi değişkenler üzerinde etkili olan psikolojik dayanıklılığı da büyük ölçüde etkilemektedir. Araştırma sonuçları gelişime açıklık, öz disiplin, dışa dönüklük ve uyumluluk kişilik özelliklerine sahip bireylerin psikolojik açıdan daha dayanıklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle de hem kişiliğin hem de dayanıklılığın örgütler açısından insan kaynakları süreçlerinde dikkate alınması gereken önemli özellikler olduğu söylenebilir.

Araştırma tek bir ilde ve belirli bir örneklem grubunda yapılmıştır. Araştırmanın farklı örneklerde tekrarlanması sonuçların genellenebilmesi açısından faydalı olacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda modele farklı değişkenlerin ilave edilmesi de psikolojik dayanıklılığı anlamak açısından yarar sağlayacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

The Effect Of Personality Traits On Psychological Resilience Abstract

*

Sema Polatcı – Zeynep Dilara Tınaz
Tokat Gaziosmanpaşa University

An employees encounter many difficulties almost every day while fulfill his duties in the workplace. To be psychologically resilient is a positive feature that enables the individual to overcome these difficulties in all areas of his life including his job. It has also been experimentally demonstrated that overcoming the difficulties encountered in business life has many positive results for both employee and the organization. Therefore, revealing the factors that affect the psychological resilience of employees is one of the important issues in terms of organizational behavior discipline. The purpose of this study is to reveal effect of personality on psychological resilience and to determine which individuals personality traits are more resilience in terms of psychologically. In this study also investigated the effect of personality traits on sub-dimensions of psychological resilience.

The sample of the research consist of 423 vocational school students. The research data were obtained by Five Factor Personality Inventory and the Adult Psychological Resilience Scale. Difference, correlation and regression analyses were performed. As a result of the analysis, it was determined that agreeableness and emotional stability differ according to the gender variable. According to this, females have a higher average in terms of agreeableness and males in terms of emotional stability feature compared to the opposite sex. Again according to the findings psychological resilience also varies according to gender. It has been revealed that women have higher average of psychological resilience than men.

The sample group of students was also asked whether they had lesson from lower class. It has been detected that who do not have lesson from lower class are more agreeableness than the others in terms of personality traits. The results of the research also reveal that the conscientiousness average of the participants whose place of birth and education is the same as the place is

higher than the conscientiousness average of the participants whose place of birth and education is not the same. It is among the results that participants who spend more money have more emotional stability.

The research results reveal that personality traits affects psychological resilience. The results showed that openness to experience, conscientiousness, extraversion and agreeableness of students' personality traits positively affected their psychological resilience. However, the results reveal that four components of personality, except emotional balance, affect resilience, whereas emotional balance does not affect resilience. Although correlation results show that all personality traits are highly correlated with resilience, regression results show that emotional balance has no effect on resilience. Also, the contribution of all personality traits in explaining resilience is not equal. In this sense, according to the results of the research, conscientiousness and compliance come to the fore.

Research results reveal that personality traits are effective in the sub-dimensions of resilience. However, the only personality trait that affects all dimensions of resilience is conscientiousness. On the other hand, emotional stability, was found to be effective only on the perception of self dimension. From personality traits, openness to experience affects the dimensions of resilience that are perception of future, social resources and structural style. Again, one of the personality traits, extraversion affects the perception of self, perception of future, social competence and social resources dimensions of resilience. Finally, it was revealed that the personality trait of agreeableness affect perception of self, social competence, family cohesion, social resources and structural style dimensions of resilience. It is possible to say that the personality traits that come to the fore in affecting the resilience dimensions are conscientiousness, extraversion and agreeableness.

In this study, the effect of personality traits on psychological resilience was tried to be revealed and were selected as a sample vocational school students included in the employee candidate pool of the organizations. Personality tests are tests that can be done in the first stage of employee recruitment to select the appropriate personnel for the job. However, in the discipline of organizational behavior, personality should not be just seen as an important issue in choosing the right personnel for a job and the job suitable for the personnel. Because personality affects the psychological resilience which affects variables such as job satisfaction, burnout, organizational commitment, also

greatly. The results of the research revealed that individuals with openness to experience, conscientiousness, extraversion and agreeableness personality traits are more psychologically resistant. In this respect, it can be said that both personality and resilience are important features that should be considered in human resources processes for organizations.

The research was conducted in a single province and a specific sample group. Repeating the research in different samples will be beneficial in terms of generalizing the results. Adding different variables to the model in future studies will also be useful in understanding psychological resilience.

Kaynakça / References

- Acaray, A., ve Günsel, A. (2017). Beş faktör kişilik özellikleri, izlenim yönetimi taktikleri ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16, 527–546. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323571>
- Ahmad, K. Z. Bin, Jasimuddin, S. M., ve Kee, W. L. (2018). Organizational climate and job satisfaction: do employees' personalities matter? *Management Decision*, 56(2), 421–440. <https://doi.org/10.1108/MD-10-2016-0713>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (3. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Antoncic, B., Bratkovic Kregar, T., Singh, G., ve Denoble, A. F. (2015). The Big Five Personality-Entrepreneurship Relationship: Evidence from Slovenia. *Journal of Small Business Management*, 53(3), 819–841. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12089>
- Armon, G., Shirom, A., ve Melamed, S. (2012). The big five personality factors as predictors of changes across time in burnout and its facets. *Journal of Personality*, 80(2), 403–427. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00731.x>
- Bahar, H. H., ve Kağan, M. (2018). Öğretmen adaylarında özyeterlik algılarının yordayıcısı olarak beş faktör kişilik özellikleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 676–686. <https://doi.org/10.17556/erziefd.406102>
- Bakker, A. B., Van Der Zee, K. I., Lewig, K. A., ve Dollard, M. F. (2006). The relationship between the big five personality factors and burnout: A study among volunteer counselors. *Journal of Social Psychology*, 146(1), 31–50. <https://doi.org/10.3200/SOCP.146.1.31-50>
- Barric, M. R., ve Mount, M. K. (1991). The big five personality dimension and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44(1), 1–26. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x>

- Basım, H. N., Çetin, F., ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin kişilerarası çatışma çözme yaklaşımlarıyla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 20–34. <http://www.academia.edu/download/38292553/Bes-faktor-kisilik-ozelliklerinin-kisilerarasi-catisma-cozme-yaklasimlariyla-iliskisi.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Baymur, F. B. (2017). *Genel psikoloji* (26. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bayat, G. (2019). Beş faktör kişilik özellikleri ve konaklama işletmeleri çalışanları kişilik özelliklerinin iş doyumu düzeyleri üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1575–1588. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.690>
- Benet-Martínez, V., ve John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729–750. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.3.729>
- Bitlisli, F., Dinç, M., Çetinceli, E., ve Kaygısız, Ü. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ile akademik güdülenme ilişkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 459–480.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (1. Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L., ve Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44(4), 585–599. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.05.001>
- Çavuşoğlu, S., ve Yalçın, M. (2018). Banka çalışanlarının kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 49–76. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayar-sos/issue/38081/439420>
- Çetin, F., ve Basım, H. N. (2011). Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarındaki rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(3), 81. <https://doi.org/10.4026/1303-2860.2011.184.x>
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O., ve Basım, H. N. (2015). Psikolojik dayanıklılığın açıklanmasında beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Bir kanonik ilişki analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81–92.

- Chitra, T., ve Karunanidhi, S. (2013). Influence of occupational stress , resilience, and job satisfaction on psychological well-being of policewomen. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 4(4), 724–730. <http://search.proquest.com/open-view/7f03846033d316d6beac2055cc58bf39/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2032134> adresinden erişilmiştir.
- Costa, P. T., McCrae, R. R., ve Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of tshe NEO personality inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(9), 887–898. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(91\)90177-D](https://doi.org/10.1016/0191-8869(91)90177-D)
- Dalton, M., ve Wilson, M. (2000). The relationship of the five-factor model of personality to job performance for a group of Middle Eastern Expatriate managers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(2), 250–258. <https://doi.org/10.1177/0022022100031002007> adresinden erişilmiştir.
- Davey, M., Eaker, D. G., ve Walters, L. H. (2003, July 25). Resilience processes in adolescents: Profiles, self-worth, and coping. *Journal of Adolescent Research*, 18, 347–362. <https://doi.org/10.1177/0743558403018004002>
- Dinç, M., Bitlisli, F., Çetinceli, E., ve Aydın, S. Z. (2013). Öğretim elemanlarının tükenmişliğinde beş faktör kişilik özelliklerinin etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Meslek Yüksekokulları örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(9), 44–69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vizyoner/issue/23008/246062>
- Doğan, T. (2013). Beş Faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56–64. <http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/585>
- Dollinger, S. J., ve Orf, L. A. (1991). Personality and Performance in “Personality”: Conscientiousness and openness. *Journal of Research in Personality*, 25(3), 276–284. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(91\)90020-Q](https://doi.org/10.1016/0092-6566(91)90020-Q)
- Erkuş, A. (2011). Çok boyutlu lider-izleyici etkileşiminde kişilik özelliklerinin ve güç kaynaklarının rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 127–152. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2697/35631>
- Erkuş, A., ve Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin çalışanların çatışma yönetim tarzlarına etkisi: Savunma sanayinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 213–242. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2696/35515>
- Erkutlu, H. (2012). Impact of Psychological Hardiness and Self-Monitoring On Teacher Burnout. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 186–197.

- Erol, E. (2010). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* (12. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Farradina, S., Nila Fadhli, T., ve Azmansyah, D. (2019). Psychological resilience predicted by personality traits, locus of control and self-regulation of young entrepreneurs in Pekanbaru. *Global Journal of Business and Social Science Review*, 7(1), 75–83. www.gatrenterprise.com/GATRJournals/index.html adresinden erişilmiştir.
- Fayombo, G. A. (2010). The relationship between personality traits and psychological resilience among the Caribbean Adolescents. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2). <https://doi.org/10.5539/ijps.v2n2p105>
- Friborg, O., Barlaug, D., Martinussen, M., Rosenvinge, J. H., ve Hjemdal, O. (2005). Resilience in relation to personality and intelligence. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 14(1), 29–42. <https://doi.org/10.1002/mpr.15>
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., ve Martinussen, M. (2003). A new rating scale for adult resilience: What are the central protective resources behind healthy adjustment? *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 12(2), 65–76. <https://doi.org/10.1002/mpr.143>
- Furnham, A., Crump, J., ve Whelan, J. (1997). Validating the Neo Personality Inventory Using Assessor's Ratings. *Personality and Individual Differences*, 22(5), 669–675. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00261-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00261-9)
- García-Izquierdo, M., Meseguer de Pedro, M., Ríos-Risquez, M. I., ve Sánchez, M. I. S. (2018). Resilience as a moderator of psychological health in situations of chronic stress (burnout) in a sample of hospital nurses. *Journal of Nursing Scholarship*, 50(2), 228–236. <https://doi.org/10.1111/jnu.12367>
- Gençtanırım Kurt, D., ve Çetinkaya Yıldız, E. (2017). *Kişilik kuramları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Goldberg, L. (1995). What the hell took so long? Donald W. Fiske and the big-five factor structure. P. E. Shrout ve S. T. Fiske (Eds.), *Personality Research, Methods, and Theory* içinde(s. 29–43). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Huang, J. L., Ryan, A. M., Zabel, K. L., ve Palmer, A. (2014). Personality and adaptive performance at work: A meta-analytic investigation. *Journal of Applied Psychology*, 99(1), 162-179. <https://doi.org/10.1037/a0034285> adresinden erişilmiştir.

- Joardar, A., ve Matthews, L. M. (2010). An empirical Investigation of Group Acceptance Using the Big Five Personality Domains. *Organisation Management Journal*, 7(3), 194–207. <https://doi.org/10.1057/omj.2010.26>
- Kaba, İ., ve Keklik, İ. (2016). Öğrencilerin üniversite yaşamına uyumlarında psikolojik dayanıklılık ve psikolojik belirtiler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 98–113. <http://dergipark.ulak-bim.gov.tr/huner> adresinden erişilmiştir.
- Karacabey, M. F., ve Bozkuş, K. (2019). Psikolojik sağlamlığın, tükenmişlik, iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisi: Suriyeli Göçmenlerin Türkçe öğretmenleri üzerinde bir uygulama. *İş, Güç: The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 95–110. <https://doi.org/10.4026/iscguc.563065>
- Kardaş, S. (2018). *Beş faktör kişilik özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Retrieved from <http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/handle/11467/2041>
- Kashyap, S. P., Kumar, S., ve Krishna, A. (2014). Role of resilience as a moderator between the relationship of occupational stress and psychological health. *Indian Journal of Health ve Wellbeing*, 5(9), 10-23. <https://www.researchgate.net/publication/271139299> adresinden erişilmiştir.
- Li, Y., Cao, F., Cao, D., ve Liu, J. (2015). Nursing Students' Post-traumatic Growth, Emotional Intelligence And Psychological Resilience. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 22(5), 326–332. <https://doi.org/10.1111/jpm.12192>
- Liu, Y., Wang, Z. H., ve Li, Z. G. (2012). Affective mediators of the influence of neuroticism and resilience on life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 833–838. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.017>
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic resilience processes in development. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- McCann, S. J. H. (2018). U.S. State resident big five personality and work satisfaction: The importance of neuroticism. *Cross-Cultural Research*, 52(2), 155–191. <https://doi.org/10.1177/1069397117723607>
- McCrae, R. R., ve Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood* (Second E.). New York: The Guilford Press.
- Merdan, E. (2013). Beş faktör kişilik kuramı ile iş değerleri ilişkisinin incelenmesi: Bankacılık sektöründe bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7. <http://eds.aebsohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=fddd972c-f80a-423c-a0fa-b0016733ce5c%40sdc-v-sessmgr03> adresinden erişilmiştir.

- Nakaya, M., Oshio, A., ve Kaneko, H. (2006). Correlations for Adolescent Resilience Scale with big Five Personality Traits. *Psychological Reports*, 98(3), 927–930. <https://doi.org/10.2466/PRO.98.3.927-930>
- Neal, A., Yeo, G., Koy, A., ve Xiao, T. (2012). Predicting the form and direction of work role performance from the Big 5 model of personality traits. *Journal of Organizational Behavior*, 33(2), 175–192. <https://doi.org/10.1002/job.742> adresinden erişilmiştir.
- Olsson, C. A., Bond, L., Burns, J. M., Vella-Brodrick, D. A., ve Sawyer, S. M. (2003). Adolescent resilience: A concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26(1), 1–11. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(02\)00118-5](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(02)00118-5)
- Ono, M., Sachau, D. A., Deal, W. P., Englert, D. R., ve Taylor, M. D. (2011). Cognitive ability, emotional intelligence, and the big five personality dimensions as predictors of criminal investigator performance. *Criminal Justice and Behavior*, 38(5), 471–491. <https://doi.org/10.1177/0093854811399406> adresinden erişilmiştir.
- Oshio, A., Taku, K., Hirano, M., ve Saeed, G. (2018). Resilience and big five personality traits: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 127, 54–60. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.048> adresinden erişilmiştir.
- Ötken, A. B., ve Cenkeci, T. (2013). Beş faktör kişilik modeli ve örgütsel muhalefet arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 10(39), 41–51. <https://doi.org/10.14783/OD.V10I39.1012000306>
- Polatçı, S., Irk, E., Gültekin, Z., ve Sobacı, F. (2017). Psikolojik Dayanıklılık ve Kişilik Özellikleri Tatmin Düzeyini Etkiler mi? *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 553–578. <https://www.researchgate.net/publication/322163309> adresinden erişilmiştir.
- Polatçı, S., Sobacı, F., ve Kaban, İ. (2019). Beş faktör kişilik özellikleri ve kişi iş uyumunun iş tatmini üzerine etkileri taşeron firma elemanları üzerine bir araştırma. *Journal of Organizational Behavior Review*, 2(1), 12–30. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/325273293>
- Riulli, L., Savicki, V., ve Cepani, A. (2002). Resilience in the face of catastrophe: Optimism, personality, and coping in the Kosovo Crisis. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(8), 1604–1627. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2002.tb02765.x>
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals New York Academy of Sciences*, 1094. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>

- Santos, A., Mustafa, M., ve Chern, G. T. (2016). The Big Five personality traits and burnout among Malaysian HR professionals. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 8(1), 2–20. <https://doi.org/10.1108/APJBA-09-2014-0106>
- Schultz, D. P., ve Schultz, S. E. (2013). *Theories of personality* (10. Baskı). Amerika: wadsworth Cengage Learning.
- Şimşek, E., ve Aktaş, H. (2015). Örgütsel sessizlik ile kişilik ve yaşam doyumu etkileşimi: Kamu sektöründe bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121–136. <https://doi.org/10.18037/ausbd.16857>
- Somer, O. (2001). Çeşitli çalışma alanlarının beş faktör kişilik boyutlarıyla ilişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(1), 31–40.
- Somer, O., Korkmaz, M., ve Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması (Development of the Five Factor Personality Inventory). *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21–33. https://www.researchgate.net/publication/284054468_Bes_Faktor adresinden erişilmiştir.
- Sood, S., ve Puri, D. (2016). Big Five Personality Factors : Its Role in Determining Organizational Commitment. *Indian Association of Health, Research, and Welfare*, 6(4),425–431. <https://search.proquest.com/docview/1865736125/fulltextPDF/9375FA9A6E7A44D4PO/3?accountid=15959> adresinden erişilmiştir.
- Tabak, A., Basım, N., Tatar, İ., ve Çetin, F. (2010). İzlenim yönetimi taktiklerinde beş faktör kişilik özelliklerinin rolü: Savunma sanayiinde bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 539–557.
- Tatar, A., Saltukoğlu, G., Özdemir, H., Bekiroğlu, B., Çelikbaş, B., ve Çamkerten, S. (2019). Altı faktörlü kişilik modeline (hexaco) dayalı olarak iş performansı ve iş doyumunun yordanması. *İş'te Davranış Dergisi*, 4(2), 68–77. <https://doi.org/10.25203/idd.629879> adresinden erişilmiştir.
- Tekin, Ö. A., Turan, S. N., Özmen, M., Turhan, A. A., ve Kökçü, A. (2012). Beş faktör kişilik özellikleri ve örgütsel çatışma yönetimi arasındaki ilişkiler: Ankara'daki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine bir uygulama. *Journal of Yaşar University*, 27(7), 4611–4641. <https://doi.org/10.19168/JYU.84228> adresinden erişilmiştir.
- Tozkoparan, G. (2013). Beş faktör kişilik özelliklerinin çatışma yönetim tarzlarına etkisi: yöneticiler üzerine bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(9), 189–231. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69318>

- Turhan, Ö. (2019). Beş faktör kişilik özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkisinde depresyonun aracılık rolü. *Journal of International Scientific Researches*, 4(3), 464–481. <https://doi.org/10.21733/ibad.559860> adresinden erişilmiştir.
- Ulu, S., Özdevecioğlu, M., ve Ardiç, K. (2016). Kişilik özelliklerinin hasta iken işe gelme (presenteizm) davranışı üzerindeki etkileri: İmalat sanayiinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 167–181.
- Yang, J., Tang, S., ve Zhou, W. (2017). Psychological resilience and job satisfaction: the mediating effect of positive affectivity. *In Revista Argentina de Clínica Psicológica*, XXVI(2), 194-201
- Yazgan İnanç, B., ve Yerlikaya, E. E. (2011). *Kişilik kuramları* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldızoğlu, H., ve Burgaz, B. (2014). Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hunefd/issue/7788/101823> adresinden erişilmiştir.
- Yurtsever, H. (2009). *Kişilik özelliklerinin stres düzeyine etkisi ve stresle başa çıkma yolları: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Zhai, Q., Willis, M., O'Shea, B., Zhai, Y., ve Yang, Y. (2013). Big five personality traits, job satisfaction and subjective wellbeing in China. *International Journal of Psychology*, 48(6), 1099–1108. <https://doi.org/10.1080/00207594.2012.732700>

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Tınaz, Z. D. ve Polatçı, S. (2021). Kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2890-2917. DOI: 10.26466/opus.827411

Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Değerler, Parasosyal Etkileşim Düzeyleri ile Bilişsel ve Davranışsal İlişki Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.828113

*

Esra Teke* – Bülent Dilmaç** – Betül Yavuz ***

* Doktora Öğr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AK Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: esradogru1@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8436-2169](https://orcid.org/0000-0002-8436-2169)

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AK Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: bulentdilmac@gmail.com

ORCID: [0000-0001-5753-9355](https://orcid.org/0000-0001-5753-9355)

***Doktora Öğr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AK Eğitim Fakültesi, Konya/Türkiye

E-Posta: betuly.21@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-0256-8436](https://orcid.org/0000-0003-0256-8436)

Öz

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada tarama araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma örneklemini 502 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Değerler Ölçeği, Parasosyal Etkileşim Ölçeği, Bilişsel ve Davranışsal İlişki Ölçeği kullanılmıştır. Veriler Google formlar aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler ve parasosyal etkileşim ile değerler arasındaki ilişkide bilişsel ve davranışsal ilişkinin aracılık rolü "Yapısal Eşitlik Modeli" ile test edilmiştir. Araştırma sonucunda, oluşturulan modelin tüm uyum indeks değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmüş ve model kabul edilmiştir. Çalışmada parasosyal etkileşim değişkeninin, değer ile bilişsel ve davranışsal ilişki değişkenini pozitif yönlü yordadığı bulunmuştur. Bilişsel ve davranışsal ilişki değişkeninin ise değer değişkenini negatif yönlü yordadığı bulgulanmıştır. Ayrıca parasosyal etkileşim ve değer arasındaki ilişkide bilişsel ve davranışsal ilişkinin aracı değişken olarak rol oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Değer, parasosyal etkileşim, bilişsel ve davranışsal ilişki*

Examination of the Relationship Between University Students' Perceived Values, Parasocial Interaction Levels, and Cognitive and Behavioral Involvement Levels

*

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between the values perceived by university students, their parasocial interaction levels and their cognitive and behavioral involvement levels. Survey research method was used in the study. 502 university students has established the study sample. Values Scale, Parasocial Interaction Scale, Cognitive and Behavioral Involvement Scale were used to collect data. The data were collected through Google forms. In the study, the values perceived by university students, the predictive relationships between parasocial interaction levels and cognitive and behavioral involvement levels, and the mediating role of cognitive and behavioral involvements in the relationship between parasocial interaction and values were analyzed according to the "Structural Equation Model". As a result of the research, it was seen that all fit index values of the model created were within the acceptable range and the model was accepted. In the study it was found that the parasocial interaction variable positively predicted the cognitive and behavioral involvement variable and value. It was found that the cognitive and behavioral involvement variable predicted the value variable negatively. In addition, it was found that the cognitive and behavioral involvement played a role as a mediator variable in the relationship between parasocial interaction and value.

Keywords: *Value, parasocial interaction, cognitive and behavioral involvement*

Giriş

Televizyon programlarının ve bu programlardaki karakterlerin, insanların televizyona ilgi duymasında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bu ilgiyi sağlayan en güçlü ve sağlam programlardan birisi de televizyon dizileridir (Arslan, 2013).

Dizilerdeki olayların birbirine bağlı bir şekilde ilerlemesi, izleyicilerin merak duygusunun uyanmasına ve dizileri takip etme isteklerinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca izleyicilerin sevdikleri karakterleri televizyon ekranlarında görmeleri diziyi takip etmelerini sağlamaktadır. Bu durum izleyiciler ve karakterler arasında bir bağın oluşmasına sebep olmaktadır (Batıgün ve Sunal, 2017).

İzleyicilerin dizilerdeki karakterlerden etkilenerek onlarla bir bağ, ilişki kurdukları; fakat dizi karakterlerinin bundan haberdar olmadığı etkileşimi Horton ve Wohl (1956) parasosyal etkileşim olarak ifade etmiştir (Aytulun, 2015). Sood ve Rogers (2000) ise parasosyal etkileşimi bir izleyici üyesinin medya karakteriyle algılanan kişilerarası bir ilişki geliştirmesinin derecesi olarak tanımlamışlardır. Buna göre parasosyal etkileşim tek yönlü bir ilişkidir (Frederick, Lim, Clavio, ve Walsh, 2012; Sözen, 2014).

Alanyazındaki parasosyal etkileşimle ilgili çalışmalar bu etkileşimin sevilen karakterlerle kurulabildiği gibi (Eyal ve Cohen, 2006; Ertuğrul, 2019) sevilmeyen ya da nötr olunan karakterlerle de kurulabildiğini (Arda, 2006; Giles, 2002; Hartmann, 2008) göstermektedir.

Rubin ve Perse (1987) çalışmalarında parasosyal etkileşimden bahsederken bilişsel ve davranışsal ilişkiden de bahsedilebileceğini belirtmektedirler. Buna göre izleyicilerin oyuncuların yaşamış olduğu olaylarla ilgili düşünceleri bilişsel ilişkiyi, izledikleriyle ilgili başkaları ile konuşmaları ise davranışsal ilişkiyi ifade etmektedir. İzleyicilerin dizi bittikten sonra dahi dizideki olanları düşünmeleri, sonraki bölümlerle ilgili tahminlerde bulunmaları, sonraki bölümlerde neler olabileceğine dair diğer insanlarla konuşmaları bilişsel ve davranışsal ilişkiye örnektir.

İzleyici ve dizi karakteri arasında kurulan parasosyal etkileşim, pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve bu durum araştırmacıların bu alanda çalışmalar yapmasını sağlamıştır (Arda, 2006; Cohen, 2003; Önder, 2019). Alanyazında parasosyal etkileşim ile parasosyal ilişki (Rubin ve Perse, 1987; Sözen, 2014), bağlanma biçimleri (Arslan, 2013; Cohen, 2004), yalnızlık

(Chory ve Yanen, 2005; Greenwood ve Long, 2009), saldırganlık (Eyal ve Rubin, 2003) futbol fanatizmi (Sözen, 2014) ve evlilik doyumu (Batgün ve Sunal, 2017) gibi değişkenler arasındaki ilişkiye dair çalışmalara rastlanmaktadır. Yapılan araştırmalarda televizyon karşısında geçirilen sürenin (Schmid ve Klimmt, 2011), özdeşliğin (Rumpf, 2012), karakterin çekiciliğinin (Arda, 2006; Hoffner ve Buchanan, 2005; Klimmt, Hartmann, ve Schramm, 2006), TV programında gerçek hayattakilere benzer diyalogların geçmesinin, oyuncuların izleyiciyle konuşuyor gibi gösterilmesinin, medya karakteri ile kurulan yakın ilişkinin (Aytulun, 2015) parasosyal etkileşimin güçlü ve sağlam bir ilişki olarak kurulmasında önemli etkenler olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte Moyer-Guse ve Nabi (2010), gözlemlenen karakterlerin davranışlarının model alınmasında motivasyon faktörünün de önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Parasosyal etkileşim, izleyicilere, sosyal davranışları modelleme veya kültürel değerleri öğrenme fırsatı da vermektedir (McCourt ve Fitzpatrick, 2001). Bu açıdan bakıldığında bireylerin kurmuş olduğu parasosyal etkileşimlerin onların değerleri üzerinde de önemli bir etkiye sahip olabileceği söylenebilir.

Değerler, bilişler ve davranışlarımızı etkileyip her davranışın temelinde yer alan, onları yönlendiren olgulardır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Bireyin değerliliğini ortaya koyan nitelikler ve donanımlar çerçevesinde tasvir edilen değerler, bireyin kişiliğine, görüşlerine, davranışlarına etki eden etmenlerdir (Yaman, 2014).

Değerler, arzu edilen, davranışlarımız için ölçek görevi görebilecek, bireyin ya da toplumun inandığı vicdani ölçütlere sahip olgulardır. Değerler, sergileyeceğimiz davranışı seçmemizde bizlere rehberlik ederken aynı zamanda başkalarıyla olan ilişkilerimize de doğrudan etki eder (Kapkın, Çalışkan, ve Sağlam, 2018).

Değerler, toplumda teknolojik gelişmelerin yaşanması, eğitim düzeyinin yükselmesi, coğrafi hareketliliklerin artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda değişime uğrayabilmektedir. Bu araçlar bireylere sağladıkları özgürlüğün yanı sıra bireyselleşmeyi, sosyal yabancılaşmayı, empati yoksunluğunu, sorumsuzluk ve sosyal konulara ilgisizliği de beraberinde getirebilmektedir. Aynı zamanda bireylerin gelişmelerden anında haberdar olmalarını ve yurttaşlık bilinçlerinin gelişmesini de sağlayabilmektedirler. Bu açıdan kitle iletişim araçlarının hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunabilmektedir (Sekmen, 2010). Bu bağlamda ilişkiler, değerler,

tercihler konusundaki algılamalar medya tarafından yönlendirilebilmektedir. Medyada toplumsal değerlerle çatışma örneklerinden biri olarak karşımıza diziler çıkabilmektedir (Ceylan, 2012).

Alanyazında var olan çalışmaların incelenmesi neticesinde televizyonda kültürel farklar ile değerlerin temsillerinin bulunduğu saptanmıştır. Aynı zamanda bu kültürel farklar ve değerlerle ilgili temsillerin, televizyon dizilerinin yanı sıra film, yarışma gibi televizyon programlarında da bulunduğu söylenebilmektedir (Gayretli, 2019). Engelberg ve Sjöberg (2004) yaptıkları çalışmada kişisel yetenekler, kişilik ve duygusal zekâ ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda sosyal medya kullanımının yalnızlık, kendine özgü değerler, bağlılık ile iş, eğlence arasındaki dengesizlikle ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bunun yanı sıra sosyal medyayı sık kullanan kişilerin yalnızlığa meyilli oldukları, sosyal-duygusal becerilerinin gelişmemiş olduğu da gözlenmiştir. Erdoğan (2010), yaptığı çalışmada çocukların televizyondan izledikleri her türlü yayının, onların sosyal ilişkilerinde ve ileriki yaşantılarında edinecekleri değerlerin oluşumunu etkileyebileceğini belirtmektedir. 1940 ve 1950 yılları arasında Daniel Lerner Türkiye’de yapmış olduğu çalışmada kitle iletişim araçlarını seyreden bireylerin geleneksel düşünce ve davranış şekillerinden uzaklaştığını, yeni fikirler geliştirdiğini ve köyden kente göç ettiğini ortaya koyan bulgulara rastlamıştır (Sekmen, 2010)

Yapılan araştırmalar (Erdoğan, 2010; Gayretli, 2019) TV programları, medya ile değerler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymakta ve bunların bireylerin değerleri, davranışları, tutumları üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Bu etki, bir radyo sunucusuyla parasosyal etkileşimin dinleyicilerin tutum ve davranışlarını etkilemek için yeterli olabileceğini gösteren bir araştırmayla da ortaya konulmuştur (Rubin ve Step, 2000).

Toplumsal düzeyde ahlaki çöküntülerin giderek çoğalması, teknolojik gelişmelerle birlikte sağlıklı kişilerarası ilişkilerin zayıflaması, aile kurumunun nitelik ve önemini yitirmesi, yolsuzlukların ve yozlaşmanın artması, istismarın her türünün yaygınlaşması, insanoğlunun sebep olduğu çevresel kirlilik ve zararlar gibi birçok olumsuz gelişme değer kavramının daha çok gündeme gelmesine ve değerler eğitimine gereksinimin giderek artmasına sebep olmaktadır (Kenan, 2009). Bu çalışmayla amaçlanan, üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesiyle değerler

eğitimine duyulan öneme dikkat çekecektir. Ayrıca bu çalışmayla izlenen programların bireyler, üzerindeki etkisi ortaya konarak programların işlevselliği ve sonuçlarına dair farkındalıkların artması sağlanacaktır. Bununla birlikte yapılan araştırmalar incelendiğinde parasosyal etkileşim ve bilişsel-davranışsal ilişki ile değerler arasındaki ilişkinin ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın, bahsedilen kavramların daha geniş perspektifte ele alınmasını ve anlaşılmasını sağlayacağı, literatürde konuyla ilgili bilgi boşluğunun doldurulmasında önemli bir işlev göstereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca bağlı olarak alt amaçlar aşağıda görüldüğü şekilde belirlenmiştir;

1. Üniversite öğrencilerinin parasosyal etkileşim düzeyleri, bilişsel ve davranışsal ilişki düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin parasosyal etkileşim düzeyleri, algıladıkları değerleri anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri, algıladıkları değerleri anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Nicel araştırma modeline sahip olan bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ve bilişsel davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma, tarama modeline göre yapılmıştır. Bu yöntemde, mevcut durumu tespit etmek için araştırma yapılı (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Türkiye'nin çeşitli illerinde üniversitede okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Google formlar aracılığıyla ulaşılan 502 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun 388'i (%77,2) kadın, 114'ü (%22,7) ise erkektir.

Veri Toplama Araçları

Değerler Ölçeği: Ölçek, Dilmaç, Arıcağ ve Cesur (2012) tarafından geliştirilmiştir. Değerler ölçeği, 39 değer ifadesi ve 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek likert tiptir ve 0'dan 9'a kadar değer alabilmektedir. Değerler Ölçeği alt boyutlarının Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı; "Toplumsal Değerler" .90, "Kariyer Değerleri" .80, "Entellektüel Değerler" .78, "Maneviyat" .81, "Materyalistik Değerler" .78, "İnsan Onuru" .61, "Romantik Değerler" .66, "Özgürlük" .65 ve "Fütüvvet" .63 bulunmuştur (Dilmaç, Arıcağ ve Cesur, 2012).

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı; "Toplumsal Değerler" .93, "Kariyer Değerleri" .74, "Entelektüel Değerler" .77, "Maneviyat" .84, "Materyalistik Değerler" .75, "İnsan Onuru" .79, "Romantik Değerler" .74, "Özgürlük" .69, "Fütüvvet" .58 bulunmuştur.

Parasosyal Ölçeği: Parasosyal Etkileşim Ölçeğini, Rubin, Perse ve Powell (1985) geliştirilmiştir. 5'li likert tipi ölçek, 20 maddeden oluşmaktadır (Rubin, Perse ve Powell, 1985). Parasosyal Etkileşim Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları, iki pilot çalışmayla Arda (2006) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, 14 maddeden oluşmaktadır. Uyarlanan ölçeğin üç boyutu (arkadaşlık, empati ve ilgi duyma) bulunmaktadır. Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .94 olarak bulgulanmıştır (Arda, 2006).

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı; parasosyal etkileşim ölçeği için .91, ölçeğin alt boyutlarından arkadaşlık için .85, empati için .75 ve ilgi duyma için .85 olarak bulunmuştur.

Bilişsel ve Davranışsal İlişki Ölçeği: Rubin ve Perse (1987) tarafından, bireylerin dizi seyretmedikleri zamanlarda dizilere ilişkin etkinliklerle ilgilenme düzeylerini tespit etmek için geliştirilmiştir. Ölçek, Arda (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 7 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlar; bilişsel ve davranışsal ilişki boyutlarıdır. Uyarlama çalışmasında, Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı bilişsel ilişki .91 bulunmuştur. Davranışsal ilişki ise .88 olarak bulgulanmıştır (Arda, 2006).

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada Cronbach alfa güvenirlik katsayısı; bilişsel davranışsal ilişki ölçeği için .90, ölçeğin alt boyutlarından bilişsel ilişki için .86, davranışsal ilişki için ise .89 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde AMOS 24 Programı ve kuramsal modeli test için kullanılan gözlenen ya da gözlenemeyen değişkenler arasındaki nedensel ve karşılıklı bağları meydana çıkaran istatistiksel tür olan Yapısal Eşitlik Modeli kullanılmıştır (Shumacker ve Lomax, 2004).

Bulgular

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişkilerinin incelenmesi amacıyla yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda ölçeklerin alt boyutları gözlenen değişkenler olarak, parasosyal etkileşim, değerler, bilişsel ve davranışsal ilişki ise gizil değişkenler olarak kullanılmıştır. Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yürütülen korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişkiye dair korelasyon analizi sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12	14
1	1	.717**	.705**	.543**	.448**	-.028	.061	-.026	-.074	.047	-.063	.087	-.021	.055
2		1	.744**	.539**	.472**	.095*	.115*	.080	.041	.098*	.019	.173**	.081	.081
3			1	.567**	.494**	.050	.091*	.068	-.015	.054	-.008	.117**	.021	.089*
4				1	.669**	-.021	.017	-.068	-.029	-.003	-.028	.102*	-.048	.037
5					1	-.031	.036	.009	.017	.016	-.016	.101*	.008	.015
6						1	.626**	.720**	.397**	.228**	.429**	.152**	.700**	.592**
7							1	.690**	.367**	.531**	.333**	.191**	.625**	.546**
8								1	.407**	.339**	.421**	.160**	.684**	.582**
9									1	.171**	.614**	.158**	.360**	.365**
10										1	.176**	.235**	.261**	.235**
11											1	.133**	.369**	.361**
12												1	.176**	.160**
13													1	.548**
14														1

*p<.05, **p<.01

1: Arkadaşlık, 2: Empati, 3: İlgi Duyma, 4: Bilişsel İlişki, 5: Davranışsal İlişki, 6: Toplumsal, 7: Kariyer, 8: Entellektüel, 9: Maneviyet, 10: Materyalistik, 11: İnsan Onuru, 12: Romantik, 13: Özgürlük, 14: Fütüvvet

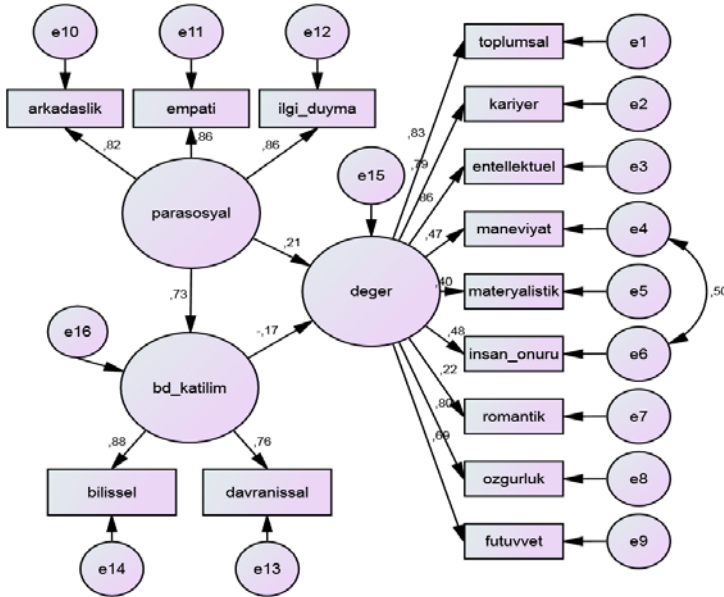
Tablo 1’den de görülebileceği gibi parasosyal etkileşim düzeylerinin arkadaşlık, empati, ilgi duyma alt boyutları ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeylerinin bilişsel ilişki ve davranışsal ilişki alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Aynı şekilde değerlerin alt boyutlarının da birbirleri ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmüştür. Bunların yanı sıra empati ile toplumsal ($r = .095$, $p < 0.05$), kariyer ($r = .115$, $p < 0.05$), materyalistik ($r = .098$, $p < 0.05$) ve romantik değer ($r = .173$, $p < 0.01$) arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. İlgi duyma ile kariyer ($r = .091$, $p < 0.05$), romantik ($r = .117$, $p < 0.01$) ve fütüvvet değeri ($r = .089$, $p < 0.05$) arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bilişsel ilişki ile romantik değer ($r = .102$, $p < 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Davranışsal ilişki ile romantik değer ($r = .101$, $p < 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 2. Test edilen modele ilişkin elde edilen uyum değerleri

Model Uyum İndeksleri	Modelin Uyum Değerleri	Kabul edilebilir
χ^2/sd	3.064	$0 < \chi^2/sd < 5$
RMSEA	.06	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,08$
AGFI	.91	$0,90 \leq AGFI \leq 1,0$
GFI	.94	$0,90 \leq GFI \leq 1,0$
NFI	.94	$0,90 \leq NFI \leq 1,0$
TLI	.95	$0,90 \leq TLI \leq 1,0$
CFI	.96	$0,90 \leq CFI \leq 1,0$
SRMR	.05	$0,00 \leq SRMR \leq 0,08$

RMSEA: Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü, AGFI: Düzeltilmiş iyilik uyum indeksi, GFI: İyilik uyum indeksi, NFI: Normlaştırılmış uyum indeksi, TLI: Tucker-Lewis indeksi, CFI: Karşılaştırmalı uyum indeksi, SRMR: Standartlaştırılmış kök artık kareler ortalaması

Tablo 2’de yer alan uyum değerleri incelendiğinde, $\chi^2/sd=3.06$, $RMSEA=0.06$, $SRMR=0.05$, $NFI=0.94$, $CFI=0.96$, $GFI=0.94$, $AGFI=0.91$ ve $TLI=0.95$ olarak bulunmuştur. Modele ilişkin tüm uyum değerlerinin istenen aralıkta olduğu görülmüştür (Byrne, 2010; Kline, 2011; Meydan ve Şeşen, 2015). Bulgular, üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkiye dair test edilen modelin kabul edildiğini ortaya koymuştur.

Şekil 1. Değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişkiye dair yapısal eşitlik modeli

Tablo 3. Parasosyal etkileşim düzeyleri ile algılanan değerler Arasındaki Yordayıcı İlişkilere Yönelik Model

Yordayıcı Değişken	Bağımlı Değişken	Toplam Etki	Doğrudan Etki	Dolaylı Etki	S. H.	t değeri
Parasosyal Etkileşim	Bilişsel ve Davranışsal İlişki	.73	.73	0	.04	12.63***
Parasosyal Etkileşim	Değer	.08	.21	-.13	.24	2.45*
Bilişsel ve Davranışsal İlişki	Değer	-.17	-.17	0	.35	-2.00*

^a Toplam etki = Doğrudan etki + Dolaylı etki, * $p < 0.05$, *** $p < 0.001$

Şekil 1 ile Tablo 3' ün incelenmesi sonucunda, parasosyal etkileşim değişkeninin bilişsel ve davranışsal ilişkiye etki ettiği ($t=12.63$, $p<0.01$) gözlenmiştir. Bağlantı katsayısının $\beta = .73$ olduğu görülmüştür. Parasosyal etkileşim ve bilişsel davranışsal ilişki arasında pozitif yönlü, doğrusal yordayıcı ilişkinin yer aldığı gözlenmiştir. Bu durum üniversite öğrencilerinin parasosyal etkileşim düzeyleri arttıkça bilişsel ve davranışsal ilişki düzeylerinin de artacağını göstermiştir.

Modelde parasosyal etkileşim değişkeninin değer değişkenini etkilediği ($t=2.45$, $p<0.05$) gözlenmiştir. Bağlantı katsayısının $\beta=.21$ olduğu görülmüştür.

Parasosyal etkileşim düzeyleri ile değerler arasında pozitif yönlü doğrusal yordayıcı ilişkinin yer aldığı gözlenmiştir. Bu sonuç, üniversite öğrencilerinin parasosyal etkileşim düzeyleri arttıkça algıladıkları değerlerin de artacağını göstermiştir.

Test edilen modelde bilişsel ve davranışsal ilişkinin değer değişkenini etkilediği ($t=-2.00$, $p<.05$) gözlenmiştir. Bağlantı katsayısının $\beta=-.17$ olduğu görülmüştür. Bilişsel ve davranışsal ilişki ile değerleri arasında negatif yönlü yordayıcı ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Bulgular, üniversite öğrencilerinin bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arttıkça değerlerinin azalacağını göstermiştir.

Yapılan çalışmada, parasosyal etkileşimin bilişsel ve davranışsal ilişki üzerinden değer değişkenine dolaylı etkisinin $\beta=-.13$ ($p<.05$) olduğu saptanmıştır. Bootstrap analiz sonuçları incelendiğinde parasosyal etkileşim ve değer arasındaki ilişkide bilişsel ve davranışsal ilişkinin kısmi aracı rolü olduğu görülmüştür (%95 GA [.04, .35]).

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Parasosyal etkileşim, televizyon izleyicilerinin medya karakterleriyle kurdukları tek taraflı, kişisel bir ilişkidir (Rubin ve McHugh, 1987). Bu bağlamda izleyicilerin program bitse dahi medya karakterlerinin yaşamış olduğu olaylarla ilgili düşünceleri bilişsel ilişkiyi, izledikleriyle ilgili başkaları ile konuşmaları ise davranışsal ilişkiyi ifade etmektedir (Rubin ve Perse, 1987). Araştırmadaki bir diğer değişken olan değerler ise, bireylerin ide ve tutumlarını belirlemede etkili olan inançlar toplamı olarak tanımlanmaktadır (Dilmaç ve Ulusoy, 2012).

Yapılan bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkinin bir bütün halinde oluşturduğu yapıya dair yapısal eşitlik modeli geliştirilmiş ve test edilmiştir. Test edilen modelin tüm uyum indeks değerlerinin istenen aralıkta olduğu görülmüş (Byrne, 2010; Kline, 2011; Meydan ve Şeşen, 2015) ve model kabul edilmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen bu çalışmada, parasosyal etkileşim ve değer arasındaki ilişkide bilişsel ve davranışsal ilişkinin, aracı değişken rolü oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Modele göre bilişsel ve davranışsal ilişkinin önemli bir yordayıcısının parasosyal etkileşim olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu parasosyal etkileşim ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelenmiştir. İki değişken arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bu sonuç bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyinin parasosyal etkileşim düzeyine göre değişeceğini ortaya koymaktadır. Rubin ve Perse (1987) yaptıkları çalışmada bilişsel ve davranışsal ilişki ile parasosyal etkileşim arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulgulamışlardır. Arslan (2013), TV dizilerinde yer alan karakterler ile kurulan parasosyal etkileşim, bağlanma biçimleri ve yalnızlık üzerine yaptığı çalışmada parasosyal etkileşimin bilişsel ve davranışsal ilişki üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Sözen (2014) futbol fanatizmi, takıma psikolojik bağlılık ve parasosyal etkileşim arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada futbolcuyla kurulan parasosyal etkileşim ile bilişsel ve davranışsal ilişki arasında pozitif yönde ilişki bulmuştur. Özetle parasosyal etkileşim ile bilişsel ve davranışsal ilişki arasındaki ilişkiye dair yer alan çalışmalar (Greenwood, 2008; Rubin ve McHugh, 1987) bu araştırmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Yapılan bu araştırmada üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerleri etkileyen önemli bir değişkenin öğrencilerin parasosyal etkileşim düzeyleri olduğu görülmüştür. Alanyazında parasosyal etkileşim ile değerler arasındaki ilişkiye dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Fakat parasosyal etkileşime dair yapılan bazı çalışmaların bulguları değerlerin alt boyutlarıyla ilişkilidir. Batıgün ve Sunal'ın (2017) dizilerden algılanan romantik etkinin parasosyal etkileşimi yordayan değişken olduğunu ortaya koyan çalışmaları, romantik değere örnektir. Benzer bir şekilde medya karakterlerinin ergenlerin cinsiyet rolleri ile cinsel ve romantik konularda şemalar geliştirmelerinde etkili olduğuna yönelik bulgu da (Arnett, 1995) bu değerle ilişkilidir. Özgürlük değeri ile ilişkili olarak Horton ve Wohl (1956) parasosyal etkileşimde bireylerin özgür olduklarını ve diledikleri takdirde geri çekilebildiklerini ortaya koyarlar (Arslan, 2013). Chen (2016), youtube üzerinden parasosyal etkileşim ve dijital benliğin şekillendirilmesi üzerine yaptığı çalışmada YouTube'daki videoların kültürel değerleri içermesi ve ulaşılabilir olmasının parasosyal etkileşim geliştirilmesinde önemli olduğuna dikkat çeker.

Parasosyal etkileşim sonucunda bireyler, sosyal davranışları modelleyebilmekte, kültürel değerleri öğrenebilmektedirler (McCourt ve Fitzpatrick,

2001). Bu durum parasosyal etkileşimin değerler üzerindeki etkisini gösterebilmektedir. Bireylerin izledikleri karakterlerle özdeşlik kurduğunu, onları model aldığını hatta karakterlerin sahip oldukları değerlerden etkilendiklerini ortaya koyan çalışmalar (Erjem ve Çağlayandereli, 2006; Kırtepe, 2014) buna örnektir. Bu çalışmaları destekler nitelikte Boon ve Lomore (2001), genç yetişkinler arasındaki hayran etkisini açıklamaya yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada, izleyicilerin beğendikleri ünlüye benzemek için görünümünde, tutumlarında ve değerlerinde değişiklik yapabildiklerini ortaya koymuşlardır. Bu sonuçlar parasosyal etkileşim ile değerler arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir.

Modele göre değerlerin önemli bir yordayıcısının bilişsel ve davranışsal ilişki olduğu görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin değerleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki yordayıcı ilişkiler incelendiğinde iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç değerlerin, bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyine göre değişeceğini ortaya koymaktadır. Alanyazında bilişsel ve davranışsal ilişki ile değerler arasındaki ilişkiye dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın bulguları, hem bilişsel ve davranışsal ilişki hem de değerlerle ilişkili olan parasosyal etkileşim (Arslan, 2013; Rubin ve Perse, 1987; Sözen, 2014), medya (Rubin ve McHugh, 1987; Batıgün ve Sunal, 2017) gibi değişkenlerle ele alınmıştır.

Konukman (2006) televizyon dizilerinin yaşam tarzı üzerindeki imgelelerine yönelik yaptığı çalışmada sevilen dizi karakterlerinin bireylerin günlük yaşantıları üzerinde etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Benzer bir şekilde Günaydın (2013) yaptığı sosyolojik incelemede, medya ile toplumsal ve dini değerler arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Güven (2019) ise gerçekleştirdiği çalışmada, bireylerin parasosyal bağ geliştirdiği karakterlerle özdeşim kurabildiğini ve bu karakterlerin bireylerin kültürel değerleriyle geliştiği takdirde olumsuz etki oluşturabildiğini belirtmiştir. Kasap, Ağzitemiz, Kızıl ve Yıldırım (2018) parasosyal etkileşim bağlamında televizyon dizilerinin Türk halkı için çok önemli bir yer tuttuğunu ve bazen de bu dizilerin onların hayatlarını fazlasıyla etkileyebildiğini ortaya koymuşlardır. Buna göre izleyiciler izledikleri diziler sonrasında kendilerini istemeden değer, tutum ve fiziksel görünüm açısından değerlendirebilmekte ve bu konuda yeni bir alt tema oluşturabilmektedirler. Alanyazındaki bu araştırmalarla birlikte gerçekleştirilen pek çok çalışma (Cılızoğlu, 2011; Tsai ve

Men, 2016; Tsiotsou, 2015) bu araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği ve nicel olarak yürütülen bu çalışma, nitel araştırmalarla yürütülerek sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca çalışma farklı örneklem gruplarıyla ve sonuca etki edebilecek olası değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim durumu vb.) ile tekrarlanarak elde edilen bulgular farklı boyutlarda değerlendirilebilir. Ek olarak araştırmada parasosyal etkileşim düzeylerinin, bilişsel ve davranışsal ilişki düzeylerinin üniversite öğrencilerinin değerlerini yordadığı görülmüştür. Bu sonuç, üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerlerin dizi karakterleri ile kurdukları parasosyal etkileşim ile bilişsel ve davranışsal ilişkiden etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin de izleyici hedef kitlesi içinde yer alan dizilerin senaryoları oluşturulurken değerler göz önünde bulundurulabilir ve dizi karakterleri değerlerin kazandırılmasında model olabilirler.

EXTENDED ABSTRACT

Examination of the Relationship Between University Students' Perceived Values, Parasocial Interaction Levels, and Cognitive and Behavioral Involvement Levels

*

Esra Teke – Bülent Dilmaç – Betül Yavuz
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Television programs and the characters in these programs are thought to be an important factor in people's interest in television. One of the most powerful programs that provide this interest is the television series (Arslan, 2013). The fact that the events in the series progress in a connected way causes the audience's curiosity to awaken and their desire to follow the series increases. In addition, seeing the characters they love on television screens enables the viewers to follow the series. This situation creates a bond between the audience and the characters (Batıgün and Sunal, 2017).

The viewers are influenced by the characters in the TV series and establish a bond and relationship which characters of the TV series are not aware; Horton and Wohl (1956) expressed this interaction as parasocial interaction (Aytulun, 2015). Sood and Rogers (2000) defined parasocial interaction as the degree to which an audience member develops a perceived interpersonal relationship with the media character.

Rubin and Perse (1987) stated in their study that while talking about parasocial interaction, cognitive and behavioral relationships can also be mentioned. To them, the viewers' thinking about the events the actors have experienced indicates the cognitive relationship, and their talking with others about what they watch indicates the behavioral relationship. The audience's thinking about what happened in the show even after the show is over, making predictions about the next episodes, talking with other people about what might happen in the next episodes are examples of cognitive and behavioral relationships.

The parasocial interaction established between the audience and the character of the TV series has attracted the attention of many researchers, and this has enabled researchers to work in this field (Arda, 2006; Cohen, 2003; Önder, 2019). In the literature, parasocial interaction and parasocial relationship (Rubin and Perse, 1987; Sözen, 2014), attachment styles (Arslan, 2013; Cohen, 2004), loneliness (Chory and Yanen, 2005; Greenwood and Long, 2009), aggression (Eyal and Rubin, 2003), there are studies on the relationship between variables such as football fanaticism (Sözen, 2014) and marital satisfaction (Batigün and Sunal, 2017). In the researches, the time spent in front of the television (Schmid and Klimmt, 2011), identity (Rumpf, 2012), the attractiveness of the character (Arda, 2006; Hoffner and Buchanan, 2005; Klimmt, Hartmann, and Schramm, 2006), It has been found that the transition of the actors as if they are talking to the audience, the close relationship established with the media character (Aytulun, 2015) are important factors in establishing parasocial interaction as a strong and solid relationship. However, Moyer-Guse and Nabi (2010) stated that the motivation factor is also important in modeling the behaviors of the observed characters.

Parasocial interaction also provides the audience with the opportunity to model social behaviors or learn cultural values (McCourt and Fitzpatrick, 2001). From this point of view, it can be said that the parasocial interactions that individuals have established can have an important effect on their values.

Values are phenomena that affect our cognitions and behaviors and are at the basis of every behavior and guide them (Demircioğlu & Tokdemir, 2008). The values described within the framework of the qualities and qualifications that reveal the worthiness of the individual are the factors that affect the individual's personality, views and behaviors (Yaman, 2014).

Studies (Erdoğan, 2010; Gayretli, 2019) reveal the existence of the relationship between the media and values and draw attention to the effects of these on the values, behaviors and attitudes of individuals. This effect has also been demonstrated by research showing that parasocial interaction with a radio host can be sufficient to affect the attitudes and behaviors of listeners (Rubin and Step, 2000).

Many negative developments such as increasing moral degradation in society, weakening of healthy interpersonal relationships with technological

developments, losing the quality and importance of the family institution, increasing corruption and corruption, widespread use of all kinds of abuse, environmental pollution and harms caused by humankind have come to the fore more and more. It causes an increasing need for values education (Kenan, 2009). The aim of this study is to draw attention to the importance of values education by examining the relationship between the values perceived by university students, their parasocial interaction levels and their cognitive and behavioral relationship levels. In addition, this study will reveal the effects of the programs watched on individuals and increase awareness of the functionality and results of the programs. When the conducted studies were examined, there was no study on the relationship between parasocial interaction and cognitive-behavioral relationship and values. In this respect, it is thought that the research will enable the mentioned concepts to be handled and understood in a wider perspective and will play an important role in filling the information gap on the subject in the literature. In this context, the purpose of this study was to examine the relationship between the values perceived by university students, their parasocial interaction levels, and their cognitive and behavioral relationship levels.

Survey research method was used in the study. 502 university students has established the study sample. Values Scale, Parasocial Interaction Scale, Cognitive and Behavioral Involvement Scale were used to collect data. The data were collected through Google forms. In the study, the values perceived by university students, the predictive relationships between parasocial interaction levels and cognitive and behavioral involvement levels, and the mediating role of cognitive and behavioral involvements in the relationship between parasocial interaction and values were analyzed according to the "Structural Equation Model".

As a result of the research, it was seen that all fit index values of the model created were within the acceptable range (Byrne, 2010; Kline, 2011; Meydan and Şeşen, 2015) and the model was accepted. In the study it was found that the parasocial interaction variable positively predicted the cognitive and behavioral involvement variable and value. It was found that the cognitive and behavioral involvement variable predicted the value variable negatively. In addition, it was found that the cognitive and behavioral involvement played a role as a mediator variable in the relationship between parasocial interaction and value.

Some suggestions were made as a result of this quantitative study examining the relationship between university students' perceived values, parasocial interaction levels and cognitive and behavioral relationship levels. Accordingly, the research can be carried out with qualitative research and the results can be compared. In addition, the findings obtained by repeating the study with different sample groups and possible variables that may affect the result (gender, age, educational status, etc.) can be evaluated in different dimensions. Additionally, in the study, it was seen that parasocial interaction levels, cognitive and behavioral relationship levels predicted the values of university students. This result revealed that the values perceived by university students were affected by the parasocial interaction they establish with the characters of the TV series, and the cognitive and behavioral relationship. In this context, values can be taken into consideration while creating the scenarios of the TV series that university students are within the target audience and the characters of the series can be a model for gaining values.

Kaynakça / References

- Arda, S. (2006). *Predictors of parasocial interaction with the favorite and the least desirable characters portrayed in Tv serials*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arnett, J. J. (1995). Adolescents' uses of media for self-socialization. *Journal of youth and adolescence*, 24(5), 519-533.
- Arslan, Ö. (2013). *TV dizilerinde yer alan karakterler ile kurulan parasosyal etkileşim: bağlanma biçimleri ve yalnızlık açısından bir inceleme*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aytulun, G. (2015). *Ergenlerde parasosyal etkileşim: İnternette gerçek benlik, kendilik algısı ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Batıgün, D. A. ve Sunal, B. A. (2017). TV dizilerinde yer alan karakterlerle kurulan parasosyal etkileşim: Evlilik doyumu, psikolojik belirtiler ve bazı sosyodemografik değişkenler açısından değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 32(79), 52-62.
- Boon, S. D. ve Lomore, C. D. (2001). Admirer-celebrity relationships among young adults: Explaining perceptions of celebrity influence on identity. *Human communication research*, 27(3), 432-465.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New York: Taylor and Francis.
- Ceylan, Y. (2012). Toplumsal değerler ve medya etiği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 45-58.
- Chen, C. P. (2016). Forming digital self and parasocial relationships on YouTube. *Journal of Consumer Culture*, 16(1), 232-254.
- Chory-Assad, R.M. ve Yanen, A. (2005). Hopelessness and loneliness as predictors of older adults' involvement with favorite television performers. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49(2), 182- 201.
- Cılızoğlu, G. (2011). Kitle iletişim araçlarında yer alan kurgusal sosyal mesajlar: Televizyon dizilerinde kitleselleştirilen değerlere yönelik bir analiz. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(4), 90-100.
- Cohen, J. (2003). Parasocial break-ups: Measuring individual differences in responses to the dissolution of parasocial relationships. *Mass Communication & Society*, 6(2), 191-202.
- Cohen, J. (2004). Parasocial break-up from favorite television characters: The role of attachment styles and relationship intensity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(2), 187-202.
- Demircioğlu, İ. ve Tokdemir, M. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: Amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi* 15(6), 69-88.
- Dilmaç, B. ve Ulusoy, K. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dilmaç, B., Arıca, O. T. ve Cesur, S. (2014). A validity and reliability study on the development of the values scale in Turkey. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 14(5), 1661-1671.
- Engelberg, E. ve Sjöberg, L. (2004). Internet use, social skills, and adjustment. *Cyberpsychology and behavior*, 7(1), 41-47.
- Erdoğan, S. (2010). Erken çocukluk döneminde televizyonun sosyal gelişime ve değerler eğitimine etkisi. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications* içinde (s. 764-767).
- Erjem, Y. ve Çağlayandereli, M. (2006). Televizyon ve gençlik: Yerli dizilerin gençlerin model alma davranışı üzerindeki etkisi. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 15-30.
- Ertuğrul, S. (2019). *Ürün yerleştirmenin satın alma niyeti üzerindeki etkisinde parasosyal etkileşimin rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmaniye Karamanlı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Eyal, K. ve Cohen, J. (2006). When good friends say goodbye: A parasocial breakup study. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50(3), 502-523.
- Eyal, K. ve Rubin, A.M. (2003). Viewer aggression and homophily, identification, and parasocial relationships with television characters. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47(1), 77-98.
- Frederick, E. L., Lim, C. H., Clavio, G. ve Walsh, P. (2012). Why we follow: An examination of parasocial interaction and fan motivations for following athlete archetypes on Twitter. *International Journal of Sport Communication*, 5, 481-502.
- Gayretli, H. E. (2019). *Televizyon dizilerinde kültürel farkların değerler bağlamında temsili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Giles, D. C. (2002). Parasocial interaction: A review of the literature and a model for future research. *Media Psychology*, 4(3), 279-305.
- Greenwood, D. N. (2008). Television as escape from self: Psychological predictors of media involvement. *Personality and Individual Differences*, 44(2), 414-424.
- Greenwood, D.N. ve Long, C.R. (2009). Psychological predictors of media involvement: Solitude experiences and the need to belong. *Communication Research*, 36(5), 637-654.
- Günaydın, F. (2013). *Toplumsal ve dini değerlerin görsel medyada sunumu üzerine sosyolojik bir inceleme-Ekmek Teknesi dizisi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hartmann, T. (2008). Parasocial interactions and paracomunication with new media characters. E. A. Konijn, S. Utz, M. Tanis ve S. B. Barnes (Ed.), *Mediated Interpersonal Communication*. New York, NY: Routledge.
- Hoffner, C. ve Buchanan, M. (2005). Young adults' wishful identification with television characters: The role of perceived similarity and character attributes. *Media psychology*, 7(4), 325-351.
- Kapkın, B., Çalışkan, Z. ve Sağlam, M. (2018). Türkiye'de 1999-2017 yılları arasında değerler eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 35(16), 185-209.
- Kasap, E. Z., Ağzitemiz, F., Kızıl, N., ve Yıldırım, A. (2018). Understanding the nature of the relationship established with turkish tv serial characters/türk tv dizilerindeki karakterlerle kurulan ilişkinin doğasını anlamak. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), 237.
- Kenan, S. (2009). Modern eğitimde kaybolan nokta: Değerler eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(1), 259-295.

- Kırtepe, S. (2014). *Televizyon dizilerinin toplum üzerindeki etkileri sosyo-kültürel bir çözümleme-Erzurum örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Klimmt, C., Hartmann, T., ve Schramm, H. (2006). Parasocial interactions and relationships. J. Bryant & P. Borderer (Ed.), *Psychology of entertainment* içinde (s. 291-313). New York: Routledge.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Konukman, E. A. (2006). *Medya ve kültür: Son dönem televizyon dizilerinin yaşam tarzı üzerindeki imgeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- McCourt, A. ve Fitzpatrick, J. (2001). The role of personal characteristics and romantic characteristics in parasocial relationships: A pilot study. *Journal of Mundane Behavior*, 2(1), 42-58.
- Meydan, C. M. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi Amos uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Moyer-Guse, E. ve Nabi, R. L. (2010). Explaining the effects of narrative in an entertainment television program: Overcoming resistance to persuasion. *Human Communication Research*, 36(1), 26-52.
- Önder, Ş. (2019). *Yetişkin bağlanma boyutları ile parasosyal etkileşimin parasosyal ayrılık ve ayrılık anksiyetesi ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Rubin, A. M. ve Perse, E. M. (1987). Audience activity and soap opera involvement: A Uses and effects investigation. *Human Communication Research*, 14(2), 246-268.
- Rubin, A. M. ve Step, M. M. (2000). Impact of motivation, attraction, and parasocial interaction of talk radio listening. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 44(4), 635-654.
- Rubin, A. M., Perse, E. M. ve Powell, R. A. (1985). Loneliness, parasocial interaction and local television news viewing. *Human Communication Research*, 12(2), 155-180.
- Rubin, R. R. ve McHugh, M. P. (1987) Development of parasocial interaction relationships. *Journal of Broadcasting & Elektronik Media*, 31(3), 279-292.
- Rumpf, R.E. (2012). *The predictors of parasocial interaction and their effects on perceived persuasiveness*. San Diego State University, California.

- Schmid, H. ve Klimmt, C. (2011). A magically nice guy: Parasocial relationships with Harry Potter across different cultures. *The International Communication Gazette*, 73(3), 252-269.
- Sekmen, M. (2010). *Küreselleşme ve değerler bağlamında televizyon yarışma programlarının bir analizi: Biri Bizi Gözetliyor, Var Mısın Yok Musun, Pop Star yarışmalarıyla sınırlandırılmış olarak*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Shumacker, R. ve Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. NY: Taylor & Francis Group.
- Sood, S. ve Rogers, E. M. (2000). Dimensions of parasocial interaction by letter-writers to a popular entertainment-education soap opera in India. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44(3), 386-414.
- Sözen, A. I. (2014). *Parasosyal etkileşim, terör yönetimi kuramı ve futbol fanatizmi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tsai, W. H. S. ve Men, L. R. (2017). Social CEOs: The effects of CEOs' communication styles and parasocial interaction on social networking sites. *New media & society*, 19(11), 1848-1867.
- Tsiotsou, R. H. (2015). The role of social and parasocial relationships on social networking sites loyalty. *Computers in Human Behavior*, 48, 401-414.
- Yaman, E. (2014). *Değerler eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

- Teke, E., Dilmaç, B. ve Yavuz, B. (2021). Üniversite öğrencilerinin algıladıkları değerler, parasosyal etkileşim düzeyleri ile bilişsel ve davranışsal ilişki düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(35), 2918-2939. DOI: 10.26466/opus.828113

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Tipik Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Stres ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi

DOI: 10.26466/opus.832440

*

Serkan Cengiz* - Melike Nebioğlu Yıldız** - Adem Peker ***

* Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı

E-Posta: srkn_cngz_25@hotmail.com

ORCID: [0000-0001-9070-6338](https://orcid.org/0000-0001-9070-6338)

** Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi / Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

E-Posta: melikenebioglu@mersin.edu.tr

ORCID: [0000-0002-5901-0364](https://orcid.org/0000-0002-5901-0364)

***Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi /

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

E-Posta: adem.peker@atauni.edu.tr

ORCID: [0000-0002-3594-9166](https://orcid.org/0000-0002-3594-9166)

Öz

Araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres ve yaşam doyum düzeylerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Erzurum il merkezinde farklı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören 117'si özel gereksinimi olan, 148'i tipik gelişim gösteren çocuğa sahip kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş 265 ebeveynden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ait veriler anne baba stres ölçeği ve yaşam doyum ölçeği kullanılarak elde edilmiştir. Ebeveynlerin stres ve yaşam doyumlarına ilişkin ölçeklerden aldıkları puanlar bağımsız örneklemler için t-testi uygulanarak analiz edilmiştir. Sonrasında ortaya çıkan t-testi sonuçlarının etki değerleri hesaplanmıştır. İki grup arasındaki stres puanları kıyaslandığında özel ihtiyacı bulunan çocukların ebeveynlerinin stres puanları diğer gruptaki ebeveynlere göre daha yüksek, yaşam doyum puanları ise daha düşük bulunmuştur. Gruplar arası farkın büyüklüğünü belirlemek amacıyla yapılan etki değeri hesaplaması sonucunda stres ve yaşam doyumunun ebeveynler üzerinde yüksek düzeyde etkiye sahip olduğu görülmüştür. Araştırma bulgu sonuçlarından yola çıkılarak benzer araştırmaların daha büyük çalışma gruplarıyla gerçekleştirilmesi, tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin karşılaştırıldığı betimsel ve deneysel araştırmalar yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinim, Tipik Gelişim, Ebeveyn, Stres, Yaşam Doyumu

Examination of Stress and Life Satisfaction Levels of Parents with Special Needs Children and Parents with Typical Developing Children

*

Abstract

The aim of the study was to compare the stress and life satisfaction levels of parents of children with special needs and parents of children with healthy development. The study group of the study consists of 265 parents selected by convenience sampling method, 117 of whom have special needs and 148 children with typical development, studying in different special education and rehabilitation centers in Erzurum. Data from the study group were obtained using the parent stress scale and the life satisfaction scale. The scores that parents received from the stress and life satisfaction scales were analyzed by applying a t-test for independent samples. After that the effect values of the resulting t-test results were calculated. Compared to the stress scores between the two groups, the stress scores of parents of children with special needs were higher than those of parents in the other group, and the life satisfaction scores were lower. As a result of the effect value calculation performed to determine the size of the difference between the groups, stress and life satisfaction were found to have a high level of impact on the parents. Based on the findings of the research, it was suggested that similar studies should be carried out with larger study groups, and descriptive and experimental studies in which parents were compared.

Keywords: *Special needs, typical development, parent, life satisfaction*

Giriş

Birçok ebeveyn çocuk sahibi olmayı yaşanabilecek en güzel duygulardan birisi olarak değerlendirir. Arzulanan duyguları yaşamak için çocuk sahibi olmaya karar veren aileler bu kararla birlikte yaşamlarına birçok değişiklik ve yeniliği de dahil etmiş olurlar. Heyecan içerisinde çocuklarının dünyaya gelmesini bekleyen anne babalar onların yaşamasında ve gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Aileler taşıdıkları bu sorumluluktan hareketle çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak adına ellerindeki olanaklarını en üst düzeyde kullanmaya çabalarlar. Çoğu aile çocuklarının farklı türde ihtiyaçlarını karşılamada bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin, ihtiyaçları yerine getirmede aşırı zorluk yaşamadığı söylenebilir. Ancak özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler olası sorunların yanında çocuklarının engel durumuna ilişkin karmaşık duygu ve düşüncelere bağlı oluşan stresle de mücadele etmektedir (Yıldırım ve Conk, 2005).

Stres, bireyin yaşantısında değişiklik gösteren bir durum karşısında hissetmiş olduğu gerilimdir (Gökler ve Işıtan, 2012). Özel ve Karabulut (2018) stresi, organizmanın çevreyle gerçekleşen etkileşimi sonrası psikolojik ve fizyolojik uyumunun bozulması olarak tanımlamıştır. Ebeveynlik stresi ise anne babaların, çocuk sahibi olmanın gerektirdiği görevlere karşı sorumluluklarını yerine getirmede yaşadıkları fizyolojik ve psikolojik tepkilerden oluşan bir süreçtir (Aydoğan ve Özbay, 2017). Ebeveynlerin yaşamış oldukları stres durumu birçok farklı durumdan etkilenmektedir (Azar, Megan ve Goslin, 2008). Yaşama ait kaynakların sınırlı olması, sosyo ekonomik koşulların yetersiz olması, bir ebeveyn olarak kendini yetkin görme düzeyini düşük olması, çok çocuğa sahip olma gibi etkenler ebeveynlik stresini artırmaktadır (Aber, Jones ve Cohen, 2000, Arıcı Özcan ve Arslan, 2018). Ailelerin sağlıklı olarak beklediği çocuklarının özel bir engelle dünyaya gelmesi de ebeveynlik stresini artıran önemli durumlardan birisidir (İlhan, 2017).

Çocuğun herhangi bir engel türüne sahip olarak dünyaya gelmesi aile üzerinde öncelikle şok ve inkar duygularını ortaya çıkarmaktadır (Bjarnason, 2005). Bir süre sonra çocuğunun özel durumunu kabullenmeye başlayan anne babalar çocuklarının engel türüne göre eğitim ve gelişimlerini nasıl destekleyecekleri, onların bakımlarını daha iyi düzeye nasıl getirecekleri konusunda stres yaşamaktadır (Koçhan, 2019). İlerleyen süreçte çocukta engel durumundan kaynaklı sağlık ve davranış problemleri, aile yakınlarına çocuğun

durumunu anlatmada zorluk ve ihtiyaçları gidermeye yönelik ekonomik endişeler var olan stresi daha da artırmaktadır (Avşaroğlu ve Okutan, 2018). Çok sayıda araştırma farklı özel gereksinime sahip çocukların anne babalarının sağlıklı gelişime sahip çocukların anne babalarına göre aile sistemindeki bozulmalara bağlı olarak daha yüksek düzeyde ebeveynlik stresi yaşadığını göstermektedir (Davis ve Carter, 2008; Lubiewska ve Derbis, 2016; Yıldırım, Aşlar ve Karakurt, 2016).

Ebeveynlik stresini ele alan yaklaşımlardan sistem yaklaşımına göre özel gereksinimi bulunan çocukların ebeveynlerinde artan yoğun stres bir süre sonra tüm aile üyeleri arasındaki ilişkilere olumsuz yansımaktadır (Bawal-sah, 2016). Bu durum anne, babaların kendi aralarında çatışmalarına, iş ve sosyal yaşamlarında farklı sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır (Köksal ve Kabasal, 2012). Stresle başa çıkma gücü zayıf olan bazı ebeveynler tüm bu olumsuz durum ve duyguların nedeni olarak çocuklarını görmeye başlayarak çocuğu reddetmeye yönelik tutum sergilemektedir (Dervishaliaj, 2013). Yapılan araştırmalarda çocuğunda özel gereksinim tanısı bulunan stres düzeyi yüksek ebeveynlerin, sağlıklı gelişim gösteren çocuğun ebeveynlerine göre sosyal çevresiyle yakınlık kurma (Özmen ve Çetinkaya, 2012), onların eleştirilerine tolerans gösterme (İnal, 2012) ve alınan kararlara uyumlu tutum sergileme becerilerinde (Cagran ve Schmidt, 2011) daha zayıf oldukları görülmüştür.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerde çocukların bakımı, eğitim, tedavi ve yetiştirilmesi gibi konularda karşılaşılan sorunlar yaşam doyumlarını da olumsuz etkilemektedir (Aktan, Orakcı ve Durnalı, 2020; Misura ve Memisevic 2017). Yaşam doyumunu, bireyin yaşam koşullarına ilişkin fırsatlar ve beklentileri karşılaştırılmasına dayanan bilişsel bir yargıdır (Cho ve Hong, 2013). Yaşam doyumuna yönelik geliştirilen sosyal karşılaştırma teorisine göre kendilerini diğerlerinden daha iyi yargılayan ebeveynlerin yaşamdan aldıkları memnuniyet daha yüksektir (Kaner, 2004). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sorumlu olduğu rollerdeki stresli geçişler ve zorlu yaşam koşullarına bağlı ortaya çıkan olumsuz duygular yaşamda memnuniyet algılamalarını olumsuz etkilemektedir (Darling, Senatore ve Strachan, 2017). Çeşitli sorunlar ve olumsuz duygular karşısında başa çıkma kabiliyeti ve sosyal desteği zayıflayan ebeveynler, yaşamlarındaki olumsuz algılara yönelik pozitif tutum geliştirmekte zorlanabilmektedir. Çocuğunun özel durumuna ilişkin yakın çevreden yeterli desteği görmeyen ve duygusal sorunlarla başa çıkma

gücü zayıflayan ebeveynlerin yaşamdan elde ettiği haz düzeyi de oldukça düşüktür (Altuğ Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006). Fung ve Rogge (2007) çocuğunun özel durumuna bağlı olarak duygusal ve sosyal anlamda yaşam doyumunu zayıf ebeveynlerin, evlilik memnuniyetlerinin düşük olduğunu belirtmiştir. Yine Wang, Huang ve Kong (2017) bu ailelerde kişisel ve ortak problemleri çözme becerilerindeki zayıflığın çiftler arasında mutsuzluğa yol açtığını ileri sürmüştür.

Özel eğitime muhtaç çocuklara sahip ebeveynler stres ve diğer birçok olumsuz duygusal problemin anlamlandırma ve yorumlanmasında zorluk yaşayabilmektedir. Bu nedenle günlük yaşamında olumsuz duygularla başa çıkmada faydalı olabilecek bilgileri sunma ve psikoterapötik yaklaşımları içeren çalışmalarda bulunma, maruz kalınan duygularla baş etmede etkili olabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmada özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres ve yaşam doyumlarını karşılaştırarak incelemek amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşığıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumunu puanları arasında anlamlı fark var mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Araştırmmanın çalışma grubunu Erzurum il merkezinde farklı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören 117'si özel gereksinimi olan, 148'i tipik gelişim gösteren çocuğa sahip kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş 265 ebeveyn oluşturmuştur. Kolayda örnekleme yöntemi, seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği örnekleme yöntemidir (Haşıloğlu, Baran ve Aydın, 2015). Bu örneklemede, ana kütlede veriler en kolay, hızlı, ekonomik şekilde toplandığından araştırmayıca zaman ve uygulanabilirlik açısından kolaylık sağlamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Anne Baba Stres Ölçeği: Ebeveynlerin günlük yaşamlarında çocuklarına ilişkin yaşadıkları stresi ortaya çıkarmak için Özmen Kaymak ve Özmen (2012) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 16 madde ve tek alt boyuttan oluşmaktadır.

5 li likert tipinde hazırlanan ölçekte "(1) kesinlikle katılmıyorum", (2) "katılmıyorum", (3) "kararsızım", (4) "katılıyorum" ve (5) "kesinlikle katılıyorum" şeklinde derecelendirilmektedir. Anne baba stres ölçeğine ilişkin örnek bir madde; "Hayal ettiğim gibi bir anne/baba olamadığımı düşünüyorum". Ölçekten alınan puanların yükselmesi anne baba stres düzeyinin arttığını göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği için hesaplanan Cronbach Alfa değeri .85'dir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .90 olarak bulunmuştur.

Yaşam Doyum Ölçeği: Ölçeğin orjinal hali Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin uyarlanma çalışmaları ise Dağlı ve Baysal (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte toplam 5 soru bulunmaktadır. 5 li likert tipinde hazırlanan ölçekte "(1) hiç katılmıyorum", (2) "çok az katılmıyorum", (3) "orta düzeyde katılıyorum", (4) "büyük oranda katılıyorum" ve (5) "tamamen katılıyorum" şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçeğe ilişkin örnek bir madde; "Yaşamımdan memnunum". Ölçek tek faktörlü yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği için hesaplanan Cronbach Alfa değeri .88'dir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık güvenilirlik katsayısı ise .87 olarak bulunmuştur.

Etik İşlem

Çalışmaya başlamadan Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Etik Kurulu Başkanlığı'ndan araştırma yapma izni alındı (Tarih: 12.11.2020, sayı:56785782-050.02.04-E.2000285180).

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri covid-19 salgınından dolayı, Google Formlar üzerinden hazırlanarak araştırma çalışma grubuna uygulanmıştır. Yakutiye Rehberlik ve Araştırma Merkezi'ne kayıtlı öğrencisi bulunan velilere araştırma içeriğinden bahsedilerek gönüllü olan kişilerin araştırmaya katılımı sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada tipik ve özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin stres ve yaşam doyumu puan ortalamalarının gruplar arasındaki farklılık durumu bağımsız örneklemelerde t testi kullanılarak incelenmiştir. Gruplar arası farkın büyüklüğünü hesaplamak amacıyla stres ve yaşam doyumu puanlarının etki değeri hesaplanmıştır. Tüm bu analizleri yapabilmek adına araştırma veri setinin normallik değerlerine tablo 1’de bakılmıştır.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin normallik değerleri

Değişkenler	A.Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık		Basıklık	
	İstatistik	İstatistik	İstatistik	S.H.	İstatistik	S.H.
Stres	28.00	8.71	.82	.15	.20	.29
Yaşam Doyumu	16.30	5.44	-.14	.15	-.95	.29
N			265			

Tablo 1’de verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ila -2 arasında olduğu görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda araştırma değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği söylenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Bulgular

Ebeveynlerin Stres Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Tablo 2. Ebeveynlerin stres puanlarına ilişkin t testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	S.s	t	p	d
Stres	Tipik Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Olan Aileler	117	24.42	6.64	-6.38	.001	.80
	Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aileler	148	30.83	9.13			

Tablo 2 incelendiğinde tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin stres puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı görülmektedir ($t(265)=-6.38$, $sd=263$, $p=.001$). Bu sonuca göre özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin stres puanlarının ($\bar{X}=30.83$, $S.s=9.13$), tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin stres puanlarından ($\bar{X}=24.42$, $S.s=6.64$) daha yüksektir. Etki büyüklüğü açısından özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun ebeveynlerin stres düzeyleri üzerinde yüksek bir etkiye ($d=.80$) sahip olduğu söylenebilir (Cohen, 1988).

Ebeveynlerin Yaşam Doyumlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Tablo 3. Ebeveynlerin yaşam doyumunu puanlarına ilişkin t testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	N	\bar{X}	S.s	t	p	d
Yaşam	Tipik Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Olan Aileler	117	18.10	4.85	4.98	.004	.62
Doyumu	Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aileler	148	14.88	5.49			

Tablo 3 incelendiğinde tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumunu puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı görülmektedir ($t(265)=-6.38$, $sd=263$, $p=.001$). Bu sonuca göre özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yaşam doyumunu puanlarının ($\bar{X}=14.88$, $S.s=5.49$), tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin yaşam doyumunu puanlarından ($\bar{X}=18.10$, $S.s=4.85$) daha az olduğu söylenebilir. Etki büyüklüğü açısından özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun ebeveynlerin yaşam doyumları üzerinde yüksek düzeyde bir etkiye ($d=.62$) sahip olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bulgularının ilkinde, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin stres puanlarının tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre daha yüksek olduğu ve çocukların farklı gelişim gösterme durumunun ebeveynlerin stres durumları üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Anne babalar dünyaya getirmiş oldukları çocuklarına yönelik farklı konularda sorumluluklar taşımaktadır. Özel gereksinimli çocukların ebeveynleri bu sorumlulukların yanında günlük yaşamlarında başta stres olmak üzere farklı duygusal sorunlar yaşamaktadır (Uskun ve Gündoğar, 2010). Özellikle de çocuklarının yaşamlarını organize etmede normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre yoğun ekonomik ve psikolojik güç harcayan bu aileler, kendilerini daha fazla stresli hissetmektedir (Cengiz, Baş ve Elaltunkara, 2016). Yapılan birçok araştırma özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde stresin, normal olarak gelişmekte olan çocukların ebeveynlerine göre daha fazla olduğunu göstermektedir (Akça ve Özyürek, 2019; Feizi, Najmi, Salesi, Chorami ve Hoveidafar, 2014; Turan Gürhopur ve İşler Dalgıç, 2017; Ritzema ve Sladeczek, 2011). Plant ve Sanders (2007) uyumsuz davranışlar sergileyen mental yetersizliği bulunan çocukların ebeveynlerinin diğer ailelere göre daha fazla stres yaşadıklarını belirtmiştir. Sabih ve Sajid (2008)

otizm tanılı çocuğa sahip ailelerin, çocuklarının yetişme düzeylerini değerlendirmede yaşadıkları zorluklara bağlı olarak yoğun stres yaşadıklarını ifade etmiştir. Padden ve James (2017) yaptıkları araştırmada, otizm tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerde, sosyal destek ve başa çıkma stratejilerinde azalmaya bağlı olarak yoğun stres tepkilerine rastlamıştır.

Özel durumu olan çocuklar farklı yaşam alanlarında ihtiyaçlarını ebeveynleri sayesinde gidermektedir. Özel ihtiyacı bulunan çocuğa sahip aileler kişisel, sosyal ve ekonomik tüm kapasitelerini kullanarak çocuklarının iyi oluşunu artırmaya çabalamaktadır. Ancak engel durumunun belirgin olmayan doğası ebeveynlerin zaman zaman yetkinliklerinin sorgulanmasına yol açabilmektedir. Çocuğun gelişiminden kaynaklanan bu tip zorluklar ebeveynleri stres kaynaklı kriz yaşantılarına maruz bırakmakla birlikte yaşam kalitelerini da olumsuz etkilemektedir (Habib Ayaz, Asmet ve Naseem, 2016).

Araştırmanın bir diğer bulgu sonucunda özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin, tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlere göre yaşam doyumunu puanlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca özel gereksinimli çocuğa sahip olma durumunun ebeveynlerin yaşam doyumları üzerinde yüksek bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumlarının birçoğ olumsuz psikolojik parametreden etkilendiği görülmektedir (Cappe, Wolff, Bobet ve Adrien, 2011; Çattık ve Aksoy, 2018). Özellikle ebeveynlerin çocuklarına etkili eğitim kaynaklarını sağlama, çocuğun toplumun kültürel yaşamına uyumu ve çevreyle sosyal temaslar kurmasına ilişkin endişeleri farklı olumsuz duygulara yol açarak ailelerin yaşam memnuniyetlerini düşürmektedir (Kahrıman ve Bayat, 2008; Millere ve Senkane, 2014). Ay-san ve Özben (2007) özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin, sağlıklı çocuğu olan annelere göre depresyon düzeylerini daha yüksek, yaşam doyumlarını ise daha düşük düzeyde bulmuştur. Juhasova (2015) sosyo-ekonomik yetersizliklere bağlı olarak çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamayan ailelerin mutluluk ve yaşam doyum düzeylerinin düşük olduğunu belirtmiştir. şener (2009) serebral palsi tanılı çocuğa sahip annelerin stresle başa çıkma ve denetim odaklarındaki zayıflamaya bağlı olarak yaşam doyumunu düzeylerinin de gerilediğini ortaya çıkarmıştır. Allen ve Marshall (2010) mental retardasyon tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin yaşam doyumlarını diğer ailelerle eşit düzeye getirmede psikolojik ve sosyal desteği içeren çalışmalara daha

fazla ihtiyaç duyduklarını tespit etmiştir. Benzer araştırmada Benson ve Karlof (2009) çeşitli davranış sorunları bulunan otizm tanılı çocuğa sahip stresli ebeveynlerin yaşam memnuniyetlerini diğer ebeveynlere göre daha düşük bulmuştur.

Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çocuğu ile birlikteliği doğumla başlayarak ömür boyu devam eden uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu sürecin aynı zamanda ebeveynler tarafından başa çıkılması gereken bazı sorunlar içeren zorlu bir süreç olduğu söylenebilir. Çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte durumunu kabul etme ve uyum sağlama sonrası bakım, büyüme, eğitim ve tedavi gibi konularda yaşanabilecek güçlükler ailede duygusal problemlere neden olabilmektedir. Çocuklarının bağımsız yaşayabilme becerilerine yönelik aşırı koruyucu tutum sergileyen aileler yoğun stres altında bu tarz yaklaşımda bulunabilmektedir. Çocuğun yaşadığı güçlüklerle karşı aşırı duygusal ve sosyal yüklemeler yapan ebeveynler tüm sorunları çözmede kendilerine bazı olumsuz koşulların gelişirebilmektedir. Yaşamının her alanında bu sorumluluğu aşırı hisseden anne babalar duygusal anlamda stres ve azalan bir yaşam doyumunu ile mücadele içerisine girebilmektedir. Ebeveynlerin yaşamış olduğu duygusal çatışma ve problemlerin çözülmesi çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra sağlıklı büyütülmesi ve gelişimi adına önemlidir. Bunlardan ayrı olarak araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır;

- Araştırma örneklemini Erzurum il merkezinde bulunan rehabilitasyon merkezlerine devam eden özel gereksinimli çocukların ebeveynleri ile tipik gelişim gösteren çocukların ebeveynleriyle sınırlıdır. Araştırmanın genellenebilirliğini artırmak adına araştırmanın daha fazla katılımcıyla uygulanması önerilebilir.
- Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan ebeveynlerin stres düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki anlamlı farklılaşma "Ebeveyn Stres Ölçeği" ve "Yaşam Doyumu Ölçeği'nin" ölçtüğü nitelik ve özelliklerle sınırlıdır. Benzer araştırmanın nitel veya karma yöntemle tekrar yapılması önerilebilir.
- Farklı araştırmalarda iyi oluş, depresyon, başa çıkma tarzları gibi farklı değişkenler kullanılarak tipik ve özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin ruh sağlığına ilişkin durumları incelenebilir.

EXTENDED ABSTRACT

**Examination of Stress and Life Satisfaction Levels of
Parents with Special Needs Children and Parents
with Typical Developing Children**

*

Serkan Cengiz – Melike Nebioğlu Yıldız – Adem Peker
Ministry of Education-Mersin University-Atatürk University

Parents who are excitedly waiting for their children to be born have an important effect on their life and development. Based on this responsibility, families try to use their facilities at the highest level in order to meet the needs of their children. We can be said that parents with typically developing children do not have extreme difficulty in fulfilling their needs. However parents with children with special needs struggle with the stress they experience regarding the special situation of their children along with some problems (Yıldırım and Conk, 2005).

Stress is the tension people feel in the face of a changing situation (Gökler and Işıtan, 2012). Parental stress is a process that consists of the physiological and psychological reactions that parents experience in fulfilling their responsibilities against the duties of having a child (Aydoğan ve Özbay, 2017). Factors such as limited resources for life, insufficient socio-economic conditions, low level of self-competence as a parent, and having many children increase parenting stress (Aber, Jones and Cohen, 2000, Arıcı Özcan and Arslan, 2018). Children of families who are born with a special disability are one of the situations that increase the stress of parenthood (İlhan, 2017). Many studies show that the parents of children with different special needs experience higher levels of parental stress due to the deterioration in the family system than their parents of children with healthy development (Davis and Carter, 2008; Lubiewska and Derbis, 2016; Yıldırım, Aşılar and Karakurt, 2016).

The problems faced by parents with children with special needs in matters such as care, education, treatment and upbringing of children also negatively affect their life satisfaction (Aktan, Orakcı and Durnalı, 2020; Misura and Memisevic 2017). Life satisfaction is a cognitive judgment based on the comparison of opportunities and expectations of an individual's living conditions

(Cho ve Hong, 2013). Parents with children in need of special education have difficulty in interpreting and interpreting stress and many other negative emotional problems. For this reason, presenting information that may be useful in dealing with negative emotions in daily life and conducting studies involving psychotherapeutic approaches can be effective in coping with the emotions exposed. In line with this information, it was aimed to examine whether there is a significant difference between the stress and life scores of parents with children with special needs and parents with children with typical development.

The study group of the study consisted of 265 parents selected by the convenience sampling method, 117 of whom had special needs and 148 children with typical development, studying in different special education and rehabilitation centers in Erzurum city center. Permission to conduct research was obtained from Atatürk University Educational Sciences Ethics Committee before starting the study. Research data were prepared on Google Forms and applied to the research working group due to the covid-19 outbreak. Participants were told about the research content and the volunteers were allowed to participate in the research.

Data from the study group were obtained using the parent stress scale and the life satisfaction scale. The difference between the groups in terms of stress and life satisfaction scores of the parents of typical and special needs children was analyzed using the independent samples t test. In order to calculate the magnitude of the difference between groups, the effect value of stress and life satisfaction scores was calculated. In the first of the findings of the study, it was found that the stress scores of the parents with children with different developmental characteristics were higher than the parents with a child with typical development. It was also revealed that the different development of the children had a high effect on the stress situations of the parents. As a result of another finding of the study, it was determined that the life satisfaction scores of the parents with children with special needs were lower than the parents with children with typical development. It was also found that having a child with special needs has a high effect on parents' life satisfaction. The coexistence of families with children with special needs includes a long process that begins with birth and continues throughout life. This process can also be said to be a challenging one with some problems to be dealt with by parents. In line with the information obtained, it is recommended to conduct

similar studies with more participants in future studies. The research can be repeated again using a qualitative or mixed method. By using different variables such as well-being, depression, and coping styles, the mental health status of families with typical and special needs children can be examined.

Kaynakça / References

- Akça, F. ve Özyürek, A. (2019). Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş ve normal gelişen çocuğa sahip ebeveynlerin sıkıntıyı tolere etme, depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(1), 347-361
- Aktan, O., Orakcı, Ş. ve Durnalı, M. (2020). Investigation of the relationship between burnout, life satisfaction and quality of life in parents of children with disabilities. *European Journal of Special Needs Education*, 1-17
- Allen, D. ve Marshall, E. S. (2010). Spirituality as a coping resource for African American parents of chronically ill children. *American Journal of Maternal Health Nursing*, 35, 232- 237
- Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çalı, F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(9), 69-79
- Avşaroğlu, S. ve Okutan, H. (2018). Zihin engelli çocuğu olan ailelerin yaşam doyumları, iyimserlik ve psikolojik belirti düzeylerinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76
- Aydoğan, D. ve Özbay, Y. (2017). Ebeveynlik Stres Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 24-38
- Aysan, F. ve Özben, Ş. (2007). Engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitelerine ilişkin değişkenlerin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 1-6
- Azar, S. T., Reitz, E. B. ve Goslin, M. C. (2008). Mothering: Thinking is part of the job description: Application of cognitive views to understanding maladaptive parenting and doing intervention and prevention work. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, 295–304.
- Baş, B. A. (2018). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin yalnızlık düzeyleri ve evlilik doyumunu ile ilişkilerinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 541480)
- Bawalsah, A. J. (2016). Stress and coping strategies in parents of children with physical, mental, and hearing disabilities in jordan. *International Journal of Education*, 8(1), 1-22.

- Benson, P. R. ve Karlof, K. L. (2009). Anger, stress proliferation, and depressed mood among parents of children with ASD: A longitudinal replication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39, 350-362
- Bjarnason, D. S. (2005). Disability studies and their importance for special education professionals. *Nordic Studies in Education*, 25(4), 339-356
- Bursal, M. (2019). *Spss ile temel veri analizleri*. Anı Yayıncılık: Ankara
- Cagran, B. ve Schmidt, M. (2011). Attitudes of Slovene teachers towards the inclusion of pupils with different types of special needs in primary school. *Educational Studies*, 37(2), 171-195
- Cappe, E., Wolff, M., Bobet, R. ve Adrien, J. L. (2011). Quality of life: a key variable to consider in the evaluation of adjustment in parents of children with autism spectrum disorders and in the development of relevant support and assistance programmes. *Quality of Life Research*, 20(8), 1279-1294
- Çattık, M. ve Aksoy, V. (2018). Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin sosyal destek, öz yeterlik ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 43(195), 65-77
- Cengiz Şarvan, Ş., Baş, M. ve Elaltunkara, C. (2016). Spor okullarına devam eden otizimli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk tabanlı değişkenlere göre stres ve başa çıkma düzeylerinin incelenmesi, *International Journal of Sport Culture and Science*, 4(2), 439-453
- Cho, K. S. ve Hong, E. J. (2013). A path analysis of the variables related to the quality of life of mothers with disabled children in Korea. *Stress and Health*, 29, 229-239
- Cohen J, (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*, 2nd ed. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262
- Darling, C. A., Senatore, N. ve Strachan, J. (2012). Fathers of children with disabilities: *Stress and life satisfaction*. *Stress and Health*, 28, 269-278
- Davis, N. O. ve Carter, A. S. (2008). Parenting stress in mothers and fathers of toddlers with autism spectrum disorders: Associations with child characteristics. *Journal of autism and developmental disorders*, 38(7), 1278
- Dervishalaj, E. (2013). Parental stress in families of children with disabilities: A literature review. *Journal of Educational and Social Research*, 3(7), 579-584

- Feizi, A., Najmi, B., Salesi, A., Chorami, M. ve Hoveidafar, R. (2014). Parenting stress among mothers of children with different physical, mental, and psychological problems. *Journal of research in medical sciences: the official journal of Isfahan University of Medical Sciences*, 19(2), 145-152
- Funk, J. L. ve Rogge, R.D. (2007). Testing the ruler with item response theory: Increasing precision of measurement for relationship satisfaction with the couples satisfaction index. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 572-83
- Gökler, R. ve İstaitan, I. (2012). Disease of the modern age: stress and its effects. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(3), 154-168
- Habib Ayaz H., Alia A. ve Sabahat N. (2016). Parental satisfaction with life and perceived social support of parents of children with intellectual disability. *International Journal of Innovation and Scientific Research*, 20(2), 398-402
- Haşiloğlu, S.B., Baran, T. ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadedeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, 2(1), 19-28
- İlhan, T., (2017). Özel gereksinimli 3-6 yaş çocuklarının ebeveynlerinin stres düzeyleri ile rolleri arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 383-400.
- İnalı, Ç. (2012). *Zihinsel ve/veya bedensel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerin yaşam kalitesi ile tükenmişlik düzeylerine anneye verilen eğitimin ve danuşmanlığın etkisi*. Yüksek lisans tezi. Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 351177)
- Juhasova, A. (2015). Comparison of quality of life of families with children with disability and families with children without disability. *Social and Behavioral Sciences*, 174, 3378-3384
- Kabasakal, Z. ve Köksal, G. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 71-91
- Kahriman, İ., & Bayat, M. (2008). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler ve algıladıkları sosyal destek düzeyleri. *Öz-Veri Dergisi*, 5(1), 1175-1194
- Kaner, S. (2004). *Engelli çocukları olan ana-babaların stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri
- Koçhan, A. (2019). *Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyi, stresle başa çıkma tarzları, hastalık yükü algıları ve bilgece farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 541098)

- Love, H. R., Zagona, A. L., Kurth, J. A. ve Miller, A. L. (2017). Parents' experiences in educational decision making for children and youth with disabilities. *Inclusion*, 5(3), 158-172
- Lubiewska, K. ve Derbis, R. (2016). Relations between parenting stress, attachment, and life satisfaction in mothers of adolescent children. *Polish Journal of Applied Psychology*, 14(2), 87-112
- Millere, J. ve Senkane, S. (2014). *Quality of life of families with children with disability in the area of physical wellbeing in Latvia*. In *SHS Web of Conferences* (Vol. 10, p. 00026). EDP Sciences
- Misura, A. K. ve Memisevic, H. (2017). Quality of life of parents of children with intellectual disabilities in Croatia. *Journal of Educational and Social Research*, 7(2), 43-43
- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 28(3), 35-49
- Özmen Kaymak, S. ve Özmen, A. (2012). Anne Baba Stres Ölçeğinin geliştirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(196), 20-35
- Özel, Y. ve Karabulut, B. A. (2018). Günlük yaşam ve stress yönetimi. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 48-56
- Padden, C. ve James, J. E. (2017). Stress among parents of children with and without autism spectrum disorder: a comparison involving physiological indicators and parent self-reports. *Journal of developmental and Physical disabilities*, 29(4), 567-586
- Perry, C. L. ve Henry, M. J. (2009). Family and professional considerations for adoptive parents of children with special needs. *Marriage & Family Review*, 45(5), 538-565
- Plant, K. M. ve Sanders, M. R. (2007). Predictors of care-giver stress in families of pre-schoolaged children with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(2) 109-124
- Ritzema, A. M. ve Sladeczek I. E. (2011). Stress in parents of Children with Developmental Disabilities over Time. *Journal on Developmental Disabilities*. 17(2), 21-34
- Sabih, F. ve Sajid, W. B. (2008). There is significant stress among parents having children with autism. *Rawal Medical Journal*, 33(2), 214-216
- Şener, F. (2009). *5-14 yaş Serebral Palsi'li çocuğa sahip annelerin stresle başa çıkma tarzları ve denetim odağı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez numarası:254011)
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth edition). United States: Pearson Education.

- Turan Gürhopur, F. D. ve İşler Dalgıç, A. (2017). Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yüğü. /*Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 8(1), 9-16
- Uskun, E. ve Gundogar, D. (2010). The levels of stress, depression and anxiety of parents of disabled children in Turkey. *Disability and Rehabilitation*, 32(23), 1917-1927
- Wang, Y., Huang, Z. ve Kong, F. (2017). Parenting stress and life satisfaction in mothers of children with cerebral palsy: The mediating effect of social support. *Journal of Health Psychology*, 1-10
- Yıldırım, A., Aşilar, R. H. ve Karakurt, P. (2013). Engelli çocukların annelerinin ruhsal durumlarının belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 20(3), 200-209
- Yıldırım, F. ve Conk, Z. (2005). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(2), 1-10.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Cengiz, S., Nebioğlu Yıldız, M. ve Peker, A. (2021). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2940-2956. DOI: 10.26466/opus.832440

Spor Tesisi Yöneticilerinin Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyum Düzeyleri İle İlişkisi¹

DOI: 10.26466/opus.688985

*

Beyza Özer* – Engin Işık Abanoz** – Utku Gönener***– Ahmet Gönener ****

* Yüksek Lisans, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul/Türkiye

E-Posta: beyzaozerr94@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8391-5171](https://orcid.org/0000-0002-8391-5171)

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Y. O, İstanbul/Türkiye

E-Posta: enginabanoz@hotmail.com

ORCID: [0000-0003-1198-9574](https://orcid.org/0000-0003-1198-9574)

*** Arş.Gör., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: gonener.utku@gmail.com

ORCID: [0000-0002-6152-3353](https://orcid.org/0000-0002-6152-3353)

**** Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Kocaeli/Türkiye

E-Posta: ahmetgonener123@gmail.com

ORCID: [0000-0003-3766-1016](https://orcid.org/0000-0003-3766-1016)

Öz

Çalışmamızda, spor işletmeleri yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri ile iş tatminleri arasındaki birlikteliğin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın evreni İstanbul bölgesinde yerel yönetimlere bağlı ve 2019 senesinde faal durumda görevde bulunan spor işletmeleri yöneticileri, örneklemini ise seçkisiz ve gönüllülük usulü ile çalışmamıza katılan 126 spor işletmeleri yöneticisi olarak görevde bulunan müdür ve müdür yardımcılarını katılmaktadır. Katılımcılarımıza demografik bilgi formu, Minnesota İş Doyumu Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği içeren anket formu uygulanmaktadır. Tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenmişlik seviyesinin düşük düzeyde, kişisel başarı alt boyut puanının yüksek düzeyde, duyursızlaşma alt boyutunun ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. İş tatmini toplam puanlarına göre katılımcıların iş tatminlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Tükenmişlik ile tükenmişlik alt faktörleri arasında olumlu boyutta güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$, $\beta=0,664$, $\beta= 0,878$, $\beta =0,442$). İş tatmini ile iş tatmini alt boyutları arasında da olumlu ve güçlü ilişki bulunmaktadır ($p<0,05$, $\beta=0,917$, $\beta= 0,909$). İş tatmini alt boyutları ile tükenmişlik alt boyutları aralarında istatistiksel bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$) Bütün tükenmişlik puanı ile iş tatmini bütün puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır ($p>0,05$). Sonuçlara bakıldığında, tükenmişlik ile iş doyumları arasında istatistiksel olarak bir ilişki bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş doyumunu, tükenmişlik, spor yöneticileri

¹ Bu makale 1. Yazarın Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

The Relationship between Burnout Level and Job Satisfaction Level of Sports Facilities Managers

*

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the relationship between burnout levels and job satisfaction of sports facilities managers. The universe of the research is composed of sports facility managers who are active in 2019 in the Istanbul region and actively functioning in 2019, and the sample is composed of 126 sports facility managers who participated in the research in a random and voluntary manner. A questionnaire including demographic information form, Minnesota Job Satisfaction Scale and Maslach Burnout Inventory was applied to the participants. Among the burnout subscales, the level of emotional exhaustion is low, the personal accomplishment subscale score is high, and the depersonalization subscale is medium. It was determined that the job satisfaction of the participants was high according to the job satisfaction total scores. There is a strong positive correlation between burnout and burnout sub-dimensions ($p < 0.05$, $\beta = 0.664$, $\beta = 0.878$, $\beta = 0.444$). There is a strong positive relationship between job satisfaction and job satisfaction sub-dimensions ($p < 0.05$, $\beta = 0.917$, $\beta = 0.909$). There was no statistically significant relationship between job satisfaction subscales and burnout subscales ($p > 0.05$). The relationship between total burnout score and job satisfaction total scores was not statistically significant ($p > 0.05$). As a result, there was no statistically significant relationship between burnout and job satisfaction.

Keywords: *Job satisfaction, Sport, Burnout, Sport managers*

Giriş

Yönetim, devlet kurumları, özel şirketler, yerel yönetimler, eğitim kurumları ve kuruluşları gibi kurumsal yapılarda olduğu gibi bir spor kulübü veya spor işletmeleri gibi her seviyedeki yapılanmada mevcuttur. İnsanların ortak hedeflere ulaşmak için ekipler halinde bir araya geldiği her durumda, her bireyin çabalarının etkili bir sonuca ulaşmak için koordine edilmesi çok önemlidir. Bu nedenle yönetim, grup içindeki insan, maddi, finansal ve geçici kaynakların başarılı bir şekilde yönlendirilmesini ve koordine edilmesini içerir, böylece kuruluş ve üyeleri tarafından belirlenen hedeflere belirli plan ve program çerçevesi içerisinde ulaşmak kolaylaşır. Örgüt içindeki bu tür yönetim işlerinden sorumlu olan bireyler gerçekten de yönetim görevleri yürütmektedir (Sánchez, Arturo ve Suárez, 2018). Spor sektöründe yer alan her türlü kurum ve tesislerde genel müdür, genel müdür yardımcısı, şube müdür ve yardımcıları, tesis müdür ve yardımcıları gibi yönetim pozisyonunda bulunan kişiler spor yöneticileri olarak tanımlanır. Spor yöneticilerinin ana görevlerinden biri, hem spor işletmeleri kullanıcılarının yani tesis üyelerinin, hem de spor eğitmenlerinin memnuniyetinin mümkün olduğunca yüksek kalmasını sağlamaktır. Spor yöneticileri insanlarla çok fazla yüz yüze geldiklerinden psikolojik, fiziksel ve zihin tükenmeleri yaşamakta ve bu yüzden iş tatminleri de azalmaktadır. Bu azalma, spor yöneticilerinin, iş arkadaşlarına, çevresine, aile ve insan iletişimini etkilemekte sorumluluk duyduğu işin işlevselliğini sağlamakta zorlanır. Spor yöneticilerinin veriminin azalması iş yerinin ve topluluğun ümidini etkilemektedir. Bundan dolayı, spor yöneticilerinin iş tatmini durumları önem arz eder (Taşgın, 2004, s.170). Öte yandan, kuruluşların yönetim modelleri, organizasyon tipleri, eğilimleri, çalışanların iş doyumunu konularında problemlerin giderilmesine yönelik yönetim uygulamalarının anlaşılması, rekabet avantajı elde edilmesine yardımcı olabilir. Bununla birlikte, bu anlayış kuruluş için verimliliği ve etkinliği garanti etmez, bu nedenle, edinilen bilginin yönetilmesi, kuruluş tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için uyum sağlamayı da içerecektir (Grimaldi Puyana, Perez Villalba, Bernal Garcia ve Sanchez Oliver,2018). Tükenmişlik kavramı ise hissi istekleri bulunan yerlerde fazla çalışmalardan dolayı, çalışanlara ve işteki durumlara karşı negatif bir tutum sağlar. Fiziki olarak tükenen ve ilerleme ile bağlantılı bir durum gibi tanımlanabilir. Tükenmişlik sorunu önce-

likle 1974 yılında Herbert Freudenbergr değerlendirmiştir (Marakoğlu, Kargın ve Armutlukuyu, 2013, s. 104). Maslach and Jackson (1986), tükenmişliği; Kişi; (a) hissizleşmek (tükenmişlik görüşü bireyler arası boyutu ve çalıştığı bireylere karşı mutsuz, sert, umursamaz bir durum özümser), (b) duygusal tükeniş (tükenmişliğin kişisel boyutu) ve duygusal yorgunluk (çalıştığı yerde yorgunluk ve fiziki hissizlik (uyku hali, üşüme, baş ağrıları)) ardından (c) şahsi muvaffakiyet durumu eksilmesi (olgunluk ve başarıda eksilme) olarak tanımlanmaktadır (Soysal 2011, s.15). Benlik hürmeti, sürekli halsizlik, biçare durumu ve ümitsizlik yok olmasıyla karakterize fiziki, duygusal ya da entelektüel bitme ile bilinen bir sorun şeklinde, kişinin mesleki hayatında ve başka bireylerle olan bağlantılarında olumsuzluk, duygusal tükenme gibi seçenekleri de vardır. Tükenmişlik kelimesi açıklamalarında iş yapanlar üstünde negatif durum ve sosyo-psikolojik yönleri olmaktadır. Tükenmek literatürde öncelik olarak sağlık ile sosyal hizmetler alanlarında araştırmalar yapılmış ve çalışılmıştır. Zira sağlık ve sosyal hizmet alanlarında, psikoloji ve davranışa göre hareketlerin fazlaca tükenmişliğe sebep olması durumunda incelemeler yapılmaktadır(Yakut, Gül Kapısız, Durutuna ve Evran. 2013, s. 1564). İş tatmini ismi en başta 1920'li senelerinde araştırıldı, ancak iş tatmininin ehemmiyeti 1940'lı yıllarda anlaşıldı. İş hayatı, çalışanlara sadece iş ile ilgili deneyimler kazandırmakla yetinmez, hem de her çalışma gününde beliren değişik duyguların yığılmasına da zemin olur. Bu tecrübeler neticesinde bireyin çalışmak için beyinsel ve hissi bir durumu olmaktadır (Eğimli 2009, s. 36). İş tatmini açıklaması, çalışma yerinin ait olduğu durumları ve çalışanların talepleriyle eşleştiğinde ve mesai yapan bireylerin hoşuna gittiğini belirlediğinde ortaya çıkan bir terimdir. İş tatmini açıklaması, çalışanların işlerini mutlu ve beğenili bir his olarak belirlemeleridir. İş doyumu "bir bireyin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde elde etmek istediği şey olarak tanımlanan değerlerin" tanımlamasıdır. Çalışma ortamında ortaya çıkan bu durumlarının oranı fazlaştıkça iş tatmini de fazlaşır (Özaydın ve Özdemir 2014, s. 253).Yaptığımız çalışmada, spor işletmeleri yöneticilerinin tükenmişlik dereceleriyle işe olan tatminleri arasında bağlantıların tetkik edilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu bölümümüzde, çalışmamızın hedefi, ehemmiyeti, genişliği, veri toplama araçları, verilerin analizinden bahsedilmektedir.

Araştırmanın amacı

Spor bilimlerinde iş tatmini, spor kuruluşlarında mesai yapan tesis yöneticilerine kadar herkesle ilgili önemli ve gerekli bir araştırmadır. Meslekte tükenmişlik de, buna benzer işletmelerde iş yapanlar üzerinde mühim olup, bu kuruluşlarda iş niteliğinin etkili olması, umumi olarak toplumu spora itmek ve başarıyı da bağlamaktadır. Bu sebep ile çalışmamızda, spor işletmeleri yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri ve iş tatmini seviyeleri arasındaki bağlantının incelenmesi amaçlanmaktadır. Spor işletmeleri yöneticilerinin tükenmişlik düzeyleri ve iş tatmini seviyeleri arasındaki ilişkinin incelenmesini hedefleyen bu çalışma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışma olmuştur. İlişkisel çalışmalar her ne kadar gerçek anlamda bir sebebin var olduğunu ispatlamasa da bazı ileri düzey istatistik tekniklerinin değerlendirilmesiyle ilişkisel çalışmalarla sebep-sonuç bağlantısına ait çıkarımlarda bulunmak muhtemel olacaktır (Karaçam ve Pulur, 2019).

Evren ve örnekleme

Çalışmamızın evrenini İstanbul bölgesinde, 2019 senesinde çalışan spor tesis yöneticileri, örneklemini ise, gönüllülük yöntemine göre çalışmaya katılacak olan 126 spor tesisleri yöneticileri meydana getirecektir. Araştırmada bu çerçevede, bütün sayım örnekleme ve gönüllülük usulüne bağlı basit tesadüfi örnekleme yöntemlerinden faydalanmıştır. Bu sebeple, İstanbul bölgesinde yerel yönetimlerine bağlı spor tesislerinin müdür ve müdür yardımcısı pozisyonundaki yöneticilerine ulaşılarak, istekli olanlarla çalışma verileri toplanmıştır.

Veri toplama aracı

Çalışmamızda veri toplamak amacıyla 3 kısımdan oluşan anket kullanılmaktadır. Anketin 1. kısım demografik bilgileri kapsayan form, sonraki bölüm Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve üçüncü kısımda Minnesota İş Doyumu Ölçeği Kısa Formu kullanılmıştır.

Verilerin toplanması

Yöneticilere konuyla ilgili umumi bilgiler iletildikten sonra, çalışma anketine katılmaya gönüllü olup olmadıkları sorulmuştur. Çalışmaya katılmak için gönüllü bulunan spor işletmeleri yöneticilerine bundan sonra araştırma anket formu verilip herhangi bir soru olursa yanıtlamak için anketlerin bitimine kadar beklenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla demografik bilgileri içeren aşamadan oluşan anket, Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Minnesota İş Doyumu Ölçeği Kısa Formu kullanılmaktadır. Maslach tükenmişlik ölçeğinde bulunan ; 1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16 ve 20 no'lu maddeler duygusal tükenmeyi; 5, 10, 11, 15 ve 22 no'lu maddeler duyarsızlaşmayı; 4, 7, 9, 12, 17, 18, 19 ve 21 no'lu maddelerdeki tanımlamalarsa kişisel başarıyı hesaplamada kullanılan tutumları ifade etmektedir.(MTÜ) tükenmişliği üç alt kısımda ele alır. Hepsi 22 deyişte bulunan ölçekte tükenmişlik; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük bireysel başarı olmakla beraber alt kısımlara bölünmektedir (Cronbach Alfa: Duygusal Tükenme = 0.83, Duyarsızlaşma = 0.71 ve Düşük Kişisel Başarı = 0.72). Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nde bulunan bütün ifadelere katılma derecesini gösteren şıklar vardır. 1-5 arasında puanlanan ölçekte; "kesinlikle katılmıyorum" şıkkı 1 puan; "katılmıyorum" şıkkı 2 puan; "kararsızım" şıkkı 3 puan; "katılıyorum" şıkkı 4 puan ve "kesinlikle katılıyorum" şıkkı 5 puan olarak değerlendirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye çevirme denemeleri Ergin (1992) tarafından sağlanmaktadır (Şıklar ve Tunalı, 2012, s.76). Maslach Tükenmişlik Ölçeği'nin üç kısımdan toplayabileceği puan oranları ve bu oranların karşılık belirttiği seviyeler Tablo 1'de yer almıştır (İnce ve Şahin,2015).

Tablo 1. MTE Puanlama Anahtarı

Tükenmişlik	Düşük Düzey	Orta Düzey	Yüksek Düzey
Duygusal Tükenme	0-16	17-26	27 ve üzeri
Duyarsızlaşma	0-8	9-13	14 ve üzeri
Kişisel Başarı	37 ve üzeri	31-36	0-30

Weiss, Davis, England ve Lofguist (1967) aracılığı ile çalışılan Minnesota İş Doyum Ölçeği Baycan (1985) aracılığıyla Türkçe'ye adepte ederek geçerlilik ve güvenilirlik araştırmaları yapılmaktadır (Cronbach alfa = 0,77). Minnesota İş Doyum Ölçeği 1-5 arasında puanlanan beşli likert tipi ölçeği oluşturur.

Ölçek puanlamasında, Hiç memnun değilim; 1 puan, Memnun değilim; 2 puan, Kararsızım; 3 puan, Memnunum; 4 puan, Çok memnunum; 5 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekte zıt puanlama maddesi yoktur. Minnesota İş Doyum Ölçeği içsel, harici ve genel tatmin seviyelerini sınırlayıcı alanlara sahip 20 içerikten oluşmaktadır. Alt boyutlardan iç tatmini 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 20 maddelerden oluşmaktadır. Başarılı olmak, tanıma ve ya beğenilme, işin kendisi, işin yükleri, terfiyle birlikte görev değişikliği gibi işin içsel niteliğine ilişkin memnuniyetlerle ilgili maddeler oluşturmaktadır. Alt boyutlardan dışsal doyum ise 5, 6, 12, 13, 14, 17, 18, 19 maddelerinden oluşmuştur. İşletme politikası ve yönetimi, denetim şekli, yönetici, çalışma ve astları ile olan ilişkiler, çalışma durumları, beklenen maaş vb. öğelerden oluşturulmaktadır. Genel doyum ölçekte bulunan bütün maddeler 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 numaraları kapsamaktadır. Bir de Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin öncesine katılanlardan öğrenilmek için cinsiyet, yaş, unvan, iş tecrübesi ve öğrenim seviyesi gibi demografik bilgiler bölümü eklenmiştir (Yelboğa, 2007, s. 6). Weiss vd. (1967) Minnesota doyum ölçeğinin 20-100 aralığında puanlanan ve puan seviyesi arttıkça iş tatmininin arttığını gösteren bir ölçek olduğunu belirtmiştir ve puan seviyesi 25 ve altı düşük iş tatmini, 26-74 orta seviye iş tatmini ve 75 ve üzeriyse yüksek iş tatmini olarak göstermiştir (Koroğlu,2012). Demografik bilgi formu, Minnesota İş Doyumu Ölçeği Kısa Formu ölçekleri kullanılabilmesi için kurumların genel müdürlüğünden izin alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Verilerin analizi

Çalışmada biriktirilen verilerin analizi sırasında, SPSS 17.0 for Windows programı kullanılmaktadır. Nominal ve ordinal verileri tanımlarken Frekans Analizi, ölçüm parametrelerinin belirtilmesi amacıyla ortalama ile standart sapma değerleri kullanılmaktadır. Ölçek seviyelerinin ayırım analizi ve hipotez testlerinden başta, verilerin dağılımının normalliği amacıyla Kolmogorov Smirnov testi yapılmaktadır. Testin neticesinde normal dağılan parametrelerin ikili grup ayırımı Independent Samples T-testiyle, 2 ve fazlası grupların ayırımı One-Way ANOVA testi analiz etmektedir. Dağılmayan verilerin 2 li grup ayırımları için Mann Whitney-U testi, ikiden fazla grup ayırımında Krus-

kal Wallis-H testi uygulanmaktadır. Korelasyon çözümlemesi parametrik veriler için Pearson's Korelasyonu, nonparametrik veriler içinse Spearman's rho korelasyon analizi kullanılmıştır. Tüm analizler yüzde 95 emniyet aralığıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Çalışmaya Dahil Olan Bireylerin Bazı Demografik Özelliklere Göre Dağılımları

	Değişken	N	%
Cinsiyet	Erkek	118	93,7
	Kadın	8	6,3
Yaş Grubu	26-35 aralığı	59	46,8
	36-45 aralığı	56	44,4
	46 ve üzeri	11	8,7
Eğitim Durumu	Ön lisans	20	15,9
	Lisans	97	77,0
	Lisansüstü	9	7,1
Medeni Durumu	Evli	101	80,2
	Bekar	25	19,8
Aylık Gelir	4001-5000 TL aralığı	16	12,7
	5001-6000 TL aralığı	69	54,8
	6001 TL ve üzeri	41	32,5
Aile Tipi	Çekirdek aile	102	81,0
	Geniş aile	24	19,0
Mesleki Tecrübe	1-5 sene	34	27,0
	5-10 sene	57	45,2
	10-15 sene	35	27,8

Demografik bulgular

Çalışmada yer alan yöneticilerin yüzde 93.7'si erkek ve yüzde 6.3'ü kadındır. Genele bakıldığında erkeklerin fazlalıkta olduğu görülmüştür. Önümüzdeki dağılım, ülkemizde genelde erkek yönetici olduğu fikrine katılmaktadır. Araştırmaya ortak olan yöneticilerin yüzde 46.8'i 26-35 aralığı, yüzde 44.4'ü 36-45 ve yüzde 8.7'si 46 ve üstü yaşa sahiptir. Sonuçta ülkemizde olan spor kurumlarının yöneticilerinin demografisini desteklemektedir. Katılımcıların yüzde 15.9'u ön lisans, yüzde 77.0'si lisans ve yüzde 7.1'i yüksek lisans eğitimi almıştır. Araştırma örnekleminin yüzde 80.2'si (yani büyükçe bir bölümü) evli, yüzde 19.8'i ise bekarıdır. Çalışmaya dahil olan spor yöneticilerinin yüzde 12.7'si 4001-5000 TL aralığı, yüzde 54.8'i 5001-6000 TL aralığı, yüzde 32.5'i ise 6001 TL ve üstünde aylık maddi gelir kazanmaktadır. Aylık gelir çoğunlukla 5000 TL'nin üzerindedir. Katılanların yüzde 81.0'i çekirdek

aileye, yüzde 19.0'u ise geniş aileyle yaşadığı görülmüştür. Dağılımdan çekirdek aile fazla gözükmüş olsa dahi geniş aile seviyeleri mühim ölçüdedir. Araştırmaya dahil olan spor yöneticilerinin yüzde 27.0'si 1-5 sene arası, yüzde 45.2'si 5-10 sene arası, yüzde 27.8'i 10-15 sene süresi iş tecrübesine sahiptir. Genellikle orta düzeyde 5-10 yıl arası tecrübeli spor yöneticileri araştırmaya katılmıştır.

Tablo 2. Maslach Tükenmişlik Ölçeği Maddelerine Verilen Cevaplara İlişkin Sonuçlar

	Cinsiyet	N	Toplam	SS
Duygusal_Tükenmişlik	Kadın	8	15,56	3,47
	Erkek	118		
Kişisel_Başarı	Kadın	8	14,76	3,27
	Erkek	118		
Duyarsızlaşma	Kadın	8	10,69	1,80
	Erkek	118		
Tükenmişlik	Kadın	8	39,98	5,03
	Erkek	118		

Tükenmişlik alt boyutlarından duygusal tükenmişlik seviyesinin düşük düzeyde, kişisel başarı alt boyut puanının yüksek düzeyde, duyarsızlaşma alt boyutunun ise orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İş Tatmini Maddelerine Verilen Cevaplara İlişkin Sonuçlar

	Cinsiyet	N	Toplam	SS
İçsel Tatmin	Kadın	8	46,12	3,62
	Erkek	118		
Dışsal Tatmin	Kadın	8	45,95	1,87
	Erkek	118		
İş Tatmini	Kadın	8	92,07	4,83
	Erkek	118		

Araştırmamızda yer alan yöneticilerin iş tatmini, içsel tatmin ve dışsal tatmin seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Bütün Tükenmişlik Seviyelerinin Demografiksel Özelliklere Göre Farkı Amacıyla Yapılan Analiz Sonuçları

	Toplam	SS	p
Cinsiyet			
Erkek	41,19	6,53	0.309
Kadın	38,50	5,26	
Yaş			
26-35	41,19	6,71	0.198
36-45	41,41	6,32	
46 ve üzeri	38,09	5,72	
Eğitim			
Ön lisans	42,55	7,88	0.679
Lisans	40,84	6,23	
Lisansüstü	39,56	5,73	
Medeni durum			
Evli	40,88	6,55	0.627
Bekar	41,56	6,22	
Aylık gelir			
4001-5000 TL aralığı	39,63	6,27	0.562
5001-6000 TL aralığı	40,99	6,72	
6001 TL ve üzeri	41,61	6,17	
Aile tipi			
Çekirdek aile	40,79	6,59	0.313
Büyük aile	41,96	5,97	
Mesleki deneyim			
1-5 sene	40,09	6,73	0.155
5-10 sene	42,30	6,48	
10-15 sene	39,83	5,99	

Toplam tükenmişlik seviyesi erkeklerde, 36-45 arası yaş aralığı olan katılımcılarda, ön lisans mezunu, bekar olup, aylık geliri 6001 TL ve fazla bulunanlarda, geniş aileyle yaşayan, 5-10 yıl meslek tecrübesi bulunanlarda daha yüksektir. Tüm gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 1.5 Tükenmişlik ile İş Tatmini Arasında İlişki için Uygulanan Korelasyon Analiz Sonuçları

	Tükenmişlik	Duygusal Tükenmişlik	Kişisel Başarı	Duyarsızlaşma	İş Tatmini	İçsel Tatmin	Dışsal Tatmin
Tükenmişlik	r	1,000	,664**	,878**	,442**	-,033	-,023
	p	.	,000	,000	,000	,712	,854
	N	126	126	126	126	126	126
Duygusal Tükenmişlik	r	,664**	1,000	,402**	-,141	-,015	-,033
	p	,000	.	,000	,114	,871	,714
	N	126	126	126	126	126	126
Kişisel Başarı	r	,878**	,402**	1,000	,439**	-,029	-,034
	p	,000	,000	.	,000	,751	,703
	N	126	126	126	126	126	126
Duyarsızlaşma	r	,442**	-,141	,439**	1,000	-,072	-,003
	p	,000	,114	,000	.	,421	,971
	N	126	126	126	126	126	126
İş Tatmini	r	-,033	-,015	-,029	-,072	1,000	,917**
	p	,712	,871	,751	,421	.	,000
	N	126	126	126	126	126	126
İç Tatmin	r	-,023	-,017	-,034	-,003	,917**	1,000
	p	,800	,850	,703	,971	,000	.
	N	126	126	126	126	126	126
Dışsal Tatmin	r	-,017	-,033	,008	-,074	,909**	,717**
	p	,854	,714	,929	,412	,000	,000
	N	126	126	126	126	126	126

Tükenmişlik ile tükenmişliğin alt seviye ilişkilerinde olumlu olarak kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$, $\beta = 0,664$, $\beta = 0,878$, $\beta = 0,442$). İş tatmini ile iş tatmini alt boyutları arasında olan ilişkilerde olumlu olarak güçlü bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$, $\beta = 0,917$, $\beta = 0,909$). İş tatmini alt boyutları ve tükenmişlik alt boyutları arasında istatistiksel bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Toplam tükenmişlik puanı ile iş tatmini bütün puanları arasında ise ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$, $\beta = -0,033$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmamızda spor işletmeleri yöneticilerinin tükenmişlik ve iş tatmini se-

viyeleri araştırılarak, tükenmişlik düzeylerinin iş tatminini ne şekilde etki ettiği araştırılmıştır. Çalışmaya bu pencereden, spor işletmelerindeki yöneticilere anket uygulanarak tükenmişlik ve iş tatmini seviyeleri ortaya koyulmuş ve tükenmişlik ile iş tatmini arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Yapılan bir çalışmada, cinsiyete göre duygusal tükenme ($p=0.148$), hissizleşme ($p=0.074$) kişisel başarının ($p=0.218$) istatistiki olarak anlamlı seviyede farklılaşmadığını gösterilmiştir (Akkoç ve Tunç, 2015, s.16). Çalışmanın devamında yaş aralığında her üç tükenme seviyesi istatistiksel olarak anlamlı fark göstermemiştir. Medeni duruma göreyse yalnızca bireysel başarı seviyesi anlamlı durumda farklılaşmıştır ($p<0.05$). Bireysel başarı seviyesinin yaşa göre anlamlı düzeyde değiştiği, 36 ve üst yaşlarda bulunanlarda en fazla seviyede olduğu, farklı boyutların ise anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir(Altay, Gönener ve Demirkiran, 2010, s.15). Aynı çalışmada medeni duruma ve mezun olunan seviyeye göre tükenmişlik seviyeleri arasında farklılık anlamlı değildir. Bir başka çalışmada, bireysel başarı seviyesi anlamlı bir derecede 51 ve üstyaşta daha fazla olduğu, ancak farklı seviyelerin anlamlı fark göstermediği belirtilmiştir(Ardıç ve Polatçı, 2008, s. 82). Denk durumlarda medeni durumlarını düşünürsek tükenmişlik seviyeleri anlamlı fark göstermemektedir. Bakan ve Tombak (2014)araştırmalarında, tükenmişliğin cinsiyete göre anlamlı fark göstermediğini, yaş ve medeni duruma göre duygusal tükenme seviyesinin farkının anlamlı olduğunu bildirmektedir. Benzer bir çalışmada tükenmişliğin boyutlarının medeni durumla anlamlı fark göstermediğini, medeni hale göre ise duygusal tükenmenin anlamlı bir seviyede bekarlarda fazla olduğunu gösterilmiştir (Cemaloğlu ve Şahin. 2007, s.71). Cengil (2010), tükenmişliğin bütün alt başlıklarının yaş, medeni hal ve çocukların sayısına göre anlamlı fark göstermediğini, ancak eğitim durumuna göre duygusal tükenmenin anlamlı derecede fark ettiği bildirmektedir. Çankaya (2017) ise araştırmasında yaşla ilgili bütün tükenmişlik seviyelerinin anlamlı derecede farklılaştığını, duygusal tükenme ve hissizleşmenin genç yaşlarda, bireysel başarının yaşı fazla olanlardan az olduğu göstermektedir. Çalışmada kazanılan sonuçlara göre tükenmişlik seviyesi erkeklerde, 36-45 arası yaşta bulunan katılımcılarda, ön lisans mezunu, bekar, aylık geliri 6001 TL ve daha fazla olan, büyük aileyle yaşayan ve 5-10 sene meslek tecrübesi bulunanlarda fazla seviyededir. Bireysel başarı seviyesi erkek katılımcılarda, 26-35 aralığı yaş olup, ön lisans mezunu, bekar, aylık geliri 6001 TL ve üstünde olan, büyük

aileyle yaşayan ve beş-on yıl meslek tecrübesi olanlarda daha fazladır. His-sizleşme seviyesi erkeklerde, 26-35 aralığı yaş, ön lisans mezunu, evli, aylık geliri 4001-5000 TL aralığı olanlarda, çekirdek aile ile yaşayan ve 5-10 yıl mes-lek tecrübesi olanlarda daha fazla seviyededir. Toplam tükenmişlik seviyesi erkek katılımcılarda, 36-45 arası yaş olan katılımcılarda, ön lisans mezunu, bekar, aylık geliri 6001 TL ve fazla olanlarda, büyük ailede ve 5-10 yıl mesleki deneyimi olanlarda daha fazladır. Araştırmamızda spor yöneticilerinin tü-kenmişlik düzeyinin demografik özelliklere göre anlamlı bir fark gösterme-diği tespit edilmektedir ($p>0.05$). Bütün olarak sonuçlara bakıldığında, de-mografik özelliklerin duygusal tükenme üzerinde gerekli bir etkisinin olma-dığı öne çıkmaktadır. Diğer taraftan literatürde çalışılan araştırmalarda, de-mografik özelliklere göre duygusal tükenmenin farklılık gösterdiği ve göster-medığı araştırmalarda mevcuttur (Işıkhan, 2016,s.382-383 ; Marakoğlu vd. 2013,s.107.; Özsoylu, Akyıldız ve Dursun, 2017,s.107-108.; Turgut vd. 2016, s.259-260 ; Yıldırım ve İçerli 2010, s.127-128; Yıldız ve Çolak 2018, s.622-624). Araştırma örnekleminin yöneticiler üstünde dikkat çekmiş olması ve yöneti-cilerin bütün olarak demografik özelliklerinin birbirlerine temas halinde ol-masının bu sonuçlar üstünde etkisi olduğunu söylemek doğrudur. Daha fazla örneklem sayısı ve daha değişik demografik yapıdaki gönüllülerden oluşturulan çalışmalarda, bu değişikliğin çok daha anlamlı duruma getiril-mesi incelenebilir. Javed vd. (2014) çalışmalarında, iş tatminin, tükenmişliğin belirtisi olan iş sadakatini ve işten ayrılma maksadı ile olumlu seviyede bir-likte olduğu bildirmektedir. Orhan ve Komşu (2016) araştırmalarında, iş tat-mini ve tükenmişlik arasında olumsuz düzeyde birliktelik olduğunu gözlemlemiştir. Parvin ve Kabir (2011), araştırmalarında iş tatmini, iş şartları, maaş ve promosyon, adalet, iş güvenliği, işletme ve çalışanlarla birlikte anlamlı du-rumda etkilediğini göstermiştir. Araştırmada yapılan korelasyon analizinde, her ölçeğin boyutlarının kendi içinde anlamlı ilişkisi olması verilerle denkli-ğini öne çıkarırken, tükenmişlik ile iş tatmini arasında birliktelik anlamlı ol-maması ise demografik olarak birbirini andıran yönetici benzerliğini ifade et-miştir. Ülkemizde genel olarak yöneticilerin bir kurum ya da bakanlıkta bu-lunan, ilgili bakanlık ya da kurumun asli görevleri ile doğru bir şekilde, bir-biriyle ilişkilidir. Bu durumun çalışmamızın sonuçlarına da etki ettiğini söy-leyebiliriz.

EXTENDED ABSTRACT

The Relationship between Burnout Level and Job Satisfaction Level of Sport Facilities Managers

*

Beyza Özer – Engin Işık Abanoz – Utku Gönener – Ahmet Gönener
İstanbul Gelişim University, Kocaeli University

The concept of management is present in corporate structures such as public institutions, private companies, local administrations, educational institutions and organizations, as well as in structures at all levels such as a sports club or sports facility. Whenever people come together in teams to achieve common goals, it is essential that each individual's efforts are coordinated to achieve an effective result. Therefore, management involves the successful direction and coordination of human, material, financial and temporary resources within the group, thus making it easier to achieve the goals set by the organization and its members within a specific plan and program framework. Individuals in charge of such managerial work in the organization actually carry out managerial duties. Individuals in management positions such as general manager, deputy general manager, branch managers and deputies, facility managers and assistants in all kinds of institutions and facilities in the sports sector are defined as sports managers. One of the main duties of sports managers is to ensure that the satisfaction of both sports facility users, facility members and sports trainers remains as high as possible. Sports managers experience psychological, physical and mental burnout due to frequent encounters with people due to their profession, while their job satisfaction also decreases. While this decline is reflected in the sports managers, colleagues, environment, family and relationships, it cannot provide the functionality of the institution they are responsible for. The decrease in the performance of sports managers affects the expectations of the institution and the society. Therefore, job satisfaction levels of sports managers are important. On the other hand, understanding the management practices of organizations to solve the problems in management models, organization types, trends, and job satisfaction of employees can help to gain competitive advantage.

However, this understanding does not guarantee efficiency and effectiveness for the organization, so managing the acquired knowledge will also include adapting to achieve the goals set by the organization. The concept of burnout is defined as a situation related to the physical consumption and development of a negative attitude towards employees and life at work, resulting from long-term work in environments with intense emotional demands. Work life not only provides the staff with the experience of the profession, but also accumulates the different emotions that arise every work day. As a result of these experiences, a person has a mental and emotional attitude to work. The concept of job satisfaction is a term that arises when it matches the characteristics of the job and the requests of the employees and determines the satisfaction of the employee. The concept of job satisfaction is the result of individuals handling things as a positive and enjoyable feeling. Job satisfaction is a function of “values defined as what an individual consciously or unconsciously wants to achieve”. The higher the level of these values obtained in business life, the higher the job satisfaction. Job satisfaction or job satisfaction in sports sciences is an important concept for almost all segments of society, from plant workers to facility managers. Also, professional burnout is important for those working in such institutions, and the high quality of the service provided in these institutions may also affect the success of society in general towards sports. Therefore in this study, it was aimed to investigate the relationship between burnout levels and job satisfaction of sports facilities managers. The universe of the research is composed of sports facility managers who are active in 2019 in the Istanbul region and actively functioning in 2019, and the sample is composed of 126 sports facility managers who participated in the research in a random and voluntary manner. A questionnaire including demographic information form, Minnesota Job Satisfaction Scale and Maslach Burnout Inventory was applied to the participants. Among the burnout subscales, the level of emotional exhaustion is low, the personal accomplishment subscale score is high, and the depersonalization subscale is medium. It was determined that the job satisfaction of the participants was high according to the job satisfaction total scores. There is a strong positive correlation between burnout and burnout sub-dimensions ($p < 0.05$, $\beta = 0.664$, $\beta = 0.878$, $\beta = 0.444$). There is a strong positive relationship between job satisfaction and

job satisfaction sub-dimensions ($p < 0.05$, $\beta = 0.917$, $\beta = 0.909$). There was no statistically significant relationship between job satisfaction subscales and burnout subscales ($p > 0.05$). The relationship between total burnout score and job satisfaction total scores was not statistically significant ($p > 0.05$). As a result, there was no statistically significant relationship between burnout and job satisfaction.

Kaynakça / References

- Akkoç, İ. ve Tunç, H. (2015). Örgüt çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin araştırılması: Balıkesir İl Millî Eğitim Müdürlüğü örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34), 1-21. doi:10.31795/baunso-bed.645363
- Altay, B., Gönener, D. ve Demirkiran, C. (2010). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri ve aile desteğinin etkisi. *Fırat Tıp Dergisi*, 15(1), 10-16.
- Ardıç, K. ve Polatci, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama:GOÜ Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 69-96.
- Bakan, H. ve Tombak, N. (2014). İdari personelin tükenmişlik düzeylerinin sosyodemografik değişkenler açısından incelenmesi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi örneği. *The Journal of International Social Research*, 7(35), 681-695.
- Baycan, A. (1985). *An analysis of several aspects of job satisfaction between different occupational groups*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cemaloğlu, N ve Erdemoğlu Şahin, D . (2007). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15 (2), 463-484
- Cengil, M. (2010). Din görevlileri ve Kur'an kursu öğreticilerinin tükenmişlik Düzeleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 79-101.
- Çankaya, M. (2017). Özel hastane çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ve bir alan uygulaması. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(9), 1-15.
- Eğinli, A. T. (2009). Çalışanlarda iş doyumunu: kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 35-52.

- Grimaldi Puyana, M., Pérez Villalba, M., Bernal García, A. ve Sánchez Oliver, A. J. (2018). Comparative study of job satisfaction in workers with a degree in *Physical Activity and Sports Science*, 18(Supplement issue 3)1380-1385
- Işıkhan, V. (2016). *Çalışanlarda tükenmişlik sendromu*. 06 Şubat 2020 tarihinde http://www.solunum.org.tr/TusadData/Book/472/176201612828-32_Bolum_31_Tukenmislik.pdf adresinden erişildi
- İnce, N. B. ve Şahin, A. E. (2015). Maslach tükenmişlik envanteri-eğitimci formu'nu türkçe'ye uyarlama çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 6(2),385-399
- Javed, M., Balouch, R. ve Hassan, F. (2014). Determinants of job satisfaction and its impact on employee performance and turnover intentions. *International Journal of Learning & Development*, 4(2), 120-140.
- Karaçam, A. ve Pular, A. (2019). Hakemlerin problem çözme becerileri ile öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 115-130.
- Köroğlu, Ö. (2012). İçsel ve dışsal iş doyum düzeyleri ile genel iş doyum düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: turist rehberleri üzerinde bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 275-289.
- Marakoğlu, K., Kargın, N. Ç. ve Armutlukuyu, M. (2013). Tıp fakültesi araştırma görevlilerinde tükenmişlik sendromu ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 1(1), 103-108.
- Maslach, C. ve Leither, M. P. (2008). Early predictors of job burnout and engagement. *Journal of Applied Psychology*, 93(3), 498 -512.
- Orhan, U. ve Komşu, U. C. (2016). Akademisyenlerde özyeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin, öğrenmeye yönelik tutuma ve iş tatminine etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 1-18.
- Özaydın, M. M. ve Özdemir, Ö. (2014). Çalışanların bireysel özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkileri : Bir kamu bankası örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.
- Özsoylu, S., Akyıldız, B. ve Dursun, A. (2017). Burnout levels and affecting factors in nurses working in a university hospital. *Turkish Journal of Pediatric Emergency and Intensive Care Medicine*. 4(1), 104-109.
- Parvin, M. M. ve Kabir, M. M. N. (2011). Factors affecting employee job satisfaction of pharmaceutical sector. *Australian Journal of Business and Management Research*. 1(9), 113-123.

- Sánchez, G. F. L., Arturo, F. J. B. B. Y., ve Suárez, D. (2018). Job satisfaction of sports instructors of tennis, padel and swimming. *Journal of Physical Education & Sport*, 18(Supplement issue 3), 1380-1385.
- Soysal, A. (2011). İş yaşamında tükenmişlik. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*. 10.08.2019 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/6861881-Is-yasaminda-tukenmislik.html> adresinden erişildi.
- Şıklar, E , Tunalı, D . (2012). Çalışanların tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi: Eskişehir örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 33 ,75-84.
- Taşğın, Ö. (2004). Gençlik ve spor genel müdürlüğü merkez ve taşra örgütü yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerinin iş doyum düzeylerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3(3), 170-175.
- Turgut, N., Karacalar, S., Polat, C., Kiran, Ö., Gültop, F., Türkmen Kalyon, S., ... Kaya, E. (2016). Uzmanlık eğitimindeki doktorlarda tükenmişlik sendromu. *Turkish Journal of Anesthesia & Reanimation*, 44(5),258-264.
- Yakut, H. İ., Gül Kapısız, S., Durutuna, S. ve Evran, A. (2013). Sağlık alanında çalışma yaşamında tükenmişlik. *The Journal of Gynecology - Obstetrics and Neonatology*. 10 (38) ,1564-1571.
- Yıldırım, M. H. ve İçerli, L. (2010). Tükenmişlik sendromu: maslach ve kopenhag tükenmişlik ölçeklerinin karşılaştırmalı analizi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 2(1), 123-131.
- Yıldız, S. B. ve Çolak, U. (2018). Liderlik davranış tarzlarının örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimlerine etkileri: Seyahat acentaları üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7(4), 607-632.
- Yelboğa, A. (2007). Bireysel demografik değişkenlerin iş doyumunu ile ilişkisinin finans sektöründe incelenmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2),1-18.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özer, B., Abanoz, E. I., Gönener, U. ve Gönener, A. (2021) Spor tesisi yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerinin iş doyum düzeyleri ile ilişkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* , 17(36), 2957-2974. DOI: 10.26466/opus.688985

What Is Neuroentrepreneurship? The Theoretical Framework, Critical Evaluation, And Research Program

DOI: 10.26466/opus.840936

*

Arzu Girişken* – Tuna akar **

* Dr. Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Mail: arzu.cakar@altinbas.edu.tr

ORCID: [0000-0003-0295-7976](https://orcid.org/0000-0003-0295-7976)

**Dr. Öğr. Üyesi, MEF Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, İstanbul/Türkiye

E-Mail: cakart@mef.edu.tr

ORCID: [0000-0001-8594-7399](https://orcid.org/0000-0001-8594-7399)

Abstract

As interest in entrepreneurship research to identify the possible economic development opportunities that entrepreneurs can provide, entrepreneurship research's objective tools are reaching their limits. Researchers in entrepreneurship are striving to discover new techniques and methodologies to answer questions about what makes a person an entrepreneur and perhaps identify and encourage an entrepreneur in the next step. Although a great deal of research has been done to answer these questions scientifically, traditional techniques have failed to produce the desired answers. For this reason, researchers working in the entrepreneurship field have recently been increasingly interested in applying neuroscience methods, especially after the proliferation of research fields such as neuroeconomics, neuromarketing, and neuropolitics. Although the population of neuroentrepreneurship research is gradually increasing, we cannot say that the field has been studied theoretically enough yet. In this article, a theoretical definition of neuroentrepreneurship is made, and a scientific framework is tried to be gained on the way to future research.

Keywords: Neuroentrepreneurship, Management, Entrepreneurship, Innovation, Neuroscience

JEL Classification: M00, M13, M16

Nörogirişimcilik Nedir? Teorik Çerçeve, Kritik Değerlendirme ve Araştırma Programı

Öz

Girişimcilerin sağlayabileceği olası ekonomik kalkınma fırsatlarını belirlemek için girişimcilik araştırmalarına ilgi arttıkça, girişimcilik kavramını araştırmak için uygulanan nesnel araçlar sınırlarına ulaşıyor. Girişimcilik konusunda araştırma faaliyetlerinde bulunanlar, bir kişiyi hangi unsurların girişimci yaptığına ve belki de bir sonraki adımda bir girişimcinin nasıl belirlenip teşvik edilebileceğine dair cevaplanmamış sorulara yanıt bulabilmek için yeni teknikler ve metodolojiler keşfetmek adına gayret ediyorlar. Bu soruları bilimsel olarak cevaplamak için çok sayıda araştırma yapılmasına rağmen, geleneksel teknikler istenen cevapları üretmekte yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, girişimcilik alanında çalışmalar yapan araştırmacılar son zamanlarda, özellikle nöroekonomi, nöropazarlama ve nöropolitika gibi araştırma alanlarının yaygınlaşmasından sonra, nörobilimin bu alanda sağladığı teknikleri uygulamaya giderek alana daha fazla ilgi gösteriyorlar. Nörogirişimcilik araştırmaları popülaritesi giderek artsa da, alan henuz teorik olarak yeteri kadar çalışılmış diyemeyiz. Bu makalede, nörogirişimciliğin teorik bir tanımı yapılarak gelecek araştırmalara giden yolda bilimsel bir çerçeve kazandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nörogirişimcilik, Yönetim, Girişimcilik, İnovasyon, Nörobilim
JEL Sınıflandırması: M00, M13, M16

Introduction

Entrepreneurship has been accepted for organizational sciences since the 1980s (Perez-Centeno, 2018). The phenomenon has already been investigated from a widely various perspectives via different approaches. Turcan and Fraser (2018) have attempted to identify the interconnections of entrepreneurship research with a total of more than twenty fields ranging from psychology and neuroscience to theology and philosophy. The promise of interdisciplinary research, particularly bringing neuroscientists together with economists and organizational scientists, has gained special attention within the last decade. In parallel to the fast development of neuroscience tools, the application-based fields have emerged with high speed (Massaro, 2017). The methods used in cognitive neuroscience have been involved in consumer research and research on financial and organizational behavior and entrepreneurship research (Massaro, 2017). These methods have been tracked by researchers from various fields, including organizational sciences, professional managers, and others. This attention has resulted in the onset of a new concept called neuromanagement. The tools and methods adopted from neuroscience enabled the researchers to apply the neuromanagement approach from a professional perspective, including economic and managerial decision-making processes. Neuromarketing has emerged as the most widely known and fastest-growing subfield of the neuromanagement approach. The application of neuroscience techniques in marketing research and marketing campaigns has shed light on many black boxes in consumer decision-making processes. It has produced much more valuable information (Satpathy, 2012).

Conventional entrepreneurship research approaches have sought to identify entrepreneurs' main characteristics, their distinctive features and the impact of external factors such as environment and culture on entrepreneurial behavior. However, entrepreneurial cognition or decision-making processes have long been evaluated as a black box (Day, Boardman, and Krueger, 2017). Following the rise of behavioral economics, the entrepreneurship field provided enough framework to investigate an entrepreneurial kind of mental processes. Kahneman and Tversky have initiated the related framework (1974)'s empirical studies on decision-making and their prospect theory (1979). On the other hand, there have been empirical studies related to unconscious processing and decision-making by Libet, Gleason, Wright, and Pearl

(1983). With the help of advances in neuroscience methods, Kahneman (2003) provided crucial work on bounded rationality.

The researchers in organizational sciences have collaborated with neuroscientists to scientifically identify how entrepreneurs' brains work and how their neural mechanisms are different than others. This very young interdisciplinary field has been investigated by researchers from various fields and specializations (Aydın & Irmis, 2018). As a recently but rapidly emerged field, neuroentrepreneurship has already focused on conscious and unconscious processes behind entrepreneurial behavior and propensity. The 'neuro approach' related to entrepreneurship research has targeted identifying the unexplained differences in individuals' entrepreneurial behaviors. These observed differences were related to persons from very similar origins, including region, education, and even family. Different layers have been proposed to explain the whole phenomena from cognitive to emotional and from local to global. In this realm, the research findings for understanding the factors related to the geographical, educational, demographic, and sociological differences were not satisfactory (Day, Boardman, and Krueger, 2017).

Albeit gaining relatively high popularity at a growing speed, this very young field of neuroentrepreneurship has yet to be explored to a limited extent. It should be scientifically defined and framed as an application-based research field. There are currently too few studies on the issue (Krueger and Day, 2010). Some of the main research questions in the entrepreneurship field have been related to investigating the entrepreneurial decision-making processes and understanding the potential factors associated with providing training to the entrepreneur candidates. This article attempts to give a theoretical definition of neuroentrepreneurship along with a theoretical framework supported by the existing research to enlighten the road to further study.

Definition of Neuroentrepreneurship

After a couple of decades of research, most of the entrepreneurship researchers provided a framework related to entrepreneurship's central concept as a mindset that could be regarded as common sense (Wuebker et al., 2017). However, defining the mindset concept and its measurement remains con-

troversial (Day, Boardman, and Krueger, 2017). The mainstream neuroscientific methods offer to extend the entrepreneurship research to investigate a critical point, namely 'entrepreneurial mindset' (Moore, McIntyre, Lanivich, and Le-Vasseur, 2019). The neuroscientific techniques have recently been regarded as crucial tools to identify the deeper structures and processes operating under the entrepreneurial way of thinking and entrepreneurial behavior. Although it has been attempted to analyze from various perspectives, scientific research has yet to identify the intentions that make a person an entrepreneur and the drivers of the entrepreneurial intentions. Haynie, Shepherd, Mosakowski, and Earley (2010) describe the entrepreneurial mindset's essence as the ability to sense, acting and mobilizing under uncertainty.

Moreover, the neuroentrepreneurship research program has focused on using the desired tools to testify the currently accepted theoretical arguments on entrepreneurial behavior (Alivisatos et al., 2013). Past research on entrepreneurship seems to agree to understand the potential factors, including cognitive, emotional, biological, and genetic factors, to differentiate an entrepreneur from a non-entrepreneur. However, the current tools used by entrepreneurship research are not sufficient to adequately evaluate the mechanisms that exist in entrepreneurs' brains (or, in other words, the mental processes). As a result, a proper and sufficient means of scientific testing of these hypotheses is not possible with the current research tools. However, neuroscience tools and neuroentrepreneurship approach carry an exciting potential that could help testify the current hypothesis in the field and the potential of triggering dramatic changes in the current knowledge on entrepreneurial behavior (Binder et al., 2017).

Many research fields in social sciences have massively adopted the recent advances in neuroscientific methods, and entrepreneurship researchers seem to lag. Holan (2014) argues entrepreneurship researchers were not as quick as expected in the process of adopting and using the neuroscientific methods actively for several reasons. One of the first reasons is related to the need for interdisciplinary research teams composed of different experts from various disciplines. In addition to this, both the complex nature of the human brain and the used technologies make it difficult to develop research projects. The last reason is the operational costs of using neuroscience techniques. Despite

the barriers neuroentrepreneurship has, it can be claimed that these novel approaches will doubtlessly improve entrepreneurship knowledge. (Cummings and Nickerson, 2017).

Krueger and Welpel (2008) use neuroentrepreneurship to refer to the triad of neurosciences, entrepreneurship, and /entrepreneurial experiments and studies. On the other hand, Blair (2010) conceptualizes neuroentrepreneurship as a novel and interdisciplinary field that uses neuroscience, neuropsychology, and neuroeconomics to identify entrepreneurs' decisions and behaviors. Krueger and Welpel et al. (2014) attempts to define neuroentrepreneurship as the study of entrepreneurship behavior with the involvement of the methods related to cognitive neuroscience. The current attempts to clarify neuroentrepreneurship research provide a conceptual understanding related to the use of neuroscientific methods mainly for the identification of neural and mental processes related to entrepreneurs as opposed to non-entrepreneurs.

Literature on Neuroentrepreneurship

Lawrence, Clark, Labuzetta, Sahakian, and Vyakarnum (2008) have explored the differences between entrepreneurs' and managers' brains. Their findings indicated that both successful entrepreneurs and managers could have cold cognition or perform rational analysis. Still, entrepreneurs differed from managers with also using hot cognition or emotional thinking. The obtained results also showed that the neural activities related to cognitive and emotional processes occur in different brain locations. Still, both of these activities are regulated by the activation of the frontal lobes. Stanton et al. (2008) have questioned whether entrepreneurs make their decisions on a rational basis by employing neuroeconomics tools.

Zald et al. (2008) have shown that the entrepreneur's brain has a higher level of dopamine receptor density in the cerebral cortex as opposed to the non-entrepreneurs. The similar fact of having a higher number of dopamine receptors is also valid for risk seekers' brains. According to Stanton and Welpel (2010), risk perception and the related factors could be accepted as one of the most suitable grounds for neuroentrepreneurship since the findings in the literature indicate that the brains' responses to risk are different. Their fMRI analysis has illustrated that specific brain regions, including anterior

cingulate and lateral orbitofrontal cortices, or inferior frontal gyrus, striatum, and insula, are triggered by the risk-related stimuli. In addition to this, the neuroscientific findings in the literature indicate that there are brain regions such as the orbitofrontal cortex, inferior frontal gyrus, amygdala, and insula that are activated for situations related to uncertainty and ambiguity. Holan, Ortiz-Teran, Turrero, and Tomas (2013) have also claimed that the adopted methods and tools from the neuroscientific literature will contribute to entrepreneurship research. This neuro-oriented approach examines the cortical organization differences between entrepreneurs by using a control group composed of non-entrepreneurs. Their empirical study has already employed event-related potential (ERP) methodology to explore the participants' brain activities given a simple task under emotional interferences. Their results suggested that the response to the emotional stimuli has occurred differently in the brains of entrepreneurs. Moreover, entrepreneurs were found to make their decisions more quickly, both behaviorally and neurologically. To sum up, entrepreneurs' brains process the obtained information differently while different brain areas tend to be activated.

Laureiro-Martinez et al. (2014) investigate the differences in brain activities of entrepreneurs and managers. The participants under fMRI were given an exploration and exploitation task. This experimental study's empirical findings indicated that entrepreneurs' brains are far more flexible in different cognitive functions, including attention disengagement, pattern switching, and evidence tracking that are crucial for effective decision-making processes. Krueger and Welp (2014) have questioned what entrepreneurship researchers would learn from neuroscience to identify the potential deeper antecedents of entrepreneurial behavior. They promote the differences between automatic and intentional processing by which they also argued for the intersectional areas for fluid intelligence, change blindness, and mental prototypes. They suggest that decision-making processes could be treated as rather than intentionally triggered processes but more automatic and unconscious processes in this realm. The identification of the potential unintentional process has been the main impasse here. Thus, they focus on identifying the intentional decision-making process related to entrepreneurship to overcome this deadlock. For mental prototypes, they suggest those who evaluate entrepreneurship as a self-identity are more likely to succeed in entrepreneurship. They also propose the working memory as a critical leverage role for different

tasks, including problem-solving, as a part of fluid intelligence. At the same time, they relate the ability to identify opportunities and threats laying ahead of an entrepreneurial process with the change blindness.

Zaro, Fagundes, Rocha, and Nunes (2016) investigate the differences between the brains of entrepreneurs and non-entrepreneurs via the EEG method during the process of identifying an investment opportunity. This empirical study suggests that there are differences between entrepreneurs and non-entrepreneurs in the evaluation of financial risk. This study's findings showed that the bilateral activation takes place among the frontal cortices for entrepreneurs as opposed to non-entrepreneurs, specifically during the search and discovery of opportunities and the propensity to take risks to explore. Drover, Cerf, and Shane (2016) perform an fMRI study to investigate the inner working principles of the black box how an equity investor's brain responds neurologically to pitches by entrepreneurs on 20 investors. This study aims to understand the neural reactions to variations in entrepreneurial processes with a hypothesis suggesting that pitches would trigger neural processes in different regions of the brain depending on the level of displayed entrepreneurial enthusiasm.

Further Research

Since neuroeconomics has focused on identifying the neural processes related to economic decision-making and the related factors, neuroentrepreneurship research has attended the neural processes regarding entrepreneurship. Neuroeconomics researchers also worked on more computational and classification models (Konovalov and Krajbich, 2016).

Another critical issue with respect to the research framework related to the neuroentrepreneurship is that the neuroscientific methods should not be regarded in a revolutionary sense that they will place the conventional methods including laboratory experiments, self-reporting, or interviews; however, the primary approach should be having both of the methods, and these will be used in a complementary fashion (Holan, 2014). Moreover, the research questions related to entrepreneurial identity and intentions have also been associated with the memory-related brain areas through priming and procedural learning (Welpe et al., 2012). On the other hand, the development of self-iden-

tity has been related to the development of entrepreneurial identity and intentions, which could be investigated for the neuroscience methods and autobiographical memory domain. This approach supported by the autobiographical memory perspective will contribute to understanding the previous experiences while becoming an entrepreneur. On the other hand, cognitive neuroscience has focused on investigating the brain of an entrepreneur while trying to model the cognitive structures as well as the neural correlations of the entrepreneurial mindset that probably have the main role of forming the entrepreneurial identity. The perspective of applied cognitive neuroscience on entrepreneurship enabled a set of different hypotheses that paved the path for overcoming the current obstacles within the conventional research domain. Neuroentrepreneurship researchers use MEG (Magnetoencephalography), PET (Positron emission tomography), EEG (Electroencephalography), fMRI (Functional magnetic resonance imaging), and fNIRs (Functional near-infrared spectroscopy) as tools in neuroimaging and neuroscientific methods. Bentzen (2018) considers fMRI among the other methods mentioned above as the most relevant and informative technique. fMRI is an expensive method, and it requires expertise to properly apply along with its other weaknesses, such as the temporal resolution. However, it underlines that it is not dependent on prior cognitive processing and, as a result, it is helpful to identify unconscious processes. On the contrary, Holan and Couffe (2017) suggest that EEG appears as the highest promise confronted with its high temporal resolution despite its limited spatial resolution. Centeno (2017) identifies a total of seven neuroscience methods by which the entrepreneurship research projects could be carried out, including EEG, MEG, fMRI, fNIRs, TMS (Transcranial magnetic stimulation), tDCS (transcranial direct current stimulation), and neurofeedback. Centeno (2017) also argues that these neuroscientific methods provide a means for nurturing and augmenting entrepreneurial behavior as a part of the research framework related to entrepreneurship. Each of these methods contains different strengths and drawbacks. It is the consensus that the most relevant method can be determined for the research questions, hypotheses, and the project budget.

Hoskisson, Covin, Volberda, and Johnson (2011) develop various research ideas and questions for which the neuroscientific methods could be used. The fundamental approach is to determine the potential factors related to identifying an opportunity by an entrepreneur. Proper identification of this process

in an entrepreneur's brain would be invaluable to expand the entrepreneurial behavior. However, it currently seems impossible since neuroscience has yet to identify all neural strategies that work in the human brain. Another idea for research could be to determine whether an entrepreneur's brain shows some highly distinct neural patterns. This is one of the main dilemmas that entrepreneurship literature has faced so far. Many researchers have proposed that a successful entrepreneur is not required to be more intelligent. Still, she should have some pathological focus on the venture to make it successful, although this argument has yet to be proven (Antshel, 2018).

Another critical discussion in entrepreneurship literature is on whether a successful entrepreneur can identify opportunities or the ability to set the required organization to satisfy from a chance or just the pathological bias to focus on success (Fayolle and Linan, 2014). Neuroentrepreneurship tools also offer the potential to identify this question as each recognition of an opportunity or organization of resources, or pathological focus are linked to different brain regions, different neural pathways/circuits, and different skills obtained by the brain (Baucus & Baucus, 2017). Moreover, entrepreneurship research has yet to identify whether entrepreneurs have better skills to reason or are just better at seducing people. The answer could be both, although the question remains unanswered (Holan, 2014).

Within the related academic literature on neuroentrepreneurship research, a novel research idea could be developed to find an answer for the question of whether entrepreneurs brain work as similar to the brains of pathologically obsessive people since neuroscience has already gained sufficient information/knowledge gathered through evaluating brains of obsessive people. Information collected from neural processes occurring in the brains of entrepreneurs during entrepreneurial decision-making could also be compared to other brains that have already been gathered by neuroscientists such as geniuses. It is also highly interesting to provide a research framework with respect to how geographical factors and/or cultural differences might affect entrepreneurs' brains. Albeit its expensiveness, fMRI could be accepted as the most preferred neuroimaging technique. Teamwork that would also include neuroscientists would be more helpful in dealing with the complications of neuroscience.

Criticism

Bentzen (2018) argues that neuroentrepreneurship will be contributing to the entrepreneurship research domain. However, the contribution will not be in a revolutionary sense, however, bioentrepreneurship will probably be providing a more comprehensive framework for modeling entrepreneurial behavior. This view could be assessed in terms of the nature of scientific methodology in which there is no guarantee for the revolutionary developments before its conduction. Meanwhile, bioentrepreneurship mainly focuses on promoting scientific or biotechnological innovations in entrepreneurship rather than identifying the entrepreneurial decision-making process for training entrepreneur candidates. Moreover, neuroentrepreneurship, when compared to the other fields related to the applied neuroscience like neuromarketing, would require a more complex level of experimental methodologies as well as include higher levels of limitations. Another view that the researchers from the other related domains like neuroeconomics and neuromarketing will be more careful about overcoming the potential mistakes with respect to their previous experience (Brannback and Carsrud, 2017).

The most significant limitation related to neuroentrepreneurship research program initiates with the laboratory requirement by which the experimental studies could be conducted. As a result of this, there is an inevitable need for higher budgets to cover the potentially higher costs. Moreover, there are always the criticism related to performing the experiments under the laboratory environment to argue that the participants' behavioral and neural patterns might differ in the laboratory compared to natural circumstances. In addition to this, the limits related to the neuroscientific methods do directly apply to the neuroentrepreneurship research domain. Finally, there is also the risk of not identifying the main factors related to entrepreneurial processes as occurred priorly with respect to the identification of personality traits.

Conclusion

Neuroentrepreneurship has emerged as a popular interdisciplinary field that targets at identification of the entrepreneurial mindset. A sufficient identification and modeling of the entrepreneurial cognitive and neural processes will enable the researchers to suggest more efficient and effective decision-

making processes that will pave the path for higher levels of success. Concerning the traditional approaches to entrepreneurial decisions, functional benefits have been prioritized, and the short-term benefits but generally not tested via scientific methodology. Since entrepreneurs are more likely to focus on their investments' short-term benefits, it is also critical to provide solutions ways to predict the long-term benefits by not being limited to short-term benefits. It is expected that the neuroscientific approaches and methods might hopefully contribute to these decision-making processes for providing more profitable and sustainable outcomes, especially within a harsh competitive environment.

The applied neuroscience approaches, mainly including neuromarketing, generally address the customers' emotional dimension rather than long-term effects. There is a need for a shift to understand entrepreneurial decision-making processes in line with the literature's successful applications. Several good cases are provided by multinational companies such as BMW that made use of these entrepreneurial decisions successfully. The German carmaker, BMW, prioritized proposing solutions to the men having midlife troubles with elegant cars. Under the circumstances in which the global competition increases rapidly, it is crucial that the entrepreneurs shall learn about the cognitive and neural mechanisms that have a driving impact on their decision-making processes to develop their business much more successfully. Past researchers agree that most of the successful entrepreneurs tend to have intuitive and natal abilities. Hereby, a talented advertising specialist or a successful marketer can intuitively understand consumer needs. However, the neuroscientific methods have recently proposed more objective tools and methodology more appropriately. Neuroentrepreneurship researchers aim to apply similar methods to entrepreneurs to identify the processes working behind these intuitive decisions to help improve entrepreneurial success. A neuroscientific framework on entrepreneurial cognitive and neural processes as well as on how the entrepreneur's brain works and also how or whether the brain of an entrepreneur functions differently could be obtained through neuroentrepreneurship research, and this potential knowledge would be highly valuable to educate new entrepreneurs or to evaluate which entrepreneur would add more in the general welfare.

In the last decade, neuroscientific tools and methods are used more widely at a growing pace. However, entrepreneurial cognitive and emotional processes are evaluated as a black box for the time being in spite of the work done in the academic literature. Neuroentrepreneurship research findings will hopefully provide new insights into these processes in the following decades. A proper understanding of entrepreneurial decision-making processes would have a crucial role for understanding and guiding the entrepreneurs in different sectors. As new brands and products are released each day, different marketing strategies and communication techniques are developed. Similarly under a very chaotic environment, entrepreneurial decisions are also highly affected, and entrepreneurs should come up with the most optimal decisions with respect to understanding the expectations of the potential or actual consumers. Thus, the expected outcomes from neuroscientific methods will contribute to identifying the cognitive constructs and neural correlations related to entrepreneurial decisions and cognitive strategies mainly to sustain the potential marginal benefit.

Kaynakça / References

- Aydın, H. U. D., and Irmis, A. (2018). Looking deeper into entrepreneurship: Neuroentrepreneurship. *Current Debates in Management & Organization*, 29, 237-249.
- Alivisatos, A., Chun, M., Church, G., Deisseroth, K., Donoghue, J., Greenspan, R., and Yuste, R. (2013). The brain activity map. *Science*, 339, 1284-1285. doi: 10.1126/science.123693
- Antshel, K. M. (2018). Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD) and Entrepreneurship. *Academy of Management Perspectives*, 32(2), 486-503. doi: 10.5465/amp.2016.0144
- Baucus, D. A., and Baucus, M. S. (2017). Opportunity Conception: An Analysis of Percept-Concept Structures in the Human Brain. *Academy of Management Proceedings*, 2014(1), 523-542. doi: 10.5465/ambpp.2014.12675abstract
- Bentzen, J. S. (2018). Cognitive neuroscience perspective on entrepreneurship. (Chp.) *The Palgrave Handbook of Multidisciplinary Perspectives on Entrepreneurship*. Palgrave Macmillan: UK.
- Binder, J. K., McBride, R., Sud, A., Wuebker, R. J., Krueger, N. F., Cesinger, B.,... Pereira, D. (2017). Is "Neuroentrepreneurship" Worth Pursuing?. *Academy of Management Proceedings*, 2015(1), 348-361.

- Blair, E. S. (2010). What you think is not what you think: unconsciousness and entrepreneurial behavior. (Chp.) *Neuroeconomics and the Firm*, Edward Elgard Publishing: UK.
- Brannback, M., and Carsrud, A. L. (Eds.). (2017). *Revisiting the entrepreneurial mind*. Springer: Switzerland.
- Centeno, V. P. (2017). Which tool should I use? Neuroscience technologies for braindriven entrepreneurship researchers. In *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*, Chapter 11, p.259-284, Edward Elgar Publishing.
- Cummings, T., and Nickerson, J. A. (2017). An Exploration of Brain Science and its Potential Contributions to Strategic Management & Thinking. *Academy of Management Proceedings*, 2017(1), 264-283. doi: 10.5465/AMBPP.2017.146
- Day, M., Boardman, M. C., and Krueger, N. F. (Eds.). (2017). *Handbook of research methodologies and design in neuroentrepreneurship*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Drover, W. Cerf, M., and Shane, S. (2016). The neuroscience of investor decision making: An fMRI Study. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 36(1), 21.
- Eagleman, D. (2011). *Incognito: The secret lives of the brain*. Pantheon Books: New York.
- Eagleman, D. (2015). *The brain: The story of you*. Canongate Books: UK.
- Fayolle, A., and Linan, F. (2014). The future of research on entrepreneurial intentions. *Journal of Business Research*, 67(5), 663-666. doi: 10.1016/j.jbusres.2013.11.024
- Haynie, J. M., Shepherd, D., Mosakowski, E., and Earley, P. C. (2010). A situated metacognitive model of the entrepreneurial mindset. *Journal of Business Venturing*, 25(2), 217-229. doi: 10.1016/j.jbusvent.2008.10.001
- Holan, P. M., Ortiz-Teran, P., Turrero, E. A., and Tomas, A. O. (2013). Towards neuroentrepreneurship? Early evidence from a neuroscience study. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 33(5), 12.
- Holan, P. M. (2014). It's all in your head: why we need neuroentrepreneurship. *Journal of Management Inquiry*, 23(1), 93-97. doi: 10.1177/1056492613485913
- Holan, P. M., and Couffe, C. (2017). Unpacking neuroentrepreneurship: conducting entrepreneurship research with EEG technologies. In *Handbook of Research Methodologies and Design in Neuroentrepreneurship*, Chapter 4, p.94-119 Edward Elgar Publishing.
- Hoskisson, R., Covin, J., Volberda, H., and Johnson, R. (2011). Revitalizing entrepreneurship: The search for new research opportunities. *Journal of Management Studies*, 48, 1141-1168. doi: 10.1111/j.1467-6486.2010.00997.x

- Kahneman, D. and Tversky, A. (1979) Prospect model: an analysis of decisions under risk. *Econometrica*, 47, 262–291.
- Kahneman, D. (2003). A perspective on judgment and decision making: mapping bounded rationality. *Am. Psychol.* 58, 697–720. doi: 10.1037/0003-066X.58.9.697
- Konovalov, A., and Krajčich, I. (2016). Over a decade of neuroeconomics: What have we learned?. *Organizational Research Methods*, 1-26. doi: 10.1177/1094428116644502
- Krueger, N., and Welpe, I. (2008). Experimental entrepreneurship: A research prospectus and workshop. Working paper, *USASBE Annual Conference*, San Antonio.
- Krueger, N., and Day, M. (2010). Looking forward, looking backward: from entrepreneurial cognition to neuroentrepreneurship. In *Handbook of Entrepreneurship Research*, Springer: New York.
- Krueger, N. and Welpe, I. (2014). Neuroentrepreneurship: what can entrepreneurship learn from neuroscience?. *Annals of Entrepreneurship Education and Pedagogy*.
- Laureiro-Martinez, D., Canessa, N., Brusino, S., Rollo, M., Hare, T., Alemanno, F., and Cappa, S. E. (2014). Frontopolar cortex and decision-making efficiency: comparing brain activity of experts with different professional background during an exploration-exploitation task. *Frontiers in Neuroscience*, 7(927), 1-10. doi: 10.3389/fnhum.2013.00927
- Lawrence, A., Clark, L., Labuzetta, J., Sahakian, B., and Vyakarnum, S. (2008). The innovative brain. *Nature*, 456(7219), 168-169. doi: 10.1038/456168a
- Libet, B., Gleason, C., Wright, E., and Pearl, D. (1983). Time of conscious intention to act in relation to onset of cerebral activity: unconscious initiation of a freely voluntary act. *Brain*, 106, 623-642.
- Massaro, S. (2017). Neuroscience methods: Promising tools to advance organizational research on affect. *Academy of Management Proceedings*, 2014 (1), 276-291. doi: 10.5465/ambpp.2014.12260abstract
- McBride, R. (2014). Toward a study of neuroentrepreneurship. Working paper, *Annual Academy of Management Conference*, Philadelphia.
- Moore, C., McIntyre, N. H., Lanivich, S. E., and Levasseur, L. (2019). ADHD and the Entrepreneurial Mindset. *Academy of Management Proceedings*, 2019(1), 187-206. doi: 10.5465/AMBPP.2019.11086abstract
- Perez-Centeno, V. (2018). *Brain-driven entrepreneurship research: Expanded review and research agenda towards entrepreneurial enhancement*. Working Paper, No. 02/18, Institut für Mittelstandsforschung (IfM) Bonn, Bonn.
- Satpathy, J. (2012). Issues in neuro : Management decision making. *International Journal of Business Management*, 2(2), 23-36.

- Stanton, A., Day, M., Krueger, N., Welpel, I., Acs, Z., and Audretsch, D. (2008). The questions (not so) rational entrepreneurs ask: decision-making through the lens of neuroeconomics. Working paper, *Academy of Management Conference*, Anaheim.
- Stanton, A., and Welpel, I. (2010). Risk perspectives in entrepreneurial research. In *Neuroeconomics & the Firm*. Cheltenham UK: Edward Elgar.
- Turcan, R. V., and Fraser, N. M. (2018). *The Palgrave handbook of multidisciplinary perspectives on entrepreneurship*. Palgrave Macmillan: UK.
- Tversky, A., and Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: heuristics and biases. *Science*, 185, 1124–1131. doi: 10.1126/science.185.4157.1124
- Tversky, A., and Kahneman, D. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), pp. 263-291.
- Welpel, I. M., Spörrle, M., Grichnik, D., Michl, T., and Audretsch, D. B. (2012). Emotions and opportunities: The interplay of opportunity evaluation, fear, joy, and anger as antecedent of entrepreneurial exploitation. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 36, 69-96. doi: 10.1111/j.1540-6520.2011.00481.x
- Wuebker, R. J., Krueger, N. F., Belousova, O., Costa, S. F., Day, M., Frederiks, A.,... McBride, R. (2017). In search of the “entrepreneurial mindset”: Insights from Neuroscience. *Academy of Management Proceedings*, 2014 (1), 453-469. doi: 10.5465/ambpp.2014.15052symposium
- Zald, D. H., Cowan, R. L., Riccardi, P., Baldwin, R. M., Ansari, M. S., Li, R., and Kessler, R. M. (2008). Midbrain dopamine receptor availability is inversely associated with novelty-seeking traits in humans. *Journal of Neuroscience*, 28(53), 14372-8. doi: 10.1523/JNEUROSCI.2423-08.2008
- Zaro, M. A., Fagundes, L. C., Rocha, F. T., and Nunes, W. C. (2016). Cognitive brain mapping used in the study of entrepreneurial behavior: Pilot test with the use of electroencephalogram - EEG during the Process of Identification of Business Opportunities. *American Journal of Educational Research*, 4(6), 472-478. doi: 10.12691/education-4-6-5

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Girişken, A. and Çakar, T. (2021). What is neuroentrepreneurship? The theoretical framework, critical evaluation and research program. *OPUS–International Journal of Society Researches*, 17(36), 2975-2991. DOI: 10.26466/opus.840936

Global Migrations and Turkey

DOI: 10.26466/opus.833619

*

Bora Balun*

* Asst. Prof. Dr., Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

E-Mail: borabalun@karabuk.edu.tr

ORCID: [0000-0002-4933-2271](https://orcid.org/0000-0002-4933-2271)

Abstract

Today's migration movements have shifted to another line compared to the pre-modern age. Migration movements have been dragged into a great change in terms of both quantitative and qualitative aspects especially with the transnational nature of migration movements reaching an unpredictable scale and limiting the possibility of predicting the effects a raised. In parallel with this process, due to the fact that globalization movements have become more intense and as this movement naturally differentiates migration from the past, the country of origin and destination countries were affected socio-economically, and the demographic characteristics of migrants have begun to change. Moreover, migrations resulting from wars and internal conflicts have become a factor that directs migration movements by giving dynamism and that is as effective as globalization. In this study carried out based on the literature, current trends related with the migrations will be analyzed through Turkey and World sample; and in the analysis made over both Turkey and the World, periodic differences will be discussed through national and international reports and publications. At the same time, the whole work will be tried to be connected with the current and active position of Turkey in terms of international migrations, and the answers to the question that Turkey is a transit or target country for the foreign migrants will be sought.

Keywords: Global migration, Turkey, Foreign migrant.

Küresel Göçler ve Türkiye

*

Öz

Günümüz küresel göç hareketleri, modern dönem öncesine oranla farklı bir çizgiye kaymıştır. Özellikle, göç hareketlerinin sınır aşan niteliğiyle öngörülemeyen bir ölçüğe ulaşması ve ortaya çıkan etkilerin tahmin edilme olasılığının sınırlanmasıyla, göç hareketleri nicel ve nitel açıdan büyük bir değişime sürüklenmiştir. Bu sürece paralel olarak küreselleşme hareketlerinin şiddetlenmesi ve bu akımın doğal olarak göçleri geçmişe göre farklılaştırmasıyla menşei ülke ve hedef ülkeler sosyo-ekonomik açıdan etkilenmiş, göçmenlerin demografik özellikleri de değişmeye başlamıştır. Ayrıca savaşlar ve iç çatışmalar sonucu ortaya çıkan göçler de göç hareketlerine dinamizm kazandırıp yön veren ve küreselleşme kadar etkili bir unsura dönüşmüştür. Literatüre dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, Dünya ve Türkiye örneği üzerinden göçlere dair güncel eğilimler analiz edilmeye çalışılacak gerek Dünya, gerekse de Türkiye üzerinden yapılan analizde dönemsel farklar ulusal ve uluslararası rapor ve yayımlar aracılığıyla tartışılacaktır. Aynı zamanda çalışmanın bütünü Türkiye'nin uluslararası göçler açısından güncel ve hareketli konumuna bağlanmaya çalışılacak ve Türkiye'nin yabancı göçmenler açısından transit ülkemi yoksa hedef ülkemi olduğu sorusunun yanıtı aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Göç, Türkiye, Yabancı Göçmen

Introduction

With the strengthening of the globalization dynamics and the fact that a large number of people and therefore countries have started taking part in the international migration movements, recent migration movements have changed a great deal. As an inevitable result of this situation migration movements have differentiated in many ways compared to the past. In particular, developments in the production technologies have increased the demand for the labour-centred workforce. In addition, inequalities created by wars and internal conflicts, religious pressures, sexist approaches have become a driving force shaping the migration phenomenon of the globalizing world. At the same time, demographic characteristics of migration movements started to change due to the reasons such as diversification of the need for the work-force, and the increase in the demand for female workers for domestic services with the increase in the elderly population. Naturally these and similar developments have created a large population with the tendency for migration. At this point, the approach the migrants choose when moving to the target country could be legal, illegal or could be the mixture of both methods. The migration routes that are generally preferred are the USA and European centered. For example, hundreds of thousands of migrants move to Europe through the West Africa Route, West Mediterranean Route, Middle Mediterranean Route, Eastern Route, West Balkan Route, Black Sea Route, East Border and Circular Routes of Greece and Albania (Şişman and Balun, 2020, p. 66-67). On the other hand, Mexico and Canada land borders used to reach The United States of America and other sea borders constitute the important center of the migration issue. This development causes the diversification and the increase of both the target and the source countries located in different geographies. However, socio-economic effects created by the migrations in the target country in time reveal the idea that these movements should be managed. The approaches emerged could vary according to the features of the migration and the way countries handle the situation. For example, countries with security-centered approach for the migration movements can have strict border security policies; countries giving priority to political and/or economic preferences can have more different border security approaches.

Turkey, with its bridge-like location between Europe and Asia, is an important stopping point for migrants who want to go to Europe from Africa, Middle East and Asia through illegal ways and at the same time it is the target country where they permanently settle down. In other words, for some migrants Turkey is a country of transit, which they use to pass through to reach the target country and for some migrants it is the target country where they continue to live. Therefore, Turkey has become the country where foreign migrants migrate to or intensely use as a transit migration base as well as protecting its characteristics of being a country that is recently migrated from. In fact, when the migration flows of the Republic Period are examined, a country profile that has experienced different processes emerges. In the first years of the Republic, under the scope of modernization movements, a homogenous society was aimed and there seemed no extraordinary dynamism in migration movements. It can be said that Refugee-based limited migration movements shaped the era after the World War II. In 1980s it is possible to mention migration movements although they were not so big as to create socio-political debate (İçduygu, Sert and Karaçay, 2009, p. 1). But recently Turkey has become a migrant receiving country rather than sending country. Although there are quite a few background developments, especially Syria oriented migrations and irregular migrations are the basic points shaping this phenomenon (Düvell, 2018, p. 1). For instance, as of 2020 there are nearly 4 million refugees in Turkey. In 2018, the number of illegal migrants to Europe was 150.114. When looking into the nationalities of these migrants, the first three were Syria (14.378 migrants), Morocco (13.269 migrants), and Afghanistan (12.666 migrants). When considering the distributions of the illegal migrations realized in 2018, it is stated that 56.561 illegal migrants used the Turkey-centered East Mediterranean Route. This number makes the 1/3 of the total transitions in 2018 (Frontex, 2019). In the studies and reports by İçduygu, (2005 pp. 1), İçduygu and Yüskeker, (2010, p. 443), Wissink, Düvell, and Eardewijk, (2013, p. 1088-1089), International Organization for Migration, (2017, p. 11-18), it is especially emphasized that geographical and political location of Turkey is the main factor shaping the regular and irregular migration as well as transit migrations. And the human mobility raised related with this situation continues to create socio-economic effects in Turkey.

General View in Migration Flows: World General

Migration is a universal phenomenon that arises in all societies and at all times, mostly emerging under the influence of determinants such as vital needs and environmental conditions. It can be said that generally geographical conditions such as famine and climate; and political reasons such as wars and border issues were effective in the migration movements that continued until the Industrial Revolution. But the industrialization process has changed the classical patterns of the migration. In fact, with the effect of the requirements caused by the process, cities have grown and technology started to develop at an extraordinary speed. Industrialization, urbanization and technology-oriented development process have revealed the globalization phenomenon resulting in societies getting closer to each other and integration in economic, political, communication and social aspects.

Especially since the second half of 1970, the globalization phenomenon, which is felt more and more, has led to radical changes in societies by expanding the factors causing migration. At the same time, together with the effect of this process individual and social needs, preferences and expectations have also started to change. This transformation emerged in the social structure has further developed the idea of living better; moreover, it has also affected the cultural, economic and political tendencies. Therefore, migration concepts and migration decision processes have also been affected by these developments in social tendencies. Together with the new process emerged with the migration, principles such as freedom, career, income and employment, education have become central to the determinants of migration. But it is claimed that these changes in the quality and quantity characteristics of the migration are still continuing. Together with the effects created by the globalization process, it is possible to see that the issues like more and more countries involving in the migration movements; the idea that economic, politic and cultural effects created by migration should be managed becoming more clear; and the changes happening in the migration demographics (especially women integration in the migration process and increase in their effects) are among the approaches developed to explain this process.

These facts have also caused changes in the effects of migration and revealed different characteristics unique to themselves in migration movements. These differences emerged either from the personal characteristics of the individual such as knowledge, skills, education or from the economic and social structure of the migrated country. Because the differences orienting from the places migrated from and the person migrating can cause a social change at the same time, it is necessary to analyze the migration mechanics and the characteristics belonging to the effects of migration. However, this subject has started to be examined in more detail because of the recent increase in the international migration. Because, the findings indicating that migrant mobility and therefore the number of the migrants will continue to increase and constitute an important reference point.

For instance, according to the data in the United Nations reports, it was calculated that in 1970, 85 million people lived in other countries other than where they were born. Moreover, in the following years the number of international migrants have increased consistently. Hence, although the ratio of the number of the international migrants to the world population was 2,3% in 1970, this ratio reached 3.2% by the 2000s and 3.5% as of 2019 (Table 1). When looking into the tendencies of the migrations across regions, it is seen that the number of international migrants worldwide increased by approximately 119 million in the periods between 1990 and 2019. In this period, the number of international migrants heading to the developed countries was 69 million and the number of those heading to the less developed countries was 50 million (United Nations, 2018; United Nations, 2019). From a broader perspective, only in 2019, the number of international migrants in 2019 increased approximately 3 times compared to 1970 and reached 272 million. According to these numbers it is understood that approximately 4 out of 100 people are migrants. In other words, when 272 million migrants are considered all together, it is understood that it has the capacity to form the 5th largest country in the world after China, India, the USA and Indonesia.

Table.1. International Migrants (1970-2019)

Year	The number of migrants	Ratio of international migrants to the world population (%)
1970	84.460.125	%2.3
1975	90.368.010	%2.2
1980	101.983.149	%2.3
1985	113.206.691	%2.3
1990	152.563.212	%2.9
1995	160.801.752	%2.8
2000	172.703.309	%2.8
2005	191.269.000	%2.9
2010	221.714.243	%3.2
2015	243.700.236	%3.2
2019	272.000.000	%3.5

International Organization for Migration, 2020; United Nations, 2019.

When looking into the grouped distribution of the international migrants, the largest group with 150.3 million people consists of those with the status of migrant workers. Irregular migrants (50 million), registered refugees (25,4 million) and forced labour (25 million) follow this group respectively. Another considerable data among these is related with the international students. There are 4.8 million people in this group and they are approaching the population of an average Scandinavian country (like Denmark) (Table 2).

Table.2. Grouped Distributions of International Migrants

Status	Number	Year of data
Migrant worker	150,3 million	2015
International student	4,8 million	2016
Irregular migrant ¹	50 million	2009
Refugee (Registered)	25,4 million	2017
Refugee (Accepted)	102 thousand	2017
Migrants who lost their lives during migration (At least and for 2017)	6 thousand	2017
Forced labour (Estimated)	25 million	2016
Volunteer Returning	72 thousand	2017

International Organization for Migration, 2020.

Mass migration movements affect the socio-cultural structure, demographic characteristics and economies of the cities deeply. In parallel with the spatial and cultural changes with the effect of mass migration flows, significant changes have been experienced in the areas of employment, labor

¹ Irregular migrants are those who have entered a country duly without a document prepared by official authorities or without permission, or stay over the allowed period. It is very difficult to determine the true number of irregular migrants (United Nations, 2013, pp. 7-19).

force, city management and income distribution in the cities receiving migration.

When the data in the reports are examined, it can be said that wars, internal conflicts and political instabilities also have an important impact on migrations. For instance, in the reports published by international organizations, Syria-oriented migrations are considered among the great mass migration cases. Another issue apart from the Syria-oriented migration is the migrations oriented from Middle East and African countries such as Iraq, Iran, Afghanistan, Yemen and Egypt. According to the data from the United Nations Refugee Organization in 2017, the population that was displaced due to cruelty, clashes, or general violence has reached 68,5 million (Table 3) (United Nations High Commissioner for Refugees, 2017, pp. 2-3). When looking into the distribution of the migrations oriented from Middle East and African countries, it is understood that they consist of the 38% of the new worldwide migrations in 2017 occurred due to clashes and violence. When considered on the scale of the world population, it shows that one in every one hundred and twenty people on earth is forcibly displaced.

Table 3. Forced Displacement Population (2017)

Refugee	25.4 million
Displaced person (in their own countries)	40 million
Asylum seeker	3.1 million

United Nations High Commissioner for Refugees, 2017.

When some more specific details of the global migration trends are looked into, it is seen that child migrants consisted 14% of the international migrants in 2017. According to the United Nations Department of Economic and Social Affairs, the estimated number of individuals aged 19 or younger who are living in a country other than their country of birth increased up to 36 million with a 21% increase rate in 2017. Moreover, there has been a significant increase in the number of unaccompanied migrant children recently. The estimated number of children migrating alone in 2015-2016 is five times as much as in 2010-2011. The number of unaccompanied children or those separated from their families applying for asylum outside the European Union increased from 4.000 in 2010 to 19.000 in 2015. According to Eurostat, the number of unaccompanied children among the refugees in Eu-

rope increased from 10.610 in 2010 to 95.208 in 2015, but this number decreased down to 63.280 in 2016. When the situation of women migrants is looked into, it is seen that 48,8 % of the international migrants consist of women in 2017. The ratio of women migrants decreased from 49,1% in 2000 to 48,4% in 2017. However, the ratio of women migrants according to regions changes a great deal and since 2000 the ratio of women migrants has in fact increased slightly in all regions except Asia (United Nations, 2018, p. 42).

When other indicators relevant to the issue are considered, the number of irregular migrants kidnapped in order to generate income in 2016 was about 2,5 million. Estimated amount of the economic gain generated from these activities is calculated as about 5,5 – 7 billion US Dollars. It was calculated that, in 2015, 66 million adults (or 1,3 % of the adult population in the world) were planning to settle down permanently in another country. Within the scope of migration, the amount of aid provided to Countries with Low and Middle Income in 2017 was 466 Billion Dollars (International Organization for Migration, 2020).

As the world population increases, consumption also increases and the impacts of climate changes become clearer. All these challenges increase the pressure on many countries and require compromise with other countries in the solution of these problems. After all, these problems have the capacity to affect present situation both in affected countries and their neighbors negatively. It is expected that nearly 1 billion people or ten percent of the world population will be displaced because of natural disasters and armed clashes in the next 30 years. Therefore, it is necessary to determine to what extent countries will be affected by these movements and what their capacity to respond to extreme shocks is. In fact, international studies show that ecological threats² will expand the frame of the population movements in the world and will cause significant population displacement. Within this respect, it is seen that the number of natural disasters has tripled in the last forty years. At the same time 2,4 billion people living in countries with water shortage have problems in accessing fresh water. It is expected that this

² *Population increase, water scarcity, food insecurity, droughts, floods, cyclones, and increase in the heat and sea level is meant with the term ecological threat.*

continuously increasing number to reach 5,4 billion in 2040. When it is considered that the global population will increase 25 % in the next 30 years, this table will be more complicated (Table. 4) (The Institute for Economics and Peace, 2020, p. 8).

Table 4. General View (Ecological Threat)

Fact	Impact
The number of the individuals exposed to middle or high levels of ecological threats.	6.4 billion persons
The number of the countries exposed to at least one ecological threat	141
The number of the countries exposed to four or more threats. (ecological, lack of sources, conflicts, food security, water shortage)	19
34 % of the 157 countries to face ecological threats.	It is expected that high level water shortage is expected until 2050.
22 % of the 157 countries to face ecological threats.	It is expected that they will face food insecurity
Number of people estimated to be displaced due to ecological threats and armed clashes by the year 2050	More than one billion people
Floods	The most common ecological threat affecting the 60% of the countries in the report.
The second threat after the floods that will affect 43 % of the countries by the year 2040 is	Water shortage

Compiled from The Institute for Economics and Peace, 2020, p. 7.

Table 5 shows grouping of countries by regional views (ecological threat). In the world, countries where wars and internal conflicts are experienced, that is countries where social peace is unstable are among those where food insecurity³ is the most intense. For instance, the fact that quite a few people faced hunger in Yemen in 2020 is among the evidence of this situation. Moreover, 65 % of the population in countries where wars and internal conflicts are intense and the level of income is low have great problems in nutrition and reaching healthy food. 16% of the population even in OECD countries do not have financial opportunity to get food regularly and 2,7% are undernourished. This situation underlines the reality that even the population in rich countries are under the risk of food insecurity. When the impacts of ecological threats are taken into consideration at the regional

³ Food insecurity is defined as the deterioration of food intake or eating habits due to lack of money and other resources (Nord, Andrews and Carlson, 2006, p. 6).

level, Middle East and North Africa are the regions where food scarcity is the greatest threat and the estimates show that this situation will get worse in the next 20 years. It is stated that 33 of the 43 countries in Sub-Saharan Africa are exposed to middle and high levels of ecological threats (The Institute for Economics & Peace, 2020).

Table 5. Regional Views (Ecological Threat)

Fact	Impact
10 of the 19 countries exposed to the ecological threats most	Among the 40 countries where internal conflicts are intense according to the Global Peace Index
Regions facing quite a lot of ecological threats	Sub-Saharan Africa, South Asia, Middle East and North Africa
33 of the 43 countries in the Sub-Saharan Africa	They expose to middle and high level of ecological threats
Regions where water shortage is the greatest threat	The Middle East and North Africa are at great risk. 18 of the 20 countries experience high level of water shortage (It is estimated that the situation will worsen in two decades)
Regions to face lower level of ecological threats	Majority of the countries in Europe and South America

Compiled from The Institute for Economics & Peace, 2020, p. 7.

Although Sub-Saharan Africa, and Middle East and North Africa are shown among the countries exposed to middle and high level of ecological threats, there are fewer number of countries when compared to Europe and South America in terms of middle and high level of threats. Europe is also the region with the largest concentration of countries that is not exposed to high-intensity ecological threats (Table.6) (The Institute for Economics & Peace, 2020, p. 13).

Table.6. Grouping of Countries by Risk Level (Ecological Threat)

High Exposure		Medium Exposure				Low Exposure			
Country	ETR count	Country	ETR count	Country	ETR count	Country	ETR count	Country	ETR count
Afghanistan	4	Angola	3	Albania	2	Armenia	1	Bulgaria	0
Mozambique	5	Australia	3	Algeria	2	Austria	1	Costa Rica	0
Namibia	5	Central African Republic	3	Argentina	2	Belgium	1	El Salvador	0
Botswana	4	China	3	Azerbaijan	2	Bhutan	1	Finland	0
Chad	4	Colombia	3	Bahrain	2	Bolivia	1	Guyana	0
Ethiopia	4	Eritrea	3	Bangladesh	2	Bosnia and Herzegovina	1	Iceland	0
India	4	Georgia	3	Belarus	2	Brazil	1	Ireland	0
Iran	4	Haiti	3	Benin	2	Burundi	1	Lithuania	0
Iraq	4	Indonesia	3	Burkina Faso	2	Cameroon	1	Montenegro	0
Kenya	4	Israel	3	Cameroon	2	Colombia	1	New Zealand	0
Kyrgyzstan	4	Liberia	3	Canada	2	Croatia	1	Paraguay	0
Madagascar	4	Malawi	3	Chile	2	Czech Republic	1	Peru	0
Pakistan	4	Mali	3	CHN	2	Denmark	1	Sweden	0
Eswatini	4	Mauritania	3	Democratic Republic	2	Djibouti	1	Switzerland	0
Syria	4	Mexico	3	Egypt	2	Ecuador	1	United Kingdom	0
Tajikistan	4	Moldova	3	Guatemala	2	Equatorial Guinea	1	Uruguay	0
Uganda	4	Morocco	3	Guinea	2	Estonia	1		
Tanzania	4	Netherlands	3	Italy	2	France	1		
Zimbabwe	4	Niger	3	Cote d'Ivoire	2	Gabon	1		
		North Korea	3	Jordan	2	Gambia	1		
		Philippines	3	Kazakhstan	2	Germany	1		
		Republic of the Congo	3	Mongolia	2	Ghana	1		
		Russia	3	Myanmar	2	Greece	1		
		Rwanda	3	Nigeria	2	Guinea Bissau	1		
		Somalia	3	Pakistan	2	Honduras	1		
		Sudan	3	Japan New Guinea	2	Hungary	1		
		Turkmenistan	3	Peru	2	Japan	1		
		United States	3	Qatar	2	Kuwait	1		
		Uzbekistan	3	Sri Lanka	2	Laos	1		
		Yemen	3	South Africa	2	Latvia	1		
		Zambia	3	South Korea	2	Lebanon	1		
				South Sudan	2	Lesotho	1		
				Spain	2	Libya	1		
				Sri Lanka	2	Macedonia	1		
				Thailand	2	Malaysia	1		
				Timor Leste	2	Nepal	1		
				Turkey	2	Nicaragua	1		
				Ukraine	2	Norway	1		
				United Arab Emirates	2	Oman	1		
				Vietnam	2	Poland	1		
						Portugal	1		
						Republic of Serbia	1		
						Romania	1		
						Saudi Arabia	1		
						Sierra Leone	1		
						Singapore	1		
						Slovakia	1		
						Slovenia	1		
						Togo	1		
						Venezuela	1		

The Institute for Economics & Peace, 2020, p. 11.

General View in Migration Flows: Turkey

Regular Migrations

With the concept of regular migration, in accordance with the criteria in the framework of the law and legislation, human movements coming from abroad and entering through official border gates are defined. Migrants who want to migrate officially are expected to have residence, education and work permits. Basically, this kind of permits are considered the main components of the regular migrations. Within this respect, 6.428.514 people got their residence permits in the 2005-2020 period (Table 7). However, it is remarkable that 1/3 of this number has been reached in the last two years. When the details of the data are examined, it is understood that approximately 20% of the regular migrants get their residence permits in order to work and study. When the general characteristics of this group being in Turkey with different reasons are considered, regular migrants who want to get residence permit in order to work should in fact get a work visa beforehand. Migrants who

fulfill the necessary conditions can work temporarily, permanently or independently. Foreigners with an approved application can get a temporary work permit provided their employment or service contract is not expired or they work in certain workplaces belonging to natural or legal persons; at public institutions or in a specific job. Temporary work permits can be granted for only one year. Provided that it is applied duly, maximum two years of work permit is granted for the first work permit extension application with the same employer. With the same conditions and with the same employer, maximum a three-year work permit is granted for the other extension applications. With different employers, principles for the first application are implemented and a maximum one-year work permit is granted (International Labour Law, Article 10/1; Article 10/2). Indefinite work permit is an application developed for foreigners to enable them to work for one or more years. Provided that the rights of foreigners who were granted an indefinite work permit before 11.4.2014 are reserved, it is granted to those who have a long-term residence permit in accordance with the Foreigners and International Protection Law No. 6458 and the International Labour Force Law No. 6735. At the same time this permit can be granted to the foreigners who lived in Turkey for at least eight uninterrupted years with the residence permit and who had at least 8 year-legal work. However, having such conditions does not give foreigners absolute right to work. Foreigners with the indefinite work permit do not have obligations such as voting, being elected, entering public services or performing military service (International Labour Law, Article 10/3; Article 10/4).

Independent work permit is an application developed for foreigners who have a profession. Independent work permits can be granted provided that conditions specified in other laws are met. One of the laws these conditions are referred to is International Labour Law No:6735. According to the law, there is a residence period limit in Turkey in order to get the independent work permit. Migrants to apply for this permit should be living in Turkey for five years legally and uninterruptedly. There is not a special regulation including a time restriction on how many years independent work permit can be granted. (International Labour Law, Article 10/6; Article 10/8). Family residence permit is an application regulated within the framework of Articles 34 and 37 of the Foreigners and International Protection Law #6458. Family res-

idence permit is granted to those who are under the scope of Turkish Citizenship Law # 5901, Article 28, and to the spouses and children of refugees and subsidiary protection holders. Foreigners who are going to do their associate degree, bachelor's degree, masters or PhD in a higher education institution in Turkey are granted with student residence permit (Foreigners and International Protection Law, Article 38/1). When the changes over the years given in Table 7 are followed, the number of student residence permits appears to be increasing. While 25.240 students benefited from student residence permits in 2005, this number has increased approximately three times in 2020 and reached 83.372. Short-term residence permits cover slightly larger groups. For example, those to carry out scientific research, those owning real estate properties, those to make trade connections etc. can get benefited from short-term residence permits (Foreigners and International Protection Law, Article 33/1). Although we do not have consistent data about the short-term residence permits, it is possible to see positive trends in this number like other permits. While 202.403 people benefitted from this type of permit in 2015, this number has increased three times in 2020 and reached 629.552.

Table.7. Regular Migrations (Resident Permits: 2005-2020)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Work permit	22.130	22.805	25.475	18.900	17.483	19.351	23.027		44.307	18.468	62.756	56.591	87.182	115.837		
Other	84.224	139.523	135.365	127.429	118.780	128.327	156.919		218.703	300.301	16.502	35.930				130.552
Family											73.705	63.546				73.480
Student	25.240	24.258	22.197	28.597	27.063	29.266	37.260		50.682	61.035	67.529	61.116				83.372
Short-term											202.403	244.034				629.552
Resident permits (Total)	178.964	200.058	225.208	174.926	163.326	182.301	234.268	321.548	313.692	379.804	422.895	461.217	293.151	856.470	1.101.030	916.656

Compiled from Directorate General of Migration Management, 2020;

Directorate General of Migration Management, 2016; Directorate General of Migration Management, 2015; Directorate General of Migration

Management, 2014; Directorate General of Migration Management, 2013; Ministry of Family, Labour and Social Services, 2018; Ministry of Development, 2014. In determining the data for 2020, the date of 16.09.2020 is taken as a basis. 2020 data are based on the Directorate General of Migration Management in the total number of residences permits between 2005-2011; detailed data are based on the 2014 publication of the Ministry of Development. When the table is combined, it is understood that there is a difference of approximately 10% between the detailed data and the grand total.

Irregular Migrations

The position of individuals involved in the international mobility in the migration system is classified according to the legal legislation of the host country. In particular, regulations and implementations of the host country related with the entry, residence or work permits define the legal status of the migrants. Persons lacking a legal status in the transit or host country because of illegal entry, breaching entry requirements or expiring validity period of the visas are defined as "irregular migrants". In the literature of migration, it is possible to see terms such as undocumented migrants, fugitive or illegal migrants instead of irregular migrants. Irregular migrants are basically three types: those who enter through borders through illegal ways, or those whose visa period has expired, or those who act contrary to their legal status although they have a tourist, residence or work permit. When the reasons that give rise to irregular migrant status are taken into consideration, it is seen that violation of the laws constitutes the main condition. Therefore, as there is an action based on the illegality, it is quite difficult to reach the quantitative and qualitative data of the illegal migrants in real terms.

Table 8 shows the number of irregular migrants caught in the 2005-2020 period. When the table is examined by dividing into five-year periods, it is observed that the number of irregular migrants caught in the first five-year period tends to increase except 2009. While the number of irregular migrants caught in 2005 was 57.428, this number increased to 65.737 in 2008. However, it is understood that the number of irregular migrants apprehended decreased although there were numerical fluctuations during the period between 2009 and 2014. But 2015 and the following years mark the

period when extraordinary jumps occurred in the number of irregular migrants apprehended. As a matter of fact, the number which was 58.647 in 2014 increased three times as much and reached up to 146.485 in 2015. In 2019, this number was 454,662, which was three times as much as in 2015. When 2005, the starting year of Table 8 is compared with 2019, it is observed that an approximately 9 times increase in the number of irregular migrants apprehended.

Table.8. Irregular Migrations (2005-2020)

Year	The number of migrants
2005	57.428
2006	51.983
2007	64.290
2008	65.737
2009	34.345
2010	32.667
2011	44.415
2012	47.510
2013	39.890
2014	58.647
2015	146.485
2016	174.466
2017	175.752
2018	268.003
2019	454.662
2020	87.877

Directorate General of Migration Management, 2020a (In determining the data for 2020, the date of 16.09.2020 taken as a basis).

Since Turkey is geographically a bridge-like country between Europe and Asia, it has become both a target country in the irregular migration system and a transit migration base. Increase in the socio-economic differences, political instabilities, conflicts and wars, persistence of race, gender and religion-based oppression in the nearby regions, in particular in the border neighbors, has become consistent and therefore this has further strengthened this position of Turkey. In fact, when the migration flows towards Turkey in the 2014-2020 period in accordance with the source country, findings supporting this determination are reached. When Table 9 is taken into consideration, it is seen that countries like Syria, Afghanistan, Iraq and Pakistan, located in the east of Turkey, where instability is intense for various

reasons, are among the countries with the highest number of irregular migrants. Therefore, Turkey faces irregular migrant flows being both target and transit country (Table.9).

Table.9. Source of Irregular Migration by Country

	Iraq	Afghanistan	Pakistan	Syria	Moldova	Palestine	Myanmar	Georgia	Iran	Other	Total
2014	1.728	12.248	2.350	24.984	101	508	6.245	1.519	626	8.158	58.647
2015	7.247	35.921	3.792	73.442	261	615	5.464	2.857	1.978	14.928	146.485
2016	30.947	31.360	19.317	69.755	256	365	1.169	2.679	1.817	16.801	174.466
2017	18.488	45.259	30.337	50.217	308	832	374	2.954	2.707	24.276	175.752
2018	17.629	100.841	50.438	34.053	269	10.545	378	3.153	4.066	46.631	268.003
2019	12.097	201.437	71.645	55.236	204	12.210	296	2.171	8.753	90.613	454.662
2020	1.975	35.067	9.818	12.319	78	1.547	87	747	2.729	23.510	87.877
Total	90.111	462.133	187.697	320.006	1.477	26.622	14.013	16.080	22.676	224.926	1.365.899
%	6,5	33,8	13,7	23,4	0,1	1,9	1,0	1,1	1,6	16,4	100

Directorate General of Migration Management, 2020a (In determining the data for 2020, the date of 15.09.2020 taken as a basis).

Refugee and Asylum Seeker Migration

Recently, refugee movements emerging especially in socio-economically less developed countries and originating from reasons such as poverty, conflicts and wars, natural disasters, and cultural oppressions have had an impact on the global scale. It is possible to consider Turkey, which is a part of the global system, among the countries exposed to refugee movements because of economic, cultural, political and historical reasons primarily con-

nected to its geographical location. In fact, refugee migrations caused by socio-political developments as well as conflict and political turmoil in the nearby countries can easily be observed in the migration profile in Turkey. For instance, USSR's invasion of Afghanistan since 1979, regime change in Iran at the same period, Iran-Iraq war continued in 1980s, the dissolution of the Soviet Union in the 1990s, public movements called "Arab Spring" since 2010 and lastly Syrian civil war started in 2011 and continued till today altogether constitute an important aspect of this issue (Şişman & Balun, 2020, pp. 63). Following the aforementioned negative developments, millions of migrant groups are seeking refugee in Turkey in order to get benefitted from international protection rights. The information provided in Table 10 shows that approximately 4 million people applied for temporary protection and 500 thousand people applied for international protection in the 2011-2020 period. When the source of these two types of refugee applications are considered, it is understood that they are mostly from Syria, Afghanistan, Iraq and Pakistan, located in the east of Turkey, where instability is intense for various reasons. In fact, these numbers are continuing to increase regularly. Within this respect, it is observed that the number of temporary protection applications, which was 14.237 in 2012 has reached up to 4 million in 2020. Movements similar to the temporary protection applications are seen in the international protection applications too. International protection applications which were 17.925 in 2011 reached up to 112.415 in 2017 and to 114.537 in 2018 (Table.10).

Table.10. Refugee and Asylum Seeker Migration (2011-2020)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Temporary Protection	0	14.237	224.655	1.519.286	2.503.549	2.834.441	3.426.786	3.623.192	3.576.370	3.619.918
International Protection	17.925	29.678	30.311	34.112	64.232	66.167	112.415	114.537	56.417	

Directorate General of Migration Management, 2020b (In determining the data for 2020, the date of 16.09.2020 taken as a basis).

Conclusion and Evaluation

International migration movements have become global. The number of individuals involving in the migration process is continuously increasing because of the reasons such as wars, civil conflicts, education, health, ecological conditions, disasters, religious oppressions, and discrimination. Today there is a mobile mass of migrants whose number is expressed with hundreds of millions. Migration is no longer a regional problem with the impact it has on both refugee and voluntary migration and it has become a phenomenon which requires internationally synchronized solutions. Increasing world population and in return increasing uneasiness and insufficiency of natural resources will expand the impact area of the migration more. Therefore, considering that the emerging impact will be limited to a certain region or country will further delay the solutions to the problems.

In order to reduce the effects of the ecological shocks in the future, it is of great importance to increase the resistance level of the more vulnerable countries. This approach will enable countries to be better prepared for the shocks and also will open the way to further strengthen their institutional structures in order to deal with the after-effects of these shocks. Moreover, ecological shocks are not only the problem of vulnerable countries but they also concern the countries that will face the ecological threats at lower levels. In fact, although countries with high resistance levels seem to have the capacity to deal with the ecological threats, mass refugee migrations are thought to affect these countries as well.

Individuals who have to leave or are forced to leave their countries due to reasons such as natural disasters, wars and internal conflicts, economic uncertainties, and political instabilities are important contributors to the global migration movements. These people who need international protection because of the negative conditions they have been exposed to constitute the refugee and asylum seeker population. Generally, this population who enters the hosting country illegally because of the negative conditions they are exposed to, have a special status according to international agreements. Basic documents defining special status of the refugees and asylum seekers at the legal level in the international arena are 1951 The Geneva Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees. Problems of the refugees needing international protection are tried to be solved with these

international documents and national documents regulating the rights of the refugees. At this point, when the international protection regime of Turkey is taken into consideration, the weight of Middle Eastern countries such as Syria, Afghanistan and Iraq rather than European countries stand out in the applications for temporary protection and international protection. These countries remain out of the 1951 Geneva Convention, on the international position of refugees, which Turkey is also a party to but does not recognize the right of refugees outside Europe. Since the agreement in question was put into effect with a geographical reservation, the refugee applicants from the Middle East and Asian countries are also restricted. With the geographical reservation in the agreement dated 1951, Turkey tried to refrain from the socio-economic effects that migrant movements out of Europe would cause. This strategy could be a reasonable choice for the period when the Geneva Convention came to act, however, recent migration movements show that conditions have changed. After all, due to the geographical limitations, Turkey cannot provide temporary international protection for those coming from countries other than EU member countries and seeking asylum, therefore the people in these groups cannot have refugee status. At the same time, concepts in the national regulation are different because of the geographical limitations and therefore refugee groups that are defined separately but have different rights are emerging. (For instance, Refugee, asylum seeker, temporarily protected, subsidiary protection owner, conditional refugee). These approaches are thought to be creating inconveniences in the migration management system.

In the recent years, because of its geographical location, Turkey has been shifted to the "transit" and "target" country position for the irregular migrants. According to the data from Directorate General of Migration Management, 1.365.892 irregular migrants, in other words illegal migrants have been caught in the last 7 years. This situation has also increased the interest in migrant smuggling. In fact, illegal migration has changed its dimension today, and it has become an activity area where organized crime organizations direct and manage the illegal migration. When the subject is assessed within this respect, it is understood that the need for institutional substructure and the legislation that will answer the current requirements in the irregular and regular migration field is still ongoing. From which perspective Turkey will handle the migration issue and how it will define its position

within the global migration system is particularly important in the process of determining policies and legislation. For instance, researches carried out show that a great majority of migrants in Turkey are employed with low wages, without a social security or protection and mostly in the sectors that do not need qualifications. It is thought that insufficient border security precautions, flexible visa policies, and problems in the inspections for occupational health and safety increase the number of foreigners coming to Turkey to work and encourage unregistered work. Therefore, it can be stated that in the regulations regarding the visa, residence and work permits, the relations between the informal economy and unregistered employment of the migrants should be taken into consideration.

Although there are strong arguments on Turkey becoming a transit migration base, its target (or destination) country position is also getting stronger. Only approximately 4 million Syrian refugees under the temporary protection status can be shown among the evidences of Turkey's being a target country. Moreover, when other groups seeking international protection and irregular migrants are included in this number, it becomes a mass with around 5 million populations. Also, it is observed that this number is increasing regularly over the years and it is thought that both transit and the target country position of Turkey will be more strengthened and debates on the issue will continue too.

Acknowledgement

This study is the expanded and revised version of the published abstract summary presented at the IV. International Applied Social Sciences Congress (C-IASOS 2020) Congress held on 22-24 October 2020 in Kuşadası).

References

- Directorate General of Migration Management. (2013). *Turkey migration report*. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2013_yillik_goc_raporu.pdf Access on 11.08.2020.
- Directorate General of Migration Management. (2014). *Turkey migration report*. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2014_yillik_goc_raporu.pdf Access on 11.08.2020.

- Directorate General of Migration Management. (2015). *Turkey migration report*. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2015_yillik_goc_raporu.pdf Access on 11.08.2020.
- Directorate General of Migration Management. (2016). *Turkey migration report*. Access on 11.08.2020. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf Access on 11.08.2020.
- Directorate General of Migration Management. (2020). *Statistics*. <https://www.goc.gov.tr/giris-cikis> Access on 11.08.2020.
- Directorate General of Migration Management. (2020a). *Irregular migration*. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> Access on 19.08.2020.
- Directorate General of Migration Management. (2020b). *Temporary protection and international protection*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> Access on 19.08.2020.
- Düvell, F. (2018). The “great migration” of summer 2015: Analysing the assemblage of Key Drivers in Turkey. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 1-8.
- Foreigners and International Protection Law. (2013). *Republic of Turkey Official Gazette*, No: 28615, 11 April 2013.
- Institute for Economics & Peace. (2020). *Ecological threat register 2020: Understanding ecological threats, resilience & peace*. Sydney, September. <http://visionofhumanity.org/reports> Access on 12.08.2020.
- International Labour Law. (2016). *Republic of Turkey Official Gazette*. No: 29800, 13 August 2016.
- International Organization for Migration. (2017). *Mixed migration flows in the Mediterranean and Beyond. Flow Monitoring Data Analysis*, International Organization for Migration, July.
- International Organization for Migration. (2020). *Global migration trends*. <https://www.iom.int/global-migration-trends> Access on 25.09.2020.
- İçduygu, A. (2005). *Transit migration in Turkey: Trends, patterns and issues*. CARIM Euro-Mediterranean Consortium for Applied Research on International Migration, Research Reports, CARIM-RR 2005/04, 1-4.
- İçduygu, A., Sert, D. and Biriz Karaçay A. (2009). *Briefing on Migration and Asylum-Seeking Movements to Turkey and Relevant Policies*. *Migration Research Program at Koc University*, 1, 1-7.
- İçduygu, A. and Yüksek, D. (2010). *Rethinking transit migration in Turkey: Reality and Re-presentation in the Creation of a Migratory Phenomenon*. *Population, Space & Place*, 18, 441-443.

- Frontex. (2019). *Risk analysis for 2019*. Warsaw: Frontex Risk Analysis Unit, Reference Number: 1218/2019, February.
- Ministry of Development. (2014). *Migration specialization commission report*. Ankara: Ministry of Development 10st Development Plan 2014-2018, Reference Number: KB: 2858 - ÖİK: 712.
- Ministry of Family, Labour and Social Services. (2018). *Work permits for foreigner: 2018*. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf> Access on 19.07.2020.
- Nord, M., Andrews, M. and Carlson, S. (2006). Household food security in the United States, 2005. *Economic Research Report, United States Department of Agriculture, Economic Research Service, No. 29, 6*.
- Şişman, Y. and Balun, B. (2020). Transit migration and Turkey. *Journal of Anadolu University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 21 (2), 61-79*.
- United Nations (2013). *International migration policies government views and priorities*. New York: Department of Economic and Social Affairs Population Division, ST/ESA/SER. A/342.
- United Nations. (2018). *Global migration indicators: 2018*. Berlin: Global Migration Data Analysis Centre (GMDAC).
- United Nations. (2019). *International migration 2019*. New York: Department of Economic and Social Affairs Population Division, ST/ESA/SER. A/439.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (2017). *Global trends Forced Displacement in 2017*. <https://www.unhcr.org/5b27be547.pdf> Access on 12.10.2020.
- Wissink, M., Düvell, F. and Eardewijk, V., E. (2013). Dynamic Migration Intentions and the Impact of Socio-Institutional Environments: A Transit Migration Hub in Turkey. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 39 (7), 1088-1089*.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Balun, B. (2021). Global migrations and Turkey. *OPUS–International Journal of Society Researches, 17(36), 2992-3014*. DOI: 10.26466/opus.833619

İran Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Turizm Kavramı

DOI: 10.26466/opus.714104

*

Kemal Kaya *

* Doç. Dr., Van YüzüncüYıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Van/Türkiye

E-Posta: kemalkaya@yyu.edu.tr

ORCID: [0000-0002-8797-5980](https://orcid.org/0000-0002-8797-5980)

Öz

İran, coğrafi konumu, sahip olduğu tarihi, dini, doğal ve kültürel yapısı itibarıyla ileri derecede turizm potansiyeli taşımaktadır. İran, sahip olduğu turistik cazibe merkezleri açısından dünyada 10. sırada olmasına rağmen, turizm geliri açısından dünyanın en düşük gelirli ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu kırsıldöngüyü kırmamanın, turizmdeki hizmet sektörünün kalitesinin dünya standartlarına getirilmesinin, turizm kavramının önemini kavratmanın ve bilincini vermenin en etkili yolu eğitimidir. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise eğitim ortamının önemli araçlarından olan müfredat ve buna bağılı olarak hazırlanmış ders kitaplarının bu çerçevede hazırlanmış olması ile mümkündür. Bu çalışmada, İran Eğitim Bakanlığı tarafından 2018-2019 eğitim öğretim yılında yenilenmiş Sosyal Bilgiler Programı ve buna göre yeniden yazılmış olan sosyal bilgiler yedi ve sekizinci sınıf ders kitaplarında yer alan turizm olgusunun kavram, görsel ve etkinlik düzeyinde ne kadar işlendiğini ve kullanıldığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğı kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ağırlıklı olmak üzere her iki sınıfa ait sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramı ile ilgili bilgi ve görsellerin yer aldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Sosyal Bilgiler, Ders Kitapları, Turizm

Tourism Concept in Iranian Social Studies Textbooks

*

Abstract

Iran has an advanced tourism potential in terms of its geographical location, historical, religious, natural and cultural structure. Although Iran ranks 10th in the world in terms of tourist attractions, it is among the lowest income countries in the world in terms of tourism income. Education is the most effective way to break this vicious circle, to bring the quality of the service sector in tourism to world standards, to understand the importance of the concept of tourism and to raise awareness. The way to achieve this is possible with the curriculum which is one of the important tools of the educational environment and the textbooks prepared accordingly. In this study, it is aimed to determine how far the concept of tourism, which is included in the Social Studies Program and the re-written seven and eighth grade social studies textbooks, is processed and used at the concept, visual and activity level. Document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used in the research. According to the findings obtained in the study, it shows that the seventh grade social studies textbooks are mostly included in the social studies textbooks belonging to both classes, and information and images related to the concept of tourism.

Keywords: *Iran, Social Studies, Textbooks, Tourism Concept.*

Giriş

Coğrafi konumu itibarıyla İran, dört mevsimin aynı anda yaşanabildiği ülkelerden biridir. Sahip olduğu tarihi, dini, doğal ve kültürel yapısı nedeniyle ileri derecede turizm potansiyeli taşımaktadır. İran'ın turizm potansiyeli, turizm kaynaklarına gerekli yatırımların yapılması durumunda dünya turizm pastasından payına düşeni alabilme konusunda son derece uygun özellikler taşımaktadır. 1979 yılında gerçekleşen devrimden sonra sanayi, çeşitli siyasi ve sosyal nedenlerle ihmal edilmiştir. Turizm sektörü de diğer sektörlerdeki gelişmelere kıyasla düşük profilli ticari bir faaliyet olarak kalmıştır. 1979 devriminden sonraki ilk on yılda (1979-1989) doğurganlık ve nüfus artış oranlarında büyük bir artışa yol açan (pronatalist) bir politika benimsenmesi ve aile planlamasının askıya alınması nedeniyle hızlı bir nüfus artışı gerçekleşmiştir. Demografik değişimlere, nüfusun artan hareketliliğine izin veren daha çok ulaşım aracı olarak kullanımı artan özel araba mülkiyeti eşlik etmiştir. Bu gelişmeler İran'ın hem iç hem de dış turizmde artışa neden olmuştur (Mehryar ve Ahmad-Nia, 2004). Günümüz dünyasında turizm endüstrisi gelirleri açısından ana ve en saf endüstri olarak görülse de, mevcut gerçekler dünya ülkelerinin sahip oldukları turizm potansiyelleri ile orantılı bir gelir elde etmediklerini göstermektedir. Başka bir deyişle, dünyadaki turistik konumların dağılımı ile gelirlerinin miktarı arasında anlamlı bir ilişki yoktur. İran, sahip olduğu turistik cazibe merkezleri açısından dünyada 10. sırada olmasına rağmen, turizm geliri açısından dünyanın en düşük gelirli ülkeleri arasında yer almaktadır (Fayzipour ve İmami, 1391).

Bugün dünyada turizm, gelir sağlayan en büyük endüstrilerinden biridir ve hala büyümeye devam etmektedir. Ayrıca yabancı ve kamu yatırımlarının gerçekleştiği önemli bir alan olarak da ön plana çıkmaktadır (Sequeira ve Nunes, 2008). Turizm sektörünün bu özellikleri göz önüne alındığında, uzun vadeli politika hedeflerinden iki tanesi, aynı anda istihdam ve büyüme oranlarında artış ihtimalini barındıran bir potansiyel olarak görülmektedir. Petrol ve gaz endüstrisinin bel kemiğini oluşturduğu İran ekonomisinde turizm gelirleri, ülkenin sahip olduğu turizm potansiyeline nazaran oldukça düşük düzeyde gerçekleşmektedir. İran'da, ülkenin ekonomik yapısal değişimine paralel olarak, en büyük hizmet sektörü olan turizm endüstrisi de gelecek perspektifleri doğrultusunda büyümeye devam etmektedir. Turizm sektörünün

gelecek vizyonu belgesine göre 2025'te İran, dünyanın en önemli turistik yerlerinden biri olmayı hedeflemektedir. Ülkenin turizm sektöründe 2025 yılı hedefi 20 milyon uluslararası turistin girişi, 36 milyar ABD doları tutarındaki turizm geliri ve 4 milyon istihdam olarak belirlenmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek için bölgesel ekonominin canlandırılması, rekabetçi ve sürdürülebilir bir turizm altyapısının inşasına yoğun çaba sarf edildiği belirtilmektedir. Bunların gerçekleşmesi, insanlar arasında hoşgörü anlayışının gelişmesi, vatandaşlara iş yaratan eğitim programlarının tanıtılması, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın kontrol edilmesinde olumlu katkı sağlayacak bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Habibi, Rahmati ve Karimi, 2018).

Tablo 1. İran'da yıllara göre yurtiçi turizm hareketliliği ve gelecek beklentileri 2012–2022

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2020	2021	2022
Yurtiçi turizmi (kişi)	6,915.6	7,163.3	7,434.5	7,726.2	7,978.8	8,266.2	9,245.3	9,618.2	10,017.4

(Euromonitor International, 2017, s.11-12)

Birinci tabloda 2012-2017 yılları arasındaki yurtiçi gezilerinin nicel verileri ile 2022 yılına kadar bu alandaki beklentilere ilişkin sayılar gösterilmiştir. İran'da yurtiçi seyahatler az da olsa yıllara göre kademeli bir artış göstermiştir. Bu verilerden hareketle İran'da yurtiçi turizm hareketliliğinin önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği yönünde bir beklenti söz konusudur.

Günümüzde profesyonel bir şekilde icra edilen turizm faaliyetleri büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir. Turizm sektörü ülkeler açısından istihdam yaratıcı, döviz getirici ve ekonomik büyümeyi destekleyen bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu özelliklerine binaen ülkelerin birbirleriyle rekabet ettiği bir arenaya dönüşmüş durumdadır. Devletler turizm sektörüne büyük yatırımlar yapmakta, tanıtıma önem vererek turistik cazibelerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Küresel turizm pastasından daha fazla yararlanabilmek için sektörün altyapısını sağlam temeller üzerine inşa etmeye çaba göstermektedirler. Bütün bunlar turizm eğitiminin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkenin sahip olduğu tarihi ve doğal güzellikler hakkında bilgi sahibi olmaya imkân sağlaması, ekonomik boyutlarının farkında olma, turizm altyapısının geliştirilmesindeki katkıları gibi durumlar turizm eğitiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Samedian, 1388). Diğer ülkelere kıyasla oldukça zayıf ve rekabet gücünden yoksun İran'ın turizm

potansiyelinin geliştirilmesi için yükseköğretim düzeyinde de turizm eğitiminin verilmesi yönünde öneriler de dile getirilmektedir (Mehralizadeh, 2017; Kaffashi, 2009). Çünkü eğitim turizm kavramını öğretmenin ve bunun ülke için önemini kavrayabilmenin en etkili yolu olarak görülmektedir. Eğitim yoluyla bireylerin edinmesi istenenleri öğrenmesi ve bu yönde bir bilinç sahibi olmaları imkân dâhilindedir. Bu amaçla kurgulanan eğitim ortamının önemli araçlarından birisi ise ders kitaplarıdır. Turizm kavramı ders kitapları materyalinin içeriğinde doğru ve etkili bir tarzda kullanılırsa yeni yetişen nesillerin sektöre karşı daha duyarlı ve bilinçli bir bakış açısı kazanmaları kolaylaşacaktır.

Araştırmanın Önemi

İran'da ders kitapları eğitim-öğretim sürecinin en önemli ve neredeyse tek kaynağı olma konumunu hala korumaya devam etmektedir. Sosyal bilgiler dersi İran'da ilkokulun ikinci yarısı olan dört, beş ve altıncı sınıflar ile ortaokul düzeyinde okutulmaktadır. İran'da Türkiye'nin eğitim sistemindeki yeniden yapılandırma süreçleri ile aynı dönemlere denk düşecek şekilde eğitim reformları yapılmış, eğitim-öğretim-süreci yapılandırma yaklaşımına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Yeniden yapılanma çerçevesinde 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren ilkokul 6 yıla çıkarılırken 4 yıl olan lise eğitimi ise 3 yıla indirilmiştir. Böylece 12 yıllık eğitim süresi 6+3+3 şeklinde düzenlenmiştir. 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren yeni müfredat uygulamaya konulmuş ve buna uygun olarak yeni yazılmış sosyal bilgiler ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. İran'da ders kitapları İran Eğitim Bakanlığı tarafından basılmakta ve tüm okullarda temel kaynak olarak okutulmaktadır.

Literatürde ders kitapları ile ilgili çok farklı konularda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Türkiye beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramını ele alan (İlhan vd, 2015) ile yenilenmiş sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında bunu ele alan (Kaya, 2019)'un çalışmaları zikredilebilir. Diğer konulardaki çalışma sayısının fazlalığının aksine İran sosyal bilgiler ders kitaplarındaki turizm kavramını irdeleyen çalışmaların sayısı nicel olarak azdır. Muhsin (2007) lise coğrafya ders kitaplarında turizm kavramının yerini ele alan araştırmasında, bilişsel düzeyde bile kavramın yeterli düzeyde yer almadığını belirtmektedir. Mohammadian (2010) lise düzeyinde

okutulan beşeri bilimler ders kitabını turizm kavramı açısından içerik analizine tabi tuttuğu çalışmasında konunun ele alınış biçiminin çoğunlukla turizm ve bileşenlerini yansıtmada konusunda yetersiz olarak bulgulamıştır. Diğer bir çalışmada Mohammadian (2018), sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramının İslam perspektifinden uzak, Batılı bir tarzda ele alındığını belirtmektedir. İran açısından turizmin ve diğer bileşenlerin etkileri ve siyasi sonuçlarını göz önüne alarak müfredatı revize etmenin ders kitaplarının da buna göre yeniden yazılması gerektiğini savunmaktadır. Giyani (2008) "1986-85 yıllarında ilköğretim ders kitapları içeriğinde turizmin kavramının incelenmesi" başlıklı çalışmada, ilköğretim kitaplarında bahsedilen turizmle ilgili kavramların turizmi temsil etmediği sonucuna varmıştır. Konu ile ilgili diğer bir çalışma ise Mehdipoor Mir vd. (2019)'in "İlkokul altıncı sınıf ders kitaplarının Turizm eğitimi bileşenlerine dayalı içerik analizi" adlı incelemesidir. Çalışma İran ilkokulları altıncı sınıfta okutulan Farsça (okuma), Farsça (yazma), tecrübi bilimler, göksel hediyeler, Kur'an, matematik, sosyal bilgiler, teknoloji, düşünme ve araştırma adlı dokuz ders kitabını turizm kavramı ve bileşenleri açısından içerik analizine tabi tutmuştur. Araştırma, altıncı sınıf ilköğretim ders kitaplarının toplam 829 sayfa olduğunu, turizm ve bileşenine en fazla değininin 60 sayfa ile sosyal bilgiler ders kitabında olduğunu bulgulamıştır. Mohseninia vd. (2014) çalışmada ders kitapları düzeyinde bilişsel eğitimin yanı sıra eğitim ve öğretim ile turizm endüstrisi arasında etkileşim ve anlayış oluşturulması ve turizm eğitimini esas alan kurs ve eğitim amaçlı turistik gezi ve kampların düzenlenmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Literatüre bakıldığında İran'da ortaokul düzeyinde müfredat ve ders kitaplarında turizm ve bileşenlerine ilişkin herhangi bir çalışmanın tespit edilmediği görülmektedir. Bu nedenle İran ekonomisi açısından büyük öneme sahip olan turizmin gelecek nesillere öğretilmesinin bir yolunun da eğitim olduğu düşünüldüğünde bu konuya eğilmenin önemli olduğu düşünülmüştür. Turizm kavramının öğretiminde önemli araçlardan birisi olan İran sosyal bilgiler ders kitapları hakkında bu amaç doğrultusunda bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür.

Amaç

Bu araştırma 2018-2019 eğitim öğretim yılında İran ortaokullarında okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm olgusunun kavram, görsel ve etkinlik düzeyinde ne kadar işlendiğini ve kullanıldığını belirlemek amaçlanmıştır.

Yöntem

7 ve 8. sınıf İran sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm olgusunun kavram, görsel ve etkinlik düzeyinde ne kadar işlendiğini ve kullanıldığını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bireylerin, grupların görüşleri ya da dokümanlar incelenerek elde edilen verilerin yorumlanması durumudur (Creswell, 2013). Patton'un (2014) belirttiği gibi nitel araştırmalar genellikle daha az sayıda kişi ve durum üzerinde derinlemesine ve ayrıntılı bilgi elde etmeyi amaçlayan, araştırmacının kendisinin bir araç olduğu bir araştırma yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Çalışma Materyalleri

Bu çalışmanın veri kaynağını İran sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. 2017 yılında İran sosyal bilgiler müfredatı yenilenmiş ve ders kitapları da yeniden yazılmıştır. Yapılandırmacılığı esas alan yeni müfredata göre sosyal bilgiler dersi, insan ve çevresinde farklı zamanlarda (şimdi, geçmiş ve gelecek) meydana gelen (siyasi, iktisadi, ictimai, kültürel ve çevresel) olaylardan bahseden önemli bir ders olarak nitelendirilmektedir. Ağırıklı olarak tarih, coğrafya, medeniyet, hukuk, insan bilim vb. konularını içermektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi sosyal bilgiler dersi diğer derslerle ilişkilendirilmiştir. Yeni sosyal bilgiler programı çerçevesinde hazırlanan yeni kitaplardan yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı beş öğrenme alanı, 12 bölüm ve her biri diğer konularla ilişkilendirilmiş 22 üniteden oluşmaktadır. Sekizinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı ise beş öğrenme alanı, 12 bölüm ve her biri diğer konularla ilişkilendirilmiş 24 üniteden oluşmaktadır. İran eğitim bakanlığının temel amacı; diğer dersler ve programlarında olduğu gibi sosyal bilgiler programı ile de insan fitratının bir gereği olarak belirtilen islami bir inanç çerçevesinde gençlere kişisel ve sosyal eğitim alanlarını sağlamak için çaba göstermektir. Sosyal bilgiler dersinin amacı; İran'ın ve kültürel kimliğinin etik ve

dini değerlerini, çıkarlarını kişisel ve sosyal yaşamda koruyan inançlı ve sorumlu bireyler yetiştirmektedir. Bu ders yaşam becerileri ile yakından ilişkili bir ders olarak nitelendirilmiştir (İsb, 2018: VIII). Bu kitaplar İran Eğitim Bakanlığınca basılarak ülke genelinde bütün ortaokullarda temel ders materyali olarak kullanılmaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada doküman incelemesine başvurulmuştur. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Ekiz, 2009). Bu kapsamda çalışma materyallerini oluşturan ortaokul yedi ve sekizinci sınıf İran sosyal bilgiler ders kitapları doküman incelemesiyle değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi “belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha kk içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir tekniktir” (Büyüköztürk, akmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). İçerik çözümlenmesinde araştırmanın temelini oluşturan bir kuram ya da kavramsal çerçevenin olduğu durumlarda, veriler toplanmadan önce bir kod listesi çıkarılabilir. Bu kod listesi hem temalar hem de temalar altında yer alabilecek kavramlar düzeyinde olabilir. Böylece verilerin kodlanması daha kolay olur. Kimi durumlarda da önceden oluşturulan listedeki bazı kodlar işe yaramadıkları için listeden çıkarılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Özellikle analizler için önceden belirlenmiş kategorilerin bir sınırlandırması olmaksızın gerçekleştirilen bir alan çalışması nitel araştırmanın derinliğini, açıklığını ve detaylılığını desteklemektedir (Patton, 2014). Bu çalışmada da İran sosyal bilgiler ders kitaplarının çözümlenmesi için daha önceden belirlenmiş bir kod listesinden yararlanılmıştır. Çalışmada araştırmacı tarafından sosyal bilgiler ğretimi ve ders kitapları konusunda uzman iki akademisyenin görüşleri dikate alınarak oluşturulan turizm kavramlarını inceleme formu kullanılmıştır. Çalışmanın başlangıcında sosyal bilgiler ders programı incelenmiş, turizm kavramının dersin genel hedeflerinde yer alıp almadığı, varsa belirlenen sınıf düzeylerindeki ders kitaplarında da yer verilip verilmediğine bakılmıştır.

Çalışmada analiz birimi (ana kategori) olarak kodlama listesindeki turizm konusu alınmıştır. Çözümleme sonucunda kod listesindeki bazı öğelerin doğrudan turizm ile olmadığı görülmüş ve bunlar analize dâhil edilmemiştir. Örneğin tarihi çarşılar turistik bir mekân olmakla birlikte kitap metninde İran Devrimindeki rolü ile ele alındığı için bu analize dâhil edilmemiştir. Ülke tarihleri ve coğrafi özelliklerinin anlatıldığı ünitelerde yer alan ifade ve görseller araştırma bağlamının dışında kaldığı için bunlar da analiz dışında bırakılmıştır. Turizm olgusunun bağımsız bir konu olarak ele alındığı metin ve görseller çalışmamızın esasını oluşturmaktadır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak için şu stratejilere başvurulmuştur: Öncelikle dış güvenirliliğin sağlanması için araştırmanın tüm aşamaları (kavramsal çerçevenin nasıl oluşturulduğu, veri toplama, veri analizi, yorumlama) ayrıntılı ve açık bir biçimde verilmiştir. Ders kitapları turizme ilişkin öğeleri içermeleri açısından çözümlenmeden önce alanyazını taranarak bir kod listesi oluşturulmuştur. Kod belirlemenin ardından bunların İran sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alıp almadığı, kitaplara göre dağılımları belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece analiz süreci, araştırmacının öznel yargı ve değerlendirmeleri dışında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Nitel araştırmalarda içerik ya da betimsel analizlerinin güvenirliliği kodlama işlemine bağlıdır. Bu nedenle analizin güvenirlilik ve nesnelliliğinin artması için ilk aşamada kategoriler belirlenmeli ve açık seçik bir biçimde tanımlanmalıdır. Böylece doküman üzerinde diğer araştırmacılar ya da farklı zamanlarda gerçekleştirilecek çözümlenmelerde yorumlama farklılıkları önlenir. Güvenirliliğin test edilmesi için önerilen yöntemlerden biri de “zaman açısından korelasyon”dur. Bu yöntemde aynı dokümanlar araştırmacının kendisi tarafından farklı zaman dilimlerinde incelenir, ardından bu incelemeler arasındaki uyum yüzdesine (percent of agreement) bakılır. Uyum yüzdesinin hesaplanması için “Uzlaşma sayısı/Uzlaşma + Uzlaşmama sayısı” formülünden yararlanır. Güvenirliliğin kabul edilmesinde uyum yüzdesinin %70’ten yüksek olması ölçü olarak kabul edilmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu çalışmada da güvenirliliğin test edilmesi için zamansal korelasyondan yararlanılmıştır. Ders kitapları içerdikleri turizm ile ilgili öğeler açısından araştırmacı tarafından farklı zaman dilimlerinde (ilk çözümleme: 20.09.2019;

ikinci çözümlenme: 11.02.2020) incelenmiş ve iki inceleme arasındaki tutarlılığa bakılmıştır. Söz konusu formül çerçevesinde uzlaşma düzeyi % 86 olarak belirlenmiştir. Bu yönden çalışmanın güvenilir olduğu söylenebilir.

Bulgular

Bu bölümde İran ortaokul yedi ve sekizinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının çözümlenmesi sonucunda turizm ile ilgili öğelere ilişkin bulgular tablolar biçiminde sunulmuş, doğrudan alıntılar yapılmış ve bazı görsel öğelere yer verilerek yorumlanmıştır.

İran sosyal bilgiler ders kitapları konu ile ilgili etkinlikler açısından Türkiye’de aşına olduğumuz ders kitaplarından farklı bir tarzda hazırlanmıştır. Etkinlikler bireysel ve toplu etkinlikler olarak iki temel başlık altında değerlendirilebilir. Ünite başında ve anlatı metinleri içinde hem bireysel hem de toplu etkinliklere yer verilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının sonunda bireysel etkinlikler için ayrı bir ek sunulmuştur. Etkinliklerin bu şekilde tasarlanması ve bazı etkinliklerin birden fazla turizm bileşenine yönelik olması nedeniyle tablolarda gösterilmemiştir.

Tablo 2. 7. ve 8. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm ve bileşenleri ile ilgili ifade ve görseller

Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Turizm	24		11	-
Turist	9		5	-
Turizm Hizmetleri	13	7	2	-

İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizm ve bileşenlerine kırk altı yerde değinilmiş ve bunlarla ilgili olarak yedi adet görsel yer verilmiştir. Kitapta en çok tekrarlanan kavramın turizm olduğu görülmektedir.

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabındaki sekizinci bölüm “İran’da Turizm” başlığı taşımaktadır. Bu bölümle bağlantılı olarak 15. ünite “Turizm Nedir” ve 16. ünite ise “İran’ın Turistik Yerleri” adlarını taşımaktadır. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabının anlatı metninde turizm olgusu ve bileşenlerinin bütün boyutları ele alındığı görülmektedir. Ünite giriş kısmında İran’ın sahip olduğu turizm potansiyeline vurgu yapılarak dünya sıralamasında sahip olduğu doğal güzellikler açısından beşinci, tarihi ve kül-

türel eserler açısından ise onuncu sırada yer aldığı belirtilmiştir. Turizm, turizm türleri ve turizm hizmetleri hakkında bilgi verilerek İran açısından önemine değinilmiştir. Turistik bir geziyi planlamayı esas alan bir etkinlik örneği ile öğrencinin konuya ilgisinin artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca öğrencilerin turistik gezilere ilgisini arttırmak amacıyla Kuran'daki Rum suresinin "Ey Peygamber, insanlara yeryüzünü gezmelerini ve kendilerinden öncekilere ne olduğunu görmelerini söyle" emrini belirten 42. ayetine yer verilmiştir (İsb 7, s.89-90).

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizm ile ilgili etkinlik örnekleri de sunulmuştur. "Birkaç arkadaşımızla beraber üç-dört günlüğüne bir turizm şirketi tarafından İran'da bir yere götürüleceğinizi planlayın. Fakat seyahat edilecek yerin seçimini sizler yapmalısınız. Grup olarak seyahat edilecek yeri hangi özellikleri nedeniyle seçtiğinizi kâğıda yazarak sınıfta okuyunuz" (İsb 7, s.90), "Bugüne kadar herhangi bir seyahat tecrübeniz oldu mu? Sınıfta anlatınız" (İsb 7, s.91) ve "Seyahati gerektiren sebepler neler olabilir ve turizmin gerekliliğini tartışınız" (İsb 7, s.91) gibi etkinliklerle konu hakkında öğrencilerin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında turizm ve bileşenlerine on sekiz yerde değinilmiş ama bunlarla ilgili olarak her hangi bir görsele yer verilmemiştir. Sekizinci sınıfa ait sosyal bilgiler ders kitabında da en çok turizm kavramına değinildiği görülmektedir.

Her iki ders kitabı karşılaştırıldığında, birinci tabloda yer alan kavramlara dair ifade ve görsellere sekizinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabına nazaran yedinci sınıfa ait ders kitabında daha çok yer verildiği görülmektedir. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında "Turizm Nedir" adlı bir ünitenin olması ve konunun detaylı bir şekilde ele alınmasından kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabı İran tarih ve coğrafyasına ait konuları içerirken sekizinci sınıfa ait sosyal bilgiler ders kitabı ise dünya tarihi ve coğrafyasına ait konulara yer verilmiştir. Turizm kavramına ait temel bilgiler yedinci sınıf ders kitabında verildiği için sekizinci sınıf ders kitabının da bunu referans alması nedeniyle daha az ifade ve görsel içerdiği söylenebilir. Turizm ile ilgili olarak aşağıdaki görsellerden üç tanesine yer verilmiştir.

İlk sırada bir turizm acentesine ait görsele (İsb 7, s.90). yer verilirken ikincisinde turizm hizmetlerinin önemli bir bileşeni olan konaklama faaliyetinin sağlayıcısı olan bir otele ait resepsiyon fotoğrafı verilmiştir. Üçüncü sırada ise yine turizm faaliyetlerinin önemli bir boyutu olan ulaşım hizmetlerine ait bir görsele yer verilmiştir (İsb 7, s.91).

Tablo 3. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında doğal güzellikler ile ilgili ifade ve görsellere yer verilme durumu

Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Doğal Güzellikler	34	11	18	12

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turistik amaçlı ziyaret edilen doğal güzelliklere otuz dört defa değinilmiş ve bunlardan on bir adet görsele yer verilmiştir. Kitapta “Ülkemiz İran eşsiz doğal güzelliklere sahiptir. Bitki ve hayvan sayısı ve çeşitliliği açısından İran’ın dünyada eşine ender rastlanan bir ülke olduğunu biliyor musunuz?” (İsb 7, s.57) cümleleri ile İran’ın sahip olduğu doğal güzellikler vurgulanmıştır.

Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında ise doğal güzelliklere on sekiz defa değinilmiş ve bunlardan on iki adet görsele yer verilmiştir. Avustralya kıtasını konu olarak ele alan anlatı metninde “Avustralya ve Yeni Zelanda, uzun sahilleri, farklı yerleri ve hayvan çeşitleri ile sahip olduğu doğal güzellikleri ile turistler için oldukça çekicidir” ifadesine yer verilmiştir.

İran’ın doğal güzellikler açısından sahip olduğu turizm potansiyeli oldukça zengin olup dünya sıralaması açısından ilk beş arasında yer almaktadır (Morakabati, 2011; Baum ve O’Gorman, 2010; İsb 7, s.89-90). Bu potansiyelin özellikle içerik açısından İran odaklı olarak hazırlanmış olan yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabına sayısal olarak daha çok yansıtıldığı görülmektedir. İran’ın sahip olduğu doğal güzellikler ve bunlara ait tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Doğal güzellikler ile ilgili olarak aşağıdaki görseller örnek olarak sunulmuştur.

Birinci sırada yer alan görsel Luristan’da bulunan bir şelaleye, ikinci sıradaki ise Hazar Denizi kıyılarındaki bir sahile aittir (İsb 7, s.99). Üçüncü görsel Erdebil’deki bir kaplıcanın fotoğrafıdır (İsb 7, s.100).

Tablo 4. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında tarihi eserlere dair ifade ve görsellere yer verilme durumu

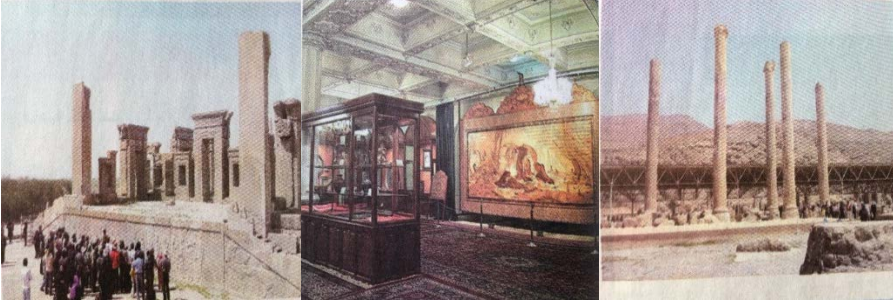
Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Tarihi Eserler	53	67	3	4

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında tarihi eserlere elli üç defa değinide bulunulmuştur. Yine bu değinilere paralel olarak altmış yedi adet görsele de yer verilmiştir. Tarihi eserlere bu kadar fazla yer verilmesinin nedeni İran coğrafyasının tarihsel süreci ile ilgili olarak anlamlıdır. Kitapta “*Geçmişten günümüze kalan birçok tarihi eser İran’da çok eskilere dayanan bir insanlık tarihinin varlığına işaret etmektedir*” (İsb 7, s.102) cümlesi ile tarihi eserlere değinilmiştir.

Yerleşik hayat, hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımsal faaliyetlerin 10 000 yıl öncesine kadar dayandığı İran’da tarihi süreç içerisinde birçok medeniyetler kurulmuştur. MÖ 3. binyılda Güneybatı İran’da ve Güney Mezopotamya’da Elam uygarlığı ve ardından başlayan Med dönemi, İran’ın dünya tarihinde öne geçmesine neden olmuştur. Medlerden sonra gelen ve onlarla etnolojik ve kültürel açıdan akraba olan Ahameniş Hanedanı’nın kurmuş olduğu Pers İmparatorluğu, Ege Denizi’ne kadar olan alanda uzun süre hükümlürlüğünü sürdürmüştür. Makedonya Kralı İskender’in kısa süreli hâkimiyetinden sonra Seleukoslar İran’da hâkimiyet kurmuşlardır. Ardından 500 yıl sürecek olan Partlar dönemi başlamıştır. Erdeşir’in Partlara son vererek kurmuş olduğu Sasani İmparatorluğu da İran’da 400 yıllık bir hâkimiyet sürdürmüştür (Naskali, 2000). Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan İran’da doğal olarak tarih boyunca farklı dinler, diller ve kültürler varlık göstermişlerdir. İran tarihinin farklı dönem ve kültürlerinden günümüze kadar ulaşmış olanların dünya kültür ve mirası açısından oldukça önem arz ettiği bilinmektedir.

Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında tarihi eserlere üç adet değini ile dört adet görsele yer verilmiştir. Kitapta “*Geçmişten günümüze kalan tarihi eserler Afrika’nun en önemli turistik mekânlarından*” (İsb 8, s.148) cümlesi ile tarihi eserlere değinide bulunulmuştur.

Tabloda da görüldüğü gibi turistik açıdan önemi olan tarihi yerlere ilişkin vurgular, yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında daha fazladır. İki ders kitabındaki ifadeler arasındaki miktarın farklılığının nedeni; yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı çoğunlukla İran tarih ve coğrafyası ile ilgili konuları içerirken sekizinci sınıfa ait ders kitabı ise diğer ülkelerin tarih ve coğrafyasına ilişkin bilgileri içermesindedir. Tarihi mekânlar ile ilgili olarak üç görsel örnek olarak sunulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan İran sahip olduğu tarihi eser zenginliği açısından dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Ders kitabında İran'ın sahip olduğu bu tarihi eserler ve bunların sergilendiği bir müzeye ait görsellere yer verilmiştir (İsb 7, 97-98).

Tablo 5. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında kültür ve sanat eserlerine dair ifade ve görsellere yer verilme durumu

Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Kültür ve Sanat Eserleri	27	28	5	8

İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizm bileşeni olan kültür ve sanat eserlerine yirmi yedi defa değinide bulunulmuştur. Ayrıca konu ile ilgili yirmi sekiz görsele yer verilerek bilişsel düzeyde pekiştirme yoluna gidilmiştir. Kitapta kültür ve sanat ile ilgili "Nevruz İran'ın dünyaya kültürel bir hediyesidir" İsb 7, s.149 ve "Geçmiş asırlarda sanatkârlar kalaycılık, kuyumculuk, dericilik, musıkî... ve nakışçılık gibi alanlarda birçok zarif ve güzel sanat eserleri meydana getirdiler" (İsb 7, s.152) cümlelerine yer verilmiştir.

Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında kültür ve sanat eserleri beş değini ve sekiz adet görsel ile yer almıştır. Kitapta "Hoca Reşidüddin Fazlullah Hemedanî Moğol döneminin meşhur olan İranlı siyaset adamlarından biri olup kültür ve sanatın gelişimine ön ayak oldu" (İsb 8, s.99) cümlesine yer verilmiştir.

Gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası dönemde İran'da hüküm sürmüş olan devletlerden günümüze kadar birçok sanat eseri ulaşabilmiştir. İslâm öncesi dönemde güçlü bir sanat çevresinin bulunduğu İran'da sanat, İslâmî dönemde yeni tanışılan kültürlerden aldığı unsurlarla nevi şahsına mahsus bir hüviyet kazanmıştır. İki sınıfa ait ders kitapları karşılaştırıldığında; İran kültür ve sanatına ilişkin ifadelere sosyal bilgiler yedinci sınıf ders

kitabında daha fazla yer verildiği bulgulanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabının İran merkezli konuları içermesi nedeniyle İran kültür ve sanatına ilişkin ifade ve görsellere daha fazla yer verilmiştir. Kültür ve sanat eserleri ile ilgili olarak aşağıdaki görsellerden üç tanesine yer verilmiştir.

Yukarıdaki görsellerde mimari, cam, seramik, çini, ahşap vb. alanlarda üretilmiş sanat ürünlerine ait resimlere yedi ve sekizinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında kutsal mekânlara dair ifade ve görsellere yer verilme durumu

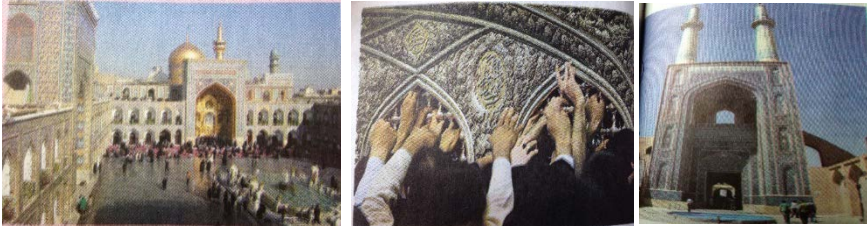
Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Kutsal Mekânlar	11	7	2	2

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında İran'ın önemli turistik merkezlerinden olan kutsal mekânlara on bir defa değinilmiştir. Bu mekânlara ilişkin olarak yedi adet görsele yer verilmiştir. Kitapta kutsal mekânların turistik boyutu "Her yıl çok sayıda İranlı ve yabancı turist İmam Rıza türbesini ziyaret etmek amacıyla Meşhed'e gelmektedir" (İsb 7, s.94) cümlesi ile ifade edilmiştir.

Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında kutsal mekânlarla ilgili olarak iki ifade ve görsele yer verilmiştir.

Dünyadaki turizm faaliyetlerinin genel niteliği ile karşılaştırıldığında İran'daki turizm faaliyetlerinin bu açıdan farklılaştığı görülmektedir. Turizm verilerine göre 1979 devriminden sonra yurt dışından İran'a gelen turistlerin büyük çoğunluğunun dini amaçlarla geldiğini göstermektedir. İran'da Meşhetteki İmam Rıza Türbesi, Kumdaki Fatıma Türbesi ve Şirazdaki Şah-ı Çerağ Türbeleri gibi birçok kutsal mekânlar, başta Irak olmak üzere Azerbaycan, Filistin, Bahreyn, Suudi Arabistan, Pakistan ile Afganistan gibi Şiiilerin

yoğun olduğu bölgelerden ve dünyanın birçok yerinden gelen milyonlarca Şii Müslümanın ziyaretine mazhar olmaktadır (Seyfi ve Hall, 2019). Şia düşüncesi açısından türbe ziyaretleri mânevî destek kazanma, rahmet ve şefaate nâil olmanın yanında imamlarla ve onların ortaya koyduğu İslâm vizyonuyla bağları kuvvetlendirme aracı olarak işlev görmektedir. Bunu, ziyaretler sırasında okunması gereken duaları içeren kitapçıklarda da görmek mümkündür. “Ziyaretnâme” adı verilen bu dualarda imamların belirli erdemleri sayılır ve onlara olan bağlılık ifade edilir. Ziyaretler, imamların “imamzâde” olarak bilinen ahfadını da kapsayacak tarzda olabilmektedir. Muhtemelen uzak beldelerdeki imamların türbelerine seyahat edemeyenler için türetilmiş olan bu ziyaretlerde de imamzâdelerin erdemlerinden bahsedilip dualar okunur ve onlardan şefaet dilenir. İran’da 1000’den fazla imam zade türbesi bulunmaktadır (Algar, 2000). Şii turistlerden elde edilen turizm gelirleri, İslam devriminden bu yana İran devleti için en önemli kaynaklar arasında yer almıştır. 1.6 milyar Müslümanın olduğu günümüz dünyasında yaklaşık 200 milyon Şii nüfus mevcut olup bunun neredeyse yarısına yakın bir miktarı olan 70-75 milyonu İran’da yaşamaktadır. Yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında bu konu ifade, görsel ve etkinliklere yer verilerek işlenmiştir. Kutsal mekân turizmi ile ilgili olarak kitapta yer alan görsellerden üç örnek aşağıda verilmiştir.

İlk sırada Şii inancına göre sekizinci imam olan Musa Kazım Camii ve Türbesinden bir görüntüye, İkinci sırada ise kutsal bir mekânı ziyaret edenlerin dua ile yakarışlarına dair bir görüntüye yer verilmiştir (İsb 7, s.95). Üçüncü sırada Yezd Camiine ait bir resim verilmiştir (İsb 7, s.94).

Tablo 7. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında turizmin ekonomik boyutuna dair ifade ve görsellere yer verilme durumu

Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Ekonomi	-	-	2	3

Turizm ve bileşenlerine ilişkin en çok değininin olduğu sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizmin ekonomik boyutuna hiç değinilmemiştir. Turizmin ekonomik boyutu sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında iki değini ve 3 adet görsel ile işlenmiştir.

Turizm olgusunun toplumsal alana doğrudan yansıyan en önemli boyutu ekonomik açıdan iyileşmedir. Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında "İran'da Turizm" adlı sekizinci bölümde turizm kavramı detaylı bir şekilde ele alındığını yukarıda ifade etmiştik. Turizmin ülkelerin ekonomik açıdan gelişmelerine olan katkısına ilişkin doğrudan ifade ve görsellere sekizinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmiştir. Turizm gelirlerinin ülke ekonomilerine olan katkısı örneği olarak Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri örnekleri verilmiştir. Ders kitabında "*Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı ülkeler turizm faaliyetleri sayesinde gelirlerini çeşitlendirerek ekonomilerini geliştirmişlerdir*" (İsb 8, s.126) ifadesiyle her iki ülke açısından turizmin ekonomik katkısına işaret edilmiştir.

İran turizm politikalarının belirlenmesi ile buna ilişkin gelecek perspektiflerinin belirlenmesinde genellikle Türkiye, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri rol modeli olarak almakta ve bunlarla bir kıyaslamaya girişmektedir. Sahip olduğu doğal ve tarihi güzelliklerin potansiyel olarak bu ülkelerden daha fazla olmasından kaynaklı gelirlerin de buna paralel olması gibi beklenti oluşmaktadır (Seyfi ve Hall: 2019; Fayzipour ve İmami, 1391; Morakabati, 2011; Baum ve O'Gorman, 2010; Samedian vd, 1388; Shakoori vd, 2014; Habibi vd. 2018).

Turizmin ekonomik gelişme açısından gelecek nesillere önemini kavratmak amacıyla sosyal bilgiler öğretiminde buna yer verilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabında turizmin ekonomik boyutuna ilişkin yer verilen görsel unsurlardan üç tanesi burada örnek olarak sunulmuştur.

İlk sıradaki görselde turizm gelirlerinin ekonomik gelişimine katkı sağlayan ülkelerden bir olarak belirtilen Türkiye’de turistlerin en çok ziyaret ettiği mekânlardan biri olan Sultanahmet Camiine ait bir resim verilmiştir. İkinci görsel ise Türkiye ile birlikte zikredilen Birleşik Arap Emirlikleri’ne ait bir resim yer almaktadır. Üçüncü görselde, dış müdahale ve iç çatışmaların sebep olduğu güvenlik sorunları nedeniyle Irak ve Afganistan gibi ülkelerin ekonomik açıdan geri kaldığı belirtilmiş ve bu durum Afganistan’a ait bir resimle vurgulanmak istemiştir (İsb 8, s.126).

Tablo 8. Sosyal bilgiler 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında bilimsel amaçlı turizme dair ifade ve görsellere yer verilme durumu

Sınıf	7		8	
	İfade	Görsel	İfade	Görsel
Bilimsel	1	-	-	-

Bilimsel amaçlı turizm hareketliliğine ilişkin olarak sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında sadece bir kez değini yapıldığı görülmektedir. Konu ile ilgili olarak herhangi bir görsele yer verilmemiştir. Sekizinci sınıfa ait ders kitabında ise bir değini ve görsel tespit edilmemiştir.

Gelişmiş ülkelerin çoğunda spor, kongre ve fuar organizasyonları çok sayıda insan hareketliliğine imkân verdiği için önemli miktarda turizm geliri elde etmeyi mümkün kılmaktadır. İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizm türlerini tanıtan anlatı metninde bilimsel amaçlı turizm faaliyeti ile ilgili olarak “*Bazı insanlar bilimsel faaliyetler veya fuarlar... için seyahat ederler...*” (İsb 7, s.90) ifadesi kullanılmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Dünya ve İran ekonomisi açısından önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm sektörü kavram olarak hem İran sosyal bilgiler dersinin genel amaçlarında hem de öğretim programında yer almaktadır. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular, turizm kavramının İran sosyal bilgiler ders kitaplarında sınıflar düzeyinde farklılık arz edecek şekilde yer aldığını göstermektedir. Sosyal bilgiler programının yapısı, kitapların içerdiği konuların türü ve öğrencilerin gelişim düzeylerinin bu farklılaşmaya yol açtığı söylenebilir. Farklılaşmaya ilişkin elde edilen bu bulgu, Türkiye’deki sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramını ele alan (İlhan vd, 2015) ve (Kaya, 2019)’nın çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Her iki çalışmada da Türkiye’deki sosyal bilgiler

ders kitaplarında yer alan turizm kavramlarının kitapların içerdiği konuların türü, öğrencilerin gelişim düzeyleri ve sınıf bağlamında farklılaştığı bulgulanmıştır. Aynı şekilde İran sosyal bilgiler ders kitaplarının da Türkiye örneğinde olduğu gibi sınıf düzeyleri, kitapların içerdiği konuların türü bağlamında farklılaştığı bulgulanmıştır. Öğrencilerin öğrenme düzeyleri, kavramların özelliklerine ve öğrenme süreçlerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bu nedenle sosyal bilgiler programında hangi kavramların ne düzeyde öğretilmesi gerektiği konusunda bir çerçeve ortaya konulmaktadır. Buna göre kavramların ders kitaplarında yer alması ve öğretilmesi konusunda giriş, geliştirme ve pekiştirme olmak üzere üç aşama belirlenmiştir. Soyut nitelikler taşıyan kavramların yukarıda belirtilen kategoriler uyarınca öğretilmesi, öğrencilerin bu kavramları bir süreç çerçevesinde soyutluktan somutlamaya ve disiplinler arası bir yaklaşımla diğer boyutlarını da öğrenerek genelleme yapabilmesine imkân verecektir (Barth-Demirtaş 1997, s.10.12). Turizm kavramının da bu sınıflama çerçevesinde taşıdığı özellikler nedeniyle İran sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alma durumunun sınıf düzeylerine göre farklılaşmasının bir nedeni olarak değerlendirilebilir.

Her iki sınıfa ait ders kitapları karşılaştırıldığında; sosyal bilgiler sekizinci sınıf ders kitabına nazaran yedinci sınıfa ait ders kitabında turizm kavramına ilişkin ifade ve görsellere daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında "Turizm Nedir" adlı bir ünitenin olması ve konunun detaylı bir şekilde ele alınmasından kaynaklı bir durum olarak değerlendirilebilir. Diğer bir neden ise yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabı İran tarih ve coğrafyasına ait konuları içerirken sekizinci sınıfa ait ders kitabının dünya tarihi ve coğrafyasına ait konulara yer vermesidir. İki ders kitabı arasında turizm kavramına yer verme açısından farklılaşmanın eğitim-öğretim süreçlerinde sıklıkla başvurulan yakından uzağa ilkesiyle uyumluluk arz ettiği ifade edilebilir.

Çalışmada elde edilen bulgulardan biri de İran'daki turizm faaliyetlerinin dünyanın birçok yerinden farklı bir türde yoğunlaştığını göstermektedir. Şii kültüründe kutsal mekânların ziyaret edilmesinin dini bir vecibe olarak değerlendirilmesi geçmişten gelen bir uygulama olarak devam etmektedir. Bütün turizm faaliyetleri içerisinde kutsal mekânların ziyaret edilmesi ile gerçekleşen hareketliliğe ilişkin sayısal veriler de bunu doğrulamaktadır. 2017 verilerine göre (ICHTO 2017) İran'da turizm hareketliliğine katılan 4,911,920 turistin 2,223,648'sinin Meshed ve Kum gibi kutsal mekân ziyaretçisi olması

ve bunun ders kitaplarında da ayrıca vurgulanması önemli bir husus olarak değerlendirilebilir.

İlhan ve arkadaşları (2015) yaptıkları çalışmada Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramının yaz turizmi ağırlıklı olmak üzere ele alındığını belirtmişlerdir. İran sosyal bilgiler ders kitaplarında ise turizm kavramının daha farklı boyutları ile ele alındığı görülmektedir. İran sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin elde edilen bu bulgular, Kaya (2019)'nın yenilenmiş sosyal bilgiler ders programı ve kitapları hakkındaki çalışmada elde ettiği verilerle örtüşmektedir.

Sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabındaki "İran'da Turizm" ile "İran'ın Turistik Yerleri" konu başlıkları altında turizm ile ilgili detaylı bilgi ve görsellere yer verilmiştir. Bu başlıklar altında verilen bilgiler öğrencilerde turizm bilincinin gelişmesi açısından önemlidir. Özellikle sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında turizm olgusunun öğrenciler tarafından daha net anlaşılmasını kolaylaştıracak şekilde birçok ünite içerisinde bağlantılar kurulmuştur. Böylece turizmin farklı boyutları ile anlaşılmasını sağlayacak bir zemin sunulmuş olmaktadır.

İran'da ilkokul ve lise düzeyindeki program ve ders kitapları üzerine yapılmış çalışmalara bakıldığında 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren yenilen müfredat ve buna uygun olarak yeni yazılmış sosyal bilgiler ders kitaplarında turizm kavramına yer verme konusunda bir iyileşme olduğu bulgulanmıştır. İlkokul altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında turist kelimesine yalnızca bir kez değinilmiş iken (Mahdipoor Mir vd., 2019) çalışma materyalimiz olan yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dokuz, sekizinci sınıf ders kitabında ise beş kez olmak üzere toplam on dört defa vurgulanmıştır. Mahdipoor Mir vd. (2019) çalışmalarında ilkokul altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında turizm kavramına altmış defa değinildiğini verildiğini bulgulanmışlardır. Çalışma materyalimiz olan yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında turizm kavramı ve bileşenlerine iki yüz seksen sekiz, sekizinci sınıf ders kitabında ise yetmiş yedi kez olmak üzere toplam üç yüz altmış beş defa değinilmiştir. Ders kitaplarında turizm kavramına yapılan değinilerdeki bu sayısal artış, Giyani (2008), Mohammadian (2010), Mohseninia vd. (2014), Mohammadian (2018) ve Mehdipoor Mir vd. (2019) tarafından daha önce yapılmış olan çalışmalarda vurguladıkları ve önerdikleri hususların dikkate alındığı anlamına gelmektedir. Çalışma materyalimiz olan ve yenilenen müf-

redat çerçevesinde yazılmış olan ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında turizme ilişkin kavramlara gösterilen dikkat düzeyinin sadece bilişsel düzeyde kalmaması adına turizme ilişkin değer ve kavramların kurumsallaştırılması için daha duygusal ve işlevsel boyutların da dikkate alındığı görülmektedir. Özellikle yedinci sınıf ders kitabında kavram ile ilgili farklı etkinliklerin planlanmış olması önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi turizm ve bileşenlerinin toplumsal alana doğrudan yansıyan en önemli boyutu ekonomik açıdan iyileşmedir. İran açısından büyük bir gelir potansiyeli olmasına rağmen ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında en az vurgulanan konunun ekonomik boyut olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Mehdipoor Mir vd. (2019)'un ilkokul altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelemesinde elde ettiği sonuçlar ile de örtüşmektedir.

İncelenen ders kitaplarında turistik mekânların isimlerinin belirtilerek haklarında bilgi verildiği ve konuların birçok etkinlik örnekleriyle zenginleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca UNESCO dünya mirası listesinde yer alan mekânlarla alakalı bilgiler verilerek tanıtımı yapılmıştır. Ülkeler ve turizm potansiyelleri hakkında bilgilere yer verilmiş ve bu ülkelerin dünya haritasındaki konumu da gösterilerek somutlaştırılmıştır. Kitaplarda bu kavram ile ilgili görsellerin turizmin bütün boyutlarını kapsayacak şekilde çeşitlilik arz ettiği tespit edilmiştir. Görsellerin metin ile ilişkilendirilmesi de konunun öğrenciler açısından öğrenmenin daha kalıcı olmasını sağlayacak bir boyut katığı söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucunda; Turizm kavramına yer verme durumunun İran sosyal bilgiler yedinci sınıf ders kitabında daha çok olmak üzere iki ders kitabı arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle farklı kademelerde okutulan ders kitapları arasında turizm kavramına dengeli olarak yer verilmesi, turizmin ekonomik boyutuna daha fazla değinilmesinin uygun olacağı görülmüştür. Ayrıca diğer kademelerdeki sosyal bilgiler ders kitaplarında da turizm kavramıyla ilişkili çalışmaların yapılması ve başka ülkelerin sosyal bilgiler programı ve ders kitapları ile ilgili karşılaştırmalı çalışmaların yapılmasının alana katkı sağlayacağı yönünde önerilerde bulunulabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Tourism Concept in Iranian Social Studies Textbooks

*

Kemal Kaya

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Due to its geographical location, Iran is one of the countries where four seasons can be experienced at the same time. It has an advanced tourism potential due to its historical, religious, natural and cultural structure. The tourism potential of Iran has very suitable features in terms of getting its share from the world tourism pie in case of making the necessary investments in tourism resources. In today's world, although the tourism industry is seen as the main and purest industry in terms of revenues, current facts show that the world countries do not generate an income in proportion to their tourism potential. Although Iran ranks 10th in the world in terms of its touristic attractions, it is among the lowest income countries in the world in terms of tourism income.

Today, tourism activities, which are performed professionally, continue to grow and develop. The tourism sector is a resource that creates employment for countries, generates foreign currency and supports economic growth. Due to these features, it has turned into an arena where countries compete with each other. States are making large investments in the tourism sector and trying to increase their tourist attraction by giving importance to promotion. They strive to build the infrastructure of the industry on solid foundations in order to benefit more from the global tourism cake. All these reveal how important tourism education is. Providing the opportunity to have information about the historical and natural beauties of the country, being aware of its economic dimensions, and its contributions in the development of the tourism infrastructure reveal the necessity of tourism education. In order to improve the tourism potential of Iran, which is quite weak compared to other countries and lacks competitive power, suggestions are also made for providing tourism education at higher education level. Because education is seen as the most effective way to teach the concept of tourism and to comprehend its importance for the country. It is possible for individuals to learn what they are expected to acquire through education and to gain awareness in this di-

rection. Textbooks are one of the important tools of the educational environment designed for this purpose. If the concept of tourism is used in the content of the textbook material in a correct and effective manner, it will be easier for the new generations to gain a more sensitive and conscious perspective towards the sector.

In Iran, textbooks continue to be the most important and almost the only source of the education and training process. The social studies course is taught in the second half of primary school, the fourth, fifth and sixth grades, and at the secondary school level in Iran. With the restructuring process in Turkey's education system in Iran, which corresponds to the same period of the educational reforms made, the process of education are rearranged according to the constructivism approach. Within the framework of restructuring, primary school was increased to 6 years starting from the 2016-2017 academic year, while high school education was reduced from 4 years to 3 years. Thus, the 12-year education period was arranged as 6 + 3 + 3. Since the 2016-2017 academic year, the new curriculum has been put into practice and accordingly, newly written social studies textbooks have been started to be taught. In Iran, textbooks are published by the Iranian Ministry of Education and are used as the main source in all schools. When the literature is reviewed, it is seen that there is no study on tourism and its components in the curriculum and textbooks at the secondary school level in Iran. For this reason, considering that one of the ways of teaching tourism, which is of great importance to the Iranian economy, to future generations, is education, it is thought that it is important to focus on this issue. For this purpose, it was deemed necessary to conduct a study on Iranian social studies textbooks, which are one of the important tools in teaching the concept of tourism.

This study aimed to determine the extent to which the phenomenon of tourism is processed and used in social studies textbooks in Iranian secondary schools in the 2018-2019 academic year at the concept, visual and activity level.

Tourism sector, which is one of the important sources of income for the world and Iranian economy, is included in both the general aims of the Iranian social studies course and in the curriculum. The findings obtained as a result of the study show that the concept of tourism is included in Iranian social studies textbooks in a way that differs at the grade level. It can be said that the structure of the social studies program, the type of the topics covered

by the books and the development levels of the students lead to this differentiation.

There are 172 expressions and 120 visuals about tourism and its components in the social studies textbook of the seventh grade. In the social studies eighth grade textbook, 48 expressions and 29 visuals about tourism and its components were included. When the textbooks of both classes are compared; It has been determined that more expressions and visuals related to the concept of tourism are included in the textbook of the seventh grade compared to the eighth grade textbook of social studies. The reason for this can be considered as the fact that there is a unit called "What is Tourism" in the seventh grade social studies textbook and the subject is handled in detail. Another reason is that while the seventh-grade social studies textbook includes the subjects of Iran's history and geography, the eighth-grade textbook includes topics on world history and geography. It can be stated that the differentiation between the two textbooks in terms of including the concept of tourism is in accordance with the principle of close and far, which is frequently used in education and training processes.

One of the findings of the study shows that the tourism activities in Iran are concentrated in a different type from many parts of the world. Considering visiting holy places as a religious duty in Shia culture continues as a long-standing practice. Numerical data on the mobility that occurs with visiting sacred places within all tourism activities also confirm this.

As a result of the research; It has been determined that the situation of including the concept of tourism is different between the two textbooks, mostly in the Iranian social studies seventh grade textbook. For this reason, it has been seen that it would be appropriate to include the concept of tourism in a balanced manner among the textbooks that are taught at different levels and to touch more on the economic dimension of tourism. In addition, suggestions can be made that conducting studies related to the concept of tourism in social studies textbooks at other levels and making comparative studies on the social studies curriculum and textbooks of other countries will contribute to the field.

Kaynakça / References

- Algar, H. (2000), İran- kültür ve medeniyet: Dini hayat ve dini kurumlar. *İslâm Ansiklopedisi*, 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Barth, J. L. ve Demirtaş, A. (1997). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretimi: Kaynak üniteler*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.
- Baum, T. G., ve O'Gorman, K. D. (2010). Iran or Persia: What's in a name, the decline and fall of a tourism industry? Tourism and political change. In R. Butler, & W. Suntikul (Eds.), *Tourism and Political Change*, Oxford: Goodfellow Publishers.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Çev. Ed. M. Bütün, S. Beşir Demir, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya öğretim yöntemleri*. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Euromonitor International (2017). *Travel in Iran: 17 October*. 20 Şubat 2018 tarihinde www.portal.euromonitor.com adresinden erişilmiştir.
- Habibi F., Rahmati M., ve Karimi, A. (2018). Contribution of tourism to economic growth in Iran's Provinces: GDM approach, *Future Business Journal*, 4, 261–271.
- Fayzipour, M. ve İmami, M.M. (1391). Tawsi'e-i iktisadî san'at-ı gerdişgerî der İran we mukayese-i ân ba kişverhay-ı muntika-i send çeşmendaz, *Mutaleat-ı Muduriyet-i Gerdişgeri*, 7(19), 139-177.
- ICHTO (2017). *Iranian cultural heritage, handicraft and tourism organization*.
- İlhan, G. O., Şeker, M., ve Kapıcı, H. Ö., (2015). Sosyal bilgiler beşinci sınıf ders kitaplarında turizm kavramının yeri. *International Journal of Field Education*, 1(1), 42-62.
- İsb 7 (2018). *Mutaleat-ı ictimai* (Medeni, Coğrafya, Tarih), Paye-i Heftum, Devre-i Evvel-i Mutavassite, Tehran.
- İsb 8 (2018). *Mutaleat-ı İctimai* (Medeni, Coğrafya, Tarih), Paye-i Heştum, Devre-i Evvel-i Mutavassite, Tehran.
- Kaya, K. (2019). Yeni sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarında turizm kavramı. *The Journal of Social Sciences Institue*, 43, 173-194.
- Kim, W., Jun, H.M., Walker, M., ve Drane, D. (2015). Evaluating the perceived social impacts of hosting large-scale sport tourism events: Scale development and validation. *Tourism Management*, 48, 21-32.
- Kaffashi, M., (2009). The role of education in tourism industry boom and tourist satisfaction in Iran. *The Journal of Modern Thoughts in Education*, 4(4), Autumn, 141-164.
- Mehralizadeh Y. (2017). Tourism and Iran's higher education: Interaction or confrontation. *Amirkabir*, 3(5), 39-52.

- Mehryar, A. H., ve Ahmad-Nia, S. (2004). *Age-structural transition in Iran: Short and long term consequences of drastic fertility swings during the final decades of twentieth century*. <http://www.cicred.org/Eng/Seminars/Details/Seminars/Popwaves/PopwavesMehryarAhmad-Nia.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Morakabati, Y. (2011). Deterrents to tourism development in Iran. *International Journal of Tourism Research*, 13(2), 103-23.
- Naskali, E. (2000). İran: Başlangıçtan Müslümanlar tarafından fethine kadar. *İslâm Ansiklopedisi*, 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Samedian, E, Hoseini, S. H, ve Ava, M. N. R., (1388). Nakş-i amuzeş ber tawsi-i zirsahtha der sana'at-ı turizm-i İran. *Faslname-i İlmî pejuheşi coğrafyay-i insani*, 4 (1), 103-118.
- Seyfi, S., ve Hall, C.M. (2019). Tourism in Iran: an introduction. in *Tourism in Iran*, Eds: Siamak Seyfi and C. Michael Hall, Newyork: Routledge.
- Schubert, F. S., Brida, J. G., ve Risso, W. A. (2010). The impacts of international tourism demand on economic growth of small economies dependent of tourism. *Tourism Management*, 32(2), 377-385.
- Sequeira, T. N., & Nunes, P. M. (2008). Does tourism influence economic growth? A dynamic panel data approach. *Applied Economics*, 40, 2431-2441.
- Shakoori, A. ve Aghdam, S.M.M., (2014). A comparative analysis of the impact of liberalization of air transport on tourism: Iran, Turkey and Uae, *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*, 9(2), 259-278.
- Tang, H. C. H., ve Jang, S. S. C. (2009). The tourism-economy causality in the United States: A sub-industry level examination. *Tourism Management*, 30, 553-558.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- UNESCO (2018). *World heritage: Iran*. 27 Mart 2018 tarihinde <http://whc.unesco.org/en/statesparties/IR> adresinden erişilmiştir.
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2015). *Tourism highlight*. <http://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416899> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Kaya, K. (2021). İnan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında turizm kavramı.
OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(36), 3015-3042.
DOI: 10.26466/opus.714104

Yaşlı Ayrımcılığı

DOI: 10.26466/opus.883434

*

Mehmet Özütürker *

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum/Türkiye
E-Posta: mehmetozuturker@hotmail.com ORCID: [0000-0002-4246-0449](https://orcid.org/0000-0002-4246-0449)

Öz

Yaşamın doğal bir süreci olan yaşlılık; farklı toplumlarda zaman içinde değişimler göstermekle birlikte kavramın aynı toplum içinde görülen farklı düzeydeki sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik yapılarla sahip olan bireyler arasında da farklılıklar gösterdiğini söylemek mümkündür. Geleneksel toplumlarda yaşlı bireyler bilge kişi ve otorite olarak görülmekte iken modern toplumlarda ise; kişisel bilgi ve tecrübelerle daha az gereksinim duyulduğundan bu değerlerden uzaklaşmış ve yaşlılar toplumun sırtında bir yük olarak görülmeye başlanmıştır. Böylelikle yaşlılık kavramı günümüzde "değer" olmaktan çıkarak "toplumsal bir sorun" olarak algılanmaya başlamıştır. Toplum içerisinde statüleri gittikçe kaybolan ve bir sorun alanı olarak görülen yaşlılar hakkında; değersiz oldukları, işe yaramadıkları, ekonomiye ve üretime katkı sağlamadıkları, hasta, güçsüz, mental ve fiziksel kapasitelerinin düşük olduğu şeklindeki önyargılar yaşlı ayrımcılığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayata yeterince dahil olamayan yaşlı bireyler, sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarından ötürü kendilerini toplumun bir parçası olarak görememektedirler. Yaşlılarımızın içinde yaşadığı toplumla bütünleşerek, aktif bir yaşlanma süreci geçirebilmeleri için yaşlılarla ilgili sağlık, eğitim ve çalışma alanlarında gerekli yasal ve kurumsal dönüşümlerin zamanında gerçekleştirilmesi, yaşlı ayrımcılığının önüne geçerek yaşlıların toplumsal hayata daha fazla katılımlarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşlanma, Yaşlı Ayrımcılığı, Sosyal Dışlanma

Ageism

*

Abstract

Aging, which is a natural process of lifetime has changed in different societies in time. And it is possible to say that this concept has diverse aspects on individuals, who are from the same society but have different socio-economic and socio-demographic composition. While elder individuals in traditional societies are seen as wise and authority, in modern society these elder ones has started to be seen as encumbrance, since in these modern societies, people need less knowledge and experience. For this reason, the concept of aging has started to lose its worth and has started to be perceived as a social problem. Some prejudgetment, about elder ones losing their statues in society dy bay dy, such as elder individuals have lower mental and physical capacity, they are weak and ill, they are useless, they do not have any contribution to economy result in elderly discrimination. Due to the fact that elder individuals who are not sufficiently involved in social an economic life suffer from exclusion, they can not see themselves as a part of the society. The realization of necessary and legal instructional transformation and works on the health and education field so that elder individuals may have an active aging process and integrate the society in which they live will provide their participation in social life and will prevent elderly discrimination.

Keywords: *Senility, Aging, Ageism, Social Exclusion.*

Giriş

Bu çalışma ile son yıllarda dünya genelinde artış gösteren toplumsal yaşlanma olgusu ile toplumu oluşturan en birikimli ve en tecrübeli yaş grubu olan yaşlı nüfusun maruz kaldığı sosyal dışlanma ve ayrımcılık konularına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

21. yüzyılda gelişme gösteren teknoloji, sağlık ve bilim alanındaki gelişmeler toplumsal yapıda birçok dönüşüme yol açmıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen bu dönüşümler ile doğum oranları düşmüş ve insan ömrü uzamıştır. Dolayısıyla toplum içerisinde sessiz azınlığı oluşturan yaşlı kesim sayısal olarak artış göstermiş ve yaşlı nüfus toplam nüfus içinde giderek artan bir orana sahip olmuştur. Yaşlanmaya bağlı olarak bireylerde gözlemlenen sağlık sorunları, emeklilikle birlikte yaşanan gelir kaybı, akran ölümlerinin sosyal ilişkilerde azalmaya yol açması, ölüm korkusu, kentleşme sürecinde yaşanan kuşak çatışmaları, teknolojiye ayak uyduramama, yaşlı bireylerin toplum tarafından hasta, çaresiz, yoksul ve muhtaç olarak nitelendirilmesi gibi olumsuzluklar yaşlıların sosyal dışlanma ve ayrımcılık hadiselerine maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Çalışmada genç nüfusun yaşlı nüfus hakkındaki olumsuz görüş ve eylemlerinin neden olduğu yaşlı ayrımcılığı konusu, genç nüfusun kendi yaşlılık dönemine bıraktığı bir miras olarak değerlendirilmekte; yaşlı ayrımcılığına ilişkin faktörler, koşullar ve dayanaklar irdelenmektedir.

Yaşlılık

Yaşlılık, toplumun gelişmesine, bireysel sağlık durumuna, sosyal ve psikolojik durumuna bağlı olarak, yaşanan çağa ve bölgeye göre farklılaşan subjektif bir kavramdır (Tufan, 2016, s.132).

Yaşlılık her ne kadar kronolojik olarak 65 yaş üstü yaşam evresi olarak tanımlansa da biyolojik, psikolojik, bilişsel ve sosyal bileşenleri ile ele alındığında tanımı takvime hapsedilmeyecek kadar karmaşık bir kavramdır. Yaşlanma insanların ölümlülükleri ile yüzleştikleri bir dönem olarak görülürken aynı zamanda hastalık, yalnızlık, yoksulluk ve daha önceki yaşam dönemindeki edinimlerinin yavaş yavaş kaybı ile karşılaştıkları zor bir evre olarak algılanmaktadır. Ancak fiziksel ve bilişsel sağlığını koruyarak aile ve arkadaşlarıyla birlikte yaşlanabilenler için yaşlılık; bilgelik, huzur ve yaşama sevinci ile dolu bir dönemi ifade edebilir (Duben, 2018, s.9).

Bilim, sanayi ve teknolojinin gelişmesi, doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması, doğum oranlarının azalması ve küreselleşme toplumda yaşayan yaşlı bireylerin sayısında ve oranında bir artış meydana getirmiştir (Arpacı, 2005, s.20-32). Bu sebeplerle gerek gelişmiş toplumlarda gerekse de gelişmekte olan toplumlarda yaşlanma oranı gittikçe artmaya devam etmektedir. 2020 yılı TÜİK verileri incelendiğinde yaşlı nüfusun genel nüfusa oranının 9.5'e yükseldiği görülmektedir. Ülke nüfusunun yaşlı veya genç nüfusa sahip olduğunu ifade eden oran Birleşmiş Milletler (BM) tarafından açıklanmıştır. BM'ye göre yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde %8 ile %10 arasında olan ülkeler yaşlı, yüzde 10'un üzerinde olan ülkeler ise çok yaşlı olarak nitelendirilmektedir. Türkiye bu bağlamda yaşlı nüfusa sahip bir ülke olma durumuyla karşı karşıyadır (TÜİK, t.y).

Bir toplulukta yaşlı olarak tanımlanan bireylerin sayısında meydana gelen artış, "nüfus yaşlanması" ya da "demografik yaşlanma" olarak tanımlanmaktadır. Nüfustaki bu dönüşüm önemli toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir (Arpacı, 2005, s.20-32). Bu toplumsal sorunlardan biri de yaşlı bireylere yönelik ayrımcılıktır.

Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık

Ayrımcılık; kişilere, bazı kişisel özellikleri veya belirli sosyal gruplara üye olmaları nedeniyle farklı ve haksız davranılmasıdır. Bu bağlamda ayrımcılık, dezavantajlı bazı kişileri veya grupları etkileyen süreçlerden oluşmaktadır, tanımlanması da oldukça zordur ve açık değildir (Baybora, 2010, s.33).

Palmore, yaş ayrımcılığının Amerika'daki en sık karşılaşılan ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi iki tip ayrımcılığa eklenen yeni bir tür olduğunu ileri sürmektedir. Palmore'ye göre 1960'lardaki ırkçılığın ve 1970'lerden sonraki cinsiyetçilik odaklı ayrımcılığın yerini 1980'lerden sonra yaş ayrımcılığı almaktadır (Kalaycıoğlu ve ark., 2003, s.50).

Yaşlı kategorisi, bir damga veya etiketten ibarettir. Kişinin yaşlı veya genç oluşunu takvimsel yaşından daha çok fiziksel, ruhsal, sosyal, ekonomik, eğitim durumu ve diğer faktörler etkilemektedir (Tufan, 2016, s.133).

Yaşlı ayrımcılığı, bireyin yaşına bağlı olarak ilişkilerimizde ve tutumlarımızda ortaya çıkan bir ideolojidir. Sağlık sorunları, engellilik, üretimin ve tü-

ketimin dışında kalma, ekonomik yetersizlikler, sosyal izolasyon, kent yaşamına uyum sağlayamama gibi nedenlerden ötürü yaşlı bireyler ayrımcı bir tutuma maruz kalmaktadırlar (Gökçeoğlu Balcı, 2017, s.31).

“Yaşlı ayrımcılığı”, gerontoloji çalışmaları içinde ortaya çıkan bir kavramdır. İlk defa 1969 yılında Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü Başkanı Robert Butler tarafından kullanılmıştır. Butler, yaşlı ayrımcılığını; yaşlı insanlara yönelik ön yargı ve ayrımcılığı tanımlamak amacıyla kullanmış ve ayrımcılığı, “yaşlı insanlara yönelik bir ırk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi eyleme dönüşen bir ayrımcılık türü” olarak tanımlamıştır (Çilingiroğlu, Demirel, 2004, s.228).

Yaşlılar; düşkün, aciz, mutsuz, yoksul, muhtaç şeklindeki olumsuz stereotiplerle temsil edilmektedirler (Şentürk, 2018, s.210). Toplum tarafından geliştirilen olumsuz önyargı ve tutumlar sağlık bakım sisteminde ve çalışma hayatındaki ayrımcılığın görünür hale gelmesinde etkili olmuştur.

Yaşlı bireyler çalışma hayatında genç çalışanlara kıyasla esnek ve yeterli görülmediği için ya hiç çalıştırılmamakta ya da düşük ücret ödenen bireyle değiştirilmektedir. Yaş ayrımcılığı, daha çok iş yaşamında yaşlılık nedeniyle uğranılan ayrımcılık çerçevesinde tartışılmaktadır. Günümüzde özellikle yaşlılar, ayrımcı uygulamalar nedeniyle istihdamdan dışlanmaktadır (Akdemir ve ark., 2007, s.215-222; Gökçeoğlu Balcı, 2017, s.36).

Sağlık hizmeti sunanlar, yaşlıların kronik sorunları ile uğraşmak yerine, gençlerin akut sağlık sorunlarına odaklanmayı tercih edebilmektedirler. Sağlık çalışanlarına yeterli düzeyde geriatrik eğitimin verilmemesi, klinik tedavide eşitsizliğe neden olabilmektedir çünkü personel yaşlıların özel bakım ihtiyaçları hakkında çok az bilgiye sahiptir. Bakım verme ile ilgili stres, yaş ayrımcılığına ve istismara neden olabilecek bir başka faktördür. Yaşlı istismarı bakım hizmetinin verildiği kurumlarda ev ortamlarına göre daha sık rastlanılan bir olgudur (Weatherall M., 2001, s.91-99; Hablemitoğlu ve Özmete, s.36; Akdemir ve ark., 2007, s.215-222; Çilingiroğlu ve Demirel 2004, s.225-230).

Yaşlılık dönemi, yaşam kalitesinde gerilemelerin başladığı bir dönemdir. Yaşın ilerlemesi ile yaşlı insanlar bazı hastalıklara daha açık hale gelebilmektedir. Sağlık harcamalarının artması ve emekli maaşlarındaki düşüş yaşlı bireyleri ekonomik olarak yoksullaştırmakta ve sosyal statülerinde görülen azalmalar onları yavaş yavaş bağımlı hale getirmektedir. Bu sorunlarla bir-

likte normal aktivitelerini yapmakta zorlanmaya başlayan yaşlılar bazen sosyal dışlanma ve toplumdan soyutlanma ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Sağlık Bakanlığı, 2015, s.5; Baran, 2016, s.110; Taşçı, 2013, s.21).

Ayrımcı inanç ve tutumlar; yaşlı insanları “üretken olmayan, hasta, depresif ve bilişsel olarak yetersiz” bireyler olarak kabullere dayanır. Birçok insan, yaşlanma ile ilgili gerçekler hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Yaşlıların; geçimsiz, huysuz, hasta, yoksul, bağımlı, toplumun sırtına yük oldukları yönünde gereksiz bir algılama yaygındır. Yaşlı bireylere sosyal çevresinden bu tip olumsuz mesajlar verildikçe onlarda aynı doğrultuda bir kabule yönelmektedirler. Bu durum yaşlı bireylerin ötekileşmesine ve ayrımcılığına yol açmaktadır. Dolayısıyla kalıp yargılar bireyler tarafından öğrenilmekte ve yeniden üretilerek nesilden nesle aktarılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaşlı ayrımcılığının da bir çeşit sosyal dışlanma yarattığı söylenebilir (Abay ve Güngör, 2016, s.93; Görgün Baran, 2016, s.109).

Sosyal dışlanma kavramıyla ilgili olarak literatürde birçok tanım yer almaktadır. Genel olarak sosyal dışlanma; toplum içerisindeki dezavantajlı grupların (engelliler, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, göçmenler, yoksullar vb.) ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı kaynaklara ve hizmetlere ulaşamama ve bu kaynaklardan yararlanamama durumu olarak tanımlanabilir. Birey yaşamın her evresinde, çeşitli içsel ve dışsal sebeplerle sosyal olarak dışlanma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Ancak özellikle yaşlılık döneminde bireyin mental ve fiziksel açıdan güç kaybetmesi, ekonomik durumunun zayıflaması, gelir kaybına uğraması ve sosyalleşmelerini sağlayacak aktivitelerden uzaklaşması ile birleştiğinde sosyal dışlanma riski artmaktadır.

Sosyal dışlanma toplumda bireylere açık olan toplumsal ve siyasal fırsatlar bakımından eşitsizliklerin ortaya çıkmasını ve bu eşitsizliklerin kendi kendini sürdüreceği biçimde yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasal hayata katılamamaktan kaynaklanan dezavantajlılık durumunun bir yansıması olan sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler, kendilerini toplumun bir parçası olarak görmezler (Şahin, 2009, s.24-25).

Yaş ayrımcılığı yalnızca yaşlıların maruz kaldıkları bir durum olmayıp, toplumun kültürel kodları çerçevesinde tüm yaş grupları için söz konusudur. Ancak biyolojik ve fizyolojik kayıplar nedeniyle en fazla yaşlı nüfus yaş ayrımcılığına maruz kalmaktadır (Görgün Baran, 2016, s.109).

Yaşlılıkta sosyal refahın anlaşılmasında yaşlı ayrımcılığının irdelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrımcılık, bir bireye ya da bir gruba yaş, ırk, renk, milliyet ya da etnik köken; cinsiyet, hamilelik ya da medeni durum, özürlülük; dini inanç, cinsel tercih ya da diğer kişisel özellikleri nedeniyle başka bir birey ya da gruplara göre farklı davranılması sonucu oluşur ve bir bireyin günlük yaşam etkinliklerine özgürce ve eksiksiz katılma olanağından mahrum bırakılması durumunda ortaya çıkmaktadır. “Yaşlı ayrımcılığı” (ageism) bir yaş grubunun lehinde ya da aleyhinde olarak, bir bireye genellikle sadece yaş nedeniyle gösterilen farklı tavır, önyargı, hareket, eylem ve kurumsal düzenlemeler olarak tanımlanabilir. Yaşlılığa biyolojik bakış, yaşlılığın olumsuz olarak algılanmasındaki temel nedenlerden biri olmuştur. Yaşlanma kötü, kaçınılması gereken, en azından olabildiği kadar yavaşlatılması gereken, bir durum ve hastalıkla eş değer tutulmuş, patolojik bir durum olarak algılanmıştır. Bu nedenle yaşlı ayrımcılığı; yaşlandıkça oluşan yetersizliklerin, sınırlılıkların ve olumsuz değişikliklerin yorumlanması olarak da tanımlanmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete; 2010, s.150).

Yaşlılık döneminde yaşlılara yönelik ön yargılar ve olumsuz yaşam koşulları tıpkı cinsiyet ve ırk ayrımcılığı gibi “yaşlı ayrımcılığı” ideolojisini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum yaşlı insanları değişmeyen ön yargılara açık belli roller içine sıkıştırmak amacıyla kullanılan bir baskı aracıdır. Yaşlı insanlar ne yazık ki bu tür toplumlarda kendi çıkar ve gereksinimlerinin tanınması için savaşıma gücüne sahip değillerdir. Bu nedenle ayrımcılığı kırabilmek için gençlerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla kimliklerin ve değerlerin insanları yaşlarına göre sınıflandırması yerine; nitelikleri ve uğraşlarına göre sınıflamaya olanak sağlayacak şekilde değişmesi önemlidir. Kuşaklararası dayanışma yoluyla, “yaşı olmayan bir toplum” yaratmak çağdaşlığın bir gereğidir (Hayes, 2002, Akt. Hablemitoğlu ve Özmete 2010, s.36).

Günümüz toplumunda birçok çalışma, yaşlı ayrımcılığının oldukça yaygın olduğunu göstermesine rağmen bunun saptanması zordur ve bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır

Yaş Ayrımcılığına İlişkin Faktörler ve Koşullar:

Sosyo-ekonomik (cinsiyet, eğitim, meslek, medeni durum) ve sosyal faktörler (yoksulluk, barınma koşulları, sosyal ağ ve sosyal ilişkiler) ile toplumsal fak-

törler (stereotipler, önyargı, kuşaklar arası güvensizlik) yaş ayrımcılığının ortaya çıkmasında etkili olan risk faktörleri olarak görülmektedir (Clarke, 2009, s.65).

Genel olarak, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durumun yaş ayrımcılığı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Yaşlı bireylerin mental ve fiziksel kapasitelerindeki yetersizlik, yaşamlarını idame ettirebilmelerini sağlayan fonksiyonlardaki gerilemeler onların sosyal ortamdan dışlanmalarına sebep olmaktadır. Teknolojik gelişmelere ve bilimsel ilerlemelere uyum sağlamakta güçlük geçen yaşlı bireyler (Görgün Baran, 2016, s.107) maalesef yaşamın dışına itilmektedirler. Eğitim, bilgi, beceri ve niteliği sınırlı olan bireyler enformasyon toplumunun “zayıf halka”sını oluşturmaktadır (Şentürk, 2008, s.492). Değişim ve dönüşümlere hızla cevap veremeyen yaşlı bireyler zayıf halka olarak ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

Çeşitli araştırmalar, sağlıksızlık ve bağımlılık durumlarında yaş ayrımcılığının meydana geldiğini göstermektedir (Clarke, 2009, s.65). Ankara’da yapılan bir araştırmada yaşlı bireylerin, kendilerini güçsüz, yetersiz, ağrı ve hastalıkları olan, zekâsı gerilemiş, bakıma muhtaç, kimsesiz şeklinde ifade ettikleri görülmüştür (Kalaycıoğlu ve ark., 2003, s.52).

Yaşlı Ayrımcılığının Dayanakları

Yaşlı ayrımcılığının dayanakları dört başlık altında toplanabilir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004, s.229):

1. Ölüm Korkusu
2. Görsel medyada gençliğin ve bedeninin çekiciliğinin ve cinselliğin ön planda tutulması
3. Ekonomiye ve üretime katkı
4. Yapılan çalışmaların büyük bir kısmı kurumsal bakım hizmeti alan yaşlı bireyler üzerinde yapıldığından dolayı kültürel kodlar yaşlı bireyler üzerinde muhdaciyet algısı yaratmaktadır. Bu bağlamda genç nüfusa ait; ölümün kendisinden uzak olduğu düşüncesi, fiziksel görünüşlerine ve cinsel güçlerine karşı duydukları güven, ekonomiye ve üretime sağladıkları katkılar nedeniyle kendilerini yaşlı nüfustan soyutlayarak yaşlı ayrımcılığının ortaya çıkmasında büyük oranda etkili olmuşlardır.

Sonuç

Yaşlı bireyler, toplumu oluşturan yaş grupları içerisinde en fazla değer taşıyan kesimi oluşturmaktadırlar. Bir topluma ait bütün yaşanmışlıklar ve hatıralar en iyi yaşlı kesimin zihninde yer tutmaktadır. Eğer toplumun yaşlılarla olan bağları sağlıklı kurulmamış ise yaşlı bireylerin ölümüyle birlikte o topluma ait değerleri taşıyan en güçlü bellekte yok olup gitmektedir.

Sağlıklı bir toplumsal hayatın ve toplumsal ilişkilerin kurulabilmesi için, toplumdaki diğer bireylerin yaşlı bireylerle olan ilişkilerini güçlü tutması, onların tecrübe ve deneyimlerinden yararlanarak toplumsal bir ağ kurması gerekmektedir. Bir toplumda yaşlılığa yapılan bütün yatırımlar o toplumun geleceğine yapılan yatırımları ifade eder, çünkü yaşlılara verilecek bütün sosyal haklar bizim kendimize sunduğumuz ve gelecekte yararlanacağımız haklardır.

Küresel gelişmelerle birlikte kapitalist ekonominin toplumsal yaşamın her yönüne hakim olduğu günümüz Türkiye'sinde bölgesel gelişim farklarından ötürü yaşlıların dijital okuryazarlıklarının düşük olması, deneyimlerinin, fikirlerinin ve pratiklerinin içinde bulunduğumuz dijital çağa pek uyumlu olmamasına rağmen, hem manevi hem de icrai anlamda genç ve yetişkin bireylerin bakış açılarını genişletecek ölçüde hareket yönünün belirlenmesinde önemli işlevlere sahiptirler. Yaşlıları yaşları ve sahip olduğu olumsuzluklar sebebiyle, bir takım alanlardan soyutlamak, bir şeylerden mahrum bırakmak, yok saymak, ciddiye almamak gibi ayrımcılığa yönelik tutumlar o toplumun kendisine ait değerlerini ve geleceğini yok ettiği anlamına gelmektedir.

Dahrendorf'a göre çatışma ve işbirliği birbirini öncelemektedir (Duben, 2008, s.81). İnsanların doğayı hoyratça kullanmalarının sonuçları, aşırı bireyselleşmedir. İnsanlık düzeni bu aşırı bireyselleşmenin sonucu karşısında yine kendisini doğa ile çatışma içerisinde bulur.

Sağlıklı bir toplumsal düzenin kurulabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için; toplumu oluşturan bireylerin tümünde dayanışma ve birliktelik ruhunun mevcut olması, yaşlı bireylerin diğer yaş gruplarıyla birlikte etkili iletişim kurarak toplumsal yaşama daha fazla katılımlarının sağlanması, dijital okuryazarlık seviyelerinin artırılması ve teknoloji kullanım oranlarının yükseltilmesi gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Ageism

*

Mehmet Özütürker
Atatürk University

In this study, it is aimed to attract an attention to discrimination which has risen in last years all around the world and externalizing that older adults face who create the most experienced and the most cumulative part of the society.

Some topics such as developments in technology and health care, conditions of global competition and unemployment result in longer life span, lower death ratio, lower young population and higher old population, finally this situations make the society change. Global social aging phenomenon lead to some economic, health and social problems depending on ageing. Among this problems, some negations such as generation gap, social izolation and old discrimination that increase due to urbanization and conditions of global competition are so important as an social issues to solve in the period where we live.

In study, old discrimination that is caused by negative attributions of young people about elder people is regarded as an inheritance which is lageted by young generations to their own old period. Also some factors related to old discrimination is evaluated.

Senility is an subjective concept which changes by depending on place and time and psychological and physical differences between individual. Although senility is defined chronologically as being 65 years old or over, it is much more complex concept that has biologic, psychologic and cognitive components.

Ageing ratio in both developed countries and developing countries has increased. When the TÜİK datas are examined, it is observed that the ratio of elderly population to general population increased by %9,5. According to United Nations the countries which have %8 - %10 ratio of elderly population to general population is regarded as old, and the countries which have more than %10 ratio of elderly population to general population is regarded as too old. As to Turkey, it faces with danger of having an ols

population. Social aging phenomenon results in elderly discrimination in Turkey just as in the other parts of the world.

Discrimination is to behave someone differently due to some characteristic features and membership to some social groups, so the discrimination consists of some process affecting some individuals or groups and it is very difficult to define it.

The concept of elderly discrimination has emerged in gerontology studies. Firstly in 1969 Robert Butler who is the director of America National Ageing Institute defined this concept as "a kind of sexual and racial discrimination towards elderly people" so as to define the prejudice against elderly people.

Because elderly individuals do not considered as sufficient in work life compared to young workers, they do not have any opportunity to find a job, or they replace by the younger workers who are paid lower salary. Age discrimination generally is discussed because of a discrimination depending on age in a work place. Nowadays the elderly are excluded because of discriminative applications.

Social exclusion generally can be defined as inability to access and benefit from the services on account of the social, cultural and economic reasons. An individual may face social exclusion in every period of life owing to different external and internal reasons. However in elderly period the risk of social exclusion increases due to the fact that they lose strength as physically and mentally, get weaker economically and become distant from social activities.

Socio-economic, social and personal factors are considered as effective risk factors in emerging of age discrimination. It is found that generally there is a relation between age discrimination and socio-economic situation and sex. Insufficient mental and physical capacity of elderly people and declining in vital functions cause their exclusions. Unfortunately elderly ones who have difficulties adopting to technological developments and scientific advances are being pushed out of life. Individuals who have deficiency in education, skill and information make up the weakest link of the society. Elderly individuals who can not adopt to changes and reforms suffer from discriminations.

Here are the four causes of elderly discriminations according to conducted studies

1. Fear of death
2. Prioritizing sexuality, youth and body in visual media.
3. Contribution to economy and production
4. Cultural codes

Elderly individuals make up the most valuable part of the society. All of the experiences and memories belonging to a society are best remembered by the elderly ones. If there is no a strong relation between elderly individuals and society , the community values will disapper by the death of the elderly individuals.

To make up a strong social life and social relations, young individuals need to keep their relations with elderly strong and benefit from their experiences. All investments which are made to te elderly in a society are the investments which are made to future, because all of the rights offered to elderly ones are the rights from which we benefit in the future.

With the global developments in today's Turkey in which capitalist economy dominates every aspect of social life, the experiences, ideas and practices of elderyl people play an important role in determining actions of younger individuals although elderly people's these features are not suitable with the current social life. The fact that young individuals exclude and ignore the elderly people because of their ages means that they destroy their own future and values.

For a healty social life and order, it is needed to improve the ratio of technology usage and digital literacy and supply soldarity and togetherness among the individuals who make up the society and supply making connection of elderly individuals with the other ones.

Kaynakça / References

- Abay, A. R. ve Güngör, F. (2016). *Yaşlılarla sosyal hizmet*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akdemir, N., Çınar, F. İ. ve Görgülü, Ü. (2007). Yaşlıların Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı, *Türk Geriatri Dergisi*, 10 (4), 215-222.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Ankara: Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Baybora, D. (2010). Çalışma yaşamında yaş ayrımcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaş ayrımcılığı düzenlemesi üzerine. *Çalışma ve Toplum*, 1, 33-58.

- Clarke, A. (2009). *Birleşik Krallık'ta birinci basamak ve toplum sağlığı hizmetlerinde yaşlılık ve yaş ayrımcılığı*. Londra: Yaşlanma Politikaları Merkezi.
- Çunkuş, N., Taşdemir Yiğitoğlu, G. ve Akbaş, E. (2019). Yaşlılık ve toplumsal dışlanma. *Geriatrik Bilimler Dergisi*, 2 (2), 58-67.
- Çilingiroğlu, N. ve Demirel, S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 4 (7), 225-230.
- Duben, A. (2018). *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinler arası bakış açıları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2017). *Sosyal güvenlik hakkı açısından yaşlı bakımı*. İstanbul: Oniki-levha Yayıncılık.
- Görgün Baran, A. (2016). *Yaşlılık disiplinler arası yaklaşım, sorunlar, çözümler-2*. V. Kalınkara (Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Robson, C. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri gerçek dünya araştırması*. Ş. Çınkır ve N. Demirkasımoğlu (Çev.), Ankara: Anı Yayınları.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2010). *Yaşlı refahı yaşlılar için sosyal hizmet*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U., Küçükural, Ö. ve Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Raporları.
- Sağlık Bakanlığı, (2015). *Türkiye sağlıklı yaşlanma eylem planı ve uygulama programı (2015-2020)*. Ankara.
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve yoksulluk ilişkisi*. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, 02 Mart 20201 tarihinde <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pa-ges/uzmanlik-tezleri/7-sosyal-dislanma-ve-yoksulluk-iliskisi-tijen-sahin.pdf> adresinden erişildi.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4(14), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Şentürk, Ü. (2018). *Yaşlılık sosyolojisi yaşlılığın toplumsal yürümleri*. Bursa: Dora Basın Yayıncılık.
- Taşcı, F. (2013). Refah devleti modelleri içinde Türkiye'nin pozisyonu: Yaşlı Algısı üzerinden değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum*, 3(5), 5-35.
- Tufan, İ. (2016). *Antik çağ'dan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Weatherall, M. (2001). Yaşlı istismarı: Wellington, Yeni Zelanda'daki evde bakım tesislerinin yöneticilerine yönelik bir anket. *Yaşlı İstismar İhmal*, 13, 91-99.

Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK). (2020). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları*. 02 Mart 2021, tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2020-37210> adresinden erişildi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özütürker, M. (2021). Yaşlı ayrımcılığı. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 3043-3056. DOI: 10.26466/opus.883434

Eleştirel Perspektiften Marksist Estetik ve Fotoğraf İlişkisi

DOI: 10.26466/opus.865397

*

Rifat Becerikli* – Ahmet Dönmez **

* Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Böl.Yozgat/Türkiye

E-Posta: rifatbecerikli@bozok.edu.tr

ORCID: [0000-0001-6392-8330](https://orcid.org/0000-0001-6392-8330)

** Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Sinema ve ,
Televizyon Bölümü, Çankırı/Türkiye

E-Posta: ahmetdonmez@karatekin.edu.tr

ORCID: [0000-0003-1010-3516](https://orcid.org/0000-0003-1010-3516)

Öz

Sanat alanında yapılan çalışmalarda en çok üzerine düşünülen kavramlardan biri estetikdir. “Güzel” üzerine düşünme olarak tanımlanabilen estetik birçok filozofun ilgi alanı olmuştur. Çağlar boyunca sanat yapıtının estetik özellikleri, düşünce insanlarının çeşitli yaklaşımlarına göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, sanat açısından estetik olanın özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çaba estetik felsefesinin gelişmesi yönünde büyük katkı sağlamıştır.

Karl Marks ve Friedrich Engels daha çok toplum, ekonomi, politika alanında çalışmaları ile bilinen düşün insanları olmalarının yanında estetik olgusu ile özellikle edebiyat metinleri temelinde ilgilenmişlerdir. Genel olarak sanatçının ve sanatın nasıl bir yaklaşım içinde olması gerektiği hakkındaki düşünürlerin görüşleri, “Marksist Estetik” yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Marksist estetik, bazı sanatçılar ve düşünürler açısından kuramsal bir çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu estetiğe dair fikişsel yaklaşımlar sanatçıların eserlerinde izlenebilmektedir.

Marksist estetik çerçevesinde değerlendirilebilecek bir fotoğraf sanatçısı olan Lee Jeffries, özellikle modern, gelişmiş ülkelerdeki evsiz insanların portre fotoğrafları ile tanınmaktadır. Sanatçı, 2019 yılında Evsizler Sergisi (Homeless The Exhibition) adında bir foto-kitap yayınlamıştır. Bu doğrultuda çalışmada, amaçsal örnekleme seçilmiş Lee Jeffries’in portre fotoğrafları, Marksist estetik kavramsallaştırılması üzerinden niteliksel ve teknik olarak Terry Barret’in önerdiği “Biçimsel Analiz” yöntemiyle çözümlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Jeffries’in fotoğraflarında, kapitalist sistemin en alt sınıfında olduğu söylenebilecek olan “evsiz” insanların konu edinilmesi, bu insanların çıkarlarının dolaylı olarak gözetilmesi, fotoğrafın sınıf çatışmalarını işa eden ideolojik bir bilinçlenme aracı olarak kullanılması, fotoğraflardaki mesajın izleyici yorumlamasına açık olması gibi nedenlerden dolayı, sanatçının eserlerinde Marksist estetiğin unsurlarını kullandığı çıkarımını yapmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf, Marksist Estetik, Lee Jeffries

Relationship between Marxist Aesthetics and Photography from Critical Perspective

*

Abstract

Aesthetics is one of the most contemplated concepts in the field of art. Aesthetics, which can be defined as reflecting on the "beautiful" has been a pursuit of interest to many philosophers. Over the years, the aesthetic features of a work of art are being evaluated following various approaches of people of thought. In this context, the features of the aesthetic in terms of art continued to steer to determine. These efforts have made a great contribution to the development of aesthetic philosophy.

Karl Marx and Friedrich Engels, besides being well-known thinkers within the fields of society, economy, and politics, also dealt with the aesthetic phenomenon based on literary texts. In general, the views of the thinkers about how the artist and art should approach; form the basis of the "Marxist Aesthetics" approach. Marxist aesthetics is viewed as a theoretical starting point for some artists and thinkers. Intellectual approaches to this aesthetics can be followed in the works of artists.

*Lee Jeffries, a photographer who will be discussed within the framework of this approach, is especially known for his portraits of homeless people in modern, developed countries. The artist has published a photo-book called *Homeless The Exhibition* in 2019. In this context, the portrait photographs of Lee Jeffries, selected via purposeful sampling, are analyzed qualitatively and technically with the "Formal Analysis" method proposed by Terry Barret, through the Marxist aesthetic conceptualization. To elaborate, Jeffries' photographs are involved with the "homeless", who are considered to be in the lowest class of the capitalist system. The indirect observation of their interests, the use of photography as an ideological awareness tool that reveals class conflicts and the message in the photographs are open to audience interpretation. Thus, it is possible to infer that the artist uses the elements of Marxist aesthetics in his works.*

Keywords: *Photography, Marxist Aesthetics, Lee Jeffries*

Giriş

Yüzyıllardır sanat eserlerinin (edebiyat, resim, heykel, müzik vb.) niteliği, estetik kavramı üzerinden tartışıla gelmektedir. Sanatta “güzel” üzerine düşünme çabasını işaret eden estetik kavramı, insan var olduğu sürece tartışılmaya ve gelişmeye devam etmektedir. Marksist yaklaşım için sanat bir çeşit üretimdir. Sanatçının eylemi, hiçten bir şey yaratmak değil, önceden hazır olan malzemeyi işlemek ve eser ortaya çıkarmaktır (Moran, 2002, s.67). Tarih boyunca her toplum maddi ve manevi evrenini geliştirmek için bir takım üretim etkinliklerinde bulunur. Bu bağlamda insanın üretim gücünü dünyada var olduğu ilk andan itibaren başlatmak mümkündür. “Şüphesiz hayvanlar da üretirler. Arılar, kunduzlar, karıncalar ve başka hayvanlar kendilerine yuva, barınak yaparlar. Ama hayvanlar yalnızca kendilerinin ya da yavrularının dolaysız gereksinimleri için üretirler; ürünleri tek yanlıdır” (Marks, 2013, s.82). Ancak insan üretimi bazı durumlarda hayvandan ayrışabilmektedir. Hayvanların içgüdüsel olarak yaşamlarını devam ettirme, hayatta kalma amacıyla üretim eylemlerini gerçekleştirdiği düşünülmektedir. İnsanın üretim etkinlikleri incelendiğinde ise üretimin tek gayesinin sadece hayatta kalma olmadığı görülmektedir. Bilişsel haz, iletişim, eleştiri gibi bazı faktörler de insan üretiminde etkili olabilmektedir. Marksist düşünce yaklaşımının, insanı hayvanlardan ayıran temel yanı, insanların yetenek geliştirebilen ve yeniden üretebilen yaratıklar olmalarıdır (Eagleton, 2009, s. 202-203). Diğer bir ifade ile insan, bilinçli tasarımlarla, estetik yaklaşımı da kapsayan ürünler ortaya çıkarabilmektedir.

İnsanın doğayla olan üretim temelli ilişkisi, doğanın insan algısındaki yerini de şekillendirmektedir. “İnsan ilk olarak nesnel dünyanın işlenmesinde, bir tür varlığı olduğunu gerçekten kanıtlamaktadır. Bu üretim onun etkin türsel hayatıdır. Bu üretim yoluyla ve bu üretim dolayısıyla, doğa insanın kendi eseri ve kendi gerçekliği olarak görünür” (Marks, 2013, s. 82). İnsanın emek temelinde dünyayı değiştirme gücü onun sanat alanındaki yapıtları ile de belirginleşir. İnsan tarihsel süreç içinde amaçlı bir yönelimle dünyayı değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip yegâne canlıdır. Bu bağlamda Marks insanın, pratik eylemleriyle kendine ait dünya yarattığını, yaban doğayı işlerken bilinçli bir türsel varlık izlenimi sergilediğini söyler (2013, s. 81). Öte yandan insan bir amaç içerisinde, önceden tasarladığı biçimde yaratıcı üretim yapan bir canlıdır. Marks’a göre “maddi hayatın üre-

tim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır” (2011, s.9). Aynı şekilde mevcut tarihi, politik ve ekonomik koşullar insan üretimlerini dolayısıyla sanat eserlerini de etkiler. Diğer bir ifade ile sanat yapıtı, ancak, belli bir toplum yapısında ortaya çıkar. Örneğin, destanların oluşabilmesi için, toplumun tanrılar ya da yarı tanrılar tarafından yönetildiğine inandığı köleci toplum aşamasında bulunması gerekir (Timuroğlu, 2013, s.130). Örneğin Yunan mitolojisi yalnızca Yunan sanatının kaynağı değildir; aynı zamanda sanatı besleyen temel unsurları da belirlemiştir (Marks, 2011, s.256). Diğer yandan gündelik yaşam pratikleri de sanatsal üretim açısından önemlidir. Bu bağlamda ilkel toplumların avcılık gereksinimi temelinde mağara resimlerine yöneldikleri de söylenebilir.

İlkel toplulukların yaşam koşulları ve biçimleri şu andakinden oldukça farklıdır. Genellikle kabileler şeklinde yaşayan insanların doğada anlamlandıramadıkları olayların yarattığı gerilimi farklı şekillerde aşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu nedenle de birçok ilkel toplulukta büyüün bir sanat olarak nitelendirildiği veya sanatın büyüyle ilişkilendirildiği görülmektedir (Malinowski, 1998). Sanatın büyü ve sanatçının da büyücü olarak isimlendirildiği ilkel toplumda büyücü, topluluğun beklentilerini büyü gücüyle gerçekleştirmezse, öldürülme tehlikesiyle de yüz yüze kalmaktadır (Fischer, 1990, s.37). Büyücünün toplum üzerindeki güçlü etkisine karşılık, kendisinden beklenti de yüksek düzeydedir. Toplum düzeninin dışında tek başına yaşamanın düşünülemediği bir ortamda bütün çabalar gibi büyücülük biçimindeki sanat çabası da toplumun bütünlüğüne ve yaşama eylemine dönük yapıdadır (Doğan, 1975, s.154). Bu bağlamda sanatçıyı, toplumsal yaşamın sorunlarına çözüm bulmaya veya onları aşmaya çalışan “büyücü” olarak nitelendirmek mümkündür. İlkel dönemde sanatçı/büyücü, tanrılarının, totem hayvanlarının vb. sembollerini, figür ve maskelerini yapıp onlarla barışıklığı sağlamaya yardım ederek, topluluğun maddi ve manevi işlerinin düzenli gitmesini amaçlamıştır (Örnek, 1995, s.162). Plehanov, sanatın hayatta bir takım sorunları çözdüğü gibi, bir haz kaynağı işlevi de gördüğünü ileri sürmektedir (Bottomore, 1993, s.474). Bu bakımdan sanat hem toplumsal bir sorunu halleder hem de kişisel bir haz aracıdır. Örneğin dans ederek yağmur duasına çıkan kabileler hem toplumsal olarak su sorununu çözmeye çalışırken, etrafta bir ritm eşliğinde dans ederek ruhsal ola-

rak da doyuma ulaşmaktadır. Plehanov ilkel topluluklarda dansı çalışma sürecinin (örneğin bir avlanmanın) yeniden taklidi olarak ve icra edilen müzikleri (ritim sayesinde) yapılan işe yardım eden bir öğe olarak yorumlar (Bottomore, 1993, s.474). İlkel sanatlara örnek olarak ateş yakma, tahta ya da taştan aletler yapma, basit evler kurma veya barınak olarak mağaraları tasarlamak verilebilir (Malinowski, 1992, s.45). Bu tip eylemler ve işlevsellikleri zamanla gelişerek toplumun farklı ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

“Üst paleolitikte Aurignac kültür evresinde ortaya çıkan mağara sanatı, teknolojik gelişmeye paralel olarak, doruğa erişir. Sanat biçimlerinde ve anlatımda belirgin bir gelişme vardır. Derin mağaraların ışık görmeyen duvarlarında, renkli hayvan resimleri ve av sahneleri bulunmuştur. Avcılar, giyimli, ok ve yay ile donanmış, av hayvanları ise çoğu kez ok veya mızrakla yaralı durumda çizilmiştir. Duvarlarda boş yerler olduğu halde, resimlerin üst üste çizilmiş olması, resimlerin dinsel, büyüsel ve törensel bir anlam taşıdığı yönünde yorumlanmaktadır” (Güvenç, 1979, s. 175).

Bu bağlamda bir hayvanın resminin doğru yapılmasının, o hayvanı ele geçirmek için çıkılacak avın başarısını güvence altına aldığı yolunda büyüsel bir inanç vardır (Lukacs, 1981, s. 40). Bunu gerçekleştirecek kişi de mağara duvarını çizen ve boyayan insandır. Bu amaçsallık doğrultusunda duvara çizilen figürlerin benzerlik ilişkisi bir yandan araçsal diğer yandan estetik bir yaklaşım taşımaktadır.

Marks ve Engels, iki düşünür de, insanın estetik duyusunun doğuştan gelmediğini, toplumsal olarak sonradan edilen bir özellik olduğunu vurgulamışlardır (Krylov, 2009, s. 14). İnsanın müzik duyusunu ancak müzik arttırabilir ve müzikten anlamayan biri için en güzel müziğin bile anlamı yoktur (Marks, 2013, s. 117). Herhangi bir alanda gelişme için süreç gerekmektedir. Sanat için de bu durum farklı değildir. Marksist estetik insanın doğumundan itibaren sanat duyusu taşıdığını savunan tüm görüşlerin açıkça karşısında yer alır; insandaki sanat yeteneklerinin ve sanat ürünlerinin tarihsel gelişmenin akışı içerisinde oluştuğunu söyler (Lukacs, 1978, s. 173). Bu açıdan insanın estetik kriterleri de tarihsel süreç ve toplumsal koşulların bir sonucudur. Buna ilkel toplumların yaşam alışkanlıkları ve sanat anlayışları örnek verilebilir. Tarihsel süreçte insan, kendini estetik değerler bakımından da geliştirir. Morawski, Marksist anlayışa göre sanatsal estetiğin, tarihsel/toplumsal değişim ve gelişim çizgisini şöyle açıklamaktadır:

“İlk önce insan, nesnelere yapısını sanatsal olarak şekillendirir ancak bu maddi dünyaya insanca hâkim olma gücünü ifade eder; sonrasında ise nesnesinin yapısı (içsel ölçü, orantı) sanatsal sürecin temel amacı haline gelir; pratik olmayan estetik düşüncenin ilk nüveleridir, sonunda ise insan renk, ses ve şekil gibi belirli özelliklere karşı duyarlılık, estetik duyu ve nispeten özerk bilinç geliştirir” (Morawski, 1970, s. 370).

İnsan gelişimiyle paralel olarak sanata dair ilerleme de devam etmektedir. Estetiğe dair bilinç de giderek gelişir ve ilerler. Öte yandan büyüsel gereksinimler, büyüsel uygulama açısından bir önem taşımayan, ama estetik açıdan gerçek değer içeren yapıtların yaratılmasına da yol açar (Lukacs, 1981, s. 24). Eski çağlardan kalan seramik kaplar, vazolar ve benzeri eşyalardaki geometrik motifler bu duruma örnek olarak verilebilir. Toplumsal yaşam dönüşüp maddi ihtiyaçlar değişince büyücünün/sanatçının görev ve sorumlulukları da değişime uğrar. Bu durumu Fischer; modern toplumda, kabiledaki büyücünün görevinin sanatçı, din adamı, hekimlerin ve düşünürlerin arasında paylaşıldığını söylemektedir. Özellikle sanatçı bu yapı içerisinde bir sözcü/temsilci olarak kalmıştır (Fischer, 1990, s. 37). Bu bağlamda sanatın ve sanatçının toplumsal alandaki işlevi modern dünyadaki sosyal yaşamda nitelik değiştirirse de hala görünürdür. İnsan sanat bağlamında doğanın bir taklitçisi değil, ondan ilhamlanarak öznel ve tekil bir yorumlama ile üretim yapabilen yaratıcı konumundadır. Diğer bir ifade ile Marks için sanat, insanın dünyayı insanlaştırdığı ve onu somut bir biçimde yeniden şekillendirdiği özgün çalışmalardır (King, 1991, s. 324). Böylece dünya, insanın öznel yorumlarıyla ve onun estetik anlayışıyla biçimlenmektedir.

Amaç, Yöntem, Örneklem

Bu araştırma, fotoğraf sanatçısı olan Lee Jeffries’in portre fotoğraflarının Marksist Estetikle olan ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu hedef doğrultusundan çalışma evreni Lee Jeffries’in “Evsizler” serisine ait portre fotoğraflarıdır. Örneklemi ise sanatçının portre fotoğrafları içinden amaçsal örneklemle seçilmiş üç adet fotoğraf oluşturmuştur. Seçilen örneklem fotoğraflar Niteliksel araştırma yöntemlerinden biri olan Terry Barret’in fotoğraf çözümlemeleri için önerdiği “Biçimsel Analiz” tekniğiyle değerlendirilmiştir. Barret, Biçimsel analizi “betimleme ve yorumlamanın bir kombinasyonu-

nu” (Barret, 2012, s. 61) olarak tanımlamaktadır. Bu analize göre bir fotoğrafın biçimsel özellikleri betimlenirken teknik değerler, odak noktası, kontrast ve benzeri kompozisyona dair bileşenler öne çıkarırken, yorumlama kısmında ise teorik fikirler belirtilmektedir (Barret, 2012, s. 62). Bu doğrultuda çalışmada teorik kısımda açıklanan Marksist Estetik yaklaşımı bağlamında Jeffries’in “Evsizler” fotoğrafları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Marksist Estetik Yaklaşımı

Marks ve Engels edebiyat hakkındaki bazı görüşleri dışında sanat ve estetik alanına dair özel metinler yazmamıştır. Diğer yandan Marksizm büyük bir anlatı olarak ele alındığında estetik dâhil hayatın bütününe açıklama iddiasında olan bir düşünce sistemidir (Belge, 1989, s. 28). Bu bağlamda Marksizm’in genel görüşleri bağlamında birçok düşün insanı estetik bir teori ortaya koymaya çalışır. Phelenov, Eagleton, Lukacs, Brecht, Benjamin, Adorno gibi eleştirel araştırmacıların özgül yaklaşımları Marksist estetik içinde temellenebilecek sistematik yaklaşımları belirtmektedir. Bu düşünürler estetik konusunda Marksist bakışın temel niteliklerini oluşturmaya çalışmaktadır.

Söz konusu sanat olduğunda ortaya çıkan eser kadar, onu meydana getirenin de üzerinde düşünmek gerekmektedir. Marksist estetiğe göre toplumun ekonomi-politiği dışında onu amaçlı eylem ile üreten insan da eser kadar değerlidir. Gombrich, “Sanat diye bir şey yoktur aslında. Yalnızca sanatçılar vardır. Bir zamanlar bazı adamlar renkli toprakla bir mağaranın duvarına kabaca bizon resimleri çiziktiriyordu; bugün de bazıları boya satın alıp duvar ya da tahta perdeleri resimliyor ve daha birçok başka şeyler ürettiriyorlar” (Gombrich, 2010, s. 16) dediğinde, tam da sanatçının yaratıcı önemini vurguladığı gibi sanatın toplumsal ve tarihsel olarak değişimine de odaklanmaktadır. Sanat eseri denen şey doğayı, yaşamı sanatçının yorumlamasıdır (Tunalı, 1976, s. 99). Sanatçının bu yorumlamadaki konumu kendi sanat anlayışını da ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifade ile bir sanatçı etrafında gördüğü kuşları en gerçekçi şekilde fotoğraflayabilir. Diğeri ise dağ keçilerinin vurulmasını, nesli tükenme tehlikesi temelinde resminde eleştirebilir. Marksist estetik de sanat eserini mevcut toplumsal yaşamdaki ekonomi-politik ve tarihi olgularla ilişkisi temelinde değerlendirir. Bu bağlamda Marksist estetik temel olarak şöyle de tanımlanabilir: “insanların dünya-

yı dönüştürme faaliyetinin bir parçası olan sanatın özü ve gelişme kanunları ile sanatın sosyal dönüşüm de oynadığı rolü araştıran bilim”dir (Akdere, 2010, s. 157). Diğer taraftan estetik, doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir önermelerle sistematik bir sınıflama ölçütüne dayandırılabilirdiği ölçüde materyalist anlayışa yaklaşacaktır. Aynı şekilde sanatın ve sanatçının toplumsal değişimde başat rol oynadığı da vurgulanmaktadır.

Marksist estetik için yaşamdaki “gerçek”in sergilenmesi önem taşır. Doğal gerçeklik, insanın dışında varlığını sürdüren gerçekliktir. Öte yandan, estetik gerçeklik, insanı (sanatçıyı/özneyi) temel alan gerçekliktir (Tunalı, 1976, s. 102). Öznenin perspektifi sanat açısından belirleyicidir. Buradaki insana dayalı bireysel yaratıcılık veya bakış, sanatçının toplumsalcı düşünceye ters düştüğü anlamına gelmez (Timuroğlu, 2013, s. 134). Bu bağlamda Marksist estetik temelinde, sanat eserinin temeli olan gerçeklik, insanın dışında var olan bir gerçeklik değildir; insana, topluma dayalı bir gerçekliktir (Tunalı, 1976, s. 102-103). Yaşamın içindeki insanın algıladığı, farkında olduğu verilerdir. Aynı şekilde Marksist estetik sanatın sübjektif olduğunu belirtir ama bu sübjektiflik toplumsal ve tarihsel oluşum sürecine bağlıdır (Bal, 2015, s. 105). Diğer bir ifade ile buradaki sübjektiflik aslında gerçekliği yeniden yaratan temel unsurdur. Marksizm’in bakış açısından estetik, materyalist bir varlık anlayışına dayandığı halde, sübjektivist bir gerçeklik anlayışı temelinde şekillenir (Tunalı, 1976, s. 102-103). Marksist estetikte, doğada bulunan objelere, insanlara, olaylara ya da durumlara sanatçının müdahalesi şart ve gereklidir. Öte yandan saf bir gerçek değil sanatçı tarafından ideolojik temelli yaratılan bir sanattan söz edilebilir. Burada sanatçının gerçeğin kopyasını üretmesi değil, belirli bir ideolojik perspektiften eserini yansıtması esas alınır. Benzer şekilde Marksist estetiğe göre sanat eseri sınıf çıkarlarının çarpıklığını dile getiren ideolojik bir bakıştır (Moran, 2002, s. 44). Örnek olarak, sanat eserinin burjuva toplumundaki sınıfsal çatışmaları ifşa etmesi beklenebilir.

Marks ve Engels, sanatsal yöntem yerine doğrudan ahlak dersi veren, öğreticiliğe soyunan, yaşayan karakterler yerine soyut kişileştirmeler kullanan estetiğe karşıydılar (Krylov, 2009, s. 21). Engels, Margaret Harkness’in City Girl adlı eseri için yazdığı eleştiride: “Yazarın görüşleri ne denli gizli kalırsa sanat yapıtı için o denli iyi olur. Benim sözünü ettiğim gerçekçilik, yazarın kendi görüşlerine rağmen kendine bir geçit bulabilir” demektedir (Marks ve Engels, 1990, s. 71). Aynı şekilde Engels açıkça taraf tutan edebi-

yattan hoşlanmaz, ayrıca bunu doğru da bulmaz (Belge, 1989, s. 35). Diğer bir ifade ile yapıtın mesajının kaba ve direkt şekilde okuyucunun ya da izleyicinin karşısına çıkması tercih edilmez. Engels'in edebiyat için yaptığı bu yorum diğer sanat dalları için de genelleştirilebilir. Aynı şekilde Marksist estetik için seyirci ve okuyucu açısından metni anlayıp yorumlayabileceği bir alanı olması gerektiği de söylenebilir. İzleyicilerin rolü, çoğunlukla Grundrisse'nin başındaki "üretken tüketim" yorumundan destek alan düşün insanları tarafından, kısmen sanat eserinin yapıcıları olarak ifade edilir (Bottomore, 1993, s. 204). Marksist sanat anlayışında yapıtı üreten sanatçı, izleyicinin ya da okuyucunun toplumsal ve politik temelde yorum yapabilmesini ve eyleme geçmesini amaçlamalıdır (Bal, 2015, s. 101). Sanat yoluyla toplumsal sorunları muhakeme eden izleyici daha sonra da bu sorunlara eylemsel olarak karşı çıkmalı ya da tepkisini dile getirmelidir. Aksi takdirde sanatçının işlevini tam olarak yerine getiremediği de düşünülebilir.

Sanat eserinin estetik değerlendirmesi kabaca biçim ve içerik/öz şeklidir. Bir sanat yapıtında biçim denildiğinde sanata/forma ilişkin öğeler, içerik denildiğinde de hayata/gerçeğe ilişkin öğeler anlaşılır (Belge, 1989, s. 41). Marksist estetiğe göre, salt biçim önemli değildir, esas hedef içeriktir/özdür çünkü öz, insana ve topluma ait olandır ancak biçim, sanatı sanat yapan özelliktir (Tunalı, 1998, s. 82). Moran'a göre Marksist estetik her şeyden önce yapıtın içeriğine odaklanır (2002, s. 88). Bu açıdan eserin konusu ve karakterler, burjuva sömürücü sınıfının çıkarlarına yardımcı olmamalı, alt sınıfa mensup kişilerin çıkarlarını korumalıdır (Moran, 2002, s. 88). Timuroğlu'na göre ise "Marksist estetik, biçimi içerikten ayıran biçimciliğe (formalisme), biçimle içeriği özdeşleştiren doğalcılığa (naturalisme) karşıt olarak, öz-biçim bütünlüğünü, yani öz ile öze uygun en yetkin biçim denmesini, sanatsal yaratışın önemli ögesi olarak görür" (2013, s. 463). Diğer bir ifade ile Marksist estetik toplumsal gerçeği, seyirciyi etkileyebilecek en iyi biçimde sunulmasını ister. Benzer şekilde Marksist estetik her türden sanatsal biçimciliğe geleneksel olarak karşıdır; sanat yapıtını estetik bir oyuna indirgeyen ve dikkati teknik niteliklere yönelten biçimciliği eleştirir (Eagleton, 2014, s. 35). Ancak Brecht ve Adorno sanat yapıtında modern biçimci estetiği, avangardı, biçimsel denemeleri savunur (Yaren, 2010, s. 120-121). Özetle Marksist estetik açısından biçimden daha çok içerik ve bu içeriğin de dezavantajlı grup lehinde oluşması gerekmektedir. Sanat nesnesiyle karşıla-

şan insanların üzerinde bulunulan durumla ilgili bir farkındalık oluşması önemlidir.

Sanatın dönüştürücü bir güce sahip olduğu düşüncesi eleştirel yaklaşımın önemli bir savı olarak öne çıkmaktadır. Marksizm özelinde sanatın gelişmesinin dünyayı dönüşüme uğratması, diğer bir ifade ile sanatın toplumun örgütleniş mücadelesinde yer alması, insanlığın sanatsal gelişmesiyle yeni bir toplumsal sistemin kurulması da amaçlanır (Çalışlar, 1990, s. 15). Bu açıdan “Komünist bir toplumda ressam yoktur, olsa olsa diğer şeylerin yanı sıra aynı zamanda ressam da olan insanlar vardır” (Marks ve Engels, 2013, s. 340). Marks sanatsal gelişmenin, toplumsal ilerlemenin bir nedeni ve sonucu olarak ele alınabileceğini vurgular. Sanatı ileri bir toplumda herkes yüksek bilinç düzeyine erişir. Böylece sanat hem toplumsal ilerlemeyi sağlar hem de gelişmiş bir toplumda normal olarak her bireyde az ya da çok öğrenilmiş beceri olarak bulunur. Bu bağlamda Marksizm’e göre sanatsal yaratıcılık hem evrensel insani bir gereklilik hem de bir haz alma duygusu olarak temelde desteklenmelidir (Bottomore, 1993, s. 476). Böylece toplumsal gelişme ve ilerleme devamlı olarak sağlanabilecektir.

Marksist yaklaşımda kapitalizm ve sanat ilişkisi iki açıdan değerlendirilebilir. İlki kapitalizmin sanat ve sanatın ileriye gitmesi için elverişli ortam yaratmadığıdır; kapitalist, sanata karşı ilgi duyuyorsa, özel yaşamını renklendirmek için, bir de ekonomik olarak fazla gelir elde etmek için olabilir (Fischer, 1990, s. 45). Kapitalist sistem her durumu kâr temelli olarak değerlendirmektedir. Böyle bir durumda sanatçı artık bir meta durumuna gelmiş olan yapıtıyla emeğini piyasaya süren okuyucusunu, dinleyicisini, seyircisini, alıcısını bulmak zorunluluğunda olan bir emekçidir (Doğan, 1975, s. 319). Diğer taraftan kapitalizmin, ekonomik kâr temelinde yaklaştığı sanatın yaratımı için ekonomik kaynak oluşturduğu da doğrudur. “Kapitalizm gerçekte sanata yabancı olmakla birlikte, sanatın gelişmesine zengin anlatımlı, özgün yapıtların yaratılmasına yardım da eder” (Fischer, 1990, s. 45). Kâr amaçlı yaklaşım belli oranda sanatçıya bir hareket alanı sağlamaktadır. Aynı şekilde sanatını yerine getirmek için saraylara, soylu sınıfa dayanmak zorunluluğundan kurtulan sanatçı da özgür bir insan olur (Doğan, 1975, s. 319). Sanatın ekonomik sistemle olan ilişkisi onun niteliğini şekillendirmektedir. Bir yönüyle belli oranda bir özgürlük alanı yaratırken, diğer yönüyle onu ticari bir metaya dönüştürmektedir. Marks, kapitalist toplumda sanat ve sanatçının durumunu şöyle örnekler:

“Kayıp Cennet’i (Paradise Lost) 5 pounda yazmış olan Milton, üretken olmayan bir emekçiydi. Buna karşılık, yayıncısına fabrikasyon iş çıkaran yazar, üretken bir emekçidir. Milton, Kayıp Cennet’i, bir ipek böceği nasıl ipek üretiyorsa öyle üretmiştir. Sonra da ürünü 5 pounda satmıştır. Oysa yanında çalıştığı yayıncının yönetimi altında kitap (söz gelişi, İktisat Kılavuzu) imal eden Leipzig’li bir edebiyat işçisi, üretken bir emekçidir; çünkü ürünü daha işin başından sermayenin sultanı altındadır ve ancak o sermayeyi arttırdığı oranda varlığını kazanır” (Marks ve Engels, 1990, s. 120).

Bu bağlamda burjuva toplumunda her yapı, maddi meta değerine göre ölçülen “şeylere” dönüşür. “Kapitalizmde insan meta değeri olan, üstelik sonunda en değersiz metaya indirgenen nesnelere biridir. İnsanın bu sefil durumu, bu dönüşüme paralel sanat akımlarının yapıtlarında da görülür. Empresyonist yapıtlarda insan ışık, renk ve lekeye indirgenir” (Bal, 2015, s. 99). Öte yandan genel olarak “sanat, toplum için midir?” yoksa “sanat, sanat için midir?” yıllardan gelen temel sorunsaldır; günümüz kapitalist tüketim toplumunda ise “sanatın para için mi” yapıldığı sorusu da akla yakın gelmektedir. Bu bağlamda “sanat için sanatın”, “para için sanat” haline dönüştüğü de söylenmektedir (Plehanov, 1967, s. 111). Sanat dünya tarihinde görülmemiş biçimde ticari bir meta olarak milyonlarca dolar değerine alınıp-satılan, kâr edilen, üzerine manipülasyonlar yapılan bir alan haline getirilmiştir. Öte yandan Ortodoks Marksist sanat anlayışı, burjuva sınıfının desteklediği ve “sanat, sanat içindir” ifadesinde özetlenen mimesis kuramının dışına çıkamayan, gerçekçi sanata ya da insan ve toplumla ilişkisi neredeyse kopmuş soyut sanata karşı çıkar (Bal, 2015, s. 101). Bu iki sanat yaklaşımı içinde dengeyi bulmanın önemi vurgulanmaktadır. Sınıfsal çatışmalarının gerçekliğini ortaya koyabilecek, aynı zamanda anlamsal bağların kopmadığı bir biçimselliği barındıracak sanat üretimi Marksist yaklaşım tarafından olumlanmaktadır.

Marksizm açısından ideoloji, “sınıflı bir toplumda insanların yaşadığı roller, değerler, onları toplumsal işlevlerine bağlayan ve böylelikle bir bütün olarak toplumunun doğru bilgisine ulaşmalarına engel olan düşünce ve imgeler anlamına gelir” (Eagleton, 2014, s. 30-31). Sanatın ideolojiden bağımsız olması da pek düşünülemez. Kapitalist sistemde sanatın konumunu eleştiren Behrens günümüz sanatlarının en önemli işlevlerinden birinin kapitalist burjuva ideolojisini estetik olarak meşrulaştırmak olduğunu belirtir (2011, s. 196). Bu bağlamda sanat, kapitalist ideolojinin yanlışlarını örten

bir araca dönüşür. Marks da kapitalist toplumda insan bilincinin çarpıtılmış ve bozulmuş olduğunu ve bundan ötürü insanın dünyayı yanlış bir açıdan gördüğünü vurgular (Hauser, 1984, s. 385).

“İşte tam bu noktada sanat, üretim ilişkilerini kapitalist sistem çıkarma yeniden düzenleyen ve gönüllü itaati sağlayan ideolojik bir aygıt olarak tanımlanabileceği gibi, insanı üreten bir varlık olarak, aklını ve zihnini, sistem adına organize edilmiş düşünce biçimlerini sorgulama amacıyla kullanan bir birey haline getirebilen estetik bir yaratı olarak da düşünülebilir” (Kılınç, 2008, s. 221).

O zaman Marksist yaklaşıma göre sanat “yanlış bilinci” açığa çıkarma işlevine sahip olmalıdır. Yoksa sanatın meta değerinden başka bir işlevselliği kalmayacaktır. Bu da eleştirel yaklaşımdan kabul edilemez bir durumdur.

Theodor Adorno ve Walter Benjamin Perspektifinden Sanat ve Estetik Kavramı

Marksist estetiğe modern dönemde en önemli katkıları yapan isimlerden biri Adorno’dur. Adorno’ya göre burjuva sisteminde toplumsal gerçeklik, hatalı ve çarpıtılmış bir durumdadır. Bu nedenle, toplumsal gerçeklik sanat yapıtı için doğru bir örnek olmaktan uzaktır (Tunalı, 1998, s. 127). Diğer bir ifade ile sanatın çarpıtılmış olan toplumsal gerçeği sunma, ortaya koyma ya da yansıtma gibi bir işlevi olamaz. Adorno’ya göre sanat, toplumsal gerçekliği yansıtmayacak ancak toplumun yanlışlıktan ve çarpıklıktan kurtulması için kılavuzluk edecektir (Bozkurt, 1995, s. 246). Bu açıdan sanatın ve sanatçının ortaya koyduğu gerçeklik toplumsal yapının ilerlemesine ve gelişmesine temel oluşturur. Adorno’nun önemli temsilcisi olduğu Frankfurt Okulu düşünürleri ise sinema temelinde kitle iletişim araçlarının gerçekliği ideolojik olarak çarpıtıldığını belirtirler. Adorno’nun yaklaşımına göre kültür endüstrisi ürünleri metalaşmış sanat yapıtları değildir; başlangıcından itibaren kapitalist sistemde kâr amacıyla üretilmiş uydurma ürünlerdir (Jay, 2001, s.167). Bu bağlamda kültür endüstrisi eğlenme işlevi görür, burada kültür salt eğlence demek, sanat ise insanları oyalayan yapı demektir (Behrens, 2011, s.73). Diğer bir ifade ile sanatın estetik değeri burjuva ideolojisi tarafından yadsınır. Kültür endüstrisi kavramı, sanatı bir meta olarak, sanat izleyicisini bir tüketici olarak ve sanat sergisini ise bir pazar yeri olarak betimler (Beech, 2015, s.226). Aynı şekilde pazar ekonomisinin kurallarına

bağlı kılınan sanat eserleri alınıp-satılan dekoratif unsurları ön planda olan basit mallara dönüştürülür. Adorno'ya göre kapitalist temelli kültür endüstrisinde sanat yapının kitlesel üretimi/tüketimi söz konusudur (2000, s. 53). Sanatın hem yapının oluşturulma aşamasında hem de seyirci tarafından alınması aşamasında biricik ve kişisel olan yanı burjuva toplumunda geçerli değildir. Öte yandan Adorno kültür endüstrisi içinde yetişen kimse-lerin sanat ve estetik hakkında yeterli bilgiye sahip olamayacağını söyler (2002, s. 16). Kapitalist sistemde sanat ve estetik hakkında da bilgi sahibi olmak imkansızlaşır. Ona göre özellikle sinema ideolojik olarak seyirciyi manipüle etmektedir. Film, gündelik hayatın yaşam dünyasını yeniden oluşturmayı amaçladığından, gerçek hayatı izledikleri filmin devamı zanneden bir kitle oluşturur (Horkheimer & Adorno, 2014, s. 169). Bu kitleden estetik bir değer beklemek mümkün değildir. Ayrıca kültür endüstrisinin sanat (!) yapıtları sığ ve standarttır (Adorno, 2002, s. 246). İnsanların kapitalist toplumda ideoloji temelinde kültür endüstrisinden nasıl etkilendiğini örnekleyen Kellner'e göre 1980'lerdeki Thatcher ve Reagan'ın toplumları üzerinde kurdukları hegemonyayı açıklamak için medyada, okullarda ve kültürün geneline nasıl egemen olduklarının analiz edilmesi gerekmektedir (2016, s.137). Bu bağlamda, kitle iletişim araçları kadar, kültür endüstrisinin bir ürünü olan sanatta ideolojik olarak toplumları biçimlendirmede önemli bir işleve sahiptir.

Adorno, genellikle Ortodoks Marksist bir estetik görüş olan yansıtmacılığa, mimetizme karşıdır (Soykan, 2003, s. 57). Doğanın taklidine dayalı bir sanat anlayışını işaret eden mimesis Antik Yunan düşüncesine dayanmaktadır. Adorno, sanat eserinin yaşamı yansıtan bir ayna olduğuna dair düşünceyi reddeder. Sanat olabilecek alternatiflerin yaşandığı bir alandır (Dellaloğlu, 2003, s. 60). Adorno özelinde sanat, hayatı "sanatsal gerçeklik" temelinde anlamlandırmalı ve "toplumsal gerçeklik" temelinde alternatif bir alan işlevi görmelidir (Zeytinoğlu, 2003, s.247). Bu alternatif alan kitleleri doğru bilgilendirmeye de yaramaktadır. Adorno'ya göre sanat, ne toplumu onaylamalı ne de reddetmelidir ancak eleştirmelidir (Soykan, 2003, s.58). Bu eleştirme sayesinde yeni bir kültür hareketi mümkün olabilecektir. Bu bağlamda sanat, burjuva toplumsal gerçekliğine karşı bir protesto temelinde karşı kültür meydana getirebilir (Bozkurt, 1995, s.246-247). Ortodoks Marksist düşünürlerin modern sanata getirdikleri apolitiklik eleştirisini Adorno kesinlikle reddeder (Dellaloğlu, 2003, s.60). Dada akımı gibi aşırı biçimci

sanat estetiğini özünde modern kapitalist ideolojiyi eleştirdiği için destekler. Eleştiriyi sanatın en önemli niteliklerinden biri olarak öne çıkarır.

Marks'ın estetik anlayışına katkı sunan düşünürlerden biri de Walter Benjamin'dir. Benjamin teknik çoğaltımın öne geçtiği modern dönemde artık sanatın biricikliğinin ortadan kalktığını belirtir. "Örneğin bir fotoğrafın negatifinden çok sayıda baskı yapılabilir; hangisinin özgün baskı olduğu sorusu bir anlam taşımamaktadır." (2002, s. 58-59). Benjamin açısından herhangi bir sanat eserinin fotoğraf ve film gibi teknik aletler ile mükemmel yakın yeniden üretimi sanatın geleneksel anlamı ile büyüsunü, modern anlatım ile aurasını ortadan kaldırır. "Sanat yapıtının biriciklik ve hakikiliğinin kaybı, aristokratik bir haz nesnesi olmaktan çıkması anlamıyla, aynı zamanda bir demokratikleşme olasılığı anlamına gelir" (Mollaer, 2007, s. 246). Ortaçağ dönemindeki gibi sadece kralların ya da zengin aristokrat sınıfın değil; sanata bütün halkın ulaşabilmesinin önu açıldığı için, sanatın demokratikleştiğini söylemektedir. Diğer yandan Benjamin'e göre dünyevileştirilmiş ve metalaştırılmış bir dünyada nesnelere halesi, sembolik değerlerini yitirir (Özbek, 2000a, s. 89). Benjamin halenin ne olduğunu şöyle açıklamaktadır:

"Zamanın ve mekanın oluşturduğu tuhaf bir ağ: ne kadar avcunuzun içindeymiş gibi görünürse görünsün, belli bir mesafede duran bir şeyin tek bir kezlik görünümünü. Bir yaz gününde, anın ya da saatin de görünümünün parçası olmaya başladığı noktaya kadar bir dağ silsilesinin ufukta oluşturduğu çizgiyi ya da gölgesini kendi üstüne düşüren bir dal parçasını seyrederek uzanmak işte o dağların, o dal parçasının halesini hissetmek denen şey budur" (Benjamin, 2013, s. 24-25).

Bu açıdan hale kişinin ruhsal dünyasında tanımlamaya çalıştığı hayali imgeler toplamıdır denebilir. Öte yandan Benjamin sanatın, manevi halesinin ortadan kalkmasından sonra artık politik alanın hizmetine girdiğini belirtir (Özbek, 2000b, s. 126). Örnek olarak Brecht'in epik tiyatro anlayışını ve Chaplin'in filmlerini veren Benjamin, sanatı yeni bir siyasal devrim aracı olarak görmektedir (Witte, 2002, s. 132). Bu yapıtlarla toplumun ideolojik ve politik olarak bilinçlendiğini düşünmektedir. Ayrıca sanatın kitlelerin özgürleşmesinde potansiyel bir araç olduğunu belirtir (Yaren, 2010, s. 116). Aynı şekilde kapitalist toplumda sanatın toplumu düşünsel anlamda ileriye taşıma özelliği bulunmalıdır.

“Benjamin’e göre sanat yapıtının törensel işlevinin kaynağı olan kutsallığını, kült değerini terk edip, teknik yeniden çoğaltımla daha çok insana ulaşması - müziğin artık sadece kiliselerde ayinler sırasında değil, evlerde de dinlenebilir olması- bir tür demokratikleşme hareketidir. Oysa Adorno’ya göre sanat yapıtının şimdi ve buradalığını kaybetmesi, örneğin müziğin evlerde dinlenebilir olması, herkesin aynı şeyi tüketmesine neden olan kitleleşmenin bir sonucudur” (Artan, 2007, s. 90).

Bu bağlamda Benjamin ve Adorno arasında zıtlık ortaya çıkmaktadır. Benjamin sinema, fotoğraf, müzik gibi kitleleşebilen sanatların demokratik devrimci bir hareket olduğunu düşünmekteyken, Adorno ise kapitalist kültür endüstrisi temelinde bu tip sanatların kitleleşmesinin insanları ideolojik olarak yanlış yönlendirdiğini ifade etmektedir. İki farklı eleştirel yaklaşımında kendi için oldukça tutarlıdır.

Lee Jeffries’in Portre Fotoğraflarının Eleştirel Perspektiften Biçimsel Analiz İle Çözümlemesi

İngiliz asıllı olan Lee Jeffries genellikle portre çalışmalarıyla tanınan bir fotoğrafçıdır. Sanatçı, çalışmalarında evsizleri konu edinmesinin nedeni olarak yaşadığı bir anıyı anlatmaktadır. Jeffries Londra’da bir maraton koşusunun fotoğrafını çekmeye gider. Yarıştan bir gün önce sokakta yatan genç evsiz bir kızın fotoğrafını 200mm tele objektif ile çekmeye çalışır; kız fotoğrafının çekildiğini görür ve Jeffries’e bağırır bunun üzerine Jeffries utanır, bir an duraksar ve kızla konuşmaya başlar (Julie, 2015). Bu olay onun hayata ve fotoğrafçılığa bakışını tamamen değiştirir. Jeffries, fotoğraf çekmeden önce evsizlerin kaldıkları yerlerde haftalarca onlarla aynı koşullar altında yaşar, kendi fotoğraf çekme sürecini dışarıdan değil, “içten dışa” doğru fotoğrafıma şeklinde adlandırır (Julie, 2015). Jeffries “içten dışa” fotoğraf yaklaşımıyla konu olarak seçtiği kişilerin duygusal durumları ve yaşam koşulları hakkında da derinlemesine bilgi sahibi olmaktadır. Onları daha iyi anlayabilmek adına aynı koşulları onlarla birlikte paylaşmaktadır. Diğer yandan Marksist estetiğe göre kolektif koordinasyon, işbirliği ve emek, sanat eserinin kendisine ve üretimine dâhil edilmelidir (Pickford, 2017, s. 38). Bu açıdan Jeffries’in fotoğraf üretim sürecinde evsiz insanlardan destek aldığını ve onların görüşleri yardımıyla sanatını oluşturduğunu da söylemek mümkündür.

Jeffries fotoğraflarını çekmeden önce seçtiği kişilerle konuşmakta, onlar ile vakit geçirip nelerden hoşlandıklarını, nelere önem verdiklerini ve hayat hikâyelerini dinlemektedir. Bu bağlamda fotoğrafçı eserini yaratırken sadece anlık görüntülerin uzaktan yakalanmasına dayalı bir doğaçlama biçim tercih etmemektedir. Önceden belirli düşüncesele tasarım ile estetik ve ideolojik kaygıların temelinde fotoğraf çekmektedir. Bunu yaparken de kişilerin buldukları konum itibariyle biçimsel olarak güzel, çekici, ilginç olmalarına dikkat etmemektedir. Marksist estetikte sanatçı gerçekleri yansıtacaksa “çirkin”, “iğrenç” ve “ayıp” olarak kabul edilen olgular da sanata konu edilebilmelidir (Ötğün, 2008, s. 172). Aynı şekilde Marksist estetik, burjuva ideolojisinin merkezi kategorisi olan “güzel” fikrini sanat kategorisinde kesin bir şekilde reddeder (Marcuse, 1978, s. 62). Diğer bir ifade ile insanların zihinsel dünyalarında “iyi”, “olumlu” ve “güzel” olarak tanımlamadığı evsizleri yeni, yaratıcı ve duyarlılıkla sunmaktadır. Bu bağlamda Jeffries’in insanların düşünce evrenlerinde alt sınıf olarak nitelenenlere karşı yeni bir bakış açısı geliştirdiği ve fotoğrafı farklı toplumsal sınıfların birbirilerini doğru ve gerçekçi tanımaları için bir araç olarak kullandığını ifade etmek mümkündür.

Jeffries’in fotoğraf ekipmanları incelendiğinde ise sıradan sayılabilecek donanımlarla çalıştığı görülmektedir. Herkesin sahip olabileceği dijital bir fotoğraf makinesi, geniş açılı bir lens ve el reflektörü ile fotoğraflarını çektiği anlaşılmaktadır. Uzunca bir süre portre fotoğraflarını Canon 5D mark 1 model bir gövde ve 24mm/f1.4 lens ile çeker. Tanınmaya başladıktan sonra sanat galericilerinin çok daha büyük boyutlu fotoğraflar istemesi nedeniyle gövde olarak Nikon D850 model fotoğraf makinesi kullanmaya başlar (Child Photo Competition, 2018). Bu tarz basit ekipman tercihi onun daha mobilize ve rahat çalışmasını sağlamaktadır. 24mm geniş açılı lens, özellikle portre fotoğraflarda geniş bir yüzey imkanı tanımakta ve dokuların detaylarını ortaya çıkarmak adına önemli bir işlev görmektedir. Bu da Jeffries’in portre fotoğraflarında daha “dramatik” ve “vurucu” kadrâjların ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.

Jeffries’in çoğu zaman siyah-beyaz fotoğraf biçimini tercih ettiği görülür. Siyah-beyaz tercihi, dikkati konuya odaklama noktasında avantaj sağlamaktadır. Çarpıcı renklerden arındırılmış bir fotoğrafta, konunun ön plana çıkması daha kolaydır. Ayrıca siyah-beyaz fotoğraf tercihi hayatın “kıyısında” yaşayan, renkli/parlak bir hayatı olmayan insanların içinde bulunduğu at-

mosferi yansıtmak adına daha uygundur. Öte yandan sanatçının genelde kullandığı koyu arka fon, modern şehir hayatının evsizler bağlamında belirsizliğini ve tekinsizliğini ortaya koymaktadır. Fonun koyu olması kişilerin yüz hatlarının kontrast aracılığıyla daha fazla ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Kentin arka sokaklarında ve silik, görünmeyen/görülme istemeyen insanları, geniş açılı lensle kadrajın tamamına oturarak, görünür olmalarına imkân tanır. İzleyici fotoğraflarda onlarla yüzleşmek durumunda kalmaktadır. Böylece sanatçının fotoğrafları, aynı zamanda demokratik bir işlev kazanmaktadır. Jeffries'in bu yaklaşımı Marksist estetiğin beklediği, aktif ve yorum yapabilen izleyiciler oluşturmaya yönelik tavrına da uygundur. Jeffries, "Tamamen görsel bir referansla izleyiciden yaratıcı ve akıllı bir tepki yaratmaya çalışıyorum. Bunu arka plandaki dikkat dağıtıcı şeyler olmadan gerçekleştirmeye çalışıyorum" cümlesiyle neden fonda başka dikkat dağıtıcı öğeler olmadığını da açıklar (Julie, 2015). Diğer bir ifade ile seyircinin, ana öğe olan evsizlerin portreleri dışında başka bir şeye odaklanmalarını istememektedir (Bknz. Fotoğraf 1). Jeffries, kurduğu portre kompozisyonlarında konularını genellikle merkezleyerek denge kurar. Fotoğraflar genellikle göz hizasından çekilerek izleyicisiyle dengeli bir iletişim kurulur. Sanatçının portre çekimlerinde baş boşluğu bırakmadığı görülmektedir. Böylelikle izleyicinin tüm dikkati gözlere ve yüzün merkezine doğru odaklanmayı sağlamaktadır. Ciltteki dokulardaki keskinlik etkisi, fotoğrafçının yüksek enstantene değerleri kullandığını gösterirken, alan derinliğinin kısa mesafede sığlaşması açık diyafram değerlerini işaret etmektedir. Ayrıca optik olarak alan derinliğinin sığlaşması yine izleyici dikkatini portrelerin merkezine doğru çekmektedir. Fotoğraflarda simetrik dengeye de dikkat edildiği görülmektedir (Bkzn. Fotoğraf 1-2-3).

Fotoğraf 1. Thomas, Sanatçı: Lee Jeffries, Dijital Portre Çalışması Kaynak: (Jeffries, 2019<https://lee-jeffries.co.uk/>)

Marks her şeyden önce sanatı ve estetiği, insanın yaratıcı gücünün bir özelliği olarak görmektedir (Rader, 1967, s. 247). Marksist estetikte sanat yapıtı direkt olarak gerçekliğin kopyası değildir, insanın hayal dünyasının gerçeklikten elde ettiklerini düzenlemesi, onları yeniden biçimlendirip kendine özgü hale getirmesidir (Tunalı, 1998, s. 80). Bu bağlamda Jeffries'in fotoğrafları incelendiğinde toplumsal yaşamdaki gerçeğin birebir kopyası olmadığı ve fotoğraflara stilizasyon aracılığıyla yeniden düzenleme yaptığı ortaya çıkmaktadır. Sanatçı dijital olarak ürettiği fotoğraflarında müdahalelerle oldukça keskin ve kontrastlı bir doku yaratmaktadır. Böylece Jeffries kapitalist toplumsal yaşamda modern ve kentli insanın görmezden geldiği "evsizleri" yüksek kontrastlı ve keskin görüntülerle daha çarpıcı/dikkat çekici hale getirmektedir. Jeffries'in önceden tasarlanmış ve belirli noktaları özellikle vurgulayan biçimci/stilize bir üslup kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda öz ve biçim arasında Marksist estetik açısından bir denge oluşturduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile Jeffries dijital olarak fotoğrafın üze-

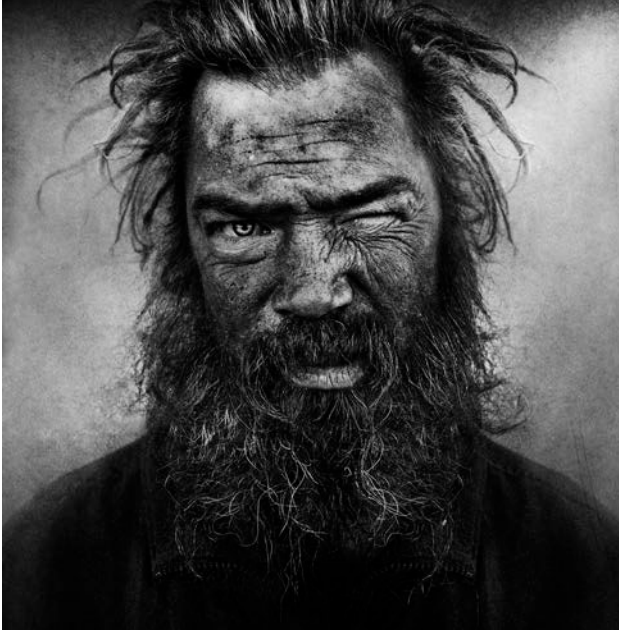
rinde yaptığı çeşitli uygulamalar ile seyircinin dikkatini evsiz insanların yüzlerinde ve yüzlerindeki keskin izlerde yoğunlaştırmaktadır.

Marksist estetik açısından Jeffries'in fotoğraflarında diğer dikkat çekici anlayış onun egemen sınıfın zıddında yer alan, geçinecek parası dahi olmayan ve sokaklarda yatmak zorunda kalan kişileri ana konu olarak seçerek, onları özne konumuna yükseltmesidir. Diğer bir ifade ile fotoğrafçı toplumda en alt sınıfta yer alan insanları ve onların problemlerini sanat yoluyla dışa vurmaktadır. Bu bağlamda Jeffries'in egemen ideolojiye karşı bir duruş sergilediği söylenebilir. Sinemada, televizyonlarda ve sosyal medyada özellikle ana akım medya içerikleri, kültür endüstrisi bağlamında genellikle geniş/ferah mekânlarda ikamet eden, sürekli tüketen, toplumda saygın bir mesleği olan Batılı insanları öcelemeaktadır. Ancak fotoğrafçı, kültür endüstrisinin zıttı yönünde bir temsiliyet sunmaktadır. Bu bağlamda Jeffries'in, Benjamin'in vurguladığı sanatın gündelik hayattaki eleştirel ve politik konuları topluma iletme rolüne uygun davrandığı görülmektedir.

Jeffries kapitalist toplumun sanat-meta ilişkisini de bir nevi yapı bozumuna uğratmaktadır. Jeffries çoğu zaman toplumun görmezden geldiği, yan yana gelmekten çekindiği evsiz insanların portrelerini ünlü kişilerin satın alıp evlerinde sergilemelerini sağlamaktadır. Ünlü kişilerden örnek olarak instagramda 4.6 milyon takipçisi bulunan Amerikalı şarkıcı ve söz yazarı Nicole Scherzinger ve instagramda 17.1 milyon takipçisi olan Amerikalı oyuncu Channing Tatum verilebilir. Ayrıca bu ünlü kişiler sosyal medya üzerinden, evsizlerin fotoğrafları ile kendilerinin paylaşımını yapmaktadır. Bu bağlamda fotoğrafçı, toplumsal alanda fazla değer verilmeyen evsizlere, maddi ve manevi olarak katkılar sunmaktadır. Onlara bir saygınlık kazandırmaktadır. Aynı zamanda Instagram, Facebook gibi kültür endüstrisinin modern toplumdaki en ileri medyaları aracılığıyla dönemin egemen ideolojisine eleştiri getirir. Adorno modern toplumlarda esas mistifiye edici gücün artık ideolojiler değil, teknoloji olduğunu söylemektedir (Jay, 2001, s. 170). Jeffries ise teknoloji ile Benjamin ifadesi ile "hale", simgesel anlam yaratarak insanın bilinçlenmesi anlamında kültür endüstrisini bir anlamda tersi işlevle kullanmaktadır.

Jeffries özellikle evsizlerin portre fotoğraflarında gözleri ön plana çıkarılmaktadır. Lee, fotoğrafçılığındaki dar alan derinliğinden nasıl yararlandığını açıklarken, odak noktasının her zaman öznenin gözleri olduğunu belirtir; bir kişinin karakterini, duygularını ve gerçek hikâyesini aktaran gözleri

olduğunu söyler (Greatermancunians, 2020). Bu bağlamda kapitalist sistem içinde sanatçı evsiz insanlar ile burjuva toplumundaki kişileri göz göze getirme durumunu oluşturmaktadır denebilir. Herkesin sokakta gözünü kacırdığı evsizler, kendilerini daha üst sınıfta konumlandıran insanların, fotoğraf bağlamında gözünün içine bakmaktadır (Bknz. Fotoğraf 2). Diğer yandan sosyal medya paylaşımlarında fotoğraflarını çektiği kişilerin hayatları hakkında kısa bilgiler vererek onlara yeniden bir kimlik kazandırmaya çalıştığı da söylenebilir.

Fotoğraf 2. La III, Sanatçı: Lee Jeffries, Dijital Portre Çalışması Kaynak: (Jeffries, 2019, <https://lee-jeffries.co.uk/>)

Jeffries, Marksist terminolojiyle yaklaşıldığında bir tür yabancılaşma fotoğrafçılığı da yapmaktadır. Bu fotoğraflar insanın, insana yabancılaşmasını deşifre eden fotoğraflar niteliğindedir. Sanatçı, sokaktaki yaşamda zor durumda kalan birinin, kapitalist sistemde sanat yoluyla öne çıkabileceğini vurgulamaktadır. Diğer toplumsal sınıfların onların farkına varmasını sağlar. Engels, bir sanat eserinde amacın açık seçik belirtilmesinin, yapıtı zayıflattığını söyler; amaç, açıkça belirtilmemeli, durumdan ve eylemden anlaşılmalıdır (Timuroğlu, 2013, s. 137). Bu açıdan Jeffries'in fotoğrafları incelendiğinde evsiz insanları yattıkları yerlerde, harap barakalarda ya da bir

kişiden yardım isterken betimlemez. Fotoğraf sanatçısı evsizleri bulunduğu ortamdaki yalıtır. Aynı modern dünyanın evsizleri görmezden gelmesi gibi Jeffries de modern şehir hayatının kadrına girmesine izin vermez. Onların duygu durumlarını portreler aracılığıyla izleyenlere yansıtır. Jeffries amacını “bir duygu yakalamak istiyorum ve bu kadar yakın olmak bunu yapmama izin veriyor” şeklinde açıklar (Lomography, 2019). Bu bağlamda Jeffries’in toplumsal yaşamdaki insanlar ile evsizleri fotoğraf sanatı temelinde yakınlaştırmak istediği de söylenebilir. Bu yakınlaşma hem maddi hem de ruhani olarak amaçlanmaktadır (Bknz. Fotoğraf 3).

Marksist estetik temelinde fotoğrafçı doğal objeye kendinden, kendi ruhdan bir şeyler katar. Sanatta sübjektiviteyi, sanatçının duygusallığını, onun hayal gücünü de hesaba katmak zorunluluğunu duyar (Tunalı, 1993, s. 68-69). Diğer bir ifade ile Marksist estetikte sanat, “imgeler” aracılığıyla gerçekliğin yeniden üretilmesidir (Ziss, 1984, s. 71). İmge ise gerçekliğin sanatsal çağrışımıdır; sanatçının bilincinde oluşan nesnel dünyanın düşünsel bir tablosudur (Ziss, 1984, s. 73). Bu bağlamda yaratıcı sanatçı Marksist estetik için temel unsurdur. Adorno’ya göre de sanatçının fantezisi, olmayan bir şeyden/hiçten yaratım (creatio ex nihilo/yoktan var etmek) değildir (Kula, 2013, s. 304). Sanatsal ve estetik bilinç her zaman gerçek maddi nesnelere, uzay ve zamanda var olan nesnelere yöneliktir ve nedensel bağlantılara tabidir (Swiderski, 1979, s. 132). Jeffries “ışığı ve gölgeyi neredeyse manevi bir şekilde kullanmaya çalışıyorum muhtemelen kasıtlı olmaktan daha içgüdüsel olarak fotoğrafı sürecin başlangıcından itibaren, evsiz insanlarla ruhani bir yolculuğa giriyorum” demektedir (Yellow Korner, 2017). Bu açıdan Jeffries’in fotoğrafları incelendiğinde imgeler üzerinden evsizler temelinde birçok çağrışımsal anlam oluşturmaya özen gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Onun evsizler üzerinden yarattığı imgeler özellikle kapitalist toplumda temel olan biteni yani sınıfsal çatışmaları oldukça güçlü bir görsellikle ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 3. The Cat Lady, Sanatçı: Lee Jeffries, Dijital Portre Çalışması, Kaynak: (Jeffries, 2019, <https://lee-jeffries.co.uk/>)

Jeffries teknolojik imkânların kullanımına da açıktır. Bu bağlamda toplumsal kitleye ulaşmak için alternatif yollar aradığı ve bulduğu söylenebilir. “Sosyal medya, görüntülerimin ilk fark edildiği yer ve ben her gün bu ağı daha da geliştirmeye çalışıyorum” diyerek alternatif kanalların önemini vurgular (Julie, 2015). Özellikle Instagram onun fotoğraflarını kitlelere ulaştırabilmesi açısından önemli bir araçtır. Bu durumu “Fotoğraf açısından bence en büyük yer Instagram. İşimi takip edenler muazzam rakamlarla beni onurlandırıyorlar” (Child Photo Competition, 2018) şeklinde vurgular. Jeffries sosyal medya hesaplarında sürekli fotoğraflarını paylaşarak insanların evsiz kimseler üzerine düşünmesi, bilinçlenmesi ve harekete geçmesine de yardımcı olur. Jeffries’in kişisel Instagram hesabında 410 bin takipçi bulunmakta ve Facebook hesabında 153 bin kişi onu takip etmektedir.

Jeffries temelde sanatsal obje olarak ele aldığı ve fotoğraf ile bir sanat eserine dönüştürdüğü olgu evsizliktir. Bu bağlamda modern Batılı hayali imgeleminin dışında, fakirlik içinde sokaklarda yaşamak ve diğer insanlara muhtaç olarak hayatlarını sürdürmek zorunda olanları bu durumu göstermeden çerçeveler. Jeffries alt sınıf da yer alan insanların kapitalist dünyadaki so-

runlarını farklı bir estetik bakış ile yansıtmak amacındadır. Bunu yaparken özellikle yeni medyanın gücünü kullanarak sanat yoluyla toplumsal gerçekliğe insanların ulaşmasını kolaylaştırır. Jeffries “görüntülerim aracılığıyla izleyiciyle manevi ve insani bir seviyede yankı uyandırmayı amaçlıyorum ve ben de onlara kendi metafizik hikâyelerimi anlatıyorum” demektedir (Julie, 2015). Bu bağlamda Jeffries’in fotoğraflarında yarattığı en belirgin unsur Benjamin’in tabiri ile auradır. Jeffries’in fotoğrafları ve aura kavramı bir çelişki oluşturur. Jeffries aslında gerçek hayatta yaşayan insanların aurasını fotoğraf ile yaratarak politikleştirir. Fotoğrafçı sanatın hem estetik hem politik yanını gösterir. Diğer bir ifade ile normal yaşamda kimsenin bilerek ve isteyerek görmeye gitmeyeceği insanlar, auraları sayesinde üst sınıf olarak değerlendirilebilecek binlerce insanın evinde yer bulmaktadır. Heinrich, aura kavramının toplumla kurulmuş vasfını ortaya çıkarmak gerektiğini belirtir (2013, s. 31). Bu bağlamda Jeffries fotoğraftaki auranın toplumsal yaşamda çoğalmasını sağlar; ne kadar fazla kişiyle fotoğraf temas ederse aurası o kadar artar. Diğer yandan Benjamin “kitle sanatının ve teknolojinin devrimci amaçlarla kullanılması yoluyla auranın yitiminin yarattığı tinsel boşluğun doldurulabileceğini düşünmüştür” (Demiralp, 2007, s. 76). Seyirci sanatın toplumsal amaçlarla kullanılması sonucu yeni bir auraya kavuşur. Jeffries kendi sanatına dair birçok takipçi yaratmış bir kişiliktir. Binlerce insan onun fotoğraflarını sosyal medyadan takip eder. Benjamin fotoğrafın kitle kontrolü kadar kitlesel reaksiyon aracı olarak kullanımını da belirtmektedir (Yacavone, 2015, s. 42). Bu açıdan Jeffries’in fotoğrafları, evsiz insanların özelinde dezavantajlı grupların lehine bilinç oluşturan bir yapıya sahiptir.

Sonuç

İnsan ilkel dönemlerinden itibaren sanat, üretim ve haz etkinliği olarak toplumsal alanda var olmuştur. Marksist estetiğe göre sanat, insanın doğal hayatı değiştiren ve dönüştüren bilinçli emeğinin bir ürünüdür. Diğer bir ifade ile insan, yaratıcı eylemleriyle kendi kültürünü ve sanatını meydana getirmektedir. Bu bağlamda, insanın dünyayı dönüştürme gücü, sanatın yasalarını da süreç içerisinde belirlemesini sağlar. Tarihsel ve toplumsal ilerleme ile birlikte sanatın ve sanatçının anlamı da değişmektedir.

Kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin yoğun olduğu modern dönemde sanat, toplumsal yaşamı biçimlendiren egemen ideoloji tarafından “yanlış” yönlendirilebilmektedir. Sanat, üstsınıfa ait/burjuva değerlerini meşrulaştırma işlevinden sıyrılmalıdır. Marksist estetiğe göre sanatçı bu aşamada meydana getirdiği eserler ile alt sınıfı bilinçlendirme görevine haiz olmalıdır. Lee Jeffries, fotoğrafı yaratıcı biçimsellik ve toplumsal gerçekçi bir içerik ile yansıtarak kapitalist sistemde kitleleri bilinçlendirme görevini gerçekleştirir. Fotoğrafçının izleyici temelinde, özellikle evsizlik kavramı ve evsizler üzerine düşünme ve eyleme geçirme işlevini başardığı söylenebilir. Bunu yaparken de bilinçli ya da bilinçsiz olarak Marksist estetiğin bir takım normlarına uygun hareket ettiği de ortaya çıkmaktadır.

Fotoğrafçı ilkel kabilelerde büyücünün görevini değişik biçimlerde de olsa modern dünyada devam ettirme eğilimi içindedir. Büyüsü bozulmuş tüketim odaklı modern dünyayı fotoğraf sanatının estetik unsurları ile yeniden büyülemek istemektedir. Bu durum Benjamin’in fotoğrafın halesi dediği duygu durumuna da denk düşmektedir. Diğer yandan Adorno’nun kitle iletişim araçlarının insanları pasifleştirdiği yargısının tersine Jeffries, fotoğrafın insanları etkileme, farkındalık yaratma ve ortak duygu durumlarını paylaşma işlevini kullanmaktadır. Aynı şekilde fotoğrafçının kapitalist sistemin argümanları ile burjuva toplumsal yapısını eleştirdiği de söylenebilir. Jeffries’in fotoğrafları binlerce dolara satılmaktadır. Satılan bu fotoğrafların gelirleri evsiz insanların eğitim, rehabilitasyon gibi sorunlarına çözüm bulmada kullanılmakta ve Jeffries sayesinde iş sahibi olup normal Batılı bir yaşama kavuşan kişiler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Jeffries sadece olumsuz bir durumu belgelemez; toplumsal yaşamda sanatçı duyarlılığı ile olumsuz durumu tersine çevirecek eylemlerde de bulunur. Jeffries’in fotoğrafları incelendiğinde bir gerçeği belgeleme aracı olarak öne çıkan fotoğrafın gerçeğin soyut hallerini meydana getirerek insanda duygusal tepkilere yön verdiği söylenebilir. Onun fotoğrafları kapitalist toplumu eleştirme görevini yerine getirmektedir.

Sonuç olarak Jeffries fotoğraflarında alt sınıftan insanların duygu durumlarını yaratıcı bir sanatsal süreç ile estetik biçimde yansıtır. Sınıfsal çatışmalar onun eserlerinde görünür hale gelir. İdeolojik olarak sanatçının eserleri, kapitalist egemen sistemin karşısında konumlanmaktadır. Fotoğrafı gerçekleştirirken salt bir gerçekliği sunma, yansıtma girişimi içinde değildir. Kendine ait stilizasyonla gerçekliğe etkileyici bir anlam kazandırır. Jeffries

kapitalist toplumda sanatın para karşılığı alınıp satılan meta değerini bilmektedir. Eserlerini satarak alt sınıf insanların toplumsal yaşamda kendilerini geliştirmeleri için onlara yardımcı da olmaktadır. Diğer yandan fotoğrafın/sanatın kitleleri harekete geçirme işlevinden de yararlanır. Bu doğrultuda, modern dönemde Jeffries'in portre fotoğraflarında ve sanat anlayışında Marksist estetiğin görüşlerine paralel hareket ettiğini söylemek mümkündür.

EXTENDED ABSTRACT

**Relationship between Marxist Aesthetics and
Photography from Critical Perspective**

*

Rifat Becerikli-Ahmet Dönmez
Bozok University- Çankırı Karatekin University

The relationship of mankind with nature is based on production and this shapes the notion of nature in human perception. In this context, Marx pointed out that man created an objective world with his/her practice and exhibited a conscious being while processing the inorganic nature. Also, man is a creature that makes a creative production with a purpose in the way that she/he planned. In this sense, the current historical, political and economic conditions affect human production and thus, work of art. Work of art can solely be created in a specific social structure. For example, society should be in the phase of a slave society that they believed to be ruled by gods or semi-gods in order for epics to be created. On the other hand, daily life practices are also significant for artistic production. It can also be said that primitive societies tend to draw cave paintings on the basis of their hunting needs. It seems that sorcery is defined as an art in many primitive communities. The sorcerer is a crucial member of the society in the primitive society that art is named as magic and the artist as sorcerer and a specific system is founded according to him/her in social life. Despite the powerful influence of the sorcerer on society, the expectations are also high. In this context, it is possible to define the artist as a “sorcerer” who tries to find solutions to the problems of social life.

Marx and Engels highlighted that the aesthetic sense of man was not an innate but a socially acquired quality. Marxist aesthetics evidently opposes all views that man has a sense of art from his/her birth; indicates that art skills of man and works of art are created in the flow of historical development. In this respect, aesthetic criteria of man are also a result of current historical and social conditions. Life habits and artistic understanding of primitive societies can be given as an example. Also, Marx and Engels denoted that the aesthetic sense arose during the historical process of human

labor. In the historical process, man also develops himself/herself in terms of aesthetic values. "If you would like to enjoy art, you should have an art culture," said Marx. Accordingly, it is indicated that aesthetics and art are notions which can be learned and developed in the process.

To Marxist aesthetics, it is important to exhibit the "truth" in life. Natural reality is a reality that exists independently apart from man. On the other hand, aesthetic reality is a reality based on human (artist/subject). To Marxist aesthetics, reality as the object of art is not a reality that does not exist independently apart from man. Also, Marxist aesthetic concludes that art is subjective, but this subjectivity depends on the social and historical formation process. In Marxist aesthetics, the intervention of the artist to objects, people, incidents or situations in nature is essential. On the other hand, it is not a pure fact, but it can be discussed that there is an art created by the artist on an ideological basis. At this point, this does not depend on the artist to produce a copy of the truth, but to reflect his/her work from a specific ideological perspective. For example, work of art is expected to reveal class conflicts in bourgeois society.

Instead of artistic methods, Marx and Engels were opposed to aesthetics, which directly teaches morality, becomes didactic, uses abstract personifications instead of living characters. In other words, it is not preferred that the message of the work appear roughly and directly in front of the reader or the audience. Also, it can be said that the audience and the reader should have a field to understand and interpret the text for the Marxist aesthetic. In the Marxist understanding of art, the artist of work of art should aim for the audience or reader to interpret and act on a social and political basis. The audiences, who judge social problems through art, should then oppose actively or express their reaction to these problems.

Adorno is one of the names who made the most considerable contributions to Marxist aesthetics in the modern period. To him, social reality in the bourgeois system is an incompetent, false and distorted reality. In this case, it is crystal clear that social reality cannot create an example for art. In other words, art cannot have a function such as presenting, revealing or reflecting the social reality. In this respect, the reality created by the art and the artist forms the basis for the progress and development of the social structure. To Adorno, the products of the culture industry are not works of art that turn into commodities; they are fabricated things that have already been manu-

factured from the very beginning to be sold in the market. In this context, the culture industry aims at entertainment that culture is transformed into entertainment and art into distraction. Adorno denoted that cinema particularly manipulated the audience ideologically.

Walter Benjamin is one of the thinkers who contributed to Marx's understanding of aesthetics. Benjamin denoted that the uniqueness of art disappeared in the modern period, when technical reproduction became prominent. To him, the near perfect reproduction of any work of art with technical tools such as photography and film removes the sorcery of art with its traditional meaning and its aura with modern narration. The loss of the uniqueness and authenticity of the work of art also means a possibility of democratization, in the sense that it is not an aristocratic object of pleasure. He said that art became democratized because it was paved the way for all people to access art, not just kings or the wealthy aristocratic class as in the medieval period. On the other hand, to him, the state of things in a materialized and commodified world loses their symbolic value.

Lee Jeffries implements his task of raising awareness of the masses in the capitalist system by reflecting the photograph with a creative formality and social realistic content. It can be said that the photographer has accomplished the function of thinking and acting on the basis of the audience, especially on the notion of homelessness and the homeless. While doing this, it is revealed that he consciously or unconsciously acted in accordance with specific norms of Marxist aesthetics.

To sum up, Jeffries aesthetically reflects the mood of lower class people through a creative artistic process in his photographs. Class conflicts become visible in his works. Ideologically, his works are against the capitalist dominant system. While taking photos, he is not in an attempt to present or reflect a mere reality. He gives an impressive meaning to reality with his own stylization. Jeffries knows the commodity value of art in capitalist society that is bought and sold for money. He also helps the lower class people to improve themselves in social life by selling his works. On the other hand, he also benefits from the function of photography / art to mobilize the masses. Accordingly, it is possible to say that Jeffries acts in line with the views of Marxist aesthetics in his portrait photography and understanding of art.

Kaynakça / References

- Adorno, T. (2000). *Minima Moralia*. (O. Koçak, ve A. Doğukan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. (2002). *Aesthetic Theory*. London: Continuum.
- Akdere, İ. (2010). *Marksizimde temel kavramlar*. İstanbul: Evrensel basım yayın.
- Artan, E. Ç. (2007). Fotoğrafın sanatsal değerinin ötesinde kullanım alanları üzerine bir tartışma: bilgi mi, propaganda mı?.. *Cogito dergisi*, 52, 88-100.
- Bal, M. (2015). Sartre'in marksist estetik kurama katkıları ve bir marksist estetik bir sanat yapıtı olarak seremoni filmi. *Felsefelogos*, 59, 95-112.
- Barret, T. (2012). *Fotoğrafi eleştirmek, imgeleri anlamaya giriş*. (Y. Harcanoğlu, Çev.) İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Beech, D. (2015). *Art and Value- Art's Economic Exceptionalism in Classical, Neoclassical and Marxist Economics*. Boston: Brill Press.
- Behrens, R. (2011). *Adorno sözlüğü*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Verus yayınları.
- Belge, M. (1989). *Marksist estetik-Christopher Caudwell üzerine bir inceleme*. İstanbul: Bfs yayınları.
- Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Yapı kredi yayınları.
- Benjamin, W. (2013). *Fotoğrafın Kısa Tarihi*. (O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Bottomore, T. (1993). *Marksist düşünce sözlüğü*. (M. Tuncay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve estetik kuramları*. İstanbul: Sarmal yayınevi.
- Child Photo Competition. (2018). 08 12, 2020 tarihinde <https://childphotocompetition.com/interview-with-lee-jeffries-the-spiritual-photographer/> adresinden alındı
- Çalışlar, A. (1990). Önsöz. K. Marx, F. Engels, & V. Lenin içinde, *Sanat ve edebiyat üzerine içinde* (s. 11-35). Ankara: Ekim yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (2003). *Bir giriş- Adorno yüz yaşında*. *Cogito Dergisi*, 36, 13-36.
- Demiralp, O. (2007). *Tuhaf bir çocuk*. *Cogito Dergisi*, 52, 69-77.
- Doğan, M. H. (1975). *100 soruda estetik*. İstanbul: Gerçek yayınevi.
- Eagleton, T. (2009). *Eleştiri ve ideoloji marksist edebiyat teorisi üzerine bir çalışma*. (S. Kılıç, Çev.) İstanbul: İletişim yayınları.
- Eagleton, T. (2014). *Marksizim ve edebiyat eleştirisi*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim yayınları.
- Fischer, E. (1990). *Sanatın gerekliliği*. (C. Çapan, Çev.) Ankara: İmge kitapevi.
- Gombrich, E. H. (2010). *Sanatın öyküsü*. (Ö. Erduran ve E. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi kitapevi.

- Greatermancunians. (2020). 09 02, 2020 tarihinde <https://greatermancunians.blog/2017/07/15/lee-jefferies/> adresinden alındı
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi kitapevi.
- Hauser, A. (1984). *Sanatın toplumsal tarihi*. (Y. Gölönü, Çev.) İstanbul: Remzi kitapevi.
- Heinich, N. (2013). *Sanat sosyolojisi*. (T. Arnas, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Horkheimer, M., ve Adorno, T. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (M. Sezai ve A. Gümmüş, Çev.) İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Jay, M. (2001). *Adorno*. (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Der yayınları.
- Jeffries, L. (2019). 09 02, 2020 tarihinde <https://lee-jeffries.co.uk>: <https://lee-jeffries.co.uk/lost-angels> adresinden alındı
- Julie, A. (2015). *İnstagrafite*. 07 15, 2020 tarihinde <http://instagrafite.com/?fbclid=IwAR3tzTUruRjJfDv4hU3RRm1MEmASIZloOf2GI3I8voUSC0yqsNG-f55wU> adresinden alındı
- Kellner, D. (2016). Kültürel Marksizm ve kültürel çalışmalar. (F. Tezcan, Der.) *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(2), 132-151.
- Kılınç, B. (2008). Yabancılaşmış karakterler ve politik eleştiri: Yavuz Turgul Sinemasından 'Muhsin Bey' örneği. *Selçuk İletişim Dergisi*, 5(3), 220-235.
- King, I. (1991). Laws of Beauty. *Aesthetics, Economics, and Materialism in Marx. Science & Society*, 55(3), 323-335.
- Krylov, B. (2009). Önsöz. K. Marx, & F. Engels, *Yazın ve sanat üzerine* içinde (s. 11-13). Ankara: Sol yayınları.
- Kula, O. B. (2013). Marx Benjamin Adorno sanat ve edebiyat. İstanbul: İş bankası yayınları.
- Lomography. (2019). <https://www.lomography.com.tr/magazine/146830-tracing-faces-an-interview-with-photographer-lee-jeffries> adresinden alınmıştır
- Lukacs, G. (1978). *Estetik-I*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Lukacs, G. (1981). *Estetik-II*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Pavel Yayınevi.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi*. (S. Özkal, Çev.) İstanbul: Kabcacı yayınevi.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum*. (H. Portakal, Çev.) Ankara: Öteki yayınları.
- Marcuse, H. (1978). *The Aesthetic Dimension- Toward A Critique Of Marxist Aesthetics*. Boston: Beacon Press.
- Marks, K. (2011). *Ekonomi politişineleştirisine katkı*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol yayınları.
- Marks, K. (2013). *1844 El yazmaları*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: Birikim yayınları.
- Marks, K., ve Engels, F. (1990). *Sanat ve Edebiyat Üzerine*. (A. Çalışlar, Çev.) Ankara: Ekim Yayınları.

- Marks, K., ve Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi*. (T. Ok, ve G. Okay, Çev.) İstanbul: Evrensel basın yayın.
- Mollaer, F. (2007). Walter Benjamin'i çağımızda tahayyül etmek. *Cogito dergisi*, 52, 236-265.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Morawski, S. (1970). The aesthetic views of Marx and Engels. *The journal of aesthetics and art criticism*, 28(3), 301-314.
- Örnek, S. V. (1995). *100 Soruda ilkelerde din büyü sanat efsane*. İstanbul: Gerçek yayınevi.
- Özgün, C. (2008). Sanat yapıtına yaklaşım biçimleri. *Sanat ve tasarım dergisi*, 12, 159-178.
- Özbek, M. (2000a). Walter Benjamin okumak- I. *Ankara üniversitesi SBF dergisi*, 55(2), 69-96.
- Özbek, M. (2000b). Walter Benjamin okumak- II. *Ankara üniversitesi SBF dergisi*, 55(3), 103-131.
- Pickford, H. W. (2017). Poiêsis, Praxis, Aisthesis : Remarks on Aristotle and Marx S. Gandesha, J.F. Hartle. J. H. Gandesha (Der.), *Aesthetic Marx* içinde (s. 23-48). London: Bloomsbury Publishing.
- Plehanov, G. V. (1967). *Sanat ve sosyalizm*. (S. Mimoğlu, Çev.) İstanbul: Sosyal yayınları.
- Rader, M. (1967). Marx's Interpretation Of Art And Aesthetic Value. *The British Journal of Aesthetics*, 7(3), 237-249.
- Soykan, O. N. (2003). Adorno ve yapıtı. *Cogito dergisi*, 36, 37-64.
- Swiderski, E. (1979). Options for a Marxist-Leninist Theory of the Aesthetic. *Studies in East European Thought*, 20(2), 127-143.
- Timuroğlu, V. (2013). *Estetik*. İstanbul: Berfin yayınları.
- Tunalı, İ. (1976). Marksist estetik'te gerçeklik, obje ve subje problemi. *Felsefe arkiyi*, 20, 99-112.
- Tunalı, İ. (1993). *Marksist Estetik*. İstanbul: Altın kitaplar yayınevi.
- Tunalı, İ. (1998). *Estetik*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Witte, B. (2002). *Walter Benjamin*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yacavone, K. (2015). *Benjamin Barthes ve fotoğrafın tekilliği*. (S. Atay, ve M. Tumen, Çev.) İstanbul: Hayalperest yayınevi.
- Yaren, Ö. (2010). Marksist estetik ve snema: erken tartışmalar. *Alternatif politika dergisi*, 2(2), 106-125.
- Yellow Komer. (2017). 08 25, 2020 tarihinde <https://www.yellowkormer.com/en/j/lee-jeffries/#> adresinden alındı
- Zeytinoğlu, E. (2003). Theodor Adorno'nun sanat tanımı ve protesto. *Cogito dergisi* (36), 244-255.

Ziss, A. (1984). *Gerçekliği sanatsal özümsemenin bilimi estetik*. (Y. Şahan, Çev.) İstanbul: De yaynevi.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Becerikli, R. ve Dönmez, A. (2021). Eleştirel perspektiften marksist estetik ve fotoğraf ilişkisi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 3057-3088. DOI: 10.26466/opus.865397

Aydınlanma Perspektifinden Doğu'nun Modernleşme Sorunu ve Çağdaşlaşma

DOI: 10.26466/opus.765187

*

Ergin Ulusoy *

* Dr. Öğr. Üyesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi

E-Posta: eulusoy@nny.edu.tr

ORCID: [0000-0002-0145-7729](https://orcid.org/0000-0002-0145-7729)

Öz

Çalışma, Batı ile Doğu arasında yaşanan ayrışmanın temellerini ve bu ayrışmanın modernizm ekseninde bir kopuşa dönüşmesini konu edinmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ana hipotezi modernizmin Antik Yunan mirasına dayanan bir zihin atlası üzerinde inşa edildiği ve bu bağlamda Batı ile Doğu arasında birbirlerinden kopmalarına neden olan çok köklü bir farklılık bulunduğuudur. Bu farklılık Aydınlanma ile birlikte doruk noktasına çıkmış ve Batı'nın episteme, Doğu'nun doxa'yı sahiplendiği bir dikotomiye evrilmiştir. Çalışma, Doğu'nun modernleşmesinin imkansızlığını savunmakta ve konuyu bir epistemoloji-ontoloji ikiliği içerisinde kavramaktadır. Batı kendini Aydınlanmayla birlikte bilen olarak konumlandırmış, kendisi karşısındaki her şeyi bilinen olarak ele almıştır. Bu, Batı'nın karşılaştığı diğerlerini ötekileştirmesine hatta araştırmalarının konusu olarak nesneleştirmesine ve didiklemesine yol açmıştır. Doğu bu ikilemin sonuçlarıyla en ağır biçimde yüzleşmiş ve sonunda başına gelenleri ileri-geri ikiliği çerçevesinde okuyarak gelişmek, değişmek, Batılılaşmak ve Batı'ya yetişmek istemiştir. Bu yargı, Batı elitinden çıkan modernizmin Doğu'nun içine işlediği anlamına gelir. Zira gelişmek istemek, geriliğini kabul etmek; kendini Batı'nın gözünden görmek demektir. Çalışma bu izlek doğrultusunda Doğu modernleşmesinin imkansızlığını tartışmakta ve bu imkansızlık nedeniyle çağdaşlaşmaya ve kalkınmacılığa evrildiğini iddia etmektedir. Çalışmamızda Antik Yunan, Aydınlanma ve modernizm ekseninde Batı, modernizm-geleneksellik çatışması ve Doğu'nun modernizmle olan sorunlu ilişkisi irdelenmiştir. Çalışmanın hazırlanmasında basılı ve elektronik kaynakların değerlendirilmesi suretiyle literatür taraması yapılmış ve determinist, epistemolojik bir tutum izlek edinilmiştir. Çalışma, post-modernist bir uzlaştırma çabası değil, Doğu modernleşmesinin imkansızlığını ve bu imkansızlık nedeniyle çağdaşlaşmaya ve kalkınmacılığa evrildiğini iddia eden bir açıklama gayretidir.

Anahtar Kelimeler: *Modernizm, Doğu-Batı, Aydınlanma, Çağdaşlaşma, Doğu modernleşmesi*

Modernization Problem And Contemporation Of East From Perspective Of Enlightenment

*

Abstract

Our study focuses on the fundamentals of the separation between the West and the East and the transformation of this separation into a break in the axis of modernism. In this context, the main hypothesis of the study is that modernism was built on an atlas of mind based on the Ancient Greek heritage, and in this context, there was a radical difference between the West and the East that caused them to break apart. This difference peaked with Enlightenment and evolved into a dichotomy where the West owned the episteme and the East owned the doxa. The study advocates the impossibility of the modernization of the East and grasps the subject in an epistemology-ontology duality. The West described itself as knowing with Enlightenment, and considered everything against it as known. This has led the West to marginalize others he has encountered, even to objectify and peck at the subject of his research. The East faced the most severe consequences of this dilemma and wanted to develop, change, Westernize and catch up with the West by reading what happened at the end, back and forth. This judgment means that modernism from the West is embedded in the East. Because to want to develop, to accept his backwardness; means to see yourself through the eyes of the West. During the preparation of the study, the literature was scanned by evaluating the printed and electronic resources and a deterministic and epistemological attitude was acquired. The work is not a post-modernist reconciliation effort, but an explanation effort that claims the impossibility of Eastern modernization and its evolution into modernization and developmentalism due to this impossibility.

Keywords: *Modernizm, East-West, Enlightenment, Become contemporary, Modernization of the East*

Giriş

Modernizm her şeyiyle başka bir evrendir. Batı'nın kendine özgün toplumsal süreçlerinin içinde biçimlenmiş bir zihin atlasıdır. Dolayısıyla modernizmin paradigmasını oluşturan her bir unsur Batı'ya özgü ve Batı ile ilgili olmak durumundadır. Çalışmanın temel tezi, bu noktada, Batı'nın Antik Yunan'da temelleri atılmış olan epistemeye yönlendiği; şüphecilik, akılcılık, tümevarım ve ölçümleme (sınıflandırma ve tanımlama da bu kapsamdadır) yoluyla evrensel ilkeler ve yasaların bilgisini açıklayıcı bir çerçevede ilerlediği buna karşın Doğu'nun ise doxa'yı sahiplendiği; tüm dengelimci bir çizgide kaderci, gelenekçi, anlamlandırma odaklı bir düzen izlediğidir. Bu manada yaşanan ayrışmanın Batı ile Doğu arasında kapanması mümkün görünmeyen bir fark ortaya çıkardığı savunulmaktadır. Söz konusu ayrışma Doğu'nun modernleşmemesinin ve Batı ile geliştirdiği çatışmalı ilişkisinin nedenini oluşturmaktadır. Episteme ile doxa ayrışması, bilen-bilinen ikiliğini kemikleştirerek etken-edilgen, aktif-pasif ikiliklerine yaptığı vurguyla iki coğrafyayı iki ayrı medeniyet olarak kökten ve sonsuza dek ayırmıştır.

Modernleşme konusunda Doğu ile Batı çatışması ve Doğu'nun gelişme gayreti genellikle kültürün de dahil edildiği bir olgular düzlemi üzerinden tartışılmaktadır. Oysa ayrışmanın ve çatışmanın köklerine inilmeden, gerçek nedenler ortaya konmadan Doğu ile Batı arasında modernizm ekseninde yaşanan kesin kopuş anlaşılabilir. Bu çalışma söz konusu tartışmayı daha temel bir düzeye indirerek fakat özellikle kelimelere vurgu yapmadan bir epistemoloji-ontoloji tartışması olarak ele almış, teorik bir düzlemde episteme-doxa ayrımının, tümevarım-tümdengelim farkının sonuçlarını modernizm-geleneksellik ekseninde açıklamış; bugünkü Doğu-Batı çatışmasını ve Doğu'nun modernizm konusundaki sıkıntılarını irdelemiştir.

Antik Yunan'da felsefenin ortaya çıkışı karşısında Doğu'nun dinlerin beşiği olması tesadüf değildir. Tek tanrı inancının Doğu coğrafyalarından çıkması, Batı'nın bir noktadan sonra Hristiyanlığı dahi paganlaştırarak özikleştirmesi esasen refleksivitenin önemini göstermektedir. Refleksivite insanın ve toplumun, tanrı(ların) varlığından bağımsız biçimde, kendi varlığı ve var oluşu üzerine düşünerek tarihsel olarak kendi üzerine kapanmasının adıdır. Doğu bu noktada içe dönük, mana arayışında bir kültür geliştirmiştir. Batı'nın Aydınlanma ile aştığı ereksellik Doğu için olmazsa olmazdır ve onun kaderciliğinin ve statik, çelişkilerle dolu toplumsal yaşamının ana nedenidir.

Modernizm ve modernleşme çabası bu farklılıklar üzerine oturan bir çatışma alanı yaratır. Dolayısıyla Doğu-Batı dikotomisini anlamak için olgular kadar hatta belki biraz daha fazla temel nedenlere yönelmek; bu ayrışmayı episteme-doxa ayırımı üzerinden okuyabilmek gerekir.

Bu kapsamda çalışma üç ana başlıktan oluşturulmuştur. İlk bölüm Antik Yunan mirası olarak adlandırılabilir olan refleksivite kavramının önemine ve bu bağlamda Aydınlanma'ya ve modernizme değinmiş, ikinci bölüm modernizm karşısında gelenekselliğin ontolojisini açıklamış, üçüncü bölüm ise Doğu'yu Aydınlanmacı bir perspektifte ele almış ve onun modernizmle olan şiddetli ilişkisini Batı ile ilgisi çerçevesinde incelemiştir. Son dönemde post-modern ataklar hızını kaybetmiş olsa da modernizmin artık aşıldığına anlaşılmaya başlanması ile Doğu'nun modernleşme sorununun episteme-doxa ayırımı eksenin idrak edilebilmesi daha da önemli hale gelmiştir. Bu nedenle çalışma post-human (insan-ötesi) olarak adlandırılan yeni dönemin kıyısında dünyanın daha huzurlu, güvenli bir yer olabilmesi için Batı ile Doğu arasındaki farklılığın kavranması gerektiği inancıyla ortaya konmuştur. Çalışmanın niyeti bugün Doğu-Batı arasındaki ayrışma ve çatışmaların iyi tahlil edilmesiyle daha iyi gelecek kurulmasına bilimsel bir katkı sağlamaktır.

“Bilmek, nedenlerle bilmektir.”

Aristoteles

Refleksivite (Düşünümsellik)'nin “Aydınlığında” Modernizm

Modernizm her halükârda geleneksel olandan bir kopuştur. “Gelenek, bir topluluğun kendinden önceki kuşaklardan devraldığı ve çeşitli aktarım yöntemleri kullanarak daha sonraki kuşaklara ulaştırdığı her türlü maddi, manevi kurum ve uygulamalar biçimi olmakla beraber bir önceki duruma ait olanın bir sonraki durum için de yenilenmesidir” (Yılmaz, 2005, s.41). Bu doğrultuda modernizm, toplumsal yaşamı meydana getiren insan-doğa ve insan-insan ilişkilerindeki durağanlığın tecrübe fetişizmi, patriarşi ve gerontokrasiye yol açtığı; geçimlik iktisadın kültür ve politikayı kuşatarak insanlığın ilerleyişini yavaşlattığı hatta yer yer durdurduğu uzun bir dönemin devrimci bir aksiyomla sona erdirilmesidir. “Modernlik fikri, toplumun merkezindeki Tanrı'nın yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara – en iyi olasılıkla ancak özel

yaşam dâhilinde bir yer bırakır. Modernlikle en güçlü bir biçimde özdeşleştiği anda Batı düşüncesinin özelliği, akılcılığa tanınan temel rolden daha geniş bir fikre, akılcı bir toplum fikrine geçmeyi istemiş olmasında yatar; ve o akılcı toplum'da akıl yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz, insanların yönetimini ve nesnelerin yönetimini de elinde tutar" (Touraine, 2002, s.22-34). Modernizm insanın aklı merkeze alması, doğa yasalarını keşfetmesi ile birlikte inanç üzerinden biçimlendirilmiş her türlü sahtecilikten ve dinsel yanılısamadan sonsuza dek kurtulmasıdır. Modernizm cogito ergo sum'dur.

"Varlık'ı bütün olarak tasavvur etmek, aydınlanmaya kadarki dönemde, İnsanın var-olan bütünden ayrı bir var-olan olarak tasavvur edilmediği anlamına gelecektir. Öyle ki, düşünen özne olarak insan ve karşısında açıklanmayı bekleyen nesnelere âleminin tasavvur edilişi, Descartes ile birlikte yeni bir metafizik tanımının ilk adımı olarak algılanacaktır" (Küçükaya, 2018). Descartes'ın bu ünlü önermesi modern dönemin kapılarını ardına kadar açar. Modernleşmenin ortaya çıkışına değin Platonik tezlere kurban edilmiş ve ancak tinsel, tümdengelimci, aşkın kavramların etek ucunda belirme ve biçimlenme fırsatı bulabilmiş olan insanlık, yalnızca kaderine hükmetme hakkı ve imkânından değil aynı zamanda onurundan ve niteliklerinden de feragat etmeye alıştırılmış hatta zorlanmıştır. Modernizm bu akıl tutulması furyasını aklın ve gerçek arayışının yarattığı cesaret ve ümitte aşmıştır. Özellikle Aydınlanmayla birlikte insanlık yeniden ayakları üzerinde dikilmiş, özgürlüğünü idrak ve ilan etmiştir.

Modernizm uzun bir birikim sürecinin taşkın halini almış sonucudur. Rönesans-Reform döneminden itibaren Batı, refleksivite (düşünümsellik) kavramını yeniden yorumlamaya başlamış ve kendi gerçekliği üzerinde eleştirel bir düşünme sürecine girmiştir.

Refleksivite,"(..)dilin, düşüncenin veya bir disiplinin kendi üzerine dönme gücünü veya yeteneğini anlatan terim. Felsefede ve psikolojide, düşünümsellik anlamında, zihnin kendi üzerine dönmesi, kendisinin hem öznesi hem de nesnesi olabilme kapasitesi, bilincin kendi özbilincine sahip olması durumu. Refleksif Bilinç: Kendi üzerine dönen bilinç. Bununla birlikte ben üzerine düşünümüne bağlı olmayan, özne ve nesne ikileminin söz konusu olmadığı, kendi kendinin bilincinden önce gelen bilince refleksif bilinç adı verilir" (Cevizci, 1999, s. 728-729).

Bireyin edilgenlikten kurtulduktan sonra kendini keşfetmekle yetinmeyip yaşam biçimini kendi dışındaki bütün etkenlerin üstüne çıkarma, davranış biçimini otoriteden bağımsızlaştırma ve sınırsızlaştırma kararlılığı bireyciliği yüceltince” (Gümüş, 2015, s.1) Batı'nın yeniden ve bir kez daha kendisine dış dünyayı kavradığı kurallar ve yöntemlerle objektif bir eleştiride bulunmasına, kendisiyle yüzleşmesine kapı aralamıştır.

Elbette bu gibi hamleler insanlık tarihi boyunca hem Batı'da hem de Doğu'da çeşitli defalar görülmüştür. Bu anlamda bir yenilik değildir. Ancak Rönesans-Reform sonrasında gelişen ve Aydınlanmayla birlikte doruk noktasına ulaşan refleksivite'yi Antik Yunandaki biçiminden ya da dünyanın geri kalanındaki örneklerinden farklı kılan şey; Aydınlanma filozoflarının öncelikle Batı'ya yani kendilerine tanrı yaratımı bir varlık, eşref-i mahlûkat olarak değil, doğa yasalarına tabi olan ve doğa içerisinde açıklanıp anlam bulan bir nesne olarak yaklaşmalarıdır. Aydınlanmacıların kendilerine dönük eleştirel yaklaşımlarında kullandıkları yöntemler, kabuller ve kurallar tamamen doğanın yasalarından türetilmeye çalışılmıştır. İkinci husus ise kendilerine nesne olarak yaklaşırken aşama aşama Tanrı ile Kilise'den kurtulmaları ve metafizikten arınmaya çalışmalarıdır. Copernicus, Machiavelli, Descartes, Hobbes, Galileo, Locke, Newton, gibi filozoflar ve bilim insanlarıyla başlayan bu gayretlerin doruk noktası Kant, Comte, Marx, Darwin ve Freud olmuştur.

Aydınlanma determinizm ve eleştirel düşünme ile girdiği yolda materyalizm ve pozitivizme uzanmış; ontoloji yerine asıl önemli olanın epistemoloji olduğunu ilan etmiş; eğitimi yeni dünyanın temellerine koymuştur. Bu bakımdan “Aydınlanma ruhu, bireyin eğitimi, onu hem ailesinin hem de biz-zat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplindir” (Touraine, 1995, s.25-26). “Burada akıl, hayatın içinde olan ve hayatı anlamaya çalışıp yorumlayan bir akıl değil, tam tersine, hayatı içine alan ve onu kendince şekillendiren soyut ve mutlak bir akıldır” (İmamoglu, 2013, s.60-62).

Modernizmin geleneksel döneme kıyasla gerçekleştirdiği bir başka devrimsel hamle ise doğa bilimlerindeki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ve refleksiviteye de akseden açıklama çabasıdır. Zira Antik Yunan mirasından yüz-yıllar sonra bilimin kalp masajıyla tekrar hayata dönen felsefe artık tümavarımcı ve olgucu pozitivist bir bilimin ışığında yol almaktadır. Geleneksel dönemde insanın ana gayesi kendisini ve doğayı bir yücelikle ilişkili biçimde

anlamlandırmak üzerine olmuştur. Tabii ki on binlerce yıl boyunca insan bazı gerçekliklere ilişkin açıklamalar getirmiştir. Ancak modernizmle birlikte gerçekleşen şey öncelikle, açıklama gayretinin kesinlikle bir anlamlandırma gayretine yönelik olmamasıdır. Zira modernizmin temelinde mantık ve bilimsellik bulunur.

“Modern bilime giden yolda insan anlamlandırmadan vazgeçiyor. Formül kuramın, kural ve olasılık da nedenin yerini alıyor. Neden, bilimsel eleştirinin kendini sınıdığı son kavramdı; çünkü yaratıcı ilkenin sekülerleştirilmiş en son biçimi olarak eski idealardan yalnızca bu kavram hala bilimsel eleştiriyi boy ölçüşebiliyordu. Töz ile niteliği, etkinlik ile maruz kalmayı, varlık ile var oluşu çağa uygun biçimde tanımlamak, Bacon'dan bu yana felsefenin kaygılarından biriydi, ama bilim bu tür kategoriler olmadan da iş görebiliyordu. ... Bilimselliğe göre düzenlenmiş Aydınlanma açısından [b]içimler çokluğu konum ve düzenlenişlere, tarih olguya, nesnelere de maddeye indirgenir” (Adorno ve Horkheimer, 2010, s.22).

Böylece modernizmin büyük anlatısı altında her şey ölçümlenebilir/hesaplanabilir hale gelir ki, bu, her şeyin öncelikle bir nesne olarak anlam kazanmasını gündeme getirir. Modernizmde “birey, her şeyden önce halk deyişimiyle hesap-kitap adamıdır. Yaşamını rastlantıya, olağanüstü güçlere dayanarak örgütlemeyebilir. Çevresini, zamanı akılla denetleyebilme alanları olarak görür” (Oktay, 2010, s.253). Bu anlamda modernizmin evreninde “[m]odern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimiz ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi. Modern olmak, Marx'ın deyişiyiyle 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır” (Marshall, 2006, s.27). Modernizm nesneyi ölçümlemesi/hesaplanması onun niceliksel gerçekliklerin peşinde olduğunu gösterir. Niteliksel olan onun açısından otantik olandır, egzotik olandır, yerel olandır. Öznenin ön plana çıkmasını sağlayarak nesnelere otaklığı yani özler üzerinden kurgulanan merkezi yapı ile organizasyona zarar verir. Vurdumduymaz bir görecelikle gerçekliğin dokusunu zedeler. Modernizm bu gibi niteliksel farklılıkların anlam ifade etmesine kapalı bir sistemdir. “Temsil edilebilirlik evrensel bir işlevselliğe dönüşür. Atom temsili olarak değil, maddenin numunesi olarak parçalanır ve tavşan temsili olarak değil, görmezden gelinen salt bir örnek olarak laboratuvarın çileli yolların-

dan geçer. İşlevsel bilimdeki ayrımlar her şeyin aynı madde tarafından yutulmasına olanak verecek ölçüde akışkan olduğu için, bilimsel nesne taşlaşır" (Adorno ve Horkheimer, 2010, s.28). Bu nedenle bilim ve aydınlanma ikincil özellik olarak yol verdiği özneleşme süreçlerinde pekişen niteliklerin nesne olma durumunu işlevselleştirdiği ölçüde hayat bulmasına olanak tanır. "Bu süreç ötekinin aynı'ya indirgenerek anlaşıldığı, ben ve öteki ilişkisinin bir aylılık ekonomisi içinde düzenlendiği bir süreç" (Levinas, 1969) halini alıyor. "Ötekiliğin diyalektik gelişme sürecine içkin olması her türlü farklılığı ben'in gelişme 'telos'una yani hedefine uyruk kılarak, modernizmin evrensellik iddiasına da dayanak oluşturuyor" (İlter, 2006, s. 4). Zira burada uyruk kılmak, daima özneyi ya da özerk olanları ana gövdeye bağlamakla, hakikati gerçeklikle ilişkilendirmekle ilgili oluyor.

Bu bakımdan modernizmin her yanını kuşatmış olan açıklama çabası tamamen bilimsel, pozitivist ve Aydınlanmacı bir çabadır. Geleneksel dünyayı var eden ve felsefenin de temel sorusu olan neden sorusu yerini böylece nasıl sorusuna bırakmıştır. Felsefede de bilimsel yöntem ve çıkarımların etkileri yayılmıştır. İkincisi, modernizmin açıklama gayreti hakikat peşinde değil, gerçeklik peşinde koşmaktadır. Hakikat epistemolojide gerçeğin insan tarafından algılanışıdır. Yani görecelidir, yorumdan ibarettir. Duyu organlarımızın sağlıklı olması kadar akli kapasite ve imkânımızla da ilgilidir. Gerçeklik ise insanın aklından bağımsız biçimde var olan ve değişmeyendir. Bu nedenle modernizmde "tümel, işlemi dar olması hasebiyle sadece ortak özellikleri dikkate almaktadır. İşte Batı'da gelişen epistemoloji ve bilim tam anlamıyla tümeli esas alarak bilgi problemine yaklaşmış, doğru bilgiden hep tümelin bilgisi diye bahsedilmiştir" (İmamoğlu, 2017, s.1-10). Modernizmin açıklama gayreti işte o değişmez, kati gerçekliğin peşindedir. Üçüncüsü modernizmin açıklama gayreti bir bütünsellik oluşturmaya çalışır. Yani tıpkı bir puzzle gibi, açıklamalarla parça parça aydınlatılmış, gerçekliğe dayalı bir doğa ve insan kavrayışı yaratma amacındadır. Dördüncüsü ve sonuncusu ise modernizmin tanrısal ya da metafizik olan her şeyi tarihsel süreç içerisinde aşama aşama dışarıda bırakan, doğanın ve maddenin yasalarına dayanma eğilimindeki bir açıklama çabası oluşudur.

Başka Bir Biçim Olarak Geleneksellik

“Modernleşme, sözlü toplum olma gerçeğinden, yazı ve kayıt toplumuna geçişi ifade eder. ... Modern toplumun bireyi, [karakteristik olarak] duyarak değil, temelde okuyarak öğrenen insandır” (Oktay, 2010, s.251). Geleneksel dünyada bilginin aktarımı sözeldir. Bu nedenle sözlü kültür gelişmiştir. Hayatta başarılı olmak, hem toplum hem de çağın otoriteleri nezdinde makul ve makbul olmak; işini iyi yapmak; iyi bir eş, iyi bir anne-baba olmak; ahlaklı olmak; inançlı olmak ile eşleştirilmektedir. Tüm bunları başarmanın ve huzurlu ve mutlu olmanın yolu ise yaratıcının ve temsilcilerinin öfkesine mazhar olmamak, ataların doğruluğu ve başarısı tarihsel olarak sınanmış yöntemlerini devam ettirmekle mümkündür. İşte bu noktada sözlü kültür yani efsaneler, masallar, örf-adetler, ahlak kurallarını dinlemek, sözün yaratıcı ve biçimlendirici çerçevesinin dışına çıkmamak önemlidir. Sorgulamak, yenilik getirmek, söz dinlememek, risk almak dünya var olduğundan beridir teyakuz halinde olan türlü fenalığı kaderine davet etmek demektir. Bu nedenle söz bilgi demektir. Bilgi ise kurtuluş ve güçtür. Söze yani bilgiye sahip olan, otorite haline gelmektedir. Söyleyecek sözü olan, hiyerarşide yükselmektedir. Söz sahibi olmak ise ya ruhban sınıfta yer alarak yaratıcının gizli bilgisine erişim sahibi olmakla ya da yaşlılığın getirdiği deneyimle ilgilidir. Her iki durumda da söz yani bilgi sahibi olmak iktidar ve otoritenin kaynağıdır. Böyle bir toplumsal yapıda risk almak, bilinenin ve belenmiş olanın dışına çıkmak tehlikelidir. Bu nedenle geleneksel dünya yaratıcı hakikat ve deneyimin bilgisi üzerine kurulu gizli, gizil ve tekinsiz bir yerdir. Bu dünyanın insanı “...dışındaki evrene kutsal kodlarla bağlandığı ... (bir) topluluk halidir” (Yılmaz, 2005, s.41). Bu dünyada söz gümüş, sükût altındır. Buyruğa kulak asılmalı, yaşlıların engin deneyiminden faydalanılmalıdır. Zira geleneksel dünyada hayat, bir mekâna sabitlenmiş olarak doğaya ayak uydurmaya çalışmakla geçmektedir. Geleneksellik doğa karşısında mekâna sabitlediği insana sabretmeyi ve söz dinlemeyi öğretmektedir. Sabretmenin temel bir düstur olduğu toplumlarda kadercilik ve hiyerarşilerin cirit attığı inançlar egemendir. Bu nedenle geleneksel dünyada ayakta kalmak iktidar ve otorite ilişkileri boyunca genleşen çekim halkalarına tutunmak, otorite merkezli temerküz noktalarına dâhil olmakla ilgilidir.

Gelenek deneyimlenmiş olanın üzerine kuruludur. “Gelenek bir toplumun köklerine ait izler taşımakta ve hafızasını oluşturmaktadır. Geçmişten

gelen ... birikimle toplumların beraberliklerini kuvvetlendirdiğini söyleyebiliriz. Yasalaştırılmış ya da resmileştirilmiş bir durumu olmayan geleneğin aklın ve bilimin ötesinde yaptırım gücünün olduğu bilinmektedir” (Şimşek, 2017, s.161-178). Bu açıkça doxa’ya işaret eder ve bu bağlamda tümünden gelimci anlak, evren ve içerisindeki her şey olarak doğa ile insan bir şekilde yüce ve yaratıcı olarak tanımlanmış bir figürün (tanrı, ruh, doğa vb.) yaratımı haline getirir. Bu yaratım içerisinde neden-sonuç ilişkilerini birbirleriyle etkileşime sokarak yorum yapabilen ve çıkarımlarda bulunabilen tek varlık olarak insan, her halükarda üstün varlıktır. Bazı canlılar yaratıcıları temsil etmekle birlikte, doğanın vasatı içerisinde insan, üstün olandır. Tüm bir doğa ve dolayısıyla yaşam da yaratıcı gücün iradesinin ve hikmetinin soluk bir yansımasından ibarettir. İnsan yaşamı boyunca doğa ile ne kadar temas eder, ne kadar çok şey yaşar, ne kadar çok gözlemde bulunur ve söz dinlerse o kadar bilgi sahibi olacaktır. İnsanın yaşamın bilgisine sahip olması demek yaratıcının eseriyle o kadar çok temas etmesi, buluşması; onu o denli çok tanınması, öğrenmesi, düşüncede ve histe o kadar çok anlaması, deneyimlemesi demektir. Bu nedenle geleneksellikte makbul olmak tekrarla, gözlemlerle ve itaatle ilgilidir. İnsan yaşlandıkça tekrarları, gözlemleri ve söze dayalı bilgisi yani genel anlamda deneyimi de artacağından tanrının kelamı yani bilgisine ilişkin birikimi de artacaktır. Bu nedendir ki toplumsal yaşam içerisinde yaşlıların yaratıcının bilgisine ilişkin deneyimlerine ve birikimlerine hürmet edilir.

Öte yandan ruhban sınıf da (rahipler, büyücüler, kahinler vb.) yaratıcı ile doğrudan bir erişime sahip olduklarından ve nitelikli, üst boyutta gerçekleşen bir ilişkiye girebildiklerinden bilgi sahibidirler. Dolayısıyla yaşlılara gösterilen saygı ve ilginin aynısını hatta daha fazlasını hak ederler. Yani tanrının bir yerde doğadaki sesi, eli, habercisi, kılavuzu niteliğindedirler. Sahip oldukları bilgi ve nitelikler yaşlıları ve ruhban sınıfını kendiliğinden biçimde bir iktidar kaynağı haline getirir. Burada yaşlılara ve ruhban sınıfına gösterilen hürmet aslında yaratıcının bilgisine gösterilen hürmettir. Bu nedenle yaşlılar ve ruhban sınıf kalabalıkların gözünde yaratıcının olaylar ve olgular üzerinden somutlaşan ve yansıyan kelamının yani bilgisinin deşifre edicileridirler. Doğa içerisinde şifreli halde bulunan erdem ve hidayet bilgisi yaşlıların ve ruhban sınıfın rehberliğinde ve kontrolünde, onlara itaat ve hürmet ederek edinilebilirdir.

Ancak tam bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir fark da mevcuttur. Yaşlılar deneyime dayalı bir ermişliğe dayanırken, ruhban sınıf doğa olaylarını yorumlamakta hatta doğrudan tanrının kelamını okumaktadırlar. Bu onları yalnızca sözü dinleyen, izleyen olmaktan çıkartarak okuma bilen, yazıyla ilişki kuran kimseler haline getirir. Dolayısıyla ruhban sınıfı sadece yaşlı olmaktan kaynaklanan toplumsal statünün üzerinde bir yerde konumlanır. Bu durum insanlık tarihinin ilerleyen safhalarında ortaya çıkacak olan devletin teşekkülünde kurucu ve biçimlendirici nitelikteki önemli bir ayrıntıdır. Zira şamanların, paganların vd. düşler, rüyalar, fallar, doğa olaylarını okuyarak bildirdikleri şeyler ile (okuma-yazmanın tüm dünyada ayrıcalıklı bir kesimin uğraşı olduğu dönemlerde) semavi dinlerde tanrının sözlerinin yazıya dökülmesi ve bu yazının yorumlanmasıyla ulaşılan bilgiler toplumsal katmanlar arasındaki çizgileri derinleştiren, hiyerarşileri besleyen, iktidarları tahkim eden bir sonuca neden olur. Dolayısıyla yaratıcı olana yakınlaşmak, onunla ilgili hale gelmek iktidar ve otorite doğurur. Bu nedenle yaratıcı olan iktidarın doğası içerisinde ortaya çıkan bir dizi tahakküm mekanizması nedeniyle geleneksel yaşamın tam merkezine gelmiştir.

Yazıyla yani metinle/sözle ilişki kurmak, yaratıcı güçle ilişki kurmak anlamına gelmektedir. Yaratıcı gücün bilgisi ve erdemi, yönetici sınıf haline gelen kesimlerin elinde toplumsal düzenleme aracı olarak ahlak ve normlara dönüşmüştür. Böylece ahlak ve toplumsal normlar yaşamın gerçeklerinin ötesine atf yapan, insan doğasından kaynaklanan heyecanları, arzuları, korkuları, hırsları dizginlemenin ve/veya azdırmanın yani insanı ve toplumsal yaşamı kontrol altına almanın bir aracı olarak belirginleşmiştir. Erdemin ve etiğin insana aşkın olmasının ve toplumsal gerçekliğin nasıl olması gerektiği sorusuna verilen yanıtın metafizik olandan ayrılamamasının nedeni budur. Oysa insan "modern dünyada kendisi değerlerin temeli haline gelir, çünkü ahlaklılığın ana ilkesi özgürlük kendi kendisinin ereği olan bir yaratıcılık olmuş ve tüm bağımlılık biçimlerine karşı çıkmıştır" (Touraine, 1995, s.234). Geleneksellikte olması gereken, olana üstün kılınmıştır ve onu anlamak ve anlamlandırmak için kılavuz olarak ilan edilmiştir. Böylece metin, insanı aşan, onu tanrısal merteye ile etkileşime geçirme yeteneği olan, insana kurtuluşu ve mutluluğu vaat eden kusursuzluğun şeması, ilahi idelerin idrak edilebilir nitelikteki yansımasına dönüşmüştür. Metin yapay ve doğaüstüdür; insanın tanrılaşma arzusunun bir ifadesidir.

Geleneksel toplum deneyime dayalı rutinlerin istikrarlı tekrarına dayanırıldığından yaşamın akışında meydana gelen değişimleri yordamak konusunda yeterince başarılı değildir. “Bu tip toplumlar içerisinde bulunan bireyler arasında çok sıkı bir iletişim ve buna bağlı olarak yüz yüze iletişim yoğun olarak yapılmaktadır. Dinin ise yönlendirici ve hayatı kapsayıcı bir değer olarak dokunulmazlığı olan bir alana tekabül ettiği söylenebilir. Ekonomi daha ziyade tarıma dayalıdır. Eğitim ve öğretim sadece belli seçkinlerin elindedir. Toplumsal değişme yavaş olup birkaç nesli kuşatır” (Kirman, 4, 2004, s.88).

Dolayısıyla doğa koşullarındaki veya altyapıdaki değişim ve dönüşümlere de yeterli bir yanıt üretemez. Geleneksel toplumlar, değişim ve dönüşümlerle başa çıkmak konusunda kendi deneyimlerinden yararlanamadıkları veya umdukları sonuçları alamadıkları zaman gösterdikleri ilk tepki gözlerini başarılı olan toplumlara dikmek ve onların deneyimlerini benimsemektir. Nitekim İslam’ın özellikle ilk dönemlerinde Orta Doğu karşısında geri kalmış olan Hristiyan Batı veya özellikle Aydınlanma sonrası Hristiyan Batı karşısında Müslüman Doğu ya da Batı karşısında geri kalmış olan Japonya bu duruma en iyi örneklerdir. Tüm bu ileri geri ilişkilerinde değişim ve dönüşümün altyapısal nedenleri açıklanamadığı için değişmek arzusu bir tür şekilciliğe indirgenir. Şekilcilik ise öncelikle radikal kılık kıyafet değişimleri, normlarda ve yaşam rutinlerinde değişiklikler, bürokraside ve hukukta değişiklikler olarak kendini gösterir ve forma yönelik olarak kalır.

Şekilcilik geleneksel toplumların gelişmesi bağlamında yüzeysel olmakla birlikte toplumu yeni olanla tanıştırmayı bakımından zorunlu ve kaçınılmazdır. Zira şekilcilik geleceğin dünyasının bir fragmanıdır. İlgi ve istek uyandırır. Geleneksel toplumlarda yaşanan her dış kaynaklı değişim mecburen öncelikle yoz ve eğreti bir biçim almak durumundadır. Gelenek tecrübeye dayalı oluşundan kaynaklanan yoğunluğu nedeniyle geleceği esir alır, toplumun kıpırdanmasına izin vermez ve toplumu otantikliğin basmakalıp durağanlığına hapseder. “Böyle bir toplum ise kaderci ve pasif insanlar yetiştireceğinden, gelişmenin dinamiği için çok önemli olan girişimci, yaratıcı, sürekli ilerleme arzusunda olan bireyleri yeterli miktar ve seviyede yetiştirememektedir. Bu durumun sonucu olarak ise, halkın kendi kendini idare edebilmesi için çok önemli olan özgür tartışma, karşılaştırma, dinsel metinler dahil her şeyi sorgulayarak gerçeğe ulaşma kültürü gelişmemektedir”(Er, 2014, s.423).

Dolayısıyla geleneksel toplum evrimsel bir değişim gösterir. Yeni olanın eskinin aşkın yapılarını ve kavramlarını aşındırmadan, bunlardan kaynaklanan iktidar ve otorite ilişkilerine zarar vermeden tanzim edilmesi gerekir. Bu nedenle Aydınlanmanın geleneksel dünyadaki (Avrupa) etkileri çok sarsıcı olmuş ve hiç hoş karşılanmamıştır.

Aydınlanmacı Perspektiften Doğu'nun Modernizm Sorunu ve Bir Kaçış Rotası Olarak Çağdaşlaşma

Özneliğin kuruluşuna ilişkin yapı, ikincil terimin hiçbir zaman hâkim olan birincil terim gibi bir özne olamayacağını ifade eder. Yani modernizmin ikiliğinde Bacon'dan beri bilen ve bilinen ayrılmıştır. Bacon (1999, s.22-27) yöntemli-ampirik bilgiden önceki bilgileri tanımlarken eski bilgiyi insanları yanlış biçimlendiren, yönlendiren bir hatalar zinciri olarak göreyerek dört farklı idolleştirme altında toplamış (Kabile idolleri, Mağara idolleri, Çarşı-Pazar idolleri, Tiyatro idolleri) ve aslında bireyin farklı unsurların etkisiyle inşa edilmekte olan bir olgu olduğuna vurgu yapmıştır. Geleneksel dünyanın insanı bu kurgu çerçevesinde bilinendir. Tanrı tarafından bilinen, ruhban ve yönetici sınıf tarafından bilinendir. Bu tümdengelimci bir anlayış empoze eder. Oysa bilimsel bilgi ve ona dayalı toplum tümevarımcı olmalıdır. "Tasım, önermelerden, önermeler de kelimelerden ibarettir; kelimeler ise kavramlara işaret eder. Bu nedenle, eğer bütünü temelini oluşturan kavramlar karışık olarak ve şey'lerden dikkatsizce soyutlanmışlarsa üstyapıda bir sağlamlık yok demektir. Öyleyse bizim tek ümidimiz gerçek tümevarımdır" (Bacon, 1999, s.10). Bilgiyi gücün yolu ve aracı kılan şey, işte budur. Yani bütünü bilgisine en çok kim sahipse o avantajlı konumda olacaktır. Dolayısıyla bilen, sahip olduğu bilgiden kaynaklı okuma ve yorumlama iddiası nedeniyle bilinen üzerinde egemendir; gerçek manada özne olma fırsatı, modernizmde, yalnızca bilene aittir. Eğitim ile refah arasındaki ilişki bu noktadan doğar.

Modernizm ikilikler aracılığıyla kapsama yeteneği sayesinde "...her öğretiyeye dayanak olacak olan epistemolojik ve tarihsel bir bilinç zemini" (Duran, 2008, s.138-140) haline gelir. Bu bakımdan Aydınlanmacı temeller üzerinde bina olan modernizm açısından ölçmek ya da "bir şeyi adlandırmak, insanın kendisini özne, ötekini nesne olarak tasarlamış olması anlamına gelir"

(Jacques, 1998, s.74). Bu da modernizmin Kartezyen yapısıyla ilgilidir. Descartes'in kendi ifadesiyle, "incelemek istediğimiz şeylere, ne başkalarının düşündüğünü ne de kendimizin sandığımızı değil, açık ve apaçık olarak görebildiğimizi (sezgisini edinebildiğimizi) yahut da şüphesiz bir dedüksiyon ile çıkarabildiğimizi aramak lazımdır; çünkü bilim başkaca elde edilemez" (Descartes, 1989, s.10). Amaç, bilen özne olarak "...her kişinin usunu iyi kullanması için izlemesi gereken yöntemi öğretmek değil, ama yalnızca benimkini hangi biçimde kullanmaya çalıştığımı göstermektir" (Descartes, 2015, s.27). Yani gerçekliği öznenin itibaren kurmak; yöntemle dayalı bilgi kullanımı ve tümevarımcılıktır. Böylece şüpheli ve tümevarımcı bilen-bilinen ikiliği temelinde gerçekleşen epistemolojik bilgiye dayalı ayrışma kendiliğinden biçimde karşıdakini tanımlayan, onu yönlendiren ve biçimlendiren bir hale gelir.

Batı Aydınlanma ile birlikte episteme üzerinden ilerlediğinden, modernizm bağlamında bilen konumundadır. Üstelik yalnızca egzotik olanı, otantik olanı değil; kendisini de bilendir. Cogito ergo sum'un marifeti buradadır. Bu sayede Batı, öznenin kendi varlığı da dahil her şeyin sorgulanması ve ispatlanması gerektiğini varsaymış ve bunu mantık bilimi ile matematiği eşleyerek başarmıştır. Tek gerçek bilgi yöntemli şekilde elde edilmiş bilgidir. Bu bilgi öznenin şüpheli gerçeği arama çabasını içerir. Bu nedenle Aydınlanmadan beri modernizm hesaplamacı ve ölçümcüdür. Bu, ölçülenemez olan niteliği devre dışı bırakır. Bu bakımdan otantik ve yerel olan, pozitivistin de katkısıyla, merkezi ve bilimsel olanın boyunduruğu altına girer; Doğu'yu Batı için nesneleştiren ve onu agresif gösteren budur. Doğu, Batı için mutluluk ve refahın temelinde yer alan gerçeğin bilgisine ulaşılabilecek bir nesne durumundadır. Didiklenir, araştırılır, parçalanır ve kullanılır.

Modernizmle birlikte Batı'da olgucu perspektif yaygınlaşır ve toplumsal ilişkiler alanı, ahlak ve siyaset bu perspektifte yani olgusal olanın ölçümlenebildiği noktada biçimlenir. Machiavelli¹ bu noktada siyaset ile ahlakın ayrıştırılmasını sağlayarak laikliğin ve modernliğin ilk savunucularından biri olmuş; pragmatik felsefeye giden yolun kapısını aralamıştır. Batı'da "[b]ilimin

¹Ahlak dinin kurumsal yapısının hegemonyasında biçimlendiğinden siyaseti ahlaka tabi kılmak dünya işlerinin ve yönetimin dinin hiyerarşik üstünlüğüne tabi olmasını kabul etmek anlamına gelir. Ancak ne zaman ki siyaset ile ahlak ayrıştırılırsa o zaman modernizmin temel parametrelerinden biri olarak inancın özel alan ve bireye özerk olmasının önü açılır. Yönetim ve toplumsal yaşam dinin ve ruhban sınıfı boyunduruğundan kurtarılır. Bu konuda Machiavelli'nin açıklamaları için bkz: (Machiavelli ve Niccolo, 2008)

gerçek amacı ve görevi; akla uygun, eğlendirici, saygıdeğer ya da etkili söylevler veya birtakım kolay anlaşılır usamlamalar değil, icra etmek çalışmak ve yaşamı daha donanımlı ve kolay hale getirecek önceden bilinmeyen ayrıntıları keşfetmektir" (Bacon'dan akt Adorno ve Horkheimer, 2010, s.21). Buna karşın Doğu tümdengelimci bir iktidar yayılmasının ataleti altında 'razı gelir'. Çeker, katlanır, sebat gösterir; çileci ve kadercidir. Doğanın yasası tanrının yasasıdır ve onu değiştirmeye cüret etmek tanrıya itirazdır. Birey, üstesinden gelemediği olaylarla baş etme mücadelesinde kendini korumak için sorumluluktan kaçınma eğilimine girebilmekte ve bu nedenle sıkı bir kaderci anlayışa sahip olabilmektedir. " İnsanlar üstesinden gelemeyecekleri olaylarla mücadelede kendi kendilerini incitmemek için bazen sorumluluk duygusundan kaçma eğilimi içerisine girerler. ... [B]u husus bazı kişilerde sorumluluklardan kaçıp olayın nedenini kadere bağlayarak kendi özsayıgılarını kurtarma işlevi görmektedir. Bu durum daha çok olayların olumsuz sonuçlarının sorumluluğundan kaçma şeklinde görülür."(Kuşat, 2000, 110).

"Doğu bu anlamda kaderciliği daha ziyade genel manada kişisel sorumluluğun azaltılması olarak algılar"(Maher, 1909). Bir tür kendini avutma, çaresizliğe merhem olma durumu vardır. Bu nedenle Batı episteme istikametinde ilerlerken Doğu doxa'nın mekânı olarak kalmış ve ekonomik ve bilimsel gerçeklikten koparak tümden gelimci kanıların bir yumağı haline gelmiştir. Bu yumak içerisinde merkezdeki tanrı her şeyin anlamlandırılmasını ve bir arada kalmasını sağlayan kilit taşı gibidir. Gerek toplumsal alanda gerekse de doğada bir amaçlılık hali mevcuttur ve cevabı verilemeyen soruların doğurması muhtemel dehşet bu şekilde aşılır. Aydınlanmacı perspektifte ele alındığında Doğu ile Batı'yı birbirinden ayıran en önemli unsur kaçınılmaz biçimde refleksivite olmak durumundadır. Bu iddia Doğunun dinin, Batı'nın ise felsefenin evi olmasını anlaşılır kılar. Zira yazı içerisinde daha önce de dile getirildiği gibi felsefe aslında refleksivitenin disiplini. Doğu toplumları Batı'da öznenin kendi üzerine düşünme süreci olarak açıkladığımız refleksivite aşamasına hiç geçememiştir. Bu nedenle Doğu felsefeye yabancıdır. Doğu'da felsefe adı altında gerçekleşen her faaliyet -kurumsal ya da değil- inançların şemsiyesi altında ve/veya inançların toplumsal yaşama katılımı noktasında onlara destek olmak için var olmuştur. Oysa özellikle kurumsallaşmış ve politikleşmiş, evrensellik iddiası taşıyan dinler açısından geniş Doğu coğrafyaları adeta bir ana rahmidir. Bunun nedeni geleneksel yaşamın

paradigmasından kopuşu sağlayamadığından Doğu'da öznenin hiçbir suretle doğanın ve kendisinin gerçekliği içerisinde ele alınmamasıdır. Bir noktada Batı'nın bilim, sanat, üretim-tüketim ilişkileri ve devlet yapılanmasında Aydınlanma sonrası episteme üzerine yoğunlaşması karşısında Doğu'nun yaşamı gerçeklik zemininden kopuk şekilde doxa üzerinden okumaya devam etmesi söz konusudur. Bu farklılık, iki dünyanın varoluş zeminlerinin kökten ayrılmasına neden olur.

“Doğu'nun modernleşme sürecinde yaşadığı değişim bir yamalama örneği olarak adlandırılabilir, çünkü Doğu toplumları, Batılı insanının geçirdiği modernleşme sürecinin benzerini tecrübe etmemiş, büyübozumunu gerçekleştirememiştir. Bu sebeple Doğu'nun tepkisi, bünyesel bir çatlamanın dışı vurumlarını yansıtan yamalı birtakım öneriler olarak adlandırılabilir. Aynı tarihsel akışın izlerini yansıtmayan iki dünyanın varoluşunun yarattığı dilemma, Doğu'nun da şu anda yaşadığı kaotik değişim sonuçlanarak dengeye oturuncaya kadar sonuçlanmayacak ve etkilerini günümüz dünyasında her daim hissettiğimiz 'kültürel şizofreninin' en önemli beslenme kaynakları olmaya devam edecektir”(Shayegan, 1991, s.101).

Doğu'da özne her daim kutsal olanla ilişkisi içerisinde değerlendirilmiş, hep bir yücelik ilişkisi içerisinde düşünülmüştür. “Modernizm öncesi kadim kültürlerle baktığımızda görürüz ki, o kültürlerde varlık âlemi kategorilere ayrılmayıp, çeşitli varlık mertebeleri birbirleri ile ilişkili ve anlamlı bir bütün oluşturmakta, varlığın merkezinde ise 'kutsal' olan bulunmaktadır” (İmamoğlu, 2017, s.1-10). Bu bağlamda Batı, insan nedir sorusuna insanın tanrısal olanla bağını kopartarak “politik hayvandır” yanıtı vermiştir. Bu yanıt insanı doğanın gerçekliği içerisinde, kendi varoluşunun farkındalığıyla kucaklamaktadır. Oysa Doğu'da insan nedir sorusuna verilen yanıt her defasında doğruyla yanlış ayırt etme melekesine sahip, vakar sahibi bir mahlukattır biçiminde olmuştur. Hatta bu yanıt İslami gelenek içerisinde “eşrefi mahlukattır” mertebesine kadar tırmanmıştır. Oysa doğa içerisinde ahlak ya da doğruyanlış gibi kavramlar yoktur. Dahası doğada böyle kavramlar aramak abesle iştigaldır. Onun düzeni tam da her canlının en temel çabası olan hayatta kalmak üzerinedir. Bu anlamda bir aslan bir ceylan yavrusunu yediği için ahlaksız ilan edilemeyeceği gibi en güzel çiçekleri yemek için diğerlerinin önüne geçmeye çalışan bir keçi de hatalı davranmamıştır. Bu tür idealize edilmiş kavramlaştırmalar toplumsal yaşamı organize edebilmek ve düzeni sürdür-

rülebilir kılmak için icat edilmiştir. Ancak ne var ki, bir noktada bu kavramların herkesi kapsayıcı ve yaptırım gücüne sahip hale gelebilmesi için aşkın bazı sembollere, efsanelere, korku-ödül düzeneklerine bağlanmaları gerekmiştir. Bu yol izlendiğinde anlamlandırma ağır basar ve tecrübe, nasihat, ahlak, inanç önemli hale gelir.

Bu çerçevede şu iddiada dillendirilebilir: İnsanlar korkuya kapıldıklarında iki farklı tepki gösterirler. Tepkilerden biri umursamamak veya bir yüceleştirmenin şemsiyesine, koruyuculuğuna iltica etmektir. Böylece gerçek yadsınır ve sorunla başa çıkılır ve kaygı sonlandırılır. Diğer tepki ise korkmak ve bu korkuya neden olan şeyi hızla açıklayarak ya onu kontrol altına alacak çözümler üretmek ya da ondan korunmayı sağlayacak şeyler geliştirmektir. Bu yol tercih edildiğinde yasa ve hukuk ortaya çıkar. Hukuk yaşamda karşılaşılan somut sorunlara yanıt üretmeye odaklanır ve toplumsal ilişkiler de ihtiyaçlar ve gereksinimlerden türeyen iktisadi yapı ve yasaya göre düzenlenir. Sekülerleşme baş gösterir.

Oysa Doğu'nun insan nedir sorusuna ürettiği yanıt hiçbir biçimde onun tanrı (ya da yaratıcı enerji, evren ve tanrısal niteliklerin atfedilmiş biçimiyle doğa) ile olan ilişkisinden soyutlanamaz. Dolayısıyla Doğu için tanrı, tüm bir toplumsal yaşamı kuran, insanın ölüm ve yaşamla olan ilişkisini düzenleyen kurucu arkhedir. Böyle bir zihin haritasında modernizmin yarattığı fiili durum olarak modernlik, Doğu'ya, "... zorunlu olarak yabancı, güçlü ve esas itibarıyla da kendi yaşamını ve sorumlu bulunduğu diğer bireylerin yaşamlarını alt üst eden zorlayıcı bir kuvvet olarak gözüktür. Böylesi bir durumda modernliğin iç yapısını olumlu bir biçimde bireye sunması olası değildir. ...[B]ireyin modernlikle tanışma ve modernliğin ne olduğunu kavrama derecesi son derece düşüktür" (Berger, Berger ve Kellner, 2000, s.136).

Modernizmin ontolojik temellerinden ve süreçlerinden yoksun olan Doğu, modernizmle ilk karşılaşmasını sömürgecilik, yağma ve savaşlarla yaşamıştır. Bu travmatik karşılaşmalar neticesinde Doğu, yenilgilerin ve başarısızlıkların kaynağı olan (bilen-bilinen ayrımı temelinde yükselen) ileri-geri ikiliği tarafından emilmiş ve modernleşme yoluna girmiştir. Ancak ne var ki, modernleşmenin -modernizmin süreci olarak okunmak istenmesine karşın- imkansızlığı modern kavramının güncel ve çağdaş olana bir vurgu olduğu ifade edilerek yani felsefi ve toplumsal süreçlerinden ve özünden koparılarak; basitçe bir çağdaşlaşma meselesi olarak yeniden yorumlanarak aşılabilmektedir.

“Batı dışı modernlik kavramı, Batı’yı merkezden kaydırarak modernlik üzerine Batı’nın kıyasından yeni bir okuma ve dil üretmeye çalışmaktır, yani yerel olguların analizinin evrensel bir dil kazandırabileceğine işaret etmektir [...] [B]atı dışı toplumları ikinci el bir modernite anlatısıyla çözümlenmek yerine, Batılı olmayan toplumları modernite sorununun merkezine taşır” (Göle, 2004, s.56-67). Böylece Doğu’nun “[m]odernizmi çağdaşlaşma anlamıyla değerlendirerek akla hep yeni, yeni olan, eskiden uzaklaşmış anlamına geldiğini ve kavramın yakın zamanın eş anlamlısı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür” (Batu ve Tos, 2017, s.993). Böylece Doğu’nun gözünde modernleşme ile çağdaşlaşma birbirine eşitlenir. Oysa ki, modern ile çağdaş farklı anlamları haizdir. Dolayısıyla İngilizcedeki haliyle contemporary ile modern² arasındaki ayırmadan türeyen vurgu farklılığından yararlanarak Doğu, modernleşmeyi çağdaşlaşmaya eşitler. Bunun anlamı modernizmin coğrafyaya göre farklı yorumlar kazanabileceği, farklı biçimler alabileceği ve kendine özgün bir görünüm sergileyebileceğidir.

O halde Batı’nın ahlakı, kültürü, toplumsal yapısı gibi değerler setinin parçası olan unsurlar teknik, idari ve ekonomik gelişmelerden ayrılabilir. Somut durumda kolayca fark edilen ve ayrılan her şey “kararlı bir liderlik” ve “planlı bir uygulamacılık” altında aynen “resmedilebilir”. Çağdaşlaşma Batı’yı Batı yapan görünür şeylerin tatbikiyle bilen-bilinen ayırımına yaslanmış hiyerarşi ve kötü gidişatı bertaraf edebilir. Bu yorumlama ve yeniden üretme çabası Batı’nın modernizmin merkezindeki ontolojik konumunu geçersiz kılmaya yöneliktir. Bu açıkça şekilci bir çağdaşlaşma bir başka ifadeyle Batılılaşmadır. Oysa bu düşünce dahi modernizmin araçsal aklından, Pozitivizmden, Oryantalizmden ve Aydınlanmadan bir esinlenmedir ve aslında bilen-bilinen kurgusundaki rolün dolayımamıyla bir kabulünden ibarettir. Modernizmin himayesindeki Batı’nın mantıksal ve bilimsel avantajına karşı yorumlanabilir olan ve merkezkaç etkisi nedeniyle tamamen bir kopuş sağlamasa da uzaklaşma getirebilecek olan estetik alanında varlık şansı bulmuş bir itiraz ve itiraftır.

²Oxford İngilizce Sözlük’te contemporary kelimesi tamamen çağdaş ve türevi açıklamalarla izah edilirken, modern kelimesi günümüze ait olan çağdaş dışında gelenekten farklı olma arzusu, teknolojik, sanayi devrimi sonrasına ait olanla ilişkili izahatlarla karşılanmıştır. Bu nedenle çağdaş kelimesi ile modern kelimesi arasında modernizme dayanmakla çağın gereklerine uygun yaşamak arasındaki farktan kaynaklanan bir fark vardır. Dolayısıyla günümüzde çağdaş olmak demek post-modernden de öte insan-ötesi olmayı da gerektirebilir. Oysa modern olmak her daim modernizmin paradigmasıyla ilişkilidir. Bknz: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Doğu'nun gözünde “[m]odernist bilimin doğanın hangi unsurlarını tanımladığı ve açıkladığı, bunların nasıl açıklandığı, bir bakıma Avrupa yayılmacılığının bilinçli amaçları ve bilinçaltı çıkarları doğrultusunda seçilmiştir. ... Sonuçta, Üçüncü Dünyanın bir parçası olan Doğu'da uygulanan kalkınma politikaları (Kuzey teknolojilerinin ve onların bilimsel rasyonalitesinin transferi), Birinci Dünya'dan Üçüncü Dünya'ya 'hastalıklı bir kalkınma' getirmiştir. Batı teknolojilerinin ve Batı bilimlerinin transferi ve ötekilerin/ötekileştirilenlerin reddi, sahip olunanlar-sahip olunmayanlar, (bilim ve teknoloji)den yarar sağlayanlar- maliyetine katlananlar arasındaki uçurumu derinleştirmiştir” (Serdaroğlu, 2010, s.174-175).

Doğu Batı'nın bilen, etken, saldırgan, sömürgeci karakterinden doğan ileri pozisyonun sanayi devriminden kaynaklandığını; gelişmenin temelinde ticaret, bilim ve teknik olduğunu düşünmüş, modernizmin felsefi ve sosyolojik temellerini yeterince dikkate almamıştır. Sorun bellidir: Ekonomik ve teknik geri kalmışlık. O halde reçete de bellidir. Tıpkı bir eczacıdan ilaç alır gibi Batı'dan söz konusu gelişmeleri getirip benimsemek. Yoksulluk, gelişmemişlik, geri kalmışlık hep bilgiyi kullanmayı bilmekle ilgilidir. Bu bağlamda “[y]oksullukla kadercilik arasında da ilişki bulunmaktadır. Düşük umut, yüksek ve düşük gelir de yüksek kadercilik eğilimi ile ilişkili bulunmuştur” (Cidade vd. 2016, s.55-56). Böylece Doğu coğrafyalarında eğitim ve kalkınmacılık yoluyla refah artışı sağlamak modernizme bir direniş, durumu eşitleme yöntemi olarak yorumlanmış ve fetişleşmiştir.

Episteme'ye dayalı Batılı Aydınlanma düşüncesi Doğu'da kendine aradığı yeri bulamaz ve bu durum bireyin ortaya çıkışını ve kendisi üzerine düşünümünü sakatlayarak modernizmin düşünsel köklerinden ayırık ve kopuk şekilci bir Batı tipi kalkınmacılık olarak algılanmasıyla savrulur. Bunun sonucu açıktır: Gelenek ile modern arasında parçalanmış, demokratikleşemeyen, akıldışı bir toplumsal yaşam. Zira “[m]odernizasyonun son derece önemli bir vektörü, modernliğin sağladığı ekonomik çıkarlara uzanan bir yoldur, gereçtir” (Berger, Bberger ve Kellner., 2000, s.149). Bu durumda Doğu'nun modernizm ve modern olanla karşılaştığında ortaya çıkan sonuç felsefi köklerinden uzak yoz bir pragmatizm, büyük anlatının varlığından koparak hedonizme savrulmuş bir bireycilik ve amansız bir kapitalizmdir.

Doğu'da insanın varoluşuna ilişkin büyük sorular tanrısallıktan ayrıştırılamaz. Bu, Doğu'nun doğaya ve doğayla kurduğu ilişkiye içkin olarak biçim ve içerik kazanan bir durumdur. Zira Doğu'da modernizmin tam aksine -

Aydınlanmacı perspektiften yorumlandığında- bilen tanrı, bilinen ise insandır. Yani insan pasif ve edilgen olan; tanrının tasarruflarının konusu olandır. Doğu ontolojisi doğayla bir uyumluluk üzerine kuruludur. Doğanın insan varlığını biçimlendirici gücünü tanrısal kudretin ve yazgının bir tecellisi olarak yorumlar. Tanrı, insanlarla doğa aracılığıyla etkileşimler kurmakta, iletişime geçmektedir. Bu mesajların birçoğu açık seçik olmakla birlikte, bazıları anlamak için tanrının yolunda tam bir teslimiyetle tefekkür ve sebat etmek gerekir. Mekâna sabitlenmiş bir hayat tarzında sabır ve kadercilik bu nedenle inanç odaklı dünya okumalarına egemen olur. Ruhban sınıf bu meşakkatli yolu yürümeyi başarmış olan kişilerdir ve tanrının ağırlığı çiğ ruhları ezebilecek mesajlarını herkesin anlayacağı bir forma dönüştürür. Böylece inancın sembolizmle bağı kurulur. Bu anlamda ruhban sınıf, (ister monoteist olsun ister çok tanrılı) inançların doğanın koordinat düzlemleri boyunca anlamlandırılması, yaygınlaştırılması, sembolleştirilmesi, resmedilmesi ve kendi ontolojisini inşa etmesinden sorumludur.

Doğu kültürünün uyum kaygısı onu grilerin, kabullenişlerin, ara yolların, sürekliliğin, yavaşlığın, döngülerin alanı haline getirmiştir. Bu nedenle Doğu medeniyeti bir hem ... hem medeniyetidir. Bu orta yolcu yaklaşım gerçeği maskeleyen bir bakış açısı geliştirir. Toplumsal gayret açıklama yerine anlamlandırmaya yönlendirildiğinden doğa ve insanın gerçekliğiyle karşı karşıya gelmek değil bunların etkileşimden doğan anlamlar önemlidir. Anlamlandırma her tür kaygıyı bastırır; açıklamaların doğurması muhtemel yeni soruları ve huzursuzluk hissini daha var olmadan engeller. Yüce bir döngüsellik tüm kâinatı devindirir. Anlam bu devinin sürekliliğinden doğar ve anlam arayışı da bu döngüsellik, bu sonsuzluğun yüce bilgisine vakıf olmakla ilgilidir. Tüm dünya bu orta yolculuk, uyumluluk kaygısı ve döngüsellik düşüncesi üzerinden anlamlandırılır. Açıklamak bir ihtiyaç ya da amaç değildir. Açıklamak sadece olayları ya da olguları bu dünyaya bağımlı bir peşi sıralık (nedensellik) içerisinde dizinlemekle ilgilidir; buna hiçbir zaman gerek duyulmaz. Modernizmin kastettiği manada bir açıklama, tanrının yaratımındaki "ilmin" sınırlarını keşfetmeye, idrak etmeye cüret göstermektedir. Kesinlikle hoş karşılanmaz. Platon'dan beri insanın erekselliği mana bulmak olarak kabul edilir. Oysa anlamlandırma olayların ve olguların bu dünyayı aşan ve bu dünyanın sınırlılığı içerisinde algılanması mümkün olmayan tanrısal bir aşkınlık içerisinde kavranmasını sağlar. Kavrayış, inanan için, bütünü parçası olmanın yaratacağı bir huzurla müjdelenmek anlamına gelir. Din ve

hatta ahlak dahi, bu anlamda, insanın insan olmamaya ilişkin arzusunun, yani onun insan olmanın getirdiği kusurluluk ve sınırlılıkla yüzleşmekten kaçışının, yani tanrı(lara)ya öykünmesinin bir ifadesidir. Devinimin içerisine karışmak, bütünlü buluşmak din ve ahlak kurallarına uyabilen ve dünyanın zevklerinden uzaklaşarak meşakkatli bir tefekkür ve terbiye sürecine teslim olabilenler için insan olmanın gerçekliğinin ve sınırlılığının reddedildiği ve aşıldığı noktadır.

İnsan “modern dünyada kendisi değerlerin temeli haline gelir, çünkü ahlaklılığın ana ilkesi özgürlük kendi kendisinin ereği olan bir yaratıcılık olmuş ve tüm bağımlılık biçimlerine karşı çıkmıştır” (Touraine, 1995, s.234). Bu nedenle modernleşme süreci “bireysel düzeyde olgunluk ve kendine yeterlilik, toplumsal düzeyde örgütlenme ve iktidara talip olma gibi özellikleri içinde barındırır. Modernleşme yönetsel, toplumsal ve siyasal unsurların yenilenmesidir” (Fırat, 2020). “Modernleşme, toplumlarda kurumsal yapılar bakımından da büyük ölçüde farklılaşma ve uzmanlaşma ortaya çıkardı. Bu farklılaşma ve uzmanlaşma ile ilgili olarak, modern özelliklere sahip toplumlarda, bu yapılara dahil olma süreci, ‘akrabalık bağları, bölgesel, toplumsal sınıf veya mevki’ ilişkileri gibi sabit bir şekilde formalize edilmedi. İşlerde meydana gelen çeşitlenme sonucu yeni uzmanlık alanlarına gereksinim duyuldu. Bu yeni duruma egemen olan uzmanlaşan roller ise, ailesel bağlar, akrabalık, sınıf, mevki bağları vb. yerine, çalışma ve başarıma sonucu oluşan ‘serbest geçişlilik ilkesi’ ile gerçekleşti”(Eisenstadt, 2007, s.12-14).

Oysa geleneksellikte teslimiyet ve kadere boyun eğiş son derece önemlidir; kişinin kendisini yüce bir iradenin varoluşu delip geçen kudretine bırakmak anlamına gelir. İdealler yaratmak bu ortak bilinç dışı gaye üzerinden tüm yolcuları (aynı inancı paylaşanları) birleştirir. Zira yol bir araçtır ve insanı terbiye eder. Aynı hedefe varmak üzere yola koyulanları eğitir, kaynaştırır; bir kültür, birtakım rutinler, davranış kalıpları, tutumlar ve devasa bir dogma oluşturur. Geleneksel bir toplumu ve o toplum içerisindeki insanı idealler ve idealleştirilmiş imgeler ayakta tutar. “Hiçbir şey kendi başına mevcut olmaz. Her şey bütüne bağlı olarak kalır ve özellikle bu bağlılık kendisine hayat veren varlıklar söz konusu iken varlığını daha fazla hissettirir. Bireysellik son derece sınırlıdır. Hiçbir şey ve hiçbir varlık izole edilemez” (Berger, Berger ve Kellner, 2000, s.165). Modern anlamda özerk bir birey ortaya çıkmamıştır ve bu nedenle insanlar toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara uymanın gerekliliğini açıklanmış bir çerçevede kabul etmezler. Bunun yerine sürü davranışı

göstererek güvenli olanın toplumun ekseriyetince kabul edilmiş olan olduğuna inanır ve sorgulamaksızın kalabalığa yönelirler. Bu, bir bakıma anlaşılırdır. Zira herkesin temel gayesi güvenlik ve ardından konfor ise; sürünün bulunduğu pozisyon ortaklaşa biçimde güvenli olduğu yahut birlikte olduğunda güvenli olacağı düşünülen, buna inanılan pozisyonudur. Böylece kalabalıklar onaylanma makamı haline gelir. Kalabalığın kabul ettiği, beğendiği normal ve doğru; reddettiği ve sevmediği anormal ve kötü olarak damgalanır. Bu nedenle toplumla ters düşmek, geleneksel yaşam içerisinde yaşam olanaklarından dışlanmak anlamına gelir. Dolayısıyla geleneksel yaşamı etkisi altında tutan inançla ters düşmek de bu noktada hayati bir yanlış haline gelir. İnançın geleneksel toplumda sorgulanması bu yüzden mümkün değildir.

Öte yandan böyle bir yapıda dayanışma kültürü egemendir ve dayanışmanın organizasyonu da bilgeliğe, tecrübeye, yüceliğe, güvene ve korkuya dayanır. Toplumsal organizasyonda akrabalık bağları, hiyerarşiler, itibar ve statüler oldukça önemlidir. Toplumsal örgütlenme dikey biçimde hiyerarşiktir; soylular, ruhbanlar, aile büyükleri ile üreticiler arasında bir buyurganlık ilişkisi bulunur. Yine güven ve korku bu yapı içerisinde toplumsal yaşamın temelidir. Özellikle de üretici sınıf içerisinde güveni bir asgari müşterek haline getiren şey ise tanrısal düzen, yasa ile ödül-ceza düzenekleridir. Yani güven esasen insana değil, tanrının/doğanın/yüce olanın kendisine; onun düzenine, yasasındır. Zira insanı toplumsal yaşam içerisinde dizginleyen, terbiye ve ıslah eden odur. Onun düzeninin bekçisi, eli, gölgesi olan kişiler de yasaya uyduğu müddetçe, ona gösterilen hürmetten ve korkudan paylarına düşeni alırlar.

Bu çerçevede Doğu, refleksivitenin ve Aydınlanmanın yokluğunda bu anlayışın baskın ve yoğun bir şekilde toplumsal yaşamın her bir gözenegine, her bir kılcalına nüfuz ettiği ve halen daha canlı tuttuğu yerdir. Doğu insanı toplumsal yaşamı mümkün kılan davranışsal ideallerin kaynağını her daim aşkın idelerle anlamlandırır. Hakkın ve adaletin gayesi dünyevi olsa da kaynağı tanrısalıdır. Hem ... hem toplumu işte bu aralığa bir sıkışmadır. Dünyevi olanın acımasızlığı, kendiliğindenliği ve öyleceliği karşısında gerçeğin inkarına yönelik bir bilinç dışı tepki olarak ya kendini kandırmaya yönelik optimist bir teslimiyetçiliğe sığınır ya da sebatının karşılığı olarak alternatif gerçeklikler yaratır. Aslında bu davranışlar pasif-agresif tutumlardır ve kaderciler

liğin gelişmesini sağlar. Her daim haksızlıklar ya da olanaksızlıklar karşısında yolun sonunda beklemekte olan yüce ve bilinemez bir amaca sığınır. Bu bir bakıma Freud'un temelini attığı ve Anna Freud'un geliştirdiği savunma mekanizmalarından yüceltmeye karşılık gelir. "Yüceltmenin, yani dürtü amacının daha yüksek sosyal değerler yararına yer değiştirmesinin ön koşulu, bu tür değerlerin kabul edilmesi ya da en azından bilinmesi, yani üstbenin varlığıdır" (Freud, 2011, s.43).

Üstben tanrı, ruhban ve yetkilendirilmiş (tanrının gölgesi konumundaki) yöneticidir. Bu nedenle yaşananlar ya da iktidarlar tarafından alınan kararlar tanrının iradesinin yansıması olarak görülür. Bununla birlikte dinlerin zihin haritalarına sinen ve Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen erekselliğin³ izleri her şeyde olduğu gibi insanların yaşamında da aranır ve katlanmak için bir neden verir. Her şeyin bir nedeni vardır. Bu amaç, fanilerin kavrayışına sığmayacak denli büyüktür; ancak sebat ve teslimiyetin açacağı kapıdan geçilmesi sonrası karşılaşılabilecek bütünle birleşilince kavranabilir. Batı Aydınlanma deneyimi ile bu zihin atlasını aşmayı başarmış ve yaşamı sekülerleştirebilmiştir. Dünya hayatında modernizmi memnuniyetle kuşanır. Fakat Doğu, insana ve doğaya dair gerçeklikler karşısında bu kaçış mekanizmasını tam anlamıyla karakterize etmiştir. Böylece kadercilik ve asketizm bir mistik bulut olarak Doğu'nun ruhu, doğu öğretileri vb. anlamlandırmalar biçiminde geniş coğrafyalarda hükmünü devam ettirir.

Buna karşın Aydınlanma sonrasında Batısı ise bir ya ... ya da medeniyeti haline gelmiştir. Uhrevi olanı dünyevi olanda yaşatmak gibi bir amacı kalmamıştır. Uhrevi olan dünyevi olanın akışı içerisinde sınırlı bir zaman ve uzamda kendine yer bulabilir. Asıl olan her daim dünyevi olandır. Bu dünyanın gerçeklikleri eskinin öğretilerini ve bakış açılarını moral bir enstrümana indirgemıştır. Özellikle de Aydınlanmanın eğitim ve bilime yaptığı vurgu insanlığın inancı bir yumurta kabuğu gibi parçalayarak sınırları dışına çıkmasına, gerçek anlamda doğmasına; Platon'un mağarasını son kez ve sonsuza dek terk etmesine fırsat vermiştir. Aydınlanma sonrası artık bir ya ... ya

³Bir maddenin biçim kazanmasında son olarak bir de amaç bulunmalıdır ve işte bu amacı gösteren nedene de ereksel neden denir. Yani taş ustası mermeri bir forma sokmaya çalışırken, taş ustasının kafasındaki amaç, mermeri bir mezar taşı hâline getirmektir. Bu amaçta, taş, bir mezarlıkta ölünün başucuna dikilecek, onunla ilgili bazı temel bilgileri kitabe gibi taşıyacaktır. Böylece dördüncü neden yani amaç ya da erek neden (causa finalis) de belirlenmiş olacaktır. Bu düşünce zinciri hayatta olan biten her şeyin de tanrının mizanseninde bir yeri ve nedeni olduğu sonucuna bağlanarak kaderciliği beslemiş; özellikle Orta Çağ'da skolastik düşüncenin kendini tahkim etmesinde etkili olmuştur.

da medeniyeti olarak Batı, tercih yapma özgürlüğünü eline geçirmiştir. İradesinin sadece toplumsal yaşamı değil aynı zamanda dünyayı da biçimlendirme gücünü idrak etmiştir. Bu idrak hakların ve sorumlulukların idealize edilmiş idelere atıfla anlamlandırılması ve içselleştirilmesi yerine yaşamın somut gerçekliklerinden hareket edilmesini; ahlakın, hakların, sorumlulukların ve tabii yasanın yaşamın somut ihtiyaçları ile ilişkili olarak açıklanmasını ve türetilmesini sağlamıştır.

Sonuç

Avrupa, Antik Yunandan devraldığı felsefi ve siyasal miras üzerinde biçimlenmiştir. Bu miras öylesine güçlü, farklılaştırıcı ve temellidir ki, Avrupa'yı bilinen dünyanın geri kalanından kopartmış ve zihinsel kırılma yaratarak Doğu-Batı ayrımını oluşturmuştur. Antik Yunanda başarılan şey, insanın kendi varlığını tümdengelimci bir mantıkla yaratıcı güçlere dayanarak anlamlandırmak yerine, tüm çıplaklığı, çaresizliği ve zaaflarıyla doğa yasaları çerçevesinde anlamaktır. Böylece insan ilk kez kendi varoluşunun gerçekliğiyle yüzleşmeyi başarmıştır. Bu insanın doğa üzerine, kendi üzerine düşünme deneyimini ifade eden refleksivitedir. Resleksivite o dönemin Yunanistan'ında gerekli koşullar mevcut olduğundan kurumsal bir nitelik kazanarak felsefe haline gelmiştir. Felsefe düşünen insan ve düşünen toplumun düşünme aracıdır. Kesinlikle ve kaçınılmaz biçimde döneminin bilimsel gelişmeleriyle ilintilidir. Öte yandan bu kıvılcım, Roma İmparatorluğu ve sonrasında ise Kilisenin yönetimleri altında uzun ve derin bir uykuya dalmıştır. Platon ve özellikle de Aristo felsefesinde ortaya konan unsurlar bilhassa Roma İmparatorluğu sonrası dönemde Önce İslam düşünürleri tarafından, sonra Orta Çağ karanlığının Slokastisizminin mimarları tarafından tanrının varlığını ve yaratılışçı tezleri desteklemek için kullanılmıştır. Bu süreç içerisinde Yunan Felsefesinin eşsiz mirası her ne kadar Skolastik düşünceye yamanmaya çalışılsa da özünde barındırdığı refleksivite sayesinde yeni bir dünyanın da başlangıç ateşini yakmayı başarmıştır. Önce Reform ve Rönesans ile ortaya çıkan değişme, ilerleyen dönemde Aydınlanma ile zirveye çıkmış, siyasal ve ekonomik alandaki gelişmelerle de birleşerek bugün adına modernizm dediğimiz yepyeni bir evrenin inşasını sağlamıştır.

Anlaşılacağı üzere modernizm Antik Yunan felsefe ve siyaset mirasının Batı'nın kendine has ekonomik ve toplumsal yapısıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkmış; savaşlar, kıtlıklar, hastalıklar, sınıfsal mücadeleler ve Doğu'nun askeri sıkıştırmaları sonucu biçimlenmiştir. Modernizm Avrupa'nın eski döneminin tam anlamıyla tepe taklak edilmesidir. Yarattığı birçok kavram ve olgu onun zorlama olmaktan çok uzak, altında önemli bir miras ve birikim bulunan kaçınılmaz bir sonuç olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla rahatlıkla ifade edilebilir ki, modernizm Batı uygarlığının kendi gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan doğal ve ona has bir yaratıcı anlatıdır. Buna karşın Doğu'nun kendi tarihselliği içerisinde Batı'nınki gibi olgulara ya da durumlara rastlamak güçtür. Elbette Aristo, Machiavelli, Montesquieu ve diğer pek çok düşünürün ifade ettiği gibi bu durum coğrafya, iklim, bitki örtüsü gibi etmenlerle doğrudan ilişkilidir. Dahası bu etmenler inanç sistemleri ve toplumsal organizasyonu da belirleyerek Doğu toplumlarının yaşamına iki koldan yön vermiştir. Batı'nın Yunan mirasını geliştirmesi, bilim, teknik, mimari ve sanatta yeni bir vizyon ortaya koyması karşısında Doğu toplumları bir yanıt üretememiştir. Batı (burada kast edilen Avrupa'dır), modernizmin karakteri gereği epistemeye yönelmiş ve kendisine bilen-bilinen ikiliği, tümevarımcılık, şüphecilik, açıklama çabası, praksis, ilerlemecilik, ölçümlenebilirlik gibi ayırt edici parametreler üzerinde bir ideal tip oluşturmuştur. Bu parametreler Aydınlanma ve Pozitivizm kavramları altında toparlanmıştır. Bu gelişmeler öncesinde merkantilizm ve akabinde kapitalizmin ortaya çıkışıyla Batı için dünyayı orijinal ve otantik, biz ve onlar, özne ve nesne olarak ikiye ayırmıştır. Bu andan itibaren Batı Doğu'ya modernizmin karakterinden ileri gelen bir güdüyle bilen fail olarak yaklaşmış ve onu bilinen konumunda nesneleştirmiştir. Bu andan itibaren Doğu, Batı için gerçekliğin çözümlenmesi ve açıklanmasındaki bir araştırma nesnesine dönüşmüştür. Dolayısıyla kendi içinde durağan, döngüsel bir yaşamın evi olan Doğu, birdenbire bilim ve teknikteki ilerlemelerin sonucu olan araçlarıyla kendini kuşatan dinamik ve çizgisel bir zaman algısının aceleciliği ve hoyratlığına sahip Batı tarafından yıkılıp yıkılmış, sömürgeleştirilmiş, horlanmıştır.

Doğu, sahip olduğu büyük tarihsel mirasla övünürken Batı tarafından canı yakılmış, başarısızlığa uğramış, boyunduruk altına alınmıştır. Bu durum Doğu üzerinde büyük bir travma yaratmıştır. Travma o denli büyüktür ki, Doğu buna birkaç yüzyıl boyunca yanıt dahi üretememiştir. Sonunda düşüğü durumun nedeninin Batı'da yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler

olduğuna kanaat getirerek aynı rotayı izlemeye karar vermiştir. Doğu'nun yapması gereken basittir: Bilim, teknik, yönetim, eğitim, sanayi ve kılık-kıyafet gibi görünür farkları aynen tatbik etmek. Mademki, insan içinde yaşadığı koşullar tarafından biçimlendirilmektedir, o halde o koşullar değiştirilirse Doğu da tıpkı Batı gibi gelişim gösterebilir ve hak ettiği pozisyona gelebilir.

Ancak atlanan bir nokta vardır. Batı'nın kendi ontolojisi episte merkezli, şüpheci, tümevarımcı ve praksise yönelik bir ontolojidir. Bu özellikler ne Doğu toplumlarının özünde bulunmaktadır ne de yaşadıkları doğa koşulları böyle parametrelerin oluşmasına olanak sağlamıştır. Yani Doğu'nun Batı'dan transfer edeceği şeylerin toplumları kökten değiştirmesi imkansızdır. Yapılacak değişimler sadece refah üzerinde etki yaratabilir. Nitekim öyle de olmuştur. Doğu toplumları modernizmin kendileri açısından okunması imkansız bir zihin haritasını izlemek olduğunu anladıkları anda modern olmak yerine çağdaş olmaya yönelmişlerdir. Böylece şekilci bir Batılaşma, çağının en ileri medeniyeti Batı olduğu için, tüm Doğu coğrafyalarını sarmıştır. Bu aynı zamanda Batı ile rekabet de edebilecekleri bir alan yaratmış, Doğu ile Batı ikiliğini sonsuzlaştırmıştır.

Doğu, Batı'ya yetişme hevesi ve azmiyle modernizmin toplumsal yaşam, üretim-tüketim ilişkileri, hukuk ve yönetim konusundaki yeniliklerini büyük ölçüde uygulamış, Batı'nın sanayileşme rotasında onunla yarışa tutuşmuş, hatta yer yer onu geçmeye çalışmıştır. Böylece refah ile mutluluk arasında kurulan kapitalist ilişki Doğu tarafından da kabul edilmiş ve büyük bir kalkınmacılık hareketi Doğu'da yayılmıştır. Kalkınmacılık sağ politikalar ve taşra milliyetçiliğiyle de birleşerek Doğu açısından Batı ile hesaplaşmanın, ona karşı çıkmanın bir enstrümanına dönüşmüş ve fetişleşmiştir.

Doğu hiçbir zaman modern olamayacaktır. Bu anlamda modernleşme çabası boş bir çabadır. Fakat modernleşmeye gerek var mıdır? Ontolojik olarak birbirinden tamamen farklılaşmış iki dünyanın birbirine benzemeye çalışması zaten en başından anlamsızdır. Üstelik içinde bulunduğumuz dönem artık modernizmin sona erdiğinin ilanına ve post-human (insan-ötesi) olarak adlandırılan bir yeni döneme girildiğini haber vermektedir. O halde açıktır ki, önemli olan çağın mutluluk yaratıcı temel ve evrensel gereksinimleri çerçevesinde toplumsal ve küresel bedenden kopmadan en iyisini aramak, en iyisini yapmaktır. Bu elbette modernizmin hükmünü yitirdiği bu dönemde daha da önemlidir. Doğu'nun ortaya koyacağı çaba ve anlayış belki gelecek dönemde iki ayrı kutbun daha da bütünleştiği bir dönem olmasını sağlayabilecektir.

EXTENDED ABSTRACT

**Modernization Problem And Contemporation Of
East From Perspective Of Enlightenment**

*

Ergin Ulusoy

Nuh Naci Yazgan University

The study deals with the foundations of the separation between the West and the East and the transformation of this separation into a rupture in the axis of modernism. Modernization originating from the West and spreading to the world essentially bears the traces of historical and cultural experiences of Western. Therefore, modernization has been interpreted primarily as a mental and cultural invasion in non-Western societies . A reflexive stance, a denial and rejection has emerged against this not only at the institutional level but also at the social level.

The features that distinguish the West and the East and form a dichotomy against each other arise from their approach to human, nature, existence and being. The point that makes Ancient Greece unique for the West is already related to this difference of approach. Ancient Greece succeeded in looking at man, nature and the interaction between man and nature from a materialist point of view within the framework of causality, gave place to the idea that nature should be explained before making sense, and took a revolutionary step, such as thinking about itself as a species and as an individual. In this respect, the East has given a god-centered meaning to nature within the framework of its own originality and has not given a significant place to the attempts to explain, which is independent of god, leaving aside its existence. This great leap in Ancient Greece is the reason why science, as we know it today, originated from the West.

Therefore, the study bases its main hypothesis on the claim that modernism was built on an atlas of mind based on the Ancient Greek heritage. In this context, there is a fundamental difference between West and East that causes them to break from each other.

This is the reason why the West tries to claim Ancient Greece as a return to roots, to the essence. Just as the Reformation and the Renaissance rose

above the thoughts of Ancient Greece and tried to transcend them; Rationalism, Enlightenment and Positivism can also be regarded as the creation of a new mental universe that basically started out from Ancient Greek thought and finally succeeded in transcending it. In this context, Rationalism, Enlightenment and Positivism, which are considered as components of modernism in the study, show that while the West reforms civilization, it is now coming out of the "ontological" grip of the Middle Ages and turning towards epistemology. This is why everything modern is based on objects such as calculability, universality and reason, which are oriented towards objectification, comparison and planning.

At this point, the study argues that the modernization of the East is impossible and it grasps the subject in an epistemology-ontology duality. Modernism was born in the mental folds of the West. Modernization, as its process, can only integrate with the body that gave birth to it, without tissue rejection. Because the East has an atlas of mind separate from the mental maps of modernism, its modernization will remain essentially a compulsory "modernization" movement devoid of modernism as an ideological material. Therefore, the cultural and social difference between East and West will be more disintegrating and even ossifying this separation, rather than being unifying at the point where modernity is globalized.

In this process of rupture and solidification, the West has positioned itself as the knowing (great critic) with the Enlightenment, taking everything before itself as known. It has caused the West to marginalize others it encounters, even objectify and dictate them as the subject of their research. Thus, the East versus the West has turned into laboratory research. Everything that happens in the East has been falsified and criticized against the absolute and universal realities of the West. The East has been forced to gain meaning within a pattern set against Western modernism. It faced the consequences of this dilemma in the heaviest and wanted to develop, change, become Western and catch up with the West by reading what happened to her within the framework of the back and forth duality. In a way, he was obliged to do so. Because at the root of Western there are economic and political changes that radically change social life. At this point, the East believed that salvation could be achieved if developments in this field of science and technique could be applied. This judgment means that modernism, which was created by the West, penetrates the East. Because, wanting to develop, accepting its

backwardness means seeing oneself through the eyes of the West, using the comparisons that it uses, means taking its right-wrong table as a basis.

Working in line with the modernization of the East that's trajectory is impossible to discuss -lig and modernization of the East never the ideological perspective not alımlan , but rather a modernization, is reviewed as a matter of applying the requirements of the age; he claims that he has finally evolved into developmentalism as an idle practice devoid of theory .

In the study, the conflict between modernism and traditionalism and the problematic relationship of the East with Western modernism are examined. In this direction, an effort has been made to make a comparative reading in which differentiation such as epistemology-ontology, induction-deduction between West and East is centered. During the preparation of the study, a literature review was made. In this sense, the study follows an Enlightenment, positivist theme and moves through a Western-style modernism reading. However, care was taken to stay within an objective, scientific and logical framework and to avoid orientalist prejudices.

The study aims to present a logical, objective analysis based on cause-effect relationships on a ground where concepts such as post-modernity and post-truth erode scientificity; it is aimed to take a scientific stance to the relativity hegemony in social sciences.

Kaynakça / References

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010).*Aydınlanmanın diyalektiği*. İstanbul:Kabalıcı Yayınevi.
- Bacon, F. (1999). *Novum organum*. S. Ö. Akkaş (Çev.), Ankara: Doruk Yayıncılık (Birinci Basım). 22-27.
- Batu, M. ve Tos, O. (2017). Tüketim kültürü odağında modernizm ve postmodernizmin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 991-1023.
- Berger, P. L., Berger, B. ve Kellner, H. (2000).*Modernleşme ve bilinç* (Cevdet Cerit, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cevizci, A. (1999).*Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cidade, E. C. vd. (2016). Poverty and fatalism: Impacts on the community dynamics and on hope in Brazilian residents. *Journal of prevention & intervention in the community*, 44(1), 51-62.

- Duran, R. (2008). Postmodernizm bir düşünce okulu mudur?. *Hece Dergisi*, 16, 138-139-140-142-152.
- Descartes, R. (1989). *Aklın idaresi için kurallar*. (M. Karasan, Çev.). İstanbul: MEB Basımevi.
- Descartes, R. (2015). *Yöntem üzerine konuşma*. (A. Timuçin ve Y. Timuçin, Çev.). İstanbul: Bulut Yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme, başkaldırı ve değişim*. (U. Coşkun, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Er, K. (2014). Üretim ilişkileri temelinde modernizm ve postmodernizmin az gelişmiş ülkeler üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 3, 413-453.
- Freud, A. (2011). *Ben ve savunma mekanizmaları*, (Y. Erim, Çev.). İstanbul: Metis Kitap
- Fırat, A. H. (2010, Aralık 15). Modernleşme mi batılılaşma mı çağdaşlaşma mı?. *Haber Sol*. 01 Mart 2020 tarihinde, <https://haber.sol.org.tr/serbest-kursu/modernlesme-mi-batililasma-mi-cagdaslasma-mi-ali-haydar-firat-haberi-36959> adresinden erişildi.
- Göle, N. (2004). Batı-dışı modernlik kavramı üzerine. (Der.) T.Bora ve M. Gültekinil *Türkiye’de Siyasal Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık* içinde. C.3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gümüş, S. (2015) *Modernizmin dünü ve yarını: Edebiyatın dünü ve yarını*. 3. Bsm. İstanbul: Can Yayınları. 02 Şubat 2020 tarihinde aile <https://play.google.com/books/reader?id=EDKADQAAQBAJ&hl=tr> adresinden erişildi.
- İlter, Tuğrul (2006) Modernizm, postmodernizm, postkolonyalizm: Ben-öteki ilişkileri ve etnosantrizm. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-14
- İmamoğlu, T. (2013). *Modern batı düşüncesinin felsefi temelleri*. İstanbul: İz Yayınları.
- İmamoğlu, T. (2017). Modernizm üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 1-10. DOI: 10.17050/kafkasilahiyat.334058
- Jacques E.(1998). *Sözün düşüüü*. (H. Arslan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Kirman, M. A. (2004). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Küçükaya, T. (2018). XX. yüzyıl şüpheciliği (post-modernizm) ve etik problemler. *International Journal Of Religion & Philosophical Research/Uluslararası Din & Felsefe Araştırmaları Dergisi* 1(1). 16 Ocak 2020 tarihinde http://dfa.dfd.org.tr/dergi/xx-yuzyil-supheciligi-ve-etik-problemler--talha-kucukkaya_8_tr.pdf adresinden erişildi.
- Kuşat, A. (2000). Psikolojik bir olgu olarak kendini aldatma ve dini inançla ilişkisi. *Dini Araştırmalar*, 3(8), 97- 116.

- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority*. (A. LIngis, Çev.). Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Maher, M. (1909). Fatalism. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. 21 Kasım 2019 tarihinde <http://www.newadvent.org/cathen/05791a.htm> adresinden alındı.
- Marshall, B. (2006). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. (Ü. Altuğ, B. Peker, Çev.).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, C. (2010). *Siyaset bilimi incelemeleri*, 5. bsm. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Serdaroğlu, U. (2010). Feminist iktisat bilimi sorguluyor. *İktisat ve Toplumsal Cinsiyetiçinde*. (U. Serdaroğlu vd., Der.) Ankara: Elif Yayınevi.
- Shayegan, D. (1991). *Yaralı bilinç geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni*. birinci Baskı.(H. Bayrı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Şimşek, F. (2017). Modernizm ve gelenek arasında bir ütopya: Maske ve ruh. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 38. 161-178.
- Touraine, A. (1995). *Modernliğin eleştirisi*.(H. Tufan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yılmaz, H. (2005). Gelenek, gelenekçilik, gelenekselcilik. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3. 39-53.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Ulusoy, E. (2021). Aydınlanma perspektifinden doğu'nun modernleşme sorunu ve çağdaşlaşma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 3089-3119. DOI: 10.26466/opus.765187